

ÇUKUROVA 3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

3- 6 EKİM 2019

ADANA TÜRKİYE

TAM METİN KİTABI

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER

ISBN : 9 7 8 - 605-7811-25-7

ISPEC ULUSLARARASI YAYINEVİ

TAM METİN KİTABI

ÇUKUROVA 3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

*3-6 EKİM 2019
ADANA, TÜRKİYE*

EDİTÖRLER

*DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ
MERVE KIDIRYÜZ*

ISPECINSTITUTE.ORG INSTITUTEISPEC@GMAIL.COM

BU KİTABIN TÜM HAKLARI ISPEC ULUSLARARASI YAYINEVİNE AİTTİR.

İZİNSİZ KOPYALANAMAZ VE ÇOĞALTILAMAZ.

KİTAPTA BULUNAN ESERLERİN YASAL VE ETİK SORUMLULUĞU YAZARLARA
AİTTİR.

ISPEC PUBLICATIONS -2019©
YAYIN TARİHİ 21.10.2019

ISBN: 978-605-7811-25-7

ISPEC ULUSLARARASI
YAYINEVİ

ÇUKUROVA 3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

KONGRE BİLGİLERİ

KONGRE ADI

ÇUKUROVA 3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR
KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ 3-6

Ekim 2019, Adana, Türkiye

DÜZENLEYEN KURUMLAR

ISPEC ULUSLARARASI YAYINEVİ

DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Doç. Dr. Sehrane KASIMİ
Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Dr. Cavit POLAT
SAMIRA KHADHRAOUI
Zhuldyz SAKHI

GENEL KOORDİNATÖR

Merve KIDIRYÜZ

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce, Rusça, Çince,
Arapça

Sunum Şekli

Sözlü Sunum

ULUSLARARASI KATILIMCILAR (ÖZET KİTABINA BAKINIZ)

Faisal MOHAMEDGREED (SUDAN) -111.sayfa
Esraa AMER KADHIM (IRAK) -163.sayfa
Galymzhan TAZHIBAYEV (KAZAKİSTAN – 201. sayfa
Rafał OŻAROWSKI (Polonya) -200.sayfa
Самира АГАЕВА (AZERBAYCAN-202. Sayfa
Arshad KHAN (PAKİSTAN) -204. Sayfa

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Alma T. AKAJANOVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

Dr. Alia R. MASALIMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDIBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Ahmet KULAŞ

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Akmaral S. SYRGAKBAYEVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Armağan KONAK

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Anatoliy LOGİNOV

Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

Dr. A.S. KIDIRŞAYEV

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Bahıt KULBAEVA

S.Baybeşev Aktobe Üniversitesi

Dr. Bakıt OSPANOVA

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. B.K.ZAYADAN

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Caner KARAVİT
Mimar Sinan Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. D.K.TÖLEGENOVA
Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Dursun KÖSE
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Elvan YALÇINKAYA
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Fethi DEMİR
Yüzyüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Dr. G.I. ERNAZAROVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Hikmet DEMİRCİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. İsaevna URKİMBAEVA
Abılay Han Uluslararası İlişkiler Üniversitesi

Dr. Kalemkas KALİBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. K.A.TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Kenan İLARSLAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Kulaş MAMİROVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Malik YILMAZ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR
Kırgızistan Elaralık Üniversitesi

Dr. Maira ESİMBOLOVA
Kazakistan Narkhoz Üniversitesi

Dr. Maira MURZAHMEDOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Metin KOPAR
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mustafa METE
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Mustafa ÜNAL
Erciyes Üniversitesi

Dr. Han Nadejda
E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. P.S. PANKOV

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Rustem KOZBAGAROV

M. Tınışbayev Kazak Araç ve İletişim Akademisi

Dr. Sarash KONYRBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Salima N. KAİRJANOVA

Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Dr. Şara MAJITAYEVA

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Vecihi SÖNMEZ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Vera ABRAMENKOVA

Rusya Aile ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

Dr. Yang ZİTONG

Wuhan Üniversitesi

Dr. Zeynullina AYMAN

S. Toraygırov Pavlodar Devlet Üniversitesi

Dr. Zharkyn BALTABAEVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

Dr. Zongxian FENG

Xi'an Jiatong Üniversitesi

FOTOĞRAF GALERİSİ

ÇUKUROVA

3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

3-6 Ekim 2019
ADANA, TÜRKİYE

Kongre Yeri: BÜYÜK SÜRMELİ OTEL

Adres: Kuruköprü Mahallesi, Sefa Özler Cd. No:49, 01060 Seyhan/Adana

Phone: (0322) 352 36 00

Katılımcı Ülkeler: Türkiye, Irak, Azerbaycan, Kazakistan, Polonya, Pakistan

NOTLAR:

- Kayıt masası kongre süresince 09:00 – 17:00 saatleri arasında hizmet verecektir.
- Kaydınızı oturum saatinizden en geç yarım saat öncesine kadar yaptırabilirsiniz
- Sunum sıralaması, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda **oturum başkanları tam yetkilidir.**
- Katılım belgeleri oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği **gibi talepler dikkate alınmayacaktır**
- Programda herhangi bir eksiklik/yazım hatası olduğunu düşünüyorsanız lütfen en kısa sürede e-mail ile bilgilendirme yapınız
- Katılım belgelerindeki yazar isimleri ve bildiri isimleri programdaki gibi basılacaktır

PROGRAM AKIŞI

03.10-04.10.2019- ÜCRETSİZ AKADEMİK HAKEMLİK KURSU

05.10.2019- KAYIT VE SUNUMLAR

05.10.2019

Oturum-1, Salon-1 Saat: 09:00 – 11:00	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi ASLI ABDULVAHITOĞLU
Doç. Dr. Mustafa KILIÇ	FARKLI GİRİŞ SICAKLIKLARINDAKİ NANOAKIŞKANLARIN VE ÇARPAN JETLERİN HAREKETLİ BİR PLAKADA OLUŞAN ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN SAYISAL İNCELENMESİ
Doç. Dr. Mustafa KILIÇ	FARKLI PARÇACIK ÇAPINDAKİ NANOAKIŞKANLARIN VE ÇARPAN JETLERİN HAREKETLİ BİR PLAKA OLUŞAN ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Erkan DÖNER	UNDERSTANDING THE REQUIREMENTS OF INNOVATION APPLICATIONS BY STRATEGIC ANALYSIS TOOLS: AN EXPLANATORY STUDY ON GLOBAL AUTOMOTIVE INDUSTRY
Dr. Öğr. Üyesi ASLI ABDULVAHITOĞLU ALI KANDEMİR	CFD ANALYSIS AND THERMAL PERFORMANCE INVESTIGATION OF THE RADIATOR BY USING DIFFERENT COOLANTS
Dr. Öğr. Üyesi ASLI ABDULVAHITOĞLU Duygu Durdu KOÇ	FARKLI KAYNAKLARDAN ÜRETİLMİŞ BİYODİZEL KARIŞIMLARININ EKSOZ EMİSYON DEĞERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ
Arş. Gör. Volkan KORKUT Arş. Gör. Alper BURGAÇ Arş. Gör. Hürrem AKBIYIK Prof. Dr. Hakan YAVUZ	3D YAZICILARDA ÇİZGİ KALINLIĞI-AKIŞ ORANI İLİŞKİSİNİN BASKI SÜRESİ VE KALİTESİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Arş. Gör. Volkan KORKUT Arş. Gör. Hürrem AKBIYIK Arş. Gör. Alper BURGAÇ Prof. Dr. Hakan YAVUZ	3 BOYUTLU YAZICILARDAKİ FARKLI HAREKET MEKANİZMALARININ PARÇA YÜZEY KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN GÖRSEL İNCELEMESİ
Arş. Gör. Yüksel ERASLAN	AN INVESTIGATION ON AIRCRAFT WING IN GROUND EFFECT
Dr. Hasan YILDIZHAN	SERA ISITMA AMACIYLA GÜNEŞ ENERJİSİNDEN MAKSİMUM YARARLANMAYA YÖNELİK BİR UYGULAMA

05.10.2019

Oturum-1, Salon-2 Saat: 09:00 – 11:00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Emel Kilit DOĞAN
Arş. Gör. Zeynel Baran YILDIRIM	BETON TEKNOLOJİSİ UYGULAMALARINDA YÜZEY YANIT YÖNTEMLERİNİN KULLANIMI
Arş. Gör. Zeynel Baran YILDIRIM	ASFALT BETONUNDA ATIK LASTİK VE CAM ELYAF İLAVESİNİN OPTİMİZASYONUNDA BOX-BEHNKEN TASARIMI VE MERKEZİ KOMPOZİT TASARIMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Saltuk BÖLÜKBAŞI Yük. Müh. Kemal Tahir ÖNGÜ	FLAKS MALZEMELERİNİN DEMİR ÜRETİM PERFORMANSINA ETKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Saltuk BÖLÜKBAŞI Yük. Müh. Kemal Tahir ÖNGÜ	ELEKTRİK ARK FIRIN CURUFU VE OLİVİN MALZEMESİNİN KİLLİ ZEMİNLER ÜZERİNDE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Saltuk BÖLÜKBAŞI Yük. Müh. Kemal Tahir ÖNGÜ	ELEKTİRİK ARK FIRIN (EAF) CURUFU İLE KİLLİ ZEMİNLERİN İYİLEŞTİRİLMESİ
Çevre Müh. Dilara DEMİR Doç. Dr. N. Filiz Tumen ÖZDİL	DÖKÜM İŞLERİNDE İŞ KAZALARI İSTATİSTİKLERİNİN İNCELENMESİ
Çevre Müh. Dilara DEMİR Doç. Dr. N. Filiz Tumen ÖZDİL	DÖKÜM İŞLERİNDE MESLEK HASTALIKLARININ YILLARA GÖRE DAĞILIMININ İNCELENMESİ
Çevre Müh. Dilara DEMİR Doç. Dr. N. Filiz Tumen ÖZDİL	KAYNAK İŞLERİNDE RİSK GÖZLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Doç. Dr. Emel Kilit DOĞAN Doç. Dr. Sinem Erden GÜLEBAĞLAN	AB INITIO YÖNTEMLERLE AsPpT KRİSTALİNİN YAPISAL, ELEKTRONİK VE OPTİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Emel Kilit DOĞAN Doç. Dr. Sinem Erden GÜLEBAĞLAN	SiRh KÜBİK KRİSTALİNİN YAPISAL VE ELEKTRONİK ÖZELLİKLERİNİN FARKLI BASINÇLAR ALTINDA YOĞUNLUK FONKSİYONELİ TEORİSİ İLE İNCELENMESİ
Doç. Dr. Emel Kilit DOĞAN	YOĞUNLUK FONKSİYONELİ TEORİSİ İLE SrSiP KRİSTALİNİN YAPISAL, ELEKTRONİK VE ELASTİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

05.10.2019

Oturum-1, Salon-3 Saat: 09:00 – 11:00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Şafak KAYPAK
Dr. Vedia AKANSU Yüksek Mimar Öğr. Gör. Ümran DUMAN	KENT MEKANLARINA GETİRİLECEK YENİ DÜZENLEME KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNDE PORTEKİZ ÖRNEĞİNİN KIBRIS KAPALI MARAŞ BÖLGESİNE UYARLANMASI
Yüksek Mimar Öğr. Gör. Ümran DUMAN Dr. Vedia AKANSU	EVRENSEL TASARIM KAVRAMI BAKIŞ AÇISI İLE YAT LİMANLARI KULLANICI MEMNUNİYETİNİN ARAŞTIRILMASI: GİRNE ANTİK YAT LİMANI ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Dr. Gözde UZGİDİM	KARADENİZ EREĞLİ MÜZESİ ENVANTERİNE KAYITLI KİLİMLER
Arş. Gör. Rukiye Gizem ÖZTAŞ Doç. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU Prof. Dr. H. Selma ÇELİKİYAY	DİJİTAL BÖLÜNME ÇERÇEVESİNDE BİLGİ TOPLUMUNA DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Şafak KAYPAK	KAMU YARARI AÇISINDAN KENTSEL ÇEVREYE BAKIŞ
Prof. Dr. Şafak KAYPAK	EKO-POLİTİKA VE EKO-KENTLER
Veysel ÖZBEY	UNESCO DÜNYA MİRASI GEÇİCİ LİSTELERİNDE YİĞİLMALAR VE TÜRKİYE GEÇİCİ LİSTESİ İÇİN ÖNERİLER
Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ	GELENEKSEL KAYSERİ KONUTLARININ ÇEVRE VE KENT ESTETİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN	GELENEKSEL ANADOLU YERLEŞMELERİ, KENT KİMLİĞİ, YER İMGELERİ VE ESTETİK
Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN	TARİHİ SÜRECİ İÇİNDE MEYDANLARIN GELİŞİMİ VE ÇAĞDAŞ KENTSEL TASARIMDA MEYDANLAR

05.10.2019

Oturum-2, Salon-1 Saat: 11:00 – 13:00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ
Murat BAYRAKTAR	KÜRESEL ORTA SINIF'TA GELİŞMELER
Murat BAYRAKTAR	ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE KÜRESEL ETKİLERİ
Arş. Gör. Halil KARLI Doç. Dr. Hatice AYDIN	BÜTÜNCÜL KANAL MÜŞTERİLERİNİN SATIN ALMA NİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN CİNSİYETE GÖRE FARKLILAŞMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Arş. Gör. Halil KARLI Doç. Dr. Hatice AYDIN Arş. Gör. Rukiye Gizem ÖZTAŞ	AKILLI KENTLERİN KENTSEL LOJİSTİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Doç. Dr. İhsan Erdem SOFRACI	BÜYÜK MÜBADELE VE EKONOMİYE OLAN ETKİLERİ
Doç. Dr. İhsan Erdem SOFRACI	SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARINA BİR BAKIŞ
Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ	VERGİ AFLARININ İDARENİN VE YARGININ İŞ YÜKÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ	VERGİ ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN MÜKELLEFLERİN VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
Elif Asena TANRIVERDİ Dr. Öğr. Üyesi Rozelin AYDIN	SÜRDÜRÜLEBİLİR SU YÖNETİMİNDE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN KULLANILMASI: CEYHAN HAVZASI ÖRNEĞİ
Maide DEMİRBAŞ Dr. Öğr. Üyesi Rozelin AYDIN	KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YEREL ETKİLERİ: ADANA

05.10.2019

Oturum-2, Salon-2 Saat: 11:00 – 13:00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mehmet ALTINÖZ
Doç. Dr. Mehmet ALTINÖZ Öğr. Gör. Dr. Demet ÇAKIROĞLU	İNSAN KAYNAKLARINI GÜÇLENDİRMENİN İŞGÖRENLERİN BAŞARI GÜDÜSÜNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Şule YENİ Sevim Ezgi İSLAH Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR	X, Y VE Z KUŞAKLARININ TASARRUF VE YATIRIM EĞİLİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK ANKETE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME
Şule YENİ Sevim Ezgi İSLAH Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR	OSMANİYE İLİNDE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ SAPTANMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME
Şule YENİ Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR	TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU, SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ, FAİZ VE ENFLASYON ORANLARININ PARA ARZI İLE BAĞLANTISI: 2006-2016
Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL Öğr. Gör. İsa KILIÇ	ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN STAJ EĞİTİMİ SONRASINDA MESLEKİ YETERLİLİKLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL Öğr. Gör. İsa KILIÇ	BORSA İSTANBUL’DA FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN DENETİM RAPORLARINDA TESPİT EDİLEN RİSK FAKTÖRLERİ BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ	İŞLETMELERDEKİ DENETİM KOMİTELERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ, İŞLEVLERİ VE SORUMLULUKLARI
Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ	FİNANSAL TABLOLARDAKİ KAZANÇ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ TESPİTİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER
Dr. Uğur ERDOĞAN	WHY AIRBUS A380 FAILED: A STRATEGIC ANALYSIS

05.10.2019

Oturum-2, Salon-3 Saat: 11:00 – 13:00	Oturum Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Nükhet ELTUT KALENDER
Öğrt. Oğuzhan KOSALI Öğrt. Başak KOSALI	EĞİTİMDE YENİ BİR YAKLAŞIM: “MESLEKİ BECERİ EĞİTİMİNDE ZİHİN HARİTALARI VE SANATSAL FAALİYETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ”
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANLI Dr. Öğr. Üyesi Pınar ERDOĞAN	ÖĞRENCİLERİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANLI Dr. Öğr. Üyesi Pınar ERDOĞAN	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARINI FARKLILAŞTIRAN ETKENLER
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır GÜLBAHAR	ALGILANAN YÖNETİCİ DESTEĞİNİN ÖĞRETMENLERİN OKUL ETKİLİLİĞİ ALGISI, İŞE ANGAJE OLMA, İŞ DOYUMU VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Hacer YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Yasin Mahmut YAKAR	TUNCCEL ALTINKÖPRÜ’NÜN “SERÜVEN PEŞİNDE” DİZİSİNDE YER ALAN EĞİTSEL İLETİLER
Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK	PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YANSITICI DÜŞÜNME BECERİLERİNE YÖNELİK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)
Gülnihal AŞCI	DİVAN ŞİİRİNDE TOPRAK BURÇLARI
Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK	ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİMİ PLANLAYABİLME YETERLİKLERİNE KATKISI
Gülnevil AŞCI	XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE PERİ VE PERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR
Dr. Öğr. Üyesi Nükhet ELTUT KALENDER	V.V. MAYAKOVSKİY’NİN “İYİ NEDİR VE KÖTÜ NEDİR?” ADLI ŞİİRİNDE METNE BAĞLI KARŞIT ANLAMLI SÖZCÜKLERİN ANALİZİ
Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM	ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM ETKİNLİKLERİNİ UYGULAYABİLME YETERLİKLERİNE KATKISI
Dr. Öğr. Üyesi Belde AKA	FITNAT HANIM’IN GAZELLERİNDE BİR GÜZELLİK UNSURU OLARAK “HATT”

05.10.2019

Oturum-3, Salon-1 Saat: 13:00 – 15:00	Oturum Başkanı: Adnan ABDULVAHİTOĞLU
Alban Exauce Mouandza Mbougou	FIRÇASIZ DOĞRU AKIM MOTORLARINDA KONTROL YÖNTEMLERİ VE UYGULAMASI
Öğr. Gör. Dr. Çağlar CENGİZLER	KONDİLOMATOZ VAKALARININ ALIŞKANLIĞA VE DEMOGRAFİYE BAĞLI ÖZELLİKLERLE BAĞINTISININ KÜME NİTELEME VE ETRAFI SINAMA YAKLAŞIMLARINA DAYANARAK İNCELENMESİ
Dr. Necmi YARBAŞI Dr. Ekrem KALKAN	MODIFICATION OF SANDY SOILS BY USING WASTE OF PLASTIC BOTTLES
Dr. Necmi YARBAŞI Dr. Ekrem KALKAN	STABILIZATION OF GRAINED SOILS BY USING WASTES OF OLTU STONE
Faisal MOHAMEDGREAD Dr. Necmi YARBAŞI Dr. Ekrem KALKAN	USE OF CIGARETTE BUTTS WASTES FOR MODIFICATION OF CLAYEY SOILS
Adnan ABDULVAHİTOĞLU Dr. İrfan MACİT Dr. Öğr. Üyesi Melik KOYUNCU	JANDARMA KARAKOLLARININ KURULUŞ YERLERİNİN SEÇİMİNDE UYGULANACAK MATEMATİKSEL MODEL; ÇOK KRİTERLİ STRATEJİK KARAR VERME YÖNTEMİ
Adnan ABDULVAHİTOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Aslı ABDULVAHİTOĞLU	MÜHENDİSLİK ALANLARINDA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİNİN KULLANIMI: MAKİNE MÜHENDİSLİĞİ Y.LİSANS ÖĞRENCİSİ SEÇİMİNDE BİR UYGULAMA
Ahmet EKMEN Dr. Ekrem KALKAN	USE OF GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS (GIS) FOR INVESTIGATION OF MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS: A CASE STUDY IN THE ŞANLIURFA, SE TURKEY
Ahmet EKMEN Dr. Ekrem KALKAN	GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS (GIS) AND ITS USE ON EARTH SCIENCES APPLICATIONS

05.10.2019

Oturum-3, Salon-2 Saat: 13:00 – 15:00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Prof. Dr. Ali İPEK	TİFLİS’TE SEYYİD AİLELER
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU Uzm. Burak Can UĞURLUAY	MİLLÎ MÜCADELE’DE ÇUKUROVA VE ÇUKUROVALI KADINLAR
Dr. Öğr. Üyesi Vedat KANAT	OSMANLI DEVLETİ’NİN BARIŞÇI DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM YARATAN SÜREÇ: LEHİSTAN’IN İŞGALİ
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	ESKİ TÜRKLERDE KONARGÖÇER HAYAT TARZININ TÜRK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK İNANIŞLARINDA FAL VE BÜYÜCÜLÜK
Doç. Dr. Sami KILINÇLI	ESBÂB-I NÜZÜL RİVAYETLERİNİN TEFSİR YORUMLARINA ETKİSİ -ENFAL SÜRESİ 55-58. AYETLER BAĞLAMINDA-
Doç. Dr. Sami KILINÇLI	TEFSİR RİVAYETLERİNİN EKSİK DEĞERLENDİRİLMESİNİN ULÜMU’L-KUR’ÂN BAŞLIKLARINA ETKİSİ -HÜKMÜ ve NÜZÜLÜ TEHİR EDİLEN AYETLER ÖRNEĞİNDE-
Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	ULUSLARARASI REKABET AÇISINDAN YENİLİKÇİLİK
Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	KÜRESEL REKABET GÜCÜNÜ ARTTIRMAK İÇİN FAKTÖR SÜRÜŞLÜ EKONOMİLER
Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜ ETKİNLİĞİNİ ARTTIRICI FAKTÖRLER

05.10.2019

Oturum-3, Salon-3 Saat: 13:00 – 15:00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Esin BASIM
Prof. Dr. Özdal GÖKDAL	KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİNDE “TEKE ETKİSİ”NİN KULLANIM OLANAKLARI
Mehmet SARAÇOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Selahaddin KİRAZ Doç. Dr. Seyrani KONCAGÜL	SÜT SİĞİRLARINDA KANTİTATİF ÖZELLİK LOKUS (QTL) GENETİK
Kander KOÇ	GIDA ÜRETİMDE ALTERNATİF BİR ÜRÜN: İSTİRİDYE (PLEUROTUS OSTREATUS) MANTARI
Mehmet SARAÇOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Selahaddin KİRAZ	KARAKAŞ KOYUNLARINDA B-LAKTOGLOBULİN GEN POLİMORFİZMİ
Arş. Gör. Aybüke KAYA Prof. Dr. Hüseyin GÖZÜBENLİ	PRIMING UYGULAMALARININ TUZLU TOPRAKLARDA MISIR TOHUMLARININ ÇİMLENME GÜCÜ VE KLOROFİL İÇERİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ
Arş. Gör. Aybüke KAYA Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK	AMİK OVASINDA MISIR ÜRETEK İŞLETMELERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI
Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM	YEMEKLİK KÜLTÜR MANTARLARINDA (Agaricus bisporus (J.E.Lange) Imbach) FUNGAL HASTALIKLARA KARŞI OXIVIR PLUS’ IN ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI
Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM	BAZI KİMYASALLARIN DOMATES TOHUM UYGULAMALARINDA DOMATES BAKTERİYEL SOLGUNLUK VE KANSER HASTALIK ETMENİ Clavibacter michiganensis sub sp. michiganensis ÜZERİNE ETKİNLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI
Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM	OXIVIR PLUS’ IN ÇİLEK ÜRETİMİNDE HASAD SONRASI KALINTI POTANSİYELİNİN ARAŞTIRILMASI
Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM	DOMATES KURŞUNİ KÜF HASTALIK ETMENİ Botrytis cinerae’ YA KARŞI KİMYASAL MÜCADELE OLANAĞININ ARAŞTIRILMASI

05.10.2019

Oturum-4, Salon-1 Saat: 15:00 – 17:00	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖV
Gökay Gizem GÜRAN Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ Prof. Dr. Aytaç ATEŞ	RADYOLOJİK BİR KBRN TEHDİDİ SENARYOSUNUN GETİRDİĞİ RİSK YÖNETİMİ VE KRİZ YÖNETİMİ
Uzm. Dr. Sevgi KESİCİ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİRCİ Dr. Öğr. Üyesi Uğur KESİCİ	ANTIMICROBIAL EFFECTS OF FENTANYL AND BUPIVACAINE
Dr. Volkan ATMIŞ Dr. Anıl TANBUROĞLU	DİNAPENİ VE MİNİ-MENTAL SKOR İLİŞKİSİ
Uz. Dr. Kaniye AYDIN Uz. Dr. Zühal ÖZER ŞİMŞEK	KRONİK OBSTRÜKTİF AKCİĞER HASTALIĞI OLAN YOĞUN BAKIM HASTALARINDA ANEMİ PREVALANSI
Arş. Gör. Nurdilan ŞENER Arş. Gör. Filiz ERSÖĞÜTÇÜ	GELİŞİMSEL KALÇA DİSPLAZİSİ VE KADIN SAĞLIĞI
Arş. Gör. Nurdilan ŞENER Arş. Gör. Filiz ERSÖĞÜTÇÜ	DOĞUM KORKUSU VE BRADLEY METODU (EŞİN KOÇLUĞU, HUSBAND-COACHED CHILDBIRTH)
Arş. Gör. Filiz ERSÖĞÜTÇÜ Arş. Gör. Nurdilan ŞENER	ENGELLİLERDE İSTİSMAR
Arş. Gör. Filiz ERSÖĞÜTÇÜ Arş. Gör. Nurdilan ŞENER	PATERNAL BAĞLANMA
Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖV	NOVEL CO-EXPRESSED GENE GROUP IN OVARIAN CANCER STEM CELLS
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERİŞ Öğr. Gör. Sinem BARUT	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YALNIZLIK DUYGULARININ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNE ETKİSİ

05.10.2019

Oturum-4, Salon-2 Saat: 15:00 – 17:00	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYATA
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SAVCI	INVESTIGATION OF THE USE OF WASTE SLUDGE FROM YOZGAT DRINKING WATER TREATMENT PLANT AS AN ADSORBENT FOR A CATIONIC DYE MALACHITE GREEN
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SAVCI	ADSORPTION OF REACTIVE RED 45 FROM AQUEOUS SOLUTION BY WATERMELON SEED HUSK
Dr. Öğr. Üyesi Saadet Pınar ÖZALP Dr. Öğr. Üyesi Benay TUNÇSOY Yağmur MEŞE Ayşe KARA	CU, ZN ve KARIŞIMLARININ GALLERIA MELLONELLA (L.) (LEPIDOPTERA:PYRALIDAE) LARVALARINDA SİTOKROM P450 ENZİM AKTİVİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİ
Dr. Mustafa TUNÇSOY	BAKIR OKSİT NANOPARTİKÜLLERİNİN Clarias gariepinus'DA SERUM ELEKTROLİT DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ
Esraa Amer Kadhim Saadiyah A. Dhahir Muna S. Sando	NEW DIAZ COUPLING REACTION ,CLOUD POINT EXTRACTION SPECTROPHOTOMETRIC DETERMINATION OF SULPHADIMIDINE SODIUM IN PURE FORM AND PHARMACETICAL PREPARATION WITH SALICYLIC ACID AS THE COUPLING REACTION
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYATA Doç. Dr. Bekir Cihad BAL Prof. Dr. Sırrı ŞAHİN	TURUNÇ ODUNUNDA ISI İLETKENLİK DEĞERİ, STATİK SERTLİK VE ÇİVİ TUTMA DİRENCİNİN BELİRLENMESİ
Prof. Dr. Sırrı ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYATA Doç. Dr. Bekir Cihad BAL	KARABİBER AĞAÇ TÜRÜNDE BAZI ODUN-SU İLİŞKİLERİNİN VE ISI İLETKENLİK ÖZELLİĞİNİN BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYATA Doç. Dr. Bekir Cihad BAL	AMERİKAN CEVİZ ODUNUNDA YÜZEY PÜRÜZLÜLÜĞÜ, JANKA SERTLİK DEĞERİ VE ÇİVİ TUTMA DİRENCİNİN BELİRLENMESİ

05.10.2019

Oturum-4, Salon-3 Saat: 15:00 – 17:00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU
Dr. Öğr. Gör. Şefika TOPALAK Doç. Dr. Tarkan YAZICI	İLKOKUL MÜZİK DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME (MEB YAYINLARI ÖRNEĞİ)
Doç. Dr. Tarkan YAZICI Dr. Öğr. Gör. Şefika TOPALAK	AKDENİZ BÖLGESİ TÜRKÜLERİNDE KADINA YÖNELİK SÖYLEMLER
Tahir Volkan ASLAN Doç. Dr. Mahmut AÇAK Doç. Dr. Zeki COŞKUNER	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORA KATILIM GÜDÜLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (MERSİN İL ÖRNEĞİ)
Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU Öğr. Gör. Handan BARAN	3B YAZICI TEKNOLOJİSİNİN TEKSTİL YÜZEY TASARIMINDA VE VÜCUT ASİMETRİLERİNİN GİDERİLMESİNDE GİYSİ DOLGUSU OLARAK KULLANIMININ İNCELENMESİ
Tahir Volkan ASLAN Doç. Dr. Mahmut AÇAK Dr. Öğr. Üyesi Serkan DÜZ	SPORTİF AKTİVİTELERE KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN CESARET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU Prof. Dr. Saliha AĞAÇ Öğr. Gör. Handan BARAN	MODANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN KİŞİYE ÖZEL RENK ANALİZİ
Prof. Dr. Hamit COŞKUN Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN	ÖNCE SIRADAN SONRA ORJİNAL DÜŞÜNCELERE MARUZ KALMAK YARATICILIĞI DAHA FAZLA ARTIRMAKTADIR: DENEYSEL BİR ARAŞTIRMA KANITI
Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN Prof. Dr. Hamit COŞKUN	BİREYSEL BEYİN FIRTINASINDA PROBLEM TÜRÜNÜN DÜŞÜNCE ÜRETİM PERFORMANSINA ETKİSİ: ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ
Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN Prof. Dr. Hamit COŞKUN	ETKİLEŞİM ÇİFTLERİNDE DÜŞÜNME TEKNİKLERİNİN EĞİTİMİ: BEYİN YAZIMINDA YARATICILIK PERFORMANSI
Prof. Dr. Nurgül KILINÇ Arş. Gör. Asuman YILMAZ FİLİZ	İNSAN VÜCUDUNUN DİNAMİK DURUŞLARININ GİYSİ KALIPLARINA ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

05.10.2019

Oturum-5, Salon-1 Saat: 17:00 – 19:00	Oturum Başkanı: Öğr. Gör. Can MAVRUK
Arş. Gör. Dr. Özlem AKAY Dr. Öğr. Üyesi İlkey ALTINDAĞ	BULANIK ZAMAN SERİSİ İLE SATIŞ PERFORMANSI TAHMİNİ
Doç. Dr. Gülsen KIRAL Öğr. Gör. Can MAVRUK	SUBJECTIVE EFFECTS OVER HEALTH STATUS
Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Ceren BÖRÜBAN	ÜRETİM FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Ceren BÖRÜBAN	TIMSS SONUÇLARINA GÖRE KIZ VE ERKEK ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK VE FEN BAŞARILARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Doç. Dr. Gülsen KIRAL Merve MAŞA	GENÇLERDE MUTLULUĞUN BELİRLEYİCİLERİ: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Dr. Özlem AKAY	AGGLOMERATIVE HIERARCHICAL CLUSTERING OF PANEL DATA: AN APPLICATION TO THE USAGE OF PUBLIC LIBRARY IN TURKEY
Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Ceren BÖRÜBAN	GELİR DAĞILIMI VE KÜLTÜREL FAALİYET HARCAMALARI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Gülsen KIRAL Öğr. Gör. Can MAVRUK	DETERMINANTS OF HIGH INFLATION

05.10.2019

Oturum-5, Salon-2 Saat: 17:00 – 19:00	Oturum Başkanı: Prof. Rafal Ożarowski
Prof. Rafał Ożarowski E. Kwiatkowski University of Administration and Business in Gdynia	Iran's role in the Middle East in post-JCPOA time
Galymzhan TAZHIBAYEV KUANISHBEKULY Eurasian National University-Lev Gumilev	KAZAKİTAN'DA GÖRSEL İŞİTSEL MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ
Самира АГАЕВА	ВЛИЯНИЕ ВЫСОКОЙ ДОЗЫ ТОЛУОЛА НА ОБМЕН ГАМК В ТКАНЯХ СТРУКТУР ГОЛОВНОГО МОЗГА ТРЕХ МЕСЯЧНЫХ КРЫС
Öğrt. Yusuf SÖYLEMEZ	ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE RESİM ÇİZMENİN YARATTIĞI OLUMLU ETKİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Tahsin BOZDAĞ	MALATYADAKİ MÜZELERİN GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Arshad KHAN National University of Modern Languages, Pakistan	Concept of God in “SABA MUALAQAT

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii
FOTOĞRAF GALERİSİ	iii
KONGRE PROGRAMI	iv
İÇİNDEKİLER	v

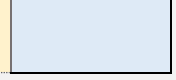
BİLDİRİ ÖZETLERİ

Şafak KAYPAK	1
KAMU YARARI AÇISINDAN KENTSEL ÇEVREYE BAKIŞ	
Veysel ÖZBEY	12
UNESCO DÜNYA MİRASI GEÇİCİ LİSTELERİ'NDE YİĞİLMALAR VE TÜRKİYE GEÇİCİ LİSTESİ İÇİN ÖNERİLER	
Halil KARLI & Hatice AYDIN & Rukiye Gizem ÖZTAŞ	22
AKILLI KENTLERİN KENTSEL LOJİSTİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	
İhsan Erdem SOFRACI	33
SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARINA BİR BAKIŞ	
Neslihan COŞKUN KARADAĞ	43
VERGİ AFLARININ İDARENİN VE YARGININ İŞ YÜKÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Neslihan COŞKUN KARADAĞ	54
VERGİ ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN MÜKELLEFLERİN VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	
Maide DEMİRBAŞ & Rozelin AYDIN	63
KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YEREL ETKİLERİ: ADANA	
Mehmet ALTINÖZ & Demet ÇAKIROĞLU	73
İNSAN KAYNAKLARINI GÜÇLENDİRMENİN İŞGÖRENLERİN BAŞARI GÜDÜSÜNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Servet ÖNAL & İsa KILIÇ	82
ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN STAJ EĞİTİMİ SONRASINDA MESLEKİ YETERLİLİKLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	
Servet ÖNAL & İsa KILIÇ	90
BORSA İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN DENETİM RAPORLARINDA TESPİT EDİLEN RİSK FAKTÖRLERİ BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	
Mehmet Ünsal MEMİŞ	97
İŞLETMELERDEKİ DENETİM KOMİTELERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ, İŞLEVLERİ VE SORUMLULUKLARI	
Mehmet Ünsal MEMİŞ	103
FİNANSAL TABLOLARDAKİ KAZANÇ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ TESPİTİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER	
Oğuzhan KOSALI & Başak KOSALI	110

EĞİTİMDE YENİ BİR YAKLAŞIM: “MESLEKİ BECERİ EĞİTİMİNDE ZİHİN HARİTALARI VE SANATSAL FAALİYETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ”	
Yasemin ŞANLI & Pınar ERDOĞAN	
ÖĞRENCİLERİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	117
Yasemin ŞANLI & Pınar ERDOĞAN	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARINI FARKLILAŞTIRAN ETKENLER	132
Ezlam SUSAM & Ramazan ÖZBEK	
PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YANSITICI DÜŞÜNME BECERİLERİNE YÖNELİK DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)	150
Ezlam SUSAM & Ramazan ÖZBEK	
ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİMİ PLANLAYABİLME YETERLİKLERİNE KATKISI	156
Ramazan ÖZBEK & Ezlam SUSAM	
ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM ETKİNLİKLERİNİ UYGULAYABİLME YETERLİKLERİNE KATKISI	160
Gülnihal AŞCI	
DİVAN ŞİİRİNDE TOPRAK BURÇLARI	164
Gülnevil AŞCI	
XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE PERİ VE PERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR	182
Belde AKA	
FITNAT HANIM’IN GAZELLERİNDE BİR GÜZELLİK UNSURU OLARAK “HATT”	199
Ali İPEK	
TİFLİS’TE SEYYİD AİLELER	209
Ali SARIKOYUNCU & Burak Can UĞURLUAY	
MİLLİ MÜCADELE’DE ÇUKUROVA VE ÇUKUROVALI KADINLAR	220
Vedat KANAT	
OSMANLI DEVLETİ’NİN BARIŞÇI DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM YARATAN SÜREÇ: LEHİSTAN’IN İŞGALİ	235
Mehibe ŞAHBAZ	
İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK İNANIŞLARINDA FAL VE BÜYÜCÜLÜK	246
Mehibe ŞAHBAZ	
ESKİ TÜRKLERDE KONARGÖÇER HAYAT TARZININ TÜRK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ	255
Sami KILINÇLI	
ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNİN TEFSİR YORUMLARINA ETKİSİ -ENFAL SÛRESİ 55-58. AYETLER BAĞLAMINDA-	261
Sami KILINÇLI	
TEFSİR RİVAYETLERİNİN EKSİK DEĞERLENDİRİLMESİNİN ULÛMU’L-KUR’ÂN BAŞLIKLARINA ETKİSİ -HÜKMÜ ve NÜZÛLÜ TEHİR EDİLEN AYETLER ÖRNEĞİNDE-	272
Tarkan YAZICI & Şefika TOPALAK	
AKDENİZ BÖLGESİ TÜRKÜLERİNDE KADINA YÖNELİK SÖYLEMLER	283
Şefika TOPALAK & Tarkan YAZICI	307

İLKOKUL MÜZİK DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME (MEB YAYINLARI ÖRNEĞİ)	
Tahir Volkan ASLAN & Mahmut AÇAK & Serkan DÜZ SPORTİF AKTİVİTELERE KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN CESARET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	332
Tahir Volkan ASLAN & Mahmut AÇAK & Zeki COŞKUNER ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORA KATILIM GÜDÜLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (MERSİN İL ÖRNEĞİ)	344
Birsen ÇİLEROĞLU & Handan BARAN 3B YAZICI TEKNOLOJİSİNİN TEKSTİL YÜZEY TASARIMINDA VE VÜCUT ASİMETRİLERİNİN GİDERİLMESİNDE GİYSİ DOLGUSU OLARAK KULLANIMININ İNCELENMESİ	359
Birsen ÇİLEROĞLU & Saliha AĞAÇ & Handan BARAN MODANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN KİŞİYE ÖZEL RENK ANALİZİ	376
Galymzhan TAZHIBAYEV KUANISHBEKULY KAZAKİTAN'DA GÖRSEL İŞİTSEL MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKSAL DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ	386
Merve MAŞA & Gülsen KIRAL GENÇLERDE MUTLULUĞUN BELİRLEYİCİLERİ: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	405
Ebru ÖZGÜR GÜLER & Ceren BÖRÜBAN GELİR DAĞILIMI VE KÜLTÜREL FAALİYET HARCAMALARI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	414
Ebru ÖZGÜR GÜLER & Ceren BÖRÜBAN ÜRETİM FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	421
Ebru ÖZGÜR GÜLER & Ceren BÖRÜBAN TIMSS SONUÇLARINA GÖRE KIZ VE ERKEK ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK VE FEN BAŞARILARININ KARŞILAŞTIRILMASI	429
Şafak KAYPAK EKO-POLİTİKA VE EKO-KENTLER	436
D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ & Elmas ERDOĞAN GELENEKSEL ANADOLU YERLEŞMELERİ, KENT KİMLİĞİ, YER İMGELERİ VE ESTETİK	447
D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ & Elmas ERDOĞAN TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE MEYDANLARIN GELİŞİMİ VE ÇAĞDAŞ KENTSEL TASARIMDA MEYDANLAR	460
Elmas ERDOĞAN & D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ GELENEKSEL KAYSERİ KONUTLARININ ÇEVRE VE KENT ESTETİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	478
Hamit COŞKUN & Öznur GÖÇMEN EXPOSURE TO ORIGINAL IDEAS BEFORE ORDINARY ONES INCREASES CREATIVITY MORE: AN EXPERIMENTAL RESEARCH EVIDENCE	495
Öznur GÖÇMEN & Hamit COŞKUN ETKİLEŞİM ÇİFTLERİNDE DÜŞÜNME TEKNİKLERİNİN EĞİTİMİ: BEYİN YAZIMINDA YARATICILIK PERFORMANSI	504
Öznur GÖÇMEN & Hamit COŞKUN	512

***BİREYSEL BEYİN FIRTINASINDA PROBLEM TÜRÜNÜN DÜŞÜNCE
ÜRETİM PERFORMANSINA ETKİSİ: ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ***

KAMU YARARI AÇISINDAN KENTSEL ÇEVREYE BAKIŞ
VIEW OF URBAN ENVIRONMENT IN TERMS OF PUBLIC BENEFIT

Prof. Dr. Şafak KAYPAK
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, kamu yararı bakış açısından kentsel çevreye bakma amacını taşımaktadır. Kamu denince akla hemen devlet ve onun yönetimi gelmektedir. Kamu yararı, halkın genel yararı olarak adlandırılır. Kamu için faydalı olanı yapmaktır. Büyük çoğunluğumuz kentsel alanlarda yaşıyoruz. Kentler nüfus artışıyla oldukları gibi kalmamakta; kırsal alanlara doğru yayılmaktadırlar. Kentleşme, kentlerin sayı ve miktar olarak büyümesini anlatmaktadır. Dünyanın gittikçe kentleşmekte olduğu söylenmektedir. Kent büyürken kent toprağı yapılarla dolmakta, kamusal nitelikli açık ve yeşil alanlar azalmaktadır. Kentlerde kamu yararı dar anlamı ile hukuksal mülkiyet kavramı temelinde ele alınmakta, ekolojik ve sosyo-kültürel yanı görülmemektedir. Kentsel yapılaşmanın kamu yararı endişesi duyulmadan özel yarar saiki ile yapıldığı izlenmektedir. Kamunun çıkarı, bireysel, grupsal, sınıfsal yararın üstündedir. Bireysel yararlar kamu yararı ile çelişebilmektedir. Bireyler için iyi olan kamu için iyi bir şey olmayabilmektedir. Bu bağlamda, yaşadığımız kentlerin geleceğe kendi doğal dokusu içinde kalması isteniyorsa kentte kamu yararı düşüncesi hâkim kılınmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Kamu, kamu yararı, kent, çevre, kentsel çevre

ABSTRACT

This study aims to look at the urban environment from a public interest perspective. When it comes to public, the state and its administration come to mind immediately. The public good is called the general good. To do what is beneficial to the public. Most of us live in urban areas. Cities do not remain as they are with population growth; are spreading towards rural areas. Urbanization describes the growth of cities in number and quantity. The world is said to be increasingly urbanized. As the city grows, the soil of the city is filled with buildings, public and green spaces are diminishing. Public interest in cities is handled based on the concept of legal property with narrow meaning and no ecological and socio-cultural aspects are seen. It is observed that urban construction is carried out with a special interest incentive without any public interest concern. The interest of the public is above individual, group, class benefit. Individual benefits may conflict with public interest. What is good for the individuals may not be good for the public itself. In this context, for the cities we live to remain within the natural fabric of the future, the idea of public interest should be dominated in the city.

Key Words: Public, public interest, city, environment, urban environment

1. GİRİŞ

Yarar, günlük yaşamımız içinde çok fazla kullandığımız bir kavramdır. Herhangi bir şey bizim için yararlı değilse değer vermeme yoluna gidebilmekteyiz. Değer verdiklerimiz aynı zamanda bize yararlı olan şeylerdir. Özneleri ve nesneleri yararlarına göre farklı şekillerde değerlendirebilmekteyiz. Yarar sağlamak, kendi dışımızdaki bir şeye veya kişiye yönelik bir fayda üretmektir. Kamu yararı ise, kamuya yönelik bir fayda üretmek anlamına gelmektedir. Kamu denince akla hemen devlet ve onun yönetimi gelmektedir. Aynı zamanda, bir ülkedeki halkın bütünü diye de karşılık bulmaktadır. Kamu, hizmet edeni ve hizmet edileni de kastedebilen iki taraflı bir kavramdır. Kamu yararı kavramı, hukuk disiplini alanında ortaya çıkmış öncelikle yasalarda ifadesini bulmuştur. Kamu yararının karşısında özel yarar gelmekte ve sadece bireysel yarar ile alanını sınırlandırmaktadır. Kamusal etkinliklerin amacı kamu yararıdır. Kamu hizmeti yapılır. Kamuya hizmet anlayışı ile çıkılan yolda günümüze gelene dek farklı gelişim aşamalarından geçilmiştir. Kamu yararı, kamunun genel iyilik hali olarak hem devlet ve hem de halkın iyiliği anlamlarını taşımaktadır.

Kentlerde yaşamaktayız. Kentler her türlü hizmete rahatlıkla ulaşılabilen modern yaşam alanlarıdır. Ne var ki her geçen gün yaşam alanlarının daraldığına şahit olmaktayız. Etrafımız yapılarla dolmakta, kent insana değil, araba ve ulaşımaya ayarlı bir görüntü almaktadır. Çöplerin atılmadığı, düzensizliğin, çirkin görüntülerin, sokak sesinin olmadığı bir yer bulmak zorlaşmaktadır. Kent insanı için nefes alacak bir yer bulma ihtiyacı yaşamsal hale gelmektedir. Devletin en temel görevi, sosyal güvenlik, sosyal adalet ve sosyal refahtan herkesin yararlanmasını sağlamak ve insanların yaşamlarını güvence altına almaktır. Çünkü insan bu nedenle örgütlü toplumu ve devleti oluşturmuştur. Yaşam güvenliğinin içine, insanların yaşamlarını tehdit eden her türlü sorunun yanı sıra doğa olayları, kentsel sorunlar karşısında korunma, sağlık konuları, işsizlik, eğitim durumları da girer. Doğal olarak yaşama güvenliğinin en başında can güvenliği gelir. Devlet varlığının gereği olarak, ulusal dayanışmayı yeniden üreterek sağlamaya çalışır. Bunu her yerde yapar.

Acaba kamu yararı kavramı kent için geçerli olmaz mı? Olabilir. Ama kamu yararı, kentsel alanlarda, mülkiyet temelinde algılanmaktadır. Özel yönetimin amacı özel yarardır, kar elde edilir. Kamu hizmetleri ile de kar elde edilebilir. Kar özel sektörde bireysel yarar için kullanılırken, kamuda kamu yararı için kullanılır. Kent toprağı, mülkiyet hakkı kavramının dar bir bakış açısıyla anlaşılması nedeniyle, düzensiz kent gelişmesini sürdüren başlıca etken olmuştur. Yalnız arsa ve konutta değil, yeşil alanlar, kıyılar, ulaşım araçları ve kentlerin sunduğu uygarlık getirilerinden yararlanmada büyük kentlerde halen sorun vardır. Yatırımlar, büyük kentlerimizin sorunlarını çözmek yerine hastalıklı yapıyı, ikili kent yapılanmasını artırmaktadır. Kentlerimiz daha güzel, daha rahat, daha uygar olacakları yerde tam tersi betonlaşmaktadır. Oysaki bireylerin maddi ve manevi gelişmelerinin sağlanacağı bir çevrenin yaratılması, çağdaş anayasaların sosyal refah devletine yüklemiş olduğu görevlerin başında gelmektedir. Kentler ortak iyilik ile geliştikçe içindeki insanlar da gelişecektir.

2. KAMU YARARININ TANIMI VE ANLAMI

Kamu sözcük olarak, ortak, genel, hep, bütün diye ifade edilir (TDK, 2018). Kamu aynı zamanda, bir ülkedeki halkın bütünü diye de karşılık bulmaktadır. Kamu sözcüğü bu niteliği ile public sözcüğünü karşılamaktadır. Fransızca’da common sözcüğü Lâtince (communicare) kökünden gelmektedir. Bu kökte yer alan communis sözcüğü, birçok kişiye ya da nesneye ait ve ortak olan anlamına gelir. Komünal sözcüğü ortaklaşa yapılan anlamında kullanılmaktadır. Kamu sözcüğü yerine daha önceleri Arapça kökenli amme sözcüğü kullanılmaktaydı. Amme sözcüğü yerini kamu sözcüğüne terk etmiş durumdadır (Kaypak, 2016:35).

Kamudan türetilmiş birçok kavram bulunmaktadır. Kamu düzeni, toplumun tümünü ilgilendiren düzen; kamu kesimi, devlet eliyle yürütülen ekonomik işlerin tümüdür. Kamusal, resmi, devlete ait, kamu ile ilgili olandır. Kamunun olduğu yer kamusal alan sayılır. Kamusal alanın karşılığına özel alan gelir. Halka açık yerler; okullar, hastaneler, sağlık ocakları, camiler, kahvehaneler, kışlalar, hapishaneler, oteller, lokantalar, stadyumlar, parklar, köy odaları, kulüpler, kütüphaneler, tüm taşıt araçları olarak sıralanabilir. Kamuya açık yerlerin fiziksel koşulları halkın sağlığı bakımından oldukça önemlidir (Kaypak, 2016:35).

Kamuoyu, herhangi bir konu, ya da durumla ilgili olarak halk kesiminin o konu ya da duruma ilişkin görüşüdür. Belli bir konu, düşünce, sorun üzerinde ortaya çıkar. Halkın genel düşüncesini, kanısını oluşturur. Halkoyu diye de bilinir. Herhangi bir konuda oluşan kamuoyu bir eğilimdir. Spor kamuoyu, sanat kamuoyu gibi ayrı konularda da olabilir.

Yarar, birine herhangi bir konuda olanak, menfaat veya fayda sağlamayı ifade eder. Yararlanmak veya faydalanmak sunulan bu olanağı kullanmaktır. Günlük kullanımda bireysel temelde karşımıza çıkan yarar, toplum ve ülke genelinde de söz konusu olur. *Kamu yararı*, devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Kamu yararı, kamu için yararlı olan iş, uygulama veya durumdur. Kamu yararı, kamu menfaati, kamu iyiliği gibi adlarla da anılmaktadır. Yönetim hukuku ve kamu hukukunda çok sık kullanılan bir kavramdır. Kamuya yararı olmayan, kamuya zarar veren şeyler kamuyu memnuniyetsiz kılar. Kamu yararı kavramı toplumu yönlendiren ideal değerlerden biridir (Keleş, 1993: 94).

Kamu yararının iki anlamı vardır. Birincisi, dar, hukuksal ve teknik anlamıdır. Öteki ise, kavrama verilen geniş, siyasal ve ideolojik anlamdır (Keleş, 1992:97). *Dar anlamda kamu yararı*, mülkiyet hakkının sınırlarının belirtilmesinde ve bu hakkın özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçü olarak kullanılır. Kamu yararını özel yarardan ayırır. *Geniş anlamında kamu yararı*, siyasal içerikle, yönetim hukuku çerçevesini aşmakta ve anayasanın dayandığı siyasal ve toplumsal ilkelerle ilgili bir içerik kazanmaktadır. Geniş anlamda bütün toplumsal değerleri kucaklayan bir nitelik ve kapsam kazanabilir (Akıllıoğlu, 1991:7). Geniş anlamındaki kamu yararı ile anlatılmak istenilen toplum yararına verilen anlama yaklaşıp. Bazıları bu kavramı toplum menfaati olarak adlandırmaktadır (Keleş, 1992:99).

Ümit Doğanay, kamu yararının bu geniş anlamına, kamu yararı yerine toplum yararı denilmesinden yanadır. Ona göre; ‘toplum yararı ile kamu yararı kavramları arasında anlam bakımından fark vardır. Kamu yararı kurulu düzenin korunmasındaki çıkardır. Kurulu düzen özel mülkiyete dayanıyorsa, kamu yararı özel mülkiyetin korunmasındaki çıkar anlamına gelir. Toplum yararı ise, ülkede yaşayan tüm insanların ortak çıkarlarını ifade eder. Düzenin ortak çıkarı koruyucu niteliği, altyapıyı oluşturan mülkiyet anlayışına bağlıdır. Alınacak bir tedbir kamu yararı gereği olduğu halde toplum yararına olmayabilir’(Doğanay,1974:5).

Kamu yararı kavramının yanı sıra yer alan ve çoğu kez birbirinin yerine kullanılan, ‘toplum yararı, ortak iyilik, toplumsal refah genel yarar’ gibi çeşitli kavramların ortak noktasına bakıldığında, tümünün “bireysel çıkar”dan farklı, onun üstünde veya dışında bir yararı/çıkarı ifade ettiği görülür. Dolayısıyla, gerçek ayrım, kamu yararı ile toplum yararı arasında değil, kamu yararı ile bireysel çıkar arasındadır. Kamu yararı ve toplum yararı birbirinden çok ayrı değil, birbirini destekleyen ve bütünleyen iki kavramdır (Akıllıoğlu, 1988:14-15).

Toplum yararı kavramı, özel mülkiyet hakkının kapsamını oluşturan yetkilerin ne amaçla kullanılacağını gösteren bir ölçüdür. Geniş anlamıyla kamu yararının düzenin koruması, geliştirilmesi yanında sosyal adaleti sağlama gibi bir işlevi de vardır. Toplumsal yarar, gelişmekte olan bir ülkenin sosyal adalet ilkelerine uygun kalkınma gereksinimlerine yanıt veren geniş bir kavramdır. Pekâlâ, genel ahlak, kamu düzeni, toplumsal adalet ve ulusal egemenlik gibi konularda da kamu yararından söz edilebilir (Keleş, 1992:99).

Kamu yararı, kişiye ilişkin değil, bir arada yaşayarak oluşturdukları toplumun varlığını sürdürmesine ilişkin bir çıkardır. Kamu yararının genel toplumsal çıkarları içermesi kişilerin hak ve mülkiyetleri üzerindeki yetkilerinin sınırlandırılmasını gerektirir. Demokratik siyasal süreçlerde kamu yararıyla kişilerin çıkarları arasında doğrusal bir ilişki kurulur. Çoğunluğun faydasının üst düzeye çıkartılması, sosyal adaletin sağlanması amacıyla, kişi çıkarlarının sınırlandırılması kamu yararının temel ilkesidir (Tekeli, 1988:7; Sarıkaya, 2011:1).

Kamu yararı, yapısı itibariyle özel yarardan ayrılmaktadır. Kamu yararı, özel yarardan daha geniştir. Kimseye özel ayrıcalık tanımaz. Kamu yararını oluşturan öğeleri saptama görevi çoğu kez, ülkemizde de olduğu gibi yasama organına bırakılmıştır. Yasama organına açıkça bırakılmadığı durumlarda kamu yararını yönetim belirleyecektir (Keleş, 1992:99).

Kamu yararı kavramına yönelik eleştirilerin çoğunluğu “kamu yararının belirsizliği” üzerinde kesişmektedir. Kavramın belirsizliği, kullanılmasında tutarlı olunmaması, kamu yararının etik anlayıştan ayrı düşünülmesi, kamu yararını ölçme çabalarının başarısız olması gibi konular kamu yararı kavramına getirilen ortak eleştirilerdir (Bozeman, 2007:24; Çalışkan, 2011:8).

Kamu yararı düşüncesi ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre de içerik yüklenebilmektedir. Az gelişmiş birçok ülkede, siyasal iktidarlar, kamu yararına ilişkin kendi tercihlerini kitlelere genelin tercihiymiş gibi kabul ettirebilmektedirler. Oysa, çoğulcu rejimlerde, basın, üniversite, meslek kuruluşları, iş ve işveren kesimi, sivil toplum kuruluşları gibi siyasal yaşamın aktif öğeleri kamu yararı düşüncesinin oluşmasına katkıda bulunurlar.

3. KAMU YARARINA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Eski Yunan-Roma Döneminde, kamu yararı kavramı; bünyesinde kullanma, yararlanma ve tasarruf etme haklarını birleştiren, sahibine mülkü üzerinde neredeyse sınırsız bir yetki veren, mülkiyet hakkına bağlı olarak, bireylerin ortak yararı için bireysel haklarından fedakârlık etmeleri gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2000).

Kamu yararı, 1789 Fransız Devrimi sonucunda o zamana kadar başat kavram olan “ortak iyilik”e tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ortak iyilik, sanayi-ticaret toplumuna geçiş öncesi Avrupa toplumlarının siyasi tarihinin ortak kavramıdır. Bu kavram Yunan sitelerinden Roma’ya, uzun Ortaçağ’a aynı özellikleri ortaya koyarak geçmiş ve 1789 öncesi monarşileri beslemiştir. Bu anlayış, devletten önce mevcut bir toplum yararı reddedildiği gibi her şeyden önce toplum yararı dünyevi, akılcı ve anlaşılabilir bir değer ölçüsü haline gelmiştir. 1789 Fransız Devrimi’nden sonra Fransız kamu hukukuna yerleşen ve çağdaş kamu hukuku tarafından benimsenen bu ilkeye göre “yasa, kamu yararadır” Yasama organı tarafından usulüne uygun olarak yapılan her yasa hem kamu yararına uygundur, hem kamu yararının kendisidir. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan genel yarar, bireysel yararların toplum yararı ile çelişebileceğinin kabul edilmesidir. Bireysel yarar toplum yararı ile aynı olmak zorunda değildir. Toplum yararı, bireysel yararların toplamı değil, kendi varlığı olan ayrı bir şeydir. Kamu yararı, yasa koyucunun iradesi ile belirlenecektir. Haklar kamu yararı amacıyla yasa ile sınırlandırılabilir, yasa ve kamu yararı üstündür (Akıllıoğlu, 1988:16).

Kamu yararı geçmişten bugüne farklı içerikler yüklenerek gelmiştir. Geçirilen aşamalar bakış açısını da değiştirmiştir. Kamu yararına ilk bakış oldukça dar anlamda bireysel temelde olmuş, daha sonra içerik devlet ve toplum temelinde bakış şeklinde genişlemiştir.

Kamu yararı bireysel yarara dayanır yaklaşımına göre, kamu yararı bireysel yararların ağır bastığı, ya onların toplamından oluşan bir kavramdır. Bireysel yarar grubuna giren görüşler, yararcı (utilitarian) ya da toplamcı (aggregationist) olarak da adlandırılmaktadırlar. Thomas Hobbes, David Hume ve Jeremy Bentham gibi düşünürler ve refah ekonomistlerince benimsenen bu görüşe göre, bireysel tercihleri bir kolektif tercih durumuna getirmek olanaklıdır ama mantıksal açıdan zordur. Toplum sözleşmecilerinden olan Hobbes, kamu yararını özel yarara karşı kullanmaktadır. Ona göre mantık bireysel yararın önde gelmesini gerektirir. Hume, kamu yararına olan bir eylemin, kimi bireylerin yararları ile çelişebileceğini, bireylerin kendiliklerinden kamu yararını gözetmediklerini; oysa devlet düzeninin bütünü ile daha büyük bir çoğunluğun yararına işlediği görüşündedir (Keleş, 1992:95). Bentham’a göre, topluluk bireylerin toplamından başka bir şey değildir. Topluluğun yararı da onu oluşturan üyelerin yararları toplamından ibarettir. Bir eylemin kamu yararına olup olmadığını saptayabilmek için etkilenecek bireylerin toplamına bakmak gerekir (Keleş, 1992:96). Bireyci liberal görüş, piyasada bireylerin çıkarlarının maksimize edilmesiyle toplumsal yararın da maksimize olmasının mümkün olduğunu savunagelmıştır (Balcı, 2000:243).

Yararcılık veya faydacı ahlak anlayışı (utilitarizm), İngiliz filozofları tarafından ileri sürülen ve Anglo-Sakson ülkelerinde büyük kabul gören bir ahlak kuramıdır (Erdem, 1994:107). Bu anlayışta evrensel bir ahlak yasası vardır ve bunu öznel özellikler belirlemektedir. Faydacı ahlak, bir eylemin doğru veya yanlışlığını faydacılık ilkesinde bulmaktadır. Fayda temeline dayanan ahlak bireye sağladığı fayda ölçüsünde değerlidir (Arslan, 1999:143).

Kamu yararı devletin yararadır diye düşünenlere göre; güvenlik, savunma, para değerinin korunması ve yerel yönetimlerce saptanan en az sağlık ve refah standartları kamu yararına olan şeylerdir. Devlet sisteminin tümü ile kamu yararına işlediği, çünkü devletin her işi kamu yararı için yaptığı görüşündedirler (Keleş, 1992:96). Bu görüşü savunanların, bireysel yararların toplanması gibi sorunları yoktur. Bu düşünürler, kamu yararının normatif bir değer taşıdığı görüşündedirler. Jean Jacques Rousseau ve Wilfredo Pareto, bu grupta yer alanların başında gelir. Rousseau'ya göre, kamu yararı, çoğunluğun yararı ile özdeş olamaz. Kamu yararı, çatışma durumunda olan bireysel yararlar ya da tercihlere göre değil, çelişme durumunda olmayan ya da oybirliği ile paylaşılan yararlarla dayanır. Çoğunluğun oyu, ancak kamu yararının belirlenmesinde yararlanılan bir yöntem olabilir (Keleş, 1992: 96).

Rousseau'ya göre, yurttaşlığın belirleyici özelliği bütünün bir parçası olarak varolmaktır. İnsanın değeri, bu bütüne yani topluluğa bağlı olmak sonucunda ortaya çıkıyordu. Fransız Devrimi'nde Rousseau'nun bu düşüncesi oldukça etkili olmuştur. Jakobenler tarafından, yurttaşlık, Fransız hâkim kimliği olarak takdim edilmiştir. Yurttaşlık, herkesin topluluğa hizmetle yükümlü olduğu evrensel bir görev olarak yorumlanmıştır (Sarıbay, 1998: 168). Pareto optimuma göre, kaynak dağılımda bazı kişilerin durumunu kötüleştirmeden kimsenin durumunu düzeltmek mümkün olmaz, toplumun tümünün yararı söz konusu olduğunda bazı kişilerin zarar görmesinin kamu yararına aykırı olmaz (Seyidoğlu, 2002).

Kamu yararı toplumun ortak yararadır diyenlere göre; kamu yararı, topluluğun ortak yararadır. Kamu yararını bir topluluğun bütün üyelerinin ortaklaşa sahip oldukları yararların toplamından ibaret sayarlar. Kamu yararını açıkça normatif ve değer yargılarına dayanan bir siyasal tercih olarak görürler. Platon, Aristoteles, Frederick Hegel ve Karl Marx bunların başında gelir (Keleş, 1992:96). Kamu yararı, her bireye kılavuzluk etmesi gereken tek bir değer yargısı sistemidir. Topluluğun yararından söz eden Platon, “her insan iyilik arar, ama bilgisizlik, insanların çoğunu, iyiliğin ne olduğunu bilmekten alıkoyar” der. Aristoteles, “bir toplumun ortak yararının, toplumdaki tüm insanlar için en iyi şey” olduğunu; siyasetin amacının insanların refahı ve mutluluğu olduğunu söylemektedir. Hegel'e göre, evrensel olan devlet yararı, toplumun da bireylerin de gerçek yararıdır. Marx ise, sınıfların kalmadığı bir toplumda bireylerin yararları arasında bir çatışma söz konusu olmayacağı için çoğunluğun yararı, bir mutlu azınlığın yararının yerini almış olacak demektedir (Keleş, 1992:97).

Bu yaklaşımın yeni bir biçimi olarak değerlendirilebilecek bir kamu yararı anlayışı ise, yeni dünya düzeninin gerekli kıldığı kamu karşıtı (özelleştirilme) kamu yararı yaklaşımıdır. Buna göre, kamu yararı, kamunun (resmi sektörün) toplumsal ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin azaltılması, hatta tümüyle ortadan kaldırılmasındadır (Keleş, 2000; Çalışkan, 2011:17).

4. KAMU YARARI VE KENTSEL ÇEVRE

Kamu yararından devletin yararını anlamak, kamu yararını devlet yararı ile özdeşleştirmek yanıltıcı olur. Devlet kamu yararının sadece aracısı durumundadır. Nasıl kamuoyu denilince, devletin görüşü, kanısı değil, halkta oluşan genel eğilim kastediliyorsa, kamu yararında temel olan düşünce de halkın yararıdır. Ne var ki, kamu yararında temel olan düşüncenin “halk” olduğunu belirtmek yeterli olmadığı gibi yanıltıcıdır da. Halktan kimi anlamak gerektiği konusu tartışmalıdır. Halk, türdeş (homojen) olmayan, soyut bir topluluktur. Yoksul kesimleri halk olarak alıp kamu yararı kavramını öncelikle onlara yönlendirmelidir.

Yaşadığımız kentlerde ulaşım, barınma, sağlık gibi belediye hizmetlerinin sağlanmasında izlenen yöntem, toplumun uzun vadeli çıkarlarına, kent dokusunun bütünlüğünün sağlanmasına, canlı yaşamının sürekli kılınmasına olanak sağlamamaktadır. Halbuki kamu yararının kentleşme sorunlarının çözümüne yardımcı olabileceği görülmüştür. Bu anlamda, bir topluluğun salt bir kesimin amaç ve yararlarına, bu topluluğun tümünün amaç ve yararları aleyhine hizmet eden, o yönde sonuçlar doğuran karar ve eylemlere, özel yararlarla ilgili karar ve eylemler denilebilir (Keleş, 1992:114). Kentin bir kesiminde yapılan herhangi bir kamusal yatırımın örneğin yol geçirmek için yapılan kamulaştırmanın, güzergâh boyunca toprağı olanları zengin ettiği gözlenmektedir. Ancak geniş arazi parçalarının, dar gelirli ve yoksul ailelere veya gecekondu bölgelerinde yaşayan kimselere konut yapmak ve bu konutları belediye, kooperatifler gibi kamu kurumları aracılığıyla ucuza kiralamak üzere kamulaştırılması durumunda kamu yararı halkın yararına kullanılmaktadır.

Kamu yararı, bireysel yararların toplamı değildir. Gerçekte kamu yararı, çeşitli bireysel yararlar arasında bir hakemlik ve aracılık görevi yüklenmiş bir ilkedir. Bu hakemlikte iki tür ölçüt vardır. *Bazen kamu yararı en kalabalık grubun yararı anlamına gelir.* Demiryolu için kamulaştırma yapmak böyledir. Toprak sahibi olan birkaç kişinin mülkiyet hakkı çoğunluk için ortadan kalkar. *Bazen de kamu yararı azınlık grubun yararı anlamına gelir.* Bir bölgede yaşayan azınlıklara koruyucu sağlık önlemi almak buna örnektir. Sayı bakımından az olmalarına karşın insan sağlığının yüksek değeri için yapılır (Keleş, 1992:98).

1982 Anayasası’nın Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler kenar başlıklı 3. bölümünde yer alan 56. maddede “herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” denilmektedir. İkinci paragrafında, “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” hükmünü getirerek çevre hakkını anayasal bir hak haline getirmiştir. Bu madde çevre duyarlılığının gelişmesinin bir ürünüdür. Anayasal düzeydeki bu gelişme pozitif hukuka da yansıyacaktır (Ertürk, 1994:188).

Anayasamız kamu yararı ve toplum yararı kavramlarına yer vermiştir. “Kamu yararı” başlığı altında ayrı bir düzenleme mevcuttur. Bu başlık altında “Kıyılardan yararlanma” (md.43), “Toprak mülkiyeti” (md.44), “Tarım, hayvancılık ve üretim alanlarında çalışanların korunması” (md.45), “Kamulaştırma” (md.46), “Devletleştirme ve özelleştirme” (md. 47) maddeleri yer almaktadır (Akıllıoğlu, 1988:13). Mülkiyet hakkı başlığını taşıyan 35.

maddesinin 3. fıkrasında “herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz” denilmektedir. Özel mülkiyetin kullanımında kamu yararı sınırdır.

İlk zamanlar kamu yararı oldukça dar bir anlamda anlaşılmıştır. Kamu malı oluşturmak ve kamu bina ve tesislerinin inşaatı gibi bayındırlık işlerinin kamu yararı kapsamında bulunduğu ve ancak bu amaçlarla kamulaştırma yapılabileceği kabul edilmiştir. 1900'lere kadar, özel kişilere ait bir taşınmaz malın kamu malı haline getirilmesi, üzerinde bayındırlık işi yapılması halinde kamu yararı amacının gerçekleşeceği kabul edilmektedir. 1930'lardan itibaren kamu yararı dar anlamda değil, geniş anlamda anlaşılmaya başlanmıştır ve kamulaştırma işleminin sadece kamu malı elde etmek veya bayındırlık işi yapmak için değil, daha genel menfaatlere hitap eden pek çok amaçla yapılabileceği kabul edilmiştir (Gözler, 2001:881).

Anayasa, toplum yararı kavramını, daha çok sosyal devletin gerçekleştirilmesi için siyasal iktidarlara, ekonomik ve sosyal politikalarını yöneltecekleri bir hedef göstermek istemiştir. Mülkiyet hakkının kullanımı ile ilgili 36. maddesi, devletin iktisadi toplumsal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere “yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yönelteceği”ne (41/2) ve “tarımsal üretimin, toplumun yararına uygun olarak arttırılmasının sağlanacağına” ilişkin maddelerde bu açıkça görülmektedir (Keleş, 1992:101). Örneğin yerleşme ve seyahat özgürlüğü başlığını taşıyan 23. madde, bu özgürlüğün “sağlıklı ve dengeli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak amaçlarıyla kanunla sınırlanabileceğini” belirtmektedir. Bu madde çevre sorunlarının temel nedenlerinden biri olan sağlıksız ve dengesiz kentleşmenin önlenmesi açısından önemli bir yetkiyi içermektedir. Diğer bir madde de anayasanın konut hakkı başlığını taşıyan 57. maddesidir. Bu madde, devletin konut gereksinmesini karşılayacak tedbirleri, “şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde” alması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Verimli topraklar erozyon, yanlış tarım teknikleri ve amaç dışı kullanımlarla kaybedilmektedir. Anayasanın 44. ve 45. maddeleri bu konuda devlete bazı görevler vermektedir. Toprağın verimli kullanılmasıyla ilgili 44. madde, devlete, “toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek amacıyla gerekli tedbirleri” alma; 45. madde ise, devlete “tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılması ve tahribini önleme” görevlerini vermektedir. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmasının önlenmesi istenilmektedir (Ertürk, 1994:189; Görmez 1997:144).

1982 Anayasası Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na kaynaklık eden “Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması” başlığını taşıyan 63. madde, devlete “tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlama bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alma” görevini yüklemektedir. “Ormanların korunması ve geliştirilmesi” başlığını taşıyan 169. madde, devlete “ormanların korunması ve sahalarının geliştirilmesi için gerekli kanunları koyma ve tedbirleri alma” görevini vermiştir (Ertürk, 1994:189).

Türkiye’de toprak üzerinde spekülasyon yapılmakta ve topraklar özel mülk sahipleri tarafından ranta konu olarak istedikleri gibi kullanılmaktadır. Kent çevreleri gecekondular ile

doludur. Kent planlarına uyulmamakta; kıyılar ve yeşil alanlar bu düzensizlikten payını almaktadır. Kıyılarımızın hepsi özel mülkiyetten dolayı oteller ve yazlık villalar ile kapanmış durumdadır. Bazı kentlerde de liman ve demiryolları ile deniz ile bağlantı kopmuş, deniz girilmeyen, seyredilen yerler olmuştur. Boğazımızın yeşillikleri büyük bir hızla yerlerini gecekondular ve villalara terk edilmektedir. Kamu kurumları sıkıştıkça ellerindeki hazine arazisine ait toprakları satmaktadır. Yüksek kamulaştırma bedelleri ödeyip toprak almak yerine, ellerindekini muhafaza edip uzun süreli kiraya verme yoluna gitmelidirler.

Türkiye'nin kentleşme sorunlarını çözerken toplum yararı kavramı, siyasetçilerin büyük bir duyarlılıkla uymak ve bağlı kalmak zorunda bulundukları bir ilke değeri taşımaktadır. Hızlı kentleşme, Türkiye'de de bireysel çıkarlarla toplum yararı arasındaki karşıtlığı, büyük kentlerimizde her gün biraz daha gözler önüne sermektedir. Bugünkü kentleşme hızı varlığını sürdürecektir olursa, toprak üzerindeki mülkiyet hakkının özüne ve sağladığı kullanma yetkilerine sahip çıkmak isteyen bireylerle, toplumun uzun dönemdeki yararları arasındaki karşıtlığın daha da büyük boyutlar kazanması kaçınılmaz olacaktır (Keleş, 1992:115).

Bu karşıtlığın toplumsal barışı ve huzuru bozmaksızın bir dengeye kavuşturulması, toplumun daha sağlıklı bir yönde gelişmesi için geniş kitlelerin bugünü ve geleceğinin güvence altına alınması, sosyal hukuk devletine düşen görevlerin başında gelir. Anayasanın belirlemiş olduğu sosyal hukuk devleti ilkesi, toplumun tüm üyelerine insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamak üzere, ekonomik ve toplumsal düzene yeni bir biçim vermekle devleti görevlendirmiş bulunmaktadır. Bu bireylerin devlet karşısında korunmasını amaçlayan hukuk devleti ilkesi gibi olumsuz değil, fakat eylemli olarak ekonomik ve toplumsal yaşama karışmayı zorunlu kılan olumlu nitelikte bir ödevdir (Keleş, 1992:115).

Kent planlarının, Sanayi Devrimi'nin kentlerde yarattığı toplumsal ve ekonomik sorunları çözmek için doğduğu ileri sürülür. Kent planları ile arzu edilmeyen bir kent biçimi yerine, insanların daha mutlu yaşamasını olanaklı kılacak yeni bir kent biçimi konmak istenir. Kent planları ile kent toprağının toplum yararına kullanılmasını sağlayıcı önlemlerle, kent hizmetlerine yapılacak harcamalarda yoksul kitlelerin yaşadıkları semtlere öncelik tanıyarak ve belediye hizmetlerinin finansmanında, kentlerin varlıklı sınıflarından toplanacak yüksek orandaki vergilerle öteki yoksul kentlerin ve kentlilerin gereksinimleri karşılanabilir. Böylece gelir yeniden ve adaletli dağıtılmış olabilir (Keleş, 1992:74; Ertürk, 1994:188).

Kamu yararının işlevleri, düzenin korunması, geliştirilmesi ve sosyal adaleti sağlamaktır. Kent planları kamu yararı temel alınarak hazırlanan belgelerdir (Ersoy, 1995). Planlamanın başlıca amaçlarından birinin de, piyasa eğilimleri içinde ortaya çıkan gelişmeleri kamu yararı ilkesi çerçevesinde yönlendirmek olduğu düşünüldüğünde, kamu yararının planlama alanında eşitlik ve adalet ilkelerinin etik kurallar çerçevesinde uygulanmasına yönelik olarak başvurulabilecek bir üst anlam taşıdığı görülmektedir (Özalp & Erkut, 2016: 244). Kamu yararının varlığı, imar planı ile düzenlenmesi, toplumun her grubuna eşit olanak sunması, değişen şartlara uyumlu olması ve mülkiyet haklarını koruması ile değerlendirilebilir (Çalışkan, 2011:130).

5. SONUÇ

Kamu yararı, hukuksal temelli ve felsefi içeriklidir. Devletin gereksinimlerini karşılayan, toplumun ihtiyaçlarına karşılık verebilen, mülkiyet hakkının sınırlarını belirleyen bir yasal ölçüt oluşturmaktadır. Kamu yararının nerede ve ne olduğu yasama meclisi tarafından belirlenir. Toplum, sayısal olarak bir topluluk iken; kamu sayısal olarak anlatılmaz. İdare, bu kavramı bazen dar, bazen geniş bir şekilde algılayarak sıklıkla kullanmaktadır. Kamulaştırma kararları, güvenlik, askeri nedenler gibi klasik nedenlerin yanı sıra iskân sağlama, toprağın verimli işletilmesi gibi kamu yararı görülen alanlarda da verilmektedir. Böyle olunca bir yerde eğer kişisel bir yarar güdülüyorsa, üçüncü kişileri yararlandırmamak ya da onlara zarar vermek yönünde bir uygulama varsa, orada kamu yararı olmadığı varsayılır. Teknik ve ekonomik açıdan gelişmiş ama bireyin hiçbir değerinin olmadığı, bireye yarar sağlamayan bir hizmetin özel yarardan başka bir anlamı olmayacaktır. Bu durum çelişkilere neden olmakta ve düzenlemelerin ne ölçüde kamunun ve toplumun yararına olduğu sorgulanmaktadır.

Kamu yararı, kamusal faaliyetlerin zeminini oluşturan kentleşme sorunlarını çözmede başvurulabilecek yol gösterici genel bir ilkedir. Kamu yararı, kentlilerin yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Kent ve çevre sorunları giderek artmış ve toplumsal yaşamın seyrini değiştirecek bir düzeye ulaşmıştır. Kıyı, orman, deniz, tarım, çevre varlıklarının yok olmasına neden olacak birçok düzenleme peş peşe gelmiştir. Türkiye yaşanan köklü ekonomik ve siyasal düzenlemelerle tarıma dayalı bir yaşam biçiminden çarpık bir kentleşmeye yönelmiştir. Kentlerde toplumsal şiddet ve yoksulluk alabildiğine artmıştır. Bu yönelimin hızı temel hak ve özgürlükleri, yaşama hakkını hiçe sayacak bir boyuta ulaşmıştır. Kentsel alanlar rant alanı olarak görülmektedir. Kent ve çevre değerlerinin korunması ve kullanılması arasında denge gözetken, bunu kamu yararı olarak gören hukuk devleti anlayışı, konuta yatırımla döndürülen ekonominin ihtiyaçları karşısında yetersizleşmekte; açılan kent ve çevre suçu davaları yıllarca sürmektedir. İlkenin çerçevesinin genişliği, çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Son noktayı düzenlemelerle getirilen sınırlamalar belirlemektir.

Kentler herkesin ortak kullandığı alanlardır. Kamu yararı kavramı kent için her zamankinden daha çok önem taşımaktadır. Toplumsal bir yapıyı devam ettirmek için bireysel ve kamusal düzenlemelerin olması elbette gereklidir. Kent planları ile iş, konut alanları, meydanlar, kent parkları gibi genel hizmete ayrılan alanlar ve işlevler oluşturulmaktadır. Kişisel menfaatlerin, toplumun menfaatlerini ihlal etmemesi bireylerin hareket alanını oluştururken; diğeri de kamusal alanın sınırını belirlemektedir. Bu sınırların bireysel menfaatlerle çakışması kaçınılmazdır. Yapılan düzenlemelerin amacı, bireyi veya kamusal alanı ilgilendirmesi değil, toplumsal menfaatler açısından, düzensizliğe yol açacak her tür oluşumun önüne geçilmesinde topyekün menfaatlerin korunacağıdır. Kent düzenlemeleri bütün vatandaşları dikkate almalıdır. Kamu yararı ile uygulandığı takdirde; kent planlarının gerçekleştirilmesinde, spekülasyon ile savaşmada, kıyıların ve yeşil alanların, eski yapıtların korunmasında, yoksul ailelerin konut sorunlarının çözülmesinde yani kentlerimizin insanca yaşanabilen yerleşme niteliklerine kavuşturulmasında karşılaşılan güçlükler ortadan kalkmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu, T. 1988. İnsan Hakları Üzerine Düşünceler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara.
- Akıllıoğlu, T. 1991. Kamu yararı kavramı üzerine düşünceler, Amme İdaresi Dergisi, 24 (2), 11-22.
- Arslan, A. 1999. Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Balcı, Fatma Ş. 2009. Ankara büyükşehir belediyesi: kamu yararı kavramı çerçevesinde kentsel dönüşüm, TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008 (16-17 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı, Ankara, 239-248.
- Bozeman, B. 2007. Public Values and Public Interest, Georgetown University Press, Washington DC.
- Çalışkan, M. 2011. Kamu Yararı Bağlamında Kamusal Mekanlarda Bir Yayalaştırma Örneği: Eminönü Tarihi Yarımada (Hobyar Mahallesi ve Çevresi) Yayalaştırma Projesi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Doğanay, Ü. 1974. Toplum yararı ve kamu yararı kavramları, Mimarlık Dergisi, (7), Temmuz, 5-6.
- Erdem, S. 1994. Felsefeye Giriş, Fil Yayınevi, İstanbul.
- Erdoğan, M., 2000. Demokrasi, Laiklik, Resmî ideoloji, Liberte Yayınları, Ankara.
- Ekinci, O. 1992. İnsan Hakları ve Çevre, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Ersoy, M. 1995. Özelleştirme ve planlama. Planlama Dergisi, 12, 48-52.
- Ertürk, H. 1994. Çevre Bilimine Giriş, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- Gözler, K. 2003. İdare Hukuku, Cilt 2, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Görmez, K. 1997. Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Gürpınar, E. 1993. Kent ve Çevre Sorunlarına Bakış, Der Yayınları, İstanbul.
- Kaypak, Ş. 2016. Kamu Yönetiminde Güncel Sorunlar ve Yaklaşımlar, Basılı Ders Notu, MKÜ Yayını, Hatay.
- Keleş, R. (Ed.) 1992. İnsan, Çevre Toplum, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. 1993. Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar, İstanbul, 94-99.
- Keleş, R. 2000. Kent ve çevre değerleri bağlamında kamu yararı kavramı, Mekân Planlama ve Yargı Denetimi, Ed. M. Ersoy ve H. Çağatay Keskinok, Yargı Yayın, Ankara. 1-13.
- Özalp, S. & Erkut, G. 2016. Kamu yararı perspektifinden İstanbul'da kentsel müdahaleler, Planlama, 26 (3), 234-250.
- Sarıbay, Ali Y. 1998. Siyasal Sosyoloji, Der yayınları, İstanbul.
- Sarikaya, Levent Y. 2011. "Sunuş: Kent, Planlama ve Kamu Yararı", *Toplum ve Demokrasi*, 5, (11), Ocak-Haziran, 1-4.
- Seyidoğlu, H. 2002. Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, 3. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- TDK (Türk Dil Kurumu) 2018. <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim: 12.10.2018.
- Tekeli, İ. 1988. Mülkiyet kurumu, kamu yararı kavramı ve imar planları üzerine, Planlama Dergisi, 1988/2. 6-16.

UNESCO DÜNYA MİRASI GEÇİCİ LİSTELERİ'NDE YIĞILMALAR VE TÜRKİYE GEÇİCİ LİSTESİ İÇİN ÖNERİLER

LENGTHINESS OF UNESCO WORLD HERITAGE TENTATIVE LISTS AND SUGGESTIONS FOR TENTATIVE LIST OF TURKEY

Veysel ÖZBEY

Çukurova Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Kültürlerin ortak mirası olarak *üstün evrensel değer* taşıdığı kabul gören mirasların uluslararası araçlarla korunması için Dünya Miras Listesi (DML) oluşturulmuştur. Mirasların DML'ne kayıt edilebilmesi için gerekli prosedürün bir parçası olarak Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye taraf devletlerin Dünya Miras Merkezi'ne sundukları varlık envanterleri olan Dünya Mirası Geçici Listeleri (DMGL) hazırlanmalıdır. Bu sebeple taraf devletler DML'ne dahil etmek istedikleri miraslarını tespit ederek bekletmeksizin geçici listelerine yazdırmaktadır. Ancak son yıllarda bazı devletlerin geçici listelerindeki miras sayısı oldukça artmıştır. Taraf devletler geçici listelerinden seçtikleri miraslarının Üstün Evrensel Değer Beyanı'nı ekleyerek, mirasın Aday Dosya'sını hazırlar. Sözleşme'ye taraf bir devlet 2019 yılı itibari ile DML'ne her yıl bir adet miras dosyasını sunabilmektedir. Dolayısıyla geçici listelerinde yığılmalar bulunan taraf devletler, miraslarını DML'ne kayıt ettirme sürelerini kısaltabilmek adına, aday mirasları bir başlık altında birleştirme; farklı taraf devletlerle ortaklıklar kurarak tek dosya halinde sunma; gelecek yıllarda da miras eklenebilecek şekilde başlıklar hazırlama gibi yeni stratejiler geliştirmektedir. Taraf devletler arasında geçici listesinde açık ara en fazla yığılmanın olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de yeni stratejilere ihtiyacı vardır. Araştırmada, taraf devletlerin uygulamış olduğu *geçici liste "hafifletme" stratejileri* incelenerek, Türkiye Geçici Listesi için uygulanabilecek stratejiler, belirlenen miraslar için önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Mirası, Geçici Liste stratejileri, aday miraslarda uluslararası ortaklık

ABSTRACT

The World Heritage List (WHL) has been established to protect internationally recognized heritage which is considered to have *outstanding universal value* as the common heritage of cultures. World Heritage Tentative Lists (WHTL), which are asset inventories submitted to the World Heritage Center by the States Parties to the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, have to be prepared as part of the procedure for registering heritage to the WHL. Therefore, States Parties identify their legacies they intend to include in the WHL and immediately register them on their tentative list. However, in recent years, the number of heritages in the temporary lists of some states has increased considerably. States Parties prepare the Candidate File by annexing the Statement of Outstanding Universal Value of their heritage from their tentative list. Starting from 2019, a State Party to the Convention may submit only one inheritance file to the WHL each year. For this reason, in order to shorten the time to register their heritage to the WHL, states which have a plenty of legacy in their temporary lists are developing new strategies such as combining the candidate heritages under one heading; establishing partnerships with different party states and presenting heritages in a single file name for the coming years. The Republic of Turkey, which has the highest amount of heritage in its tentative list among all, also needs new strategies against excessive supply. In this study, considerably necessary strategies have been proposed to be applied for UNESCO Tentative List of Turkey, by investigating implemented strategies of States Parties for improvement of tentative lists.

Keywords: World Heritage, strategies for Tentative Lists, international partnership in candidate heritage

1.GİRİŞ

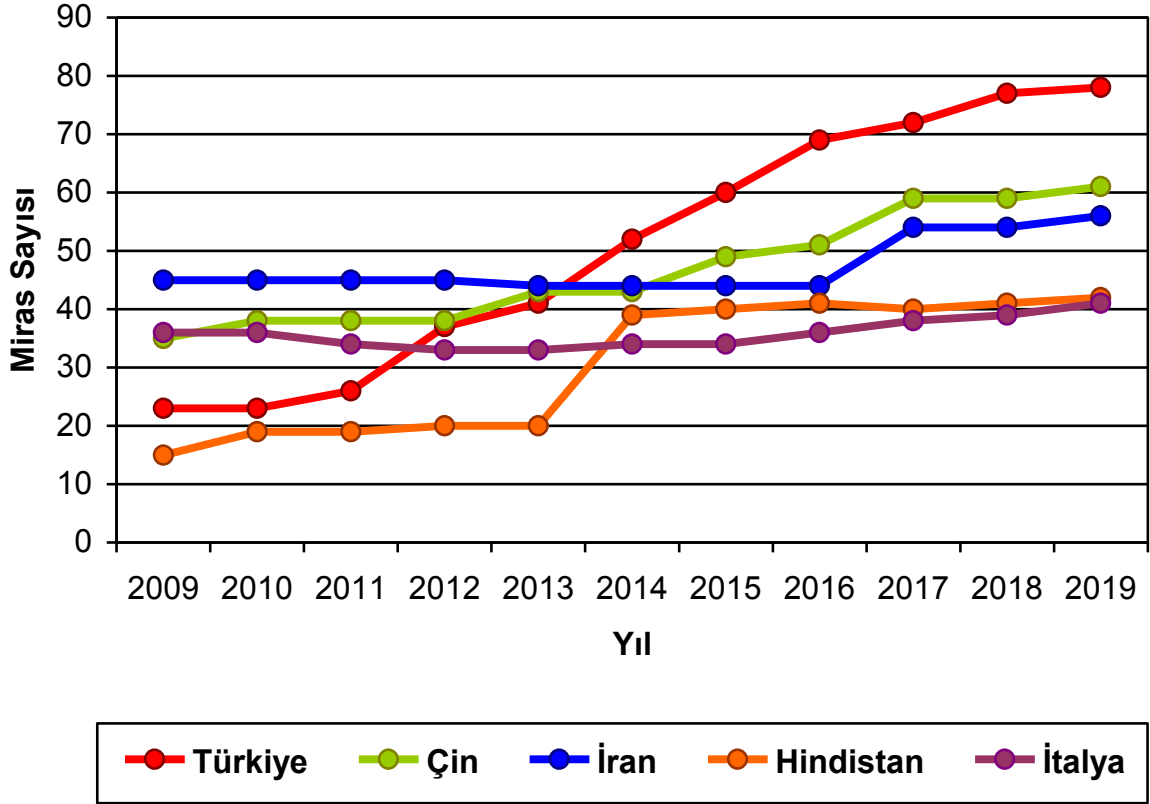
Milliyetçi ulusa dayalı yeni devletler kurma endişesi ile 20. yüzyılın başlarında oluşan çatışma ortamının yıkıcı etkilerinin bir sonucu olarak insanlığın mimarî mirasını koruma endişesindeki artış (Kuran ve Kahraman, 2017; Çokişler, 2019), Dünya Miras Listesi (DML) ile son bulan bir dizi uluslararası anlaşmanın fitilini ateşlemiştir (Merryman, 1986; Reid, 1992; Keane, 2004; Labadi, 2013; Ürün, 2016). Günümüzde mimarî bir eserin korunmasında sürdürülebilirliğin yakalanabilmesi için en etkin yollardan birisi olarak görülen DML’ne kabul edilecek miras seçimi, uluslararası karar mekanizması ile taraf devletlere bırakılmıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’ye taraf devletler, DML’ne yazdırmak istedikleri miraslarını Dünya Miras Merkezi’ne bir envanter şeklinde bildirir (Marshall, 2011). Bu envanter, taraf devletin UNESCO Geçici Listesi olarak bilinir ve DML için bir ön koşuldur (UNESCO, 2017).

Sözleşme’ye taraf bir devletin geçici listesi ne kadar uzun olursa bulunan mirasların DML’ne dahil edilmesi o kadar uzun bir süreç alır. Üstelik DML’ne adaylık, durağan bir süreç değildir (Gögebakan ve Saban, 2018). Sürekli olarak değişikliklerle güncellenmekte ve geliştirilmektedir. İlk yıllarında çok sayıda mirasın bir yıl içerisinde DML’ne dahil edilmesi söz konusu iken günümüzde geçici listelerde yer alan miraslardan en fazla bir adet miras DML’ne sunulabilmektedir. Bir defa red alan miras alanı bir daha DML’ne sunulamamaktadır.

Üstelik geçici listelerden DML’ne sunulan miraslar için seçim ölçütleri de vardır. Dünya Mirası Komisyonu her yıl en fazla 35 varlığın Liste’ye kabulünü gerçekleştirmektedir. Ayrıca başvuruda dikkate alınan öncelikler de mevcuttur;

- Liste’de varlığı bulunmayan taraf devletler
- Liste’de üç adetten fazla varlığı bulunmayan taraf devletler
- Geçmiş oturumlarda dikkate alınmayan başvuru dosyaları
- Son beş yıl içerisinde başvurusu bulunmayan taraf devletler (UNESCO, 2017).

DML’nde 2019 yılı itibariyle 167 taraf devletin 1121 adet mirası yer alır (UNESCO, 2019). Bu sayının artması için 178 taraf devletin UNESCO geçici listelerinde yer alan 1719 mirastan 78 adedi Türkiye UNESCO Geçici Listesi’nde yer alır (UNESCO, 2019) ve bu rakam, geçici listeler arasında açık ara öndedir (Şekil 1). Son yıllarda meydana gelen Türkiye Geçici Listesi’ndeki bu artış, konu üzerinde araştırmalar yapmayı ve Geçici Liste üzerinde yeni stratejiler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır (Mazlum, 2018). Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye UNESCO Geçici Listesi’ni, mevcut miras sayısında bir kayıp yaşamadan, *kısaltmak* ve daha kısa sürede daha fazla mirası DML’ne dahil etmek için daha önce uygulanan stratejiler araştırılarak öneriler oluşturmaktır.

Şekil 1. 2019 yılı itibariyle geçici listesinde en fazla kayıtlı varlık bulunan ilk beş Taraf Devlet'in son on yıllık Geçici Listeleri'ndeki yıllara göre miras sayıları değişim grafiği (veriler: whc.unesco.org)

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada, taraf devletlerin mevcut geçici listelerinden sundukları güncel örnekler incelenmiş ve DML'ne dahil ettikleri kültürel ve karma miraslar araştırılmıştır. Taraf devletlerin kurdukları ortaklıklar sonucu sundukları güncel sınıraşan kültürel ve karma miraslar gözden geçirilmiştir. Türkiye Geçici Listesi için tüm kültürel ve karma miraslar incelenmiş ve aynı kategoride değerlendirilebilecek üstün evrensel değer taşıyan miraslar belirlenmiştir. Bu miras alanları için ortak dosya başlıkları önerilmiştir. Diğer taraf devletlerle kurulabilecek ortaklıklar belirlenmiş ve uygun görülen ortaklık önerileri oluşturulmuştur. Ayrıca Türkiye Geçici Listesi'nde birden fazla miras dosyası içerisinde yer alan varlıklar ya da daha önce DML'ne dahil edilmiş olmasına rağmen Geçici Liste'de yeniden önerilen miraslar tespit edilmiş ve çalışma amacına daha uygun olanlar bırakılarak diğerlerinin temizlenmesi önerilmiştir.

3. BULGULAR

Geçici Listelerde yer alan varlıkların ortak başlıklar altında birleştirilmesi, kullanılan bir geçici liste *hafifletme* yöntemi olmuştur. Birbirlerinden belirli bir uzaklıkta bulunan alanlar (ortak tampon bölge altında ya da aynı kentin farklı noktalarında yer alan varlıklar hariç) taşıdıkları üstün evrensel değerlerdeki ortak noktalara göre tek adaylık dosyasında birleştirilerek DML'ne dahil edilmiştir (güncel bazı örnekler için bkz. Tablo 1).

Tablo 1. DML'nde bulunan tek başlık altında birleştirilmiş kültürel ve karma miraslara güncel örnekler (veriler: whc.unesco.org)

Yılı	Miras	Taraf Devlet	Miras sayısı
2019	Dilmun Mezar Höyükleri	Bahreyn	21
2019	Kavanozlar Ovası	Laos	15
2019	Sawahlunto'nun Ombilin Kömür Madeni Mirası	Endonezya	12
2019	Seowon, Neo-Konfüçyanizm Akademileri	Güney Kore	9
2019	20. yüzyıl Frank Lloyd Wright Mimarisi	Amerika Birleşik Devletleri	8
2019	Paraty and Ilha Grande	Brezilya	6
2019	Tarihî Demir Metalürji Sitleri	Burkina Faso	5
Sınır aşan miraslar			
2011	Alplerin çevresinde yer alan Tarihöncesi Kazık Evler	Avusturya, Slovenya, Almanya, İtalya, Fransa, İsviçre	111
2013	Karpat Bölgelerindeki Ahşap Tserkvaslar	Polonya, Ukrayna	16
2014	Qhapaq Ñan: İnka Yol Sistemi	Arjantin, Bolivya, Şili, Peru, Kolombiya, Ekvador	137
2016	Stećci Ortaçağ Mezarlıkları Mezar Taşları	Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek	28
2016	Modern Harekete Üstün bir Katkı Sağlayan Le Corbusier'in Mimari Çalışması	Arjantin, Belçika, Fransa, Almanya, Hindistan, Japonya, İsviçre	17
2017	16. ve 17. yüzyılları arasında Venedik Savunma Eserleri	Hırvatistan, İtalya, Karadağ	6
2019	Erzgebirge / Krušnohoří Madencilik Bölgesi	Çekya, Almanya	22

Bu strateji Türkiye tarafından DML’ne dahil edilen miraslar üzerinde de uygulanmıştır (Tablo 2). Fakat DML’nde yer alan, dosyaları birleştirilmiş miras alanlarının birbirlerine olan mesafesi, genel anlamda yakın tutulmuştur.

Tablo 2. DML’nde tek başlık altında birleştirilen Türkiye mirasları (veriler: whc.unesco.org)

Kayıt Yılı	Miras	Miras Alanı Sayısı
1985	Göreme Millî Parkı ve Kapadokya	7
1986	Hattuşa: Hitit Başkenti	4
1988	Xanthos-Letoon	3
2014	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	9
2015	Efes	4
2017	Aphrodisias	2
Toplam:	6 Adet Miras	29

Bu alanlara, aynı şehir sınırları içerisinde yer alarak aynı yerel yönetim bölgesinde bulunan miraslar dahil edilmemiştir. Bu miras dosyaları, dört adet miras alanının birleştirildiği *İstanbul’un Tarihi Alanları* (1985); üç adet miras alanının birleştirildiği *Safranbolu Şehri* (1994); sekiz adet miras alanının birleştirildiği *Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu* (2014) başlıklı dosyalardır. Bu gibi alanlar tampon bölgelerle korunmasalar da aynı yönetim altında benzer stratejilerle korunabilmektedir. Varlıklara verilen değer coğrafyaya bağlı kalmaksızın yönetimin varlık koruma tavrına göre değişiklik göstermektedir.

Türkiye UNESCO Geçici Listesi’nde birleştirilmiş miras alanları stratejisi, 2000 yılından itibaren uygulanmaktadır (Tablo 3). DML miras alanlarından farklı olarak Geçici Liste’deki miras alanları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde mesafe tanımaksızın aynı konsept altında birleştirilmiştir.

Tablo 3. Türkiye UNESCO Geçici Listesi’nde birleştirilen alanlar (veriler: whc.unesco.org)

Kayıt Yılı	Miras	Miras Alanı Sayısı
2000	Harran ve Şanlıurfa	2
2000	Mardin Kültürel Peyzajı	2
2000	Selçuklu Kervansarayları Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı	10
2009	Likya Uygarlığı Antik Kentleri	7
2013	Sardes Antik Kenti ve Bintepeleler Lidya Tümölüsleri	2
2013	Akdeniz’den Karadeniz’e Kadar Ceneviz Ticaret Yolu’nda Kale ve Sur Yerleşimleri	7
2014	Anadolu Selçuklu Medreseleri	10
2018	Anadolu'daki Ahşap Çatılı ve Ahşap Taşıyıcılı Camiler	5
Toplam:	8 Adet Miras	45

Edirne’nin Uzunköprü İlçesi’ne ismini veren Uzunköprü kültürel varlığı, kriter 3 ve kriter 4’ü karşıladığı gerekçesi ve 6042 referans numarası ile 2015 yılında Geçici Liste’ye dahil edilmiştir. Önceden birçok aday dosyanın içinde, diğer varlıklarla bir arada köprü varlıkları koruma altına alınmış olsa da bu adaylık ile birlikte ilk defa varlık olarak tek başına bir köprü Türkiye Geçici Listesi’ne sunulmuştur. Ertesi yıl bir başka köprü mirası olan Malabadi Köprüsü (Diyarbakır), kriter 3, kriter 4 ve kriter 6’yı karşıladığı gerekçesi ve 6113 referans numarası ile; bir yıl aradan sonra 2018 yılında ise Justinian Köprüsü (Sakarya), kriter 3 ve kriter 4’ü karşıladığı gerekçesi ve 6347 referans numarası ile Geçici Liste’ye sunulmuştur.

Türkiye’nin miras listelerinde en çok tercih edilmiş kültürel miras türü antik kentlerdir (7/18 adaylık dosyası DML; 17/78 adaylık dosyası Türkiye UNESCO Geçici Listesi. Ayrıca Geçici Liste’de yer alan Likya Uygarlığı Antik Kentleri adaylık dosyasında yedi antik kent tek başlık altında toplanmıştır). Bu görece aşırı rağbet, kalabalık olan Türkiye UNESCO Geçici Listesi’nde gelecek yıllar için fazladan yığılmalar yaşanmasına sebep olabilir. Bu sınıflandırmadaki Kilikya Medeniyeti’nin iki önemli mirası olan Korykos (kriter2, kriter 3, kriter 4) ve Anavarza Antik Kentleri (kriter 3, kriter 4, kriter 6), 15 Nisan 2014 tarihinde, 5909 ve 5910 referans numaraları ile Geçici Liste’ye sunulmuştur.

Bu kadar çok sayıda antik kent mirasının listelerde yer alması ayrıca karışıklıklara yol açmaktadır. DML’ne 1988 yılında, 484 referans numarası ile, kriter 2 ve kriter 3’ü karşıladığı gerekçesi ile dahil edilen *Xanthos-Letoon* mirasının Xanthos Antik Kenti bölümü, 2009 yılında 5408 referans numarası, kriter 3 ve kriter 4’ü karşıladığı gerekçesi ile Geçici Liste’ye alınan *Likya Uygarlığı Antik Kentleri* başlığı altında toplanan yedi antik kentin de içerisinde yer almaktadır.

Antalya'nın Döşemealtı İlçesi'nde bulunan Karain Mağarası, 1 Şubat 1994 tarih, 666 referans numarası ve kriter 3, kriter 6 gerekçesi ile Geçici Liste'ye yazdırılmıştır. 2019 yılı itibarıyla 2000 yılından daha eski Geçici Liste'deki tek varlıktır. Kültürel varlığın 8 kilometre güneyinde yer alan *Güllük Dağı – Termessos Milli Parkı*, 25 Şubat 2000 tarih, 1412 referans numarası ve kriter 2, kriter 3, kriter 5, kriter 8, kriter 9 ve kriter 10 gerekçesi ile aday gösterilmiştir.

Ukrayna, Geçici Listesi için hazırlanan 12 Mart 2007 tarih ve 5117 referans numaralı adaylık dosyasında, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin güneyinde, Karadeniz sahilinde yer alan *Sudak Kaleiçi Kompleksi*; 6.-16. yüzyıl Eserleri ana başlığı ile sunduğu kültürel varlığının kriter 2, kriter 4 ve kriter 5'i karşıladığını gerekçelendirmiştir. Aynı varlık 16 Eylül 2010 tarih, 5575 referans numarası ve *Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Ceneviz Ticaret Yolu'nda Kale ve Sur Yerleşimleri* başlığı ile yeni bir adaylık dosyası ile kriter 5 gerekçesi iptal edilerek yeniden hazırlanmıştır. Aslında bu hamle Karadeniz sahil bandında kurulması muhtemel ortaklıklar için atılmış bir adımdır. Nitekim Türkiye, 15 Nisan 2013 tarih, 5825 referans numarası ve yine kriter 2 ve kriter 4 gerekçeli olarak aynı başlık altında topladığı farklı bölgelerdeki yedi adet kültürel varlığını aday olarak Geçici Listesi'ne kaydettirmiştir.

2011 yılında ahşap taşıyıcılı ve düz damlı camilerin en güzel örneklerinden olan Konya'nın Beyşehir İlçesi'nde yer alan Eşrefoğlu Camii, 5611 referans numarası ile Geçici Liste'ye dahil edilmiştir. 2014 yılında da Kastamonu'nun Kasaba Köyü'nde yer alan aynı kategorideki Mahmutbey Camii, 5904 referans numarası ile Geçici Liste'ye kaydettirilmiştir. 2016 yılında yine aynı kategorinin başarılı bir başka örneği olan ve Eskişehir'in Sivrihisar İlçesi'nde bulunan Sivrihisar Ulu Camii, 6120 referans numarası ile Geçici Liste'ye sokulmuştur. Bu üç varlık için ilk altısı kültürel, son dördü doğal olmak üzere toplam on adet olan Dünya Miras alanları kriterlerinden kriter 2 ve kriter 4 ortak bir dil olarak seçilmiştir. 2018 yılında bu üç ortak özelliğe sahip olan kültürel varlığa, Ankara Arslanhane Camii ve Afyon Ulu Camii kültürel varlıkları da eklenerek *Anadolu'daki Ahşap Çatılı ve Ahşap Taşıyıcılı Camiler* başlığı altında, 6346 referans numarası ile bir dosyada birleştirilmiş ve Türkiye UNESCO Geçici Listesi'ne dahil edilmiştir. Buna rağmen 5611, 5904 ve 6120 referans numaralı dosyaların adaylığı geri çekilmemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle 2019 yılından itibaren taraf devletlerin Dünya Miras Listesi'ne her yıl yalnızca bir adaylık dosyası sunabilecek olmaları Liste ile ilgili tüm stratejileri değiştirmektedir. Son on yılda Geçici Listesi gittikçe yoğunlaşan Türkiye için çeşitli *hafifletme* stratejilerine ihtiyaç vardır. Mevcut Geçici Liste'deki varlıkların adaylıkları çeşitli ana başlıklar altında, yeni uygun varlıklar da eklenebilecek şekilde birleştirilmelidir. Geçici Liste yeniden ele alınarak farklı isimli dosyalar altında birden fazla adaylığı bulunan varlıkların fazla adaylık dosyaları temizlenmeli ve ortak dosyalara ağırlık verilmelidir. Mevcut Türkiye UNESCO Geçici Listesi'nde tespit edilen olası hamleler, gerekçeli olarak öneri şeklinde Tablo 4'te sunulmuştur.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 4. Türkiye UNESCO Geçici Listesi için öneriler

Miras	Kriterler	Yılı	İli	Öneri Gerekçesi
Birleştirme				
Anadolu'nun ve Trakya'nın Köprü Mirası				
Uzunköprü	3, 4	2015	Edirne	
Malabadi Köprüsü	3, 4, 6	2016	Diyarbakır	
Justinian Köprüsü	3, 4	2018	Sakarya	<i>Ortak miras türü</i>
Kilikya Uygarlığı Antik Kentleri				
Anavarza	3, 4, 6	2014	Adana	
Korykos	2, 3, 4	2014	Mersin	<i>Ortak medeniyet</i>
Güllük Dağı – Karain Milli Parkı				
Karain Mağarası	3, 6	1994	Antalya	
Güllük Dağı-Termessos	2, 3, 5, 8, 9, 10	2000	Antalya	<i>Coğrafi yakınlık</i>
Ortaklık				
Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Ceneviz Ticaret Yolu'nda Kale ve Sur Yerleşimleri				
Ukrayna	2, 4	2010		
Sudak Kalesi			Sudak	
Türkiye	2, 4	2013		
Yoros Kalesi			İstanbul	
Galata Kulesi			İstanbul	
Foça Kalesi			İzmir	
Çandarlı Kalesi			İzmir	
Amasra Kalesi			Bartın	
Akçakoca Kalesi			Düzce	
Sinop Kalesi			Sinop	<i>Ortak özellik</i>
Liste'den Çıkarma				
Likya Uygarlığı Antik Kentleri				
Xanthos	3, 4	2009	Antalya	<i>DML 'nde mevcut</i>
Anadolu'daki Ahşap Çatılı ve Ahşap Taşıyıcılı Camiler				
Eşrefoğlu Camii	2, 4	2011	Konya	
Mahmutbey Camii	2, 4	2014	Kastamonu	
Sivrihisar Ulu Camii	2, 4	2016	Eskişehir	<i>Geçici Liste'de mevcut</i>

KAYNAKLAR

- Çokişler, E., 2019. Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 16(61): 55-74.
- Gögebakan, Y. ve Saban, D., 2018. Dünya Miras Listesi ve Vespasianus-Titus Tüneli- Süreç Üzerine bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(55): 333-344.
- Keane, D., 2004. The Failure to Protect Cultural Property in Wartime. DePaul Journal of Art, Technology & Intellectual Property Law, 14(1): 1-38.
- Labadi, S., 2013. UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value. AltaMira Press, Plymouth, UK, 191s.
- Mazlum, D., 2018. UNESCO Dünya Mirası ve Türkiye. Dünya Mirası: Karatepe-Aslantaş Paneli, Mimarlar Odası Adana Şubesi Osmaniye Temsilciliği, 2 Kasım 2018, Osmaniye.
- Merryman, J. H., 1986. Two Ways of Thinking About Cultural Property. The American Journal of International Law, 80(4): 831-853.
- Reid, D. M., 1992. Cultural Imperialism And Nationalism: The Struggle To Define and Control the Heritage of Arab Art in Egypt. International Journal of Middle East Studies, 24(1): 57-76.
- Kuran, S. ve Kahraman, F. Ş. T., 2017. Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması Hukuki Rejiminde Bir İstisna Olarak "Askeri Gereklik": Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(1): 89-158.
- MARSHALL, Duncan, Preparing World Heritage Nominations, UNESCO, 2011.
- UNESCO, 2017. World Heritage Centre, Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. WHC.17/01, Paris.
- _____, 2019. World Heritage Centre, <http://whc.unesco.org>, Erişim Tarihi: 28.09.2019.
- Ürün, Ş., 2016. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri. Unesco Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, s. 74.

AKILLI KENTLERİN KENTSEL LOJİSTİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE EFFECT OF SMART CITIES ON URBAN LOGISTICS

Arş. Gör. Halil KARLI

Bartın Üniversitesi

Arş. Gör. Rukiye Gizem ÖZTAŞ

Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice AYDIN

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

ÖZET

Dünyada artan kentleşme ile kentler ekonomik büyümenin merkezi haline gelmiştir. Ekonominin merkezi olan kentler içerisinde önemli lojistik faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Yerleşim yerlerinde var olan lojistik faaliyetlerinin değerlendirilmesi, belirli bir plan içinde uygulanması, sürdürülebilir kılınması ve daha iyi hale getirilmesi gibi konuları kapsayan lojistik türü ise kentsel lojistiktir. Kentsel lojistik, kentlerdeki yaşamın önemli bir parçasıdır. Kentsel lojistik, e-ticaret ve kentleşmenin gelişmesiyle birlikte kentsel hareketlilik sistemi içinde önemli bir rol oynamaktadır. Farklı kaynaklardan gelen ürünler tedarik zincirinin son aşaması olan kentsel lojistikle yerlerine ulaştırılmaktadır. Bununla birlikte, nüfusun artması kentsel altyapı, enerji verimliliği, kentsel trafik gibi belli başlı sorunlar karşısında kamu ve özel sektörden kentsel lojistik için önemli çözümler getirmesi beklenmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmeler uzun yıllardır kentlerde yaşanan farklı sorunların çözümlerinde kullanılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kentlerde kullanım hızının giderek artması ve kolayca benimsenmesinin temel sebebi ise, bu teknolojilerin kentlerde yaşanan sorunlara uygun çözümler getirmesidir. Teknolojinin uygun çözümler oluşturmasının temelinde yatan sebeplerden biri diğeri ise veri temelli kararlar vermesidir. “Büyük Veri (Big Data)”, farklı kaynaklardan bir araya getirilen yüksek miktardaki veriler için kullanılmaktadır. Daha iyi karar ortaya çıkarmak için toplanan yüksek miktardaki veriler işlenip analiz edilmekte böylece sürece katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte uygulamaya konulan teknolojik girişimler “Akıllı Kent (Smart City)” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu girişimlerin kentsel lojistik üzerinde de etkileri görülmektedir. Birçok çalışma kentsel lojistikte bilgi teknolojisi yenilikçiliğinin benimsenmesini analiz etmiştir, ancak akıllı kentler üzerindeki çalışma sayısı sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada, akıllı kentler, büyük veri ve kentsel lojistik kavramları incelenerek akıllı kent uygulamalarının ve büyük verinin kentsel lojistik yönetimi üzerindeki etkisi analiz edilecek; akıllı kentler, büyük veri ve kentsel lojistik arasındaki bağlantıları ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı kentler, Kentsel Lojistik, BİT, Büyük Veri,

ABSTRACT

With the increasing urbanization in the world, cities have become the center of economic growth. Significant logistic activities are carried out in cities, which are the center of the economy. The type of logistics that covers the evaluation of the existing logistics activities in the settlements, implementation of them in a specific plan, making them sustainable, and improving them is urban logistics. Urban logistics is an essential part of urban life. With the development of urban logistics, e-commerce, and urbanization, it plays a vital role in the urban mobility system. Products from different sources are transported to the final stage of the supply chain through urban logistics. However, increasing population is expected to provide essential solutions for urban logistics from public and private sectors in the face of significant problems such as urban infrastructure, energy efficiency, and urban traffic. Developments in technology have been used for many years to solve different problems in cities. The main reason for the rapid increase in the use of information and communication Technologies (ICT) in cities and the adoption of these technologies is that these technologies bring appropriate solutions to the problems experienced in the cities. One of the underlying reasons for technology to create appropriate solutions is to make data-based decisions. “Big data” is used for high amounts of data gathered from different sources. In order to make a better decision, the high amount of data collected is processed and analyzed, thus contributing to the process. In this context, information and communication technologies developed together with the technological initiatives implemented in the “smart city” concept has emerged. These initiatives also have an impact on urban logistics. Many studies have analyzed the adoption of information technology innovation in urban logistics, but the number of studies on smart cities has been limited. In this study, smart cities, big data and urban logistics will be examined, and the impact of smart city applications and big data on urban logistics management will be analyzed; The connections between smart cities, big data and urban logistics will be revealed.

Keywords: Smart Cities, Urban Logistics, ICT, Big Data

1. GİRİŞ

İnsan ve ekonomik faaliyetlerin ana merkezleri olan kentlerde; kentleşme oranı her geçen gün artmaktadır. Dünya nüfusu kentlerin dönüşüm sürecinde sürekli artış göstermektedir. Dünya nüfusu şu anda yaklaşık 7.6 milyardır. 2030 yılında bu sayının 8,6 milyar, 2050 yılında ise 9,8 milyar civarı olacağı öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler nüfus fonu 2030 yılına kadar dünya nüfusunun yaklaşık %60'ının kentsel alanlarda yaşayacağını öngörmektedir (Petrolo, Loscri, & Mitton, 2017: 1). 2050 yılında ise dünya nüfusunun % 66'sının kentlerde yaşayacağı beklentisi; BM, Dünya Kentleşme Beklentileri (2016) raporunda yer almaktadır (<https://www.un.org>, 2017). Kentler büyüdükçe bireylere önemli gelişim fırsatları sunarken aynı zamanda çeşitli problemlere de sebep olmaktadır (Monzon, 2015: 3). Bu problemlerin çözümünde öne çıkan atılımlardan biri akıllı kent kavramıdır. Akıllı kent, kentsel alanda yaşam kalitesini artırmak için teknolojiyi kullanarak hem çevresel kaliteyi iyileştiren hem de bireylere daha iyi hizmet sunan, kazanılmış bir kentsel strateji olarak kabul edilmektedir (Clara Benevolo, 2016: 2). Akıllı kent kavramı, kentleri daha verimli ve daha sürdürülebilir kılmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) yoğun kullanıldığı inovasyon ve girişimcilik üreten karmaşık bir ekosistemdir (Ahmad & Mehmood, 2016: 16). Akıllı kent, ulaşım, sağlık, enerji, konutlar ve binalar ve çevre gibi bileşenleri yönetmek için akıllı bir imkan sağlamaktadır (Gaur vd, 2015: 1090).

Günümüzde kentsel performans yalnızca fiziksel altyapıya değil, aynı zamanda bilgi iletişim ve sosyal altyapının mevcut kalitesine de bağlıdır. Bu bağlamda akıllı kent uygulamalarında veri önemli bir rol almaktadır. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küresel veri kaynaklarındaki büyük artışla veriler benzeri görülmemiş bir ölçekte üretilmekte ve bu da büyük ve giderek artan miktarda kaynaklı veriye yol açmaktadır. Verilerin giderek yığılması yeni değerlerin keşfedilmesi için sunduğu yeni fırsatların yanı sıra, yönetim ve analiz açısından ortaya çıkardığı zorluklar “Büyük Veri” olarak adlandırılan yeni bir konseptte yol açmıştır (Borgi, Zoghلامي ve Abed, 2017: 44). Büyük veri, ihtiyacı olana çeşitli kaynaklar aracılığıyla toplanan önemli miktarda veriden değerli bilgiler edinme potansiyeli sunmaktadır. Kuşkusuz, bu verilerin özellikleri çoğunlukla başka yollarla toplanan büyük verilerle karşılaştırıldığında yapılandırılmamış özellikleri içermektedir (Hashem vd, 2016: 749–750).

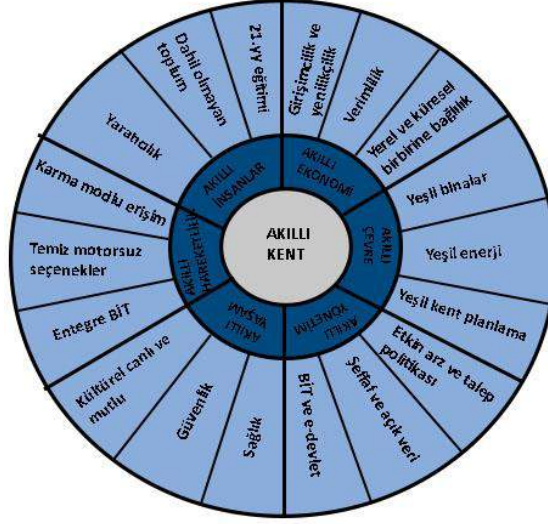
Akıllı kent uygulamalarının ana konularından birini ise ulaşım altyapısı oluşturmaktadır. Bir kentteki kentsel ulaşım ağının yapısı ve kapasitesi, erişilebilirlik seviyesini veya şehir içindeki bir yerden diğerine ulaşmanın kolaylığını doğrudan etkilemektedir (Montoya-Torres, Muñoz-Villamizar ve Vega-Mejía, 2016: 443). Kentleşmenin yol açtığı zorlukların artmasına rağmen, bireyler yaşanabilir kent merkezleri talep etmektedirler. Lojistik faaliyetleri, özellikle karayolu taşımacılığı nedeniyle küresel CO2 emisyonlarının %15'ini ve dünyadaki hava kirliliğinin %40'ını oluşturmaktadır (Study, 2016: 3). Bu nedenle kentler, mal ve hizmetlere erişim imkânı tanırken aynı zamanda kentsel halk için yaşam kalitesini sağlamalıdır. Kentsel lojistik bir kentin rekabet edebilirliğinde önemli bir rol oynamakta ve ürettiği istihdam ve gelir açısından yerel ekonomi için önemli bir unsuru temsil etmektedir (Schliwa vd., 2015: 50). Bu yüzden kent

lojistiğinin sahip olduğu problemlerin akıllı kent uygulamaları ile çözülmesi kent lojistiği üzerinde önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu çalışmada öncelikle akıllı kent, kent lojistiği ve büyük veri kavramı üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise akıllı kent girişimlerinin kent lojistiği üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

2. AKILLI KENT

Günümüzde kentler, yaşlı nüfusun artması, çevresel stresler, eskiyen ve yıpranan altyapı ve kaynakların kıtlığı gibi büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda, kentler oluşan sorunlara çözümler aramaktadırlar. Son yıllarda teknolojik gelişmeler oldukça hız kazanmış olmasına rağmen kent yönetimleri, modern teknolojilerin ve yeni iş modellerinin kentlere getirebileceği faydaları keşfetmeye ve bilgi yoluyla sağlanan fırsatlardan yararlanmaya yeni başlamışlardır. Bu durum “akıllı kent” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Akıllı kentler, kent yönetiminde yenilikçi hizmetler ve altyapıları temsil etmektedir. Akıllı kent kavramının ortak bir tanımı henüz yapılmamış olmasına rağmen akıllı bir kentin ne olabileceği konusunda çok çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Akıllı kent kavramı Gifner, vd. (2007) tarafından bilgi iletişim teknolojilerinin(BİT) rolünü vurgulamak için kullanılmıştır. Akıllı kentler fikri, insan sermayesi, sosyal sermaye ve bilgi iletişim teknolojileri altyapısının oluşturulmasında ve bağlanmasında daha fazla ve daha sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve daha iyi bir yaşam kalitesi üretmek için temel alınmaktadır (Russo, Rindone ve Panuccio, 2016: 1713). Bu da akıllı kentlerin sadece teknolojik temelli değil, aynı zamanda toplumun da niteliklerini göz önünde bulunduran geniş bir perspektif ile ele alınması gereken bir süreç olduğunu göstermektedir.

Literatürde ve yapılan uygulamalarda, akıllı kentlerin bileşenleri ya da kentlerin akıllı kentlere dönüşüm sürecinin planlaması ve izlenmesi ile ilgili çeşitli yaklaşımlar yer almaktadır. AB tarafından da kabul edilen bu yaklaşımlardan biri de Cohen (2012)’in “Akıllı Kentler Çarkı (Smart Cities Wheel - SCW)” metodolojisidir. Bu yaklaşıma göre akıllı kent kavramının; akıllı ekonomi, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı çevre, akıllı yaşam ve akıllı ulaşım olmak üzere altı temel özelliği bulunmaktadır (Manville vd., 2014: 28). Bir kentin akıllı kent olarak sınıflandırılabilmesi için bu bileşenlerden en az birine sahip olması gerekmektedir (Manville vd., 2017:24). Ancak bu bileşenler birbirlerini besleyen ve geliştiren uygulamalar olduğu için, akıllı kentlerin tasarımında bu bileşenlerin, bütüncül bir şekilde ele alınması uygulamada etkinliği artıracaktır (Elvan, 2017:8).

Kaynak: Çelikyay S., Öztaş R.G., 2018

Akıllı Ekonomi: Akıllı ekonomi, içerisinde e-ticaret, artan verimlilik, BİT destekli gelişmiş üretim ve hizmet sunumu, BİT destekli yenilikçilik, yeni ürünler, yeni hizmetler ve iş modelleri gibi farklı ekonomik unsurları barındıran bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dijital işletme ve girişimcilik gibi akıllı kümeler ve eko sistemler, akıllı ekonominin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Akıllı ekonomi ayrıca, yerel ve küresel bağlılığı ve malların, hizmetlerin ve bilgilerin fiziksel ve sanal akışlarıyla uluslararası bütünleşmeyi gerektirmektedir.

Akıllı İnsan: Kentlerin ana unsuru insandır. Akıllı kentlerin insana uygun çalışma alanı sağlaması, eğitim ve öğretime erişim imkânı vermesi gerekmektedir. Ayrıca akıllı kentlerin, insan kaynaklarını ve kapasite yönetimini sağlayan, yaratıcılığı geliştiren ve yenilikçiliği teşvik eden kapsamlı bir toplumda e-becerilerin oluşturulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Akıllı Yönetişim: Akıllı yönetimle, BİT çözümleri ile paydaşlar arasında etkin ve etkili bir iletişim, kamu yönetiminde şeffaflık ve katılımcı karar alma sürecinin oluşturulması sağlanmaktadır. Ayrıca kamu tarafından üretilen veriler, açık veri politikalarıyla açık ve ücretsiz bir şekilde paydaşlarla paylaşılmaktadır. Bu da kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanması ve katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretilmesi açısından önemlidir.

Akıllı Çevre: Akıllı çevre olarak yenilenebilir enerji kaynakları, teknoloji tabanlı enerji şebekeleri, sistemlerin ölçümü, çevresel kirlilik kontrolü ve izlenmesi, bina ve tesislerin yenilenmesi, yeşil binalar, yeşil şehir planlaması ve ayrıca kaynak kullanım verimliliğini, yeniden kullanımı içeren akıllı enerjiyi kapsayan geniş bir tanıımı oluşturmaktadır. Tüm altyapı ve üst yapı sistemlerinin çevreye uyumlu hale getirici uygulamalar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Akıllı Yaşam: Akıllı yaşam ile bilgi iletişim teknolojilerinin etkin olduğu yaşam tarzları, davranış ve tüketim anlamına gelmektedir. Akıllı yaşam ayrıca çeşitli kültürel olanaklara sahip kültürel olarak canlı bir şehirde sağlıklı ve güvenli bir yaşam şeklini oluşturmada ve kaliteli konaklama olanakları sunmaktadır.

Akıllı Ulaşım: Akıllı ulaşım ile BİT destekli ve bütünleşmiş taşımacılık ve lojistik sistemleri ifade edilmek istenmektedir. Örneğin, sürdürülebilir, güvenli ve birbirine bağlı ulaşım sistemleri, bir veya daha fazla ulaşım modu kullanan durumlarda tramvay, otobüs, tren, metro, araba, bisiklet ve yayaları kapsamaktadır. Akıllı Hareketlilik, temiz ve çoğunlukla motorsuz seçeneklere öncelik vermektedir. Zamandan tasarruf etmek ve iş verimliliğini artırmak, maliyetlerden tasarruf etmek ve CO2 emisyonlarını azaltmak ve ayrıca hizmetleri geliştirmek ve vatandaşlara geri bildirim sağlamak sektör yöneticileri için oldukça önem arz etmektedir. Bu yüzden erişilebilir veriye sahip olmak akıllı ulaşım açısından oldukça önemlidir.

3. BÜYÜK VERİ

Büyük verinin çeşitli tanımları olmasına rağmen, genellikle kabul edilebilir bir süre içinde klasik yaklaşımlar ve teknolojiler tarafından algılanamayan, saklanamayan ve işlenemeyen veri kümelerini tanımlamaktadır. Büyük veri, tek bir teknolojiyi değil, şirketlerin eyleme geçirilebilir öngörü kazanmasına yardımcı olan eski ve yeni teknolojilerin birleşimidir (Judith vd., 2013: 17). Bu nedenle, büyük veriler, gerçek zamanlı analiz ve reaksiyona izin vermek için doğru hızda ve doğru zamanda çok büyük miktarda farklı veriyi yönetmeyi gerektirmektedir. (www.hackernoon.com,13.09.2019). Büyük verinin tanımlanması için genellikle verinin hacmi, hızı ve çeşitliliğini ifade eden “3V (Volume, Velocity, Variety” notasyonu kullanılmaktadır. Bu da büyük veriyi diğer veri tiplerinden ayırmaktadır.

Hacim (Volume): Terabayt boyutundan zettabayt boyutlarına kadar büyük miktardaki veri kümelerini ifade etmektedir.

Hız (Velocity): Yüksek yenileme hızına sahip işlemlerden elde edilen büyük miktarda veriler yüksek hızda veri akışlarına neden olmaktadır. Bu veri akışlarına göre hareket etme süresi genellikle çok kısa olmaktadır.

Çeşitlilik (Variety): Veriler, farklı kaynaklardan farklı şekillerde farklı türlerde gelebilmektedir.

Bu tanım, büyük hacimleri, hızlı üretimi ve büyük verinin çeşitli şekillerini vurgulamaktadır. Veracity (veri belirsizliği) ve Value (çok düşük yoğunluğa sahip çok büyük değer) gibi daha fazla temel özellik eklenerek 4V ve 5V tanımları oluşturulmuştur (Borgi vd., 2017: 44).

Veri çeşitleri; yapılandırılmış veri, yarı yapılandırılmış veri ve yapılandırılmamış veri olmak üzere 3 sınıfa ayrılmaktadır (Mitchell vd., 2014: 9).

Yapılandırılmış veri: Geleneksel veri tabanı sistemleri tarafından kullanılan ve kayıtların iyi tanımlanmış “alanlara” (“isim”, “adres” gibi) ayrıldığı ve belirli kriterlere göre kolayca aranabilen, kategorize edilebilecek veri türleridir.

Yapılandırılmamış veri: Önceden tanımlanmış bir formatı olmayan verilerdir. Örneğin görüntü verileri, Twitter güncellemeleri vb.

Yarı yapılandırılmış veri: Yukarıdaki iki tipin bir kombinasyonudur. Verilerin bazı yönleri tanımlanabilir (tipik olarak bilgilerin kendisi, örneğin sosyal medya güncellemelerine eklenen

konum verileri vb.), ancak genel olarak yapılandırılmış verilerde bulunması gereken özelliklere sahip değildir.

Bu veriler; web verileri (sağlanan sayfa tıklaması, sayfada kaldığı süre vb.), yazı verileri (e-mail, mesaj, haber, word belgesi vb.), zaman ve mekân verileri, sensör verileri ve sosyal medya verileri olarak sıralanmaktadır (www.cloudmoyo.com,11.09.2019).

Büyük verinin çalışma için gerekli şartlar aşağıda yer almaktadır: (www.oracle.com, 11.09.2019)

Entegrasyon: Büyük veri, birçok farklı kaynak ve uygulamadan verileri bir araya getirmektedir. Çıkartma, dönüştürme ve yükleme gibi geleneksel veri entegrasyon mekanizmaları genellikle büyük veriler karşısında yeterli sonuçlar gösterememektedir. Büyük veri setlerinin terabayt ve hatta petabayt ölçeğinde analiz edilmesi için yeni stratejilerin ve teknolojilerin kullanılması gerekmektedir. Entegrasyon sırasında verilerin getirildiğinden, işleminden geçirildiğinden ve işletme analistlerinin başlayabileceği bir şekilde biçimlendirildiğinden ve mevcut olduğundan emin olunması gerekmektedir.

Yönetim: Büyük veri depolama gerektirmektedir. Depolama çözümü ise bulutta, tesis içinde veya her ikisinde bulunmaktadır. Veriler istenilen biçimde saklanabilmekte ve istenilen işleme gereksinimlerini ve gerekli işlem motorlarını talep üzerine bu veri setlerine getirebilmektedir. Bulut giderek artan bir şekilde popülerlik kazanmaktadır. Çünkü mevcut bilgi işlem gereksinimlerinizi desteklemekte ve kaynakları gerektiği gibi kullanmanızı sağlamaktadır.

Analiz: Büyük verilere yapılan yatırım verileri analiz edilip üzerinde işlem yapıldığında karşılığını vermektedir. Büyük veri ürün geliştirme, tahminleme, müşteri ilişkileri, makine öğrenmesi, inovasyon ve verimlilik başta olmak üzere birçok amaç için farklı alanlarda kullanılabilmektedir.

4. KENT LOJİSTİĞİ

Lojistik, kentler arası ve kent içi olmak üzere iki ana kolu bulunan ve hızlı gelişme gösteren önemli sektörlerden biridir. Bu iki kol birbiriyle bağlantılı olmasına rağmen lojistik faaliyetlerinin insan ve doğa üzerindeki etkileri kent içi taşımacılıkta daha belirgin olarak görünmektedir. Kent lojistiğinin etkileri, özellikle nüfus yoğunluğunun arttığı yerlerde daha belirginleşmektedir (Nathanail, Gogas, ve Adamos, 2016: 984). Yoğunlaşan kentleşmeyle birlikte kent lojistiğinin halkın yaşam kalitesi üzerindeki etkileri en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Kent lojistiği; halkın yaşam kalitesi, ekonomik maliyetler ve çevresel duyarlılık çerçevesinde özel alanlarda ve kentsel alanlarda yapılan lojistik ve taşımacılık faaliyetlerini optimize etme süreci olarak tanımlanmaktadır (Navarro vd., 2016: 315). Kent lojistiği ilgili paydaşlar arasında entegrasyon ve koordinasyonu göz önünde bulundurarak kentlerdeki lojistik ağ içinde lojistik süreçleri optimum şekilde planlamayı, yönetmeyi ve kontrol etmeyi amaçlamaktadır (Neghabadi, Samuel ve Espinouse, 2019: 866)

İyi tasarlanmamış kentsel lojistik; fazla enerji tüketimi, trafik sıkışıklığı ve insanların yaşam kalitesinin azalması gibi sorunlara neden olmaktadır (ERTRAC,2014: 4). Kent lojistiğinde görülen bu sorunlar kentleşmeyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, lojistik

ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ve toplam lojistik maliyetinin en aza indirilmesi paydaşlar tarafından çözülmesi gereken acil bir sorun haline gelmektedir.

Tarihsel süreçte; 70’li yılların başları kentsel yük taşımacılığı sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlerin yoğunlaştığı dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde, yük taşımacılığının otomobil hareketleri üzerindeki etkisini sınırlandırmak amacıyla kentlerde ağır taşıtların bulunmaması gibi trafik düzenlemesi yapılmıştır. 1975’ten 1980’lerin sonuna kadar çok az bir faaliyet gerçekleşmiştir. Trafikle ilgili sorunların artması ve buna bağlı kamuoyu baskısı 1990’dan bu yana ilgiyi canlandırmış ve akademisyen ve uygulamacılar trafik araştırmaları ve veri toplama faaliyetleri, araştırma projeleri ve deneysel çalışmalarla bu alana yoğunlaşmışlardır (Crainic, 2008: 3).

Gelişen ekonomi ve artan kentleşmeyle birlikte kent lojistiği ile ilgili araştırmalar da önemli ölçüde artmaktadır. Bu artışta araştırmacıları kentsel ulaşım sorununu verimli ve etkili bir şekilde çözmeye yönlendirmektedir (Savelsbergh ve Van Woensel, 2016: 580). Ayrıca bu çalışmaların bir kısmını da akıllı kentlerin kent lojistiği üzerine etkileri oluşturmaktadır.

5. AKILLI KENT, KENT LOJİSTİĞİ VE BÜYÜK VERİ İLİŞKİSİ

Kent lojistiği, nüfusun artması, çarpık kentleşme, trafik sıkışıklığı, vb. sebeplerle kentlerin hem ekonomik hem de çevresel boyutta önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorunların çözümünde öne sürülen yöntemlerden biri de akıllı kent uygulamaların kullanılmasıdır. Bilgi teknolojileri akıllı kent uygulamalarının oluşturulmasında farklı alanlarda birçok katkı sunmaktadır. Bu katkılardan biri de büyük veridir. Lojistik sektörü oyuncularının birçoğu, büyük verinin lojistik endüstrisi için yıkıcı bir yenilik olduğunun farkındadır. Tedarik zinciri eğilimleri üzerine yapılan son araştırmalarda ankete katılanların yüzde altmışı önümüzdeki beş yıl içinde büyük veri analitiğine yatırım yapmayı planladıklarını belirtmektedirler (Jeske, Grüner ve Weiß, 2013: 5).

Bu veri ve iletişim devrimi kent lojistiğinin de önemli bir dönüşüme yol açmaktadır. Ulaşım altyapısı sensörleri ve otomatik araç konum sistemleri gibi birden fazla kaynaktan gelen gerçek zamanlı zengin veriler lojistik hizmet sağlayıcıları, nakliyecilerinden vb. sektör oyuncuları tarafından kullanılarak işlemlerin güvenilirliği, operasyonel verimliliği ve kent lojistik operasyonların görünürlüğü gibi alanlarda katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, tedarik zinciri veri paylaşımı konusunda daha açık ve erişilebilir olma eğilimindedir. Tüketiciler de mobil cihazlar, çevrimiçi platformlar vb. yoluyla veri paylaşmaya çok istekli görünmektedirler (Savelsbergh ve Van Woensel, 2016: 6).

Kent lojistiği akıllı kentlerle birlikte her geçen gün çevresel, maliyet ve zaman açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Akıllı kentlerde geliştirilen büyük veri temelli uygulamalar ile veri temelli lojistik faaliyetleri gelişmekte, daha iyi planlama yapılmakta ve daha iyi teslim hizmetleri sağlanmaktadır. Bu uygulamaların kent lojistiğine etkileri aşağıda değerlendirilmiştir.

Veri temelli taşımacılık kent içi yük taşımacılığı büyük ölçüde karayoluyla gerçekleştirilmektedir. Araç sayısı arttıkça, trafik sıkışıklığı da artmaktadır. Çevre, artan araba ve kamyon sayısından oldukça büyük zarar görmektedir. Kentler politika ve yatırımlara

rehberlik etmek, şeffaflığı artırmak, işbirliğini teşvik etmek ve sistem performansını optimize etmek için verilerden faydalanmaktadırlar. Veri toplamada en büyük kaynaklar ise araç hareketleri, kapalı devre kameralar ve sensörlerdir (“www.tno.nl,” 10.09.2019.).

Daha İyi Planlama Trafikte gerçekleşebilecek hava koşullarından, trafik kazalarına ve yetersiz altyapıya kadar her sorun teslimatın geç kalmasına neden olabilmektedir. Akıllı kentte bu sorunlar anında kaydedilmekte ve ilgili birimlere iletilmektedir. Akıllı kentlerde sensör teknolojisinin yaygın kullanımı, araç rotalarının belirlenmesi işleminden önce ve sonra bir dizi yol koşulunun izlenebileceği ve dikkate alınabileceği anlamına gelmektedir. Elde edilen veriler teslimat işleminden önce ve teslimat sırasında değerlendirilerek yeni rota belirlenmektedir. Böylece en hızlı ve en uygun maliyetli rotalar bu verilerle planlanabilmektedir. Akıllı kent bağlamında altyapı ile ilgili sorunlar da daha az yaygınlaşmaktadır. GPS teknolojisiyle paralel olarak kullanılan akıllı kent verileri, trafik sıkışıklığının ve yaşanan gecikmelerin önlenmesinde kullanılmaktadır (“www.allmapdata.com,” 10.09.2019.).

Daha İyi Teslim Hizmetleri Ev ve ticari teslimatlar daha iyi zamanlamayla gerçekleştirildiğinde ortaya çıkan çarpma etkisiyle birlikte her zaman daha iyi müşteri hizmetini sağlamaktadır. Akıllı kent ekosistemi tarafından derlenen geniş verilerden dolayı rotaların daha verimli bir şekilde planlanması ve öngörülemez koşulların daha çabuk tepki göstermesi gibi avantajların etkisiyle gecikmeler hem hacim hem de zaman bakımından önemli ölçüde azaltılmaktadır. Daha az gecikme, daha iyi stoklama ve zamanında yapılan daha fazla ev teslimatıyla da sonuçlanmaktadır. Ek olarak, işletmelere ve evlere teslimatlar için daha net zamanlar verilmesi bireylerin asla gelmeyen teslimatlar için beklemlerine gerek kalmayacakları anlamına gelmektedir (“www.nectara.com,” 10.09.2019.).

6. SONUÇ

Kentler artan nüfus, hızlı kentleşme, çevresel sorunlar gibi birçok sorunla yüz yüze kalmaktadır. Teknoloji bu sorunlarla mücadele etme adına önemli bir rol oynamaktadır. Teknolojinin getirmiş olduğu bu değişim önemli bir verim kaynağı olsa da aynı zamanda büyük bir dönüşümünde öncülüğünü üstlenmektedir. Kentsel lojistik şehirlerdeki ekonomik canlılığının önemli aktörlerinden biridir. Kentsel lojistiğin hızla gelişmesi kentlerde yaşanan sorunların hem sebebini hem de sonucunu oluşturmaktadır. Kentlerde nüfusun hızla artması kentsel lojistiğin gelişmesini sağlarken, kentsel lojistiğin gelişmesi ise çevre, trafik gibi farklı kent sorunlarına sebep olmaktadır. Kentsel lojistik, kent sorunlarının çözümünde kullanılan teknolojilerden büyük faydalar sağlamıştır. Kullanılan teknolojilerin ana besleyicisini de veriler oluşturmaktadır. Verilerin gittikçe artmasıyla birlikte büyük veri kavramı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, akıllı kentler, büyük veri ve kentsel lojistik ile ilgili entegre bir çerçeve oluşturmak amaçlanmıştır. Bu konunun hem uygulamacılar hem de araştırmacılar için önemine rağmen büyük veri, akıllı kent ve kentsel lojistik ilişkisini değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma sonucunda akıllı kent kavramının gelişmesiyle birlikte her geçen gün kentlerin daha yaşanabilir hale getirilmesiyle ilgili çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Kent lojistiği ile yapılan çalışmalar sayesinde önümüzdeki dönemde veri temelli lojistik uygulamalarının

geliştiği, daha verimli lojistik planlamalarının gerçekleştirildiği ve müşteri memnuniyetini karşılayan teslimat hizmetlerinin sağlandığı görülecektir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, N., & Mehmood, R. (2016). Enterprise systems and performance of future city logistics. *Production Planning and Control*, 27(6), 500–513. <https://doi.org/10.1080/09537287.2016.1147098>
- Borgi, T., Zoghalmi, N., & Abed, M. (2017). Big data for transport and logistics: A review. *Proceedings of International Conference on Advanced Systems and Electric Technologies, IC_ASET 2017*, (March 2018), 44–49. <https://doi.org/10.1109/ASET.2017.7983742>
- Clara Benevolo, R. P. D. and B. D. (2016). Smart Mobility in Smart City Action. *Springer International Publishing Switzerland 2016*, 11(January 2016), 241–256. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-23784-8>
- Cohen, B. (2012) What exactly is a Smart City? <http://www.fastcoexist.com/1680538/what-exactly-is-a-smart-city> [Erişim tarihi 01 Şubat 2017].
- Crainic, T. G. (2008). *City Logistics CIRRELT-2008-25*. (August 2008). <https://doi.org/10.1287/educ.1080.0047>
- Çelikyay H.S., Öztaş, R.G. (2018), Sürdürülebilirlik İçin Akıllı ve Eko-Tek Kentler ve Kentsel Metabolizma, ISUEP2018 Uluslararası Kentleşme Ve Çevre Sorunları Sempozyumu, 28.06.2018 30.06.2018, Eskişehir, TÜRKİYE,
- Dolati Neghabadi, P., Evrard Samuel, K., & Espinouse, M. L. (2019). Systematic literature review on city logistics: overview, classification and analysis. *International Journal of Production Research*, 57(3), 865–887. <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1489153>
- Lütfi. E. (2017). Akıllı Şehirlerler: Lüks Değil İhtiyaç. İTÜ Vakfı Dergisi. Temmuz-Eylül, Sayı: 77
- ERTRAC. (n.d.). *P-Urban Freight Research&Innovation Roadmap*.
- Gaur, A., Scotney, B., Parr, G., & McClean, S. (2015). Smart city architecture and its applications based on IoT. *Procedia Computer Science*, 52(1), 1089–1094. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.05.122>
- Hashem, I. A. T., Chang, V., Anuar, N. B., Adewole, K., Yaqoob, I., Gani, A., ... Chiroma, H. (2016). The role of big data in smart city. *International Journal of Information Management*, 36(5), 748–758. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2016.05.002>
- itzHurwJudith. (2013). *Bir Data for Dummies*.
- Jeske, M., Grüner, M., & Weiß, F. (2013). *Big Data in Logistics*. (December), 31.
- Manville, C., Cochrane, G., Cave, J., Millard, J., Pederson, J. K., Thaarup, R. K., ... Kotterink, B. (2014). *Mapping Smart Cities in the EU. Study IP/A/ITRE/ST/2013-02 PE 507.480*. <https://doi.org/10.2861/3408>
- MANVILLE, Catriona, COCHRANE, Gavin, CAVE, Jonathan, MILLARD, Jeremy, PEDERSON, Jimmy Kevin, THAARUP, Rasmus Kare, LIEBE, Andrea, WISSNER, Matthias, MASSINK, Roel ve KOTTERINK, Bas (2017), Mapping Smart Cities in the EU, European Parliament Published, Brussels, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOLITRE_ET\(2014\)507480_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOLITRE_ET(2014)507480_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 24/09/2019).
- Mitchell, I. (2014). Big Data. *Fujitsu White Book*, (27), 1–59. <https://doi.org/10.35148/ilsilr.2014..27.125>

- Montoya-Torres, J. R., Muñoz-Villamizar, A., & Vega-Mejía, C. A. (2016). On the impact of collaborative strategies for goods delivery in city logistics. *Production Planning and Control*, 27(6), 443–455. <https://doi.org/10.1080/09537287.2016.1147092>
- Monzon, A. (2015). Smart Cities Concept and Challenges. *2015 International Conference on Smart Cities and Green ICT Systems (SMARTGREENS)*, 17–31. https://doi.org/10.1007/978-3-642-33489-4_4
- Nathanail, E., Gogas, M., & Adamos, G. (2016). Smart Interconnections of Interurban and Urban Freight Transport towards Achieving Sustainable City Logistics. *Transportation Research Procedia*, 14, 983–992. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2016.05.078>
- Navarro, C., Roca-Riu, M., Furió, S., & Estrada, M. (2016). Designing New Models for Energy Efficiency in Urban Freight Transport for Smart Cities and its Application to the Spanish Case. *Transportation Research Procedia*, 12(June 2015), 314–324. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2016.02.068>
- Petrolo, R., Loscri, V., & Mitton, N. (2017). Towards a smart city based on cloud of things, a survey on the smart city vision and paradigms. *Transactions on Emerging Telecommunications Technologies*, 28(1). <https://doi.org/10.1002/ett.2931>
- Russo, F., Rindone, C., & Panuccio, P. (2016). European plans for the smart city: from theories and rules to logistics test case. *European Planning Studies*, 24(9), 1709–1726. <https://doi.org/10.1080/09654313.2016.1182120>
- Savelsbergh, M., & Van Woensel, T. (2016). City logistics: Challenges and opportunities. *Transportation Science*, 50(2), 579–590. <https://doi.org/10.1287/trsc.2016.0675>
- Schliwa, G., Armitage, R., Aziz, S., Evans, J., & Rhoades, J. (2015). Sustainable city logistics - Making cargo cycles viable for urban freight transport. *Research in Transportation Business and Management*, 15, 50–57. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2015.02.001>
- Study, T. I. (2016). *Future Trends on Smart and Sustainable Transport and Logistics*.
www.allmapdata.com. (n.d.). Retrieved September 8, 2019, from <https://www.allmapdata.com/data-uses/smart-cities/smart-cities-and-the-future-of-supply-chain-logistics/>
- www.cloudmoyo.com. (n.d.). Retrieved September 11, 2019, from <https://www.cloudmoyo.com/blog/what-is-big-data-and-where-it-comes-from/>
- www.hackernoon.com. (n.d.). Retrieved September 13, 2019, from <https://hackernoon.com/the-3-vs-of-big-data-analytics-1afd59692adb>
- www.nectara.com. (n.d.). Retrieved September 10, 2019, from <https://nectarom.com/2017/11/02/data-driving-delivery-food-delivery-services-using-analytics/>
- www.oracle.com. (n.d.). Retrieved September 11, 2019, from <https://www.oracle.com/big-data/guide/what-is-big-data.html#link7>
- www.tno.nl. (n.d.). Retrieved September 10, 2019, from <https://www.tno.nl/en/focus-areas/traffic-transport/roadmaps/smart-traffic-and-transport/smart-mobility-and-logistics/data-driven-logistics/>
- (<https://www.un.org>, 2017).

**SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA YENİLENEBİLİR ENERJİ
POLİTİKALARINA BİR BAKIŞ**

A VIEW OF RENEWABLE ENERGY POLICIES IN THE CONTEXT OF SELECTED
COUNTRY EXAMPLES

Doç. Dr. İhsan Erdem SOFRACI
Mersin Üniversitesi

ÖZET

Yenilenebilir enerji, ülkelerin enerji ihtiyaçlarını yerli kaynaklarla karşılayarak dışa bağımlılıklarının azaltılması, kaynakları çeşitlendirerek sürdürülebilir enerji kullanımının sağlanması ve enerji tüketimi neticesinde çevreye verilen zararların en aza indirilmesi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Bugün dünya genelinde tüketilen enerjinin yaklaşık %20'si yenilenebilir kaynaklardan elde edilmektedir. Mevcut durumda fosil yakıtlara olan bağımlılık yüksek düzeyde olmasına rağmen, yıllar itibarıyla yenilenebilir enerjinin kullanım oranları giderek artmaktadır.

2010 yılından bu yana, yenilenebilir enerji ve yakıtlara yapılan yatırım, yıllık 300 milyar ABD dolarını aşmıştır (2015 ve 2017). Yenilenebilir enerji yatırımlarının artışında Çin ve Hindistan'da güneş enerjisi yatırımlarının ve Avrupa'da kıyıda denize rüzgar enerjisi yatırımlarının etkisi büyüktür.

Biz bu çalışmamızda, özellikle son dönemde giderek daha fazla öneme sahip olan bu enerji kaynağına yatırım ve teşvik noktasında öne çıkan ülkelerin, bu kaynaklar bağlamında uyguladıkları politikaları değerlendirmeyi amaçlıyoruz. Giderek daha fazla kaynak ayırmanın, dünya enerji politikası ve ekonomisi üzerinde önemli etkileri olacağı öngörülmektedir. Enerji politikalarının değişmesi ise, bölgesel ve/veya küresel ölçekte tüm politikaların tekrar gözden geçirilmesi sonucunu doğurabilir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Enerji Ekonomisi, Enerji Yatırımları Ve Teşvikler

ABSTRACT

Renewable energy has an important situation in terms of reducing the dependence of the countries on foreign sources by provide for the energy needs of the countries, diversifying the resources, ensuring sustainable energy use and minimizing the damage to the environment as a result of energy consumption. Today, around 20% of the energy consumed worldwide is obtained from renewable sources. Despite the high level of dependence on fossil fuels at present, renewable energy use rates are gradually increasing over the years.

Since 2010, investment in renewable energy and fuels has exceeded US \$ 300 billion annually (2015 and 2017). Solar energy investments in China and India and marine wind investments in Europe have played a major role in the increase of renewable energy investments.

In this study, we aim to evaluate the policies implemented by the countries that are prominent in the investment and promotion of this energy resource, which has become more important in recent years. Increasingly allocation of resources are expected to have significant impacts on

world energy policy and economy. The change of energy policies may result in a revision of all policies on a regional and/or global scale.

Key Words: Renewable Energy, Energy Economy, Energy Investment And Incentives

1.GİRİŞ

Küresel ısınma ve buna bağlı sera etkisinin olumsuz etkilerini azaltmak amacı ile BM himayesi altında 1992 yılında başlatılan çeşitli girişimler, Kyoto Protokolü ile hukuki bağlayıcılık kazanmış ve sanayi ülkelerine sera gazı salınımlarını sınırlama ve azaltma yükümlülükleri getirmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü'nde gelişmiş ülkelerin sayısallaştırılmış sera gazı azaltım ve sınırlama hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırmak ve emisyonlarını azaltıcı uygulamaları daha düşük maliyet ile gerçekleştirebilmelerini sağlamak için ulusal önlemleri destekleyici nitelikte proje ve piyasa temelli esneklik mekanizmaları tanımlanmıştır. Kyoto Protokolü'ne, 2015 sonu itibarı ile 199 ülke taraftır. ABD Protokole imza atmamış, Çin ise azaltım yükümlülüğü olmadan dahil olmuştur. Kanada 2011 yılında, hedeflere ulaşmakta başarısız kalınması durumunda ağır para cezaları ödemek zorunda kalmamak için Kyoto Protokolü'nden çekilmiştir. Rusya 2012 yılında Protokol'den çekildiğini duyurmakla birlikte 2020 yılına kadar sera gazı salınımlarını %25 azaltma hedefini teyit etmiştir (Varlık ve Yılmaz, 2017:52-53).

Kyoto Protokolünden farklı olarak Paris İklim Anlaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sorumluluk ve hedef tanımlarken, yüzyılın sonuna kadar (2100 yılına kadar) sıcaklık artışını 1,5 derecede tutarak belirli bir küresel sıcaklık hedefi öngörmektedir. 30 Kasım - 11 Aralık 2015 tarihleri arasında düzenlenen BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP21), 195 ülkenin katılımı ile tamamlanmıştır. Kyoto Protokolü'nden daha önemli ve etkili sonuçlar doğuran görüşmeler, sorumlulukların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında şeffaf, adil ve eşitlikçi bir anlayışla paylaşılmasını hedeflemektedir (age).

Bu gelişmelerden sonra, küresel iklim sorunlarının çözümü noktasında yenilenebilir enerjiye dönüşün ayak sesleri daha güçlü bir şekilde duyulmaya başlanmıştır. Yenilenebilir enerji; ülkelerin enerji ihtiyaçlarını yerli kaynaklarla karşılayarak dışa bağımlılıklarının azaltılması, kaynakları çeşitlendirerek sürdürülebilir enerji kullanımının sağlanması ve enerji tüketimi neticesinde çevreye verilen zararların en aza indirilmesi açılarından son derece önemli bir etkiye sahiptir.

Yenilenebilir enerjiye yapılan yatırım, özellikle 2017 yılında rüzgar enerjisi ile karşılaştırıldığında etkisini artıran güneş enerjisine odaklanmaya devam etmiştir. Dünya çapında rüzgar çiftlikleri ve güneş parkları gibi projelerin aktif finansmanı için 216,1 milyar ABD doları yatırım yapılmıştır. Küçük ölçekli solar fotovoltaik (PV) kurulumları (1 MW'dan az), % 15'lik bir artış ile 49,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (REN21, 2018: 140).

2017 yılı itibariyle, yenilenebilir enerjinin %17'lik bir büyüme oranını yakaladığını ve bu büyüme oranının son 10 yıllık ortalamanın üzerinde olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, büyüklüğü 69 milyon ton petrole eş değere (bundan sonra Mtoe) ulaşan bu oranın, kayıtlardaki en yüksek artış olarak da önem taşıdığı vurgulanmalıdır (BP Statistical Review,2018:2).

Bu oran 2018 yılı itibariyle 71 (Mtoe) ve büyüme oranı %14,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın geçen yıla göre az da olsa bir hız kaybettiği belirtilebilir. Bu arada, güneş enerjisi 30 (Mtoe) büyüme gerçekleştirirken, rüzgar enerjisinin 32 (Mtoe) arkasından ikinci sırada yer almıştır (BP Statistical Review, 2019:2-3).

Diğer taraftan, yenilenebilir enerji yatırımlarının bu derece hızlı artışında Çin ve Japonya'da zirve yapan güneş yatırımlarının (toplamda 74,9 milyar dolar) ve Avrupa'da gerçekleştirilen 18,6 milyar dolarlık kıyıda denize rüzgâr yatırımların büyük etkisi vardır. Bu yatırımların nereden nereye geldiğini gösteren bir örnek vermek gerekirse; Çin'in yatırımları (özellikle güneş) 2014 yılında bir önceki yıla oranla %39 (20,7 milyar dolar) artarak, 83,3 milyar dolara (Dünya toplamının %46'sı) yükselmiştir. Bu 2004 yılındaki toplam 3 milyar dolarlık yatırım ile karşılaştırıldığında, sadece Çin'in kısa bir sürede ne kadar büyük bir ivme yakaladığını göstermektedir (REN21, 2015'den aktaran Çelikkaya, 2018:361).

Bugün dünya genelinde tüketilen enerjinin yaklaşık %20'si yenilenebilir kaynaklardan elde edilmektedir. Mevcut durumda fosil yakıtlara olan bağımlılık yüksek düzeyde olmasına rağmen, yıllar itibarıyla yenilenebilir enerjinin kullanım oranları giderek artmaktadır (Kaya ve Diğerleri, 2018: 224-225).

Konuyla doğrudan ilişkisi olmamasına rağmen, değinmeden geçemeyeceğimiz önemli bir nokta; nükleer enerji alanında 2018 yılında %2,4 büyümenin gerçekleştiğidir. Daha şaşırtıcı olan; bu oranın 2010 yılından beri en yüksek oran olduğu gerçeğidir. Bu artışın önemli ölçüde Çin tarafından gerçekleştirildiği 10 (Mtoe), ikinci sırada Japonya'nın geldiği 5 (Mtoe) özellikle vurgulanmalıdır.

2.YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKASI VE YATIRIMLARINA GÖRE ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI

Yenilenebilir Enerji kaynakları yatırım ve kapasite açısından ülkeden ülkeye farklı bir görüntü sergilemektedir. Bu farklılık, ülkelerin sahip oldukları yenilenebilir enerji kaynağının türü, kapasitesi ve yatırım yapılan yenilenebilir enerji kaynağının verimliliği üzerinden değerlendirilebilir. Bu bölümde, ülkelerin yenilenebilir enerji politikalarını bahsedilen konular çerçevesinde ve güncel verilerle karşılaştırmak amaçlanmaktadır.

Tablo-1'den de görüleceği üzere 2004 yılında 47 milyar dolar olan yenilenebilir enerji ve yakıtlara yapılan küresel yeni yatırım (50 megawatttan (MW) daha büyük hidroelektrik projeleri hariç), 2017 yılında altı katına ulaşarak, 279,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından bu yana, yenilenebilir enerjiye ve yakıtlara yapılan yatırım, yıllık 300 milyar ABD dolarını aşmaktadır. 50 MW'tan daha büyük hidroelektrik projelerine yapılan yatırımın 2017 yılında ek 45 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir (REN21, 2018: 139).

Çin'in yenilenebilir enerji yatırımları 2017 yılında bir önceki yıla oranla %34 (29,7 milyar dolar) artarak, 126,6 milyar dolara (Dünya toplamının %45'i) yükselmiştir. Üretim değerleri açısından da durum çok farklı değildir. Şöyle ki; 2017 yılı itibariyle Çin yenilenebilir enerji üretiminde 25 (Mtoe) ulaşmıştır. Bu değer aynı zamanda küresel ölçekte tek bir kaynaktan elde edilen enerji toplam değeriyle, ikinci en büyük enerji üretim değeri olarak kayıtlara geçmiştir. Bu alanda birincilik yine Çin'e aittir ve doğal gaz üretimiyle ulaşılmıştır (BP Statistical Review, 2018:2).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tabloda, aynı zamanda, coğrafi yatırım payının nasıl geliştiği üzerinde Avrupa'nın ilk yıllarındaki egemenliğinin, son zamanlarda ve özellikle 2017'de Çin'e geçtiği görülmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında yenilenebilir enerji yatırımları konusunda önemli bir paya sahip olan ABD'de, yatırımlar politik belirsizliklere bağlı olarak 2013 yılında 33,7 milyar dolara gerilemiştir.

ABD'de yenilenebilir enerji yatırımları 2017 yılında 40,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup, bu rakam 2011 yılındaki 49,2 milyar dolarlık yatırım seviyesinin altında kalmaktadır. Ancak 2018 yılında rüzgar enerjisi alanında yapılan yatırımlarla, yatırım oranının tekrar artışa geçtiğini vurgulamak gerekmektedir.

Avrupa'da yatırımlar 2017 yılından bir önceki yıla oranla %36 azalarak 40.9 milyar dolara gerilemiştir. Yenilenebilir enerji teşviklerinin azaltılmasında en büyük etken ekonomik krizdir (Çelikkaya, 2018: 361-362).

Ancak tüm bu etkenlere rağmen yenilenebilir enerji kapasitesine yapılan yeni yatırım (tüm hidroelektrik santralleri dahil), fosil yakıt üretme kapasitesine yapılan yatırımın üç katı ve fosil yakıt ve nükleer kapasiteye yapılan yatırımın iki katından fazla olarak gerçekleşmiştir (REN21, 2018: 140).

Tablo 1. Dünya'da Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Gelişimi

Birim (Milyar ABD Doları)	Yıl	2004	2007	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2016 2017 Büyüme %	2004 2017 Büyüme %
Kategori											
1. Toplam Yatırım											
1.1 Yeni Yatırım		47.0	158.9	243.6	234.4	284.3	323.4	274.0	279.8	2%	15%
2.1. Toplam Ticari İşlem		56.1	218.0	303.6	302.5	372.3	421.8	389.5	393.8	1%	16%
2. Sektörlere Göre Yeni Yatırımlar											
2.1. Rüzgar		19.5	60.9	101.5	86.4	110.7	124.7	121.6	107.2	-12%	14%
2.2. Güneş		11.2	38.7	103.3	119.9	145.3	179.3	136.5	160.8	18%	23%
2.3. Biyoyakıt		4.0	27.4	10.6	5.2	5.2	3.5	2.1	2.0	-3%	-5%
2.4. Biyo kütle ve atık		8.4	22.9	16.9	14.0	12.7	9.4	7.3	4.7	-36%	-4%
2.5. Küçük Hidro		2.7	6.5	8.2	5.8	7.0	3.6	3.9	3.4	-14%	2%
2.6. Jeotermal		1.2	1.7	2.9	2.8	2.9	2.5	2.5	1.6	-34%	2%
2.7. Deniz		0.0	0.8	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	-14%	13%
Toplam		47.0	158.9	243.6	234.4	284.3	323.4	274.0	279.8	2%	15%
3. Coğrafyalara Göre Yeni Yatırımlar											

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

3.1. ABD	5.7	39.2	35.4	33.7	39.1	46.7	43.1	40.5	-6%	16%
3.2. Brezilya	0.9	9.8	7.4	4.3	7.7	6.7	5.6	6.0	8%	16%
3.3.AMER (ABD ve Brezilya hariç)	1.8	4.9	12.4	12.5	14.4	11.4	6.0	13.4	124%	17%
3.4. Avrupa	24.9	67.4	113.9	59.4	67.9	62.9	64.1	40.9	-36%	4%
3.5. Orta Doğu & Afrika	0.6	1.9	4.2	9.2	8.3	13.3	9.0	10.1	11%	24%
3.6. Çin	3.0	16.6	41.5	63.4	85.3	121.2	96.9	126.6	31%	34%
3.7. Hindistan	2.7	6.4	9.0	6.8	8.4	9.9	13.7	10.9	-20%	11%
3.8.ASOC (Çin ve Hindistan hariç)	7.4	12.8	19.8	45.1	53.1	51.2	35.7	31.4	-12%	12%
Toplam	47.0	158.9	243.6	234.4	284.3	323.4	274.0	279.8	2%	15%

Kaynak:(UNEP,2018:14).

Yenilenebilir enerji üretim kapasitesi, 2017'de bugüne kadarki en büyük yıllık artışını gerçekleştirmiştir. Dünya çapında tahmini 178 GW yenilenebilir enerji kurulu gücü bulunmakta olup toplam kapasite 2016'ya göre % 9 artmıştır. Solar PV, yeni kurulan yenilenebilir enerjinin yaklaşık % 55'ini oluşturmuştur. Geriye kalan yenilenebilir kapasite ilavelerinin çoğunu rüzgâr (%29) ve hidroelektrik (%11) oluşturmuştur.

2017 yılında yenilenebilir enerji ihaleleri, birkaç ülkedeki güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi için rekor düşük fiyat tekliflerine neden olmuştur. Teklifler kara rüzgar enerjisi ve güneş enerjisi için megawatt saat başına 30 USD gibi düşük rakamlarla gerçekleşmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde de açık denizlerdeki rüzgar enerjisi teklif fiyatlarında düşüş yaşanmıştır.

Ancak, Tablo-2'den de görülebileceği gibi toplam yenilenebilir enerji yatırımları 2018'de 2017'ye göre %11,5 düşmüştür. Bu düşüşte, Çin'in bir önceki yıl rekor yatırımlarını azaltmasının payı olduğu görülmektedir. ABD yatırımlarını 2011 yılından sonra en yüksek seviyesine çıkarmıştır. Bu artışta rüzgar enerjisine yapılan yatırımlardaki %15'lik oran etkili olmuştur. 2018 yılında Avrupa'daki en büyük yenilenebilir enerji yatırımı Birleşik Krallık'ta gerçekleşmiştir. Yatırımlar %23 artarak 8,3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırım artışında, kıydan denize 2 rüzgar enerjisi projesi ve 1 tane kömürden-biyokütle enerjisine dönüşüm projesi önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan Almanya yatırımlarını %45 azaltarak 7,5 milyar dolara indirmiştir. Bu azalışta kıyıda yer alan rüzgar enerjisi piyasasındaki daralmanın etkili olduğu ifade edilmektedir. Bazı yükselen ekonomilerdeki 2018 yılı yenilenebilir enerji yatırım daralmalarının önemli bir nedeni yaşanan ekonomik sorunlardır. Örneğin Brezilya'da yatırımlar %47 azaltılmış ve 3,3 milyar dolara kadar gerilemiştir. Ancak Arjantin ise, tarihindeki rekor artışla yatırımlarını %18 artırarak 1,9 milyar dolara çıkarmıştır (REN21,2019:149-151). Görüldüğü üzere, ülkelerin 2018 yılındaki performansları uygulanan politikalara ve enerji yatırım planlarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

2017 yılında başlatılan Amerika kıtasındaki Karbon Fiyatlandırması girişimi; Kuzey, Orta ve Güney Amerika'dan ülkeleri içermekte ve iklim değişikliği, “temiz” enerjiye geçiş, inovasyon

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi konusundaki eylemleri ilerletmek için, merkezi politika aracı olarak karbon fiyatlandırmasının uygulanmasını içermektedir.

Tablo 2. Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Yükselen Ekonomilerde Yenilenebilir Enerji Ve Yakıt Yatırımları*, (2008-2018)

(Milyar ABD Doları)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gelişmiş Ülkeler	120,9	107,6	161,2	201,7	152,5	133,2	155,4	148	144,2	122,2	136,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	30,5	24	35,1	40,5	41,3	35,1	42	49,1	44,5	58,2	61,6
Çin	26	36,6	42,4	45,5	56,5	63,3	89,5	121,4	105,1	145,9	91,2
Toplam	177,4	168,2	238,7	286,7	250,3	231,6	286,9	318,5	293,8	326,3	288,9

*50 MW'tan büyük hidro enerji yatırımları hariç. Kaynak: (REN21,2019:148).

Diğer taraftan, bu süreçte karbon fiyatlandırma politikaları, en azından bazı dışsallıkların dahil edilmesiyle, yüksek emisyonlu yakıtların ve teknolojilerin karşılaştırmalı maliyetini artırarak yenilenebilir enerji teknolojilerinin dağıtımını teşvik edebilir. Çin politika olarak yıllık 3 milyar tondan fazla karbondioksit (CO₂) yayan toplam 1.700 enerji şirketi arasında emisyon ticaretinin yanı sıra karbon vergilerini de uygulamaktadır. 2016 yılında, Avrupa Birliği'nin Emisyon Ticaret Planı yaklaşık 1.7 milyar ton CO₂ kapsamaktadır. 2017 yılının sonlarında, AB üyeleri, planın etkisini artırmak için Avrupa Birliği'nin Emisyon Ticaret Planı reformları konusunda emisyon sertifikalarının sayısını azaltmak ve fazlalık sertifikalarının iptalini hızlandırmak için anlaşmaya varmışlardır (UNEP,2018:26)

Bununla birlikte, küresel kömür tüketimi, 2017'de yaklaşık % 1 oranında artmış ve önceki iki yıllık düşüşe ters bir gelişme göstermiştir. Küresel olarak, dünya genelinde 654 GW yeni kömür tesisi geliştirilmektedir. Fosil yakıtlara doğrudan küresel sübvansiyonlar 2015'e göre % 15'lik bir düşüş ile 2016'da en az 360 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 140 milyar ABD doları olarak tahmin edilen yenilenebilir enerji üretimine yönelik sübvansiyonların iki katından fazladır. 2017'de G20 ülkeleri, 2009 yılında verimsiz fosil yakıt sübvansiyonlarından vazgeçme taahhüdünü yeniden teyit etmiştir. Ancak ilerlemenin yavaş olması ve büyük yatırımcılar, sigorta şirketleri ve sivil toplum için hem şeffaflığın artması hem de sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Belirlenen ana engeller arasında; “verimsiz sübvansiyonlar” için net bir tanımın ve zorunlu raporlamanın olmaması, tasfiye taahhütleri için zaman çizelgelerinin olmayışı sayılabilir (REN21,2018:46-48).

Bütün bu gelişmelere rağmen, yenilenebilir enerji alanında lokomotif ekonomilerin yatırımlarının artarak devam ettiği vurgulanmalıdır.

Yenilenebilir enerji kapasiteleri, yapılan yıllık yatırımlar ve üretim açısından dünyada ilk beş ülke, 2018 sonu itibarıyla, Tablo 3’de sıralanmaktadır. Özellikle Çin açısından planlı bir yatırım süreci ve liderlik hedefi olduğu görülmektedir. Güneş enerjisi konusunda Çin ve Hindistan öne çıkan ülkeler olarak görülürken, ülkemizin kapasite açısından jeotermal enerji alanında birinciliğe yükselmesi dikkat çekicidir. Ülkemiz bu enerji kaynağında 2018 yılında tamamlanan projelerle kurulu gücünü %21 oranında arttırmıştır. Diğer taraftan, küresel hidroelektrik kapasitesi açısından, %3’lük payla ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Yükselen ekonomiler bağlamında; Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye’nin enerji kapasitelerini kullanma konusunda

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

rekabet içinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Nüfusu hayli yüksek olan Endonezya'nın da kapasite konusunda, jeotermal ve biyodizel enerji alanlarında, bir hayli şanslı olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yıllık Yatırım/Net Kapasite Artışı/Üretim Açısından İlk Beş Ülke (2018)

	Yenilenebilir Enerji ve Yakıt Yatırımları Açısından (50 MW'tan büyük hidroenerji yatırımları hariç)	Yenilenebilir Enerji Türleri Kapasitesi					
		Jeotermal Enerji	Hidroelektrik Enerji	Güneş Enerjisi	Rüzgar Enerjisi	Güneş Enerjisi (Su Isıtma)	Biyodizel Enerji
1	Çin	Türkiye	Çin	Çin	Çin	Çin	ABD
2	ABD	Endonezya	Brezilya	ABD	ABD	Türkiye	Brezilya
3	Japonya	ABD	Pakistan	Hindistan	Almanya	Hindistan	Endonezya
4	Hindistan	İzlanda	Türkiye	Japonya	Hindistan	Brezilya	Almanya
5	Avustralya	Yeni Zelanda	Angola	Avustralya	Brezilya	ABD	Arjantin

Kaynak:REN21, 2019:25.

Mevcut veriler ışığında, yenilenebilir enerji alanında destek politikaları esas alınarak, seçilmiş ülke uygulamalarının karşılaştırılması yapılabilir. Genel bir karşılaştırma açısından, Türkiye ve söz konusu ülkelerde uygulanan yenilenebilir enerji teşviklerinin 2017 yılı itibarıyla görünümü Tablo 4'te sunulmaktadır.

Mali teşvikler ve kamu finansmanı kapsamında karşılaştırılan bütün ülkelerde sermaye sübvansiyonları ve indirimleri ile kamu yatırımları ve hibe kredilerinin ulusal düzeyde uygulandığı; karşılaştırılan ülkelerde görülen diğer mali teşvik unsurlarının (yatırım/üretim vergi teşvikleri, satış/enerji/CO2/KDV ve diğer vergilerde indirim ve enerji üretim ödemesi) ise Türkiye'de uygulanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bu tür mali destek araçlarının Türkiye'de yenilenebilir enerji alanında özel uygulanmamakla birlikte; KDV ve gümrük vergisi muafiyeti örneğinden hareketle genel teşvik kapsamında uygulandığı ifade edilebilir (Ulusoy ve Daştan, 2018: 152-153).

Vergi teşvikleri açısından ise yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik örneğin Almanya'da sübvansiyon, krediler ve vergi düzenlemeleri, ABD'de ise üretim vergisi indirimi, yatırım vergisi indirimi, hibe ve işletme sübvansiyonları uygulanmaktadır. Türkiye'de vergi teşvik uygulamalarında yenilenebilir enerjiye yönelik belirgin şekilde özel bir istisna yer almamakta, yatırım varlıkları alımında gümrük vergisi ve KDV istisnası gibi genel teşvik uygulanmaktadır. Bu kapsamda diğer mali teşvik türleri olarak örnek ülkeler tarafından genelde uygulanan yatırım ve üretim vergi teşvikleri, satış, enerji, CO2 ve diğer vergilerde indirim gibi uygulamalara Türkiye'de de yer verilmesi yenilenebilir enerji alanında faydalı olabilir (age).

Türkiye yenilenebilir enerji yatırımlarında G-20 ülkeleri içinde 16.sırada yer almakta olup, kurulu gücünü son beş yılda %28 oranında arttırmıştır. Ancak, yenilenebilir enerji sektörünün tamamına uygulanan tarife garantisi (alım garantisi teşviki) ve rüzgar enerjisi santrali

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

ekipmanlarına yönelik kullanılan vergi avantajları (KDV ve Gümrük Vergisi Muafiyeti teşviki) uzun vadeli finansman temininde yeterli olmamaktadır (Varlık ve Yılmaz, 2017: 56).

Tablo-4 Yenilenebilir Enerji Destek Politikaları (Seçilmiş Ülke Örnekleri)

Ülkeler	Yenilenebilir Enerji Hedefleri	Düzenleyici Politikalar							Mali Teşvikler ve Kamusal Finansman			
		Sabit Fiyat Garantisi/ Prim Garantisi	Kota Elektrikte Yenilenebilir Zorunluluğu	Net ölçüm/Faturalandırma	Taşımacılık Zorunluluğu	Yenilenebilir Isı Yükümlülüğü	Pazarlanabilir Yenilenebilir Enerji Sertifikası	Rekabete Açık İhaleler	Üretim veya Yatırım Vergi Teşvikleri	Sağ/Enerji/CO2/KDV veya Diğer Vergilerde İndirimler	Enerji Üretim Ödemesi	Kamu Yatırımı /Hibe /Kredi /Sermaye Subvansiyonları veya İndirimler
Almanya	E, P, HC, T	●			●	●	●	○	●	●		☆
ABD	P	●	☆	☆		●	●	●	☆	●		●☆
Birleşik Krallık	E, P, HC, T	●☆	●		●		●	○		●	●	●
Brezilya	E, P			●	●☆	●		●	●	●		●
Çin	E, P, HC,	●☆	●		●	●		●	●	●	●	●
Hindistan	P, HC	●☆	●	☆	●☆	●	●	○	●	●	●	●
İsveç	E, P, HC, T	●	●		●		●		●	●		●
İtalya	E, P, HC, T	●		●	●	●		●	●	●		●
Japonya	E, P	●					●	○		●		●
Kanada	P	●☆	●	●	●			●	●	●		●
Rusya	P	●						○				●
Türkiye	P	●			●			○				●

Not: Hedefler; E Enerji (Nihai veya birincil), P Güç, HC Isıtma veya soğutma, T Transport, ☆ Revize edilen politikalar; ● Mevcut ulusal politika veya ihale kapsamında (Yereli de kapsayabilir), ● Mevcut federal politika veya ihale kapsamında (Ulusal olmayan), ○ Sadece 2018 yılında yapılan ihale uygulaması.

Kaynak: REN21, 2019: 66-69.

3.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yenilenebilir enerji alanında uygulanan politikalar çerçevesinde, kaynaklarının kullanımına yönelik teşvikler bu alanda öne çıkan tüm ülkelerde uygulanan temel bir politikadır. Bu bağlamda düzenleyici politikalar ve mali teşvikler ana başlıklar olarak belirlenmektedir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Düzenleyici politikalar başlığının alt başlıkları olarak; Sabit Fiyat Garantisi; Prim Garantisi; Kota Zorunluluğu; İhale Yöntemi sayılabilir.

Vergilerin uygulama tarzı ve düzeyiyle bağlantılı olmak üzere, yenilenebilir enerji sektörünü yatırımcılar açısından cazip kılmak için kullanılacak tüm araçlar mali teşvikler olarak adlandırılmaktadır (Yurdadoğ ve Tosunoğlu, 2017: 11).

Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimine sağlanan mali teşviklerin başında çeşitli vergiler aracılığıyla sağlanan muafiyet ve indirimler gelmektedir. Hükümetler, yenilenebilir kaynaklardan enerji üreten üreticilerin konvansiyonel kaynaklarla rekabet edebilmesi ve haksız rekabetin ortadan kaldırılması amacıyla başta karbon vergisi olmak üzere, enerji vergileri, çeşitli çevre vergisi istisnaları, KDV muafiyetleri, hızlandırılmış amortismanlar, emlak vergisi muafiyetleri gibi teşvik mekanizmaları ile yenilenebilir enerji üretimini teşvik etmeye çalışmaktadır (Eser ve Polat, 2015: 207).

Söz konusu mali teşvikler üretim, yatırım ve tüketim süreçlerinin her birinde uygulanabilmekte ve düzenleyici destek politikalarının tamamlayıcısı olarak kullanılabilmektedir.

Örneğin; tarife garantisi ile sağlanan etkin teşvik, elektriğin piyasa fiyatıyla tarife garantisinin değeri arasındaki farka eşittir. Teşvik politikaları olmasaydı, yenilenebilir enerji üreticileri ürettiklerini elektrik toptan satış piyasasında satabileceklerdir. Alabilecekleri fiyat, elektriğin üretildiği zamanki piyasa fiyatına bağlı olacaktır. Tarife garantileri, üreticilere bütün ürünleri için geçerli sabit bir fiyat sunmak suretiyle, belli oranda bir güvence sağlamaktadır. Eğer tarife garantisi toptan satış fiyatının üzerindeyse, bu ödemeler bir teşvik sayılabilir. Tarife garantileri toptan satış fiyatlarıyla karşılaştırılabileceği için bu teşvik türü ölçülebilir. Bunun yanı sıra, toptan satış fiyatının neden olacağı gelir riskini azaltması bakımından, tarife garantilerinin getirdiği belirlilik ek bir avantaj sağlamaktadır (Acar ve Diğerleri, 2015: 14).

Yenilenebilir enerji mevzuatında yapılan teşvik ve yatırımlara ilişkin gerekli güncellemeler, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi yukarı çekmektedir. Yatırımlar için gerekli miktarın edinilmesi noktasında, bankalarla yapılacak kredi anlaşmalarında temel alınan alım ve fiyat garantileri, yenilenebilir enerjilerin elektrik üretimi gayesiyle kullanımını teşvik etmektedir (Boşça, 2009'dan aktaran Yılmaz ve Hotunluoğlu, 2015:80)

Yukarıda belirtilen tüm uygulamalar kendi içinde farklı etkilere sahiptir. Her ülkenin kendine özgü enerji politikaları ve ekonomik yapıları bu konuda belirleyici olan faktörlerdir. Özellikle yükselen ekonomilerin yoğun rekabet koşulları altında, üretim maliyetlerini aşağıya çekmeleri bir zorunluluktur. Üretim maliyetleri içerisinde ağırlıklı yeri olan enerji alanında, yenilenebilir enerji kaynakları yeni avantaj ve imkanlar sunmaktadır. Doğru yatırım ve teşviklerle, enerji piyasasını yeniden organize eden ülkeler, gelecekte ekonomide ve siyasette daha fazla söz hakkı ve etkinliği olan ülkeler konumuna ulaşabileceklerdir.

KAYNAKLAR

Acar,,S.,Kitson,L.,Bridle,R.(2015), Türkiye’de Kömür ve Yenilenebilir Enerji Teşvikleri, The International Institute for Sustainable Development, 1-38.

Çelikkaya,A.(2018), Dünyada Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Sağlanan Vergi Teşviklerinin Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), 357-384.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Eser,L.Y.,Polat,S.(2015), Elektrik Üretiminde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına Yönelik Teşvikler: Türkiye Ve İskandinav Ülkeleri Uygulamaları, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 12, 201-225.

Kaya,K.,Şenel,M.C.,Koç,E.(2018), Dünyada Ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi, Technological Applied Sciences (NWSATAS), 13(3), 219-234.

Ulusoy,A.,Daştan,C.B.(2018), Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Vergisel Teşviklerin Değerlendirilmesi, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 7(17), 123-160.

Varlık,İ.G.,Yılmaz,A.(2017),Türkiye Ekonomisinde Yenilenebilir Enerji Projelerinin Gerçekleştirilmesinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar, 54(623), 51-62.

Yılmaz,O.,Hotunluoğlu,H.(2015), Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 74-97.

Yurdadoğ,V.,Tosun,Ş.(2017), Renewable Energy Support Policies In Turkey, Eurasian Business & Economics Journal, 9, 1-21.

UNEP (2018), Global Trends in Renewable Energy Investment, Frankfurt School of Finance & Management, 1-86.

BP Statistical Review(2018), BP Statistical Review Of World Energy, 67th Edition, 1-56.

BP Statistical Review(2019), BP Statistical Review Of World Energy, 68th Edition, 1-64.

REN21(2018), Renewables Global Status Report. Renewable Energy Policy Network For The 21th Century, 1-325.

REN21(2019), Renewables 2019 Global Status Report. ISBN 978-3-9818911-7-1, 1-335.

**VERGİ AFLARININ İDARENİN VE YARGININ İŞ YÜKÜ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**
**THE EVALUATION OF TAX AMNESTIES IN TERMS OF WORKLOAD OF
ADMINISTRATION AND JUDICIARY**

Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Vergi hukukunda istisnalar hariç olmak üzere, vergilerin tahsiline giden süreç vergiyi doğuran olay ile başlar, tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil ile sona erer. Bu süreçte mükellef 213 sayılı Vergi Usul Kanununda sayılan ödevleri yerine getirmek zorundadır. Vergi İdaresi ise, mükellefin ödevlerini yerine getirip getirmediğini ve doğruluğunu denetler. Vergi Usul Kanunumuz, yapılan denetimler neticesinde mükellefin ödevlerini eksiksiz, tam ve zamanında yerine getirmediğini, kesinleşen verginin vadesinde ödenmediğini tespit etmesi halinde idareye önemli yetkiler vermiştir. Mükellefin en önemli ödevlerinden birisi, aynı zamanda bir tarh usulü de olan beyannamenin verilmesidir. Mükellefin beyanı üzerine idare tarafından tarh olunan vergiler tebliğ ve tahakkuk sürecinden sonra vadesi geldiğinde mükellef tarafından ödenir, idare tahsilatı yapar. İdare tarh/tahakkuk olunmayan veya eksik olduğu tespit edilen vergiyi tek taraflı olarak (resen, ikmalen veya idarece tarh usulü ile) cezalı bir şekilde tarh eder. Diğer yandan kesinleşen verginin vadesinde ödenmemesi halinde 6183 sayılı Kanununa göre zorla tahsil yöntemlerini (teminatın paraya çevrilmesi, haciz, iflasın istenmesi) kullanarak alacağını tahsil eder. Bu süre içinde idare ve mükellef arasında yaşanan uyuşmazlıklar vergi yargısında çözümlenmeye çalışılır ki, bu durum görevli mahkemelere gelen dava sayısını etkiler. Kısaca, İdare alacağının hazineye intikali için ilave zaman, emek ve işgücü kullanmak durumundadır. Birçok çalışmada vergi aflarının, idarenin ve yargının ilave zaman, emek ve işgücü gereksinimini ortadan kaldırarak/azaltarak iş yükünü azalttığı ileri sürülür. Çünkü bir yasa ile kabul edilen vergi veya daha geniş kapsamlı mali aflar ile vergi idaresi bir miktar alacağından vazgeçerek (ceza ve fer'i alacaklar vb.), incelenmeme garantisi vererek veya düzetme imkanı vererek, hangi süreçte olursa olsun borçlunun idareye başvurusunu sağlar. Böylece takip için gerekli zaman, emek ve işgücü tasarrufu sağlanmış olur, iş yükü hafifler. Bu düşünce kısmen ve koşullu olarak doğrudur. Koşul vergi aflarının bir defaya özgü olması, sık sık af yasası çıkarılarak borçlunun af beklentisi içine itilmemesidir. Aksi halde sık sık çıkan af yasaları hem vergi idaresinin hem de vergi davalarında görevli mahkemelerin iş yükünü arttıracaktır. Bu çalışmada, vergi aflarının vergi idaresinin iş yüküne etkisi yapılan ampirik çalışmalar ile Gelir İdaresi Başkanlığının faaliyet raporlarında yer alan veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mahkemelerin iş yüküne etkisi ise, Adalet Bakanlığı istatistiklerinden hareketle vergi affı dolayısıyla ferağ olunan dosya sayısı dikkate alınarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Neticede, vergi aflarının vergi idaresinin iş yükünü arttırdığı ancak görevli mahkemelerin iş yükünü sonucundan vazgeçilen dava sayısı kadar azalttığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Affı, Vergi İdaresinin İş Yükü, Vergi Yargısının İş Yükü

ABSTRACT

With the exception of exceptions in tax law, the process leading to the collection of taxes begins with the event that gives rise to tax and ends with the assessment, notification, accrual and collection. In this process, the taxpayer has to fulfill the duties specified in the Tax Procedure Law No. 213. On the other hand, The Tax Administration, checks whether the taxpayer fulfills its duties and verifies its accuracy. Turkish Tax Procedural Code gives the authority to the administration if it determines that the taxpayer does not fulfill his duties completely, fully and on time and that the finalized tax is not paid at maturity. One of the most important duties of the taxpayer is to present tax declaration, which is also an imposition of the tax. Taxes levied by the administration upon the declaration of the taxpayer are paid by the taxpayer when the term comes after the notification and accrual process, and the administration makes a collection. The tax administration unilaterally (*ex officio*, replenishment or by the administration of the administrative procedure) penalize the tax that has not been accrued or found to be incomplete. On the other hand, if the finalized tax is not paid in due date, it shall collect its receivables by using the methods of forced collection (converting the collateral into cash, foreclosure, bankruptcy request) according to the Law No. 6183. In this period, the disputes between the administration and the taxpayer are tried to be settled in the tax jurisdiction, which affects the number of cases before the courts in charge. Briefly, the Tax Administration has to use additional time, labor and labor to transfer the receivable to the treasury. Many studies suggest that tax amnesties, the administration and the judiciary reduce the workload by eliminating / reducing the need for additional time and labor. Because of the tax or wider fiscal amnesty granted by a law, the tax administration waives some amount (penalties and personal receivables, etc.), guarantees not to be examined or given the opportunity to correct, the debtor's application to the administration is ensured regardless of the process. This saves time, effort and labor and reduces the workload. This is partly and conditionally correct. The condition is that tax amnesties are peculiar to one-time, and that the amnesty law is frequently adopted and the borrower is not pushed into the expectation of amnesty. Otherwise, amnesty laws that are frequently adopted will increase the workload of both tax administration and tax courts. In this study, the effect of tax amnesties on the workload of tax administration is evaluated within the framework of the empirical studies and the data in the annual reports of the Revenue Administration. The impact of the courts on the workload was assessed by considering the number of files granted due to tax amnesty based on the statistics of the Ministry of Justice. As a result, it was concluded that tax amnesties increased the workload of the tax administration but reduced the workload of the duty courts by the number of cases for which the result was abandoned.

Keywords: Tax Amnesty, Workload of Tax Administration, Workload of Tax Judiciary

1.GİRİŞ

Vergi affına ekonomik, mali, siyasi, idari ve teknik bir takım sebeplerle başvurulmaktadır. Haklı gerekçelere dayanarak çıkarılan vergi affından beklenen başarının sağlanması ise bir takım koşullara bağlıdır. Bu koşullardan belki de en önemlisi, sık sık af yasalarına başvurulmamasıdır. Ülkemizde, son yıllarda vergi affına çok sık başvurulduğu, af uygulamalarının içerik ve kapsam açısından çok çeşitli ve geniş olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum yeni bir af beklentisi ile mükellefleri vergi borçlarını zamanında ödemeyip, ileri bir tarihte yeni ödeme planı ile (vergide yapılandırma yasaları ile) ödemeye sevk etmektedir. Dolayısıyla genel ve sürekliliği olan vergi yasalarına dayanarak tahsil edileceği planlanan vergi gelirleri olumsuz etkilenmektedir. Vergi tahsilatı için yeniden vergi affı yasasına

başvurma zorunluluğu siyasi ve ekonomik gerekçelerle bir kısır döngü halini almaktadır (Yurdadoğ ve Coşkun Karadağ, 2016).

Vergi affı kavramı yazın ve günlük dilde kabul görmüş bir kavramdır. İçeriği vergi affı olan yasaları yapan meclis, bu yasaların ismini vergi affı yasası şeklinde kullanmaktan itinayla kaçınmıştır. Bunun yerine terkin, tasfiye, özel uzlaşma yoluyla tahsil, alacakların tahsilinin hızlandırılması (Dönmez, 1992:13), tahsil edilemeyen alacakların yeniden yapılandırılması, vergi barışı, milli ekonomiye kazandırma ve genellikle de vergide yapılandırma gibi kavramlar kullanılarak yasa isimleri belirlenmekte, hatta son zamanlarda “torba yasalarla isimlendirmeye gerek olmadan vergi affı yasaları çıkarılmaktadır. Vergi idaresi de uygulamada vergi affı kavramını kullanmaktan itinayla kaçınmakta, vergide yapılandırma kavramını tercih etmektedir.

Af, sözlükte “bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama” anlamına gelmektedir. Af ile suçun, kusur ve hatanın varlığı (genel af) ve/veya sonucu olan yaptırımın ortadan kaldırılması (özel af) söz konusudur. Bu demek oluyor ki, bir af yasası ile vergi aslı, cezası ve bağlı alacakların (gecikme zammı ve faizi gibi) ortadan kaldırılması mümkündür. Bu nedenle en genel anlamı ile “vergi affı” kavramı “vergi hukukunda affı” ifade etmektedir (Dönmez, 1992:13). Ancak “vergi aslını” ortadan kaldıran uygulamalara sık rastlanılmadığı da belirtilmelidir. Bu durum yapılan vergi affı tanımlarına da yansımıştır.

Bu bağlamda vergi affı, vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan hukuki ve idari yaptırımların kaldırılması şeklinde tanımlanabilmektedir (Tekin ve diğerleri, 2013:3). Edizdoğan ve Gümüş’e göre (2013) vergi affı, devletin egemenlik yetkisini kullanarak kamu hizmetlerinin finansmanı için kişilerden aldığı vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergilendirme ödevinin zamanında yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi dolayısıyla uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesidir. Benzer bir tanıma göre vergi affı, devletin vergi ve vergisel ihlallere karşı uyguladığı yaptırımlardan kısmen ve/veya tamamen vazgeçmesidir (Şenyüz, 2014:92). Başka bir tanıma göre vergi affı, belirli süre zarfında, bir grup mükellefin yasal düzenlemelerin dışında tutularak, ceza ve faizleri de kapsayacak şekilde geçmiş vergilendirme dönemlerine ilişkin vergi borcunun yeniden yapılandırılmasıdır (Baer ve Borgne, 2008:5).

Vergi affı deneyimleri, vergi aflarının lehinde ve aleyhinde bir takım görüşlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. İleri sürülen argümanlardan birisi de vergi aflarının vergi idaresi ve vergi yargısının iş yüküne etkisi ile ilgilidir. Bir görüşe göre vergi afları iş yükünü azaltırken, diğer bir görüşe göre iş yükünü arttırmaktadır. Bu konu hakkında yapılmış çalışmaların olmaması, mevzuu araştırma ve doğrulanmaya açık bir konu haline getirmektedir.

Bu çalışmada, sık sık çıkarılan vergi affı yasalarının vergi idaresinin iş yüküne etkisi yapılan ampirik çalışmalar ile Gelir İdaresi Başkanlığının faaliyet raporlarında yer alan veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mahkemelerin iş yüküne etkisi ise, Adalet Bakanlığı istatistiklerinden hareketle vergi affı dolayısıyla ferağ olunan dosya sayısı dikkate alınarak değerlendirilecektir.

2.VERGİ AFFI KONUSUNDA YAKLAŞIMLAR

Vergi affı çıkarılmasını gerektiren ekonomik, mali, siyasi, idari ve teknik ihtiyaçlar birçok ülkede af uygulamalarını kaçınılmaz kılmıştır (Savaşan, 2006: 43). Vergi aflarına ülkemizde

de sık sık başvurulmaktadır. Özellikle mali kriz dönemlerinde ve siyasi seçim döneminde uygulamaları daha çok görülmektedir.

Vergi afları kanunla düzenlenir, vergi affı sonunda devlet alacağından vazgeçer, vergi affı geçmişe yürür ve etkilerini geçmiş olaylar üzerinde meydana getirir, devlet vergi affıyla cezalandırma yetkisinden vazgeçmiş olur (Şenyurt, 2008). Devlet ve genel olarak kamu üzerinde bu kadar önemli sonuçlar doğuran vergi aflarından beklenen faydanın sağlanması için affın;

- bir kereye özgü olması,
 - vergi sistemini güçlendirici önlemlerle eş zamanlı yürütülmesi,
 - vergi affı ile sağlanacak avantajların affa katılımı teşvik edici olması,
 - vergi affı döneminin yeterli uzunlukta olması,
 - affın içeriğinin iyi tanıtılması,
 - vergi affından yararlananların gizlenmesi
- olması gereken genel ilkelerdir. Vergi affı deneyimleri, vergi aflarının lehinde ve aleyhinde bir takım görüşlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Vergi aflarını savunanların sunduğu argümanlar;

- Siyasi, ekonomik ve mali kriz dönemlerinden sonra af gereklidir,
- “Kanunu bilmemek mazeret sayılmaz.” kuralının vergi kabahat ve suçları bakımından değerlendirilmelidir,
- Vergi suçları diğer suçlara göre toplum için daha az tehlike oluşturmaktadır,
- Vergi denetimi yetersizliğinin yol açtığı olumsuzluklar giderilir,
- Vergi affı gelir sağlamanın bir parçasıdır,
- Mükelleflerin vergi yasalarına gönüllü uyumunun sağlanmasında bir araçtır,
- Vergi idaresinin ve yargının iş yükünün azaltır (Dönmez, 1992: 30-40),
- Kayıt dışı ve kaçakçılıkla mücadelede af gereklidir (Tekin ve diğerleri, 2013: 5).

Vergi affına karşı olanların savunduğu argümanlar ise;

- Vergi affı adalet ve eşitlik ilkelerini olumsuz yönde etkiler,
- Vergi yasalarına itaati azaltır,
- Vergi suçları tasarlanarak işlenmektedir (Dönmez, 1992: 41-43),
- Gönüllü vergi uyumunu arttırmaktan ziyade azaltmaktadır,
- Vergi denetimini olumsuz etkilemektedir,
- Vergi idaresi ve vergi yargısının iş yükünü azaltmanın aksine arttırmaktadır (Tekin ve diğerleri, 2013: 6).

3.VERGİ AFLARININ İŞ YÜKÜNE ETKİSİ

Yukarıda izah edildiği gibi bazı argümanlar hem vergi affını savunanlar hem de karşı olanlar tarafından ileri sürülebilmektedir. Örneğin, vergi idaresi ve vergi yargısının iş yükünü azalttığı düşüncesiyle vergi affını savunanlar olduğu gibi, aksine arttırdığı savunanlar da mevcuttur. Bu konu araştırma ve doğrulanmaya açık bir konu olmakla birlikte çıkarılan vergi affı yasalarının kapsamı, süresi, vb. gibi konuların iş yükünü etkilediği düşünülmektedir. Vergi aflarının vergi ilişkisine taraf olan muhasebe meslek mensuplarının iş yüküne etkisi bu argümanlar içinde yer almamakla birlikte, kanımızca benzer şekilde iş yükünü etkilemektedir. Dolayısıyla bu argüman “Vergi afları vergi idaresinin, yargının ve muhasebe meslek mensuplarının iş yükünün azaltır/arttırır” şeklinde genişletilebilir.

Son zamanlarda çıkarılan af yasaları, bir kamu alacağı olarak sadece vergilere yönelik değil, vergi dışındaki diğer kamu alacaklarını (sigorta prim alacakları, öğrenim kredisi alacakları, vakıflar kira alacakları, ecimisiller, elektrik, su ve atık su bedeli alacakları, trafik, askerlik, seçim, nüfus para cezaları, RTÜK idari para cezaları, karayollarından usulsüz geçişler nedeniyle kesilen para cezaları, vb.) da kapsayacak şekilde geniş kapsamlı “mali af” yasaları şeklinde çıkarılmaktadır. Diğer yandan, sadece cezaların ve bağlı alacakların affı dışında, düzeltme affı, kovuşturma affı ve inceleme affı getirildiği de dikkati çekmektedir (Erol, 2011, 142-143). *Düzeltilme affı*, mükelleflerin hesaplarını yeniden gözden geçirerek, eksik bildirdikleri veya gizledikleri vergi matrahlarını cezasız olarak beyan etmelerine olanak tanıyan af biçimidir. *Kovuşturma affı*, devletin tahsilat için takibata geçtiği veya uyuşmazlık durumunda yargı sürecinde bulunan alacaklarla ilgili olarak, alacağın bir kısmından vazgeçmek veya başlamış kovuşturma ve hukuki süreçleri sonlandırmak üzere getirdiği vergi affıdır. *İnceleme affı* ise, devlet, matrah artırımında bulunan mükelleflerin aftan yararlanan dönemlere ilişkin hesap ve işlemlerini inceleme hakkından vazgeçmiş olur. Türkiye’de 2010 yılı sonrasında çıkarılan af yasaları sayılan bu üç af türünü kapsamaktadır. Bu şekilde aftan yararlanan mükellefler; idare tarafından hakkında işlem yapılanlar, idarenin bilgisi dışında olup işlem yapılmamış olanlar ya da uyuşmazlık nedeniyle yargı aşamasına bulunanlardan oluşmaktadır.

3.1.Vergi Aflarının Vergi İdaresinin İş Yüküne Etkisi

Vergi sistemindeki düzenlemeler ve mükellef sayısı vergi idarelerinin iş yükünü etkileyen etmelere. Ayrıca Cumhuriyet tarihi boyunca ortalama her iki yıla bir çıkarılan vergi affı yasaları idarenin iş yükünü etkileyecektir.

Vergi aflarının idarenin yükünü azaltıp azaltmadığını belirlemek için 2016 yılında Demir, Demirgil, İttik ve Deniz tarafından Sivas Defterdarlığı’nda görevli personeller üzerinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre, personel vergi aflarının iş yüklerini artırdığını hatta kendilerine “yıpranma payı” adı altında ek ödemenin yapılmasını istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Vergi afları vergi idaresinin iş yüküne aşağıda sayılan faktörlere bağlı olarak etkilemektedir. Bunlar;

- Vergide yapılandırmanın kapsadığı süre,
 - Vergide yapılandırmaya başvuru tarih aralığının genişliği,
 - Vergide yapılandırma başvuru süresinin son günlerinde yaşanan yoğunluk,
 - Vergide yapılandırmadan yararlanan mükelleflerin sayısı,
 - Vergide yapılandırma kapsamındaki alacakların tür ve sayısının fazlalığı,
 - Mükelleflerin vergide yapılandırmaya internet üzerinden başvurması ve ödeme yapabilmesi,
 - Vergi idaresinin bilgisayar altyapısı ve sistemin hızı,
 - Mükelleflerin her çıkan vergide yapılandırma yasalarından faydalanabilmesi,
 - Vergide yapılandırmada taksit sayısının fazlalığı,
 - Vergide yapılandırmadan yararlanan kişilerin taksitlerini zamanında ödememesi,
 - Bir önceki vergide yapılandırma yasası uygulamaları bitmeden yeni vergide yapılandırma yasası çıkması,
 - Affın düzeltme affı ve/veya inceleme affını da kapsaması
- vb. şeklinde sıralanabilir.

Kabul edilen af yasasının kamu borçlularına tanıtımı için harcanan zaman ve emek iş yüküne etkisinin önemli bir göstergesidir. Gelir İdaresi Başkanlığının (GİB) 2018 yılı Faaliyet Raporu'na göre, 7143 Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırmasına İlişkin Kanunun Tanıtımı için;

- 12 ulusal TV haber kanalında 18 gün TV spotu ve alt bant ile 22 ulusal radyoda 24 gün spot yayını yapılmıştır.
- 81 ilde 267 adet bez afiş, 60.000 adet kağıt afiş basımı ve dağıtımı yapılmıştır.
- 100.000 adet rehber, 2.225.000 adet broşür basımı ve dağıtımı yapılmıştır.
- 2.821.619 mükellefe hatırlatma mektubu gönderilmiştir.
- 808.248 aboneye e-posta gönderilmiştir.
- GİB sosyal medya hesaplarında 1.200 adet görsel yayınlanmıştır. 86
- 4.554.000 adet SMS gönderilmiş, www.gib.gov.tr ve Vergi Dairesi Başkanlıkları/Defterdarlık internet sayfalarında Slider/TV spotları yayını yapılmıştır.
- 20 Kamu kurumuna ait outdoor TV ekranlarında tanıtım görselleri yayınlanmıştır.

Görüldüğü gibi tüm bu işlemler vergi idaresi çalışanları tarafından organize edilen çalışmalardır.

3.2.Vergi Aflarının Vergi Mahkemelerinin İş Yüküne Etkisi

Vergi yargısının iş yükü uyuşmazlık sayısı ile ilintilidir. Yargıya taşınan uyuşmazlık sayısı idari çözüm yollarının etkinliğine bağlı olduğu gibi; vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, vergileme işlemleri esnasında ve ceza kesilmesinden dolayı tarafları karşı karşıya getiren, verginin alınıp alınmaması veya ödenip ödenmemesi ya da az tutarda ödenmek istenmesinden kaynaklanan görüş farklılıklarına bağlıdır (Armağan, 2009: 200).

Vergi affı yasası kovuşturma affını içeriyorsa yargının yükünü etkileyecek demektir. Özellikle 2010 sonrası çıkarılan af yasaları kovuşturma affını da kapsamaktadır. Kovuşturma affı, devletin tahsilat için takibata geçtiği veya uyuşmazlık durumunda yargı sürecinde bulunan alacaklarla ilgili olarak, alacağın bir kısmından vazgeçmek veya başlamış kovuşturma ve hukuki süreçleri sonlandırmak üzere getirdiği vergi affıdır. Bu nedenle, aftan yararlanmak üzere yapılandırma başvurusu sırasında, ilgili formun doldurulması sırasında “feragat” konusunda da beyanda bulunulması gerekmektedir. Feragat, davacının talep sonucundan kısmen veya tamamen vazgeçmesidir (HMK md.307). Bu koşulla çıkarılan af yasasının temel amacı yargının iş yükünün azaltılmasıdır. Kovuşturma affının “davadan feragat” koşuluna bağlanması, isteyenlere davalarına devam etme yolunun açık tutulmaması¹ affın iş yükünü azaltılma gayesi ile yapıldığı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Diğer yandan feragatin önemli bir sonucu, feragat eden tarafın yargılama giderlerine katlanması ve bu kapsamda duruşmalı davalarda karşı taraf için “vekâlet ücreti” ödemeye mahkûm edilmesidir. Dolayısıyla bu nedenle çıkartılan af kanunlarından hazine, yargılama harçları ve vekâlet ücreti kadar da menfaat sağlamaktadır (Doğruöz, 2016). Feragat, kişinin haksızlığını kabul eden özgür iradesiyle değil, sağlanan mali olanaklardan yararlanma amacıyla zorunlu olarak yapıldığı için af kanunlarından yararlanmanın “feragat” koşuluna bağlanması doğru bulunmamaktadır (Doğruöz, 2016).

Vergi aflarının yargının yüküne etkisi üzerine Özebirecikli ve Coşkun (2008) tarafından yapılan çalışmada 4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu'nun, Hatay Vergi Mahkemesi'nin iş yükü

¹ 1960'lı yılların mali af kanunlarında bu yönde düzenlemeler mevcuttur (Doğruöz, 2016).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

ve Hatay Vergi Daireleri'nin vergi tahsilatı sorunlarına ne ölçüde çözüm getirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada af yasasının Hatay Vergi Mahkemesi'nin iş yükünü önemli ölçüde azalttığı ve belirli ölçüde vergi tahsilatı yapıldığı, ancak kısa süre sonra yargının iş yükünün eski seviyesine geldiği tespit edilmiştir.

Adalet Bakanlığı İstatistikleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılacak olursa af yasalarının çıkarıldığı yıl ferağ olunan dosya sayısı genel bir fikir verecektir. 7143 Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırmasına İlişkin Kanunun uygulama yılı olan 2018 yılı verileri dikkate alınacak olursa aşağıdaki sonuçlar elde edilecektir.

Tablo 1. Vergi Mahkemeleri Dosya Sayıları (Türkiye Geneli-2018)

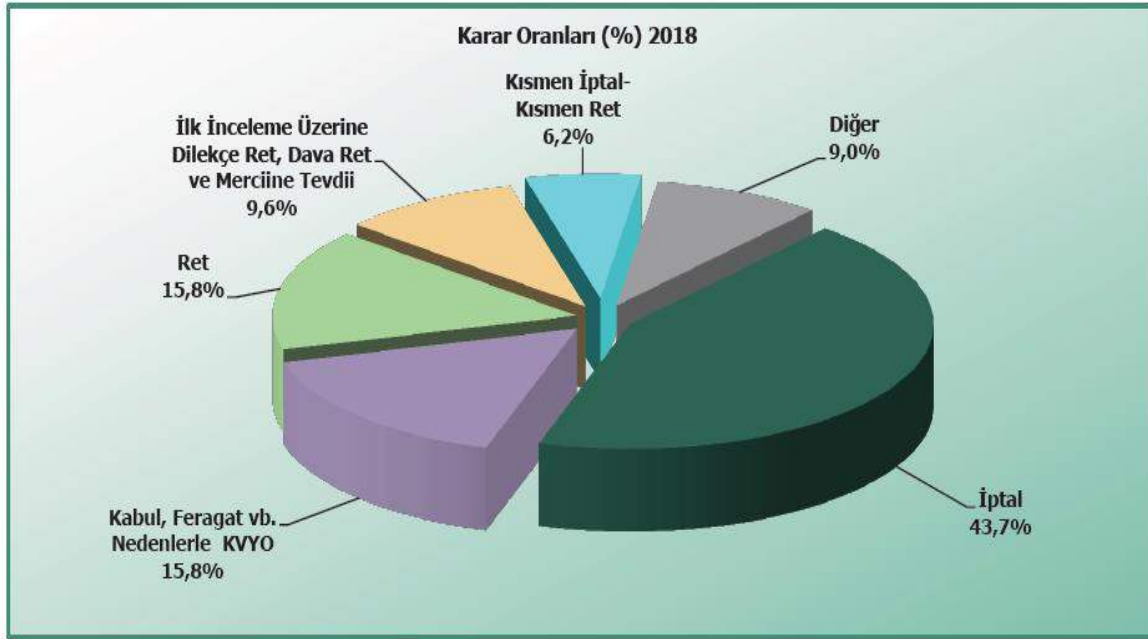
		Dava Sayısı	Davacı Sayısı		Davalı Tüzel Kişi Sayısı
			Gerçek Kişi Sayısı	Tüzel Kişi Sayısı	
Gelen	Geçen Yıldan Devren Gelen	49 034	31 613	20 737	49 197
	Yıl İçinde Açılan	90 973	56 024	37 792	91 559
	Bozularak Gelen	7 483	3 101	4 714	7 538
	Toplam	147 490	90 738	63 243	148 294
Karara Bağlanan	Birleştirme	1 836	176	1 660	1 836
	Ret	18 313	10 754	8 446	18 440
	İptal	50 717	29 928	21 589	50 833
	Kısmen İptal - Kısmen Ret	7 145	4 594	2 845	7 160
	İlk İnceleme Üzerine Dilekçe Ret, Dava Ret ve Merciiine Tevdi	11 130	7 650	4 267	11 388
	Mercii Tayini - Bağlantı	2 222	981	1 269	2 261
	Kabul, Feragat vb. Nedenlerle KVYO	18 348	15 341	5 642	18 405
	Davanın Açılmamış Sayılmasına	539	348	206	540
	Re'sen İnceleme Üzerine Verilen Kesin Kararlar	2 810	1 751	1 150	2 865
	Diğer	2 982	1 484	1 647	3 002
	Toplam	116 042	73 007	48 721	116 730
Bir Sonraki Yıla Devreden		31 448	17 731	14 522	31 564

Kaynak: Adli İstatistikler, 2018

Tabloya göre, 2018 yılında vergi mahkemelerine toplam 147.490 dosyanın geldiği, bu dosyaların % 61,7'sinin yıl içinde açılan, %33,2'sinin de geçen yıldan devren gelen dosyalardan oluştuğu görülmektedir. Toplam gelen dosyaların %78,7'sinin yıl içinde karara bağlandığı, %21,3'ünün 2019 yılına devrettiği anlaşılmıştır. 2018 yılında kabul, feragat vb. nedenle karar verilmesine yer olmadığı (KVYO) yönünde sonuçlanan 18.348 dava bulunduğu, o yıl içinde sonuçlanan 116.042 toplam dava sayısının yaklaşık %15 ine tekabül ettiği dikkati çekmektedir.

2018 yılı vergi mahkemelerinde karara bağlanan dosyalarda ilk sırada %43,7 oranı ile iptal kararı, ikinci sırada %15,8 oranı ile ret ve kabul, feragat vb. nedenlerle KVYO kararlarının verildiği görülmektedir.

Şekil 1. Vergi Mahkemeleri Karar Oranları (%) (Türkiye Geneli-2018)

Kaynak: Adli İstatistikler, 2018

Aşağıdaki tablodan daha ayrıntılı görüleceği üzere, feragat sebebiyle karar verilmesine yer olmadığı yönünde sonuçlanan 2990 dosya olup bu da toplam dosya sayısının %2.6 ını oluşturmaktadır.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 2.Karar Türüne Göre Karara Bağlanan Dosya Sayıları, Türkiye (2018)

Karar Türü	Dava Sayısı	%	Davalı		Davalı Tüzel Kişi Sayısı
			Gerçek Kişi Sayısı	Tüzel Kişi Sayısı	
Birleştirme	1 836	1,6	176	1 660	1 836
Ret	12 118	10,4	6 904	5 571	12 178
Ret	1 837	1,6	1 236	658	1 866
İncelenmeksizin Ret	1 654	1,4	1 003	706	1 669
Ehliyet Ret	1 239	1,1	1 068	556	1 243
Bozma Kararına Uyma - Ret	917	0,8	288	643	934
Görev Ret	172	0,1	98	84	174
Kısmen Ret - Kısmen İncelenmeksizin Ret	136	0,1	66	70	136
Yargılamanın Yenilenmesi İstemi Ret	122	0,1	53	73	122
İsrar - Ret	118	0,1	38	85	118
İptal	44 370	38,2	26 558	18 431	44 461
İptal	2 916	2,5	1 762	1 247	2 951
Bozma Kararına Uyma - Kabul	1 479	1,3	513	985	1 482
İptal - Kabul	905	0,8	725	255	908
İsrar - Kabul	784	0,7	267	525	785
Bozma Kararına Uyma - İptal	118	0,1	53	66	120
Bozma Kararına Uyma	89	0,1	38	56	90
İsrar - İptal	19	0,0	5	14	19
Bozma Kararına Uyma - İptal, Kabul	17	0,0	7	10	17
Kısmen İptal- Kısmen Ret	5 493	4,7	3 413	2 213	5 507
Kısmen Kabul, Kısmen Ret	843	0,7	586	359	843
Kısmen Kabul - Kısmen Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Kvyo)	412	0,4	338	113	412
Kısmen İptal, Kısmen Ret	319	0,3	198	132	320
Kısmen İptal - Kabul, Kısmen Ret	49	0,0	30	20	49
Kısmen Kabul - Kısmen Süre Ret	29	0,0	29	8	29
İlk İnceleme Üzerine Dilekçe Ret, Dava Ret ve Mercine Tevdi	5 329	4,6	3 276	2 262	5 387
Dilekçe Ret (3. Madde)	2 145	1,8	1 651	769	2 209
Mercine Tevdi	1 550	1,3	1 191	419	1 642
Dilekçe Ret (5. Madde)	1 543	1,3	1 138	599	1 578
Hatalı Tevzi Nedeniyle Dosya Esas Kaydının Kapatılması	563	0,5	394	218	572
Mercil Tayini- Bağlantı	1 140	1,0	684	472	1 165
Yetki Ret, Dosyanın Yetkili İdare Mahkemesine Gönderilmesine	1 000	0,9	288	720	1 001
Bağlantı Nedeniyle Mahkemeye Gönderme	72	0,1	8	68	73
Yetki Ret, Yetkili Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Danıştaya Gönderilmesine	10	0,0	1	9	22
Yetki Ret, Yetkili Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Vergil Mahkemesine Gönderilmesine	9 792	8,4	9 016	2 642	9 809
Kabul Feragat vb. Nedenlerle KYYO	5 335	4,6	4 394	1 638	5 361
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Konusu Kalmadığından)	2 990	2,6	1 822	1 223	3 004
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Feragat Nedeniyle)	126	0,1	86	56	126
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Kabul Nedeniyle)	105	0,1	23	83	105
Bozma Kararına Uyma - Feragat Nedeniyle Kvyo	457	0,4	329	139	457
Davanın Açılmamış Sayılmasına	82	0,1	19	67	83
Davanın Açılmamış Sayılmasına (Madde 6)	2 060	1,8	1 317	788	2 095
Davanın Açılmamış Sayılmasına (Madde 26/3)	333	0,3	193	152	336
Re'sen İnceleme Üzerine Verilen Kesin Kararlar	293	0,3	165	130	302
Görev Ret, Vergil Mahkemesine Gönderme	103	0,1	48	67	108
Dosya Esas Kaydının Kapatılarak - Vergil Mahkemesine Gönderilmesine	21	0,0	8	13	24
Diğer	2 982	2,6	1 484	1 647	3 002
Toplam	116 042	100,0	73 007	48 721	116 730

Kaynak: Adli İstatistikler, 2018

4.SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Vergi afları ile; gelir tahsilatı, uyuşmazlıkların azaltılması, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanması, idarenin ve yargının iş yükünün azaltılması vb. gibi faydalar sağlanması beklenirken, bu faydaların gerçekleşmesi bir takım koşullara bağlıdır. Bu koşullar; affin bir kereye özgü olması, vergi sistemini güçlendirici önlemlerle eş zamanlı yürütülmesi, vergi affi ile sağlanacak avantajların affa katılımı teşvik edici olması, vergi affi döneminin yeterli uzunlukta olması, affin içeriğinin iyi tanıtılması, vergi affından yararlananların gizlenmesi gibi ilkelerin gerçekleştirilmesidir. Aksi takdirde; tahsil edilen vergi miktarı düşmekte, af yasalarından kaynaklanan uyuşmazlık sayısı artmakta, gönüllü uyum gösteren mükelleflerin adalet duygusunu zedeleyerek vergi bilinci ve vergi ahlakını olumsuz etkilemekte, idarenin ve yargının iş yükünü arttırmaktadır.

Yukarıda izah edildiği üzere, vergide yapılandırmanın kapsadığı süre, vergide yapılandırmaya başvuru tarih aralığının genişliği, vergide yapılandırmadan yararlanan mükelleflerin sayısı, vergide yapılandırma kapsamındaki alacakların tür ve sayısının fazlalığı gibi unsurlar idarenin iş yükünü etkilemektedir. Affin bir defaya mahsus olmaması, bir af yasası uygulaması tamamlanmadan yeni bir af yasasının yürürlüğe girmesi (affin affi yasası) günlük yapılan iş yoğunluğunu artırırken, çalışanların ve idari birimlerin iş yükünü arttırmaktadır. Af yasasının tanıtımı için yapılan çalışmalar bile emek, zaman ve maliyet gerektirmektedir.

Kovuşturma affını içeren vergi affi yasaları, yukarıdaki istatistiklerden de anlaşılacağı üzere yargının iş yükünü bir miktar azaltmaktadır. Ancak mükelleflere incelenmeme garantisi veren (inceleme affi), matrah ve stok affi (düzeltme affi) getiren düzenlemelerin idare tarafından mükellef nezdinde çok iyi takip edilmesini gerektirir. İncelememe garantisi bulunan bir mükellefin incelenerek cezalı tarhiyata muhatap olması yeni bir uyuşmazlık kaynağı olabilir.

Özetle denilebilir ki, vergi afları idarenin ve yargının iş yükünü kısa vadede azaltabilir ancak uzun vadede arttıracığı beklentisi yüksek olacaktır.

KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistikler Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler, 2018. <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019153842istatistik2018.pdf>. Erişim Tarihi: 6.8.2019.

Armağan, R., Şencan, D. 2013, Türkiye’de Vergi Bilinci ve Ahlakı Üzerine Amprik Çalışmalar Destekli Bir Değerlendirme, 1st International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics (ICNDBM 2013), 12 – 14 September, Eastern Mediterranean University, Famagusta- Northern Cyprus

Baer, K., Le Borgne, E. 2008, Tax Amnesties”. In Theory, Trends, and Some Alternatives, International Monetary Fund Washington DC.

Demir, M., Demirgil, B., Mazman İtik, Ü., Deniz, Y. 2016, “Vergi Dairesi Personeli Açısından Vergi Aflarının Etkinliği: Sivas İlinde Bir Araştırma”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), 275-302.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Doğruöz, B. (2016), Vergi Yargısında Davadan Feragat, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/vergi-affi-ve-davadan-feragat/420387>. Erişim Tarihi: 9.8.2019.

Doğruöz, B. (2018), Vergi affi ve davadan feragat <https://www.dunya.com/kose-yazisi/vergi-affi-ve-davadan-feragat/420387>. Erişim Tarihi: 9.8.2019.

Dönmez, R., 1992, Teoride ve Uygulamada Vergi Afları, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları, No:557/92, Eskişehir

Edizdoğan, N., Gümüş, E. 2013, “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, Maliye Dergisi, Sayı:164 Ocak-Haziran, 99-119

Erol, A., 2011, Vergi Felsefesi (Devlet ve Vergi). İSMMMO Yayınları, No:140, İstanbul

Gelir İdaresi Başkanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu, https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/faaliyetraporlari/2018/2018_faaliyet_raporu.pdf, Erişim Tarihi: 7.7.2019

Özbirecikli, M., Coşkun, A. A., 2008, “Vergi Affı Geçici Bir Çözüm mü Yoksa Kalıcı Bir Sorun Kaynağı mı? 4811 Sayılı VBK Çerçevesinde Bir İnceleme: Hatay Örneği”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (37), 39-50.

Şenyurt, İ., 2008, “Türkiye'deki Vergi Aflarının Nedenleri ve Sonuçları I” , Vergi Dünyası Dergisi, Mart 2008.

Savaşan, F. 2006, “Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları)”. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8(1) Haziran, 41-65.

Şenyüz, D. 2014, “Hukuk Devleti Perspektifinden Adil Vergileme ve Vergi Afları”, Tesam Akademi Dergisi, 1(2) Temmuz, 81-96.

Tekin, A., Tuncer, G., Sağdıç, E. N. 2013, “Vergi Afları Sonrasında Vergi Uyum Süreci”, Sakarya İktisat Dergisi, 2(2) Haziran, 1-26

Yurdadoğ V., Coşkun Karadağ N., 2017, “Türkiye’de Yapılan Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, Volume:8, 134 – 164

İlgili Kanunlar

“İnsan Devlete Vergilerini, Sevgilisine Bir Buket Çiçek Sunuyor Gibi Ödemelidir.”
Novalis (1772-1801)

VERGİ ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN MÜKELLEFLERİN VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF FACTORS AFFECTING TAX PERCEPTION IN THE CONTEXT OF TAX COMPLIANCE

Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Vergi algısı, bireylerin iç ve dış uyarıcıların etkisiyle vergiye ilişkin zihninde oluşturduğu yargı veya vergi olgusu hakkında zihninde şekillenen anlam veya oluşan fikir şeklinde tanımlanmaktadır. Vergi ve vergileme kavramlarının insanlar üzerinde oluşturduğu algı, vergiye karşı tutum ve davranışların şekillenmesinde önemli etkiye sahiptir. Bireyler vergi ve vergilemeye karşı nefret, antipati, apati ve sempati duygusu geliştirebilirler. Nefret duygusu ile aktif tepki vererek vergiyi reddedip ve isyan edebilirler. Antipati duygusu ise pasif tepki vererek verginin yansıtılması, vergiden kaçma/kaçırma, yatırımdan vazgeçme veya tüketimi kısıma davranışında bulunabilirler. Vergiye karşı apati veya sempati halinde ise, gönüllü uyum sözkonusudur. Gönüllü uyum, beyannamenin verildiği tarihte uygulanan vergi kanunları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun bir biçimde vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin zamanında ilgili yerlere verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin vergiye yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen faktörler kişisel ve kişisel olmayan faktörler olarak iki kısımda ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Kişisel faktörler bireyin yaşı, cinsiyeti, medeni hali, mesleği vb. demografik unsurlar, vergi bilinci ve ahlakı, diğer mükelleflerin tutumları, devlete bağlılık, vergilerin kullanıldıkları alanlardan oluşur. Kişisel olmayan faktörler ise, vergi yükü, vergi adaleti, vergi afları, vergi sisteminin karmaşıklığı ve sık sık değiştirilmesi, vergilerin sayısı, vergi cezaları, denetim olasılığı ve önceki denetimler ile vergi oranlarıdır. Bu çalışmada tüm bu faktörler tek tek incelenmiş olup, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının şekillenmesinde, dolayısıyla vergiye gönüllü uyumda önemli oldukları tespit edilmiştir. Bu tespitte vergiye gönüllü uyum konusunda yapılan ampirik çalışmaların neticeleri bir veri olarak alınmış olup, Gelir İdaresi Başkanlığı başta olmak üzere vergi idaresinin gönüllü uyum konusunda yaptığı çalışmalar dikkate alınmıştır. Vergiye gönüllü uyumu arttıracak öneriler ise metaforlar yardımı ile sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Algısı, Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlar, Vergiye Gönüllü Uyum

ABSTRACT

Tax perception is defined as the meaning or idea formed in the mind about the tax or tax phenomenon that individuals form in the mind of tax with the effect of internal and external stimuli. The perception created by the concepts of taxation and taxation on people has an important effect on shaping attitudes and behaviors towards taxation. Individuals can develop hatred, antipathy, apathy and sympathy for the tax and taxation. They can actively react with a

sense of hatred, refuse tax, they can even rebel. The sense of antipathy can be reflected in the passive response of the tax, tax evasion, abandon the investment or consumption can reduce behavior. In case of apathy or sympathy against tax, voluntary compliance is a matter. Voluntary compliance is defined as the full disclosure of the tax liability in accordance with the tax laws, regulations and judicial decisions applied at the date of filing of the declaration and giving the declaration to the relevant places in a timely manner. The factors that determine the attitudes and behaviors of individuals towards tax are considered and evaluated in two parts as *personal* and *non-personal* factors. Personal factors such as age, gender, marital status, occupation etc. demographic elements, tax awareness and ethics, attitudes of other taxpayers, loyalty to the state, and the areas where taxes are used. Non-personal factors include tax burden, tax fairness, tax amnesties, the complexity and frequent legislative changes in the tax system, the number of taxes, tax penalties, the likelihood of audit, and the rate of previous audits and taxes. In this study, all these factors were examined one by one and it was found that taxpayers' attitudes and behaviors towards tax were important in shaping and thus voluntary compliance to tax. In this determination, the findings of the empirical studies on voluntary compliance to tax were employed as data in this study and the studies carried out by the tax administration, especially the Revenue Administration, on voluntary compliance were taken into consideration. Recommendations to increase voluntary compliance with tax will be presented with the help of metaphors.

Keywords: Tax Perception , Attitudes and Behaviors Against Tax, Tax Compliance

1.GİRİŞ

1772-1801 yılları arasında yaşamış olan Alman yazar ve filozof Novalis'in (gerçek adı Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg) girişte verilen sözü hiç şüphesiz gönüllü uyumun en ileri aşamasını ifade eder. Mükelleflerin bu şekilde uyum göstererek vergilerini ödemeleri mükellef psikolojisini ve mükellefin vergi algısını etkileyen bir takım kriterlere bağlıdır. Bu kriterlerden bir kısmı kişisel bir kısmı, kişisel olamayan faktörlerdir. Kişinin yaşı, cinsiyeti, mesleği, eğitim durumu gibi demografik faktörler vergi algısı, vergiye karşı tutum ve davranışı üzerinde etki ederken, diğer mükelleflerin tutumları, devlete bağlılık ve güveni, vergilerin finanse ettikleri harcamalar gibi unsurlar da önemli etkiye sahiptir. Diğer yandan vergi affı, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergilerin sayısı ve çeşitliliği, vergi cezalarının caydırıcılığı, denetlenme olasılığı, vergi oranlarının düzeyi mükellefin kendi dışında var olan veya gelişen ve vergi algısını etkileyen diğer unsurlardır (Çiçek, 2006). Vergi bilinci ve ahlakı ise aslında tüm bu faktörlerin zaman için oluşturduğu bireysel ve toplumsal motivasyonu ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Neticesi ise vergiye gönüllü uyum ve uyumsuzluktur.

Literatürde vergiye gönüllü yaklaşım konusunda başlıca iki kuram yer almaktadır. Bunlar Rasyonel Tercih Yaklaşımı ile Ahlaki Duygular Teorisidir. Rasyonel Tercih yaklaşımı 1972 yılında Allingham ve Sandmo tarafından öne sürülen "homo economicus" insan modeli üzerine inşa edilmiş bir yaklaşımdır. Buna yaklaşıma göre, insan doğası gereği faydasını maksimize, içsel maliyetlerini ise minimize edecek karar ve tercihleri doğrultusunda daha az vergi ödemeyi ya da hiç ödememeyi sağlayacak tutum ve davranışlarında bulunur. Bu yaklaşımda vergiye gönüllü uyumu belirleyen başlıca etkenler yakalanma ve cezalandırılma riskinin büyüklüğüdür. Dolayısıyla, bireyi gönüllü uyuma yönlendirecek faktörler etkin bir vergi denetimi ile cezaların caydırıcılığıdır (Tuay ve Güvenç, 2007, s.19). Ahlaki Duygular Teorisi göre ise, bireylerin vergi ödeme/ödememe tercihlerini belirleyen tek etken bireysel çıkar ve bireysel faydayı maksimize etmek değildir. Bireylerin vergi ödeme/ödememe konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen etkenlerin başında psikolojik algılama

gelmektedir. Dolayısıyla bu teori vergiye gönüllü uyumu psikoloji ve ahlak çerçevesinde ele almakta ve değerlendirmektedir (Tuay ve Güvenç, 2007, s.19-20).

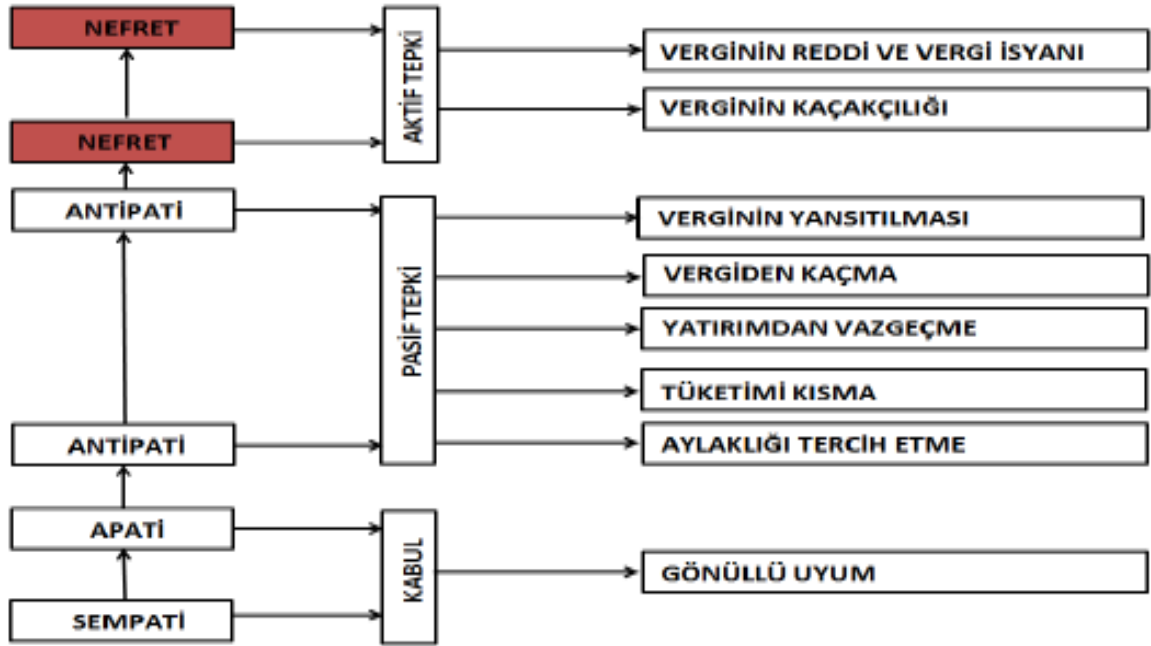
Bu çalışmada, mükellefin vergiye gönüllü uyumunu belirleyen ve vergi algısını etkileyen faktörler kısaca açıklanarak, mükellefin vergiye bakış açısını yansıtan metaforlardan örnekler verilerek genel değerlendirme yoluna gidilecektir.

2.VERGİ ALGISI

Vergi algısı, bireylerin iç ve dış uyarıcıların etkisiyle vergiye ilişkin zihninde oluşturduğu yargı veya vergi olgusu hakkında zihninde şekillenen anlam veya oluşan fikir şeklinde tanımlanmaktadır (Taytak, 2016, s.1936)

Vergi ve vergileme kavramlarının insanlar üzerinde oluşturduğu algı, vergiye karşı tutum ve davranışların şekillenmesinde önemli etkiye sahiptir.

Şekil 1: Vergilemede Tutum-Tepki Spektrumu

Kaynak: Aktan ve Diğerleri, 2003.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi vergiye karşı algı nefret duygusunu içeriyorsa, mükellefler vergiyi reddedecek ve vergi isyanı gibi toplumsal direnişlere sebep olabilecektir ya da vergi kanunları ihlal edilerek vergi kaçırılacaktır. Eğer vergiye karşı antipati duyuluyorsa mükellefler mümkün olduğu ölçüde vergiyi yansıtmama, vergiden kaçınma, yatırımdan vazgeçme, tüketimi kısma ya da boş zaman tercihi gibi pasif tepki verebilecektir. Vergiye karşı nötr veya sempati duyuyorsa, vergini kabul edilecek ve gönüllü uyum gerçekleşecektir. İşte mükellefin vergiye karşı nefret, antipati, apati ya da sempati duygusu geliştirmesine aşağıdaki başlıkta ele alınacak bir takım faktörler sebep olmaktadır.

3.VERGİYE YÖNELİK TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

3.1.Kişisel Faktörler

Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleyen faktörlerden bir kısmı kişiseldir. Kişisel faktörler; demografik özellikler, vergi ahlakı, diğer mükelleflerin tutumları, mükellefin devlete olan bağlılığı, vergilerin kullanıldıkları alanlar vb. unsurlardandır (Topkan, 2016:32).

Demografik özellikler; mükellefin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, mesleği vb. vergi algısını etkilemektedir. Örneğin; yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere göre, yaşlıların gençlere göre vergi algısının daha olumlu olduğu ve gönüllü uyumun yüksek olduğu görülmektedir (Topkan, 2016, s.70)

Vergi bilinci ve vergi ahlakı; vergiler konusunda kişinin sahip olduğu olumlu ve olumsuz tüm bilgi ve algıların tamamı vergi bilinci olarak tanımlanırken, vergi ödeme konusundaki içsel motivasyonu vergi ahlakı olarak ifade edilmektedir (Gökbunar ve diğerleri, 2003, s.71). Başka bir ifade ile vergi ahlakı, vergi ödemeye yönelik ahlaki bir zorunluluk ya da vergi ödeyerek topluma katkıda bulunma inancı olarak da düşünülebilir. Vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyumu ortaya koymaya çalışan çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur (Bkz.Yurdadoğ ve Coşkun Karadağ, 2017).

Diğer mükelleflerin vergiye karşı tutumları, vergi algısını etkileyen önemli bir unsurdur. Yapılan ampirik bir çalışmada “Sizce ülkemizde herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?” sorusuna verilen cevap, %99,4 oranında “Hayır” olmuştur. “Herkes Vergi Kaçırıyor, Ben Neden Kaçtırmayayım” düşüncesinin toplumdaki yaygınlığı üzerine yapılan başka bir çalışmada ise, katılımcıların %60’ı toplumun bu düşüncede olduğunu belirtmiştir (Yılmaz ve Şeker, 2007). Dolayısıyla diğer bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışları mükelleflerin vergi algısını olumlu ya da olumsuz etkilemektedir (Keskin, 2018, s.66).

Mükellefin devlete olan bağlılığı, vergi ödemenin ulusal, milli bir görev ve sorumluluk olduğu düşüncesi ile vergi algısını etkileyen bir unsurdur.

Vergilerin kullanıldıkları alanlar, vergilerin finanse ettiği harcamaların yerindeliği konusunda mükellefin sahip olduğu düşünce ile ilintilidir.

3.2.Kişisel Olmayan Faktörler

Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleyen faktörlerden bir kısmı sistemsel bir takım özelliklerdir. Vergi sisteminin adaletli olup olmadığı, vergi afları, vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergileme ortamının belirsizliği, vergilerin sayısı, vergi cezalarının caydırıcılığı, denetim olasılığı ve önceki denetimler, vergi oranları ve vergi yükü gibi unsurlar mükellefin dışında var olan etmenlerdir (Tokdan, 2016, s.39).

Vergi adaleti, mükellefin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen ve gönüllü uyuma sevk eden önemli bir unsurdur. İstanbul ilinde yapılan bir anket çalışmasında ankete katılanların %80’i vergilerin adaletsiz olduğunu belirtmiştir (Çiçek, 2006).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Vergi Afları, ödevini zamanında ve doğru bir şekilde yerine getiren mükelleflerin vergi algısını olumsuz etkileyen uygulamalardır. Vergi cezasına muhatap olan mükelleflerin sık sık kabul edilen af yasaları ile bağışlanmaları, ödevini zamanında yerine getiren mükelleflerin bu alışkanlıklarından vazgeçmeleri neticesini doğurmaktadır (Yurdadoğ ve Coşkun Karadağ, 2017).

Vergi Sisteminin Karmaşıklığı ve Sık Sık Değiştirilmesi, mükelleflerin uyum maliyetini arttırmaktadır. Sistemin karmaşık ve anlaşılabilirlikten uzak olması ve sık sık değiştirilmesi mevzuatı takip konusunda mükellefi yormakta ilave iş yükü doğurmaktadır (Biberoğlu, 2006, s.157). Nitekim yapılan bir çalışmada “vergi yasalarının sık sık değiştirilmesi iş yükünüzü ne kadar arttırmaktadır?” sorusuna %51 çoğunlukla “çok fazla” yanıtını vermiştir (Yılmaz ve Şeker, 2007).

Denetim olasılığı ve önceki denetimler, mükellefleri ödevlerini yerine getirmeye zorlayıcı dışsal güç olarak kabul edilir. Türkiye’de 2018 yılında 2.727.208 faal mükellefin 44.376’sı denetlenmiştir (GİB, 2018). İnceleme oranı %1.63 olarak gerçekleşmiştir. Düşük olarak kabul edebileceğimiz bu oran mükelleflerin denetlenme beklentisini düşürmektedir. Diğer yandan Türkiye genelinde yapılan yaygın ve yoğun vergi denetim çalışmalarında 260.020 denetim gerçekleştirilmiş olup bu rakam mükellef sayısına oranlığında %9.53’e çıkmaktadır (GİB, 2018).

Vergi cezaları ve caydırıcılığı, vergi algısını ve uyumunu etkilemektedir. Eğer mükellefler vergiye uyum sağlamama niyet ve kararında ise vergi denetimlerinin artırılması ve ceza uygulamaları vergi uyumunu arttıracaktır (Tuay, Güvenç, 2007, s.64-65).

Vergi Oranlarının yüksekliği ya da düşüklüğü mükelleflerin vergi yükünü, vergi gayreti dolayısıyla vergi uyumunu etkiler. Türkiye’de mükelleflerin yüksek vergi oranlarına direnç gösterdiği, düşük vergi oranlarına uyumun daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Tuay, Güvenç, 2007, s.63-64). Aşağıdaki tablolarda kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranları verilmiştir.

Tablo 1. Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranları

2019 yılı gelirlerine uygulanan gelir vergisi tarifesine	
a. Ücret gelirleri	
Gelir dilimleri	Vergi oranı
18.000 TL'ye kadar	% 15
40.000 TL'nin 18.000 TL'si için 2.700 TL, fazlası	% 20
148.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL, fazlası	% 27
148.000 TL'den fazlasının 148.000 TL'si için 36.260 TL, fazlası	% 35
b. Ücret dışındaki gelirler	
Gelir dilimleri	Vergi oranı
18.000 TL'ye kadar	% 15
40.000 TL'nin 18.000 TL'si için 2.700 TL, fazlası	% 20
98.000 TL'nin 40.000 TL'si için 7.100 TL, fazlası	% 27
98.000 TL'den fazlasının 98.000 TL'si için 22.760 TL, fazlası	% 35

Kurumlar Vergisi Oranı	
Yıl	Oran
2019	% 22
2018	% 22
2017	% 20
2016	% 20
2015	% 20
2014	% 20
2013	% 20
2012	% 20
2011	% 20
2010	% 20
2009	% 20
2008	% 20
2007	% 20
2006	% 20
2005	% 30
2004	% 33
2003	% 30

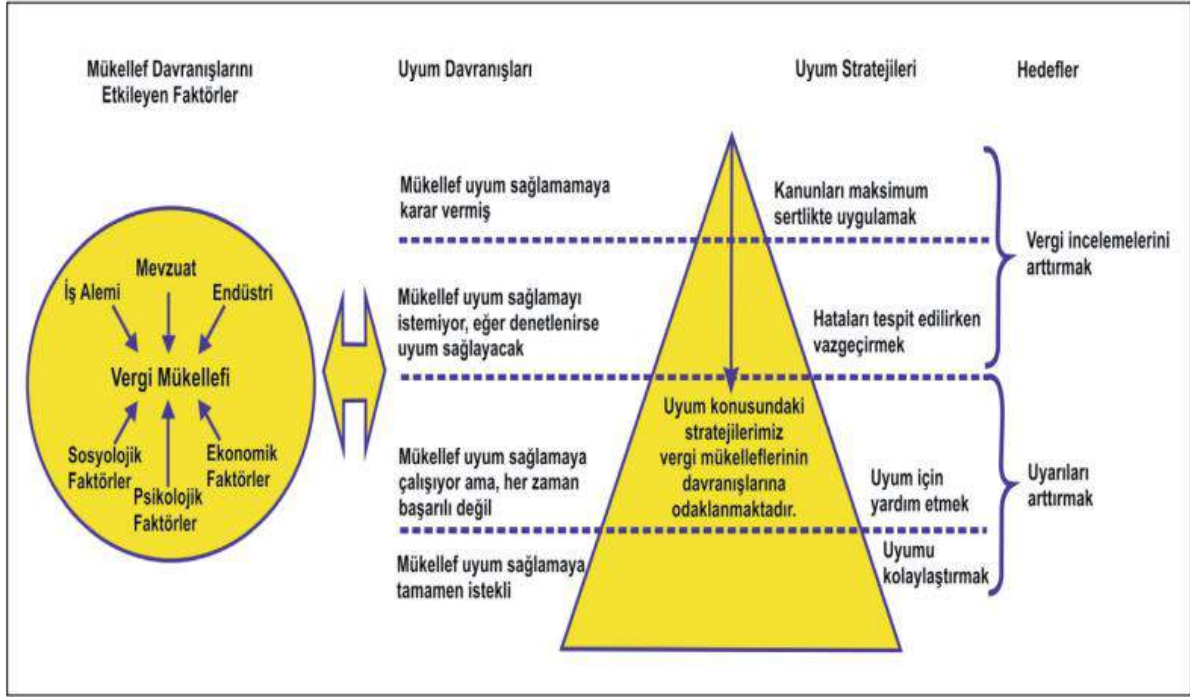
Vergi Yüğü, vergi algısını etkileyen önemli bir unsurdur. Türkiye’de 2017 yılı itibariyle sosyal güvenlik prim ödemeleri hariç toplam vergi yükü ortalama %16 civarındadır (BUMKO, 2018). Sosyal güvenlik prim ödemelerini dahil ettiğimizde bu oran %38.7 dolayına çıkmaktadır. Bu oran OECD ortalaması olan %35.9’un üzerindedir (OECD 2017). Yapılan bir çalışmada, gelir seviyesi düşük olan mükelleflerin ağırlığını en fazla hissettiği vergi türü KDV iken, gelir seviyesi arttıkça mükelleflerin bu ağırlığı daha çok gelir vergisi ödemelerinde hissettiği sonucuna ulaşılmıştır (Yenigün, 2012, s.73).

4.NETİCE: VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUM YA DA UYUMSUZLUK

Vergi algısını etkileyen bu faktörler mükelleflerin vergiye gönüllü uyum göstermelerindeki temel belirleyiciler halini almaktadır. Gönüllü vergi uyumu beyannamenin verildiği tarihte uygulanan vergi kanunları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun bir biçimde vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin zamanında ilgili yerlere verilmesidir. Vergi uyumsuzluğu ise, mükelleflerin vergiden kurtulmak amacı ile vergi ile ilgili görevlerini bilerek ya da bilmeyerek yerine getirmemesi, eksik yerine getirmesi ya da zamanında yerine getirmemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kumluca, s.92). Vergi oranlarının yüksekliği, vergi yükünün ağırlığı, vergilerin adil olmadığı konusunda gelişen düşünce, denetlenme olasılığının düşüklüğü ve cezalarının caydırıcılıktan uzak olması, mevzuatın sık sık değişmesi ve karmaşıklığı ve sık sık çıkarılan vergi affı yasaları mükelleflerin gönüllü uyumunu olumsuz etkileyen durumlardır. Tüm bu unsurların gönüllü uyumu olumsuz etkilediği bilinmekle birlikte birtakım gerekçelerle aksi düzenlemeler yapılmamakta/yapılamamaktadır. Gönüllü uyumu olumsuz etkileyen bu unsurlar karşısında GİB’in gönüllü uyumu arttırmaya yönelik yoğun çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda; mükellef hakların gözetilerek mükellef odaklı hizmet anlayışı ile işlem tesis etmekte, Vergi Daireleri Otomasyon Projeleri ve Elektronik Vergi Hizmetleri (Vergi Teknolojileri Uygulamaları) ile teknolojinin avantajlarından yararlanarak iş ve işlemleri kolaylaştırmakta, ayrıca eğitim odaklı bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir (Kahriman, 2016, s.238-239).

Günümüzde, mükelleflerin vergisel uyumlarının sağlanması ve artırılması için, “uyumsuzluğun oluşmasından sonra denetim ve yaptırımlarla caydırma” yöntemlerinden, “ilk mükellefiyet tesisinden itibaren vergiye uyum konusunda mükellefleri yönlendirme” anlayışına doğru hızlı bir değişim göstermektedir (Doğan, 2015, s.11). Bu olgu aşağıdaki şekilde de görsel olarak ifade edilmektedir.

Şekil 2: Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutumları ve Gönüllü Uyumunu Arttırmaya Yönelik Stratejiler

Kaynak: Calderón (2010)'dan Aktaran Kahrıman, 2016, s.233.

Bu anlayışın realize edilmesinde Vergi İdaresi'ne büyük yükümlülükler düşmektedir.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

“Vergi lastik pompası gibidir. Çünkü iyi ayarlanması gerekir. Az ya da fazla şişirince tutuş kabiliyetinde azalma, direksiyon hâkimiyetinde bozulma, fren mesafesinde değişme, lastikte aşırı ısınmaya bağlı patlama riski, trafikte kaza riski, yakıt tüketiminde bozulma ile bakım masraflarında artma gibi sorunlara yol açabilir. Vergi ise, iyi ayarlanmazsa borçlanmaya, özelleşmeye, işsizliğe, yolsuzluğa, vergiden kaçınmaya ya da kaçırmaya, gelir dağılımında bozulmaya, sermayede kaçmaya, sosyal sorunlara ya da benzerlerine yol açabilir. Ancak araba bireyi, vergi herkesi etkiler.” (Gencel, 2015, s.116-117).

Verilen bu metafor, bu çalışmada izah edilen tüm unsurları ifade etmekte ve özetlemektedir. Toplumu oluşturan tüm bireylerce vergisel yükümlülükler bir yük olarak algılanmakta ancak bu algı kişiden kişiye değişmektedir. İnsanın gerek bireysel gerekse toplumsal olarak vergiye karşı takındığı tutumların olumlu olması için, zor kullanma bir yöntem olmakla birlikte, bunu kolaylıkla benimsemesine yardımcı olan bir anlayışın, önemli bir toplumsal görev yerine getirdiği hissini verecek bir duygunun geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bunu oluşturabilmenin yolu ise tek taraflı değil, çok yönlü çalışmayı ve işbirliklerini gerektirir.

KAYNAKLAR

Aktan, C.C., Vergi Ahlakı: Vergiye Gönüllü Uyum ve Vergi Ödememe, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/vergi-ahlak.htm, Erişim Tarihi: 11.07.2019.

Aktan C.C., Dileyici D., Saraç Ö. (2003), Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi, <https://www.slideshare.net/metincnnk/vergilere-karitepkilerinanatomi> (Erişim Tarihi: 16.03.2018).

Biberoğlu, E. (2006), Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyum, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çiçek, H. (2006), Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması), İSMMO Yayınları, No:65, İstanbul.

Doğan, U., (2015), Vergi Teknolojileri, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 322. <https://docplayer.biz.tr/16005843-Vergi-teknolojileri-ugur-dogan-vergide-teknolojik-uygulamalar.html>, Erişim Tarihi: 09.07.2019.

Gencel, U., (2015), Türkiye’de Vergiye Bakış Metaforik Bir Analiz, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa.

GİB, 2018 Yılı Faaliyet Raporu

Gökbunar A.R., Selim S., Yanıkkaya, H., (2007). Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Ekonomik Yaklaşım, Ekonomik Yaklaşım Association, 18(63), s. 69-94.

Kahrıman, H. (2016), Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(1), 229-250.

Keskin, N. (2018), Vergiye Yönelik Mükellef Tutum ve Tepkileri, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, s.60-75.

OECD, Tax Revenue, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>, Erişim Tarihi: 20.09.2019.

Taytak, M., (2016), Vergi Kültürünü Belirleyen Faktörler ve Mükelleflerin Demografik Özelliklerinin Vergi Kültürü Üzerindeki Etkisi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 7, s.1933-1957.

Topkan Z., (2016), Gönüllü Vergi Uyum ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Rolü, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Tuay, E. & Güvenç , İ. (2007). Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Gelir İdaresi Başkanlığı. Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Yenigün, Y., (2012), Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Isparta.

Yılmaz B.E., Şeker M., (2007), Vergiye Karşı Tepkiler Mükellef Davranışları: İstanbul Örneği, İSMMMO Yayın No:86.

Yurdadoğ V. ve Coşkun Karadağ N. (2017), Türkiye’de Yapılan Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, Volume:8, s.134-164.

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YEREL ETKİLERİ: ADANA
LOCAL EFFECTS OF GLOBAL CLİMATE CHANGE: ADANA

Maide DEMİRBAŞ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rozelin AYDIN

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ÖZET

Küresel iklim değişikliği günümüzün en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında Dünya’da yaşanan ekonomik, ticari, teknolojik gelişmeler toplumsal yaşamı da dönüştürmüştür. Günümüzde nüfusun artması, insanların köyden kente göç etmesi, atıklar, tarımda kullanılan pestisitler sonucu gittikçe verimsizleşen ve kirlenen topraklar, bu kirliliğin yeraltı sularına karışıp su rezervlerimizi kirlletmesi gibi birçok tehlike ile karşı karşıya kalmaktayız. Üstüne tarım arazilerinin kullanım amaçlarının değişmesi, ormansızlaşma gibi daha birçok faktör iklim değişikliğini endişe verici boyutlara taşımaktadır. Endüstrileşmeyle birlikte kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtların kullanımı sonucu CO₂ başta olmak üzere birçok sera gazı atmosfere yayılmaya başlamış ve gezegenin ısınmasını insan kaynaklı faaliyetler hızlandırmıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 5. Değerlendirme (2013) Raporu’nda, iklim değişikliğinin kesin olarak insan faaliyetlerinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Daha sık görülmeye başlayan aşırı hava olayları nedeniyle birçok insan hayatını kaybetmekteyken çoğu insan ise evini terk etmek zorunda kalmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin beklenen etkileri arasında 2030 yılına kadar ortalama sıcaklığın Dünya’da 3°C artması beklenmektedir (Çelik & Balcanlı & Görgeç, 2008). IPCC’nin 4. Değerlendirme Raporu’nda (2007), Akdeniz Havzası en kırılgan bölge olarak belirlenmiştir. Ülkemiz Akdeniz Havzası’nda yer aldığı için iklim değişikliğinden daha fazla etkilenmesi söz konusudur. Gelişen teknolojilerle birlikte amaç sadece daha hızlı, daha çok üretim ve tüketim olmuştur. Doğal kaynakların sınırlı olduğu unutulmuş, doğaya egemen olma çabasıyla bu kaynaklar, yarını düşünmeden bilinçsizce tüketilmiş ve/veya tüketilmeye devam edilmektedir. Yaşadığımız çevreyi düşünmeden sadece tüketime odaklı üretime devam ettikçe ve insanlar doğanın eşsiz uyumunu kendilerinin yok ettiklerini fark etmezlerse, dünya üzerindeki zaten sınırlı olan kaynaklarımızı gösterişli yapılara, çok katlı apartmanların yapımına harcadıkça her geçen gün daha fazla tarım alanlarının yok olduğunu hep birlikte görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Fosil Yakıtlar, Küresel İklim Değişikliği, Akdeniz Havzası

ABSTRACT

Global climate change is one of the most important problems of our time. The economical, the commercial, the technological developments in the world after the Industrial Revolution have also transformed social life. Nowadays, we are faced with many dangers such as population increase, migration of people from villages to cities, wastes, soils that are becoming increasingly unproductive and polluted as a result of pesticides used in agriculture, and pollution of these pollutants to pollute our water reserves. On top of that, many other factors such as the change of the purpose of use of agricultural land and deforestation carry climate change to an alarming level. As a result of the use of fossil fuels such as coal, oil and natural gas, many greenhouse gases, especially CO₂, started to spread into the atmosphere with the industrialization and human-induced activities accelerated the warming of the planet. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 5th Assessment (2013) Report states that climate change is precisely caused by human activities. Many people die because of extreme weather events, and most people are forced to leave their homes. Among the expected effects of global climate change, the average temperature is expected to rise by 3°C in the world by 2030 (Çelik & Balcanlı & Görgeç, 2008). In the IPCC's 4th Assessment Report (2007), the Mediterranean Basin was identified as the most vulnerable area. Our country is therefore most affected by climate change compare to the rest of the world. Together with the developing technologies, the aim was only faster, more production and faster consumption. It is forgotten that natural resources are limited. As we ignore our environment and continue to consumption, and people do not realize that they are destroying their nature, we see that more and more agricultural areas are disappearing day by day. Unfortunately, as scarce resources in the world are spent on flashy structures and construction of multi-storey apartments.

Keywords: Industrial revolution, Fossil Fuels, Global Climate Change, Mediterranean Basin

1. GİRİŞ

İnsanlar var oldukları ilk günden beri hayatta kalabilmek için doğayı kullanmaktadır. Fakat Sanayi Devrimi ile tarımda makineleşme sonucu insanların köyden kente göç etmesi, ticaret ve teknolojinin gelişmesiyle doğayı kullanım biçimleri değişmeye başlamıştır. Avrupa'da üretim artmış, insanların refah seviyesi yükselmiştir. Özellikle iyileştirilen sağlık koşulları ve yaşam standartlarının yükselmesiyle düşen ölüm oranları sebebiyle nüfus artışı ve kentleşme hız kazanmıştır. Sömürgecilik ve kapitalizm anlayışı tüm dünyaya yayılmaya başlayınca üretim ve tüketim kalıpları değişmiştir. Hükümetlerin ve şirketlerin hedefi, daha ucuz, daha çok üretim ve daha fazla kâr etmek olmuştur. İşte bu nedenle yalnız diğer savunmasız ülkeler değil, gezegenin sahip olduğu sınırlı doğal kaynaklar da sömürülmeye başlanmıştır.

Toplumlar yaşadıkları yerleri iklim koşullarına göre seçmektedir (Guggenheim, 2006). Atmosferde meydana gelen olayların uzun süreli etkisi iklimi oluşturmaktadır. İklim yerkürenin tarihi boyunca değişmiştir ve bu değişim 19. yüzyılın ortasına yani Endüstri Devrimi'ne kadar doğal bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak sonrasında insan faaliyetlerinin önemli ölçüde payı olduğu saptanmıştır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (UNFCCC) göre iklim değişikliği, değişme eğilimi gösteren iklimin doğal değişikliğinin yanı sıra, dolaylı olarak veya doğrudan küresel atmosferde bulunan gazların yoğunluğunu insan kaynaklı uygulamaların arttırması sonucu iklimde meydana gelen farklılık olarak ifade edilmiştir.

1. GELİŞME

İklim değişikliğinin en temel sebebi endüstrileşmeyle kullanımı artan doğal gaz, kömür, petrol gibi fosil yakıtlardır. Fosil yakıtların aşırı kullanımı, hava kirliliğini yoğunlaştırmakta, insanların solunum yolu hastası olma ve kanser riskini arttırmakta, hatta can kayıplarına yol açmaktadır.

Ülkeler geliştikçe et tüketimi artmaktadır. Hızla artan nüfusun et ihtiyacını karşılayabilmek adına ormanlar, sığır çiftlikleri haline gelmekte ormansızlaşma oranı da yükselmektedir. Örneğin bir kilogram patates üretimi için 100 lt su gerekirken, bir kilogram et üretimi için 13.000 lt su gerekmektedir (Bertrand, 2006). Et üretimini karşılayabilmek için böylece sadece ormanlarımız değil aynı zamanda sınırlı ve bir o kadar da önemli olan su kaynaklarımızda hızlıca tüketilmektedir. Tarım uygulamalarında bilinçsizce ve aşırı kullanılan gübre ve pestisitler toprakları kirletip verimsizleştirmekte, su kaynaklarının kirlenmesine sebep olmaktadır.

Tarım arazilerinin amaçları dışında kullanılması son yıllarda giderek artmıştır. 5403 sayılı (2005) kanun, ülkemizde sürdürülebilir bir çevre ve kalkınmayı sağlayabilmek için verimli tarım arazilerinin korunmasını ve iyileştirilmesini içeren ilk yasal dayanaktır. Fakat bu yasa, göz ardı edilerek tarım toprakları amaçları dışında kullanılmaktadır. 5216 sayılı (2004) yasa, çevreye saygılı sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde büyükşehir belediyelerine tarım topraklarının ve su havzalarının korunmasını atfetmektedir. 6360 sayılı (2012) Büyükşehir Belediye Kanunu, 13 ilde Büyükşehir Belediyesi ve 26 ilçe kurulmasına dair bir kanundur. Bu yasa ile büyükşehir ve ilçe belediyelerinin tarım ve hayvancılığın teşvik edilmesine ilişkin yapılacak bütün uygulamaların önünü açmaktadır. 6360 sayılı Büyükşehir Belediye yasasından önce tarım, belediyelerin sorumluluğunda yer almayan bir sektördü. Kentsel bölge olarak belirlenen yerlerde 5403 sayılı yasa, işlevsel olmayan maddeleriyle bilhassa verimli tarım topraklarının atıl olacağını Gün (2014) çalışmasında öngörmüştür. Yerel yönetimlerin ağırlığını hatırlatmasıyla, kıyı bölgelerindeki verimli tarım alanlarının turizm alanlarına bırakılması beklenmektedir. Bu arazilerde yapılan tarımsal faaliyetlerin azalması ya da çiftçilerin topraklarını terk etmek zorunda kalmaları sonucu tarımsal verimlilikte düşüşler, sürdürülebilir gıda temininde yaşanacak sorunlar, kırsaldaki kişilerin geçimlerini sağlayamadıkları için köyden kente göç etmeleri ve yoksulluk görülecek riskler arasında yer almaktadır (Gün, 2014).

Buna benzer diğer bir çarpıcı örnek de önceden İstanbul’da 470 tane deprem toplanma alanı bulunurken günümüzde bu sayı, 77’ye düşmüştür. Verimli tarım alanları günümüzde rant uğruna, daha fazla kazanmak amacıyla yerleşime açılmakta, otopark veya AVM’ler yapılmaktadır. Günümüzde dünyadaki tüm otopark alanları, tarım alanlarıyla kıyaslanabilecek niteliktedir.

Dünya nüfusu giderek artmakta, buna paralel bir şekilde atıklar da devasa boyutlara ulaşmaktadır. Aslında atıklar, kaynağında geri dönüştürüldüğünde ulusal ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Endüstrileşmeyle birlikte fabrikalarda yapılmaya başlayan üretim sırasında fabrika atıkları su kaynaklarına arıtılmadan deşarj edilmekte su kaynaklarını kirletmektedir. Şehirler ile kırsal alanları karşılaştırdığımızda asfaltlar ve betonlaşmadan ötürü şehirler, kırsal alanlara göre daha sıcaktır. Yeşil alanların azalması ile birlikte iklim değişikliğinin etkileri kentlerde daha yoğun hissedilmektedir. Küresel iklim değişikliği sorunu ile karşı karşıya kalan kentler aynı zamanda bunun çözümünü de bünyesinde taşımaktadır. 2010 yılında Dünya Bankası iklim değişikliği ve kentler sorununu acil olarak gündemine almıştır. Günümüzde belediyelerin kendilerini gözden geçirerek, küresel iklim değişikliğini ön planda tutarak politikalar geliştirmesi beklenmektedir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 5-7 yılda bir olmak üzere dünyanın iklim sisteminin ne durumda olduğuna ilişkin değerlendirme raporları hazırlamaktadır (WWF). IPCC’nin 5. Değerlendirme (2013) Raporu’nda, sera gazı emisyonlarının artmasına bağlı olarak küresel ortalama sıcaklıklardaki artışın, bir başka deyişle iklim değişikliğinin “**net olarak**” **insan faaliyetlerinden** kaynaklandığı belirtilmektedir (<http://iklimagi.org/iklim-degisikligi/>). Atmosferdeki Karbondioksit (CO₂), Metan (CH₄) ve Azot (N₂O) gibi sera gazları Endüstri Devrimi’nden beri önemli ölçüde artmaktadır (<http://www.obi.bilkent.edu.tr/bultenorta/20172018/ekoilk01122017.pdf>). Bu da küresel boyutta bir iklim değişikliği yaratmaktadır. Bugün toplumların yüzleşmek zorunda olduğu gerçek, iklim mültecisi olmalarıdır. 2012’de 32 milyondan fazla kişi sel, kasırga ve deprem gibi iklim felaketleri yüzünden göç etmek zorunda kalmıştır (Ball, 2016). Dünya Bankası Grubu’nun 2018 raporuna göre, iklim krizinin etkileri 2050 yılına kadar Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika’da 140 milyon kişinin kendi ülkelerinde göç etmesine yol açabileceği öngörülmektedir (iklimhaber.org, 2018).

Dünya, bir elin parmak sayısını geçmeyecek kadar az şirket tarafından kontrol edilmekte ve hayatta kalabilmemiz için gerekli doğal kaynakların sürdürülebilirliği yine bu şirketlere bağlı bulunmaktadır. (Joseph, 2008). Fakat Dünya sonsuz kaynaklara sahip değil ve başka bir dünya yoktur. Küresel iklim değişikliğinin beklenen etkileri arasında;

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- ✓ 2030 yılına kadar ortalama sıcaklığın dünyada 3°C yükselmesi, (değişim 1.5 °C - 4.5 °C)
- ✓ Okyanus sıcaklıklarının artmasıyla buzulların erimeye, deniz seviyesinin yükselmeye devam ederek özellikle kıyı bölgelerinin sular altında kalma riskinin artması,
- ✓ Tropikal kasırgaların sayısında, görülme sıklığı ve şiddetinde önemli artışlar, sıcak hava dalgaları, fırtınalar, taşkınlar gibi ekstrem hava olaylarının yaşanması,
- ✓ Sıcak ve soğuk hava dalgalarından dolayı sağlık sorunlarının görülmesi veya ölümler,
- ✓ Kuraklıklarla ilişkili olarak tarımsal verimlilikte kayda değer azalmalar,
- ✓ Sıcaklık artışlarına paralel nitelikte orman yangınları öngörülmektedir (Kayhan, 2007; Çelik & Balcanlı & Görgeç, 2008).

Ne yazık ki iklim değişikliği tüm dünyayı farklı şekillerde etkilemektedir. Örneğin 1 Ekim 2019’da Antartika’dan Kilis büyüklüğünde bir buzul parçası kopmuştur. ABD’de 2005 yılında meydana gelen, çok büyük can ve mal kaybına sebep olan Katrina kasırgasının etkileri hafızalardan henüz silinmemişken, 24 Ağustos 2019’da Dorian Kasırgası yine ABD’de etkili olmuştur. İklim değişikliği giderek hızlanmaktadır.

Küresel iklim değişikliği, insan sağlığı, doğal çevre ve türler, tarım, su kaynakları, enerji, ormanlar, deniz seviyesinde yükselme ve sahil bölgeleri gibi hayatımızın her alanını etkilemektedir (Doğan & Tüzer, 2011). IPCC’nin bir önceki yani 4. Değerlendirme Raporu’nda (2007) en kırılgan bölgenin Akdeniz Havzası olduğu belirtilmiştir. Türkiye, Akdeniz Havzası’nda yer aldığı için iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden biridir. Dolayısıyla Türkiye’de iklim değişikliği gelecek dönemde,

- ✓ 2030’lu yılların sonuna kadar sıcaklık artışı nispeten sınırlı kalacak; ancak bu sürecin ardından hızlı bir artış,
- ✓ Mevsimsel ve bölgesel değişiklik göstermekle beraber, sıcaklık artışının kış mevsiminde 4°C, yazın ise hemen hemen 6°C ulaşması, (1960-1990 dönemine göre),
- ✓ Türkiye’nin genelinde kış yağışlarında azalma görülürken sadece Kuzey Anadolu’nun doğu yarısında yağışlarda artış görülmesi beklenmektedir (WWF, 2010).
- ✓ G 20 üyesi ülkelerin sağlık maliyetleri, fosil yakıt teşviklerinin 6 katıyken, bu rakam Türkiye’de 10 katına çıkmakta ve ülkeler çok ağır bir sağlık faturası ödemektedir. Her yıl Türkiye’de hava kirliliğine bağlı 28.881 erken ölüm meydana gelmektedir. Fosil yakıt teşvikleri kaldırılırsa, bu yaşam kayıplarının %73,8’ini önleyebiliriz (HEAL, 2017). OECD’ye göre Türkiye’de hava kirliliği dolayısıyla ölümlerin sayısı yaklaşık 30 bin kişi olarak öngörülmektedir (Hava Kirliliği Raporu, 2018). *Türkiye’de;*
- ✓ Kömürlü termik santrallerin neden olduğu hava kirliliği yaklaşık 3.000 erken ölüme yol açmıştır.
- ✓ 5 milyon KOAH hastasından teşhis edilebilen vaka sayısı sadece 500.000’dir.
- ✓ Astım hastası olan çocuk sayısı 2 milyondur.
- ✓ Yetişkinlerin %5-7’sinde astım hastalığı yaşandığı göze çarpmaktadır.

- ✓ 25.658 kişi, kronik alt solunum hastalıkları sebebiyle 2014 yılında yaşamını yitirmiştir (HEAL, 2015).

İklim değişikliğinin Türkiye’de beklenen etkileri arasında:

- ✓ Sıcak ve kurak dönemin uzunluğundaki ve kuvvetindeki artışla ilişkili olarak, orman yangınlarının görülme sıklığı, etkilediği alan ve yangınların süresinde artışlar,
- ✓ Tarımsal üretimde düşüşler, gıda güvenliği ve gıda sürdürülebilirliğinin tehlikeye düşmesi,
- ✓ Geçmişte yeryüzünde iklim kuşaklarının ekvator dan kutuplara doğru ilerlemiş olduğu gibi, yeniden iklim kuşakları yer değiştirebilecek ve iklim kuşaklarındaki bu kaymaya adapte olamayan fauna ve floraların (hayvan ve bitki toplulukları) yok olma riski taşımaktadır. Türkiye endemik bitkiler yönünden oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Bu sebeple biyoçeşitliliğin kaybolma tehlikesi büyük bir sorun oluşturmaktadır.
- ✓ Türkiye'nin kurak ve yarı kurak bölgelerindeki, özellikle kentlerdeki su kaynakları sorunlarına yenileri eklenecek. Türkiye’de su kaynaklarının yaklaşık %70’i tarımsal alanda kullanılmaktadır. Tarımsal ve içme amaçlı su gereksiniminin daha da artması,
- ✓ Zaten su stresi çeken bir ülkeden su fakiri olan bir ülkeye dönüşüm,
- ✓ Artan sıcaklıklar nedeniyle konfor sıcaklık alanına (yaz mevsiminde soğuk hava, kış mevsiminde sıcak hava) erişebilmek için enerji tüketiminin artması,
- ✓ Yaz kuraklığının uzunluğunda ve kuvvetinde artışlar, çölleşme süreçlerinde artmalar beklenmektedir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008).

Akdeniz Bölgesi’nde 1981-2010 dönemindeki normal yağış miktarı 666.5 mm olmasına rağmen, 2017 yılında bölgenin 590.9 mm yağış aldığı, dolayısıyla yağışlarda % 11.3 bir azalış göze çarpmaktadır (T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2018). Su kaynaklarımız, göllerimiz kurumakta; canlıların yaşam alanları yok edilmekte, bu sebeple canlılar, göç yollarını değiştirmektedirler.

Türkiye’de 70 ilde toplam 640 Hidroelektrik Santral mevcuttur. En çok HES bulunan il 33 HES’le Maraş iken onu Trabzon (31), Adana (29), Giresun (26) ve Sivas (18) illeri takip etmektedir (Aydın, 2019). Adana’nın güneşlenme süresi fazlayken ve bölge, tarım bölgesi olarak tanınmasına rağmen, Adana’da elektrik üretimini %50.8’lik oranla HES’ler, % 47.2’lik bir pay ile kömür karşılamaktadır (Enerji Atlası). Enerji şirketleri Adana’da, su kaynaklarımıza 29 adet Hidroelektrik Santral (HES) inşa etmiş ve halkın itirazlarına karşın hala planlanmakta olan projeler bulunmaktadır. HES’lerde elektrik üretimi sırasında kullanılan sıcak su, su kaynaklarına akıtılmakta, su kirliliği ortaya çıkmakta ve oradaki canlıların yaşam alanları yok olmakta ve dolayısıyla biyoçeşitlilik azalmaktadır. Ekosistem insanlar tarafından yoğun bir tahribata maruz kalmaktadır. Şirketler, artan nüfusun enerji ihtiyacını karşılamak için kömürlü termik santrallerin ve HES’lerin daha ucuz olmasına sığınmakta ve Adana’da kömürlü termik santrallerin bulunduğu yörelerde tarım arazileri, su kaynakları ve ormanlar olumsuz yönde

etkilenmektedir. Ayrıca santralden çekilen soğuk su yerine bırakılan sıcak su, ortamdaki canlılara zarar vermekte, yeraltı suyunu kirletmekte ve bitki örtüsünü tahrip ederek ekosistemin bozulmasına neden olmaktadır. Ek olarak kömürlü termik santraller, sera gazı emisyonlarını arttırmakta ve hava kirliliğine yol açmakta bölge halkının solunum hastası olmasına neden olurken kanser riskini arttırmakta hatta ölümlerle sonuçlanabilmektedir. Yani endüstri kanser vakalarından yüksek oranda sorumludur (Achbar & Abbott, 2003). Adana’da ısınmak için kalitesiz kömürler kullanılmaktadır. Nitekim kış aylarında kentte hava kirliliği artmaktadır. Adana’da 2017 yılındaki enerji dağılımında, petrol %30, kömür %28, doğal gaz %30 buna karşılık yenilenebilir enerjinin payı sadece %12’dir (Bozoğlu, 2019).

- ✓ Hava kirliliği, 2017 yılında 52 bin kişinin erken ölümüne yol açmıştır. Bu sayı, Türkiye’de trafik kazalarında yaşamını yitirenlerin yedi katını oluşturmaktadır (Temiz Hava Hakkı, 2019). 2018 Hava Kirliliği Raporu’na göre, Türkiye’de havası en kirli iller sırasıyla: İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana’dır. Son yüzyıl içinde;
- ✓ Dünya nüfusu 3 kat artış gösterirken su kaynaklarına olan talep 7 kat büyümüştür.
- ✓ Akdeniz Havzası’nda son 25 senede yağışlar %20 azalış görülmüştür.
- ✓ Ülkemizde ve Akdeniz Bölgesi’nde sulak alanların %97’sinde hala yüzeysel sulama metodu gerçekleştirilmektedir.
- ✓ Türkiye’de 2014 yılında çok ciddi bir kuraklık yaşanmıştır. Bu sebeple HES’lerdeki enerji üretimi 2013 yılına kıyasla %40 azalmıştır.
- ✓ Tarımsal alanda su kullanımı %73 artmıştır (WWF, 2014).

Adana’nın Ceyhan ilçesinde, 2019 yılının nisan ayında görülen şiddetli yağmur sebebiyle tarım alanları sular altında kalmış, çiftçiler çok büyük maddi kayıplara uğramış, başta Adana olmak üzere gıda fiyatlarının tüm ülkede artmasına yol açmıştır.

1980’lerde neoliberalleşmenin de sahneye çıkmasıyla birlikte tüm sektörlerde özelleştirilmeler başlamıştır. Devlet kurumlarının özel kurumlara dönüştürülmesi demek, bu kurumların halka daha sağlıklı, ucuz, güvenilir bir hizmet sunmak yerine daha fazla kâr etme çabasına yol açmıştır. Üstelik şirketlerin gözünü öyle bir hırs bürümüştür ki insanların sağlıklarını hesaba bile katmadan kâr yüzdelerini arttırmaya devam etmektedirler. Özelleştirmelerin yanında devlet, ülkedeki çiftçilere verdiği teşvikler de dâhil olmak üzere piyasadaki müdahalesini azaltmıştır. Kırsal bölgelerde tarım ile geçimini sağlayanlar topraklarını terk etmek zorunda kalmaktadır. Köyden kente göç sonucu çarpık kentleşme ve alt yapı eksiklikleri büyük bir çevre sorunu yaratmaktadır. Tarımsal üretime vurulan darbeye ve özelleştirme ile parçalanan verimli tarım arazileri birer birer yerleşime açılmaktadır. Buna ek olarak, günümüzde Türkiye’deki tarım alanları satışa çıkarılmaktadır. Adana’da da rant uğruna yeşil alanlar gittikçe azalarak kişi başına bir tabure kadar yeşil alan düşer olmuştur, yeşil alanların üzerine alışveriş merkezleri, otoparklar yapılmaya devam edilmektedir.

2. SONUÇ

8 Ağustos 2019'da açıklanan IPCC Arazi Özel Raporu'nda Türkiye'yi bekleyen en büyük tehlikenin kuraklık ve çölleşme olduğu belirtilmiştir (IPCC, 2019). Nitekim, erozyonla mücadele etkinleştirilmeli, çölleşmeyi önleyecek veya yavaşlatacak tedbirler geliştirilmeli, kuraklığa dayanıklı bitki türleri geliştirilmeli ve üretilmelidir. Fosil yakıt tüketimine bir an önce son verilmeli, bisiklet yolları yapılmalı ve genişletilmelidir. Otomobil kullanımını azaltmak için toplu taşıma teşvik edilmeli,

- ✓ Büyükşehir Belediyesi tarafından Ulaşım Master Planları hazırlanmalı, metro ve tramvaylar yapılmalı,
- ✓ Suyun verimli kullanılmasını sağlayacak su kaynaklarının kirlenmesini önleyecek tedbirler geliştirilmeli, yanlış sulama yöntemlerine karşın çiftçiler bilgilendirilmelidirler.
- ✓ Su kaynakları ve verimli tarım alanları, koruma altına alınmalıdır.
- ✓ Sular altında kalacak sahil bölgeleri tespit edilmeli, bu amaçla planlar geliştirilmelidir.

Sonuç iyi ya da kötü olsun, insanların eylemleri ve eylemsizlikleri de belirleyici olmaktadır. Çevre sorunları toplumları sınırlandırabilir; ancak farkı yaratmak toplumun vereceği doğru kararlara dayanmaktadır (Diamond, 2005). Küresel sera gazı emisyonlarının %75'i kentlerden kaynaklanmaktadır (Aydın, 2019). Bu nedenle yerel yönetimlere çok büyük bir sorumluluk düşmektedir. Adana'daki üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve belediyeler koordinasyonlu bir şekilde çalışmalı, iklim değişikliği farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Adana'da sera gazı envanter raporu verileri bile bulunmamaktadır. Türkiye'de İklim Değişikliği Eylem Planı hazırlamış olan (İDEP) Gaziantep, Bursa, Denizli, Kocaeli, İstanbul şehirleri örnek alınmalı ve Adana Büyükşehir Belediyesi bir an önce İklim Değişikliği Eylem Planı çalışmalarına başlamalıdır. Yerel, ulusal veya uluslararası tüm politikacılar sadece seçilmeyi düşünmeyi bırakıp uzun vadeli politikalar oluşturmalıdır. Geçen yaz İsveç parlamentosunun önünde Greta Thunberg'in tek başına başlattığı iklim için okul grevi, milyonların desteğini kazanmıştır. Bu nedenle 20-27 Eylül Küresel İklim Grevi Haftası ilan edilmiştir. Geleceğimizi güvene almamız için harekete geçmeli ve milyonlarca medeniyetin gelip yerleştiği Anadolu topraklarının verimliliği ve doğal kaynaklarının eşsizliğinin kıymeti bilinmeli önemi hatırlanmalıdır.

3. KAYNAKLAR

- ACHBAR, Mark, ABBOTT, Jennifer (Yön.), The Corporation Belgeseli, 2003.
- AYDIN, R. (2019). Küresel İklim Değişikliği ve Suyun Geleceği, 4. Adana Kent Sorunları Sempozyumu ‘‘ Kentleşemeyen Adana’’, TMMOB.
- BALL, D. (2016). İklim Değişikliğinin Karanlık Yüzü: İklim Mültecileri, *Gaia E-Dergi*.
- BERTRAND, Yann Arthus (Yön.), Home Belgeseli, 2006.
- BOZOĞLU, B. (2019). Termik Santraller ve Adana’nın Hava Kirliliğine Etkisi, 4. Adana Kent Sorunları Sempozyumu ‘‘ Kentleşemeyen Adana’’, TMMOB.
- ÇELİK, S., BALCANLI, H., GÖRGEÇ, H. (2008). Küresel İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığına Etkileri, Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- DİAMOND, J. (2005). Çöküş, Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır Ya Da Yıkılır?. KÜÇÜK, C. (2nd ed). USA: Timaş.
- DOĞAN, S. & TÜZER, M. (2011). Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1.
- Gizli Maliyet Fosil Yakıt Teşvikleri Sonlandırmanın Sağlık Faydaları, (2017). *Sağlık ve Çevre Birliği - HEAL (Health and Environment Alliance)*.
- GUGGENHEIM, Davis (Yön.), Uygunsuz Gerçek Belgeseli, 2006.
- GÜN, S. (2014). Köylerin ve Kırsal Alanın Yeniden Tanımlanması Sürecinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Korunması, *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, s. 473-478, Samsun.
- Hava Kirliliği Raporu, (2018). *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası*.
- Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri Kara Rapor, (2019). *Temiz Hava Hakkı Platformu*.
- İklim Değişikliği ve Yapılan Çalışmalar, (2008). *T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı*.
- JOSEPH, Peter (Yön.), Zeitgeist: Addendum Belgeseli, 2008.
- KAYHAN, M. (2007). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye, *I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi*, T.C Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, s. 1-16.
- Ödenmeyen Sağlık Faturası Türkiye’de Kömürlü Termik Santraller Bizi Nasıl Hasta Ediyor? (2015). *Sağlık ve Çevre Birliği - HEAL (Health and Environment Alliance)*.
- The IPCC Climate Change and Land Report, (2019). *IPCC Summary for Policymakers*.
- Türkiye’nin Su Riskleri Raporu, (2014). *Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)*.
- Türkiye’nin Yarınları Projesi Sonuç Raporu, (2010). *Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)*.
- 2017 Yılı Sıcaklık ve Yağış Değerlendirmesi, (2018). *T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü*.
- <http://www.wwf.org.tr/?2340>, Erişim Tarihi: 05.09.2019
- <http://iklimagi.org/iklim-degisikligi/>, Erişim Tarihi: 05.09.2019

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

<http://www.obi.bilkent.edu.tr/bultenorta/20172018/ekoilk01122017.pdf>, Erişim Tarihi:
06.09.2019

<https://www.iklimhaber.org/dunya-bankasi-grubu-yeni-raporu-iklim-degisikligi-140-milyon-kisiyi-ic-goce-zorlayabilir/>, Erişim Tarihi: 07.09.2019

<https://www.enerjiatlasi.com/sehir/adana/>, Erişim Tarihi: 07.09.2019

**İNSAN KAYNAKLARINI GÜÇLENDİRMENİN İŞGÖRENLERİN
BAŞARI GÜDÜSÜNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**
A STUDY ON THE EFFECT OF HUMAN RESOURCES EMPOWERMENT ON THE
ACHIEVEMENT MOTIVE OF EMPLOYEE

Doç. Dr. Mehmet ALTINÖZ
Hacettepe Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Demet ÇAKIROĞLU
Hacettepe Üniversitesi

ÖZET

Örgütsel performansın en önemli kaynağının insan olduğunun anlaşıldığı süreçte, örgütler çalışanlarından daha fazla beklenti içine girmişlerdir. Emir ve disiplinle dayalı personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine doğru değişimin arkasında da söz konusu beklentiyi karşılama isteği yatmaktadır.

Günümüz teknolojisinin hızlı değişimiyle birlikte ortaya çıkan yeni üretim ve hizmet yöntemleri, insan kaynaklarının bu süreçte başka yetkinliklere de sahip olmasını gerektirmektedir. Yaratıcılığa, inisiyative, özerk davranmaya, yetkilendirmeye ve güçlendirmeye önem veren insan kaynakları yaklaşımının önemi giderek artmaktadır. Bu çerçevede koçluk, mentorluk ve kolaylaştırıcı bir liderlik anlayışı, insan kaynaklarını güçlendirme uygulamalarına etkili bir motivasyon sağlamaktadır.

İnsan kaynaklarını güçlendirme üst düzey yöneticilerden başlar; örgütün misyon, vizyon ve değerlerinin anlaşılmasından, çalışanların kendilerini örgüte karşı sorumlu, özgür ve yetkili görmelerini sağlayan uygulamalarla devam eder. İnsan kaynaklarını güçlendirme aynı zamanda gelişmeyi, değişimi ve risk almayı kapsayan bir süreç olarak görülmektedir.

Örgütsel başarının arkasındaki temel faktör, başarı güdüsü yüksek insan faktörüdür. Başarı güdüsü, insanı harekete geçiren temel güdü olarak tanımlanabilir. Yüksek başarı güdüsüne sahip bireylerin kişisel ve örgütsel boyutta başarı elde etme, farklı olma, üst düzey kararlılık gösterme ve sonuca odaklanma güdülerinin de yüksek olduğu kabul edilmektedir.

Araştırmalar yüksek başarı güdüsüne sahip kişilerin yaratıcılık yeteneklerinin ve risk alma eğilimlerin yüksek olduğunu, zor işlere girişme konusunda daha istekli davrandıklarını ortaya koymuştur. Yoğun çalışmak, sorumluluk üstlenmek ve tehdit edici durumların üstesinden gelmek yüksek başarı güdüsünün sonuçları olarak görülmektedir.

Çalışmanın amacı, söz konusu sürece katkı sağlamak ve insan kaynaklarını güçlendirmenin işgörenlerin başarı güdüsüne olan etkisini tanımlamaya çalışmaktır. Bu amaçla Ankara’da bir Alışveriş ve İş Merkezinde faaliyette bulunan işletmelerin çalışanlarına yönelik hazırlanmış olan anket formu uygulanarak, insan kaynaklarını güçlendirmenin, işgörenlerin başarı güdüsüne olan etkisi görülmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda ortaya çıkan bulgulara dayanarak, insan kaynaklarını güçlendirme konusunda yapılması gerekenler ile özellikle başarı güdüsünün artırılmasına yönelik öneriler getirilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmanın, uygulayıcılara ve alan çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan kaynakları, güçlendirme, işgören, başarı güdüsü, insan kaynaklarını güçlendirme.

ABSTRACT

In the process where it is understood that the most important source of organizational performance is human, organizations have had more expectations than their employees. Behind the change from order and discipline-based personnel management to human resources management is the desire to meet this expectation.

New production and service methods that emerged with the rapid change of today's technology require human resources to have other competencies in this process. The importance of the human resources approach, which attaches importance to creativity, initiative, autonomy, empowerment, is becoming increasingly important. In this context, coaching, mentoring and facilitating leadership understanding provide effective motivation for human resources strengthening practices.

Human resources empowerment starts with top executives; the organization's mission, vision and understanding of values, employees are responsible to the organization, free and authorized to see the practices continue. Empowering human resources is also seen as a process involving development, change and risk taking.

The main factor behind organizational success is the human factor with high achievement motive. The achievement motive can be defined as the basic motive that drives people. It is accepted that individuals with high achievement motive, achieving personal and organizational success, being different, showing high level of determination and focusing on results for success have high personal and organizational success motivations.

Research has shown that individuals with high achievement motive have high creativity and risk-taking tendencies and are more willing to engage in difficult tasks. Working hard, taking responsibility and overcoming threatening situations are seen as the results of high achievement motive.

The aim of the study is to contribute to the process and to try to define the effect of empowerment of human resources on employee's achievement motive. For this purpose, a questionnaire was prepared for the employees of enterprises operating in a Shopping and Business Center in Ankara, and the effect of strengthening human resources on the achievement motive of employees was tried to be observed.

Based on the findings at the end of the study, suggestions were made to strengthen human resources and to increase the achievement motive. It is hoped that the study carried out within this scope will contribute to the practitioners and field studies.

Keywords : Human resources, empowerment, employee, achievement motive, empowerment of human resources.

1. İŞGÖREN GÜÇLENDİRME

Örgütsel performansın en güvenilir kaynağının insan olduğunun anlaşıldığı bir süreçte, örgütler çalışanlarından daha fazla beklenti içine girmiş durumdadırlar. Personel yönetiminden insan kaynakları yönetimine doğru değişimin arkasında da söz konusu

beklentiyi karşılama isteği bulunmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki hızlı değişimle birlikte gelişen, yeni ürün, üretim teknikleri ve insan kaynaklarının çağdaş yetkinliklere sahip olmasını gerektirmektedir.

Günümüzde disipline dayalı personel yönetimi anlayışı yerine, inisiyatife, yaratıcılığa, yetkilendirmeye, daha özerk davranmaya ve güçlendirmeye önem veren bir insan kaynakları yaklaşımının önemi artmaktadır. Bu süreçte yöneticilerin “hükmeden”, “emir veren ve itaat bekleyen” şeklinde formel yetki tanımlarına dayalı yönetim anlayışından, yöneticilerin koçluk, mentorluk ve kolaylaştırıcılık yaptığı bir liderlik anlayışı, insan kaynaklarını güçlendirme uygulamalarına güçlü motivasyon sağlamaktadır.

İşgören güçlendirme üst düzey yöneticilerden başlar; örgütün vizyon, misyon ve değerlerinin anlaşılmasından, çalışanların kendilerini örgüte karşı sorumlu, özgür ve yetkili görmelerini sağlayan uygulamalarla devam eder. İşgören güçlendirme aynı zamanda risk almayı, gelişmeyi ve değişimi kapsayan bir süreçtir (Quinn ve Spreitzer, 1997).

Güçlendirme; yardımlaşma, paylaşma, yetiştirme, eğitme ve takım çalışması gibi yollarla çalışanların karar verme yetkilerini artırma, iş yapabilme yeteneklerini ve genel anlamda onları geliştirme sürecidir (Vogt ve Murrell, 1990). Güçlendirme, çalışanlara uygun sorumluluk verme, yetenek kazandırma etkinliği olarak ifade edilmektedir (Klagge, 1998).

Tanımlardan güçlendirmenin işgörenin örgütte iş yapabilme yeteneklerini artırma şeklindeki bilişsel boyutlarının yanında, onun işinden ve iş ortamından tatmin duygularının yükseltilmesi şeklinde davranışsal boyutunun da önemli olduğu anlaşılmaktadır. Güçlendirmenin davranışsal boyutu çalışanların karar verebilme erklerinin artırılması için, örgütsel ve yönetsel gücün aktarılması ve yetenek ve deneyimlerinden yararlanılması amacıyla, çalışanların cesaretlendirilmesi ve özerkleştirilmesi süreci olarak ifade edilebilir. Güçlendirmenin davranışsal boyutu, gücün üst kademelerden alt kademelerine doğru yayılması anlamına gelmektedir. Güçlendirmenin bilişsel boyutu ise, çalışanların örgütsel kaynaklara ve bilgiye ulaşma olanaklarının artırılması şeklinde tanımlanabilir. Güçlendirmenin bir diğer boyutu ise, psikolojik boyuttur. Bu boyut işgörene gücün, yetkinin ve sorumluluğun aktarıldığının farkına varması ve güçlendirme uygulamalarının algılanmasının sağlanmasıdır.

Conger ve Kanungo güçlendirmeyi motivasyonel bir kavram olarak kabul etmekte ve güçlendirmenin işgörenlerin özyeterlilik duygularının artırılması şeklinde tanımlamaktadırlar. İşgören güçlendirme her şeyden önce yönetilmesi gereken bir süreçtir. Çünkü, işgören güçlendirme yalnızca çalışanların kurumsal güçlerinin, iç girişimcilik yeteneklerinin artırılması değil, işgöreni güçlendirme faktörleriyle güçlerinin artırılmasının yanında, kendilerini güçlendirme uygulamalarının algılamalarının da sağlanması, kısaca güçlendirmenin yönetilmesi gerekmektedir (Spreitzer, 1995).

Söz konusu gerekliliği karşılamak için “güçlendirme” kavramı yerine işgörenin güçlendirmenin farkına varmasını ve güçlendirme algısını da kapsayan “psikolojik güçlendirme” kavramı kullanılmaktadır. Psikolojik güçlendirme; yönetsel araçların, güdüsel araçlarla birlikte düşünülmesi gerektiğini gösterir.

Conger ve Kanungo’da işgörenler için gücün bir ihtiyaç olduğunu, kişiler bu ihtiyaçlarını içsel bir durum olarak algıladıklarını belirtmektedirler. Bu gücün boyutlarından ilki işyerinin

kişinin kendini güçsüz hissetmesine neden olacak her tür olumsuz koşullardan arındırılması, diğeri de kişinin kendini iş yaşamı itibariyle güçlü hissetmesinin sağlanmasıdır. Bunun için güçlendirme uygulamalarında aşağıdaki boyutların bulunması gerekir (Thomas ve Velthouse, 1990):

- . Anlam
- . Yetkinlik
- . Özerklik
- . Etki

Kurumlarda işgören güçlendirme için öncelikle güçlendirmeye yönelik bir anlayışın var olması ve söz konusu anlayışın kurumsallaşması ve bunun bir örgüt kültürüne dönüşmesi gerekmektedir.

2. BAŞARI GÜDÜSÜ

Bugün örgütler, yalnızca çok çalışarak değil, işgörenlerin yoğun bir biçimde başarıyı aramaları ve sonuç odaklı olmaları sayesinde başarı elde edebileceklerinin farkındadırlar. Örgütsel verimlilik, etkinlik, başarı ve performans, ancak çalışanların sorumlu, yetkinlik sahibi, işlerini anlamlı bulan kişilerle sağlanabilir.

Örgütsel başarının arkasında temel faktör başarı güdüsü yüksek insan faktörüdür. Başarı güdüsü, insanları harekete geçiren temel güdü olarak tanımlanabilir. Yüksek başarı güdüsüne sahip bireylerin kişisel ve örgütsel düzlemde başarı elde etme, sonuca odaklanma, farklı olma, yüksek azim ve kararlılık gösterme güdülerinin de yüksek olduğu genellikle kabul edilmektedir.

Araştırmalar yüksek başarı güdüsüne sahip kişilerin yaratıcılık yeteneklerinin ve risk alma eğilimlerin yüksek olduğu, bireysel gelişime katkı sağladığı, zor işlere girişme konusunda daha istekli davrandıklarını ortaya koymuştur (Spence vd.,1989). Yoğunlaşmak, tehdit edici durumlara meydan okumak, sorumluluk üstlenmek, zor işlere girişmek ve riskli kararlar almak yüksek başarı güdüsünün sonuçlarıdır.

Schuler ve Prochaska, başarı güdüsünü asli unsurlar ve ikincil unsurlar olmak üzere ikili bir ayrımla incelemektedirler. Araştırmacılar başarı güdüsünün asli unsurlarını; hırslı ve azimli çalışma, özgüven ve göreve ilişkin motivasyon olarak tanımlamaktadırlar.

Başarı güdüsünün ikincil unsurlarını; telafi edici çaba, rekabet yönelimi, başarılı olunacağına dair güven duyma, egemenlik, üstünlük, öğrenme isteği, düzenli ve devamlı çalışma, korkusuzluk, esneklik, odaklanma, hedef belirleme, bağımsızlık, direnci içselleştirmek, ısrar etmek ve zor görevleri tercih etmektir (Byrne vd., 2004).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada işgören güçlendirme ve başarı güdüsünün, insan kaynaklarının verimlilik ve etkinlikteki önemi vurgulanarak, insanın fiziksel, psikolojik ve zihinsel gücünden daha iyi yararlanmanın yolları araştırılarak, araştırmacılara ve uygulayıcılara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırma, güçlendirme algılarının başarı güdüsü üzerindeki harekete geçirici etkisine ve bu güdünün örgütsel verimlilik, etkinlik ve performans üzerindeki olumlu katkısına dikkat çekmek bakımından önem taşımaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma, Ankara’da faaliyet gösteren bir alışveriş ve iş merkezinde bulunan işletmelerin çalışanları üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, soru kâğıdındaki ifadelerle, araştırmada ileri sürülen her tür yorum; araştırma örneklemiyle, veri toplama aracıyla ve örnekleme sınırlıdır.

Örnekleme 300 soru kâğıdı dağıtılmıştır. Bu soru kâğıtlarından 237’si geri dönmüş ve bunların 229’u analizlerde kullanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

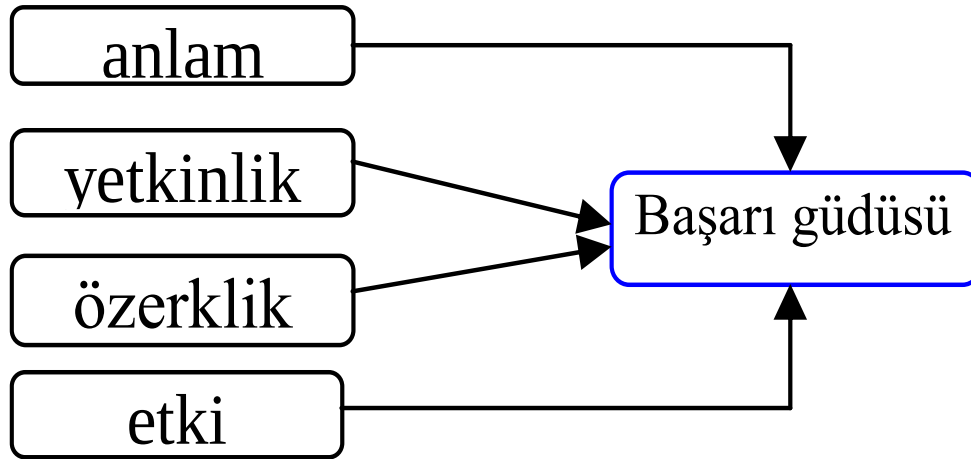
Veri toplamak için işgören güçlendirme ve başarı güdüsü ölçeklerinden yararlanılmıştır. Anket formunun ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerine yönelik soru formu, ikinci kısımda işgören güçlendirme ve üçüncü kısımda başarı güdüsüne ilişkin soru formu yer almıştır.

Veri toplama aracı olarak işgören güçlendirmeye ilişkin algılamaları belirleyebilmek için Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen ölçek; başarı güdüsü için Kaya ve Selçuk (2007) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri için Cronbach Alpha katsayısı saptanmıştır. İşgören güçlendirme ölçeği için $\alpha=0,87$; başarı güdüsü ölçeği için $\alpha=0,91$ olarak saptanmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma verilerinin analizi için istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin bireysel özelliklerine ilişkin olarak yüzde frekans değerleri verilmiştir. Demografik özellikler ile işgören güçlendirme ve başarı güdüsü arasındaki anlamlı farklılık *t* testi ve anova testi kullanılarak ortaya konulmuştur. Değişkenler arasındaki etkileşim ise regresyon analizi ile saptanmıştır.

Araştırmanın teorik çerçevesi doğrultusunda bir model geliştirilmiştir. Modelde güçlendirme alt boyutlarının olumlu algılanmasının, işgörenlerin başarı güdüsünü olumlu yönde etkileyeceği varsayılmaktadır.

Araştırmanın belirtilen amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Çalışanların güçlendirme algıları ile başarı güduları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Çalışanların güçlendirme algılarının alt boyutlarının tümü, başarı güdüsü ile anlamlı ilişki içindedir.

H3: Çalışanların güçlendirme algılarının yüksek olması, başarı güdülerini olumlu yönde etkileyecektir.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde gerçekleştirilen analizlere ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

İşgörenlerin güçlendirme algılarının ($X=3,8$, $ss=,623$) başarı güduları algılarıyla yaklaşık aynı değer ($X=3,7$, $ss=,548$) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların işgören güçlendirme ile başarı güdüsü algılarının olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır.

Korelasyon analizi ile alt boyutlar arasındaki ilişki sonuçları, işgören güçlendirme ile başarı güdüsü arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlara göre, “çalışanların güçlendirme algıları ile başarı güduları arasında anlamlı ilişki vardır” şeklindeki **H1** hipotezinin kabul edildiğini, ancak, “çalışanların güçlendirme algılarının alt boyutlarının tümü, başarı güdüsü ile anlamlı ilişki içindedir” şeklindeki H2 hipotezi ise, özerklik boyutu bakımından reddedilmiştir ($p<0,05$).

Korelasyon değerlerine göre, işgören güçlendirme ile başarı güdüsü arasında $r= 0,526$ orta düzeyde, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İşgören güçlendirmenin anlam, yetkinlik, etki alt boyutları (sırasıyla $r=,547$; $r=,400$; $r=,257$) başarı güdüsü ile anlamlı ilişki içindedir. Korelasyon değerlerine göre, işgören güçlendirme ile başarı güdüsü arasında %52 düzeyinde bir ilişkinin ($r=,526$) olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere regresyon analizleri, bağımlı bir değişken ile bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu varsayılan bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin matematiksel bir model ile

açıklanmasında kullanılmaktadır. Araştırmada işgören güçlendirme bağımsız, başarı güdüsü ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Bağımlı değişkendeki toplam değişimin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını bulmak için regresyon analizindeki (R²) değerinden yararlanılmıştır.

ANOVA tablosunda *f* değerinin 29,485 gözlenen anlamlılık düzeyinin ise, ($p < 0,000$) olduğu görülmektedir. Bu değerler kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu değerler, araştırmamızın birinci hipotezi olan “işgören güçlendirme algısı ile işgören başarı güdüsü arasında anlamlı ilişki vardır” şeklindeki **H1** hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin *t* testi sonuçları incelendiği zaman yalnızca “etki” değişkeninin başarı güdüsü üzerinde etkisinin olmadığı, diğer değişkenlerin anlamlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuç, “çalışanların güçlendirme algılarının alt boyutlarının tümü, başarı güdüsü ile anlamlı ilişki içindedir” şeklindeki **H2** hipotezinin doğrulanmadığını göstermektedir.

Belirlilik katsayısı (R²) 0,345’dir. Bu ise başarı güdüsündeki değişimin %34’ünün, işgören güçlendirme algılarına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar “çalışanların güçlendirme algılarının yüksek olması, başarı güdülerini olumlu yönde etkileyecektir” şeklindeki **H3** hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir

5. SONUÇ

İşgören güçlendirme, “sorumlulukların dağıtılması”, “katılımlı yönetim”, “yetkilendirme” ve “motivasyonun” birlikte kullanımını gerektirmektedir. Bununla birlikte, güçlendirmenin bunlardan daha fazla bir anlam ifade ettiğini kabul etmek gerekir.

Araştırma sonuçları ve literatür incelemesi, işgören güçlendirmenin “çalışanları iş ortamında her bakımdan daha güçlü kılmak” şeklinde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun çalışanların verimlilik ve etkinliğine katkı sağlaması beklenir.

Keller ve Dansereau; işgören güçlendirmenin, bireyin potansiyelinin farkına varmasını sağlayacağını belirtmektedirler. Potansiyelinin farkına varan işgörenin onu başarıya dönüştürmesi beklenir.

Araştırma sonuçlarına göre işgören güçlendirme ile başarı güdüsü arasında genel anlamda bir ilişkinin olduğu, bununla birlikte “etki boyutu” ile “başarı güdüsü” arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Örgütsel verimlilik ve etkinlik için çalışanların performansları ve başarılarının önemli olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda çalışanların yüksek performans göstermelerinde ve yaratıcılıklarında örgütsel iklim, örgütsel kültür ve yönetsel faktörlerin önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bireysel yaratıcılığı ve inisiyatif destekleyen bir yönetsel anlayışın iş tatminini olumlu yönde etkilediği ve bunun da çalışanların işe bağlılıklarını, yaratıcılıklarını, performanslarını dolayısıyla bunların kaynağında yer alan başarı güdüsünü olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Thomas ve Tymon, işleri üzerinde söz hakkına sahip işgörenlerin, Liden ve arkadaşları ise, işleri üzerinde daha fazla kontrole sahip olanların, diğerlerine nazaran daha yüksek performans gösterdiklerini belirtmektedirler. Görülmektedir ki yüksek performansın arkasında yüksek başarı güdüsü bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Byrne, Z. S., Mueller-Hanson, R. A., Cardador, J. M., Thornton, G. C., Schuler, H., Frintrap, A., Fox, S. (2004). “Measuring Achievement Motivation: Tests of Equivalency for English, German, and Israeli Versions of the Achievement Motivation Inventory”, *Personality and Individual Differences*, 37, 203-217.

Cassidy, T., Lynn, R. A. (1989). “Multifactorial Approach to Achievement Motivation: The Development of A Comprehensive Measure”, *Journal of Occupational and Applied Psychology*, 12, 301-311.

Conger, J. A. & Kanungo, R. N. (1988). “The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice”, *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482.

Epstein, J. A., Harackiewicz J. M. (1992). “Winning is not Enough: The Effects of Competition and Achievement Orientation on Intrinsic Interest”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 128-138.

Kaya, N., Selçuk, S. (2007). “Bireysel Başarı Güdüsü Organizasyonel Bağlılığı Nasıl Etkiler?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(2), 175-190.

Keller, T., F. Dansereau (1995). “Leadership and Empowerment: A Social Exchange Perspective”, *Human Relations*, 48(2), 127-145.

Klagge, J. (1998). “The Empowerment Squeeze-Views from the Middle Management Position”, *The Journal of Management Development*, 17(8), 548-558.

Quinn, R. E., Spreitzer G. M. (1997). “The Road To Empowerment: Seven Questions Every Leader Should Consider”, *Organizational Dynamics*, 26, Autumn, 37.

Rotter, J. B. (1966). “Generalized Expectancies for Internal and External Control of Reinforcement”, *Psychological Monographs*, 80, 1-28.

Shalley C., Gilson L., Blum T. (2000). “Matching Creativity Requirements and The Work Environment: Effects On Satisfaction and Intentions to Leave”, *Academy of Management Journal*, 43(2), 215-223.

Spence, J. T., Pred R. S., Helmreich, R. L. (1989). “Achievement Strivings, Scholastic Aptitude, and Academic Performance: A Follow-up to ‘Impatience versus Achievement Strivings in the Type A pattern’ ”, *Journal of Applied Psychology*, 74, 176-178.

Spreitzer, G. M. (1995). “Psychological Empowerment In The Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation”, *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1466.

Spreitzer, G. M., Kōzōlos M. A., Nason, S. W. (1997). “A Dimensional Analysis of the Relationship between Psychological Empowerment and Effectiveness, Satisfaction, and Strain”, *Journal of Management*, 23(5), 679-704.

Thomas, K. W., Velthouse B. A. (1990). “Cognitive Elements of Empowerment: An “Interpretive” Model of Intrinsic Task Motivation”, *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681.

Vogt, J. & Murrell, K. (1990). “Empowerment in Organization: How to Spark Exceptional Performance”, *Amsterdam University Associates*, 5-8.

**ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN STAJ EĞİTİMİ SONRASINDA MESLEKİ
YETERLİLİKLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

A STUDY ON DETERMINATION OF PROFESSIONAL PROFICIENCY OF ASSOCIATE
STUDENTS AFTER INTERNSHIP EDUCATION

Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öğr. Gör. İsa KILIÇ
İskenderun Teknik Üniversitesi

ÖZET

Yeterlilik kelime anlamı olarak bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet, görevini yerine getirme gücü gibi anlamlara gelmektedir. Ülkemizde, yeterlilikler insanlara genelde eğitim kurumlarında verilmektedir. İşletmelerin her alanda ihtiyaç duydukları belirli bir yeterliliğe sahip ara elemanlar, meslek yüksekokullarından ön lisans derecesiyle mezun edilerek ilgili sektörlere kazandırılmaktadır. Meslek yüksekokullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları da işletmelerin muhasebe ara eleman ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu programdan belirli bir yeterlilik ile mezun olan öğrenciler sektörel bir ayırım gözetilmeden her işletmede istihdam edilerek, ayrıca SMMM ve YMM bürolarında da çalışarak ticaret hayatında önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. İşletmelerin de istihdam ettiği personellerinden beklediği yeterlilik ölçütleri farklı olmaktadır, bazı işletmeler ön muhasebe elemanı olarak istihdam ederken muhasebe bürolarının ise muhasebe yazılımları hususlarında yeterlilik beklentisi doğmaktadır. Ancak, bu programdan mezun olan/olacak öğrencilerin ne ölçüde amaçlarına ulaşabildikleri, hangi yeterlilikler ile mezun oldukları, işletmelerin beklentilerinin ne ölçüde karşılanabildiği konusu tam olarak belirlenememiştir. Bu çalışma ile Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı önlisans öğrencilerinin yeterliliklerinin neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun bir şekilde Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programı önlisans öğrencilerinin mesleki yeterlilikleri üzerine uygulanan anketin sonuçları analiz edilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeterlilik, Muhasebe Ara Elemanı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları

ABSTRACT

Competence means meaning such as special knowledge, driving license, power to perform a task. In our country, qualifications are usually given to people in educational institutions. Intermediate staff with a certain qualification that businesses need in every field are graduated from vocational colleges with associate degree and gained to related sectors. Accounting and Tax Applications Programs of vocational colleges also aim to meet the accounting intermediate staff needs of enterprises. Students graduating from this program with a certain qualification are employed in every enterprise without any sectoral distinction and they also work in the offices of Certified Public Accountant and Certified Public Accountant to meet an important need in business life. The qualification criteria expected from the personnel employed by the enterprises are different, some businesses employ as pre-accounting staff, while the accounting offices have the expectation of proficiency in accounting software.

However, the extent to which the graduates / prospects of this program can achieve their goals, with which qualifications they graduate and the extent to which the expectations of the enterprises can be met has not been determined. The aim of this study is to determine the qualifications of the students of Accounting and Tax Applications Program. In accordance with this aim, the results of the questionnaire applied on the professional qualifications of associate degree students of the Accounting and Tax Applications program have been analyzed and results have been evaluated.

Key Words: Proficiency, Accounting Intermediate Staff, Accounting and Tax Applications

1.GİRİŞ

Ülkeler, kendi ihtiyacı olan insan kaynaklarını kendi öz kaynak yolları ile temin etmek ve bu vatandaşlarının belirli yeterliliklere sahip olması için belirli yatırımlar yapmaktadır. Ülkemizde ise son yıllarda eğitime ayrılan bütçenin genel bütçeye oranı bunun en önemli göstergelerindendir. Her öğrenciye temel eğitimler verildikten sonra bazıları lise eğitiminde bazıları ise yükseköğretim döneminde belirli bir alanda ihtisaslaşmaya başlamakta ve bu ihtisas alanı ile ilgili bir programdan veya bölümden mezun olmaktadır. Yükseköğretim eğitimi ülkemizde önlisans ve lisans programları şeklinde yapılmaktadır. Bu programlardan mezun olan bir öğrenci herhangi bir alanda mesleki eğitim almaktadır. Mesleki eğitim genel olarak “bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, kişisel, sosyal ve ekonomik yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme süreci şeklinde tanımlanmaktadır(Alkan, Doğan ve Sezgin, 2001:3-5). Mesleki eğitim kurumlarında verilen yeterliklerin iş hayatının taleplerine uygun olarak düzenlenmesi bir ihtiyaçtır ve verimliliğin temelini oluşturmaktadır. Meslek elemanlarına kazandırılan yeterliklerin iş hayatına cevap vermemesi ise kaynakların boşa harcandığının bir göstergesidir(Önal vd.,2017:47). Mesleki eğitim ülkemizde hem teknik hem de sosyal programlar olmak üzere ara eleman ihtiyaçları genel itibariyle meslek yüksekokulları tarafından karşılanmaktadır. Meslek Yüksekokulları, mesleki eğitim veren ve uygulamaya yönelik meslek elemanı yetiştiren yükseköğretim kurumlarıdır. Eğitim süresi 2 yıldır ve mezun olan öğrencilere, bağlı bulunduğu üniversiteden ön lisans derecesinde diploma verilmektedir (resmigazete.gov.tr). Uygulamaya yönelik ara eleman yetiştiren meslek yüksekokulları mezun ettikleri öğrencileri sektörün ihtiyaç duydukları yeterlilikleri dikkate alarak bir müfredata tabi tutmalıdır. Bir kariyer ve danışmanlık şirketi olan Manpower Group’un hazırladığı rapora göre Türkiye’de 2015 yılında işverenlerin %52’si işe alımda ihtiyaç duydukları niteliklere sahip personel bulmakta zorluk yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu oran 2016 yılında ise %66’ya yükselmiştir. Bu rapora göre Türkiye’de işverenlerin pozisyona uygun eleman bulmakta zorlukla karşılaşmalarının en önemli nedenini işverenlerin %35’i adayların deneyimsizliği olduğunu belirtirken işverenlerin %20’si ise adayların teknik yetenek eksiklikleri olduğunu belirtmiştir. Adayların teklif edilenden daha yüksek ücret talep etmesi ise %18’lik oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Mesleki ve teknik eğitim veren kurumlar ile ilgili sektörler arasında sistemli ve verimli bir ilişkinin kurulamamış olması bu sorunun temel nedenlerinden birisi olarak görülmektedir (www.manpower.com.tr).

2.ÜLKEMİZDE MUHASEBE EĞİTİMİ

Ortaöğretim kurumlarında yer alan ticaret lisesi ile başlayan muhasebe eğitimleri doktora düzeyine kadar devam etmektedir. Ancak küresel bir dünyanın yarattığı etkilerden muhasebe mesleğinin de etkilenmesi ve muhasebe mesleğine girişte daha fazla gereksinim duyulan mesleki bilgi ve becerilerden dolayı verilen muhasebe eğitimi yeterli olmayabilmektedir. Bu bağlamda, muhasebe alanında yeni bilgilerin elde edilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin arttırılarak ihtiyaç duyulan muhasebe hizmetlerinin daha etkin ve verimli olarak sunulması açısından örgün eğitimden sonra da sürekli bir eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Şengel, 2010: 83). Muhasebe alanı ekonomik, teknolojik gelişmelerden, yasal değişikliklerden önemli

derecede etkilenmektedir(Tugay ve Ömürbek,2014:72). Muhasebe salt kayıt sistemi veya vergi yasaları çerçevesinde bilgi hazırlayan bir sistem olarak düşünülmemelidir. Muhasebe işletmenin içinde bulunduğu çevredeki değişimlerden doğrudan etkilenen ve kendini sürekli güncelleyen bir bilgi sistemidir. Bu bütün içinde yalnızca muhasebe bilgisi yeterli olmayıp, iktisat, maliye, hukuk, işletmecilik gibi bilgilerle muhasebecilerin donanması gerekmektedir. Bu nedenle muhasebe eğitimin amacı muhasebe bilgisinin kazandırılmasının yanı sıra, bu bilgileri yorumlama, analiz etme ve karar almada kullanmasına yardımcı olacak diğer disiplinlerden faydalanmaktır(Zaif ve Ayanoglu,2007:117). Muhasebe mesleğinin uygulama ile de çok yakın bir ilişkiye sahip olduğu, teorik olarak kazandırılan bir bilginin sık sık uygulamaya dönük program ile desteklenmesi, sektörün ihtiyaç duyduğu yeterlilikleri öğrenciye kazandıracaktır.

3.ARAŞTIRMA

Bu çalışma, bir meslek yüksekokulunda muhasebe ve vergi uygulamaları programı öğrencilerinin stajları sonrasında, muhasebe eğitimi ile verilmesi beklenen yeterliliklere ne derece sahip oldukları hakkında bir anket uygulaması yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin önlisans eğitimleri süresince aldıkları eğitim ile iş hayatına ne derece hazır oldukları hakkında görüşlerini almak ve staj yapılan iş yerinin özelliklerine göre algılarında farklılık olup olmadığını tespit etmektir.

3.1. Örneklem Seçimi

Araştırmada çalışma grubunu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında eğitim alan 2018-2019 eğitim öğretim yılında 2. sınıfta okuyan ve staj yapan öğrenciler oluşturmaktadır. Toplam 167 öğrenci üzerinde anket uygulaması yapılmış ancak bunlardan 158'i analize dahil edilmiştir. Akademik çalışmalarda güvenilirlik katsayısı olarak sıklıkla Cronbach alfa katsayısı kullanılmakta ve genel olarak alfa değerinin 0.70 ve daha yüksek olması, yeterli olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2010:171). Araştırmada ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa güvenilirlik istatistiğine başvurulmuştur. Öğrencilerin mesleki yeterliliklerine ilişkin 25 önermeye ait Cronbach Alfa güvenilirlik istatistiği 0,955 olarak bulunmuştur. Bu değerin 1'e yakın olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.2.Veri Toplama Araçları ve Verilerin toplanması

Araştırmada anket yöntemi ile veri toplanmış olup anket formu, beşli likert ölçeğine uygun olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan anketle, katılımcıların her bir ifadeye kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum ifadeleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan ankette 2 bölümden oluşan 30 soru bulunmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin kişisel ve demografik özelliklerinin yer aldığı 5 soru, İkinci bölümde ise muhasebe eğitimi alan ve staj yapan öğrencilerin becerilerini ölçmeye yönelik 25 sorudan oluşan yeterliliklerine ait yargılar bulunmaktadır.

4.BULGULAR

Tablo:1 Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet	N	%
Erkek	82	51,9
Bayan	76	48,1
Toplam	158	100
Mezun Olunan Lise	N	%
Düz lise	45	28,4
Ticaret meslek lisesi	63	39,9
Anadolu lisesi	26	16,5
Diğer	24	15,2
Toplam	158	100
Daha Önce Hiç İş Deneyiminiz Oldu Mu	N	%
Evet	112	70,9
Hayır	46	29,1
Toplam	158	100
Mevcut Genel Not Ortalamanız	N	%
0,00-0,99	2	1,3
1,00-1,99	73	46,2
2,00-2,49	47	29,7
2,50-2,99	28	17,7
3,00-3,49	7	4,4
3,50-4,00	1	,6
Toplam	158	100

Tablo 1 incelendiğinde Öğrencilerin %52'sinin erkek olduğu ve ülkemizin ortalamasını yansıttığı, öğrencilerin %40'ının ticaret meslek lisesi mezunu olduğu ve bu oranın meslek yüksekokulları için yeterli bir oran olduğu, öğrencilerin ara eleman olarak mezun olabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık %71'inin daha önceden bir iş tecrübesine sahip olması, öğrencilerin mezuniyet sonrası oryantasyon süresini daha kısa sürede gerçekleştirebileceği kanaatini ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan öğrencileri değerlendirdiğimizde genel not ortalamalarının 4 lü sistemde yaklaşık %50'sinin 2,00 ve altında olduğu, bu grupta yer alanların teorik alt yapı yetersizliği nedeniyle staj eğitiminden kazanımlarının zor olacağı düşünülebilir.

Tablo:2 Anket Soruları ve Sorulara Verilen Yanıtlar

Sorular	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	%

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

1. Bilgisayarda klavye kullanma becerisine sahibim.	3,2	4,4	6,3	39,9	46,2	100
2. Bilgisayarda resmi yazı hazırlama, metin dosyası, rapor ve form oluşturma becerisine sahibim.	5,1	6,3	20,9	40,5	27,2	100
3. Bilgisayarda Sunu (slâyt) hazırlama becerisine sahibim.	5,1	3,2	10,1	42,4	39,2	100
4. İnternet üzerinden bilgiye ulaşabilme becerisine sahibim.	1,9	3,2	7,0	25,3	62,7	100
5. Yasal defter ve belgeleri temin ve tasdik ettirebilirim.	4,4	7,6	34,8	33,5	19,6	100
6. Vergi dairesi ve belediye ile ilgili işlemlerini yapabilirim.	3,8	7,0	26,6	33,5	29,1	100
7. İşkur, Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı, ticaret sicili ve mesleki kuruluş işlemlerini yerine getirebilirim.	3,2	7,0	26,6	36,7	26,6	100
8. Sosyal güvenlik(SGK) işlemlerini yürütebilirim.	2,5	9,5	23,4	40,5	24,1	100
9. Fatura ve fatura yerine geçen belgeleri düzenleyebilirim.	3,2	4,4	24,7	36,1	31,6	100
10. İşletme defteri düzenleyebilirim.	4,4	7,0	22,8	35,4	30,4	100
11. Serbest meslek kazanç defterini düzenleyebilirim.	3,2	10,1	32,3	31,0	23,4	100
12. Beyannameleri düzenleyebilirim.	3,2	12,7	26,6	35,4	22,2	100
13. Bilanço düzenleyebilirim.	2,5	8,2	20,9	41,1	27,2	100
14. Aktif ve pasif hesapları tanıma ve kaydetme becerisine sahibim.	1,9	8,2	25,3	29,7	34,8	100
15. Ön muhasebe kayıtlarını tutabilirim.	2,5	8,2	24,1	36,1	29,1	100
16. Vergi ödeme işlemlerini yapabilirim.	3,2	8,9	22,2	44,3	21,5	100
17. Şirket işlemlerinin muhasebe kayıtlarını tutabilirim.	4,4	10,1	23,4	36,1	25,9	100
18. Ürün ve hizmet maliyetlerini hesaplayabilirim.	4,4	7,6	24,7	39,2	24,1	100
19. Şirket kapanış işlemlerini yapabilirim.	1,3	6,3	34,8	35,4	22,2	100
20. İnşaat işletmeleri işlemlerini kaydedebilirim.	3,8	8,2	34,8	34,2	19,0	100
21. Ekonomik gelişmeleri takip etmekteyim.	2,5	11,4	26,6	40,5	19,0	100
22. Muhasebe paket programlarını kullanabilirim.	5,1	8,9	27,8	32,3	25,9	100
23. Bütçe hazırlayabilirim.	3,2	12,7	31,6	36,7	15,8	100
24. Mesleki gündemleri takip etmekteyim.	3,2	12,7	32,9	29,1	22,2	100
25. Mesleki gelişime açıgım.	2,5	7,6	18,4	29,7	41,8	100

Tablo 2 incelendiğinde ;

Soru 1'e verilen cevaplara göre ankette yer alan tüm sorular içerisindeki en yüksek oranların burada olduğunu ve yaklaşık olarak % 86,1 oranında öğrencilerin bilgisayar ve klavye kullanma becerilerine sahip olduğu,

Soru 2'e verilen cevaplara göre resmi yazı hazırlama, metin dosyası, rapor ve form oluşturma becerisine sahip olma yeterliliğinin %68 oranında bir yeterliliklerinin bulunduğu,

Soru 3'e verilen cevaplara göre sunu hazırlama ve sunum yapabilme yeterliliğinin yaklaşık %82 oranında olduğu ve özel sektörün ihtiyaçlarına karşılık verebileceği,

Soru 4'e verilen cevaplara göre öğrencilerin internet üzerinden herhangi bir konuda araştırma yapma ve doğru bilgiye ulaşma imkanının %87 olduğu ve istenilen yeterliliğe yakın olduğu,

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Soru 5'e verilen cevaplara göre "Yasal defter ve belgeleri temin ve tasdik ettirebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık %47 olduğu,

Soru 6'e verilen cevaplara göre "*Vergi dairesi ve belediye ile ilgili işlemlerini yapabilirim*" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık %37 olduğu,

Soru 7'e verilen cevaplara göre "İşkur, Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı, ticaret sicili ve mesleki kuruluş işlemlerini yerine getirebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık %37 olduğu,

Soru 8'e verilen cevaplara göre "Sosyal güvenlik(SGK) işlemlerini yürütebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık %35 olduğu,

Soru 9'a verilen cevaplara göre "Fatura ve fatura yerine geçen belgeleri düzenleyebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 32 olduğu

Soru 10'a verilen cevaplara göre "İşletme defteri düzenleyebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 34 olduğu,

Soru 11'e verilen cevaplara göre "Serbest meslek kazanç defterini düzenleyebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 46 olduğu,

Soru 12'ye verilen cevaplara göre "Beyannameleri düzenleyebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 43 olduğu,

Soru 13'e verilen cevaplara göre "Bilanço düzenleyebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 32 olduğu,

Soru 14'e verilen cevaplara göre "Aktif ve pasif hesapları tanıma ve kaydetme becerisine sahibim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 35 olduğu,

Soru 15'e verilen cevaplara göre "Ön muhasebe kayıtlarını tutabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 35 olduğu,

Soru 16'ya verilen cevaplara göre "Vergi ödeme işlemlerini yapabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 34 olduğu,

Soru 17'ya verilen cevaplara göre "Şirket işlemlerinin muhasebe kayıtlarını tutabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 38 olduğu,

Soru 18'e verilen cevaplara göre "Ürün ve hizmet maliyetlerini hesaplayabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 37 olduğu,

Soru 19'a verilen cevaplara göre "Şirket kapanış işlemlerini yapabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 42 olduğu,

Soru 20'ye verilen cevaplara göre "İnşaat işletmeleri işlemlerini kaydedebilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 47 olduğu,

Soru 21'e verilen cevaplara göre "Ekonomik gelişmeleri takip etmekteyim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 41 olduğu,

Soru 22'ye verilen cevaplara göre "Muhasebe paket programlarını kullanabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 42 olduğu,

Soru 23'ye verilen cevaplara göre "Bütçe hazırlayabilirim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 48 olduğu,

Soru 24'ye verilen cevaplara göre "Mesleki gündemleri takip etmekteyim" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 49 olduğu,

Soru 25'e verilen cevaplara göre "Mesleki gelişime açığım" önermesine kararsızım ve katılmıyorum cevaplarının toplamının yaklaşık % 29 olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

İşletmelerin her alanda ihtiyaç duydukları belirli bir yeterliliğe sahip ara elemanlar, meslek yüksekokullarından ön lisans derecesiyle mezun edilerek ilgili sektörlere kazandırılmaktadır. Meslek yüksekokullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları da işletmelerin muhasebe ara eleman ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi amaçlamaktadır. Yapılan bu araştırmanın sonuçları da söz konusu programdan mezun olan öğrencilerin mevcut yeterliliklerini ve eksiklerini göstermiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre öğrenciler bilgisayar, teknoloji, internet üzerinden bir veriye ulaşmak gibi konularda daha başarılı oldukları görülmüş olup bu alanlarda gelecekte daha başarılı olabilecekleri söylenebilir. Bizzat muhasebe uygulamaları ile ilgili olan fatura vb. bilgilerin hazırlanması, yasal defterlerin tutulması, beyanname düzenlenmesi gibi sorulara verilen cevapların yeterince yüksek olmadığı ve artırılmasının bir ihtiyaç olduğu görülmüştür. Mesleki gelişmeleri takip etmek, muhasebe yazılımları programlarına vakıf olmak ve yeniliklere açık olabilmeleri öğrencilerin sürekli gelişme, mevzuatı takip etmenin şart olduğu muhasebecilik mesleği adına umut vericidir. Bu çalışmada staj eğitimi sonrasında öğrencilere sorulan bu sorular başka bir çalışmada işverenlere sorulmak suretiyle İşveren açısından bu yeterlilikler ayrıca değerlendirmeye alınacaktır. Böylece yeterliliklerin karşılaştırılması yapılarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilecektir.

KAYNAKÇA

Alkan, C., Doğan, H. & Sezgin, S. İ. (2001). Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (2017), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi, Pegem Akademi

Şengel, S., (2010), "Sürekli Muhasebe Meslek Eğitiminin Önemi ve Bir Değerlendirme", Muhasebe Ve Finansman Dergisi, (47): 81-89.

Önal, S.; Gedik, İ. & Mat, M. (2017). İş Yeri Eğitimi Gören Ticaret Meslek Lisesi Öğrencilerinin İşverenlerin Bakış Açısıyla Mesleki Yeterliliklerinin İncelenmesi: Osmaniye İlinde Bir Uygulama, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Vol: 3, Issue:10; pp:45-55.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tugay, O., Ömürbek, V., (2014), “Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Derslerinin Uygulamada Kullanılma Düzeyi ve Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 7, sayı 3, ss.53-74

Zaif, F., Ayanoglu, Y., (2007), “Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye’de Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/1 (2007). 115- 136

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/05/20020522.htm#6>, e.t.14/09/2019

ManPower Group (2016). Yetenek Açığı Araştırması: Türkiye.
<http://www.manpower.com.tr/arastirmalar/2016-2017-yetenek-acigi-arastirmasi>. 11.09.2019

BORSA İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN DENETİM RAPORLARINDA TESPİT EDİLEN RİSK FAKTÖRLERİ BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON DETERMINATION OF RISK FACTORS DETECTED IN THE AUDIT REPORTS OF BUSINESSES OPERATING IN BORSA ISTANBUL

Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öğr. Gör. İsa KILIÇ
İskenderun Teknik Üniversitesi

ÖZET

İşletmelerin en önemli amaçlarından birisi varlıklarını devam ettirebilmek ve ömrünü sonsuza kadar sürdürebilmektir. Ancak birçok işletme çeşitli nedenlerden dolayı varlığını sürdürememekte ve faaliyetlerine son vermektedir. Hatta birbirinden farklı yerlerde ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerini sona erdirmeye sebepleri bazen aynı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu çalışma ile Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren işletmelerin bağımsız denetim raporlarında yer alan risk faktörlerinin incelenmesi, bu risk faktörlerinin neler olduğunun tespiti risk altındaki işletmeler için önemli fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu risk faktörlerinin tespit edilmesiyle, benzer durumların yaşanmaması ve gerekli tedbirlerin alınması mümkün olabilecektir. Risklerden habersiz olanların bu riskler için tedbir alması düşünülemez. Varlıklarını güvenle devam ettirmek isteyen işletmelerin söz konusu risklerden haberdar olması, risklere karşı tedbir alma sorumluluğunu da beraberinde getirecektir. Bu çalışma ile denetim raporlarında belirlenen risklerin neler olduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: BİST, Bağımsız Denetim Raporları, Risk Faktörleri,

ABSTRACT

One of the most important goals of businesses is to be able to survive and to last forever. However, many businesses cannot survive due to various reasons and terminate their activities. In fact, the reasons for the termination of the activities of the enterprises operating in different places and in different sectors may sometimes arise from the same reasons. With this study, it is considered that the risk factors included in the independent audit reports of the companies operating in Borsa Istanbul and the determination of these risk factors will provide significant benefits for the enterprises at risk. By identifying these risk factors, it will be possible to avoid similar situations and to take necessary measures. Those who are unaware of the risks cannot be considered to take precautions for these risks. Keeping businesses aware of such risks will bring responsibility for taking precautions against risks. This study will reveal the risks identified in the audit reports.

Keywords: BIST, Independent Audit Reports, Risk Factors,

1.GİRİŞ

İşletmeler, toplumsal ihtiyaçları karşılamak için mal ve hizmet üreten iktisadi birimlerdir. İşletmelerin genel amacı, insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri üreterek uzun dönemde kâr elde etmek ve piyasalarda kalıcılıklarını sağlamaktır. Ancak, bir işletmenin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için öncelikle varlığının devamlılık arz etmesi gerekmektedir. İşletmelerin sürekliliklerini devam ettirebilme varsayımı, finansal tabloları doğrudan etkilemektedir. Çünkü finansal tablolar işletmelerin gelecekte varlığını devam ettireceği varsayımına göre düzenlenmektedir(Yılmaz,2017:1).Bu varsayım ile işletmeler hareket etse de bazen işletmeler farklı farklı sebeplerden ötürü faaliyetlerine son verebilmektedir. Bağımsız denetim görüşünü etkileyen faktörlerden biri de denetlenen şirketteki finansal başarısızlık durumudur(Mat ve Önal). Finansal başarısız işletmelerin belirlenmesinde Aktaş ve diğerleri (2003) tarafından belirlenen kriterlerden; sermayesinin yarısını kaybetmiş olmak (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının toplamı işletmenin sermayesinin yarısını aşması), aktif toplamın %10'unu kaybetmiş olmak (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının aktif toplamın %10'unu aşması) ve üç yıl üst üste zarar etmiş olmak kriterlerinden birine uyan işletmeler finansal başarısız olarak kabul edilmiştir.

Bir işletmenin faaliyetlerinin durdurulmasına sebep olmuş risk faktörlerini ortadan kaldırarak doğabilecek benzeri riskleri de alınacak tedbirler ile önlemek işletmelerin ömrünü uzatacaktır.

2.TEMEL BİLGİLER

2.1. İşletmenin Sürekliliği Varsayımı

İşletmenin sürekliliği iktisadi yaşamın gerekliliğidir. Çünkü işletme, iktisadi fayda sağlayan bir varlıktır. İşletme faaliyetlerinin belli bir süreyle sınırlı olması, genel iktisadi yapıyı ve işletmeden fayda sağlayacak çıkar gruplarını, yatırımcıları, çalışanları, borç verenleri, müşterileri ve kamu idaresi olarak fayda sağlayacak tarafları olumsuz etkiler. İşletme ömrünün belirli bir süreye bağlı olmaksızın devam etmesi ise işletmeye kendini geliştirme ve yenileme imkânı sağlar ve bu gelişim iktisadi hayatın devamlılığı demektir (Tepegöz ve Türedi, 2015:44). Muhasebenin temel kavramlarından biri olan işletmenin sürekliliği kavramı; işletmelerin, kuruluş sözleşmelerinde aksine bir hüküm olmadıkça, bir süreye bağlı olmaksızın faaliyetlerinin sahipleri ya da hissedarlarının yaşam sürelerine bağlı olmadığını ve işletme ömrünün sonsuza kadar süreceğini varsayar(Karacan ve Uygun, 2012:228). İşletmenin sürekliliği esası uyarınca finansal tablolar, işletmenin sınırsız bir ömre sahip olduğu ve öngörülebilir gelecekte faaliyetlerini sürdüreceği varsayımıyla hazırlanır. Yönetimin işletmeyi tasfiye etme veya ticari faaliyetleri sona erdirmeye niyeti ya da mecburiyeti bulunmadığı sürece, genel amaçlı finansal tabloların hazırlanması işletmenin sürekliliği esasına dayanır(BDS,570:p.2)

2.2. Denetim Raporu

Denetim sürecinin son evresi denetçi yargısının belirtildiği denetim raporudur. Denetim raporları kısa şekilli denetim raporu ve uzun şekilli denetim raporu olmak üzere başlıca iki türdedir. En yaygın olarak kullanılan rapor kısa şekilli denetim raporudur. Bu rapora “özet rapor” veya “denetçinin standart raporu” adı da verilir. Denetim raporu denetçinin ilgili gruplarla haberleşmesini sağlayan tek önemli araçtır. İlgili grupların ya da genel anlamda kamunun tamamlanan denetim çalışması ile ilgili olarak gördükleri tek belge denetçinin sunduğu rapordur (Güredin, 2014:65).

2.3. Denetimde Risk, Risk Değerlendirme

Finansal tabloların denetimi ile ilgili iki tür risk bulunmaktadır. Bunlar; denetim riski ve işletme riskidir (Tesmer, 2009, s.88). Denetim riski; finansal tablolarda önemli hata ve yanlışlıklar olduğu halde, denetçinin finansal tabloların doğru olarak sunulduğu sonucuna varması ve finansal tablolar hakkında olumlu görüş bildirmesi ihtimalidir. İşletme riski ise; finansal tabloların denetimi ile ilişkili olarak denetçinin veya denetim firmasının almış olduğu denetim işi sonucunda zarar görmesi ve mesleki itibarının kayba uğraması ihtimalini ifade etmektedir. Müşteri işletmenin risk düzeyini belirleyen başlıca faktörler; işletmenin finansal tablolarına güvenerek karar alan 3. kişilerin varlığı, yönetimin göstermiş olduğu dürüstlük, müşteri işletmenin denetim raporu açıklandıktan sonra finansal sıkıntıya girme ihtimalinin bulunmasıdır (Selimoğlu vd, 2009, s. 87). Denetçi, hem kanıt toplamak amacıyla uygulayacağı denetim prosedürlerini tasarlamada, hem de finansal tabloların bir bütün olarak, tüm önemli durumlarda doğru olarak sunulup sunulmadığını incelerken, önemliliği ve denetim riskini göz önünde bulundurmalıdır. Denetim riski niteliksel veya niceliksel kavramlarla değerlendirilebilir. Denetim riskinin ve önemliliğin dikkate alınması, müşteri işletmenin büyüklüğüne ve karmaşıklığına, denetçinin işletmedeki tecrübesine, müşterinin iş hakkındaki bilgisine ve müşteriyle ilgili faktörlere göre farklılık doğurmaktadır (Kepekçi, 2000, s. 39).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 2015-2018 yılları arasında BİST’te faaliyetlerine son vermiş olan işletmelerin risk faktörlerini tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bağımsız denetim raporları incelenerek içerik analizi yöntemi ile işletmelerin faaliyetlerine son verdiği yıldan önceki 5 yıllık verileri, ilan edilen bağımsız denetim raporları üzerinden incelenmiştir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı

BİST’te faaliyet gösteren ve varlığını devam ettirmeme kararı alan 36 şirket üzerinde araştırma yapılmıştır.

3.4.Bulgular

Tablo:1 Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıklar

Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıklara ilişkin Hususlar	Maddi duran varlıklar üzerinde ipotek, haciz, icra veya rehin bulunması
	Maddi duran varlıkların teminat olarak gösterilmesi
	Hesaplara yansıtılmayan maddi duran varlık alım ve satışlarının bulunması
	Maddi ve maddi olmayan varlıklara ilişkin olarak yeterli denetim kanıtına ulaşılamaması
	Yeniden değerlendirilen maddi duran varlıkların bilanço tarihinde değerlendirilmemiş olması
	Maddi duran varlıkların standartlara uygun biçimde muhasebeleştirilmemesi
	Maddi duran varlıkların sigorta kapsamında yer almaması

Tablo:2 İlişkili Taraflara Ait Hususlar

İlişkili Taraflara Ait Hususlar	İlişkili taraflardan olan alacakların teminatsız olması, kefaletlerin yetersiz olması, vadesinin geçmiş olması ve tahsiline ilişkin belirsizlikler
	Şirketin alacaklılarının şirketten olan alacaklarından ötürü ilişkili taraflar nezdinde takip başlatması
	Alacaklara ilişkin belge bulunmaması
	Vadesi geçmiş alacaklar için vade farkı ve faizin tahakkuk ettirilmemesi
	Gayrimenkul satışı için ilişkili taraflara fatura edilmesine rağmen tapu kayıtlarında mülkiyetin halen şirkette görülmesi
	İlişkili taraflardan mahsubu yapılan alacaklara ilişkin adatlandırmanın yapılmaması
	İlişkili taraflara olan borçların vadesi, şartları ve ödenmesine ilişkin belirsizlikler bulunması
	İlişkili taraflardan olan alacakların vadesi, şartlarına ilişkin belirsizlik bulunması
	İlişkili taraflar lehine kefalet, ipotek verilmesi

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo:3 Alacaklara İlişkin Hususlar

Alacaklara İlişkin Hususlar	Alacakların tahsiline ilişkin belirsizlikler ve/veya teminat eksikliği
	Alacaklara ilişkin yeterli denetim kanıtının sağlanamaması
	Alacakların haciz işlemine konu edilmesi
	Alacaklara ilişkin olarak temin edilen mutabakatlarda tutarsal farklılıklar bulunması
	Alacakların tahsilat ya da değerlendirme kabiliyetini kaybetmesi
	Alacak hesaplarına ilişkin olarak firmalar arasında anlaşmazlık bulunması
	Teminattaki senetli şüpheli alacağın kayıtlardan silinmesi
	Ticari alacakların dönen varlıklara oranının yüksek olması
	Vadesi geçmiş alacaklara faiz tahakkuk ettirilmemesi

Tablo:4 Borçlara İlişkin Hususlar

Borçlara İlişkin Hususlar	Finansal, ticari ve kamu borçlarının ödenmemesi
	Borçlara ilişkin gecikme zammı ve faizi tahakkuk ettirilmemesi
	Kredi borçlarının yeniden yapılandırılması sonucu faiz ve kur farkına ilişkin belirsizlikler
	Borçlara ilişkin yeterli denetim kanıtının sağlanamaması
	Personele olan borçların ödenmemesi
	Kredi faiz ve anapara tutarlarına ilişkin mutabakat sağlanamaması
	Kabul kredi poliçelerinin vadesinin geçmiş olması
	Yeniden yapılandırılan borçların ödenmemesi
	Borçların ödenebileceği zamana ilişkin görüş oluşturulamaması
	Kullanılan kredilerin şirket kayıtlarında yer almaması
	Döviz cinsinden alınan borç/alacaklar için değerlemenin yapılmaması

Tablo:5 Stoklara İlişkin Hususlar

Stoklara İlişkin Hususlar	Stokların ve/veya satışların maliyeti hesabının doğruluğunun teyit edilememesi
	Şirketin stoklarını piyasa değerinden düşüğe satmak zorunda kalması
	Stokların değerlendirilebilme özelliğini yitirmesi
	Stoklara sigorta yapılmaması
	Stoklar üzerinde ipotek, haciz, icra veya rehin bulunması

Tablo:6 Özkaynaklara İlişkin Hususlar

Özkaynaklara İlişkin Hususlar	Negatif özkaynak
	Sermayenin 2/3'ünün kaybı
	Özkaynakların önemli oranda kaybı

4.SONUÇ

İşletmelerin en önemli amaçlarından birisi varlıklarını devam ettirebilmek ve işletmenin sürekliliğini sağlamaktır. Ancak birçok işletme çeşitli nedenlerden dolayı varlığını sürdürememekte ve faaliyetlerine son vermektedir. Faaliyetlerine son veren işletmelerin faaliyetlerini durdurma kararı aslında o yıl gerçekleşmiş o yıl alınmış bir karar olmayıp birkaç yıl önceki mali tablolarda belirtileri ortaya çıkmaktadır. Bu işletmelerin maddi duran varlıklar üzerinde ipotek, haciz, icra veya rehin bulunması durumlarının giderek artması, alacaklara ilişkin yeterli denetim kanıtının sağlanamaması piyasa ve kredi kurumlarına olan borçlarındaki artış, müşteri kaybı, faaliyetlerinden kaynaklanan zararlar, ticari itibarın zedelenmesi sonucu müşterilerin güvensizliği, açılan ticari davalar gibi durumlar işletmenin sürekliliği varsayımını tehlikeye düşürmektedir. Söz konusu bu risk faktörlerinin birkaç hesap dönemi öncesinde oluşması bu risk faktörlerine karşı tedbir alınması için yeterli zamanı sağlamaktadır. Bu risklerin önceden öngörülüp gerekli tedbirlerin alınması, işletmelerin sürekliliğini sağlamada önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, R., M. Doğanay ve B. Yıldız. 2003. —Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (4).

Güredin,E., (2014), Denetim ve Güvence Hizmetleri,İstanbul:Türkmen Kitapevi

Karacan, S., Uygun, R., (2012). Denetim ve Raporlama, Kocaeli: Umuttepe Yayınları

Kepekçi, C. (2000). Bağımsız Denetim, Ankara: Siyasal Kitabevi

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Mat,M.-Önal,S.(2019) “Bağımsız Denetim Raporlarında Denetim Görüşünü Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Borsa İstanbul İmalat Sanayi Sektörü Şirketleri Üzerine Bir Uygulama”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt 21 - Sayı 3 - Eylül 2019, s.733 – 760

Selimoğlu, S.K., Özbirecikli, M., Kurt, G., Uzay, Ş., Alagöz, A., Yanık, S. (2009). Bağımsız Denetim, Ankara: Gazi Kitapevi

Tepegöz, Ş.M. ve Türedi, H. (2015). “İşletmenin Sürekliliği Varsayımı ve Denetçinin Sorumluluğu”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: VIII-II, 43-52.

Tesmer,2009 Mesleki Uyum Eğitimi Denetim, Cilt I, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim ve Staj Merkezi Yayınları:85, Ankara

Yılmaz, Zehra (2017), “Bağımsız Denetim Raporlarının İşletmenin Sürekliliği (Bds 570) Denetim Standardı Çerçevesinde İncelenmesi: Bist Şirketleri Üzerinde Bir Araştırma”, yayınlanmış yüksek lisans tezi,

BDS 570.http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/BDS_570_KG.pdf

**İŞLETMELERDEKİ DENETİM KOMİTELERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ,
İŞLEVLERİ VE SORUMLULUKLARI**

LEGAL FRAMEWORK, FUNCTIONS AND RESPONSIBILITIES OF AUDIT
COMMITTEES IN BUSINESSES

Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

İşletmelerde karar organları genel kurullar, genel kurullarda alınan kararlar çerçevesinde işletmelerin idaresini üstlenen birimler ise yönetim kurullarıdır. Yönetim kurullarının icrai çok sayıda görevleri ve sorumlulukları vardır. Bu görev ve sorumluluklardan gözetim ve denetim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde yönetim kurullarına yardımcı olmak üzere denetim komiteleri oluşturulmaktadır. Denetim komiteleri, yönetim kurullarının sorumluluğunda olan iç kontrol sistemlerinin kurulması ve etkin bir şekilde işletilmesi, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe ve finansal raporlama standartlarına uygun olarak hazırlanması, bağımsız denetimde etkinliğin sağlanması gibi faaliyetlerin yerine getirilmesi için yönetim kurullarına yardımcı olmak üzere oluşturulmuş alt komitelerdir. Ülkemizde Denetim Komitesi kurma zorunluluğu ilk olarak Payları Borsada işlem gören ortaklıklar için, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından çıkarılan X seri 22 nolu “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” ile getirilmiştir. Ardından bankalar için, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile denetim komitesi yasal çerçeveye kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Denetim Komitesi, Yönetim Kurulu, Bağımsız Denetim

ABSTRACT

General assemblies are decision-making bodies in enterprises. The units implementing the decisions taken in the general assemblies are the board of directors. The board of directors has a large number of executive duties and responsibilities. Audit committees are established to assist the board of directors in carrying out oversight and audit activities. Audit committees have been established to assist the board of directors to carry out activities such as the establishment and effective operation of internal control systems under the responsibility of the board of directors, preparation of financial statements in accordance with generally accepted accounting principles, accounting and financial reporting standards, and ensuring the effectiveness of independent auditing. The obligation to establish an Audit Committee in our country was first introduced by the Communiqué on Independent Auditing Standards in the Capital Market for the companies whose shares are traded on the Stock Exchange.

Subsequently, the Banking Law No. 5411 has brought the legal framework for the audit committee.

Keywords: Audit Committee, Board of Directors, Independent Audit

1. GİRİŞ

İşletmelerin kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde idare işlevi, oluşturulmuş yönetim kurulları ile sağlanmaktadır. Yönetim kurullarının çok sayıda icracı görev sorumlulukları olup bu görevlerin yerine getirilmesinde bazı alt komiteler kurulmaktadır. Bu alt komitelerden birisi de gözetim faaliyetini yerine getiren denetim komiteleridir.

Jill (1998) tarafından denetim komitesi, "...Yönetim kurulunun üstlendiği sorumluluklardan olan iç kontrol sisteminin kurulması ve etkin bir şekilde yürütülmesi ile finansal raporlama sürecinin mevzuatlara uygunluğunun gözetimi işlevlerini, yönetim kurulu adına yerine getiren bir alt komite" şeklinde tanımlanmıştır.

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 2003 yılında yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri tebliğinde denetim komitesi, "Şirketin finansal işlemleri ve faaliyetlerinin gözlem altında tutulması için çalışan ve en az iki üyeden oluşan komite" (SPK, Kurumsal Yönetim İlkeleri,2003) şeklinde tanımlamıştır.

Denetim komitelerinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrim aşağıdaki tabloda özet halinde sunulmuştur:

Tablo 1. Denetim Komitelerinin Tarihsel Gelişim Süreci

İlgili Düzenlemeler	Getirilen Yenilikler
Mc Kesson Robbins Olayı(1940)	Menkul Kıymetler Komisyonu (SEC) tarafından, ilk kez, yöneticilik görevi icra etmeyen üyelerden oluşan denetim komitelerinin oluşturulması önerilmiştir.
Cohen Komisyonu Raporu(1978)	NYSE, AMEX ve NASDAQ borsaları tarafından bağımsız üyelerden oluşan denetim komitelerinin oluşturulması önerilmiştir.
Treadway Raporu(1987)	Denetim komitesine ek olarak denetim komitesi yönetmeliklerinin de hazırlanması önerilmiştir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
03-06 Ekim 2019

COSO Raporu (1992)	Denetim komitesine, etkinliği artırmak üzere iç kontrol sistemlerini izleme görevi vermiştir.
POB Raporları (1993-1995)	Bağımsız denetçilerin müşterilerinin işletme yönetimleri değil denetim komitelerinin olduğu vurgulanmıştır.
Blue Ribbon Komitesi Önerileri (1999)	Denetim komitesi üyelerinin, işletme yönetiminden bağımsız ve muhasebe/finans alanında uzman kişilerden oluşturulması önerilmiştir.
Blue Ribbon Komisyonu Önerileri (1999)	Bütün işletmelerde, denetim komitesi uygulamaları için çalışma rehberleri oluşturulmuştur.
Sarbanes-Oxley Yasası (2002)	Denetim komitesinin sorumluluk alanı genişletilmiş ve denetçinin doğrudan komiteye raporlama yapması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca komite üyelerinin muhasebe ve finans alanlarında uzmanlıkları açıklanacak.

Kaynak: Uyar, S. (2004:8), Denetim Komitesi ve Türkiye Uygulaması, Doktora Tezi, SBE İstanbul.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, denetim komiteleri ilk olarak 1940'lı yıllarda ABD'de, ülkemizdeki SPK'nın karşılığı olan SEC tarafından uygulamaya konmuştur. Daha sonra muhtelif yıllarda komitelerin yapısı ve işleyişlerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 2000'li yılların başlarında yaşanan Enron vb. devasa şirket iflasları neticesinde iç kontrollerin öneminin artması üzerine çıkarılan 2002 yılında ABD'de çıkarılan Sarbanes-Oxley (SOX) yasası ile birlikte denetim komitelerinin gözetim ve denetim sorumluluğu artmıştır.

2. DENETİM KOMİTELERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ

Ülkemizde denetim komitelerine ilişkin en önemli düzenleme, Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) tarafından 2006 yılında yayımlanan Seri:X, No:22 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğin 25. Maddesinde Denetimden Sorumlu Komiteler başlığı altında yapılmıştır.

SPK, X/22 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Madde 25:

“(1) (Değişik birinci fıkra: Seri: X, o: 28 sayılı Tebliğ ile) Payları Borsada işlem gören ortaklıklar, Kurumsal Yönetim İlkeleri çerçevesinde, en az iki üyeden oluşan denetimden sorumlu komite kurmak zorundadırlar. Denetim komitesi kurma zorunluluğu bulunmayan işletmelerde, denetim komitesince yapılan işler, yönetim kurulunca yerine getirilir.

(2) Denetimden sorumlu komite; ortaklığın muhasebe sistemi, finansal bilgilerin kamuya açıklanması, bağımsız denetimi ve ortaklığın iç kontrol sisteminin işleyişinin ve etkinliğinin gözetimini yapar. Bağımsız denetim kuruluşunun seçimi, bağımsız denetim sözleşmelerinin hazırlanarak bağımsız denetim sürecinin başlatılması ve bağımsız denetim kuruluşunun her aşamadaki çalışmaları denetimden sorumlu komitenin gözetiminde gerçekleştirilir...” (SPK, 2006:11).

SPK tarafından yayımlanan tebliğin yukarıda yer alan ilgili maddesi yer alan düzenleme ile, payları borsada işlem gören şirketlere denetim komitesi oluşturma zorunluluğu getirilmiştir. Bu tebliğin 2002 yılında yayımlana ilk halinde bankalar hariç tutulmuş olup, bankalar için denetim komitesi kurma zorunluluğu 2005 yılında çıkarılan Bankacılık Kanunu ile olmuştur.

2005 yılında çıkarılan 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun Kurumsal Yönetim ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı üçüncü kısım Madde 24’de denetim komitesi ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu Madde.24:

“Bankaların, yönetim kurullarınca yönetim kurulunun denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere denetim komitesi oluşturulur. Denetim komitesi en az iki üyeden oluşur. Denetim komitesi üyeleri icraî görevi bulunmayan yönetim kurulu üyeleri arasından seçilir...Denetim komitesi, yönetim kurulu adına bankanın iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini, bu sistemler ile muhasebe ve raporlama sistemlerinin bu Kanun ve ilgili düzenlemeler çerçevesinde işleyişini ve üretilen bilgilerin bütünlüğünü gözetmek, bağımsız denetim kuruluşlarının yönetim kurulu tarafından seçilmesinde gerekli ön değerlendirmeleri yapmak, yönetim kurulu tarafından seçilen bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerini düzenli olarak izlemek, bu Kanun kapsamında ana ortaklık niteliğindeki kuruluşlarda, konsolide denetime tâbi kuruluşların iç denetim işlevlerinin konsolide olarak sürdürülmesini ve eşgüdümünü sağlamakla görevli ve sorumludur”(Bankacılık Kanunu, m.24).

Yukarıda yer alan düzenleme ile birlikte Bankalar için de denetim komitesi kurma zorunluluğu getirilmiştir. İlgili kanun maddesinde, denetim komitelerin oluşumu, yapısı ve komitenin rolleri ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

Denetim komiteleri ilgili yaasl çerçeveyi ortaya koymak için 2011 yılında yürürlüğe yayınlan 6102 Sayılı TTK incelendiğinde, Kanunun Yönetim Kurulu başlıklı ikinci bölüm Madde 366: “...(2) Yönetim kurulu, işlerin gidişini izlemek, kendisine sunulacak konularda rapor hazırlamak, kararlarını uygulamak veya iç denetim amacıyla içlerinde yönetim kurulu üyelerinin de bulunabileceği komiteler ve komisyonlar kurabilir”(TTK,m.366) şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Yukarıda yer alan TTK m.366 ile işletmelerde denetim komitesi kurma zorunluluğu getirilmemekle birlikte, belirtilen amaçlara ulaşmak üzere komite ve komisyonların kurulabilileceği belirtilmiştir.

Denetim komitelerinin ülkemizdeki yasal çerçevesi özetlenecek olursa, ilk olarak yukarıda açıklanmış olan Seri:X No:22 SPK tebliği ile payları borsada işlem gören ortaklıklar için yasal çerçeveye kavuştuğu görülmektedir. Daha sonrasında bankalar için de 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile düzenlemeler yapılmıştır. 6102 Sayılı TTK ile doğrudan doğruya denetim komitesine yönelik bir düzenleme yapılmamış olup, dolaylı olarak işletmelerin yönetim kurulları tarafından komite ve komisyonlar kurabilecekleri ibaresi yer almıştır.

3. DENETİM KOMİTELERİNİN ROLLERİ VE SORUMLULUKLARI

Denetim komitesinin öncelikli sorumluluk alanı; işletmenin muhasebe politikaları, iç denetim süreci ve finansal raporlama ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde yönetim kuruluna yardımcı olmaktır (Çatıkkaş ve Yurtsever, 2007:84).

İşletmelerde, yönetim kurulunun alt komitesi ve hissedarların temsilcisi sıfatı ile görev yapmakta olan denetim komitesi, aldığı solter itibari ile hem işletme üst yönetimi hem de yönetim kurulunun işlerini kolaylaştırmakta ve başarılı olmalarında pay sahibi olmaktadır (Akbulut, 2010:21-22).

Denetim komitesinin genel olarak işletme üst yönetiminin, iç denetimin ve bağımsız denetimin etkinliğini sağlamaya yönelik rolleri vardır (Akbulut,2010). Bu roller çerçevesinde denetim komitesinin finansal raporlama, risk yönetimi ve iç kontrol sistemleri, iç denetim ve bağımsız denetim üzerinde etkileri bulunmaktadır (Yakar, 2015:254-260).

Yukarıda belirtilen roller çerçevesinde denetim komitelerinin görevleri aşağıdaki gibi gruplandırılabilir (Çatıkkaş ve Yurtsever, 2007:84-85):

- Finansal tabloların hazırlanma süreçlerini gözlemek,
- İç kontrol, iç denetim ve dış denetim süreçlerinin etkinliğini gözetmek,
- Kurumsal yönetim politikalarının uygunluğunu gözden geçirmek

Uzun (2010)'a göre işletmelerde paydaş hak ve çıkarlarının korunmasının güvencesi olarak kabul edilen bağımsız denetim sürecinde etkinliğin sağlanması için denetçinin seçimi ve çalışmalarının gözetimi noktasında yasal düzenlemeler ile denetim komitesi yetkili kılınmıştır. Uzun (2010)'göre, denetim komitesinin bağımsız denetçisini seçimi ve gözetimi görevinde başarılı olabilmesi için:

- Denetim komitesi üyelerinin muhasebe, finans ve denetim alanlarında uzmanlıkları olmalıdır,

- Denetim komitesi, bağımsız denetçilerin bağımsızlıklarını değerlendirmeli sağlayacakları hizmetlerin kapsamını sorgulamalıdır,
- Bağımsız denetim kuruluşunu tanınması ve değerlendirilmesi açısından doğrudan komiteye sunum yapması sağlanmalıdır,
- Denetim komitesi ile bağımsız denetçiler arasındaki iletişimde süreklilik ve etkinlik sağlanmalıdır.

4. SONUÇ

İşletmelerde yönetim kurullarının alt komitesi şeklinde faaliyet gösteren denetim komitelerinin; finansal tabloların yasalarda öngörülen düzenlemelere uygun olarak hazırlanması ve kamuya açıklanmasının gözetimi, iç denetim biriminin çalışmalarının gözetilmesi ve bağımsız denetim kuruluşunun seçimi ile çalışmalarının gözetilmesi görevleri ve bu alanlarda tespit edilen aksaklıkları yönetim kuruluna bildirme sorumlulukları vardır. Ülkemizde Payları borsada işlem gören ortaklıklar için SPK'nın X/22 nolu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ ile zorunluluk haline gelen denetim komitesi, bankalar için ise 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile yasal çerçeveye kavuşmuştur. 6102 sayılı TTK'da doğrudan denetim komitesine yönelik bir düzenleme olmamakla birlikte yönetim kurullarına işlerin gidişini izlemek ve iç denetim amaçlı komite ve komisyonlar kurma yetkisi verilmiştir.

KAYNAKLAR

Bankacılık Kanunu (2005), 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Kabul Tarihi:19.10.2005.

Çatıkkaş, Ö. ve G. Yurtsever (2007), “*Türkiye uygulamaları Açısından Denetim Komiteleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Mali Çözüm Dergisi, Mayıs-Haziran, Sayı:81, ss.79-102.

Jill, P.G. (1998), *Evidence on the relation between audit committee characteristics and the quality of financial reporting*, Doktora Tezi, Rutgers The State University of New Jersey.

SPK (2003), *Kurumsal Yönetim İlkeleri*, Temmuz 2003.

SPK (2006), *Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ*, Seri:X No:22.

Uyar, S. (2004), *Denetim Komitesi ve Türkiye Uygulaması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uzun, A.K. ,(2010) “*Bağımsız Denetçinin Seçiminde Denetim Komitesinin Rol ve Sorumlulukları*”, Active Denetim Dergisi, Mart-Nisan 2010, Ss.48-60.

Yakar, S. (2015), “*Denetim Kalitesinde Denetim Komitesinin Etkinliği*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:54, ss:251-263.

FİNANSAL TABLOLARDAKİ KAZANÇ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ
TESPİTİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER
METHODS USED IN DETERMINATION OF EARNINGS MANAGEMENT PRACTICES
IN FINANCIAL STATEMENTS

Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

İşletme yönetimleri tarafından hazırlanmış olan finansal tablolarda sunulan bilgilerin; işletme yöneticilerinin çıkarlarını gözetmek, bazı durumlarda sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri ve düzenleyici kuruluşlar tarafından belirlenmiş olan ölçütleri karşılamak, bazen de paydaşları yanlış yönlendirmek gibi saiklerle farklılaştırılması yolu ile işletme karlarının farklı gösterilmesi kazanç (kar) yönetimi olarak adlandırılmaktadır. Finansal tabloların hazırlanmasında ve sunulmasında doğrudan sorumlu olan işletme yönetimi ile dış paydaşlar arasında var olan asimetrik bilgi nedeni ile finansal tablolarda yer alan kazanç yönetimi uygulamalarının tespitinde zorluklar yaşanmaktadır. Yıllarca süregelen araştırmalar neticesinde kazanç yönetimi uygulamalarını tespit edebilmek için araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından bir takım modeller geliştirilmiştir. Bu modellerin büyük bir kısmı tahakkuklara yoğunlaşmış modeller olup, araştırmacılar tarafından en çok tercih edilenin Düzeltilmiş (Modifiye Edilmiş) Jones modeli olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazanç Yönetimi, İhtiyari Tahakkuklar, Düzeltilmiş Jones Modeli

ABSTRACT

The information presented in the financial statements prepared by business management; It is called Earnings (profit) management to differentiate business earnings by observing the interests of business executives, in some cases meeting contractual obligations and criteria determined by regulatory agencies, sometimes by misleading stakeholders. Due to the asymmetric information existing between the business management and the external stakeholders directly responsible for the preparation and presentation of the financial statements, there are difficulties in determining the earnings management practices in the financial statements. A number of models have been developed by researchers and practitioners in order to determine the earnings management practices as a result of years of research. The majority of these models are focused on accruals, and the most preferred model by the researchers was the Modified Jones Model.

Keywords: Earnings Management, Discretionary Accruals, Modified Jones Model

1. GİRİŞ

İşletmeler ile finansal bilgi kullanıcıları arasındaki iletişim araçları olan finansal tablolar, işletme yönetimleri tarafından hazırlanmaktadır. Bu tablolarda sunulan bilgilerin, paydaşlar açısından yanıltıcı olmaması için Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GKGMİ), Muhasebe Standartları ve Finansal Raporlama Standartları gibi bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İşletme yöneticileri, bu düzenlemelerin kendilerine sunmuş oldukları esneklikler ve alternatifler çerçevesinde tercihler yapmak ve bazen de bu düzenlemelerde yer alan ilkelerin dışına çıkarak işletmelerin kazançlarını (karlarını) farklılaştırma yollarına başvurabilmektedirler.

Finansal tabloları hazırlama görevini yürüten işletme yönetimlerini kazanç yönetimine iten faktörler işletme içi belirlenmiş hedefler, işletme dışından gelen zorunluluklar ve işletme dışındaki paydaşları yanıltmak amaçları ile olabilmektedir. Finansal tabloları hazırlayanların sahip oldukları bilgiler ile işletme dışındakilerin sahip oldukları bilgiler arasındaki farklılık nedeni ile işletme dışında yer alanlar için kazanç yönetimi uygulamalarını tespit etmek oldukça zordur. Bu zor tespiti yapabilmek için araştırmacılar çok sayıda model kullanarak farklı yöntemler geliştirmişlerdir.

2. KAZANÇ YÖNETİMİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kazanç yönetimi ile ilgili çalışmalar büyük ölçüde 1980'li yılların sonuna doğru başlamış olup günümüze dek süregelmiştir. Bu çalışmalarda kazanç (kar) yönetimi için çok sayıda farklı tanımlamalar yer almıştır. Bu tanımlamalar, aşağıda kronolojik bir sıra ile tablo halinde sunulmuştur:

Tablo 1. Kazanç Yönetimi Tanımları

Tanımı Yapan Yazar	Kazanç (Kar) Yönetimi Tanımı
Shipper (1989)	Şahsi çıkarlar elde etmek amacı ile finansal tablolara kasıtlı olarak müdahale edilmesidir.
Healy ve Wahlen (1999)	İşletmenin finansal durumu hakkında paydaşları yanıltmak ve/veya sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri karşılamak amaçlarına göre yöneticilerin finansal tabloları hazırlarken takdir haklarını kullanmalarıdır.
SEC (1999)	Arzu edilen sonuca ulaşmak üzere finansal performansın olduğundan farklı gösterilmesi için her türlü yöntemin kullanılmasıdır.
Dechow ve Skinner (2000)	Finansal bilgi kullanıcılarını yanıltmak için, finansal tablolarda yer alan bilgilerin kasıtlı olarak farklı açıklanmasıdır.
Mulford ve Comiskey (2002)	Öngörülmiş hedeflere ulaşmak için karların manipüle edilmesidir.
McKee (2005)	Finansal tabloları kazançlar açısından istikrarlı kılmak için makul ve yasal yönetsel kararların alınmasıdır.

Yukarıdaki tabloda yer alan tanımlarda görüldüğü üzere kazanç yönetimi uygulamalarına bir bakış açısı bu uygulamaların GKGMİ ile muhasebe ve finansal raporlama standartlarının sunmuş olduğu seçenekler arasından yöneticilerin takdir haklarının kullanılması ile gerçekleştirilirken, bir kısmı da düzenlemelerin sunmuş oldukları seçenekler dışındaki uygulamalar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Tanımları yapan yazarların bakış açıları aşağıdaki gibi üçlü bir grup halinde sınıflandırılabilir.

Tablo2. Kazanç Yönetimi Tanımlarındaki Bakış Açıları

Beyaz	Gri	Siyah
Kazanç yönetimi, gelecekteki nakit akışlarına yönelik muhasebeleştirme tercihlerinde, yöneticilerde bulunan gizli bilgileri yansıtacak takdir haklarından faydalanmaktır.	Kazanç yönetimi, fırsatçı bir yaklaşımla sadece yönetimin yararında olan veya ekonomik açıdan en faydalı olan muhasebe işlemini seçilmesidir.	Kazanç yönetimi, finansal tablolardaki şeffaflık düzeyini azaltmak veya finansal tablolarda yer alan bilgiler üzerinde oynama yaparak hileli işlemlere başvurmaktır.

Kaynak: Özden ve Ataman (2014:16)

Kar yönetiminin kabul edilebilir bir uygulama olup olmadığı veya ne dereceye kadar kabul edilebilir bir uygulama olduğu konusu tartışmalı bir nokta olup, bu husus ile ilgili literatürde bir fikir birliği oluşmamıştır (Noronha, Zeng ve Vinten, 2008, s. 370).

Finansal tabloları hazırlayanları kazanç yönetimi uygulamalarına iten nedenlerin bir kısmı işletme içinde belirlenmiş olan kar hedeflerine ulaşma baskısı, kar üzerinden prim alınması gibi durumlar iken bir kısmı da dışarıya verilmiş yükümlerin karşılanması, dış paydaşları yönlendirmek gibi işletme dışından kaynaklı nedenler olabilmektedir.

Kazanç yönetimi uygulamalarının birçok nedeni olmakla birlikte bu nedenlerden bazıları (Kurşunel, Beyazşalvarcı ve Alkan,2005:175) tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- İşletmenin hisse senedi fiyatlarını ve işletme riskini etkilemek,
- İşletmeye kredi sağlayanlar ve yatırımcılarla olan ilişkileri yönetmek,
- Pirime dayalı ücretlendirme olması halinde yönetici ücretlerini manipüle etmek,
- Politik riskleri bertaraf etmek,
- Düzenleyici kuruluşlar tarafından belirlenmiş şartları yerine getirmek,
- Yatırımcıların işletme ile ilgili algıladıkları risk düzeyini azaltmak,
- İşletmenin gelecekteki olası performansı hakkında piyasaya olumlu göstergeler sunmak,
- Vergisel avantajlar elde etmek.

3. KAZANÇ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ TESPİTİNDE KULLANILAN MODELLER

Kazanç yönetimini tespit etmeye yönelik olarak yapılmış çalışmaların birçoğu, aynı zamanda şirketlerin kazanç yönetimi uygulamalarını etkileyen çeşitli değişkenlerin varlığını da ortaya koymuşlardır (Karacaer ve Özek, 2010:62). Araştırmacılar tarafından kazanç yönetimi uygulamalarını tahmin etmek üzere gerçekleştirilen modeller genel olarak tahakkuk tabanlı kazanç yönetimi uygulamalarının tespitine yönelmiştir ve tahakkukları temel alan, tahakkuklar ile bazı finansal oranları birleştiren modeller geliştirilmiştir. Uygulanan modeller ile öncelikle Toplam tahakkuklar tahmin edilmekte, daha sonra zorunlu tahakkuklar tahmin edilmekte ve iki tahakkuk tutarı arasındaki fark olan ihtiyari (İsteğe bağlı) tahakkuklar tutarına ulaşılmaktadır. İşletme yöneticileri tarafından belirlenmiş olan tutar ihtiyari (isteğe bağlı) tahakkuklardır ve araştırmacılar bu tutarın tespiti üzerine yoğunlaşmışlardır (Sakin, 2016:182-183). Bu tutarı tespit etmek üzere araştırmacılar tarafından tahakkuk tabanlı modeller geliştirilmiştir. Aşağıda bu modellerden öne çıkanlar incelenmiştir.

Tablo 3. Kazanç Yönetimi Tespitinde Yaygın Olarak Kullanılan Modeller

Healy Modeli	Karlar üzerinden prim alan yöneticilerin, alacakları primleri artırmak için tahakkukları kullanarak karları yönettikleri hipotezini test etmiştir.
	$NDA_t = 1/n \sum (TA_t / A_t - 1)$ $NDA = \text{İhtiyari tahakkuklar}$ $TA = \text{Toplam tahakkuklar}$ $A = \text{Toplam varlıklar}$
DeAngelo Modeli	Halka açık bir şirketin yatırımcıların ellerindeki hisse senetlerini düşük fiyatlardan toplamak için hisse senetlerinin değerini düşük göstermek için kar yönetimi yaptıkları hipotezini test etmiştir.
	$NDA_t = TA_{t-1} / A_{t-2}$ $NDA = \text{İhtiyari tahakkuklar}$ $TA = \text{Toplam tahakkuklar}$ $A = \text{Toplam varlıklar}$
Jones Modeli	ABD’deki şirketlerin gümrük korumalarından yararlanabilmek için kar yönetimi uygulayıp uygulamadıklarını test etmiştir.
	$TA_{it} / A_{it-1} = \alpha_i [1/A_{it-1}] + \beta_1 i [\Delta REV/A_{it-1}] + \beta_2 i [PPE/A_{it-1}] + \epsilon_{it}$ $TA = \text{Toplam tahakkuklar,}$ $A = \text{Toplam Varlıklar,}$ $\Delta REV = \text{Gelirlerdeki değişim,}$ $PPE = \text{Brüt maddi duran varlıklar}$
Düzeltilmiş (Modifiye Edilmiş) Jones Modeli	Tahakkukların hesaplanmasında gelirlerdeki değişimi dikkate alan Jones modeline, gelirlerdeki değişimden alacaklardaki değişimin çıkarılması şeklinde bir yenilik getirmiştir. Modelde, yöneticilerin takdir haklarını kredili satışlarda kullanabildiklerini varsayılmıştır.
	$NDA_t = \alpha_1 (1 / TA_{t-1}) + \alpha_2 [(\Delta REV_t - \Delta REC_t) / TA_{t-1}] + \alpha_3 (PPE_t / TA_{t-1})$ $NDA = \text{İhtiyari tahakkuklar}$ $TA = \text{Toplam Varlıkları,}$ $\Delta REV = \text{Gelirlerdeki değişimi,}$ $\Delta REC = \text{Alacaklardaki değişimi,}$ $PPE = \text{Brüt maddi duran varlıklar}$
Endüstri Modeli	İhtiyari tahakkukların belirleyicilerindeki değişimin aynı sektörde yer alan bütün şirketlerde aynı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yöntemde, hesaplanan toplam tahakkuk oranlarının medyan değerleri kullanılmıştır.
	$NDA_t = \beta_1 + \beta_2 \text{median}_j (TA_t / A_{t-1})$ $NDA_t = \text{İhtiyari tahakkuklar}$ $TA = \text{Toplam Varlıklar.}$

Kaynak: Küçükkocaoğlu vd.(2007:5-6)’daki bilgiler tablo haline dönüştürülmüştür.

Kazanç yönetimi uygulamalarını tespit etmek için kullanılan çok sayıda yöntem olmakla birlikte, yukarıdaki tabloda bu yöntemlerden başlıcaları ortaya konulmuştur. Düzeltilmiş (Modifiye Edilmiş) Jones Modeli kazanç yönetimi uygulamalarının ortaya çıkarılması açısından yukarıdaki modeller arasında en güçlü model olarak ortaya çıkmaktadır (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005). Kazanç yönetimi ölçümüne yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde de, bu yöntemler arasında en çok kullanılan modelin -Jones Modelinde kullanılan satışlardaki değişiklik rakamının belirlenmesinde, alacaklardaki değişikliklerin çıkarılmasını getirmiş olan- Düzeltilmiş (Modifiye Edilmiş) Jones modeli olduğu gözlenmiştir.

4. SONUÇ

Finansal tablolar, oldukça geniş bir finansal bilgi kullanıcı kitlesine hitap etmektedirler. Bu tablolarda yer alan finansal bilgilerden işletme kazançları (karları) ile ilgili olanlar, karar alıcı konumunda olan gerek işletme içi gerekse işletme dışı finansal bilgi kullanıcıları için büyük önem arz etmektedir. Bu önemli bilginin üretilmesi sırasında, işletme yönetimleri tarafından farklı güdülerle takdir hakları kullanılabilir. Kullanılan takdir hakları neticesinde kar rakamları değişebilmektedir. Kısaca, çeşitli güdüleyiciler doğrultusunda, farklı takdir hakları ve uygulamaların kullanılması yolu ile kazançların olduğundan farklı sunulması şeklinde tanımlanabilen kazanç yönetimi uygulamalarının tespit edilmesi oldukça güç bir işlemdir. Bu güç işlemi gerçekleştirebilmek için araştırmacılar tarafından tahakkuklar üzerine odaklanan modeller geliştirilmiştir. Tahakkuklar zorunlu tahakkuklar ve ihtiyari tahakkuklar şeklinde iki Bu modellerden başlıcaları Healy, DeAngelo, Jones, Düzeltilmiş Jones ve Endüstri modelleri olup, bu modeller arasında Düzeltilmiş Jones modeli en güçlü olan model olarak kabul edilmektedir ve bu yönü ile kazanç yönetimini tespit etmek isteyen araştırmacılar tarafından en çok tercih edilen modeldir.

KAYNAKÇA

Dechow, P. M. ve D. J. Skinner (2000). “*Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics Practitioners, and Regulators*”, Accounting Horizon, 14(2), ss..235-250.

Healy, P. M. ve J. M. Wahlen (1999). “*A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting*”, Accounting Horizons, 13 (4), ss.365-383.

McKEE, E. T. (2005). *Earnings Management: An Executive Perspective*, Thompson Corporation, USA.

Mulford, C. W. ve E. Comiskey (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

SEC (1999), US Securities and Exchange Commission, *Annual Report*, Washington.

Schipper, K. (1989). “*Commentary on Earnings Management*”, Accounting Horizons, 3(4), ss.91-102.

Noronha, C., Y. Zeng ve G. Vinten (2008), “*Earnings Management in China: An Exploratory Study*”, Managerial Auditing Journal, 23(4), ss.367-385.

Karacaer, S. ve P. Özek (2010), “*Denetim Firmasının Büyüklüğü ve Kar Yönetimi İlişkisi:İMKB Şirketleri Üzerinde Ampirik Bir Araştırma*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:48, ss.60-74.

Kurşunel, F., A. Büyüksalvarcı ve T. A. Alkan (2005), “*İşletmelerde Kazanç Yönetimi Uygulamalarının Arka Planı*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 8(1-2), ss.171-187.

Küçüksözen, C., Küçükkocaoğlu, G. (2005), “*Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*”, İstanbul, Muhasebe Bilim Dünyası (MÖDAV) Bildiri Kitabı, ss.1-58.

Küçükkocaoğlu, G., Y. K. Benli ve C. Küçüksözen. (2007), “*Finansal Bilgi manipülasyonunun Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı*”, İMKB Dergisi, 9 (36), ss.1-24.

Özden, E. A. ve B. Ataman (2014), “*Kar Yönetimi ve Yöntemleri*”, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11(42),s s.13-25.

Sakin, T. (2016), *Kar Yönetimi ve Türkiye’deki Kar Yönetimi Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, Seçmeler 2016, Cilt:1, İstanbul Üniversitesi Muhasebe Enstitüsü, ss.181-192.

**EĞİTİMDE YENİ BİR YAKLAŞIM: “MESLEKİ BECERİ EĞİTİMİNDE
ZİHİN HARİTALARI VE SANATSAL FAALİYETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ”**

A NEW APPROACH IN EDUCATION: “COMBINING MIND MAPS AND
ARTISTIC ACTIVITIES IN VOCATIONAL SKILL EDUCATION”

Öğrt. Oğuzhan KOSALI

Mersin Üniversitesi

Öğrt. Başak KOSALI

Mersin Üniversitesi

ÖZET

Ülkemizdeki kaliteli ve yetişmiş ara eleman ihtiyacının karşılanması için meslek liselerine büyük sorumluluk düşmektedir. Bu ihtiyacın azalması için meslek lisesi öğrencilerinin, mesleki bilgi ve yeterlilikleri yüksek bir oranda kazanması gerekmektedir. Bunun yanında meslek liselerinin gelişen teknolojiyi ve Endüstri 4.0 hedeflerini yakalamaları da çok önemlidir. Bu çalışmamızla birlikte meslek bilgisi derslerinde var olan yöntemlerin dışında yeni bir öğretim yöntem ve tekniği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma, meslek lisesinde öğrenim gören 13-18 yaş aralığındaki öğrencilerin mesleki beceri ve yeterlilikleri kazanmalarında problemlerin olduğu saptanması üzerine gerçekleştirilmiştir. Meslek bilgisi derslerindeki teorik bilgiler ile uygulamalı işlemlerin birbirini tamamlamadığı, mesleki beceriler kazanılırken modern teknik ve teknolojilerin gerisinde kalılabileceği görüldüğünden bu çalışma yapılmıştır. Öğrencilerin eleştirel düşünme, parça-bütün ilişkisini kavrayabilme ve problem çözme yaklaşımları konusunda sorunlar bulunmaktadır. Bunun yanında mesleki beceri ve yeterliliklerin kalıcı olması konusunda da eksiklikleri vardır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda öğrencilerin eleştirel düşünce ve problemlere çözümsel yaklaşımlar getirebilmeleri için meslek bilgisi derslerinde yeni beceri ve bilgileri kazandırmaya başlamadan önce zihin haritaları kullanarak hazırbuluşlulukları ortaya çıkarılacaktır. Ders faaliyetlerinin ilk 10 dakikası içinde öğrencilerin bireysel zihin haritası oluşturulması istenecektir. Bu araştırma, meslek liselerinde alan seçiminin yapılarak oluşturulan 10.sınıf düzeyinde ve dal seçiminin yapılarak oluşturulan 11.sınıf düzeyinde uygulanacaktır. Kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi ve zihinsel çıkarımların yapılabilmesi için öğrencinin birden fazla duyu organlarının aktif olarak kullanmak üzere zihin haritası uygulamasından sonra ilk 10 dakika içinde kazandırılacak mesleki beceri ve bilgi hakkında hayal ettiklerini her öğrenci birer sanat unsuru kullanarak ifade edecektir. Daha sonra öğrenciler bu yaptıkları sanat ögesini önceden yaptıkları zihin haritasıyla ilişkilendireceklerdir. Bu yöntem her meslek bilgisi dersinin konusuyla ilişkilendirilmek üzere haftalık periyodik olarak devam edecektir. Yaptığımız tüm çalışmalar sonucunda kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi ve mesleki başarı düzeylerinin artırılması konusunda ilerleme sağlandığı somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Günlük faaliyetlerin değerlendirilmesi ve genel değerlendirme sonuçlarına göre olumlu yönde gelişen bir istatistiksel tablo ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki beceriler, zihin haritası, sanatsal faaliyetler

ABSTRACT

In order to meet the need for qualified and trained staff in our country, vocational high schools have great responsibility. In order to decrease this need, vocational high school students should gain a high level of professional knowledge and competences. In addition, it is very important that vocational high schools achieve the developing technology and Industry 4.0 targets. With this study, it is aimed to develop a new teaching method and technique besides the existing methods in vocational knowledge courses. This research was carried out to determine that there are problems in the acquisition of professional skills and competences of students between the ages of 13-18 in vocational high school. This study was carried out since it was seen that theoretical knowledge and applied procedures in vocational knowledge courses could not complement each other and that modern techniques and technologies could fall behind while acquiring professional skills. There are problems in students' critical thinking, comprehension of the piece-whole relationship and problem-solving approaches. In addition, there are deficiencies in the persistence of professional skills and competences. In line with the objectives of the study, the readiness of the students will be revealed by using mind maps before starting to gain new skills and knowledge in vocational knowledge courses in order to bring analytical approaches to critical thoughts and problems. Students will be asked to create an individual mind map within the first 10 minutes of the course activities. This research will be applied at the 10th grade level formed by the choice of field in vocational high schools and at the 11th grade level formed by the choice of branch. In order to provide permanent learning and to make mental inferences, each student will express what he / she imagines about the professional skills and knowledge that will be gained in the first 10 minutes after the application of the mind map to actively use multiple sensory organs. Then the students will associate this art element with the mind map they have made before. This method will continue periodically weekly to relate to the subject of each professional knowledge course. As a result of all our studies, it has been demonstrated that progress has been achieved in terms of achieving lasting learning and increasing professional success levels. According to the results of the evaluation of daily activities and general evaluation, a positive picture has been developed.

Keywords: Professional skills, mind map, artistic activities

1.GİRİŞ

Ülkemizin gelişen teknolojiyi yakalaması ve Endüstri 4.0 hedeflerine ulaşabilmesinin önündeki en büyük engellerden biri yetişmiş ara elaman ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanması için mesleki ve teknik eğitime büyük iş düşmektedir. Bunun sağlanması içinde mesleki ve teknik lise öğrencilerinin, teknolojik gelişmelere uygun bilgi ve yeterlilikleri yüksek bir oranda kazanması gerekmektedir. Bu çalışmamızla meslek bilgisi derslerinde var olan yöntemlerin dışında yeni bir öğretim yöntem ve tekniği geliştirilmeye çalışılmıştır.

Mesleki ve teknik eğitim veren okulların birçok problemleri bulunmaktadır. Meslek liselerinin dolmayan kontenjanları, eski dönemlere kıyasla, çok daha az yetenekli öğrencilerle doldurulmak durumunda kalınmış ve artan nüfusa kıyasla sayıca azalmanın yanı sıra öğrenci kalitesinde de büyük düşüşler olmuştur [1].Bu durum mevcut bulunan mesleki ders müfredatlarının ve öğretim tekniklerinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bunun yanında eğitimi sürdürülen mesleklerin, eğitim programları, eğitimcileri ve ders materyalleri işletmelerde işe girildiğinde karşılaşılan iş gereklerine tam olarak uygun değildir. Ayrıca, ortaöğretimde öğrenim çıktılarında kontrol olmadığından meslek lisesi çıkışlılarda ciddi bir nitelik sorunu vardır[2].

Gelişmiş ülkeler, bireylere verilen mesleki ve teknik eğitimde bireylerin teknolojiyi anlayıp kullanabilecek temel becerilere, iletişim ve problem çözme becerilerine ve işbirliği içinde çalışabilecek disipline sahip olmasına önem vermektedirler [3].

Meslek lisesi öğrencilerinin mesleki bilgi ve yeterlilikleri kazanmalarında eksiklikleri bulunmaktadır. Meslek bilgisi ders faaliyetlerinin beceri ve bilgi yönünden kalıcı hale getirilmesinde problemler vardır. Öğrencilerin eleştirel düşünme, parça-bütün ilişkisini kavrayabilme ve problem çözme yaklaşımları konusunda sorunlar bulunmaktadır.

Bu çalışma, meslek lisesinde öğrenim gören 13-18 yaş aralığındaki öğrencilerin mesleki beceri ve yeterlilikleri kazanmalarında problemlerin olduğu saptanması üzerine gerçekleştirilmiştir. Meslek bilgisi derslerindeki teorik bilgiler ile uygulamalı işlemlerin birbirini tamamlamamış, mesleki beceriler kazanılırken modern teknik ve teknolojilerin gerisinde kalılabileceği görüldüğünden bu çalışma yapılmıştır. Bunun yanında mesleki beceri ve yeterliliklerin kalıcı olması konusunda da eksiklikler bulunmaktadır.

Çalışmanın benzerlerini araştırmak üzere yapılan literatür taraması ve veri toplama aşamasında üniversiteler aracılığıyla gerçekleştirilen yetişkin eğitimi için benzer çalışmalar yapıldığını görülmüştür; ancak meslek lisesi ve 13-18 yaş arası öğrenciler üzerinde zihin haritaları ve sanatsal faaliyetlerin birleştirilerek yapıldığı ve sonrasında da Web 2.0 ölçme araçlarının kullanıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın amaçları doğrultunda öğrencilerin eleştirel düşünce ve problemlere çözümsel yaklaşımlar getirebilmeleri için meslek bilgisi derslerinde yeni beceri ve bilgileri kazandırmaya başlamadan önce zihin haritaları kullanarak hazırbuluşlulukları ortaya çıkarılacaktır. Ders faaliyetlerinin ilk 10 dakikası içinde öğrencilerin bireysel zihin haritası oluşturulması istenecektir. Bu çalışma meslek liselerinde alan seçiminin yapılarak oluşturulan 10.sınıf düzeyinde ve dal seçiminin yapılarak oluşturulan 11.sınıf düzeyinde uygulanacaktır.

Kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi ve zihinsel çıkarımların yapılabilmesi için öğrencinin birden fazla duyu organlarının aktif olarak kullanıldığı zihin haritası uygulamasından sonra ilk 10 dakika içinde kazandırılacak mesleki beceri ve bilgi hakkında hayal ettiklerini her öğrenci birer sanat unsuru kullanarak ifade edecektir. Daha sonra öğrenciler bu yaptıkları sanat ögesini önceden yaptıkları zihin haritasıyla ilişkilendireceklerdir. Bu yöntem her meslek bilgisi dersinin konusuyla ilişkilendirilmek üzere periyodik olarak devam edecektir.

Çalışmamızda zihin haritası yöntemi kullanılmaktadır. Zihin haritaları, çok boyutlu düşünce sistemini geliştirme, eleştirel düşünce sistemini kavrama, parça-bütün ilişkisini açıklayabilme gibi yetileri kazandırmada çok etkili bir yöntemdir. Zihin haritaları Tony Buzan tarafından 1960'ların sonunda bir not alma tekniği olarak geliştirilen son yıllarda ise yaratıcılık, hatırd tutmayı artırma, etkili öğrenmeyi sağlama ve öğrencilerin ön bilgilerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olma gibi farklı özellikleriyle de ön plana çıkan görsel araçlardır[4]. Zihin haritaları ayrıca beyin fırtınası yönteminin de bir tamamlayıcı unsuru olabilir. Düşünceleri kendine özgü anahtar kelimeler, simgeler ve semboller ile ifade ederek beynin her iki tarafını da aktif bir şekilde kullanmış oluyoruz. Zihin haritaları sayesinde kalıcı öğrenme süreçleri de yaşanmış olmaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinden gözlem tekniği kullanarak, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini aktardıkları resimleri zihin haritaları ile ilişkilendiriyoruz. Ayrıca uygulama sonunda Web 2.0 ölçme araçları sayesinde nicel araştırma yöntemlerini kullanıyoruz ve istatistiksel bilgileri topluyoruz.

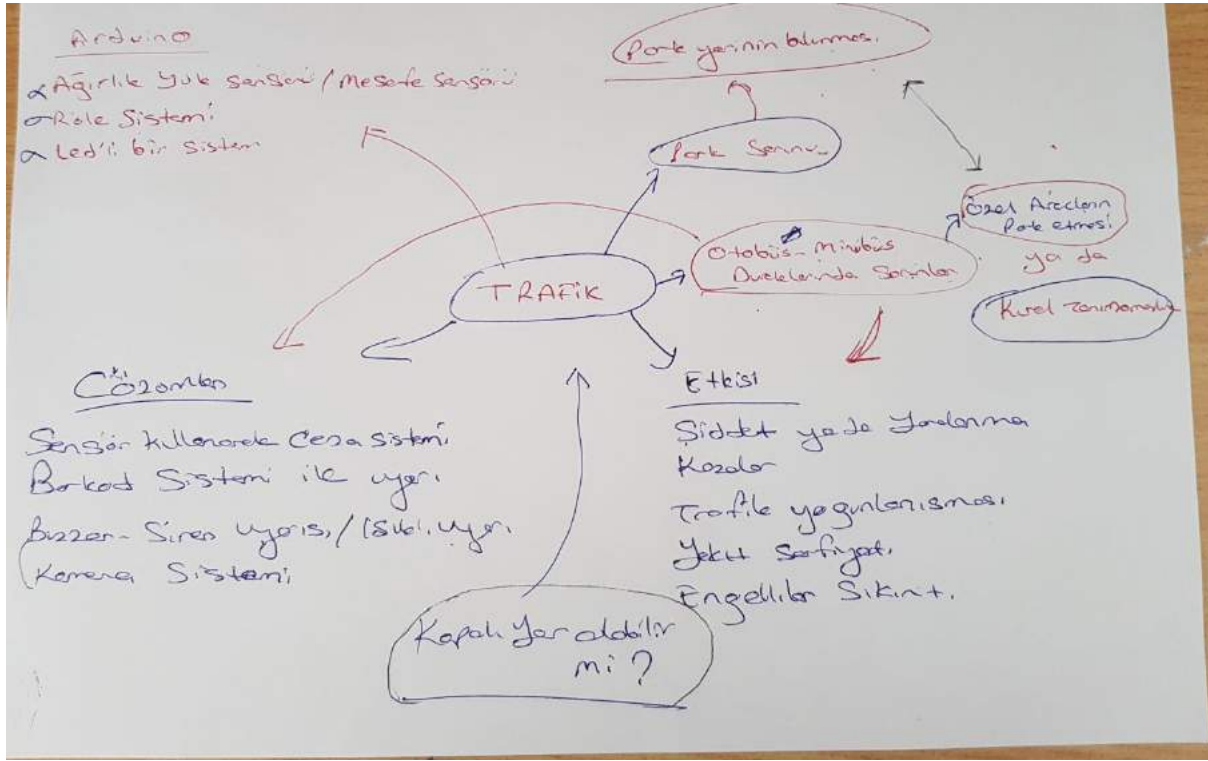
2.1. Çalışmanın Uygulanması

2.1.1. Zihin Haritası Faaliyeti

Çalışmamızın ilk aşamasında kullanacağımız derse ve konuya uygun olarak öğrencilerin önbilgilerini, duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak için zihin haritası faaliyetini yapıyoruz. Dersimizin başlangıcında konumuzu açıkladıktan sonra öğrencilerimize zihin haritalarını yapmaları için 10 dakika süre veriyoruz. Bu çalışmamızı bireysel olarak yapıyoruz. Öğrencilerimize boş çizgisiz beyaz kağıt ve renkli kalem kullanmalarını söylüyoruz.

Süre bitimiyle birlikte ilk olarak bireysel olarak zihin haritalarını açıklamalarını istiyoruz. Bu adımda ana fikir, neden-sonuç ilişkileri, çizimlerinde kullandıkları okların ve geometrik

şekillerin anlamları üzerinde konuşuyoruz. Daha sonra öğrencilerin birbirlerinin çalışmaları hakkında benzer ve farklı yanları bulmalarını istiyoruz. Sonra ikinci aşamaya geçiyoruz.

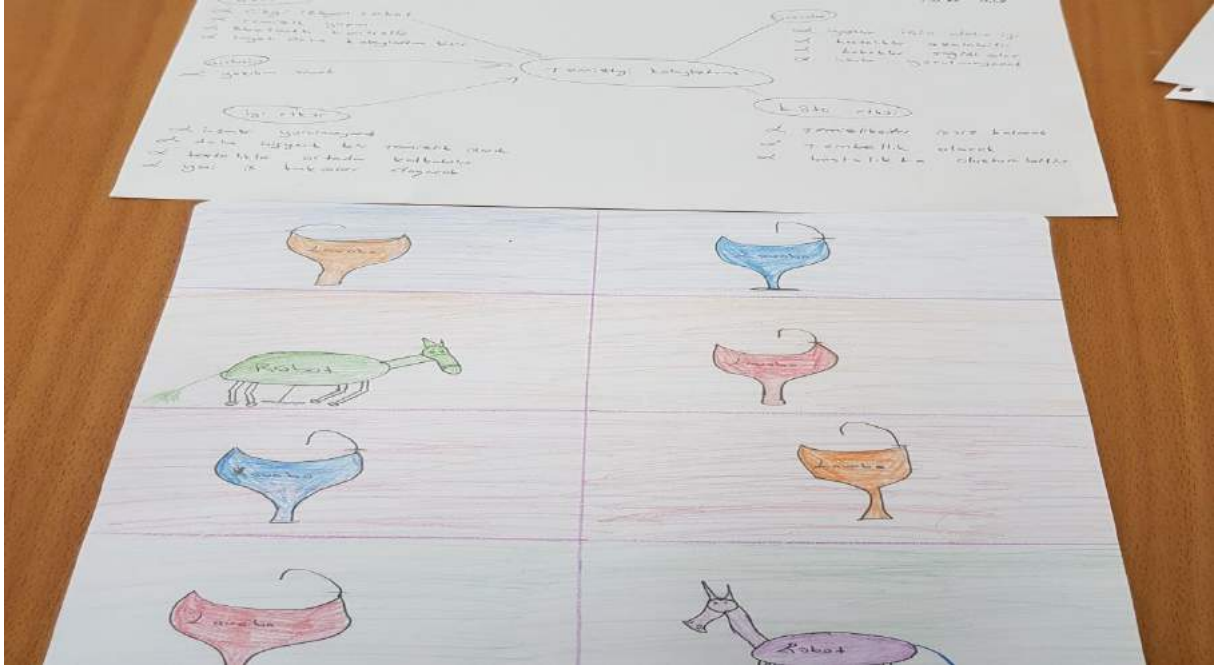

Resim1. Örnek zihin haritası öğrenci çalışması

2.1.2. Sanatsal Faaliyet (Resim Sanatı)

Çalışmamızın ikinci aşamasında ise, öğrencilerin zihin haritaları çalışmalarının bitmesiyle birlikte konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini bir sanat faaliyeti(basit resim çalışması) kullanarak ortaya çıkarmasını istiyoruz. Bu çalışmamızı bireysel olarak gerçekleştiriyoruz ve öğrencilere 10 dakika süre veriyoruz. Öğrencilerin yaptıkları çalışmalara müdahale etmiyoruz.(Zararlı ve yasadışı çizimler hariç).Çalışmaları kesinlikle güzellik açısından değerlendirmeyeceğimizi, herkesin yeteneklerine oranla çizim yapabileceğini belirtiyoruz. Çalışmalarını gerçekleştirmek üzere öğrencilere çizim kağıtları ve renkli boyalar veriyoruz. Yaptıkları çalışmalarda kendi zihin haritaları ile de bağlantı kurmalarını istiyoruz.

Faaliyeti bitirmeleriyle birlikte bireysel olarak hangi duygu ve düşünce ile bu sanatsal faaliyeti yaptıklarını, konumuzla arasındaki bağlantının neler olduğunu ve zihin haritalarıyla arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklamalarını istiyoruz. Sonra son aşamaya geçiyoruz.

Resim2.Örnek öğrenci sanatsal faaliyet çalışması

2.1.3. Web 2.0 Ölçme Aracı Faaliyeti

Çalışmanın son aşamasında ise, zihin haritaları, sanatsal faaliyetler ve öğretmenin konunun detaylarını çeşitli yöntemlerle(beyin fırtınası, zihin haritası vb. yöntemler eşliğinde) öğrenciye kazandırdıktan sonra öğrencilerin konu hakkındaki düşüncelerini ve bilgilerini değerlendirmek üzere seçtiğimiz Web 2.0 ölçme araçlarını kullanıyoruz. Daha sonra günlük çalışmamızı bitiriyoruz. Son olarak da konumuzun bulunduğu modülü bitirmemizle birlikte genel değerlendirme yapıyoruz.

3.BULGULAR

Yaptığımız tüm çalışmalar sonucunda kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi ve mesleki başarı düzeylerinin artırılması konusunda ilerleme sağlandığı somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Günlük faaliyetlerin değerlendirilmesi ve genel değerlendirme sonuçlarına göre olumlu yönde gelişen bir istatistiksel tablo ortaya çıkmıştır. Buna göre;

Genel değerlendirme sonuçlarında sorulara verilen doğruluk oranı %41'den %62 ye yükselmiştir. Ayrıca zihin haritaları ve sanatsal faaliyetlerin devamı hakkında %85 evet yanıtı, bu uygulamaları beğendiniz mi soruna ise %83 evet yanıtı gelmiştir. Bunun yanında uyguladığımız dersin başarı oranı %57'den %76 ya yükselmiştir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde meslek liseleriyle ilgili algıyı olumlu yönde değiştirme ihtiyacı bulunmaktadır. Bu algıyı değiştirmek üzere meslek bilgisi derslerinde kullandığımız öğretim yöntem ve tekniklerinden farklı bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma sayesinde yerel ve ulusal konferanslar ile modelin yaygınlaştırılması ve meslek liseleriyle ilgili oluşan algının değiştirilmesi sağlanacaktır. Öğretmen ve öğrenci etkileşimine dayalı olarak çalışmamız her türlü yaygınlaştırılabilir. Çalışmamız meslek lisesi öğrencilerinin ufuklarını açıp çağın gerekliliği olan yaratıcılık ve teknolojinin nasıl birleştirilmesi gerektiğine yardımcı olacaktır. Bu çalışmamızla birlikte meslek liselerine olan talebin artacağı düşünülmektedir.

Ayrıca bu eğitim yaklaşımı sayesinde öğretmenin ders işleyişini etkin ve verimli geçirmesinin sağlandığı ve öğretmene sınıf yönetimi konusunda da yardımcı olunduğu sonucuna varıyoruz.

KAYNAKLAR

- [1] Sönmez, M. (2010). Türkiye’de mesleki ve teknik örgün öğretimin sorunları ve yeniden yapılandırılma zorunluluğu. Eğitim ve Bilim, 33(147), 71-84.
- [2] Özsoy, C. (2007). Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimin iktisadi kalkınmadaki yeri ve önemi.
- [3] Uçar, C., & Özerbaş, M. A. (2013). Mesleki ve teknik eğitimin dünyadaki ve Türkiye’deki konumu. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 242-253.
- [4] Evrekli, E., & BALIM, A. G. (2010). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(2), 76-98.

ÖĞRENCİLERİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSING STUDENTS' LEVELS OF FEAR OF MISSING OUT DEVELOPMENTS
(FoMO)

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANLI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ERDOĞAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma üniversite öğrencilerinde gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO)'nun görülme sıklığını belirlemek ve gelişmeleri kaçırma korkusu düzeyleri ile öğrencinin çeşitli özellikleri arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak ve literatüre bu alanda katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, üniversite öğrencilerinde FoMO ne düzeydedir ve üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri ile çeşitli özellikleri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır? sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmanın uygulama açısından kapsamını Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 450'dir. Toplamda 346 kullanılabilir anketin elde edildiği çalışmada veriler, 02.05.2019-31.05.2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin, en az bir sosyal medya hesabına ve akıllı telefona sahip olmaları ön koşulu aranmıştır.

Araştırma verilerin toplanabilmesi için Przybylski tarafından geliştirilen FoMO ölçeği kullanılmıştır. 10 sorudan oluşan beşli likert tipi bir ölçeğin Türkçe geçerlik-güvenirlilik çalışması Gökler vd.(2016) tarafından 200 üniversite öğrencisi örneklemini kullanılarak yapılmıştır. FoMO ölçeğinin güvenilirliği 0,80 olarak bulgulanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS (22.0) programıyla analiz edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde öğrencilerin FoMO düzeyleri 2,60 olarak bulgulanırken, t testi sonuçlarına göre cinsiyet ile FoMO düzeyi arasında anlamlılığa rastlanırken, uyanır uyanmaz telefon kontrol etme, gece telefonu kapatma ve yanında şarj cihazı taşıma değişkenleri ile ve öğrencilerin FoMO düzeyleri arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre ise yaşa, okunan bölüme, telefon günlük kontrol etme sayısına ve sosyal medya günlük kullanım süresi ile öğrencilerin FoMO düzeyleri arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Akıllı Telefon Kullanımı,

ABSTRACT

This study was carried out to determine the incidence of fear of missing out developments (FoMO) among university students and to determine whether there is a difference between the levels of (FoMO) and the various characteristics of the student and to contribute to the literature in this area.

For this purpose, the questions “what is the level of FoMO in university students and are there any significant differences between the FoMO levels and various characteristics of university students?” were sought to be answered. The scope of the study consists of students studying at the Faculty of Health Sciences of Karamanoglu Mehmet Bey University. The number of students studying in the Faculty of Health Sciences is 450. A total of 346 usable questionnaires were obtained and the data were collected between 02.05.2019-31.05.2019. Students who agreed to participate in the study were required to have at least one social media account and smartphone. The FoMO scale developed by Przybylski was used to collect the research data. The validity-reliability study of a five-point Likert-type scale consisting of 10 questions was conducted by Gokler et al (2016) using a sample of 200 university students. The reliability of the FoMO scale was found to be 0.80. The data of the study was analyzed by SPSS (22.0) program.

As a result of the analyzes, while the FoMO levels of the students were found to be 2.60, according to the t test results, a significant difference was found between the gender and the FoMO level. According to the results of one-way analysis of variance, there was a significant difference between the age, the reading section, the number of daily checks of the phone and the daily use of social media and the FoMO levels of the students.

Keywords: Fear of Missing Developments, FoMO, Smart Phone Use

1.GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinde ki hızlı gelişmeler sonucu ortaya çıkan bilgisayar, telefon ve internet gibi ürünlerin dünya çapında yaygınlaşması bir takım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Her yıl Dünya’daki tüm dijital verileri derleyen We Are Social’ın yayınlamış olduğu rapora göre 2019 yılında dünya nüfusunun % 56’sı internet kullanıcısı, %45’i sosyal medya kullanıcısı, % 67’si mobil kullanıcısı ve % 42’si ise mobil sosyal medya kullanıcısı durumundadır (wearesocial.com).

Bilişim teknolojilerine olan bu yoğun katılım pek çok toplumsal değişimin yaşanmasına yol açarken, başı önde dolaşan genç sayısında yaşanan artış da (Wiesner, 2017:9) kimlik oluşumuna yapacağı olumsuz etki, mahremiyet duygusunun gelişmemesi, yoğun şekilde yaşanan popüler olma arzusu, toplumdan uzaklaşma, yalnızlaşma vb. farklı kaygıları beraberinde getirmiştir (Üney, 2016). Yaşanan bu kaygılarla birlikte sosyal medyaya olan ilgiyi nelerin etkilediği de merak konusu olmaya başlamış, Beyens, Eline ve Eggermont

(2016), FoMO'nun insanlarda sosyal medya (Face Book) kullanımı tetikleyen önemli bir etken olabileceğini iddia etmişlerdir.

Sosyal medya tetikleyicisi olarak belirtilen FoMO aslında sosyal medyadan bağımsız bir kavramdır (Oberst vd.,2017: 53) ve bu doğrultuda Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell (2013:1841) tarafından “başkalarının kendisi yokken güzel bir deneyimi yaşabileceğine dair endişe” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımda da görüldüğü üzere aslında FoMO insanların günlük hayatlarının her anını içeren bir endişedir. FoMO fenomeni ile ilgili Dan Herman tarafından yazılan ilk makalede (Wiesner, 2017:12) aslında FoMO'nun sadece sosyal medya temelli olmadığını ispatlar durumdadır. Dünya çapında pek çok firma için (Apple Computers, Coca-Cola, Unilever, Motorola, Tatil Oteli, Suzuki, Chrysler, Warner Kardeşler vb.) pazarlama alanında strateji ve marka geliştirme danışmanlığı yapan Herman, 2000 yılında yayınlanan “Introducing short-term brands: A new branding tool for a new consumer reality” başlıklı makalesinde; tüketicilerin artık yeni markaları denemek için son derece büyük bir isteklilik sergilediklerini ve marka sadakati yerine marka çeşitliliğini tercih ettiklerini bunun nedeni olarak da tüketicilerde görülen tüm olasılıkları tüketme tutkusu ve bir şeyi kaçırmamanın korkusu olduğunu belirtmiş (Herman, 2000:330) ve marka sadakatinin düşme nedeni olarak da FoMO'yu göstermiştir (Herman, 2011). Ancak bugünün şartlarında FoMO'nun özellikle sosyal medya tarafından uyarılması (oxforddictionaries), kişilerin yaşadığı kaçırma korkusunun “sosyal medyada görülen şeylerden kaynaklanan diğer insanların gideceği heyecan verici olayları kaçırabilme endişesi” (cambridgedictionary) olarak kavramsallaşmasına neden olmuştur. Yaşanılan bu endişe kişilerde sürekli sosyal medyada online olma arzunu tetikleyerek (Przybylski vd. 2013:1841) sosyal çevre ile iletişim kurmak için sosyal medyanın seçilmesiyle sonuçlanmaktadır (Oberst vd.,2017: 53; Wiesner, 2017:5).

Başlangıçta insanların sosyalleşmesi için yararlı bir kaynak olan sosyal medyanın aşırı kullanımını tetikleyen FoMO, insanlarda sürekli bir şeylerin eksik olduğunu hissine yol açmış (Wiesner, 2017:5) uyku bozukluğu (Rogers ve Barber, 2019), telebaskı (Barber ve Santuzzi ; 2017; Rogers ve Barber, 2019) yaşam memnuniyetsizliği (Błachnio ve Przepiórka. 2018) ve stres (Beyens vd.2016) gibi kişileri olumsuz yönden etkileyen bazı durumlar ile ilişkili bulunmuştur. FoMOfobik endişe sebebiyle sürekli günde 6 saatten fazla teknolojik cihaz kullanan insanlarda depresyona yakalanma oranı %83'tür. Cihaz kullanma saati düştükçe bu oranda düşmektedir. Nitekim günde 1-2 saat teknolojik cihaz kullanan insanlarda depresyon oranı %14'e gerilemiştir (Ayaz, 2018). FoMO sonucunda bireyler sosyal çevresinin ne yaptığını bilmediği için hayal kırıklığına uğramakta, tükenmişlik ve dışlanmışlık duygusu ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Wiesner, 2017:9). Bu olumsuz etkiler FoMO'dan etkilenen birey oranını göz önüne alındığında toplumsal düzeyde bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Alman istatistik portalı Statista'ya göre ABD 2013 yılında FoMO'dan etkilenen bireylerin oranı %56 iken (statista.com), Y kuşağının (1980 ile 2000 yılları arasında doğmuş kuşak) %70'inin tamamen ya da bir şekilde FoMO ile ilgili olduklarını belirtilmektedir (visual.ly/).

Bireylerin sosyal olarak dışlanma korkuları sonucu oluşan (Blackwell, 2017:69) ve insanların sosyal bir gruba girme ihtiyacından doğan FoMO (Wiesner, 2017:9)'yla başa çıkmada akıllı telefonlar aracılığıyla girilen sosyal medya bu endişenin giderilmesinde çok etkin bir kaynak olmuştur (Wiesner, 2017:9). Bu sebeple literatürde FoMO ile ilişkili çalışmalar genellikle sosyal medya katılımı (Przybylski vd. 2013; Blackwell vd. 2017), sorunlu internet kullanımı (Stead ve Bibby, 2017; Alt ve Boniel-Nissim, 2018), sorunlu akıllı telefon kullanımı (Elhai vd., 2016; Wolniewicz vd., 2018; Hefner vd., 2018; Traş ve Öztemel, 2019) gibi konular etrafında yoğunlaşmıştır.

Bizde bu çalışmada üniversite öğrencilerinin akıllı telefon kullanım özelliklerine göre FoMO düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla ilaveten, öğrencilerinin FoMO düzeyinin tespiti ve öğrencilerin demografik özelliklerine göre FoMO düzeylerinin değişip değişmediğinin öğrenilmesi amacı eklenmiştir. Herman tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre gelişmiş ülkelerdeki tüm yetişkinlerin yaklaşık %70'inin FoMO'yu çeşitli derecelerde yaşadığı, %30'unun FoMO ile iyi başa çıkabildiğini, %25'lik grubun ise FoMO yüzünden mutsuz olduğu bulgulanmıştır (Herman, 2011). Çalışma bulgusunda da görüldüğü üzere FoMO'yu çeşitli derecelerde yaşayan %70'lik insan grubunun %25'lik grubu FoMO ile başa çıkmada yetersiz kalmaktadır. Bu durum kişilerdeki hangi özelliklerin FoMO ile mücadele kolaylığı sağladığı konusunda merak uyandırmaktadır. Ayrıca FoMO konusunun incelendiği çalışma sayısının azlığından dolayı bu alanda literatüre katkı sağlayabilmek çalışmamızın diğer bir amacıdır.

2.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Amaçları Ve Kapsamı

Bu çalışma üniversite öğrencilerinde FoMO'nun görülme sıklığını belirlemek ve FoMO düzeyleri ile öğrencinin çeşitli özellikleri arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak ve literatüre bu alanda katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla çalışmamızda;

- Üniversite öğrencilerinde FoMO ne düzeydedir?
- Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri ile çeşitli özellikleri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır ? sorularına cevap aranacaktır.

Araştırmanın uygulama açısından kapsamını Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

2.2.Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Bu araştırma Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencileri kapsadığı için araştırma bulgularının ve sonuçlarının tüm öğrenciler için genellenmesinde bu hususun dikkate alınması önerilmektedir.

Bu çalışma kapsamında sorulan sorular, belli ölçüm araçları, belirlenen örneklem, kullanılan yöntem kapsamında incelenerek sınırlandırılmıştır. Toplanan nicel verilerin güvenilirlik ve geçerliliği, kullanılan anket tekniğinin özellikleriyle sınırlı olmaktadır. Araştırmada seçilen

ölçüm araçlarından, ulaşılan örneklem ve kullanılan örnekleme ve araştırma yönteminden kaynaklanan hataların olabileceği kabul edilmektedir.

Bu araştırma kapsamına sadece FoMO' nun belirli değişkenlerle ilişkisini ele almaktadır. Öğrencilerde FoMO düzeyini etkileyebilecek muhtemel diğer faktörler dikkate alınmamıştır. Ayrıca örnekleme yer alan öğrencilerin anket sorularını doğru ve samimi cevapladıkları, ölçeklerin ve istatistiksel yöntemlerin hipotezleri test etmede yeterli oldukları varsayılmıştır.

2.3.Araştırmanın Evreni

Bu araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim öğretim döneminde Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. İlgili fakültede toplam öğrenci sayısı 450'dir. Toplamda 346 kullanılabilir anketin elde edildiği çalışmada veriler, 02.05.2019-31.05.2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin, en az bir sosyal medya hesabına ve akıllı telefona sahip olmaları ön koşulu aranmıştır.

2.4.Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan FoMO ölçeği ise Przybylski tarafından geliştirilen, 10 sorudan oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Türkçe güvenirlik çalışması Gökler vd.(2016) tarafından 200 üniversite öğrencisi örnekleme kullanılarak yapılmıştır. Ölçekte yer alan her madde 1- 5 puan arasında puanlandırılmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça bireyin gelişmeleri kaçırma korkusunun olma olasılığı artmaktadır şeklinde değerlendirilecektir. Gökler vd. (2016) ölçeğin Cronbach alfa katsayısını 0.81 olarak bulmuşlardır.

2.5.Araştırmanın Modeli Ve Hipotezleri

Bu çalışma tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiş, verilerin toplanmasında ise anket yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmamızda cevap aranacak hipotezler ise şu şekilde belirlenmiştir:

- H1.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
- H2. Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri yaşa göre farklılaşmaktadır.
- H3.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri okudukları sınıfa göre farklılaşmaktadır.
- H4.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri okudukları bölüme göre farklılaşmaktadır.
- H5. Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri yaşanan yere göre farklılaşmaktadır.
- H6.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri telefon kontrol sayılarına göre farklılaşmaktadır.
- H7.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri şarj taşıma durumlarına göre farklılaşmaktadır.
- H8.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri uyanır uyanmaz telefon kontrol etmelerine göre farklılaşmaktadır.

H9.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri gece telefon kapatma durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H10.Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri sosyal medya kullanım sürelerine (günlük) göre farklılaşmaktadır

2.6.Verilerin Analizi

Çalışmada anket yöntemiyle toplanan veriler SPSS 22,0 programı ile analiz edilmiş verilere ilişkin sonuçlar tablo ile verilmiştir. Çalışmada verilerin analizine başlamadan önce ilk olarak FoMO ölçeğinin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach's alpha değerine bakılmıştır. Çalışmada kullanılan FoMO ölçeğinin güvenilirliği 0.80 olarak bulgulanmış ve yüksek düzeyde güvenilirliğe (Erdoğan ve İraz, 2019:151) sahip olduğu görülmüştür.

2. aşamada çalışma amaçları doğrultusunda FoMO ölçeğine verilen cevaplara göre öğrencilerin FoMO düzeyleri elde edilmiştir. 10 sorudan oluşan ve orijinal hali tek boyutlu bir yapıya sahip olan ölçekte “puan ortalaması artıka FoMO düzeyleri yükselmektedir” şeklinde yorumlanacaktır.

Öğrencilerin FoMO ortalamalarının hesaplanmasının ardından elde edilen puanların çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı analiz edilmiştir. Öğrencilerin FoMO düzeylerinin farklı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmeden önce kullanılacak analiz yönteminin (parametrik- nonparametrik) tespiti için normallik analizleri yapılmıştır. FoMO ölçeğinin çarpıklık değeri (-,269), ve basıklık değeri (-,229) -1 ve +1 arasında yer aldığı için verilerin normal dağıldığı varsayılmış (Erdoğan ve İraz, 2019:161) ve parametrik testlerin kullanılabileceğini göstermiştir.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılanların demografik özellikleri, telefon kullanma özellikleri, FoMO düzeyleri ve çeşitli değişkenler ile FoMO düzeyleri arasındaki farklılaşmaları gösteren tablolar ve yorumları yer almaktadır.

Tablo 1.Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>Özellikler</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	279	80,6
	Erkek	67	19,4
<i>Yaş</i>	18-20	189	54,6
	21-23	143	41,3
	24 ve üzeri	14	4,0
<i>Okuduğu Sınıf</i>	1.Sınıf	157	45,4
	2.Sınıf	75	21,7
	3.Sınıf	60	17,3
	4.Sınıf	54	15,6
<i>Okuduğu Bölüm</i>	Hemşirelik	258	74,6
	Sağlık Yönetimi	41	11,8
	Besl. ve Diyet.	47	13,6
<i>Yaşanılan Yer</i>	Aile Yanı	50	14,5
	Yurt	270	78,0

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	Arkadaşlarla Evde	15	4,3
	Akraba Yanı	4	1,2
	Evde Tek	7	2,0

Tablo 1'e göre katılımcıların çoğunluğu (%80,6) kadındır. Katılımcıların yaş dağılımları değerlendirildiğinde en büyük çoğunluk 20 yaş (%23,7) grubuna ait olsa da, 21 yaş (%21,1) ve 19 yaş (20,8) grubunun katılımcı sayıları birbirine oldukça yakındır. Katılımcıların %45,4'ü 1. sınıf öğrencisi ve %74,6'sı hemşirelik bölümü öğrencisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak öğrencilerin %78'i yurtta kalarak eğitim hayatına devam etmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Telefon Kullanma Özellikleri

Özellikler	Değişkenler	F	%
Akıllı telefon kontrol (günlük)	1-16 kez	65	18,8
	17-32 kez	114	32,9
	33-48 kez	61	17,6
	49 ve üzeri	106	30,6
Yanında şarj cihazı taşıma	Taşıyorum	108	31,2
	Taşımıyorum	238	68,8
Uyanır Uyanmaz Telefon Kontrol	Ediyorum	287	82,9
	Etmiyorum	59	17,1
Telefonu Gece Kapatma	Kapatıyorum	39	11,3
	Kapatmıyorum	307	88,7
Sosyal Medya Kullanım Süresi (Günlük-Dakika)	30 dakikadan az	22	6,4
	31-60 dakika arası	88	25,4
	61-120 dakika arası	104	30,1
	120 dakikadan fazla	132	38,2

Tablo 2'ye göre katılımcıların %32,9'u günde 17-32 arasında telefonunu kontrol ederken, %30,6'sı 49 ve üzerinde telefonunu kontrol etmektedir. Katılımcıların %68,8'inin yanında şarj cihazı taşımadığı, %88,7'sinin gece telefonunu kapatmadığı, %82,9'unun uyanır uyanmaz telefonunu kontrol ettiği bulgulanmıştır. Katılımcıların sosyal medya kullanım süreleri değerlendirildiğinde ise katılımcıların %38,3'sinin günlük 120 dakikadan fazla, %30,1'inin 61-120 dakika arasında ve %25,4'ünün ise 31-60 dakika arasında sosyal medyada vakit geçirdikleri bulgulanmıştır. Katılımcıların sadece %6,4'ü sosyal medyada günlük 30 dakikadan daha az vakit geçirdiği bulgulanmıştır.

Tablo 3'te öğrencilerin FoMO düzeylerine ait bilgiler maddeler halinde verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Kapsamına Alınan Öğrencilerin Maddelere ve Ölçeğin Tümüne Ait Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Madde No	İfadeler	N	$\bar{x}$	ss
1	Başkalarının benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım	346	1,95	,054
2	Arkadaşlarımla benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım	346	1,90	,053
3	Arkadaşlarımla ben yokken eğlendiklerini öğrendiğimde endişelenirim.	346	2,01	,060

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

4	Arkadaşlarımın neler yaptığını bilmediğimde kaygı hissederim.	346	2,10	,059
5	Arkadaşlarımın ‘aralarındaki şakaları, muhabbetleri’ anlamak benim için önemlidir.	346	3,18	,070
6	Bazen neler olup bittiğini takip etmek için fazla zaman harcayıp harcamadığımı merak ederim.	346	2,98	,062
7	Arkadaşlarımla buluşmak için bir fırsatı kaçırmış olmak canımı sıkır.	346	2,99	,067
8	İyi bir zaman geçirdiğimde bunun detaylarını online olarak paylaşmak benim için önemlidir.	346	2,50	,065
9	Planlanmış bir toplanmayı kaçırmak canımı sıkır.	346	3,50	,065
10	Tatile çıktığımda arkadaşlarımın ne yaptığını takip etmeye devam ederim.	346	2,86	,067
Ölçek Ortalaması		346	2,60	,039

FoMO ölçeğinin genel ortalaması 2,60 olarak bulgulanmıştır. Ölçeğin en yüksek puanının 5 olduğu düşünüldüğü zaman FoMO ortalamasının ortalama değerin üstünde olduğu görülmektedir. Ölçekten bazı ifadelerin (5., 6., 7. ve 9.) ortalamanın çok üstünde değer aldığı görülmektedir.

Öğrencilerin FoMO düzeylerinin cinsiyet değişkeniyle farklılıkları aşağıda tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre FoMO Düzeylerine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Düzy	N	$\bar{x}$	ss	t	p	Fark
Cinsiyet	Kadın	279	2,67	,71	3,85	0,00	Anlamlı
	Erkek	67	2,30	,72			Fark

Öğrencilerin FoMO düzeyleri ile cinsiyetleri arasındaki t testine ait istatistiksel farkların yer aldığı tablo 4’ü incelendiğimiz zaman; ölçek ortalaması ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır (t: 3,85; p<0,05). Bu sonuçlara göre kadın katılımcıların (2,67) FoMO düzeyleri erkek katılımcılardan (2,30) istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir.

Öğrencilerin FoMO düzeylerinin yaş, okuduğu sınıf, okuduğu bölüm ve yaşanan yer değişkenleriyle farklılıkları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Yaş, Sınıf, Bölüm Ve Yaşanılan Yer Değişkenlerine Göre FoMO Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Düzy	N	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Yaş	a-18-20 yaş	189	2,70	,71	7,99	,00	Anlamlı Fark a-c , b-c
	b-21-23 yaş	143	2,52	,72			
	c-24 ve üzeri	14	1,97	,67			
Okuduğu Sınıf	a-1.Sınıf	157	2,66	,75	2,134	,09	Fark Yok
	b-2.Sınıf	75	2,60	,65			
	c-3.Sınıf	60	2,63	,75			
	d-4.Sınıf	54	2,37	,70			
Okuduğu Bölüm	a-Hemşirelik	258	2,54	,70	3,77	,02	Anlamlı Fark a-b
	b-Sağlık Yönetimi	41	2,84	,70			

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	c-Besl. ve Diyet.	47	2,71	,83			
Yaşanılan Yer	a-Aile Yanı	50	2,62	,84	,196	,94	Fark Yok
	b-Yurt	270	2,60	,72			
	c-Arkadaşlarla Evde	15	2,48	,49			
	d-Akraba Yanı	4	2,80	,40			
	e-Evde Tek	7	2,52	,93			

Tablo 5'e göre, öğrencilerin FoMO düzeyleri ile yaşları (F: 7,99; p:,00) ve okuduğu bölüm (t: 3,77; p:,02) değişkenleri arasındaki tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanırken, okunulan sınıf ve yaşanılan yer değişkenleriyle FoMO düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır.

Öğrencilerin yaşlarına göre FoMO düzeylerinin hangi gruptan kaynakladığını belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre farklılık 24 yaş ve üzeri yaş grubu ortalamasından kaynaklanmaktadır. 24 yaş ve üzeri grubun FoMO düzeyi (1,97), 18-20 yaş arası (2,70) ve 21-23 (2,52) yaş arası grup ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür.

Öğrencilerin okuduğu bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde değişen FoMO düzey farklılığının nedeni bulmak üzere yapılan Tukey testi sonuçlarına göre farklılık hemşirelik ve sağlık yönetimi öğrencileri arasından kaynaklanmaktadır. Hemşirelik öğrencilerinin FoMO düzeyleri (ort: 2,54), sağlık yönetimi öğrencilerinin FoMO düzeylerinden (ort:2,84) anlamlı şekilde düşüktür.

Öğrencilerin FoMO düzeylerinin akıllı telefon günlük kontrol ve sosyal medya kullanım süresine göre farklılıkları tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.Öğrencilerin Telefon Kullanma özelliklerine Göre FoMO Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Düzy	N	$\bar{x}$	ss	F	p	Fark
Akıllı telefon kontrol (günlük)	a)1-16 kez	65	2,34	,79	5,50	,00	Anlamlı Fark a-c, a-d
	b)17-32 kez	114	2,53	,69			
	c)33-48 kez	61	2,77	,65			
	d)49 ve üze.	106	2,73	,72			
Sosyal Medya Kullanım Süresi (Günlük-Dakika)	a)30 dak.az	22	1,95	,64	8,96	,00	Anlamlı Fark a-b, a-c, a-d b-d,
	b)31-60 dak.	88	2,47	,76			
	c) 61-120 dak.	104	2,68	,65			
	d)120 dak. fzl.	132	2,73	,71			

Tablo 6'ya göre öğrencilerin FoMO düzeyleri ile akıllı telefon günlük kontrol düzeyleri (F:5,50; p:,00) ve sosyal medya günlük kullanım (F: 8,96; p: ,00) süreleri istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Akıllı telefon günlük kontrol sayısı ile FoMO düzeyi farklılığını araştırdığımız Tukey analiz sonucuna göre gruplar arası farklılık akıllı telefon günlük kontrol sayısı 1-16 arasında değişen öğrencilerden kaynaklanmaktadır. Telefonunu günde 1-16 arasında kontrol eden öğrencilerde FoMO ortalaması (ort: 2,34), 33-48 kez kontrol eden grup ortalaması (ort:2,77)

ve 49 kez ve üzerinden kontrol eden grup ortalamasında (ort: 2,73) istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür.

Sosyal medya günlük kullanım süresine ile FoMO düzeyi farklılığını araştırdığımız Tukey analiz sonucuna göre farklılık 4 gruptan kaynaklanmaktadır. Günlük sosyal medya kullanım süresi 30 dakikadan az olan grubun FoMO ortalaması (ort:1,95), 31-60 dakika arası sosyal medya kullanan grup ortalamasından (ort: 2,47), 61-120 dakika arası sosyal medya kullanan grup ortalamasında (ort: 2,68) ve 120 dak ve üzerinde sosyal medya kullanan grup ortalamasından (ort: 2,73) anlamlı şekilde düşüktür. Yine 31- 60 dakika arası sosyal medya kullanan grup FoMO ortalaması (ort: 2,47), 120 dak ve üzerinde sosyal medya kullanan grup ortalamasından (ort: 2,73) anlamlı şekilde düşüktür.

Öğrencilerin FoMO düzeylerinin uyanır uyanmaz telefon kontrol , telefonu gece kapatma ve şarj cihazı taşıma özelliklerine süresine göre farklılıkları tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Telefon Kullanma özelliklerine Göre FoMO Düzeylerine İlişkin T Testi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Düzy</i>	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
<i>Uyanır Uyanmaz Telefon Kontrol</i>	Ediyorum	287	2,66	,72	3,51	,001	Fark var
	Etmiyorum	59	2,30	,70			
<i>Telefonu Gece Kapatma</i>	Kapatıyorum	39	2,43	,64	-1,49	,137	Fark yok
	Kapatmıyorum	307	2,62	,73			
<i>Şarj Cihazı Taşıma</i>	Taşıyorum	108	2,65	,70	,892	,373	Fark yok
	Taşımıyorum	238	2,57	,74			

Tablo 7’ye göre, öğrencilerin FoMO düzeyleri ile uyanır uyanmaz telefon kontrol etme durumları (t: 3,51; p:,001) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmış, uyanır uyanmaz telefon kontrol eden grubun FoMO ortalamasının (ort:2,66), uyanır uyanmaz telefon kontrol etmeyen grubun FoMO ortalamasından (ort: 2,30) istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Telefonu gece kapatma (t:-1,49; p:,137) ve şarj cihazı taşıma değişkenleri (t:,892; p:,373) ile FoMO düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulgulanmamıştır.

Yapılan analizler sonucunda hipotezlerin kabul red durumları tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Hipotezlerin Kabul/Red Durumları

No	Hipotez	Kabul/Red
H1	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H2	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri yaşa göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H3	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri okudukları sınıfa göre farklılaşmaktadır.	Red
H4	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri okudukları bölüme göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H5	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri yaşanan yere göre farklılaşmaktadır	Red

H6	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri telefon kontrol sayılarına göre farklılaşmaktadır	Kabul
H7	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri şarj taşıma durumlarına göre farklılaşmaktadır	Red
H8	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri uyanır uyanmaz telefon kontrol etmelerine göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H9	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri gece telefon kapatma durumlarına göre farklılaşmaktadır.	Red
H10	Üniversite öğrencilerinin FoMO düzeyleri bir günde sosyal medya kullanım sürelerine göre farklılaşmaktadır	Kabul

4.SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilişim teknolojilerindeki hızlı değişimler sonucu, özellikle genç kuşağın önemli bir sorunu olmaya aday olarak görülmeye başlayan, gelişmeleri –özellikle sosyal medyadaki- kaçırma korkusu düzeylerinin tespit edilmesi ve öğrenciye özel hangi değişkenlerin bu korkuyu artırıp azalttığına tespiti amacıyla 346 üniversite öğrencisi ile yapılan çalışma bulguları şu şekildedir:

- ✓ Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin FoMO düzeyleri 2,60 olduğu bulgulanmıştır. Ölçeğimizin en büyük değerinin 5 puan olduğu düşünüldüğü zaman öğrencilerin FoMO düzeyleri ortalamasının biraz üzerinde olduğu bulgulanmıştır. Hoşgör vd. (2017)'nin 200 üniversite öğrencisi örneklemini kullandığı çalışmasında bu ortalamayı 2,86, Gezgin vd (2017) 363 öğretmen adayı üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmasında 2,46, Çınar ve Mutlu (2018) ise 2,30 olarak bulgulanmıştır. Çalışma bulgumuz literatürdeki diğer sonuçlara yakın bir değerdedir ve uyumludur.
- ✓ Çalışmada; kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek FoMO düzeyine sahip oldukları saptanmıştır. İlgili literatür incelendiğinde bu konuda farklı bulgular olduğu görülmektedir. Hoşgör vd. (2017) ve Tozkoparan ve Kuzu (2019) çalışmalarında benzer şekilde kız öğrencilerin FoMO düzeyinin erkek öğrencilerden daha yüksek bulgulanmışlar ancak bu farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulgulanmamışlardır. Gökler vd. (2015) çalışmasında erkek ve kızlar arasında FoMO düzeyi açısından bir farklılığa rastlanmamıştır. Gezgin vd. (2017) çalışmasında farklı şekilde kız öğrencilerin FoMO düzeyinin erkek öğrencilerden anlamlı şekilde düşük olduğunu bulgulanmıştır.
- ✓ Verilerin analizi sonucunda karşımıza çıkan ikinci anlamlı sonuç öğrencilerin yaşları ile FoMO düzeyleri arasındadır. Bulgulara göre 24 yaş ve üzeri yaş grubunun FoMO ortalaması hem 18-20 yaş arası grubun FoMO ortalamasından hem de 21-23 yaş arası grubun FoMO ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür. Çalışma bulgusu ile literatür karşılaştırıldığında Abel, Buff ve Burr, 2016 yılında çoğunluğu üniversite öğrencisi olan örneklem ile yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin yaş ve FoMO düzeyleri arasında benzer şekilde anlamlılığa rastlanmıştır. Abel vd.(2016)'nin çalışma bulgusu da çalışma bulgumuzla paralel şekilde 24 yaş ve üzeri grubun FoMO düzeyleri diğer yaş gruplarının (18-19, 20-21 ve 22-23) FoMO düzeylerinden anlamlı şekilde düşük olduğu şeklindedir. Aynı şekilde Gezgin vd. (2017) çalışma bulgularında 24 yaş ve üzeri

grubun FoMO düzeyini 21 yaş altı gruptan anlamlı şekilde düşük bulgulamışlardır. Ergenlerdeki FoMO ile ilişkili olabilecek bazı kavramları inceleyen Beyens vd. (2016) çalışma bulgularında yine yaş ile FoMO ile ilişkili kavramlar olan aidiyet ve popülerlik gereksinimi arasında negatif ilişki olduğunu bulgulamışlardır. Buna karşın Hoşgör vd. (2017) ile Gökler vd. (2015) FoMO düzeyleri ile yaş arasında anlamlı farklılığa rastlamamışlardır.

- ✓ Öğrencilerin okuduğu bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde değişen FoMO düzey farklılığının nedeninin hemşirelik ve sağlık yönetimi öğrencileri arasından kaynaklandığı ve hemşirelik öğrencilerinin FoMO düzeylerinin sağlık yönetimi öğrencilerinin FoMO düzeylerinden anlamlı şekilde düşük olduğu bulgulanmıştır. Hoşgör vd. (2017) çalışma bulgularında sağlık eğitimi alan öğrencilerin FoMO düzeylerinin diğer bölümlere göre daha düşük olduğunu bulgulamış ve bu durumu da sağlık öğrencilerinin farkındalıklarının daha yüksek olabileceği ihtimaline dayandırmıştır. Bu çalışma iki bölüm arasındaki öğrenci sayısı arasındaki fark yüksek olduğu için öğrencilerin FoMO seviyeleri eşit olarak temsil edilememektedir. Dolayısıyla anlamlı bir farklılık bulgulanmasına rağmen bu farklılığın kesinlikle varlığından bahsedilememektedir. Ancak Hoşgör vd. (2017)'nin tespiti doğrultusunda hemşirelik öğrencilerinin daha çok tıbbi bilgiye sahip olmaları, sağlık yönetimi öğrencilerinin hepsinin 1. sınıf öğrencisi olması, artan yaş ile birlikte FoMO düzeyinin düşme bulgusu bu farkı anlamlı kılmaktadır.
- ✓ Öğrencilerin telefon günlük kontrol sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde değişen FoMO düzey farklılığının nedeninin telefon günlük kontrol sayısı 1-16 arasında değişen öğrencilerden kaynaklandığı bulgulanmıştır. Telefonunu günde 1-16 arasında kontrol eden öğrencilerde FoMO ortalamasının, 33-48 kez kontrol eden grup ortalamasından ve 49 kez ve üzerinden kontrol eden grup ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşük olduğu bulgulanmıştır. Çalışma bulgumuz Gökler vd. (2015) ve Hoşgör vd. (2017)'nin çalışma bulgularıyla uyumludur. Bu bulgu bağlamında öğrencilerin FoMO düzeyi artıka telefon kontrol sayılarının arttığını söylenebilir
- ✓ Öğrencilerin gün boyunca sosyal medyada geçirdikleri süre ile de FoMO düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı bulgulanmıştır. Sosyal medyada 30 dakikadan daha az süre geçiren grubun FoMO ortalaması, 31-60 dakika arası sosyal medya kullanan grup ortalamasından 61-120 dakika arası sosyal medya kullanan grup ortalamasında ve 120 dak ve üzerinde sosyal medya kullanan grup ortalamasından anlamlı şekilde düşüktür. Yine 31- 60 dakika arası sosyal medya kullanan grubun FoMO ortalamasının, 120 dakika ve üzerinde sosyal medya kullanan grup ortalamasından anlamlı şekilde düşük olduğu bulgulanmıştır. Çalışma bulgumuz yine Gezgin (2017,162), Hoşgör (2017,219) Gökler (2015,56), Abel vd. (2016)'nin çalışma bulgularıyla uyumludur. Bu sebeple FoMO'nun kişilerde sosyal medyada geçirilen süreyi artırdığı söylenebilir.
- ✓ Çalışmamızdaki son anlamlı sonuç uyanır uyanmaz telefon kontrol değişkeniyle FoMO arasında bulgulanmıştır. Uyanır uyanmaz telefonunu kontrol eden katılımcıların FoMO düzeyi, uyanır uyanmaz telefonunu kontrol etmeyen katılımcıların FoMO düzeyinden

istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek bulgulanmıştır. Hoşgör (2017, 219) yine çalışma bulgusunda uyanır uyanmaz telefon kontrol etme değişkeniyle FoMO arasında anlamlı sonuç bulgulanmıştır.

Değişen iletişim şartları nedeniyle ortaya çıkan FoMO'nun özellikle gençler arasında yaygın olması, gençlerin tüm hayatlarının sanal bir dünyadan oluşmasıyla sonuçlanabilmekte ve yüzyüze iletişim kurulmasında zorluklar oluşturarak sosyal uyum sorunu yaşanmasına yol açabilmektedir. Özellikle genç kuşağın sosyal iletişim imkanlarını artıracak etkinlikler planlanarak, FoMO' nun etkileri konusunda gençlerin bilgilendirilmesi ileriki dönemlerde yaşanacak stres, depresyon ve tükenmişlik gibi birçok psikolojik rahatsızlığı önlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

Abel, J. P., Buff, C. L., & Burr, S. A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 14(1), 33-44.

Alt, D. ve Boniel-Nissim, M. (2018). Ergenlerin Derin ve Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımları, Sorunlu İnternet Kullanımı ve Kaçırılma Korkusu (FoMO) Arasındaki Bağlantılar. *İnternet müdahaleleri*, 13, 30-39.

Ayaz, M.B. (2018). Eyvah! Şimdiki Gençlerin %50'si Fomo <https://www.haberler.com/eyvah-simdiki-genclerin-40-i-fomo-10715639-haberi/> E.T.28.08.2019

Barber, L. K., & Santuzzi, A. M. (2017). Telepressure and college student employment: The costs of staying connected across social contexts. *Stress and Health*, 33(1), 14-23.

Beyens I, Eline F, Steven E.(2016) “I don’t want to miss a thing”: Adolescents’ fear of missing out and its relationship to adolescents’ social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*. 64;1-8.

Błachnio, A., & Przepiórka, A. (2018). Facebook intrusion, fear of missing out, narcissism, and life satisfaction: A cross-sectional study. *Psychiatry research*, 259, 514-519.

Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., & Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences*, 116, 69-72.

Çınar, Ç. Y., & Mutlu, E. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Yordayıcıları. *Current Addiction Research* 2018;2(2): 47-53

Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 63, 509-516.

Erdoğan, P. ve İraz, R. (2019). Örgütsel vatandaşlık, örgütsel sinizm ve tükenmişliğe pozitif psikolojik sermaye etkisi. *Eğitim Yayınevi, Konya*

Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS

Gezgin, D. M., Hamutoglu, N. B., Gemikonakli, O., & Raman, I. (2017). Social networks users: fear of missing out in preservice teachers. Journal of Education and Practice, 8(17), 156-168.

Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., ve Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17(1), 52-59.

Herman, D. (2000). Introducing short-term brands: A new branding tool for a new consumer reality. Journal of Brand Management, 7(5), 330-340.

Hefner, D., Knop, K. ve Vorderer, P. (2018). “Döngüde Olmak İstiyorum!” - Genç Ergenlerin Cep Telefonu Kullanımının Miktarı ve Kalitesi için Kayıp Korkunun (FoMO) Rolü1. Gençlik ve medya: Medya kullanımı ve etkileri üzerine güncel bakış açıları , 38 , 39.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/FoMO> E.T.15.08.2019

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/fomo?q=FoMO>

[https:// wearesocial.com/global-digital-report-2019](https://wearesocial.com/global-digital-report-2019)

<https://visual.ly/community/infographic/lifestyle/fomo-epidemic>

Hoşgör, H., Tütüncü, S. K., Hoşgör, D. G., & Tandoğan, Ö.(2017). Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), ISSN:2149-8598, Vol: 3, Issue: 17, pp. 213-223

Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. Journal of adolescence, 55, 51-60

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. Computers in Human Behavior, 29(4), 1841-1848.

Rogers, A. P., & Barber, L. K. (2019). Addressing FoMO and telepressure among university students: Could a technology intervention help with social media use and sleep disruption?. Computers in Human Behavior, 93, 192-199.

Stead, H., & Bibby, P. A. (2017). Personality, fear of missing out and problematic internet use and their relationship to subjective well-being. Computers in Human Behavior, 76, 534-540.

Tozkoparan, s. B., & Kuzu, A. (2019)The Relationship Between Fear of Missing Out (FoMO) Levels and Cyberloafing Behaviors of Teacher Candidates. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(1), 87-110.

Traş, Z., & Öztemel, K. (2019). Facebook Yoğunluğu, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Addicta: The Turkish Journal On Addictions, Türkiye Yeşilay Cemiyeti, ISSN 2149-1305, eISSN 2148-7286.

Üney, R.(2016). Sosyal medyanın faydaları ve zararları. <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/sosyal-medyanin-faydalari-ve-zararlari-40194571>. E.T.28.08.2019

Wiesner, L. (2017). Fighting FoMO: a study on implications for solving the phenomenon of the Fear of Missing Out (Master's thesis, University of Twente).

Wolniewicz, C. A., Tihamiyu, M. F., Weeks, J. W., & Elhai, J. D. (2018). Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation. Psychiatry research, 262, 618-623.

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN
TUTUMLARINI FARKLILAŞTIRAN ETKENLER**

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ŞANLI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ERDOĞAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumlarını belirlemek ve sosyal medya tutumları ile öğrencilerin çeşitli özellikleri arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak ve literatüre bu alanda katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumları hangi düzeydedir? ve sosyal medyaya ilişkin tutumları demografik ve telefon kullanma özelliklerine göre farklılaşır mı? sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmanın uygulama açısından kapsamını Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 450'dir. Toplamda 346 kullanılabilir anketin elde edildiği çalışmada veriler, 02.05.2019-31.05.2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin, en az bir sosyal medya hesabına ve akıllı telefona sahip olmaları ön koşulu aranmıştır. Araştırmanın verileri SPSS (22.0) programıyla analiz edilmiştir.

Araştırma verilerin toplanabilmesi için Otrar ve Arğın tarafından geliştirilen “sosyal medya tutum ölçeği” kullanılmıştır. 5'li likert tarzı, 23 sorudan oluşan ölçek 4 boyuttan oluşmaktadır. Sosyal medya tutum ölçeğinin güvenilirliği 0,76 olarak bulgulanmıştır.

Yapılan analizler neticesinde öğrencilerin sosyal medya tutum düzeyleri 2,99 olarak bulgulanırken sosyal medya tutum ölçeğinin paylaşım ihtiyacı boyutunun en yüksek ortalamaya (ort:3,25) sahip olduğu bulgulanmıştır. En düşük ortalamaya sahip boyut ise sosyal yetkinlik boyutu (ort:2,55) olarak bulgulanmıştır. Yapılan t testi sonuçlarına göre cinsiyet ile sosyal yetkinlik boyutu arasında ve uyanır uyanmaz telefon kontrol etme durumu ile sosyal medya tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Yine öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile öğretim görevlileriyle iletişim boyutu arasında, yanlarında şarj cihazı taşıma ile sosyal yetkinlik boyutu arasında, sosyal medya günlük kullanım süresi ve telefon günlük kontrol etme sayılarıyla sosyal yetkinlik boyutu arasında istatistiksel anlamlılığa rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Tutumları, Akıllı Telefon Kullanımı,

ABSTRACT

This study was conducted to determine the social media attitudes of university students and whether there is a difference between social media attitudes and various characteristics of students and contribute to the literature in this field. For this purpose, the questions “What level is the attitude of university students towards social media?, and Do their attitudes towards social media differ according to demographic and smart phone use characteristics?” were sought to be answered.

The scope of the study for application consists of students studying at the Faculty of Health Sciences at Karamanoglu Mehmet Bey University. The number of students studying in the Faculty of Health Sciences is 450. In the study, total 346 usable questionnaires were obtained and the data were collected from 02.05.2019 to 31.05.2019. Students who agreed to participate in the study were required to have at least one social media account and smart phone. The data of the study was analyzed by SPSS (22.0) program.

In order to collect research data “Social Media Attitude Scale” developed by Otrar and Argın was used. The 5-point Likert scale consists of 23 questions and 4 dimensions. The reliability of the social media attitude scale was found to be 0.76. As a result of the analysis, while social media attitude level of the students was found to be 2.99, it was found that the need to share dimension of social media attitude scale had the highest average (3.25). The lowest average dimension was found to be social competence dimension (mean: 2.55). According to the results of the t test, a statistically significant difference was found between gender and social competence dimension and between smart phone control when waking up and social media attitudes dimensions. Also, it was found that there was a statistical significance between dimension of the grades of students and dimension of the communication with the lecturers, between the dimension of carrying the charger with them and the social competence dimension, and the dimension of the time period of daily use of social media and the number of daily checking of the smart phones and social competency dimension.

Keywords: Social Media Attitudes, Smart Phone Use,

1.GİRİŞ

Teknolojik alanda yaşanan hızlı gelişmeler her alanda olduğu gibi iletişim alanında da hızlı değişimlere yol açarak, sanal iletişim yöntemlerinin doğmasıyla sonuçlanmıştır (Çalışır, 2015; 116). Sanal bir iletişim yöntemi olarak karşımıza çıkarak, iletişim ve paylaşımın izin veren sosyal medya, Web 2’nin gelişimiyle birlikte doğmuş (Mavnacıoğlu, 2009; Newson, Houghton ve Patten, 2008) ve insanlar arasında çok hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Sosyal medya kavramı farklı kişilerce değişik şekillerde tanımlansa da, tanımlamalar genellikle benzer temellerde yapılmıştır. Kaplan ve Haenlein (2009:565) tarafından sosyal medya “tüketicilerin fikir, içgörü, deneyim ve bakış açılarını paylaşmalarına yardımcı olan içerik toplulukları (ör. YouTube), sosyal paylaşım siteleri veya bloglar (ör. Facebook) , ortak

projeler (ör. Wikipedia) gibi internet tabanlı uygulamalar” şeklinde tanımlanırken, The Merriam-Webster sözlüğü (xxx) sosyal medyayı, “kullanıcıların bilgi, fikir, kişisel mesaj ve diğer içerikleri (videolar gibi) paylaşmak için çevrim içi topluluklar oluşturduğu elektronik iletişim biçimleri” şeklinde tanımlamıştır. İlk modern sosyal medya uygulaması olan SixDegrees sitesi ise 1997 yılında paylaşımına açılmış (Otrar ve Argın, 2015) olmasına rağmen kavram ilk kez 2006 yılında Chris Shipley tarafından kullanılmıştır (Wenting, 2019; Katoozian ve Khonsari, 2019).

Sosyal medyayı, katılım, açıklık, konuşma, toplum ve bağlılık özelliklerini üzerinde taşıyan en iyi çevrimiçi grup olarak tanımlayan Mayfield_(2008:5)’e göre günümüzde sosyal medyanın bu özellikleri taşıyan 7 çeşidi bulunmaktadır (Mayfield ;2008). Sosyal ağlar (facebook), bloglar, vikiler (wikipedia), podcast, forumlar, içerik toplulukları (youtube) ve mikrobloglar (twitter) olarak ayrı çeşitleri olan sosyal medyanın (Mayfield ;2008) her bir türü katılımcılara farklı olanaklar tanımaktadırlar. Katılım özelliği kullanıcıları geri bildirim yapma imkanı tanırken, açıklık özelliğiyle kullanıcılar sosyal medyadaki hemen hemen bütün paylaşımlara ulaşabilmektedirler. Kullanıcıların birbiriyle ve büyük topluluklarla konuşmalarına izin vermesi ve kişilerin bu sayede bağlantılarını arttırmalarına imkan tanınması sosyal medyayı popüler yapan diğer özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Solmaz, Tekin, Herzem ve Demir, 2013:24)

Sosyal medyanın insanlara sağladığı ayrıcalıklar insanlar arasındaki yayılımının son derece hızlı olmasına neden olmuştur. “We Are Social” in hazırlamış olduğu 2018 yılı sosyal medya istatistiklerine göre bugün Dünya genelinde 4.38 milyar kişi internet kullanıcı, nüfusun %45’i sosyal medya kullanıcısı durumundadır (dijilopedi.com) ve en yaygın sosyal medya kullanım nedeni kişilerin birbirleriyle iletişim kurmasına imkan tanınması olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağır ve Doğruluk, 2018: 1042). Ayrıca yüksek katılım, kamu paylaşımı, anlık, etkileşim gibi pek çok özelliği olan sosyal medya, insanlara bilgi edinme, yayınlama ve paylaşma yolları sunarak insanların sosyal etkinlikleri yayınlama ve yorumlama konusundaki mevcut isteklerini de karşılamaktadır (Wenting, 2019:15).

Sosyal medyanın insanların hayatlarında giderek artan kullanımı bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de internet kullanım yaşı 0-4 yaş arasına düşerken, ortalama bir günde sosyal medyada geçirilen süre 2 saat 46 dakikaya ulaşmıştır (dijilopedi.com).

Sosyal medyanın aşırı kullanımı özellikle gençlerin, kimlik oluşumuna olumsuz etki, mahremiyet duygusunun gelişmesini engelleme, kandırılma, popüler olma isteği, toplumdan uzaklaşma, yalnızlaşma, konuşamayan ama yazan gençlik ve gelişmelerden ve hayattan geri kalma gibi tehlikeli durumlarla karşılaşma risklerini artırmaktadır (Üney, 2016). Diğer ve Taşdelen (2017:200) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışma bulgularına göre aşırı sosyal medya kullanımı sonucunda içine kapanmak, benlik saygısını yitirme, duygu durum değişikliği ve tatminsizlik gibi duygusal ve davranışsal rahatsızların oluşabileceği bulgulanmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmada özellikle gençlerin sosyal medyada geçirdikleri sürenin uzun oluşu sebebiyle üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumlarının belirlenmesi ve bu tutumlarını farklılaştıran bazı değişkenlerin tespit edilmesi, bu çalışma ile ilgili literatüre katkı sağlaması ve alanda yapılacak olan ışık tutması amaçlanmaktadır.

2.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Amaçları ve Kapsamı

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1.Üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumları hangi düzeydedir?
2. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumları demografik ve telefon kullanma özelliklerine göre farklılaşır mı?

Araştırmanın uygulama açısından kapsamını Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

2.2.Sınırlılıklar

Araştırma; 2018-2019 öğretim yılı ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Fakültesi öğrencileri ile sınırlıdır.

2.3.Yöntem

Verilerin anket yöntemi ile toplandığı bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumları, ölçek yoluyla elde edilen verilere dayanarak betimlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma tarama türünde betimsel bir çalışmadır. Betimsel çalışma bitmiş olan ya da hala devam eden bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan çalışmadır (Aküzüm ve Saraçoğlu, 2017:806; Alican ve Saban, 2013:5).

2.4.Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 öğretim yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünü saptamak için Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014:89)'ın çeşitli hata düzeyleri için hazırlanmış olduğu örneklem büyüklüğü tablosu kullanılmıştır. 450 öğrencinin öğrenim gördüğü fakülte için uygun örneklem büyüklüğü 0,03 örnekleme hatası ve 0.05 güven aralığında 341'dir. Bizim örneklem sayımız 346'dır.

2.5.Veriler Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan sosyal medya tutum ölçeği ise Otrar ve Arğın tarafından 13-18 yaş aralığında 302 ortaokul ve lise öğrencisi örnekleme kullanılarak geliştirilen 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin geçerlilik analizinde 23 maddeden oluşan 4 boyutlu bir yapı ortaya

konulmuş ve 4 boyutlu yapının toplam varyansın %56,65'ini açıkladığı belirtilmiştir (Otrar ve Argın, 2015-391-393)

Ölçekte yer alan her madde 1- 5 puan arasında puanlandırılmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça “bireyin sosyal medya ilgisi” artmaktadır şeklinde değerlendirilecektir. Otrar ve Argın (2015) Ölçeğin cronbach alfa katsayısını 0,85 olarak saptamıştır. ölçeğe ait alt boyutlar incelendiğinde ise güvenilirlik katsayısı cronbach alfa; “paylaşım ihtiyacı” alt boyutu için 0,80; “sosyal yetkinlik” alt boyutu için 0,81; “sosyal izolasyon” alt boyutu için 0,79 ve “öğretmenlerle ilişki” alt boyutu için 0,81 olarak hesaplanmıştır (Otrar ve Argın ,2015-395)

Paylaşım ihtiyacı boyutu ölçekte 4,5,6,12,13,15,17 ve 21., sosyal yetkinlik boyutu ölçekte 1,2,8,16,18 ve 20. sorulardan oluşmaktadır. Öğretim görevlileriyle ilişki boyutu ölçekte 9, 10 ve 19. sorulardan sosyal izolasyon boyutu ise ölçekte 3,7,11,14,22 ve 23. sorulardan oluşmaktadır.

2.6.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızda cevap aranacak hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H1.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H2. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları yaşa göre farklılaşmaktadır.

H3.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları öğrenim gördükleri sınıfa göre farklılaşmaktadır.

H4.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları öğrenim gördükleri bölüme göre farklılaşmaktadır.

H5.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları telefon kontrol sayılarına göre farklılaşmaktadır.

H6.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları şarj taşıma durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H7.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları uyanır uyanmaz telefon kontrol etmelerine göre farklılaşmaktadır.

H8.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları gece telefon kapatma durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H9.Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumları sosyal medya kullanım sürelerine (günlük) göre farklılaşmaktadır

2.7.Verilerin Çözümlemesi

Ölçek aracılığıyla toplanan veriler SPSS (22) programı ile analiz edilmiştir.

2.8.Normallik ve Güvenilirlik Analizleri

Bu çalışmadan elde edilen verilere dayanarak ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Güvenilirlik ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade ettiği için yapılan her ölçüm için gereklidir (Kayış, 2010: 403). Güvenilirlik analizinde pek çok model kullanılır. Alfa modeli bunlardan biridir. Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır (Kayış, 2010: 403):

- ✓ $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değil.
- ✓ $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük.
- ✓ $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir.
- ✓ $0,80 \leq \alpha < 1,0$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir.

Bu kapsamda ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik Katsayıları

Sosyal Medya Tutum Ölçeği	0,76	Oldukça güvenilir
Paylaşım İhtiyacı Boyutu	0,83	Yüksek derecede güvenilir
Sosyal Yetkinlik Boyutu	0,83	Yüksek derecede güvenilir
Öğretim Görevlileriyle İletişim Boyutu	0,79	Oldukça güvenilir
Sosyal İzolasyon Boyutu	0,79	Oldukça güvenilir

Araştırmanın verileri için uygun analiz türünün belirlenmesinde puanların normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Verilerin normal dağılımı parametrik yada parametrik olmayan testlerin kullanımının belirlenmesinde gereken bir durumdur (Field, 2009: 93). Ölçeklerin normallik analizi için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1 ve +1 aralığında yer alması normal dağılım için bir ölçüt olarak gösterilmektedir (Ak, 2010:73). Yapılan analizde sosyal medya tutum ölçeğinin çarpıklık (,070) ve basıklık değerleri (,316) +1 ve -1 aralığında yer aldığından veri setinin normal dağılıma yakınlık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılanların demografik özellikleri, telefon kullanma özellikleri, sosyal medya tutumları ve demografik ve telefon kullanma özellikleriyle sosyal medya tutumları arasındaki farklılaşmaları gösteren tablolar ve yorumları yer almaktadır.

Tablo 2.Katılımcıların Demografik ve Telefon Kullanma Özellikleri

Özellikler		f	%
Cinsiyet	Kadın	279	80,6
	Erkek	67	19,4
Yaş	18-19 yaş arası	107	30,9
	20-21 yaş arası	153	44,2
	22-23 yaş arası	72	20,8
	24 yaş ve üzeri	14	4,0
Öğrenim Gördükleri Sınıf	1.sınıf	157	45,4
	2.sınıf	75	21,7
	3.sınıf	60	17,3

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	4.sınıf	54	15,6
Öğrenim Gördükleri Bölüm	Hemşirelik	258	74,6
	Sağlık Yönetimi	41	11,8
	Besl. ve Diете.	47	13,6
Akıllı telefon kontrol (günlük)	1-16 kez	65	18,8
	17-32 kez	114	32,9
	33-48 kez	61	17,6
	49 ve üzeri	106	30,6
Yanında şarj cihazı taşıma	Taşıyorum	108	31,2
	Taşımiyorum	238	68,8
Uyanır Uyanmaz Telefon Kontrol	Ediyorum	287	82,9
	Etmeyorum	59	17,1
Telefonu Gece Kapatma	Kapatıyorum	39	11,3
	Kapatmıyorum	307	88,7
Sosyal Medya Kullanım Süresi (Günlük-Dakika)	30 dakikadan az	22	6,4
	31-60 dakika arası	88	25,4
	61-120 dakika arası	104	30,1
	120 dakikadan fazla	132	38,2

Tablo 2’de öğrencilere ait 4 demografik özellik ile 5 tane telefon kullanma özelliği verilmiştir. Buna göre katılımcıların %80,6’sı kadın, %19,4’ü erkek, %30,9’u 18-19 yaşa arası, %44,2’si 20-21 yaş arası, %20,8’i 22-23 yaş arası ve %4’ü ise 24 yaş ve üzeri gruba aittir. Öğrenim gördükleri sınıfa göre ise %45,4’ü 1.sınıf, %21,7’si 2.sınıf, %17,3’ü 3.sınıf ve %15,6’sı ise 4.sınıfta öğretimlerine devam etmektedirler. Öğrencilerin %74,6’sı hemşirelik bölümünde, %11,8’i sağlık yönetimi bölümünde ve %13,6’sı beslenme ve diyetetik bölümünde okumaktadır.

Öğrencilerin telefon kullanma özelliklerini değerlendirdiğimizde, öğrencilerin %30,6’sının telefonlarını 49 kez ve üzerinde, %32,9’unun ise 17-32kez arasında telefonlarını kontrol ettikleri, %68,8’inin yanında şarj cihazı taşımadıkları, %82,9’unun uyanır uyanmaz telefonlarını kontrol ettikleri ve %88,7’sinin gece telefonlarını kapatmadığı bulunmuştur. Öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri süre ise %38,2’lik oranda 120 dakikadan fazla sosyal medya kullanan gruba aittir.

Araştırma alt amaçları doğrultusunda öncelikle öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumları maddeler şeklinde ve ölçek geneli için analiz edilmiş, elde edilen bulgular tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sosyal Medyaya Yönelik Tutum Puan Ortalamaları

Sosyal Medya Tutumları ve Alt Boyutları	N	Min	Max.	Ort.	Ss.
Sosyal Yetkinlik	346	1,00	5,00	2,55	,934
Paylaşım İhtiyacı	346	1,00	5,38	3,25	,833
Öğretim Grv. İletişim	346	1,00	5,00	2,79	1,113
Sosyal İzolasyon	346	1,00	5,00	3,18	,603

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

SMT	346	1,00	5,00	2,99	,509

Öğrencilerin sosyal medya tutumlarının genel ortalaması 2,99 olarak bulgulanmıştır. Ölçeğin en yüksek puanının 5 olduğu düşünüldüğü zaman öğrencilerin sosyal medya kullanım düzeylerinin ortalama değerin üstünde olduğu görülmektedir. Sosyal medya tutum ölçeğin alt boyut bazında incelediğimizde en yüksek ortalama paylaşım ihtiyacı boyutuna aitken en düşük oran 2,556 ile sosyal yetkinlik boyutuna aittir.

Bu bölümde sosyal medya tutumlarının demografik değişkenlere ve telefon kullanma özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. Verilerimiz normal dağılım gösterdiği için parametrik testler ile analiz yapılacaktır. İki grup arasındaki farklılıkların analizinde t testi, ikiden fazla grup arasındaki farklılığın analizinde ANOVA testi kullanılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları tablo 4’ te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyetlerine göre sosyal medya tutumları

	Cinsiyet	Ort	Ss.	t	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	Kadın	2,99	,491	-,286	,77	Fark yok
	Erkek	3,01	,584			
Sosyal Yetkinlik	Kadın	2,49	,888	-2,622	,00	Fark var
	Erkek	2,82	1,074			
Paylaşım İhtiyacı	Kadın	3,26	,807	,734	,46	Fark yok
	Erkek	3,18	,936			
Öğretim Grv. İletişim	Kadın	2,79	1,072	-,076	,94	Fark yok
	Erkek	2,80	1,280			
Sosyal İzolasyon	Kadın	3,21	,579	1,821	,07	Fark yok
	Erkek	3,06	,687			

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde erkek öğrencilerin sosyal medyaya olan ilgisi daha yüksek olduğu görülse de bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kadın ve erkek öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark yoktur ($t=-,286$; $p=,775 >0,05$). Sosyal medya tutumları alt faktörlerinden olan Sosyal Yetkinlik Boyutu farklılığı incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalaması kadın öğrencilerin ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($t=-2,622$; $p=,009 <0,05$). Sosyal medya tutumları diğer alt boyutları olan, Paylaşım İhtiyacı ($t=,734$; $p=,463 >0,05$), Öğretim Görevlileriyle İletişim ($t=-,076$; $p=,940 >0,05$) ve Sosyal İzolasyon ($t=1,821$; $p=,070 >0,05$) boyutlarının ortalamaları kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 5’ te verilmiştir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 5. Öğrencilerin Yaşlarına göre sosyal medya tutumları

		Ort	Ss.	F	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	18-19 yaş	2,98	,495	2,597	,06	Fark yok
	20-21 yaş	3,06	,496			
	22-23 yaş	2,90	,529			
	24 yaş ve üzeri	2,77	,569			
Sosyal Yetkinlik	18-19 yaş	2,58	,827	1,492	,21	Fark yok
	20-21 yaş	2,63	,941			
	22-23 yaş	2,40	1,01			
	24 yaş ve üzeri	2,25	1,14			
Paylaşım İhtiyacı	18-19 yaş	3,21	,874	2,714	,14	Fark yok
	20-21 yaş	3,37	,786			
	22-23 yaş	3,11	,804			
	24 yaş ve üzeri	2,88	,998			
Öğretim Grv. İletişim	18-19 yaş	2,79	1,06	2,695	,40	Fark yok
	20-21 yaş	2,93	1,08			
	22-23 yaş	2,62	1,18			
	24 yaş ve üzeri	2,19	1,21			
Sosyal İzolasyon	18-19 yaş	3,17	,605	1,399	,24	Fark yok
	20-21 yaş	3,14	,573			
	22-23 yaş	3,25	,605			
	24 yaş ve üzeri	3,44	,838			

Üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde hiçbir yaş grubunun sosyal medya tutumları arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 6 'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin öğrenim gördükleri Sınıfa göre sosyal medya tutumları

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

		$\bar{x}$	Ss.	F	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	1. sınıf	3,00	,493	2,265	,081	Fark yok
	2. sınıf	3,09	,506			
	3. sınıf	2,96	,560			
	4. sınıf	2,86	,482			
Sosyal Yetkinlik	1. sınıf	2,99	,509	2,814	,059	Fark yok
	2. sınıf	2,60	,911			
	3. sınıf	2,75	,932			
	4. sınıf	2,36	,934			
Paylaşım İhtiyacı	1. sınıf	2,36	,958	,967	,408	Fark yok
	2. sınıf	2,55	,934			
	3. sınıf	3,25	,845			
	4. sınıf	3,36	,792			
Öğretim Grv. İletişim	1. sınıf	3,20	,889	2,751	,043	Fark var 2. ve 4. Sınıflar arasında
	2. sınıf	3,11	,786			
	3. sınıf	3,25	,833			
	4. sınıf	2,80	1,118			
Sosyal İzolasyon	1. sınıf	3,03	1,028	1,536	,205	Fark yok
	2. sınıf	2,78	1,180			
	3. sınıf	2,46	1,082			
	4. sınıf	2,79	1,113			

Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde sosyal yetkinlik, paylaşım ihtiyacı, sosyal izolasyon ve genel sosyal medya tutumu arasında istatistiksel anlamlılığa rastlanmazken, öğretim görevlileriyle iletişim boyutunda istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. Anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan tukey testinde farklılığın 2. ve 4. sınıflar arasında olduğu bulgulanmıştır. 2.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öğretim görevlileriyle iletişim düzeyleri 4.sınıf öğrencilerinden anlamlı şekilde yüksek bulgulanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüme göre sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 7 'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölüme göre sosyal medya tutumları

	Bölüm	$\bar{x}$	Ss.	F	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	Hemşirelik	2,97	,511	,813	,444	Fark yok
	Sağlık yönetimi	3,02	,440			
	Beslenme ve diy.	3,07	,557			
Sosyal Yetkinlik	Hemşirelik	2,53	,939	,197	,821	Fark yok
	Sağlık yönetimi	2,63	,882			
	Beslenme ve diy.	2,58	,967			
Paylaşım İhtiyacı	Hemşirelik	3,21	,828	,793	,453	Fark yok
	Sağlık yönetimi	3,34	,743			

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	Beslenme ve diy.	3,35	,933			
Öğretim Grv. İletişim	Hemşirelik	2,78	1,121	,064	,938	Fark yok
	Sağlık yönetimi	2,85	,977			
	Beslenme ve diy.	2,80	1,199			
Sosyal İzolasyon	Hemşirelik	3,18	,588	1,992	,138	Fark yok
	Sağlık yönetimi	3,07	,555			
	Beslenme ve diy.	3,32	,707			

Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüme göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde hiçbir bölümün sosyal medya tutumları arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin yanlarında devamlı şarj cihazı taşıyıp taşımadıklarına göre sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 8 'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin şarj Cihazı taşıma durumlarına göre sosyal medya tutumları

	<i>Şarj Chz. Taşıma</i>	$\bar{x}$	Ss.	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
Sosyal Medya Tutumları	Taşıyorum	3,063	0,530	1,707	,089	Fark yok
	Taşımıyorum	2,962	,497			
Sosyal Yetkinlik	Taşıyorum	2,731	,990	2,357	,019	Fark var
	Taşımıyorum	2,477	,899			
Paylaşım İhtiyacı	Taşıyorum	3,343	,831	1,412	,159	Fark yok
	Taşımıyorum	3,207	,832			
Öğretim Grv. İletişim	Taşıyorum	2,895	1,142	1,107	,269	Fark yok
	Taşımıyorum	2,752	1,100			
Sosyal İzolasyon	Taşıyorum	3,106	,660	1,735	,084	Fark yok
	Taşımıyorum	3,227	,572			

Üniversite öğrencilerinin şarj cihazı taşıma durumlarına göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Sosyal medya tutumları ölçeğinin alt boyutlarının şarj cihazı taşıma değişkeni ile farklılığı incelendiğinde, paylaşım ihtiyacı, öğretim görevlileriyle iletişim ve sosyal izolasyon alt boyutları ile anlamlılığa rastlanmazken, sosyal yetkinlik boyutu ile şarj cihazı taşıma değişkeni arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($t=2,357$; $p=0,19 < 0,05$). Şarj cihazı taşıyanların sosyal yetkinlik düzeyleri ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek bulgulanmıştır.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Üniversite öğrencilerinin uyanır uyanmaz telefon kontrol etmeleri ile sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 9 'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Uyanır Uyanmaz Telefon Kontrol Etme Durumlarına Göre Sosyal Medya Tutumları

	<i>Uyanır Uyanmaz Tel. Kontrol</i>	$\bar{x}$	Ss.	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
Sosyal Medya Tutumları	Ediyorum	3,019	,505	2,000	,046	Fark var
	Etmiyorum	2,874	,516			
Sosyal Yetkinlik	Ediyorum	2,601	,899	1,948	,052	Fark Yok
	Etmiyorum	2,341	1,071			
Paylaşım İhtiyacı	Ediyorum	3,280	,823	1,504	,134	Fark Yok
	Etmiyorum	3,101	,872			
Öğretim Grv. İletişim	Ediyorum	2,813	1,076	,599	,549	Fark Yok
	Etmiyorum	2,717	1,286			
Sosyal İzolasyon	Ediyorum	3,191	,592	,126	,900	Fark Yok
	Etmiyorum	3,1808	,66183			

Üniversite öğrencilerinin uyanır uyanmaz telefon kontrol etme durumlarıyla sosyal medya tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır ($t=2,000$; $p=0,04 < 0,05$). Uyanır uyanmaz telefonlarını kontrol eden grubun sosyal medya tutumları ortalaması istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Sosyal medya tutumları ölçeğinin alt boyutları ile uyanır uyanmaz telefon etme değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmamıştır.

Üniversite öğrencilerinin gece telefon kapatmaları ile sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 10 'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin gece telefon kapatmalarına göre sosyal medya tutumları

	<i>Gece Tel.Kapatma</i>	$\bar{x}$	Ss.	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
Sosyal Medya Tutumları	Kapatıyorum	3,039	,372	,580	,562	Fark Yok
	Kapatmıyorum	2,988	,524			
Sosyal Yetkinlik	Kapatıyorum	2,594	,996	,263	,792	Fark Yok
	Kapatmıyorum	2,552	,928			
Paylaşım İhtiyacı	Kapatıyorum	3,371	,683	,969	,333	Fark Yok
	Kapatmıyorum	3,234	,850			
Öğretim Grv. İletişim	Kapatıyorum	2,623	1,046	-1,029	,304	Fark Yok
	Kapatmıyorum	2,818	1,121			
Sosyal İzolasyon	Kapatıyorum	3,247	,663	,637	,524	Fark

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	Kapatmıyorum	3,182	,596			Yok

Üniversite öğrencilerinin gece telefon kapatması durumuna göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde hiçbir bölümün sosyal medya tutumları arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin günlük telefon kontrol sayıları ile sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 11 'de verilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin günlük telefon kontrol sayılarına göre sosyal medya tutumları

		$\bar{x}$	Ss.	F	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	1-16 kez	2,860	,542	2,260	,081	Fark Yok
	17-32 kez	2,987	,466			
	33-48 kez	3,028	,524			
	49 ve üzeri	3,063	,516			
Sosyal Yetkinlik	1-16 kez	2,394	,995	1,841	,139	Fark Yok
	17-32 kez	2,545	,959			
	33-48 kez	2,475	,769			
	49 ve üzeri	2,715	,943			
Paylaşım İhtiyacı	1-16 kez	2,986	,954	3,012	,030	Fark Var 1.ve 3.
	17-32 kez	3,276	,746			
	33-48 kez	3,397	,794			
	49 ve üzeri	3,298	,840			
Öğretim Grv. İletişim	1-16 kez	2,574	1,164	1,194	,312	Fark Yok
	17-32 kez	2,798	1,123			
	33-48 kez	2,879	1,000			
	49 ve üzeri	2,883	1,130			
Sosyal İzolasyon	1-16 kez	3,302	,608	1,050	,371	Fark Yok
	17-32 kez	3,140	,653			
	33-48 kez	3,163	,534			
	49 ve üzeri	3,188	,581			

Üniversite öğrencilerinin günlük telefon kontrol sayılarına sosyal medyaya yönelik tutumları ve alt boyutlarından sadece paylaşım ihtiyacı boyutu ile istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. ($t=3,012$; $p=0,03 < 0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti amacıyla yapılan Tukey testi sonucuna göre farklılık günde 1-16 kez arasında telefon kontrol eden grupla, 33-48 kez kontrol eden grup arasında bulgulanmıştır. Telefonunu günde 33-48 kez kontrol eden grubun paylaşım ihtiyacı ortalaması, 1-16 kez kontrol eden grubun paylaşım ihtiyacı ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulgulanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medyada vakit geçirme süreleri ile sosyal medya tutumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları tablo 11 'de verilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin sosyal medyada vakit geçirme sürelerine göre sosyal medya tutumları

		$\bar{x}$	Ss.	F	p	Fark
Sosyal Medya Tutumları	30 dak.az	2,776	,638	2,269	,080	

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	31-60 dak. arası	2,962	,508			Fark Yok
	61-120 dak. arası	3,071	,444			
	2 saatten fazla	2,990	,527			
Sosyal Yetkinlik	30 dak. az	2,272	1,166	,931	,426	Fark Yok
	31-60 dak. arası	2,513	,980			
	61-120 dak. arası	2,618	,902			
	2 saatten fazla	2,584	,886			
Paylaşım İhtiyacı	30 dak. az	2,835	1,084	3,099	,027	Fark Var 1.ve 3.
	31-60 dak. arası	3,173	,789			
	61-120 dak. arası	3,389	,725			
	2 saatten fazla	3,260	,873			
Öğretim Grv. İletişim	30 dak. az	2,409	1,379	1,321	,267	Fark Yok
	31-60 dak. arası	2,886	1,090			
	61-120 dak. arası	2,868	1,024			
	2 saatten fazla	2,744	1,144			
Sosyal İzolasyon	30 dak. az	3,386	,820	,926	,428	Fark Yok
	31-60 dak. arası	3,170	,630			
	61-120 dak. arası	3,201	,581			
	2 saatten fazla	3,160	,559			

Üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medyada vakit geçirme süreleri ve sosyal medyaya yönelik tutumları ve alt boyutlarından sadece paylaşım ihtiyacı boyutu ile istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır ($t=3,099$; $p=0,02 < 0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespiti amacıyla yapılan Tukey testi sonucuna göre farklılık günde 30 dakikadan az sosyal medyada vakit geçiren grupla 61-120 arasında sosyal medyada vakit geçiren grup arasında bulgulanmıştır. Sosyal medyada 30 dakikadan az vakit geçiren öğrencilerin paylaşım ihtiyacı, 61-120 dakika arasında vakit geçiren öğrencilerin paylaşım ihtiyacından istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür.

4.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İletişim teknolojisindeki gelişmeler sonucu hayatımıza giren internet ve sosyal medya, özellikle genç kuşağın hayatında önemli yer tutmaya başlamıştır. Gençlere sağladığı avantajların yanında, tetiklediği pek çok fiziksel ve ruhsal bozukluklar gençlerde sosyal

medya tutumlarını incelenmeye değer bir kavram haline getirmiştir. 346 üniversite öğrencisi ile yapılan bu çalışmada gençlerin sosyal medya tutum düzeylerinin ve bu tutumlarını farklılaştıran değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma bulguları şu şekildedir:

- ✓ Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanım ortalamalarının 2,99 olduğu bulgulanmıştır. Ölçeğimizin en büyük değerinin 5 puan olduğu düşünüldüğü zaman öğrencilerin sosyal medya kullanım düzeyleri ortalamanın üzerinde bulgulanmıştır. Sosyal medya kullanım düzeyleri boyut bazında değerlendirildiğinde sosyal yetkinlik boyutu 2,55, paylaşım ihtiyacı boyutu 3,25, öğretim görevlileriyle iletişim boyutu 2,79 ve sosyal izolasyon boyutu 3,18 olarak bulgulanmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Sağır ve Doğruluk (2018) tarafından yürütülen çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeyleri orta seviyenin üstünde bulunmuştur. Yine aynı çalışmada bizim çalışmamızla paralel şekilde en yüksek ortalamaya sahip boyut paylaşım ihtiyacı boyutu olarak bulgulanmıştır. Yine üniversite öğrencileri örneklemini kullanılarak Akıncı Vural ve Bat (2010), Wang, Chen ve Liang (2011) ve Idubor (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da sosyal medya kullanım düzeyi ortanın üstünde bulgulanmıştır. Alican ve Saban (2013) ise lise ve ortaokul öğrencileri örneklemini kullandığı çalışmasında yine sosyal medya kullanım düzeyini ortanın üstünde bulgulanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeylerinin orta düzeyin üstünde olduğunu söylenebilir.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde; erkek öğrencilerin sosyal medyaya kullanım düzeyinin daha yüksek olduğu görülse de bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kadın ve erkek öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Sosyal medya tutumları alt faktörlerinden olan sosyal yetkinlik boyutu farklılığı incelendiğinde erkek öğrencilerin sosyal medya kullanımı ortalaması, kadın öğrencilerin ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek bulgulanmıştır. Sosyal medya tutumları diğer alt boyutları olan, paylaşım ihtiyacı, öğretim görevlileriyle iletişim ve sosyal izolasyon boyutlarının ortalamaları kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre sosyal medyaya yönelik kullanım düzeyleri incelendiğinde hiçbir yaş grubunun sosyal medya kullanım düzeyleri arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır. Yani öğrencilerin yaşları sosyal medyaya yönelik kullanım düzeylerini etkilememektedir.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre sosyal medyaya yönelik kullanım düzeyleri incelendiğinde sosyal yetkinlik, paylaşım ihtiyacı, sosyal izolasyon ve genel sosyal medya tutumu arasında istatistiksel anlamlılığa rastlanmazken, öğretim görevlileriyle iletişim boyutunda istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. Farklılığın 2. ve 4. sınıflar arasında olduğu bulgulanmıştır. 2.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öğretim görevlileriyle iletişim düzeyleri 4.sınıf öğrencilerinden anlamlı şekilde yüksek

bulgulanmıştır. Daha düşük sınıflarda öğretim görevlilerine olan hayranlığın okul sonlarına doğru azalması olası bir sonuçtur.

- ✓ Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüme göre sosyal kullanım düzeyleri incelendiğinde hiçbir bölümün sosyal medya kullanım düzeyleri arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin şarj cihazı taşıma durumlarına göre sosyal medya kullanım düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Sosyal medya tutumları ölçeğinin alt boyutlarının, şarj cihazı taşıma değişkeni ile farklılığı incelendiğinde, paylaşım ihtiyacı, öğretim görevlileriyle iletişim ve sosyal izolasyon alt boyutları ile anlamlılığa rastlanmazken, sosyal yetkinlik boyutu ile şarj cihazı taşıma değişkeni arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Şarj cihazı taşıyanların sosyal yetkinlik boyutu ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek bulgulanmıştır. Sosyal yetkinlik boyutu bireylerin sosyal medya aracılığıyla kurduğu ilişkiler üzerinden kişilik kazanması, kendini ifade etmesi ve kişinin bu sayede kendini yeterli görmesi (Altınay Bor, 2018:21) olarak düşünüldüğünde kişinin yanında şarj cihazı taşıması bu yeterliliğini kaybetmemesi adına beklenen bir sonuçtur.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin uyanır uyanmaz telefon kontrol etme durumlarıyla sosyal medya kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. Uyanır uyanmaz telefonlarını kontrol eden grubun sosyal medya kullanım düzeyleri ortalaması istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulgulanmıştır. Sosyal medya tutumları ölçeğinin alt boyutları ile uyanır uyanmaz telefon etme değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmamıştır. Kişilerin sosyal medyaya olan bağımlılıkları düşünüldüğü zaman kişinin uyuduğu sırada sosyal medya neler olduğunu bir an önce öğrenme çabası, sosyal medyaya olan bağımlılığın ciddiyetini gösteren bir bulgudur.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin gece telefon kapatması durumuna göre sosyal medyaya yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde hiçbir bölümün sosyal medya tutumları arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma bulunmadığı bulgulanmıştır.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin günlük telefon kontrol sayılarına sosyal medyaya yönelik tutumları ve alt boyutlarından sadece paylaşım ihtiyacı boyutu ile istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. Fark günde 1-16 kez arasında telefon kontrol eden grupta, 33-48 kez kontrol eden grup arasında bulgulanmıştır. Telefonunu günde 33-48 kez kontrol eden grubun paylaşım ihtiyacı ortalaması, 1-16 kez kontrol eden grubun paylaşım ihtiyacı ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulgulanmıştır.
- ✓ Üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medyada vakit geçirme süreleri ve sosyal medyaya yönelik tutumları ve alt boyutlarından sadece paylaşım ihtiyacı boyutu ile istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanmıştır. Fark günde 30 dakikadan az sosyal medyada vakit geçiren grupta 61-120 arasında sosyal medyada vakit geçiren grup arasında bulgulanmıştır. Sosyal medyada 30 dakikadan az vakit geçiren öğrencilerin paylaşım ihtiyacı, 61-120 dakika arasında vakit geçiren öğrencilerin paylaşım ihtiyacından istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür.

Gençler ve özellikle öğrenciler arasında sosyal medyaya olan yoğun ilgiden dolayı eğitim ile ilgili bazı faaliyetler ve bazı sosyal faaliyetler sosyal medya üzerinden yapılarak bu ilgiden eğitim anlamında da fayda sağlanabilir. Yine gençlerin gazete okumayı ve ülke gündemi ile ilgili haberlere olan ilgisizlikleri sosyal medya üzerinden doğru bilgilendirmelerle giderilebilir. Yine sosyal medya üzerinden bağımlılıklarla mücadele ve bu noktada internet bağımlılığıyla mücadele yöntemleri geliştirilmesi gençlerde bağımlılıkların önüne geçilmesinde fayda sağlayacaktır. Alan yazında sosyal medya çalışmaları incelendiğinde daha çok öğrenci örneklemi kullanılmıştır. Bu örneklemin farklılaştırılması toplumun genelinin sosyal medya tutumları hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ak, B. (2010). Hipotez Testi. (Editör: Şeref Kalaycı) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 5. Baskı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Akıncı Vural, Z. B. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. Journal of Yaşar University, 20(5), 3348-3382.

Alican, C. ve Saban, A. (2013). Ortaokul ve lisede öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumları: Ürgüp örneği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(35), 1-14.

Altınay Bor, H. (2018). Ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum, sosyal medya kullanımında gelişmeleri kaçırma korkusu ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çalışır, G. (2015). Kişilerarası iletişimde kullanılan bir araç olarak sosyal medya: Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. E-Journal of New World Sciences Academy, 197.

Diker, E., & Taşdelen, B. (2017). Sosyal medya olmasaydı ne olurdu? Sosyal medya bağımlısı gençlerin görüşlerine ilişkin nitel bir araştırma. Uluslararası Hakemli İletişim Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. 17, 189-206

Field, A. (2009). Discovering Statistics Using SPSS (And Sex And Drugs And Rock 'N' Roll) (Third Edition). London: SAGE Publications Ltd.Şti.

<https://dijilopedi.com/2019-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> E.T. 30.09.2019

Idubor, I. (2015). Investigating social media usage and addiction levels among undergraduates in university of ibadan, nigeria. British Journal of Education, Society and Behavioural Science, 7(4), 291-301.

- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2009). The fairyland of Second Life: Virtual social worlds and how to use them. *Business horizons*, 52(6), 563-572.
- Katoozian, F. & Khonsari, Y. (2019) .Sosyal Ticaret Yapılarının Tüketicilerin Çevrimiçi Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Güvenin ve Marka Tutumunun Arabuluculuk Rolü. In *Sosyal Bilimler ve İşletme Zorluklar Uluslararası Bilimsel Konferansı* (s. 60).
- Kayış, A.(2010). Güvenilirlik analizi. Editör: Şeref Kalaycı) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.(5. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Mavnacıoğlu, K. (2009). İnternette kullanıcıların oluşturduğu ve dağıttığı içeriklerin etik açıdan incelenmesi: Sosyal medya örnekleri. *Medya ve Etik Sempozyumu*, 63-72.
- Mayfield, Antony (2008) What is Social Media, iCrossing, e-book, s. 6. Erişim Adresi:http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf, ErişimTarihi:09.07.2019.
- Newson, A., Houghton, D., & Patten, J. (2008). *Blogging and other social media: Exploiting the technology and protecting the enterprise*. Gower Publishing, Ltd.
- Otrar, M. & Arın, F. S. (2015). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 391-403.
- Sağır, M., & Doğruluk, S. (2018). Öğretmen adaylarının sosyal medyaya ilişkin tutumları ile internet bağımlılıkları arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Saraçoğlu, M., & Aküzüm, C. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 803-817.
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk üniversitesi iletişim fakültesi akademik dergisi*, 7(4), 23-32.
- Üney, R. (2016). Sosyal medyanın faydaları ve zararları <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/sosyal-medyanin-faydalari-ve-zararlari-40194571>. E.T.30.09.2019
- Yazıcıoğlu, Y. Ve Erdoğan S.(2014). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. (4. Baskı) Ankara: Detay Yayınları.
- Wang, Q., Chen, W., ve Liang, Y. (2011). The effects of social media on college students. *Mba Student Scholarship*, 5, 1-12.
- Wenting, X. (2019). Discussion on strategies of crisis management in university under the background of social media. *Science Journal of Education*, 7(1), 14.

**PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YANSITICI
DÜŞÜNME BECERİLERİNE YÖNELİK DAVRANIŞLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ
(MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)**

EVALUATION OF PROSPECTIVE TEACHERS 'BEHAVIORS ON PEDAGOGIC
FORMATION EDUCATION (EXAMPLE OF MALATYA PROVINCE)

Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Yansıtıcı düşünme, geçmiş, şu an ve gelecek arasında bağlantı kurmayı sağlayan bilişsel bir farkındalıktır. Yansıtıcı düşünme olumlu duygular oluşturma ve geliştirmeyi amaçlar. Öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumluluk almalarını sağlar. Yansıtıcı düşünme yoluyla öğrenciler deneyimleri üzerinde düşünür, yaptıklarının farkına varır ve böylece deneyimleri yoluyla öğrenirler. Bu bağlamda yetiyecek öğretmen adaylarında yansıtıcı düşünme becerilerinin gelişimi önem arz etmektedir. Çünkü yansıtma, farklı deneyim ve fikirler arasında kurulan bağlantılara yönelik anlayışların ortaya çıkartılmasında problem çözme ve sorgulama becerilerinin kullanıldığı anlam oluşturma sürecidir.

Bu araştırmanın amacı pedagojik formasyon eğitimi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik davranışlarını değerlendirmektir. Bu doğrultuda eğitim fakülte pedagojik formasyon eğitimi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik davranışlarının cinsiyet ve fakülte değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Malatya İnönü Üniversitesi, Pedagojik Formasyon Eğitimi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise yine bu birimde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Başol ve Gencel tarafından geliştirilen “Yansıtıcı Düşünme Düzeyini Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. 5’li likert tipi ölçek 16 maddeden oluşmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ölçek araştırmacılar tarafından uygulandıktan sonra veriler bilgisayara aktarılarak istatistik programıyla analiz edilmiştir. Verilerin hesaplanmasında cinsiyet değişkeni için t testi, fakülte değişkeni için ise anova testinden yararlanılmıştır. Hesaplamaların sonunda bazı maddelerde değişkenler açısından farklılıklar bulunmuş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düşünme becerisi, yansıtıcı düşünme, öğretmen adayı

ABSTRACT

Reflective thinking is a cognitive awareness that enables the connection between past, present and future. Reflective thinking aims to create and develop positive emotions. It enables students to take responsibility for their own learning. Through reflective thinking, students reflect on their experience, become aware of what they are doing, and thus learn through their experience. In this context, the development of reflective thinking skills is important for prospective teachers. Because reflection is the process of creating meaning in which problem solving and questioning skills are used to uncover the understanding of the connections established between different experiences and ideas.

The aim of this study is to evaluate the pre-service teachers' behaviors towards reflective thinking skills. In this direction, it has been tried to determine whether the attitudes of the prospective teachers of education faculty pedagogical formation education towards reflective thinking skills differ in terms of gender and department variables. The population of the study consists of Pedagogical Formation Education students of Malatya İnönü University. The sample consists of the students studying in this unit. In the study, Reflective Thinking Level Determination Scale which developed by Başol and Gencel was used as data collection tool. The 5-point Likert scale consists of 16 items. After the validity and reliability study was applied by the researchers, the data were transferred to the computer and analyzed with the statistical program. In the calculation of the data, t test was used for gender variable and anova test was used for department variable. At the end of the calculations, differences were found and interpreted in some items.

Key words: Thinking skills, reflective thinking, prospective teachers

1. GİRİŞ

Yapılandırıcı yaklaşıma göre eğitimin temel amaçlarından biri yansıtıcı düşünmeyi gerçekleştirmektir. Yapılandırmacı eğitim anlayışının odak noktalarından biri olan yansıtıcı düşünme, öğrenme sürecinde farkındalık yaratan, bilgi ve deneyimlerin dikkatle değerlendirilmesiyle sonraki uygulamalara yön verebilen bir düşünme becerisidir. Yansıtıcı düşünme, geçmiş, şu an ve gelecek arasında bağlantı kurmayı sağlayan bilişsel bir farkındalıktır (Tan, K. S., & Goh, N. K. (2008); akt. Ceran, 2017).

Yansıtıcı düşünme olumlu duygular oluşturma ve geliştirmeyi amaçlar ((Sönmez, 2010; akt. Cengiz ve Karataş, 2016) Öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumluluk almalarını sağlar. Yansıtıcı düşünme yoluyla öğrenciler deneyimleri üzerinde düşünür, yaptıklarının farkına varır ve böylece deneyimleri yoluyla öğrenirler (Cengiz ve Karataş, 2015; akt. Cengiz ve Karataş, 2016).

Bu bağlamda yetişecek öğretmen adaylarında yansıtıcı düşünme becerilerinin gelişimi önem arz etmektedir. Çünkü yansıtma, farklı deneyim ve fikirler arasında kurulan bağlantılara yönelik

anlayışların ortaya çıkartılmasında problem çözme ve sorgulama becerilerinin kullanıldığı anlam oluşturma sürecidir (Şahin, 2015; Rodgers, 2002; akt. Töman ve Çimer 2017).

Bu araştırmanın amacı eğitim fakültesi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik davranışlarını değerlendirmektir. Bu doğrultuda eğitim fakültesi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik davranışlarının cinsiyet ve fakülte değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Hesaplamaların sonunda bazı maddelerde değişkenler açısından farklılıklar bulunmuş ve yorumlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama yöntemi ve verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada pedagojik formasyon eğitimi öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik davranışlarının değerlendirilmesi için betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Malatya İnönü Üniversitesi, Pedagojik Formasyon Eğitimi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise yine bu bölümde okuyan 155 pedagojik formasyon eğitimi öğrencileri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak Başol ve Gencil tarafından geliştirilen “Yansıtıcı Düşünme Düzeyini Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. 5’li likert tipi ölçek 16 maddeden oluşmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ölçek araştırmacılar tarafından uygulandıktan sonra veriler bilgisayara aktarılarak istatistik programıyla analiz edilmiştir.

Verilerin Çözümlenmesi

Verilerin hesaplanmasında ortalama, t testi ve anova testlerinden yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenirliği ,74 olarak bulunmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

1. Kişisel Bilgiler

Bu bölümde araştırmaya katılan pedagojik formasyon eğitimi öğrencilerine ait kişisel bilgilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	108	69,7
Erkek	47	30,3
Toplam	155	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin 108 (%69,7)'si kadın, 47 (%30,3)'ü ise erkektir. Araştırmaya katılan öğrencileri cinsiyet açısından karşılaştırdığımızda, kadınların sayısı erkeklerin sayısından daha fazladır.

Tablo 2: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Fakültelere İlişkin Bulgular

Öğrenim Görülen Fakülte	Frekans	Yüzde
Fen Edebiyat Fakültesi	33	21,3
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	50	32,3
Spor Bilimleri Fakültesi	28	18,1
İlahiyat-Hukuk Fakültesi	29	18,7
Sağlık Bilimleri Fakültesi	15	9,7
Toplam	155	100

Katılımcıların çoğunluğu %32,3 ile İİBF öğrencileridir. En az %9,7 ile spor bilimleri fakültesi öğrencileri katılım göstermiştir.

Tablo 3: Pedagojik Formasyon Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine İlişkin Bulgular

Yansıtıcı Düşünme Becerilerine İlişkin İfadeler	N	$\bar{X}$	SS
3- Bazen diğerlerinin bir şeyi yapış yöntemini sorgular ve daha iyi bir yol düşünmeye çalışırım.	155	4,20	,82
1- Bazı etkinlikler üzerinde çalışırken onları ne yaptığımı düşünmeden yapabilirim.	155	2,45	1,18

Tablo 3 incelendiğinde, yansıtıcı düşünme becerilerine ilişkin ifadelerden öğrencilerin 3. maddeye en yüksek katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin en az ise 1. maddeye katıldıkları anlaşılmaktadır.

2. Cinsiyet Değişkenine Göre Pedagojik Formasyon Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Ait Bulgular

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Pedagojik Formasyon Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Ait Bulgular

Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Cinsiyet	N	X	SS	t	p
İlişkin İfadeler					
1. Bazı etkinlikler üzerinde çalışırken onları ne yaptığımı düşünmeden yapabilirim.	Kadın	108	2,23	1,09	-3,55 ,00*
	Erkek	47	2,93	1,24	
9. Sınav için derslerde işlenen konuları hatırladığım ve notlarıma çalıştığım sürece fazla düşünmeme gerek yok.	Kadın	108	3,12	1,23	-3,28 ,00*
	Erkek	47	3,81	1,14	
13. Öğretim elemanının söylediklerini takip edersem dersler üzerinde pek de fazla düşünmeme gerek kalmaz.	Kadın	108	2,94	1,15	-2,24 ,03*
	Erkek	47	3,38	1,11	

p<.05

Tablo 4 incelendiğinde 1., 9. ve 13. maddelerde erkeklerin kadınlara göre daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır. Maddeler incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre içinde bulundukları durumlara daha rahat bir tavırla baktıkları anlaşılmaktadır.

3. Fakülte Değişkenine Göre Pedagojik Formasyon Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Ait Bulgular

Fakülte değişkeni açısından incelendiğinde hiçbir maddede anlamlı farklılık bulunmamıştır.

SONUÇ

1. Yansıtıcı düşünme becerilerine ilişkin ifadelerden öğrencilerin “Bazen diğerlerinin bir şeyi yapış yöntemini sorgular ve daha iyi bir yol düşünmeye çalışırım.” maddesine en yüksek katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır.
2. Öğrencilerin en az ise “Bazı etkinlikler üzerinde çalışırken onları ne yaptığımı düşünmeden yapabilirim.” maddesine katıldıkları anlaşılmaktadır.
3. “Bazı etkinlikler üzerinde çalışırken onları ne yaptığımı düşünmeden yapabilirim.”, “Sınav için derslerde işlenen konuları hatırladığım ve notlarıma çalıştığım sürece fazla düşünmeme gerek yok.” ve “Öğretim elemanının söylediklerini takip edersem dersler üzerinde pek de fazla düşünmeme gerek kalmaz.” maddelerine erkeklerin kadınlardan daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır.
4. Fakülte değişkeni açısından incelendiğinde hiçbir maddede anlamlı farklılık bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Başol, G. ve Gencel, İ. (2013). Yansıtıcı Düşünme Düzeyini Belirleme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*.
- Cengiz, C. ve Karataş, F. Ö. (2016). Yansıtıcı Düşünme ve Öğretimi. *Millî Eğitim*, Sayı 211.
- Ceran, E. (2017). Kuram İyi De Sınıfta Ne Yapalım? Öğretmenin El Kitabı, Edition: 1., Bölüm: Deneyimlerimizden Öğrenmek: Yansıtıcı Düşünme. Edt: Nihal Kuyumcu, E Yayınları.
- Töman, U. ve Çimer, S. (2017). Öğretmen Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Becerilerindeki Gelişimin Öğretim Sürecinin Değerlendirilmesi Boyutunda İncelenmesi. *Turkish Studies*, 12/17.

**ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON
EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİMİ PLANLAYABİLME YETERLİKLERİNE
KATKISI**

Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretmen adaylarına ilgili temel kavramları; öğretim-öğrenme ilkelerini, modellerini, stratejilerini, yöntemlerini ve tekniklerini; öğretimde hedef ve amaç belirlemeyi; öğretim ve öğrenmede içerik seçimi ve düzenlemesini; öğretim materyallerini; öğretimin planlanmasını ve öğretim planlarını; öğretimle ilgili kuram ve yaklaşımları; sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesini öğretmeyi amaçlayan bir derstir.

Bu araştırmada; öğretim ilke ve yöntemleri dersinin öğretmen adaylarının öğretimi planlayabilme yeterliğine katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla İnönü Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Bölümü öğrencilerinin görüşleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırmaya 25 öğrenci katılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim ilke ve yöntemleri, plan, öğretmen adayı

ABSTRACT

Basic principles of teaching principles and methods; teaching-learning principles, models, strategies, methods and techniques; setting goals and objectives in teaching; content selection and regulation in teaching and learning; teaching materials; planning of instruction and teaching plans; theories and approaches about teaching; this course aims to teach the assessment of classroom learning.

The aim of this study is to determine the contribution of the teaching principles and methods course to the adequacy of prospective teachers to plan teaching. For this purpose, the opinions of İnönü University Pedagogical Formation Education students were determined through an interview form prepared by the researchers. 25 students participated in the study. The descriptive analysis method used in qualitative research was used to analyze the data.

Key words: Teaching principles and methods, plan, prospective teachers

1. GİRİŞ

Eğitim bir ülkenin kalkınmasında en önemli rolü üstlenmektedir. Eğitime verilen önem bir ülkenin gelişmişlik seviyesiyle orantılıdır. Başarılı bir eğitim sisteminin oluşmasının temelini ise eğitim programlarının niteliği belirlemektedir. Hedef, içerik, eğitim durumları ve sınama durumları bir eğitim programının öğeleridir. Hedef; ulaşılmak istenen nokta, “niçin eğitiyoruz?” sorusunun cevabıdır. İçerik; konular listesidir, “ne öğretelim?” sorusunun karşılığıdır. Eğitim durumları; hangi yöntemi, tekniği, araç gereci kullanalım, “nasıl öğretelim?” sorusunun cevabıdır. Sınama durumları ise “ne kadar öğrettik?” sorusunun karşılığıdır. İşte öğretim ilke ve yöntemleri dersi programın eğitim durumları ögesinde yer alan hangi yöntem ve teknikle öğretelim sorusuna karşılık olarak yürütülmektedir.

Bu ders kapsamında öğretmen adaylarına ilgili temel kavramlar; öğretim-öğrenme ilkeleri, modelleri, stratejileri, yöntemleri ve teknikleri; öğretimde hedef ve amaç belirleme; öğretim ve öğrenmede içerik seçimi ve düzenlemesi; öğretim materyalleri; öğretimin planlanması ve öğretim planları; öğretimle ilgili kuram ve yaklaşımlar; sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesi anlatılmaktadır.

Bir eğitim programının en önemli ögesi eğitim durumlarıdır ve öğrenme-öğretme etkinlikleri eğitim programının bu boyutunda gerçekleşmektedir (Demirel, 2007, 44).

Bu boyutta öğretimi planlamanın önemli olduğu görülmektedir. Öğretimi planlama, önceden belirlenen eğitim hedeflerine ulaşmak için, öğretim konusu içinde yer alan etkinliklerden hangilerinin seçileceğini, bunların öğrencilere niçin ve nasıl yaptırılacağını, ne gibi yardımcı ve tamamlayıcı kaynakların ve araçların kullanılacağını, elde edilen başarının nasıl değerlendirileceğini önceden kağıt üzerinde saptamaktır (Demir, 2010).

Öğretim ilke ve yöntemleri dersi kapsamında öğretimi planlayabilmenin önemi dikkate alındığında bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Öğretim ilke ve yöntemleri dersinde,

1. Planlı çalışmanın gerekliliği anlatılmakta mıdır?
2. Eğitim-öğretim faaliyetlerini planlayabilme yeterliği kazandırılmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, öğretim ilke ve yöntemleri dersini alan öğrencilerin öğretimi planlayabilme yeterliklerini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmıştır.

3. BULGULAR

Veriler öğretim ilke ve yöntemleri dersinde “Planlı çalışmanın gerekliliği” ve “Eğitim-öğretim faaliyetlerini planlayabilme yeterliği” başlıklarında öğrencilerin görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Planlı Çalışmanın Gerekliliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Ö4: “Bu ders yararlı olmuştur. Bir öğretmen adayı olarak deneyimlerimle planlı çalışmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Konular biriktirilip son güne bırakıldığı zaman, sıkıştırmaya çalıştığımızda verimli bir şekilde çalışmış olmuyoruz.”

Ö8: “Düzensiz çalışmadan bir sonuç alınamayacağı bize çok net bir şekilde gösterildi. Kendi ders çalışma hayatımda bile yapmadığım planı gerçekleştirmemi sağladı. Planlı olmayan çalışmaların neye zarar vereceğini gördüm.”

Ö17: “Yararlı olmuştur. Çünkü planlı çalışarak konuların bitirilebileceğini öğrendik.”

Ö19: “Öğretimdeki temel amaçlardan biri olan planlı çalışmanın neden gerekli olduğu üzerinde derste durulmuştur. Bu nedenle yararlı olmuştur.”

Ö22: “Öğrencilik hayatımda da gelecekte yapacağım öğretmenlik hayatımda da planlı çalışmanın gereğini tekrar farkettim ve planlamaları öğrendim.”

Ö23: “Bu ders yararlı olmuştur. Çünkü; bir öğretmen kendisi planlı çalışmayı bilmedikçe öğrencisine öğretemez.”

2. Eğitim-Öğretim Faaliyetlerini Planlayabilme Yeterliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Ö10: “Yararlı olmuştur. Yeni teknik, yöntemler öğrenerek daha hızlı ve kolay planlama yapabiliyorum artık.”

Ö11: “Yararlı olmuştur. Çünkü herşeyin birbiriyle ilişkisi olduğunu ve bunları planlamam gerektiğini anladım.”

Ö12: “Eğitim-öğretim faaliyetlerei planlı çalışma açısından önemli ve yararlıdır. Öğrencilere daha çok fayda sağlayabiliriz.”

Ö19: “Olmamıştır. Uygulamaya geçmeyen hiçbir bilgi tam olarak öğrenilemez.”

SONUÇ

1. Öğretim ilke ve yöntemleri dersinde planlı çalışmanın önemine vurgu yapıldığı ve öğretmen adaylarının tamamının planlı çalışmanın önemini kavradıkları anlaşılmaktadır.
2. Öğretim ilke ve yöntemleri dersinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin planlanması gerekliliğinin önemine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir öğretmen adayının bu faaliyetlerin sadece teorik anlatılmaması, uygulama yapılarak öğretmen adaylarına kavratılması gerektiği görüşünde olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Demirel, Ö. 2007. Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretmen Sanatı. Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Demir, S. (2010). Öğretim Etkinliklerinin Planlanması, Sınıfta Etkili Öğretim ve Yönetim. Ankara, Data.

**ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNİN PEDAGOJİK FORMASYON
EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM ETKİNLİKLERİNİ UYGULAYABİLME
YETERLİKLERİNE KATKISI**

Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ezlam SUSAM
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Öğretim ilke ve yöntemleri dersi öğretmen adaylarına ilgili temel kavramları; öğretim-öğrenme ilkelerini, modellerini, stratejilerini, yöntemlerini ve tekniklerini; öğretimde hedef ve amaç belirlemeyi; öğretim ve öğrenmede içerik seçimi ve düzenlemesini; öğretim materyallerini; öğretimin planlanmasını ve öğretim planlarını; öğretimle ilgili kuram ve yaklaşımları; sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesini öğretmeyi amaçlayan bir derstir.

Bu araştırmada; öğretim ilke ve yöntemleri dersinin öğretmen adaylarının öğretimi uygulayabilme, öğretim yöntem ve tekniklerini kullanabilme ve sınıf içi değerlendirme yeterliliklerine katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla İnönü Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Bölümü öğrencilerinin görüşleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırmaya 25 öğrenci katılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim ilke ve yöntemleri dersi, öğretim yöntem ve teknikleri, değerlendirme

ABSTRACT

Basic principles of teaching principles and methods; teaching-learning principles, models, strategies, methods and techniques; setting goals and objectives in teaching; content selection and regulation in teaching and learning; teaching materials; planning of instruction and teaching plans; theories and approaches about teaching; this course aims to teach the assessment of classroom learning.

The aim of this course is to determine the contribution of the teaching principles and methods course to the prospective teachers' ability to apply teaching, to use teaching methods and techniques, and to assess classroom competencies. For this purpose, the opinions of İnönü University Pedagogical Formation Education students were determined through an interview form prepared by the researchers. 25 students participated in the study. The descriptive analysis method used in qualitative research was used to analyze the data.

Key words: Teaching principles and methods, teaching methods and techniques, evaluation

1. GİRİŞ

Eğitim bir ülkenin kalkınmasında en önemli rolü üstlenmektedir. Eğitime verilen önem bir ülkenin gelişmişlik seviyesiyle orantılıdır. Başarılı bir eğitim sisteminin oluşmasının temelini ise eğitim programlarının niteliği belirlemektedir. Hedef, içerik, eğitim durumları ve sınama durumları bir eğitim programının öğeleridir. Hedef; ulaşılmak istenen nokta, “niçin eğitiyoruz?” sorusunun cevabıdır. İçerik; konular listesidir, “ne öğretilim?” sorusunun karşılığıdır. Eğitim durumları; hangi yöntemi, tekniği, araç gereci kullanalım, “nasıl öğretilim?” sorusunun cevabıdır. Sınama durumları ise “ne kadar öğrettik?” sorusunun karşılığıdır. İşte öğretim ilke ve yöntemleri dersi programın eğitim durumları öğesinde yer alan hangi yöntem ve teknikle öğretilim sorusuna karşılık olarak yürütülmektedir.

Bu ders kapsamında öğretmen adaylarına ilgili temel kavramlar; öğretim-öğrenme ilkeleri, modelleri, stratejileri, yöntemleri ve teknikleri; öğretimde hedef ve amaç belirleme; öğretim ve öğrenmede içerik seçimi ve düzenlemesi; öğretim materyalleri; öğretimin planlanması ve öğretim planları; öğretimle ilgili kuram ve yaklaşımlar; sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesi anlatılmaktadır.

Bir eğitim programının en önemli ögesi eğitim durumlarıdır ve öğrenme-öğretme etkinlikleri eğitim programının bu boyutunda gerçekleşmektedir (Demirel, 2007, 44).

Öğrencilere istendik davranışları kazandırma, öğrenme ve öğretme strateji, kuram, yöntem, teknik taktiklerin etkin bir biçimde kullanılmasıyla mümkündür. Bunları öğretmenin bilmesi gereklidir. Yalnız bilmesi yetmeyebilir, aynı zamanda her derste bunları, etkili bir biçimde uygulayabilmelidir de; çünkü öğretmenlikte önemli olan kuram değil, uygulamadır. Ancak kuramda bilinmeli; fakat öğretim sürecinde uygulamaya daha çok ağırlık verilmelidir (Kayabaşı, 2012).

Öğretim ilke ve yöntemleri dersi kapsamında uygulama bilmenin önemi dikkate alındığında bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Öğretim ilke ve yöntemleri dersinde,

1. Yapılan planların uygulanması,
2. Bir derste farklı yöntem ve teknikleri kullanma,
3. Yapılan çalışmaları değerlendirebilme yeterliği kazandırılmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, öğretim ilke ve yöntemleri dersini alan öğrencilerin öğretim etkinliklerini uygulayabilme yeterliklerini belirlemek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İnönü Üniversitesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi bölümünde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin

analizinde nitel bir araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanmışlardır.

3. BULGULAR

Veriler öğretim ilke ve yöntemleri dersinde “Yapılan planların uygulanması yeterliği”, “Bir derste farklı yöntem ve teknikleri kullanma yeterliği” ve “Yapılan çalışmaları değerlendirebilme yeterliği” başlıklarında öğrencilerin görüşlerine göre incelenmiştir.

1. Yapılan Planların Uygulanması Yeterliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Ö5: “Bu ders planları uygulayabilmem açısından yararlı olmuştur. Derste anlatılan öğretim teknikleri sayesinde yapılan planları ve kendi alanımızdaki öğrendiğimiz konuları öğrencilere etkili bir biçimde aktarabiliriz.”

Ö8: “Uygulama yapamadık ama en azından bir planlamanın nasıl olabileceğini gördük. Bir soruyu nasıl çözebileceğimizi sınıfta tartıştık. Basit yollarla bir planlamanın nasıl gerçekleştirilebileceğini öğrendik.”

Ö11: “Bu ders bu açıdan yararlı olmuştur fakat uygulama açısından eksikleri vardır.”

Ö13: “Pek yararlı olmamıştır ders. Çünkü herkes planlı bir şekilde uygulayamayabilir.”

Ö15: “Yararlı olmamıştır. Çünkü uygulama yapabilmek için yeterli zaman olmamıştır.”

Ö22: “Yararlı olmuştur. Uygulama şekilleri ifade edilmiştir ve bu konu da kullanılabilecek fikirler, yöntemler öğrenilmiştir.”

Ö23: “Yararlı olmuştur. Çünkü bir şeyi bilme ve uygulayabilmek ayrı şeylerdir. Alacağımız uygulama dersleriyle bunun yararını daha da iyi göreceğimize inanıyorum.”

2. Bir Derste Farklı Yöntem ve Teknikleri Kullanma Yeterliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Ö3: “Olmamıştır. Tanıyabiliyorum fakat o kadar geliştigimi düşünmüyorum.”

Ö4: “Yararlı olmamıştır. Bunun için tecrübe kazanmam gerektiğini düşünüyorum.”

Ö7: “Yararlı olmuştur. Çünkü farklı tekniklerin olması öğrenmeyi çeşitlendirmeye yardımcı olur.”

Ö8: “Bu ders ile birlikte bir derste farklı yöntem ve teknikleri kullanabilmeyi öğrendik yararlı oldu.”

Ö15: “Yararlı olmamıştır. Çünkü farklı yöntem ve teknikleri kullanabilmek için yeterli vakit olmamıştır.”

Ö19: “ Yarım faydalı olmuştur. Bilgi olarak kazanılmıştır fakat gerçek yaşamda bunun ne kadarını uygulayabiliriz bilemiyorum.”

Ö25: “Yararlı oldu. Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor seviyelerine göre farklı yöntem ve teknikleri uygulamanın daha etkili olacağını öğrendim.”

3. Yapılan Çalışmaları Değerlendirebilme Yeterliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Ö6: “Yararlı olmuştur. Değerlendirmenin nasıl yapılacağını biliyorum.”

Ö7: “Yararlı olmuştur. Çünkü yapılan çalışmaların öğrenciyi tanıma amaçlı kullanılabilmesi açısından değerlendirme önemlidir.”

Ö11: “Yararlı olmuştur. Çünkü eksiklerime farklı açılardan bakmayı öğrendim.”

Ö21: “Yararlı olmuştur. Yapılan çalışmaların sonucunda çıkan sonuçları değerlendirerek o çalışmaların başarılı olup olmadığını anlayabiliriz.”

SONUÇ

1. Öğretim ilke ve yöntemleri dersinde yapılan planların uygulanabilirliği açısından bazı öğrenciler dersin amacına ulaştığını, bazılarının ise derste yeterince uygulama yapılmadığı için bu amaca ulaşamadığı düşüncesinin hakim olduğu ortaya çıkmıştır.
2. Bazı öğrencilerin bu ders sayesinde bir derste farklı yöntem ve teknikleri kullanma yeterliğinin kazanıldığı düşüncesine, bazılarının ise zaman yetmemesi ve uygulama yapılamaması nedeniyle kazanılmadığı düşüncesine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.
3. Bütün öğrencilerin “yapılan çalışmaları değerlendirilebilme yeterliğini” öğretim ilke ve yöntemleri dersi sayesinde kazandıklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Demirel, Ö. 2007. Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretmen Sanatı. Ankara, Pegem A Yayıncılık.

Kayabaşı, Y. 2012. Öğretmenlerin Öğretim Sürecinde Kullandıkları Öğretim Yöntem ve Teknikleri İle Bunları Tercih Etme Nedenleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/27.

DİVAN ŞİİRİNDE TOPRAK BURÇLARI¹
SOIL HOROSCOPES IN DIVAN POETRY

Gülnihal AŞCI

Çukurova Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

‘Anâsır-ı erba’ a adı verilen dört temel unsurdan biri olan toprak, yerkürenin üzerini kaplayan katı madde anlamındadır. Toprak, insan hayatında önemli bir yere sahiptir. İnsanın doğumundan ölümüne kadar toprakla bağlantısı bulunmaktadır. Toprağın bu şekilde insan hayatında yer alması, zamanla yazılı kaynaklarda kullanılmasına neden olmuştur. İnsanlar hemen hemen her şeyi onunla ilişkilendirmeye başlamışlardır.

Edebî metinlerin çoğunda toprakla ilgili unsurlara çeşitli sebeplerle yer verilmiştir. Divan şairleri; toprağın hakirliği, rengi, ilk insan olan Hz. Âdemi ve ölümü hatırlatması gibi özelliklerinden etkilenererek bunları şiirlerinde işlemişlerdir. Ayrıca toprağın âşık ve sevgiliyle ilgisine de değinmişlerdir.

Burç, “Güneş’in bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızından her biri.” anlamına gelmektedir. Divan edebiyatında, burçlar farklı anlamlarla kendisine yer bulmuştur. Ayrıca burçların her biri, divan edebiyatında farklı özellikleriyle birer sembol olarak da ele alınmıştır. Burçlar, tarih boyunca dört unsurla ilişkilendirilmiştir. Toprak burçları olan Sevr (Boğa), Sünbüle (Başak) ve Cedî/ Cedy (Oğlak) de değişik özellikleri ve anlamlarıyla divanlarda yer almışlardır.

Çalışmamızda; öncelikle toprak kelimesinin anlamı, kökeni, ‘anâsır-ı erba’ adaki ve divan edebiyatındaki yeri üzerinde durulacaktır. Daha sonra burç kelimesinin tanımına ve özelliklerine yer verilerek divan edebiyatında burçların hangi yönleriyle işlendiği belirtilmeye çalışılacaktır. Toprak ve burçlarla ilgili verilen bilgilerin ardından; toprak burçları olan Sevr (Boğa), Sünbüle (Başak) ve Cedî/ Cedy (Oğlak)’in tanım ve özelliklerine değinilecek, toprak burçlarının XIV-XIX. yüzyıllara ait olan seçtiğimiz divanlarda hangi şekillerde yer aldığı incelenecek ve divan şiirindeki hâllerine seçilen beyit örneklerinden yararlanılarak dikkat çekilecektir. Ayrıca tablo yardımıyla Sevr, Sünbüle ve Cedî/ Cedy kelimelerinin divanlarda ne kadar sıklıkta geçtiği belirtilecektir. Amacımız, toprak burçlarının -verilen açıklamalar ve örnekler dâhilinde- divan şiirindeki kullanımına dair bilgilere ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, toprak, burç, toprak burçları.

¹ Bu bildiri, “Gülnihal Aşci, *Divan Şiirinde Toprak*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2017.” kaynakçalı tezimizin “Burç” alt başlığından yararlanılarak ve tezimizde verilen bilgiler genişletilerek hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Soil, which is one of the four basic elements called ‘anâsır-ı erba‘a, means solid matter covering the earth. Soil has an important place in human life. Human beings are connected to the earth from birth to death. The existence of soil in human life in this way has caused it to be used in written sources over time. People have started to associate almost everything with it.

In many of the literary texts, elements related to the soil have been included for various reasons. Because of its aspects such as its worthlessness, color, making the first human being Âdem remember and death, Divan poets have been affected by soil and processed it in their poems. Besides, they mentioned to the relation of the soil to the beloved and lover.

The horoscope means “each of the twelve constellations indicated by certain symbols that the orbit the sun is thought to have followed in a year passes through them”. In Divan literature, horoscopes have found a place for themselves with different meanings. In addition, each of the horoscopes has been treated as a symbol with different characteristics in divan literature. Horoscopes have been associated with four elements throughout history. Sevr (Taurus), Sünbüle (Virgo) and Cedî/ Cedy (Capricorn), which are soil symbols, have taken place in divans with their different features and meanings.

In our study; first of all, the meaning of soil, its origin, its place in ‘anâsır-ı erba‘a and divan literature will be emphasized. Later, the definition and characteristics of the word horoscope will be tried to indicate which aspects of horoscopes are processed in divan literature. After the information given about the soil and horoscopes; definition and characteristics of soil horoscopes such as Sevr (Taurus), Sünbüle (Virgo) and Cedî/ Cedy (Capricorn) will be mentioned, the forms of soil horoscopes in the divans of the XIV-XIXth centuries will be examined and attention will be drawn to the state of them in divan poetry by utilizing selected couplet samples. In addition, with the help of the table, it will be stated how often the words Sevr, Sünbüle and Cedî/ Cedy are used in the divans. Our aim is to get information about the use of soil horoscopes in divan poetry -within the given explanations and examples-.

Keywords: Divan poetry, soil, horoscope, soil horoscopes.

GİRİŞ

Divan şiirinin benzetme ve hayal dünyasının önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen “toprak”ın sözlüklerde çeşitli açıklamaları bulunmaktadır: “Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü; ülke; arazi, tarla; topraktan yapılmış; kara.” (Türkçe Sözlük 2005: 1995); “Küre-i arzın üzerine kaplayan mâdde-i sulbe ki su ile karıştığında çamur olur ve kurduğunda bir miktarı toz hâline geçer, türâb, hâk; yer, arz, zemin, memleket; arazi cinsi, zer’ olunan yerin nevi; yer, arazi, müstagillât; toprak veya çamurdan mamul; toprak kabilinden veya toprak renginde, türâbî; döşemesiz, kaldırımsız, kuru topraktan ibaret.”

(Şemseddin Sami 2010: 1238); “Evrenin üzerini kaplayan katı madde; yer, arz; arazi cinsi, ekilen yer; arazi, mülk; mezar, kabir.” (Parlatır 2014: 1729).

Toprak, yerkürenin üzerini kaplayan katı maddedir. Değişik türdeki organik maddelerin çürümesi ve taşlarla kayaların çeşitli etkilerle ufalanması sonucunda oluşmuştur. Canlı türlerinin yaşaması için gerekli besinlerin, su ve Güneş ışığı desteğiyle yetiştiği ortamdır. Ayrıca hayatın devamlılığını sağlayan, ‘anâsır-ı erba’ olarak adlandırılan dört temel unsurdan biridir. Edebî eserlerde “kara parçası, yurt” gibi farklı anlamlarda da yer almaktadır (Ağca 2006: 132).

“Toprak” kelimesi eski Türkçe zamanından beri kullanılmaktadır ve köken olarak Türkçedir. Clauson, toprak kelimesinin “kurumak” anlamındaki “topra-” fiilinden türediğini belirtmektedir. Talat Tekin de onunla aynı görüştedir. O, “topra-” fiilini topra- < towra- < towur+a- şeklinde tahlil etmektedir. Tuncer Gülensoy da bu fikirdedir (top(u)r+a- < towra- < towur+a- < towur (>towuz > tōz)). Hasan Eren kelimeyi topur+ak şeklinde tahlil etmektedir. Kelime, toprak anlamıyla birlikte Türkiye Türkçesinde “arazi, tarla, ülke, vatan” anlamlarında da yer almaktadır. Kelimenin eski Anadolu Türkçesinden beri anlam genişlemesine uğradığı söylenebilmektedir. Tarihî metinlerimizde “toprak, zemin, kara, ülke” ve “diyar” anlamlarında “yer, kara yer (yir), kuru (kuru yer)” kelimelerine de yer verilmektedir. Buna rağmen toprak kelimesi tek başına “memleket” anlamında kullanılmaktadır. XVII. yüzyılda “toprak”ın Meninski’nin sözlüğünde bugünkü anlamlarıyla birlikte “kil” anlamıyla geçtiği de görülmektedir (Bulut 2012: 375-378).

Divan şiirinde toprak, sevgilinin yüceliğini ve değerinin büyüklüğünü göstermek için kullanılır. Bunu sağlayabilmek için kelime grubu ve tamlamalar oluşturulmaktadır. Eşiğinin tozu, yolunun toprağının tozu, ayağının tozu, izi tozu vb. bu kelime grubu ve tamlamalardan bazılarıdır. Âşık, her zaman sevgilinin ayağının toprağına ve tozuna özlem duymakta ve onlara çok fazla değer vermektedir (Pala 2002: 180).

Bazı maddelerin toz hâlinde bulunması bu maddelerin şiirde ele alınmasına neden olur. Mesela; sürme toz hâlinindedir. Âşık, sevgilisinin ayağının tozunu gözüne sürme olarak çekmek için canını verir. Toz bulutu ve tozun rüzgâr ile görünmesi de şiirlerde çokça karşımıza çıkmaktadır. Etek, yere yakın olduğu için tozlanma özelliği göstermektedir. Eskiden aynalar çoğunlukla metalden imal edilmekte ve onları parlatmak için de topraktan yararlanılmaktadır. Toz, özellikle gubâr kelimesi yardımıyla sevgilinin ayva tüyleri olarak kullanılır (Kurnaz 1987: 494; Çavuşoğlu 2001: 272; Sefercioğlu 2001: 406; Tolasa 2001: 445-446; Pala 2002: 181; Samancı 2017: 45).

Toprak; içinde mücevherler, hazineler ve kıymetli şeyler barındırmaktadır. Bu sebeple değerlidir. Renginin kara olması nedeniyle insanın yaratılışını ve ölenlerin toprak olacaklarını hatırlatır. Ölen kişi âşıkça onun toprağı etrafa aşk kokuları saçar, toz hâline gelip yerine ulaşır, kâse yapılarak sevgilinin elini ve dudağını öper, üzerinde sevgi dolu otlar biter. Toprak, ‘anâsır-ı erba’anın en aşağısında bulunduğu için hakirdir ve tevazuya işarettir. Âşık, sevdiği uğruna toprak olur ve sevdiğinin kendi üstüne basmasını diler. Böylece değer kazanır. Divan

edebiyatında âşîğın faniliği de toprağa benzetilmektedir (Kurnaz 1987: 494; Tolasa 2001: 444; Pala 2002: 194; Gider 2013: 195).

Servilerin daha çok mezarlıklarda bulunmasına bağlı olarak sevgilinin servi boyu, âşîğın toprağına gölge salar. Toprak, ebedî âleme oranla bir ev veya kafesten ibarettir. Toprağın su ile olan ilgisinden kaynaklanarak hınk yani bir çeşit at oluşu söylenilmektedir (Kurnaz 1987: 494; Tolasa 2001: 445; Pala 2002: 194).

Divan şiirinde toprakla en çok ilgi kurulan unsur âşık ve âşîğın bedenidir. Sevgilinin ve rakibin gösterdiği cevır ü cefâ sonucunda âşîğın hastalanması, hasta bedeninin sararmış rengi ve şekli toprak olarak düşünölmektedir (Sefercioğlu 2001: 405; Samancı 2017: 44).

Toprak, Hz. Meryem ile de ilişkilendirilir. Bunun sebebi Hz. İsa'nın güle benzetilmesi ve bahar rüzgârıyla can bulup açılmasıdır. Hz. Meryem'in Cebrail'in nefesi ile hamile kalması bu düşöncenin hareket noktasıdır. Rakip, verimsiz toprak olarak görölür. Tüm canlıların sonunda toprak olacağı onun hiç kaybetmeyen, herkesi üten yani daima kazanan bir tavlâ oyuncusu olarak adlandırılmasına sebep olmaktadır (Sefercioğlu 2001: 406).

Toprak, rengi ve ayakaltında olması sebebiyle saça ve sümböle benzetilir. Safha (sayfa) olarak görölmesi övölenin senâ ve medhinin mızrak ile üzerine yazılı olduğünün düşünölmesine bağlanır. Zemîn ve gahra-i hâk şeklinde de ifade edilen toprak, üstündeki canlıları altına alma özelliğiyle üzerindeki nakışları altına geçiren bir safha yani sayfa olarak tasvir edilir. Verimsizliği nedeniyle cimri olarak belirtilir. Üzerindeki çeşitli bitkiler sayesinde mînâ-yı sebz olarak da adlandırılan zemîn, insanlar arasındaki mücadelenin bir satranç oyununa benzetilmesine bağlı olarak satranç bezi şeklinde de düşünölmeötedir (Sefercioğlu 2001: 406).

Toprak; en aşağıda bulunduğundan tevazunun, kibri silmenin sembolü olarak görölür. Bunun yanında cür'ayı yani içkinin son yudumunu toprağa dökmek âdettendir. Gölge "hâk ile yeksân" olarak belirtilir ve âşık, gölge gibi sevgilinin ayağı toprağına yüz sürer. Âşîğın ve düşmanların kanının yere dökölmesiyle toprağın siyah renge sahip olduğı söylenilir. Ayrıca eski bir matem âdeti olan "başa toprak saçmak" divan şiirinde de kendisine yer bulmaktadır (Kurnaz 1987: 494).

Eskiden bazı iksirlerle toprağın altın olabileceğı düşünölmiş ve topraktan çeşitli eşyalar yapılmıştır. Çocuklar toprakla oynamayı sevdiklerinden sevgilinin semtindeki gözyaşları, toprak ile oynayan bir çocuk olarak belirtilir. Eski zamanlarda yazılan yazıların mürekkepleri çabuk kurusun diye üzerine toprak dökölmeötedir. Kanayan yaraya toprak basıldığı bilinmeötedir (Kurnaz 1987: 494-495).

Âşîğın alnı, sevgilinin ayağı toprağına ve kapısı eşiğıne sürekli sürölmesi nedeniyle daima tozlu, topraklı olup secde izi taşır (Özdil 2018: 1108). Toprak, tasavvufun insanın içine işlemesine veya zindanların toprak içine kazılması geleneğıne bağlı olarak zindan diye de tarif edilmektedir (Çavuşoğlu 2001: 272).

Divan şiirinde sevgilinin karşısındaki âşık, tam bir tevazu hâlinindedir. O; toprak gibi alçak gönüllü, açık ve saftır yani gizli herhangi bir niyetten uzaktır (Dağlar 2017: 42; Samancı 2017: 44). Toprak, âşığın sevgiliye kavuşmasında önemli bir vasıttır (Dağlar 2017: 43).²

Burcun Tanımı ve Toprak Burçları

Burç; Güneş'in bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızından her biri anlamına gelmektedir ve 360 derecelik dairevi kuşağın otuzar derecelik on iki bölüme ayrılmasıyla oluşmaktadır. Burçlar, Arapça karşılıkları ve Güneş'in burca girdiği tarih itibarıyla şu şekilde sıralanır: Koç (Hamel: 21 Mart), Boğa (Sevr: 20 Nisan), İkizler (Cevzâ: 21 Mayıs), Yengeç (Seretân: 22 Haziran), Aslan (Esed: 23 Temmuz), Başak (Sünbüle: 23 Ağustos), Terazî (Mîzan: 23 Eylül), Akrep (Akreb/ Kejdüm: 22 Ekim), Yay (Kavs: 22 Kasım), Oğlak (Cedî/ Cedy: 22 Aralık), Kova (Delv: 20 Ocak), Balık (Hût: 19 Şubat) (Kutluer 1992: 422).

Burçlar, divan edebiyatında farklı özellikleriyle birer sembol olarak ele alınmaktadır. Hamel (Koç) burcu, “burc-ı bere” adıyla da anılmaktadır. Bu burçtan Güneş ile beraber bahsedilmektedir. Eski takvime göre ilkbaharın birinci ve altıncı günlerine nevrüz denilir. Güneş'in Hamel burcuna girdiği zaman nevrüz başlar. Bahardan bahsedilen beyit, mısra ve bahariyelerde Güneş, Hamel ve nevrüz üçlüsüne ve bunların birbiriyle yakın ilişkisini gösteren ifadelerle rastlanır. Sevr (Boğa) burcu, “burc-ı süreyyâ” ve “burc-ı gâv” olarak da adlandırılır ve Ay'ın burcudur. Sabah olduğunda görülmemesi Ay'ın kurban edildiğine bağlanır. Güneş'in doğuşunda gökyüzünde beliren kırmızı renkse kurban edilen Ay'ın kanı olarak yorumlanmıştır. Sevr ve kurban arasındaki ilişki nedeniyle ıydiyelerde işlenen bu motif, ayrıca boğanın ağır işlere dayanıklı olması ve yük taşıyabilmesi ile de geçmektedir. Felek, boğayı ağır şeyleri taşımak için kullanır; ama boğa göklerin yükünü taşımasına karşılık şairin gönül, gam yükünü taşıyamaz. Cevzâ (İkizler) burcu, “burc-ı dü-peyker” olarak da anılmaktadır. Bu burç, diğer gök cisimleri gibi yükseklik ve yücelik ifadeleri için kullanılır. Şairin övdüğü kişinin eşiğini süpürüp sevgilinin ayağının tozunu kendine baş tacı yapar. İkizler, adını iki parlak yıldızdan meydana gelmesine borçludur. Edebî metinlerde ya birbirine sarılmış iki kişi ya da kemer olarak tasvir edilmiştir. Seretân (Yengeç) burcu, “burc-ı harçeng” adıyla bilinir. Ayrıca Ay'ın evi oluşundan kinaye olarak “burc-ı hilâl” de kullanılmaktadır. Esed (Aslan) burcu, “burc-ı şîr” olarak anılmaktadır. Güneş'in en etkili olduğu zaman bu burçta bulunduğu zamandır. Övülen kişiyi anlatmakta çoğunlukla aslanın çeşitli özellikleri kullanılır. Bundan başka “esed” lakabıyla anılan Hz. Ali ve bu burç arasında bir bağ olduğu gözlenmiştir. Sünbüle (Başak) burcu, “burc-ı hûşe” olarak anılmasının yanında beyitlerde “hûşe-i çarh”, “hûşe-i sipihr” şeklinde de geçmektedir. Cedî/ Cedy (Oğlak) burcu, “burc-ı buzgâle” olarak da adlandırılır. Bu burç, “nahs-ı ekber” olan Zühal'in evi olduğu için sıklıkla Zühal ile birlikte anılır. Yedinci felekte ve gezegenlerin en üstündedir. Bu nedenle pâsbân yani gözcü olarak nitelendirilir. Bekçilerin yüksek kulelerde yani burçlarda bulunmasıyla birlikte çeşitli hayallerle şiirde kendine yer bulur. Güneş, Cedy burcuna yaklaşıncâ

² Toprakla ve toprağın divan şiirindeki kullanımıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. *age.e*.

sonbahardan kışa geçilir ve Ay bu burçtayken ava çıkılır. Delv (Kova) burcu, “Delv-i sipihr” olarak da metinlerde geçmektedir. Kelimenin anlamına bağlı olarak onun su ve kuyu ile alakalı özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Hût (Balık) burcu, “burc-ı mâhî”nin yanında “hût-i felek” şeklinde de ele alınır. Akreb/ Kejdüm (Akrep) burcu; Ay’ın kendisinde olduğu zaman sefere çıkılmaması gerektiğine inanıldığından yanak ve saç, Ay ve akrebe benzetilerek sevgilinin kapısından ayrılmama bahanesi olarak kullanılır. Uğursuzluğuyla tanınan bir burçtur. Kavs (Yay) burcu, “burc-ı keman” veya “hâne-i keman” olarak da geçmektedir. Kaş için kendisine benzetilen olarak bahsedilen bu burç, divan edebiyatında genellikle Zühre’den sonra adı geçen Müşteri ve “ok” kelimeleriyle anılır. Mîzan (Terazi) burcu, Zühre gezegeninin evi olduğundan onunla beraber ele alınır. Dört yıldızdan oluşan bu burç adalet ve eğlenceyi temsil etmektedir (Uzun 1992: 425-426; Özer 2015: 12-13; Yıldırım 2015: 345-351).

Hamel (Koç), Esed (Aslan) ve Kavs (Yay) burçlarına “burc-ı âteşî (nârî/ âzerî)” (ateş); Cevzâ (İkizler), Mîzan (Terazi) ve Delv (Kova)’e “burc-ı bâdî (hevâî)” (hava); Sevr (Boğa), Sünbüle (Başak) ve Cedî/ Cedy (Oğlak)’e “burc-ı hâkî” (toprak); Seretân (Yengeç), Akreb/ Kejdüm (Akrep) ve Hût (Balık)’a “burc-ı âbî” (su) burçları denilmektedir (Deniz 1992: 145-146; Uzun 1992: 426; Şentürk 1994: 174; Gülüm 2014: 535; Şeker 2015: 105-106; Yıldırım 2015: 344). Burçlar ayrıca mevsimlere, yıldızlara, hâl ve tabiatlarına, erkek ve dişi, gece ve gündüz, Ekvator’un kuzeyinde ve güneyinde olmasına göre de gruplara ayrılır.³

Toprak ve burçlarla ilgili verilen bilgilerden sonra bildirimizin konusu olan toprak burçları Sevr (Boğa), Sünbüle (Başak) ve Cedî/ Cedy (Oğlak)’in özelliklerine seçtiğimiz beyit örneklerini açıklayarak değineceğiz.

1. Sevr (Boğa) Burcu: Edebî metinlerde daha çok ağır işleri yüklenen, güç sembolü bir unsur olarak geçmektedir. Özellikle ıydiyelerde şafak kızılığının, gökteki sevrin kurban edilmesi olarak yaygın bir şekilde geçtiği görülür (Şentürk 1994: 175). Eski kaynaklara göre öküz görünüşünde, göbeğinden kesilmiş ve başını önüne salmıştır. Ön tarafı doğuya, arka tarafı ise batıya dönüktür. Otuz iki yıldızla sahiptir. Bu burçta doğanlar pamuk atıcılık, kunduracılık, çilingirlik ve ekincilikle uğraşmaktadırlar. Ay; Sevr burcundayken evlenmek, ekin ekmek ve yeni kıyafetler giymek gibi şeyler olumlu olarak düşünülür. Burcun gezegeni Venüs (Zühre)’tür (Deniz 1992: 148; Başkan 2007: 33; Özer 2015: 71; Yıldırım 2015: 346). Muhyiddin İbn Arabî, Sevr burcu meleğinin kuru ve soğuk tabiatlı yani topraksı olduğunu söyler. Bu melek, cennet ve cehennemin yaratılışının anahtarını taşır (Coşkun 2004: 200). Sevr burcunda nikâh kıymak iyidir. Ayrıca kadınlarla sohbet etmek ve güzel koku veren nesneleri -mesela buhur gibi- koklamak ruha neşe verir. Ay bu burçtayken bahçe ve tarla sulamak, alışveriş yapmak, tohum ekmek çok kazançlıdır. Ama hamama gitmek, kan aldirmek ve tıraş olmak kötü işlerdir. Yine ay bu burçtayken savaştırmak, dinlenmek ve içki içmekten kaçınmak gerekir (Alkan 2012: 696).

Düşmenün kim gâv-peykerliğ-ıla har-magzdur⁴

³ Daha detaylı bilgi için bk. *age.e.*

Ger felek sevri olursa saña kurbân yaraşur (Ahmedî D, K XXIX, b. 15, s. 85)⁵

“Düşmanın ki öküz suratıyla eşek akıllıdır; eğer felek, Boğa burcu sana kurban olursa yakışır.”

Emîr Sûlmân'ı övmek için yazılan kaside beytinde şair, onun düşmanını öküz suratlı ve eşek akıllı birine benzetir. Boğa burcu, feleğe kurban olursa bunun uygun olacağı söylenmektedir. Beyitte “Sevr” kelimesi hem “Boğa burcu” hem de “boğa” anlamıyla kullanılmıştır. Sevr burcunun boğa anlamı ile düşmanın öküz suratı arasında bir ilgi kurulmuştur.

Her subh kireç taşır idi Sevr ile gerdun

Her gece haşâ döker idi necm-i semâvâ (Ahmet Paşa D, K 11, b. 18, s. 43)

“Boğa burcu ile felek her sabah kireç taşırdı; göklerin yıldızı her gece (onu) asla dökmezdi.”

Boğa burcu ve felek, her sabah göğe kireç taşımaktadır. Her gece de göklerin yıldızı onu asla dökmemektedir. Boğa burcu, ayın burcudur. Kireç rengi de ayın rengidir. Beyitte ayın, her gece açığa çıktığı ve yıldızların da onunla birlikte görüldüğünden söz edilir. Ayrıca “Sevr” kelimesi “Boğa burcu” ve “boğa” anlamlarında kullanılmıştır.

Yorgun düşüp uyumuş idi çarh ekincisi

Dökmüşdi gökde Sevr önüne kâh-ı kehkeşân (Mesîhî D, Mü 2, b. 4, s. 18)

“Felek çiftçisi yorgun düşüp uyumuştı; boğa, gökte önüne Samanyolu'nun samanını dökmüştü.”

Fars efsanelerine göre kehkeşân, kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri saman çöp ve tozlarından meydana gelmektedir. Türkçedeki “saman uğrusu” adı da bu efsanenin bir saman hırsızının bıraktığı izler şeklinde düşünülmesinden ortaya çıkmıştır (Polat 2002: 190). Kehkeşân, ay harmanından saman taşır (Pala 2002: 52). Beyitte de gök, buğday tarlası olarak düşünülür. Felek çiftçisinin uyuduğu, samanı taşıyan boğanın onun önüne samanı döktüğü anlatılmıştır.

Sipîhr sofrasın açar bu hâna mâ hazarı

Külîçe ay u güneş sevr ü berre biryânı (Şeyhî D, K 14, b. 32, s. 68)

“Gökyüzü bu hükümdara hazır olan sofrasını açar; ay ve güneş külçe, boğa ve kuzu büryanı (olur).”

Beyitte “hân” kelimesi ile Anadolu Beylerbeyi olan Hamza Bey kastedilmiştir. Gökyüzünün, ona sofrası açmasıyla talihinin iyi olmasını istemesi belirtilmektedir. Ay ve güneş, o hükümdarın zenginliğidir. Boğa ve kuzu ise sofrası açmakla alakalı olarak büryan yemeği, ayrıca Sevr burcu da onun bahtı karşısında kurban olmuştur. Gökyüzü sofrası; felek, gök cisimleri ve burçları akla getirir. Sevr, beyitte hem hayvan hem de burç özelliği ile yer alır.

Kış-zâr-ı mihnetüm kıştinde olmakdan zebûn

Düşdi sevrün ‘anberi âfâk oldı ‘anberîn (Âşık Çelebi D, 11, b. 13, s. 43)

⁴ Örnek seçimi yapılırken taranan divanlardan her yüzyıla ait dikkat çekici özellikteki beyitler alınmıştır. Açıklanan örnekler kronolojik sıraya uygun olarak verilmeye çalışılmıştır.

⁵ Beyit örnekleri divanların kaynakçada verilmiş baskılarından alınmıştır. Beyitlerin sonunda verilen nazım şekli, beyit ve sayfa numaraları bu baskılara aittir. Nazım şekli için kullanılan kısaltmaların açılımı ise şöyledir: G (gazel), K (kaside), Mes (mesnevi), Mü (münacat).

“Gamımın ekin tarlası tarlanda olmaktan zayıf; Boğa burcunun güzel kokusu düştü, ufuklar anber kokulu oldu.”

Beyitte ilkbahar tasviri yapılmaktadır. Sevr burcu 20 Nisan-20 Mayıs tarihine denk gelir. Gam, ekin tarlası olarak düşünülmüştür ve oradaki ekinler artık tarlada olmaktan dolayı zayıf düşmüşlerdir. Sevr burcunun gelmesiyle birlikte etrafa güzel kokular ulaşmaya başlamış, ufuklar anber kokulu olmuş ve etraf şenlenmiştir.

Sanmanız gül-gün şafak oldu ufuktan âşikâr

İd için çarh-ı felek sevrini kurbân eyledi (Hayâlî D, K 17, b. 2, s. 53)

“Gül renkli şafak ufuktan belli oldu sanmayın; talih, boğasını bayram için kurban etti.”

Boğa burcu, ayın burcudur. Bu burca göre ayın sabah görülmemesi kurban edildiğine bağlanmaktadır. Güneş doğarken gökyüzünde oluşan kırmızı renk ise kurban edilen ayın kanı olarak düşünülür (Uzun 1992: 425). Beyitte de Sultan Süleyman zamanındaki Kurban Bayramı, felek ve burçlarla ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

Bir şîr-i jiyândur ki benüm âteş-i âhum

Meydân-ı felekde yüriyen sevrî böğürdür (Ramazan Behiştî D, G 107, b. 3, s. 236)

“Benim ahımın ateşi (öyle) bir kızgın aslandır ki felek meydanında yürüyen boğayı meletir.”

Şair, beyitte ahının ateşinin kızgın bir aslan olduğunu söyler. Bu ah ateşi felek meydanında yürüyen boğayı dahi meletmektedir. Felek meydanında yürüyen boğa, Boğa burcudur. Kızgın olan aslandan tüm hayvanlar korktuğu için boğa da korkarak melemektedir.

Şîr-i râyet kuvvet-i kalbünle ey bebr-i vegâ

Virdi Sevr-i çerhe vü gâv-ı zemîne ıztırâb (Azmişâde Hâletî D, K 35, b. 9, s. 154)

“Ey savaş canavarı! Sancak aslanı kalbinin kuvvetiyle; feleğin Boğa burcuna ve zeminin öküzüne acı verdi.”

Kapudân Cagala-zâde’nin donanmadan dönüşü için yazılan kaside beytinde şair, Kapudân Cagala-zâde’yi bir savaş canavarına benzeterek ona seslenmektedir. Ayrıca sancak aslanı olan Kapudân, kalbinin kuvvetiyle feleğin Boğa burcu ve yerin öküzüne acı vermiştir. Düşmanları olan Boğa burcu ve öküzü yenerek onları bozguna uğratmıştır.

Hışmın ol gâyetdedir kim âb-ı lutfun ermese

Âteş-i kahrın ederdi sevr-i gerdûnu kebâb (Nefî D, K 61, b. 16, s. 253)

“Öfken o kadar fazladır ki lütfunun suyu ulaşmasa; kahredici ateşin, feleğin boğasını kebab yapardı.”

Nefî, bu beytin yer aldığı kasideyi İbrahim Paşa’yı övmek için yazmıştır. Buradaki İbrahim Paşa’nın, Mısır valisi Damat İbrahim Paşa olduğu düşünülmekte ve onun dengesiz bir kişiliği olduğu söylenilmektedir (Şenödeyici 2007: 193-194). Eğer onun iyiliği ortaya çıkmasa, öfkesinin yakan ateşiyle felekteki Boğa burcu kebab olacaktır; ama onun iyiliği öfkesini bastırmaktadır.

2. Sünbüle (Başak) Burcu: Bu burcun bir cariyeye şeklinde olduğu düşünülür. İki kanadı vardır; eteğini salmıştır; başı kuzeybatıya, ayakları güneydoğuya bakmaktadır. Sol elini yan tarafına salıvermiş, sağ eliniye kaldırmıştır. Elinde bir tutam buğday başağı bulunur. Yirmi

altı yıldız sahiptir. Bu burçta doğanlar ticaret ve ziraat ile ilgilenir, ilaç satıcısı olurlar. Beyitlerde genellikle sevgilinin saç ve Türk musikisinin eski makamlarından olan sünbüle makamına işaret edilerek kullanılmaktadır. Kaynaklarda Azra olarak da bilindiğine değinilir. Gezegeni Merkür'dür (Deniz 1992: 148; Başkan 2007: 34; Gülüm 2014: 537; Özer 2015: 86; Yıldırım 2015: 348). Bu burca gard da demektirler. Baş sarfenin (Ay'ın üzerinde hareket ettiği düşünülen yörünge üstünde varsayılan noktalardan her biri) güneyinde ve ayakları birbirinden uzaktır. Sol omzunun üzerindeki parlak yıldız avva denilmektedir ve ayın menzillerinin on üçüncüsüdür (Başkan 2007: 34). İbn Arabî Sünbüle burcu meleğini soğuk ve kuru tabiatlı yani topraksı, yelsel olarak tanımlar; bu meleğin bedenlere hükmettiğini söyler (Coşkun 2004: 199). Ay, bu burçtayken iş yapmak ve kâr etmek kolaydır. Kalem ehliyle sohbet etmek, talim yapmak, hizmetçi almak, yeni elbise almak ve giymek, sefere çıkmak hikmetli işler olarak düşünülmektedir. Bunların yanında kuyumculardan alışveriş yapmak iyi değildir, bu durum altın ve gümüşün elden gitmesine sebep olur. Ayrıca kan aldirmek ve nikâh kıymak da uygun değildir (Alkan 2012: 696).

Mîzân-ı bezmi düz mey-i 'anber-nesîm-ile

Çün râst döndi saña bu mîzân-ı sünbüle (Ahmedî D, G 568, b. 2, s. 538)

“İçki meclisinin terazisini hoş kokulu şarapla donat; çünkü bu Sünbüle burcu terazisi sana doğru döndü.”

Beyitte bezm geleneği anlatılmaktadır. İçki meclisinin terazisinin boş olmaması lazımdır. Orada hoş kokulu şaraplar olmalıdır. Çünkü Sünbüle burcu, terazisini âşığa doğru döndürmüştür. Bu, âşığın şanslı gününde olduğunun göstergesidir. Sünbüle burcu burada sevgiliye benzetilmektedir. Sevgili, âşığa doğru döndüğü için bezmin şarapla dolu olması gerekir.

Yüzünde meh be-terâzû vü sünbülede güneş

Anı görüp niçe yanmaz münecim-i miskîn (Kadı Burhaneddin D, 949, b. 2, s. 368)

“Yüzünde ay teraziye ve başak da güneş(e benzer); zavallı falcı onu görüp nasıl yanmaz?”

Sevgilinin yüzünün aya ve güneşe benzediğinden bahsedilir. Bu benzetme, burçlarla yapılmıştır. Terazi kelimesi Terazi burcuna ve sünbüle de Başak burcuna gönderme yapmaktadır. Şair, sevgilinin yüzünün güzelliğini gören falcının nasıl onun bu güzelliğiyle yanmadığını merak etmiştir.

Zülfûn ile yüzünü gören sanur

Burc-ı şerefdür kamere sünbüle (Ahmed-i Dâ'î D, 133, b. 2, s. 147)

“Saçın ile yüzünü gören aya, başak (burcu) ululuk burcudur sanır.”

Sevgilinin saç şekli nedeniyle sünbüle, yüzü ise aya benzemektedir. Sevgilinin yüzü, aydan daha parlaktır. Onun saç ise şekli ve mis kokusuyla âşığı kendine çeker. Burc-ı şeref; genel olarak şairin sevgilisini görüp ona kavuştuğu, ondan haber alabildiği zamanı anlatır (Uzun 1992: 425). Ayrıca herhangi bir gezegenin Zodyak takımyıldızı içerisinde ulaştığı en yüksek noktaya da burc-ı şeref denilir (Şentürk 1994: 173). Beyitte de âşık, sevgilisini görmüş ve onun güzelliği ile gezegenler ve burçlar arasında ilgi kurmuştur.

Mâtemüm şâm-ı mezelletde irüp gök ehline

Sünbülün idüp perîşân Sünbüle çözdü saçın (Âşık Çelebi D, 11, b. 14, s. 43)

“Yasım hakirlik akşamında gök sahibine ulaşıp; sümbülünü perişan edip Sünbüle burcu(nun) saçını çözdü.”

Âşık Çelebi, tuttuğu yasın çok büyük olduğunu ve göğün sahibi olan Allah’a kadar ulaştığını söyler. Bu yas, sümbülü perişan hâle getirerek Sünbüle burcunun saçını çözmesine neden olmuştur. Yas, beyitte mübalağa sanatıyla anlatılmıştır. Onun göklere ulaştığı ve Sünbüle burcuna kadar geldiği söylenir.

Bâg-ı lutfuñda meh ü mihr iki ahkar nergis

Keremûñ gül-şenine sünbüle kem-ter sünbül (Bâkî D, K 24, b. 21, s. 64)

“İyilik bahçende ay ve güneş iki hakir nergis; cömert gül bahçene Başak (burcu) hakir sünbül(dür).”

Beyitte şair, hocası Mehmed Çelebi’nin iyiliğini övmüştür. Onun iyiliği karşısında ay, güneş ve Başak burcu hakir birer nergis ve sünbüle dönüşmüştür. Buradaki hakirlik ay, güneş ve Başak burcunun gökte; nergis ve sümbülün yerde olmasındandır. Mehmed Çelebi’nin iyiliği ve cömertliği onlardan katbekat üstündür.

Dir münecim mihr şimdi sünbüle burcındadır

Her kaçan ol âfitâbı görse sünbül takınur (Emrî D, G 123, b. 3, s. 94)

“Falcı: ‘Güneş şimdi Başak burcundadır.’ der. Her ne zaman o güneş (yüzlü sevgiliyi) görse sünbül takar.”

Güneşin Başak burcunda olması ağustos ayının geldiğini gösterir. Sevgilinin ortaya çıkmasıyla birlikte âşık da sevinmeye başlar ve sünbül takar. Eskiden kavukla sarık, sarıkla fes arasına hocalar ve halk çiçek, gül ve kokulu yapraklar yerleştirirlermiş (Onay 2000: 393). Sümbül, sarık kenarına veya kulak arkasına takılmaktadır (Pala 2002: 428). Beyitte de bu âdet hatırlatılmıştır.

Asıldı sünbüle mânendi sünbülüne gönül

O ben olalı izarında habbetü’s-sevdâ (Hayâlî D, G 10, b. 2, s. 92)

“O ben, yanağında çörek otu olurken; gönül, başak benzeri sünbülüne asıldı.”

Ben, öncelikle bir noktadır ve güzellik sayfası olan yanağa zülûf kaleminden damlamıştır (Pala 2002: 195). Benin çörek otuna benzetilmesi rengi ve şekli yönündendir. Genellikle yanakta olan benler, siyah renkte ve küçüklerdir. Beyitte sünbül ile sevgilinin saç kastedilmiştir. Âşığın gönlü, onun saçının tuzağına düşmüştür. “Sünbülüne asılmak” ile de tuzağına düşmekten bahsedilmiştir. Saçın, başak şeklinde olması ise örgülü olmasıdır. Saç ve ben arasında da siyah renkte olmaları yönünden benzerlik bulunur.

Dâne-i encüm ile Sünbüle hâkister olup

Korkarın kim tutuşa hırmen-i mâh-ı tâbân (Azmizâde Hâletî D, K 14, b. 19, s. 111)

“Yıldızların tanesi ile Sünbüle burcu kül olup; parlak ay harmanı korkarım ki tutuşacak.”

Beyitte parlak ay harmanı olarak bahsedilen yer Samanyolu’dur. Şair, yıldızlarla Sünbüle burcunun kül olup Samanyolu’nu tutuşturacaklarından korkar. Beyit bize gece, gökyüzünün görüntüsünü anlatmaktadır. Yıldızların ve Sünbüle burcunun yanıp kül olması, gece ayın çıkmasıyla oluşan bir durumdur. Ayın doğuşu güzel bir nedene bağlanarak anlatılmıştır.

İtme dildâra muhayyerde niyâz

Çıkmasun sünbüleye çak âvâz (Arpaemînizâde Mustafa Sâmî D, Mes 3, b. 50, s. 283)

“Sevgiliye (kendi) seçtiğin (şekilde) yalvarma; ses Başak burcuna yırtık (tiz) çıkmasın.”

Beyitteki “muhayyer” ve “sünbüle” kelimeleri Türk müziğinin en eski makamlarını hatırlatır. Eskiden sadece sünbüle olarak adlandırılan makam muhayyer-sünbüle şeklinde geçmektedir (Devellioğlu 2004: 671). Âşığın, sevgiliye yalvarırken muhayyer makamıyla yalvarıp sesini gökteki Başak burcuna tiz bir şekilde çıkarmaması istenmiştir. “Sünbüle” kelimesi ihamlı olarak kullanılmıştır. “Muhayyer”, “âvâz” ve “sünbüle” kelimeleri arasında da iham-ı tenasüp yapılmıştır.

Düşerse burc-ı vâlâ-yı sipihr sünbüle mânend

Olur gül-gûn-ı bahtuñ hûşe-i pervînden arpası (Kânî D, K 35, b. 21, s. 143)

“Gökyüzünün yüksek burcuna başak benzeri (bir şey) düşerse; gül renkli talihin, Ülker yıldızının başağından arpası olur.”

Beyitte; Türkçe Ülker, Farsça Pervîn ve Arapça Süreyyâ olarak adlandırılan parlak yıldız kümesine telmih yapılmıştır. Süreyyâ birçok yıldızdan daha yüksekte bulunur. Bu yıldız kümesinde yıldızların iki sıra hâlinde dizilmesi edebiyatta parlaklık ve düzgün sıralanışı ifade eden başağa benzetilmesine neden olmuştur (Uzun 2010: 163). Ayrıca buğdaygillerden olan arpanın şekli de başak taneleri gibidir. Rumeli kazaskerliğine yükseleceği sırada felç geçiren Mehmed Emin Efendi’yi övmek için yazılmış beyitte, başak kelimesi hem burç hem de kendi anlamıyla kullanılmıştır.

Oldu burc-ı şeref-i Sünbüle cây-ı hurşîd

Şimdi bu Sünbül’e de nûr-ı ‘inâyet şâyân (Sünbülzâde Vehbî D, K 43, b. 90, s. 240)

“Sünbüle şerefindeki burç güneş yeri oldu; şimdi bu sümbüle de iyilik parıltısı yakışır.”

Burc-ı şeref; şairin sevgilisine kavuştuğu, ondan haber aldığı zamandır. Sünbüle burcu, güneşin doğduğu yer olmuştur. Böylelikle ağustos ayının geldiği anlaşılmaktadır. Onun en yüksek nokta olmasıyla birlikte sümbül de iyilik parıltısı saçmaya başlamıştır.

Ikd-ı Pervîn dahı bu kaht-ı nazımda Gâlib

Hırmı-i nûr-ı zamîrimden alır sünbüle karz (Şeyh Gâlib D, G 147, b. 7, s. 321)

“Gâlib, Ülker yıldızı dizisi dahı bu düzenleme kuraklığında(dır); Sünbüle burcu kalbimin aydınlık harmanından borç alır.”

Şairin kendisine seslendiği bu beyitte, Ülker yıldızı dizisinin bile kendisini dizme kuraklığında olduğundan bahsedilmiştir. Artık onun bile parlamadığı vurgulanır. Sünbüle burcu, Ülker yıldızının parlaması için şairin kalbinin aydınlık harmanından parlaklığı borç almaktadır.

3. Cedi/ Cedy (Oğlak) Burcu: On bir yıldızdan oluşur. Tasvirlerde boynuzlu bir oğlak veya keçi şeklinde resmedilir. Beyitlerde genellikle Merih ve Zühal gezegenleriyle birlikte yer almaktadır. Ayrıca oğlağın kurbanlık hayvan olmasına bağlı olarak da tevriyeli ve kinayeli kullanımları görülmektedir. İtibar, şöhret, şeref ve mevkiyi sembolize eder. Siyah renge sahiptir. Gezegeni Zühal’dır (Gülüm 2014: 539; Özer 2015: 107; Özkan 2015: 272; Yıldırım

2015: 350). Yarisına kadar oğlak görünümündedir, boynuzları vardır; kalan yarısı yarım balık şeklindedir. İkinci boynuzunun üzerindeki yıldız “sa’d-ı zabih” denilir. Parlak yıldız kasaba, küçük yıldız kasabın kestiği koyuna benzetilir. Kuyruğunun üzerindeki parlak yıldız ise “Acin” adı verilmektedir (Başkan 2007: 35). İbn Arabî, Cedî burcu meleğini soğuk ve kuru tabiatlı yani topraksı olarak tanımlar. Bu melek, gündüz ve gecenin anahtarını taşımaktadır (Coşkun 2004: 203). Ay, bu burçtayken hangi işe başlanırsa başlansın kârlıdır. Ava çıkmak, yeni elbise biçmek, bina temeli atmak, cariyeye ve köle almak, ev ve su yolu inşa etmek uygundur; ama büyüklerin yüzüne bakmak, büyüklerden isteklerde bulunmak, nikâh kıymak iyi olarak düşünülmez. Bunların gam getirici işler olduğu varsayılır (Alkan 2012: 696-697).

Bu niçe sırdur u âhır ki hırsuñuñ karnın

Toyırılmaz hamel ü sevr ü cedy ü delv-ile hût (Ahmedî D, G 96, b. 6, s. 266)

“Bu nasıl sırdır ve eninde sonunda ki öfkenin karnını; kuzu ve boğa ve oğlak ve su kovasıyla büyük balık (bile) doyuramaz.”

Burçların arasında bir sır olduğundan bahsedilmiştir. Bu sır, onların birbirlerine öfkelenmelerine neden olmaktadır. Burçların birbirlerine dostlukları ve düşmanlıkları olduğu bilinir (Pala 2002: 86). Öfkenin karnı hiçbir şekilde doymayacaktır. Bahsedilen burçlar ayrıca dört unsurdan birine karşılık gelmektedir. Beyitte burç isimleri tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Vasluñ şu‘â‘ı mürdeyi ger zinde kılmaya

Bu fasl içinde bellü durur cedy olur hamel (Kadı Burhaneddin D, 8, b. 9, s. 5)

“Kavuşmanın ışıkları eğer ölüyü canlı etmezse; bu mevsim içinde bellidir oğlak, kuzu olur.”

Buradaki kavuşma, doğanın bahar mevsimine kavuşmasıdır. Bahar mevsimi, güneşin Hamel burcuna girmesiyle başlar. Cedy burcu aralık ayını kapsayan bir burçtur. Aralık ayından çıkarak mart ayına girildiğinde doğa, tüm ölü hâlden kurtulup canlanmaya başlayacaktır. Beyitte kıştan bahara geçiş tasviri yapılmıştır.

Şu demler geldi kim Cedy ü Hamel çıkdı çerâ-gâha

Zemîn oldı ser-â-ser sebz ü hurrem âsmân-âsâ (Azmizâde Hâletî D, K 8, b. 10, s. 98)

“Şu zamanlar geldi ki oğlak ve kuzu çayıra çıktı; yer, baştan başa yeşil renkli ve taze gök gibi oldu.”

Beyitte bahar tasviri yapılır. Baharın gelmesi ile birlikte oğlak ve kuzu çayıra çıkmış, yeryüzü ise baştan başa yeşil renkle kaplanmış. Cedy ve Hamel ayrıca burç anlamında da kullanılmıştır. Baharın gelişi Cedy burcundan çıkılıp Hamel burcuna gelmesiyle belli olmuştur.

Ferâz-ı çarha eger mihr-veş güzâr etsen

Sezâ budur hamel ü cedyin eyleye kurbân (Nedîm D, K 31, b. 12, s. 110)

“(Paşam) eğer güneş gibi feleğin zirvesine geçsen; (felek) kuzu ve oğlağını (sana) kurban etse yakışanı budur.”

Örnek beyit, Nedîm’in kendisi için çok önemli bir yere sahip olan İbrahim Paşa’yı ve onun damadı Kapudan Mustafa Paşa’yı övdüğü kasideden bir beyittir. Feleğin zirvesinde güneş nasıl yer alıyorsa devletin zirvesinde yer alacak olan kişinin de İbrahim Paşa olması

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

gerektiğinden bahsedilmiştir. İbrahim Paşa'nın bu mevkiye gelmesiyle birlikte feleğin kuzu ve oğlağını kurban etmesi en uygun davranış olacaktır.

Kadr-i şeb-i mi'râcî için 'îd edip çarh

Cedy-i feleki eyledi kurbân-ı Muhammed (Sünbülzâde Vehbî D, K 3, b. 13, s. 84)

“Felek, Miraç Gecesi'nin şerefi için bayram edip; feleğin oğlağını Hz. Muhammed'in kurbanı yaptı.”

Beyitte, Hz. Muhammed'in göğe yükselmesine telmih yapılmıştır. Feleğin, bu gecede bayram ederek Oğlak burcunu Hz. Muhammed'e kurban ettiği söylenilmiştir. Cedy kelimesi beyitte hem “Oğlak burcu” hem de “oğlak” olarak yer almıştır.

İncelenen divanların on sekizinde toprak burcu olan Sevr, Sünbüle, Cedî/ Cedy 45 defa yer alır. Divanlarda Sünbüle burcu 21, Sevr burcu 14 ve Cedî/ Cedy burcu 10 kez geçmiştir. Bunun yanı sıra Avnî, Fuzûlî, İbrahim Tirsî, Leylâ Hanım, Mostarlı Hasan Ziyâ'î, Nailî, Necatî Beg, Neşâtî, Nev'î, Nev'îzâde Atâyî, Şeref Hanım ve Şeyhülislam Yahyâ'nın divanlarında toprak burçları ile ilgili örneklerle rastlanmamıştır. Sevr ve Sünbüle en çok Ahmedî'de, Cedî/ Cedy de Sünbülzâde Vehbî'de kullanılmıştır. XIV ve XVI. yüzyılda en fazla Sünbüle, XV ve XVII. yüzyılda en fazla Sevr, XVIII. yüzyılda da en fazla Cedî/ Cedy burçlarına yer verildiği görülmüştür. XIX. yüzyıl divanlarında ise toprak burçlarına dair örnek bulunamamıştır.

Taranılan divanlardaki toprak burçlarının sayısal dökümüne, divanların alfabetik sıralamasıyla birlikte aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

	Sevr	Sünbüle	Cedî/ Cedy
Ahmedî	3	4	1
Ahmed-i Dâ'î	0	2	0
Ahmet Paşa	2	0	0
Arpaemînzâde Mustafa Sâmî	0	1	0
Âşık Çelebi	1	1	0
Avnî	0	0	0
Azmîzâde Hâletî	2	1	1
Bâkî	0	2	0
Emrî	0	2	0
Fuzûlî	0	0	0

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Hayâlî	1	1	0
İbrahim Tirsî	0	0	0
Kadı Burhaneddin	0	2	1
Kânî	0	1	0
Leylâ Hanım	0	0	0
Mesîhî	1	0	0
Mostarlı Hasan Ziyâ'î	0	0	0
Nailî	0	0	0
Necatî Beg	0	0	0
Nedîm	0	0	3
Nef'î	1	0	0
Neşâtî	0	0	0
Nev'î	0	0	0
Nev'îzâde Atâyî	0	0	0
Ramazan Behiştî	2	0	0
Sünbülzâde Vehbî	0	3	4
Şeref Hanım	0	0	0
Şeyh Gâlib	0	1	0
Şeyhî	1	0	0
Şeyhülislam Yahyâ	0	0	0
TOPLAM	14	21	10

SONUÇ

Divan şiirinde toprak, sevgilinin yüceliğini ve değerini vurgulamak için kullanılmaktadır. Âşık, her zaman sevgilinin ayağı toprağına ulaşmaya çalışır. Toprakla ilgi kurulan unsurlardan biri âşık ve onun bedenidir. Ayrıca âşığın sararmış bedeninin rengi de toprakla

alakalıdır. Ayakaltında ve toz hâlinde olması nedeniyle sürmeye benzetilmektedir. Toprak, en aşağıda ve hakir olduğu için alçak gönüllülükle birlikte anılmaktadır.

Sosyal hayatla toprak arasında bağ vardır. Bunun güzel örneklerinden biri de burçlardır. Toprak burçlarından Cedî/ Cedy (Oğlak) ve Sevr (Boğa)’in oğlakla boğanın kurbanlık bir hayvan olması nedeniyle şiirlerde tevriyeli kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple kurban edilmek ve iki burç arasında ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Sevr burcu, ilkbahara girilen tarihle alakası olduğu için bu mevsimle birlikte ve boğanın pişirilmesi nedeniyle yemek olarak da ele alınmıştır. Sünbüle (Başak) burcunun da metinlerde genellikle sevgilinin saç, sümbül, başak ve musiki makamıyla birlikte geçtiği görülmüştür. Üç burç da divanlarda “gökyüzü, felek, gezegen ve diğer burçlar”la ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Ayrıca devlet adamlarının iyilik ve yüceliklerinin vurgulanılması konusunda da bu burçlardan yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; divan şairleri toprağı değişik özellikleriyle şiirlerine konu etmişlerdir. Burçlar da bu konulardan biridir. Bildirimizde de XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan dönemden seçilmiş divanlardan alınan beyit örnekleri açıklanıp yorumlanarak toprak burçlarının nasıl işlendiği ve divan şiirindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konuda yapılacak daha kapsamlı incelemelere katkıda bulunulmak istenmiştir.

KAYNAKLAR

Ağca, H. (2006). “Toprak” maddesi, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C 6, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 132.

Ahmedî Divanı, haz. Yaşar Akdoğan, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.06).

Ahmed-i Dâ’î Divanı (Metin-Gramer-Tıpkı Basım) (2001). haz. Mehmet Özmen, C I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Paşa Divanı (1992). haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara.

Alkan, M. (2012). “Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecnû’a’da Kayıtlı Manzum Bir Melheme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Fall, 7(4), 689-709.

Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.08).

Aşcı, G. (2017). *Divan Şiirinde Toprak*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Âşık Çelebi Dîvânı, haz. Filiz Kılıç, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.10).

Azmizâde Hâletî Dîvânı, haz. Bayram Ali Kaya, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.13).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım* (2015). haz. Sabahattin Küçük, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başkan, G. (2007). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûri Çevirisi Acaibü'l-Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Bulut, Y. (2012). "Toprak, Kum, Balçık, Çamur, Kil ve Mil Üzerine", *Acta Turcica*, "Kültürümüzde Toprak" Sayısı, ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Yıl: IV, (1), 375-386.
- Coşkun, S. Ç. (2004). "Anadolu Halk Şifacılığında Yerel Bitkiler Antik Çağdan Günümüze Bir Hermetik Geleneğin İzlerini Sürerken", *Kebikeç*, 17, 195-204.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Dağlar, A. (2017). "Şair Âşığın Toprakla Hâlleşmesi", *Türk Dili*, Yıl: 68, (792), 42-47.
- Deniz, S. (1992). *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î, Yahyâ Beğ)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, haz. Aydın Sami Güneyçal, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Emrî Divanı* (2002). haz. M. A. Yekta Saraç, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Fatih Divanı ve Şerhi* (2011). haz. Muhammet Nur Doğan, 3. Baskı, Yelkenli Yayınevi, İstanbul.
- Fuzûlî Divanı* (1990). haz. Kenan Akyüz vd., Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gider, M. (2013). "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Su", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (203), 191-210.
- Gülüm, E. (2014). "Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı'nda (Sünbülîstân) Kozmik Unsurların Kullanımı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer, 9(9), 519-546.
- Hayâlî Divanı* (1992). haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İbrahim Tırsî ve Dîvânı*, haz. Kadriye Yılmaz, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.17).
- Kânî Dîvânı*, haz. İlyas Yazar, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.18).
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey Dîvânı (Tahlili)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kutluer, İ. (1992). "İslâm Literatüründe Burç" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 422-424.
- Leylâ Hanım Divanı* (2003). haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul.
- Mesîhî Dîvânı* (2014). haz. Mine Mengi, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı, haz. Müberra Gürgendereli, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.20).

Nailî Divanı (1990). haz. Haluk İpekten, Akçağ Yayınları, Ankara.

Necatî Beg Divanı (1992). haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara.

Nedîm Divânı, haz. Muhsin Macit, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.21).

Nef'î Divanı (1993). haz. Metin Akkuş, Akçağ Yayınları, Ankara.

Neşâtî Divanı (1996). haz. Mahmut Kaplan, Akademi Kitabevi, İzmir.

Nev'î Divan (1977). haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2160, İstanbul.

Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı, haz. Saadet Karaköse, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.22).

Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özdil, H. (2018). “Kadı Burhaneddin Divanı’nda Toprak ile İlgili Hâksâr İfadesinin Kullanımı ve Düşündürdükleri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1105-1109.

Özer, Z. (2015). *Divan Şiirinde Burçlar*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Özkan, M. S. (2015). *Nedîm Dîvânı’nda Kültür Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.

Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul.

Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 6. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.

Polat, N. H. (2002). “Kehkeşan” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 190-191.

Ramazan Behiştî Dîvânı, haz. Yaşar Aydemir, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.23).

Samancı, M. (2017). “Fuzûlî’nin Şiirinde Önemli Bir Anahtar Kavram: Toprak”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Kış, 1(1), 41-60.

Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı’nın Tahlili*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, haz. Ahmet Yenikale, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.24).

Şeker, E. (2015). *15. Yüzyıl Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

Şemseddin Sami (2010). *Kamus-ı Türkî*, haz. Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Şenödeyici, Ö. (2007). “Nef’î Biyografisine Ek”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, Bahar, XXI, 179-199.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Şentürk, A. A. (1994). “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (90), 131-180.
- Şeref Hanım Divanı* (2002). haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul.
- Şeyh Gâlib Dîvânı* (2013). haz. Muhsin Kalkışım, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şeyhî Divanı* (1990). haz. Mustafa İsen-Cemâl Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, haz. Hasan Kavruk, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.09.2019, 11.26).
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2005). (Komisyon), 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzun, M. (1992). “Edebiyatta Burç” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 424-426.
- Uzun, M. (2010). “Süreyyâ” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 162-164.
- Yıldırım, H. (2015). “Divan Şairlerine Göre Burçlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Aralık, 8(41), 340-353.

XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE PERİ VE PERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR
FAIRY AND BELIEFS RELATED TO FAIRY IN XVIIIth CENTURY DIVAN POEM

Gülnevil AŞCI

Çukurova Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Divan şairi, evrende var olan her türlü ögeyi şiiri için malzeme olarak görür. O, içinde yaşadığı toplum ve çevreden edindiği bilgileri hayal dünyasında -sanatkârlığı ölçüsünde- biçimlendirerek beğenilere sunar. Yani divan şiiri, şairinin hem dış hem de iç dünyasının yansıması görünümündedir. Dış dünyadaki olaylar, durumlar vb. şairin iç dünyasını anlatmak için kullandığı birer araç durumundadır.

Hayattan beslenerek gelişim gösteren divan şiirinin, günlük yaşam ve halk kültürü bakımından zengin olduğu dönemlerden biri XVIII. yüzyıldır. Çünkü önceki yüzyıllarda etkisini hissettirmeye başlayan yerlileşme, bu asrın divan edebiyatını şekillendiren anlayışların arasında yer almaktadır. Mahallileşmeyle birlikte gerçeğe ilgi arttığından divan şiirinin günlük yaşamla bağları daha da güçlenir. Divan şairleri; sokaktaki insanı, hayata dair beklentileri, dönemin eğlence anlayışını, gelenek ve görenekleri bazen halkın dili olan sade söyleyiş, deyim ve atasözleriyle bazense hece ölçüsü kullanılarak yazılmış bir koşmayla dile getirirler. Böyle özelliklere sahip olan XVIII. yüzyıl divan şiirinde, halk kültürü kapsamında değerlendirilmesi gereken olağanüstü varlıklara dair halk inanışlarının izlerine rastlamak şaşırtıcı değildir.

İnsanoğlunun bilinmeyene karşı duyduğu korku ve onu anlamlandırma süreci kimi zaman doğaüstü varlıkların kabulüyle son bulur. İnsanlar; peri, cadı, karakoncolos vb. olağanüstü yaratıkların belirli özellikleri olduğuna, onlardan korunmak için yapılması ve yapılmaması gereken bazı davranışlar bulunduğu inanırlar.

Cinlerin, alımlı ve güzel olduğuna inanılan dişilerine peri adı verilmektedir. Divan şiirinde sık sık işlenen peri, çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır. XVIII. yüzyıl divan şiiriyle sınırlandırılmış çalışmamızda; yüzyıl ve edebiyatıyla ilgili kısaca bilgi verildikten sonra perinin tanımı yapıp diğer masalsi öğelerle ilgisi, sevgiliyle bağlantısı, etrafında oluşan inanışlar anlatılacaktır. Yüzyılda yazılmış olan kırk divanının taranmasıyla belirlenen örnek beyit/ bentler doğrultusunda konunun divan şairleri tarafından nasıl ele alındığı ve onların hayatla bağı ortaya konulmaya, dönem insanının peri gibi doğaüstü bir varlığa bakış açısı açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peri, divan şiiri, halk inanışları.

ABSTRACT

The Divan poet considers every element of the universe as a material for its poetry. She/He forms the knowledge gaining from the society and environment in which they live in their dream world -to the extent of their artistry- and presents it to the likings. That is, divan poetry is in the appearance of a reflection of both the external and internal world. Events, situations, etc. in the external world are in a situation of tool used by the poet to describe his inner world. One of the periods in which Divan poetry, which develops by nourishing from life, is rich in terms of daily life and folk culture is the XVIIIth century. Because the indigenization that began to make its impact in the previous centuries is among the insights that shaped the divan literature of this century. As interest in reality increases with indigenization, the ties of divan poetry with daily life become stronger. Divan poets; They express the people on the street, their expectations about life, the sense of entertainment of the period, their customs and traditions, sometimes with the idioms, proverbs and simple utterance that are folk's language, sometimes with "koşma" written in syllabic meter. In the XVIIIth century divan poetry that has such characteristics, it is not surprising to find traces of folk beliefs about extraordinary beings that should be considered within the context of folk culture.

Mankind's fear of the unknown and the process of making sense of it sometimes end with the acceptance of supernatural beings. People believe that there are certain characteristics of extraordinary creatures such as fairy, witch, black boggy etc., and that there are certain behaviors that should and should not be done to protect from them.

The females of the gins, who are believed to be attractive and beautiful, are called fairies. The Fairy, which is often rendered in Divan poetry, is dealt with in various aspects. In our study, which is limited to XVIIIth Century divan poetry, after giving brief information about century and its literature, the definition of fairy will be made and its relation to other fairy-tale elements, its connection with the lover, and the beliefs formed around it will be explained. In line with the sample couplets/verses determined by the screening of the forty divans written in the century, it will be tried to explain how the subject is handled by the divan poets and their connection to life, and to explain the perspective of the people of the period to a supernatural being like a fairy.

Key words: Fairy, divan poetry, folk beliefs.

1. GİRİŞ

1.1. XVIII. Yüzyılın Tarihî Durumu ve Edebiyatı

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'nın ağır hükümleriyle birlikte Avrupa'daki egemenliği iyice sarsılan Osmanlı, XVIII. yüzyıla topraklarını ve itibarını kaybettiği gerçeğinin bilincinde giriş yapar (Molnar 1999: 477; Savaş 1999: 645). Yüzyılın başında Rusya, Avusturya ve Venedik'le yapılan savaşlar artık sorunların sadece savaşla değil diplomasiyle de çözülebileceğini kanıtlar. Böylelikle 1718'de imzalanan Pasarofça

Antlaşması'nın oluşturduğu barış atmosferinde Batı'yla yakın ilişkiler kurulur. Patrona Halil İsyanı'na (1730) kadar devam eden ve Lale Devri olarak adlandırılan süreçte Avrupa diplomasisi ve askeri gücü hakkında bilgi edinen Osmanlı; bilim-teknoloji, mimari vb. alanlarda Batı'yı örnek alarak yeniliklerde (resmî tercüme heyeti oluşturulması, matbaa kurulması vb.) bulunur (Özcan 2003a: 82; Emecen 2007: 495-496).

Patrona Halil İsyanı'ndan sonra III. Ahmed'in yerine başa geçen I. Mahmud döneminde de İran, Rusya ve Avusturya ile savaşılr. Osmanlı'da Belgrad Antlaşması'yla ikinci defa yaşanan barış sürecinde (1739-1768) imar faaliyetlerine devam edilir; top dökümhanesi, baruthane, tüfek ve kağıt fabrikası kurulur (Karagöz 1995: 182-183; Özcan 2003b: 351; Emecen 2007: 496).

III. Mustafa ve oğlu III. Selim ise ordu ıslah çalışmalarıyla Osmanlı Devleti'ne önemli katkılarda bulunur (Ulucan 2010: 199). III. Selim; modern Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasının yanında bilim, sanat, ticaret alanlarında Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurulması vb. konularla da ilgilenir (Turan 2019: 38). Osmanlı Devleti'nde asrın sonuna kadar Rusya, Avusturya ve diğer Avrupa devletleriyle yaşanan savaşlar ve sorunlarla mücadele edilir (Beydilli 2007: 497).

Aslında altı padişahın (III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim) yönetimiyle geçen XVIII. yüzyılı; yaşanan savaşlar, toprak kayıpları, ekonomik sıkıntılar vb. ile birlikte Osmanlı'nın iç hesaplaşma yaşadığı, Batı'nın gerisinde kaldığını fark ettiği ve onun seviyesine ulaşmak için yenileşme faaliyetlerinde bulunduğu bir dönem olarak özetlemek mümkündür (Karagöz 1995: 173-174; Eravcı ve Kiremit 2010: 79-80; Ceylan 2011: 77).

XVIII. yüzyılda bilim ve kültür hayatıyla edebiyatın, Osmanlı'nın siyasi çöküşünden fazla etkilenmediği ve büyük bir sarsıntı geçirmediği söylenebilir (İpekten ve İsen 1992: 189). Çünkü, III. Ahmed'in tahta çıkışıyla (1703-1730) asrın başından itibaren sosyal ve kültürel hayatta kendini göstermeye başlayan zihniyet çözülüşünün edebiyata yansması daha uzun bir süreçte gerçekleşecektir (Horata 2009: 14).

Şair kadrosu bakımından divan edebiyatının en zengin dönemi olan XVIII. yüzyıl, kaynaklarda “şiir ve şair asrı” olarak geçmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre yüzyıldaki şair sayısı 1322'dir (Çeltik 1998: 51).

Geçmiş yılların birikimine sahip bir edebî geleneğin temelleri üzerine oturtulan XVIII. yüzyıl edebiyatında -Lale Devri'nin sağladığı zevk ve sanat ortamının da etkisiyle- şairler; yeni anlam ve biçim arayışlarına girerler. Böylelikle eskinin yanında yeni de varlığını göstermeye başlar (Mengi 2010: 148). Anlamdan çok sese önem veren ve zarif bir söyleyişi olan klasik üslup; klasik üslubun sınırları dâhilinde ses yerine anlam/ fikri ön plana çıkaran hikemî/ didaktik üslup; yine anlama değer veren, girift ve yeni mazmunlarla muğlak ve süslü bir anlatıma dayanan bedii üslup (Sebk-i Hindî) ile konuşma diline ait ifadelerle açık bir söyleyişi esas alan mahallî/ folklorik üslup asrın edebiyatında takip edilen yolları ortaya koymaktadır (Horata 2009: 44-45).

Başlangıcı önceki yüzyıllara dayanan mahallîleşmenin (Aslında şehirli halkın dilini ve mahallî konuları şiire dâhil etme gayreti XV. asırdan beri vardır.) tesiriyle yüzyıla ait eserlerde halk hayatı ve zevkinin izleri belirginleşmeye başlar. Yer yer halk deyimleri ve söyleyişleriyle sade, aynı zamanda zengin bir dil geliştiren şairler; sokaktaki insanı somut fiziksel özellikleri, meslekleri, hayata dair beklentileri ve zaaflarıyla anlatırlar (Mazıoğlu 1999: 267; Pala 2003: 84; Ceylan 2011: 84).

Yine bu yüzyılda halk ve divan edebiyatları arasında görülen yakınlaşma da mahallîleşmeyle ilgilidir. Vahîd Mahtûmî, Şeyh Gâlib, İlhamî ve Nedîm gibi isimler hece ölçüsüyle şiirler yazarken halk şairleri divan şiirinin estetik ve hayal dünyasına yönelmektedir (Kurnaz 1997: 189-199; Macit 1999: 713).

Aslında bütün yüzyıllarda örnekleri olmakla birlikte divan şiirinin günlük hayat ve halk kültürü bakımından zengin olduğu dönemler; başlangıç ve gelişme dönemleri olan XV. ve XVI. yüzyıllarla divan ve halk şiirinin yakınlık gösterdiği XVIII. yüzyıldır (Batislam 2015: 89).

1.2. Perinin Tanımı

Peri; kaynaklarda “Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen ad; (mec.) çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın; kadın adı (Devellioğlu 2004: 860).”; “Cinlerin pek güzel olduğuna inanılan dişisine verilen ad (Parlatır 2014: 1354).”; “Efsanelerde yer alan, olağanüstü güzel hayalî varlık (Bozkurt 2007: 232).” şeklinde tanımlanmaktadır. Farsça kelimenin aslı Zend Avesta’nın çeşitli bölümlerinde geçen “pairika (büyü yapan, büyüleyen kadın)”dır. Zend Avesta’da “ateşin, suyun, ineğin, ağacın, yerin üstüne gelen kovulmuş bir yaratık, iblis” olarak söz edilen “pairika”, Pehlevî dilinde önce “parik/ parig”, daha sonra da “perî” olmuştur (Bozkurt 2007: 232). Ayrıca Farsçada “perî”, “dîv”le birlikte anlam bakımından “cin”i karşılamaktadır (Şahin 1993: 5).

Türkler; Orta Doğu inanç kültüründeki cinin yanına Farsların perisini alıp Arapça cin kelimesine karşılık periyi, cinlerin dişisi diye kabul etmişlerdir (Ünal 2017: 358). Halk kültürüne bakıldığında ise peri ve cinin çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir (Boratav 1994: 75).

“Peri ve periyle ilgili inanışlar” halk kültürü unsurları kapsamında değerlendirilen konulardandır. Bu nedenle çalışmamız -daha önce de bahsedildiği gibi- folklorik öğeler bakımından oldukça verimli olan XVIII. yüzyıla sınırlandırılmıştır. Taranan 40 divanda bulunan periyle ilgili örnekler, uygun başlıklar altında incelenmiştir.

2. XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE PERİ

Halk geleneğinde, birtakım olağanüstü hâlleriyle insanların yaşamlarını etkilediği belirtilen esrarengiz yaratıklara inanılmaktadır (Boratav 1994: 74). Peri de insanoğlunun varlığını kabul ettiği yaratıklardan biridir. Bu nedenle peri; hayatın ve içinde bulunduğu toplumun yaşayışından, değer yargılarından, kültüründen beslenen divan şairleri için ilgi çekici bir konu olmuştur.

Divan şiiri ve nesrinde gerçek anlamının yanında genellikle açık istiareyle sevgiliyi karşılayan peri, onun güzelliğini vurgulamak için kullanılan bir araç hâline gelir. Divan şairleri periyi

göze görünmemesi, görenin aklını başından alması, insanlarla yakınlık kurmaması vb. birtakım görüşler ve halk inanışları çerçevesinde ele alırlar (TDEA 1990: 243; Zavotçu 2013: 586). Bunu yaparken de perinin nitelikleri ve periye dair halk inanışlarıyla benzerlik gösteren sevgilinin özelliklerini¹ ön plana çıkarırlar.

Divan şiirinde sevgilinin hoşluğu, bazen peri kadar bazense periden daha güzel oluşuyla anlatılmaktadır. Yani peri, divan şairi için bir ölçüttür. İki varlığın benzerliğinin ifade edildiği örneklerde peri *kendisine benzetilen (müşebbehünbih)* konumundayken *benzetme yönünü (vech-i şebek)* perinin özellikleri ve periyle ilgili inanışlar (insanlarla ünsiyete gelmemesi ve onlardan kaçması, göze görünmemesi vb.) oluşturmaktadır (Tolasa 2001: 54). Kimi zaman “perî-veş”le birlikte *benzetme edatı* da beyit/ bentlere dâhil edilmektedir.

Mâdâm uçarsın gözlerde ammâ

Rûyun perî-veş pinhân edersin (Şeyh Gâlib D, G 239, b. 7, s. 375)²

“Madem gözlerde uçarsın ama yüzünü peri gibi gizlersin.”

Divan şairlerinin sevgiliden açık istiareyle peri olarak bahsettiği örneklerin sayısı ise oldukça fazladır.

Germ-âbe³-i vaslında bayılduk o perînüñ

Kânî yetişür devşirelüm tâs u tarağı (Kânî D, Eb. 8, s. 282)

“O perinin kavuşma hamamında bayıldık; Kânî (bu kadarı) yeter, tası tarağı toplayalım, buradan gidelim.”

Ayrıca divanlarda geçen “perî-rû/ perî-rûy/ perî-rûyân (49), perî-‘izâr (2), perî-ruhsâr (14), perî-tal‘at (5), perî-rûh (3), perî-çihre/ perî-çehre (10), perî-peyker (27), perî-dîdâr (1), perî-sîmâ (4), perî-nijâd (1), perî-meşreb (3), perî-nihâd (1), perî-menişân (1), perî-ülfet (1), perî-hû (2), perî-sîret (1), perî-sûret (3), perî-timsâl (1), perî-nazra (1)” ifadeleriyle peri ve sevgilinin yanağı, yüzü, bakışı, tabiatı, tavrı, görünüşü arasında ilgi kurulmaktadır. Bu tabirlerin parantez içinde verilen kullanım sıklıkları ise şairlerin en çok yüze odaklandıklarını göstermektedir.

Nice sabr eylesün âdem görünce ol perî-rûhı

Olupdur nûr-ı Hak seyr eyle rûyında anuñ lâmi⁴ (Ferhad Paşa D, G 45, b. 3, s. 70)

“İnsan, o peri yanaklıyı görünce nasıl sabretsin? Allah’ın nuru onun yüzünde parlamıştır, seyret.”

Ol perî-meşreb baña râm olsa da mâni‘ degil

Rûz-ı vuslat tâbe-ahşâm olsa da mâni‘ degil (Beylikçi İzzet Bey D, G 111, b. 1, s. 199)

¹ Perinin özelliklerinin ve periyle ilgili inanışların sevgiliyle bağı, çalışmanın “Perinin Özellikleri ve Periyle İlgili İnanışlar” başlığı altında verildiğinden bu bölümde açıklanmamıştır.

² Örnek beyit/ bentlerden sonra belirtilen nazım şekli, beyit/ bent ve sayfa numaraları örneğin alındığı divanların kaynakçada verilen baskılarına aittir. Nazım şekli için kullanılan kısaltmaların açılımı ise şu şekildedir: Eb (ebyât), G (gazel), K (kaside), Mu. (musammat), Müf. (müfred), N (nazm), Şa. (şarkı), Tah. (tahmis).

³ *Kânî Dîvânı*, haz. İlyas Yazar, Ankara, 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.09.2019, 10.40], s. 282’de “ger-mâbe” şeklinde geçen kelimedeki yazım hatası olduğu düşünüldüğünden düzeltme yapılmıştır.

⁴ Ali Yıldız, 18. *Yüzyıl Şâirlerinden Ferhad Paşa Divanı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 70’de geçen “lâmi” okunuşu beytin anlam bütünlüğüne uygun olmadığından kelimedeki yazım hatası düzeltilmiştir.

“O peri yaratılışlı bana boyun eğse de engel değil; kavuşma günü akşama kadar olsa da engel değil.”

Divan şiirinde perinin gerçek anlamına dair verilen örnekler ise çeşitlilik göstermektedir. Allah tarafından yaratıldığı, Hz. Muhammed’e tabi olduğu ve -insanla birlikte- devlet adamlarının lütfundan nasiplendiğinin belirtildiği manzumelerde peri birincil anlamıyla kullanılmaktadır.

Sâye-gîr-i himmeti balâ-nişînân-ı felek

Vâye-dâr-ı nimet-i bî-minneti ins ü perî (Haşmet D, K 11, b. 30, s. 62)

“(Onun) gayretinin gölge tutanı feleğin yukarı katında oturanlar(dır); karşılıksız lütfunun kismetlisi insan ve peri(dir).”

İki ‘âlem serveridir Ol Muhammed Mustafâ

Mürsel-i ins ü perîdir Ol Muhammed Mustafâ (İlhâmî D, N 5, b. 1, s. 9)

“O Muhammed Mustafa, iki cihanın başıdır; o Muhammed Mustafa insan ve periye gönderilmiştir.”

Divan şairleri kimi zaman kıyaslama yoluyla sevgiliyi sorgularken de perinin gerçek anlamından yararlanmaktadır.

Gören hüsnün olur ‘âşık işidüp görmeyen meftûn

Meleklerden perîlerden fûrûg-ı tal‘atun efzûn

Cemâlün hak bu kim ögmiş yaratmış hâlik-ı bî-çûn

Güzelsin bî-bedelsin hüsn ile mümtâz-ı ‘âlemsin (Arpaeminîzâde Sâmi D, Mu. 6, bn. 2, s. 240)

“Güzelliğini gören âşık, duyup görmeyen tutkun olur; yüzünün ışığı meleklerden, perilerden fazladır; doğrusu bu ki benzeri olmayan yaratıcı (Allah) yüz güzelliğini övmüş yaratmış; güzelsin, eşsizsin, hoşluğunla dünyanın seçkinisin.”

XVIII. yüzyıl divan şiirinde peri; sadece sevgiliyle değil Kafdağı, dev gibi masalsı öğelerle de birlikte anılmaktadır. Kafdağı, melekler ve cinlerin oturduğu yer olması dolayısıyla divan şiiri örneklerinde perilerin memleketi sayılmaktadır (Demirci 2001: 144).

Mushâf-âsâ ol perî dâ’im gılâf içindedür

Nice hayrân olmayam kim kûh-ı Kâf içindedür (Gurbî D, 52, b. 1, s. 132)

“O peri, Kur’ân gibi sürekli kılıf içindedir; nasıl şaşırmayayım ki Kafdağı içindedir.”

İri yarı, korkunç ve kötü olarak nitelendirilen dev; manzumelerde peri gibi sevgiliyi elde etmeye çalışan rakibi karşılamaktadır. Beyit/ bentlerde dev ve peri birlikte kullanılarak sevgilinin hoşluğu ve çirkin rakibe denk olmayışı vurgulanır.

Perîveşâna muhibbim rakîb-i dîve ‘adû

Bakılsa medh olacak âdemiyyetim var yok (Nüzhet D, 200, b. 3, s. 311)

“Peri gibilere sevgi besleyenim, dev (gibi) rakibe düşman(ım); (bana) bakılsa övülecek insanlığım (hem) var (hem) yok.”

Hız. Süleyman’ın cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahip olması, bir cinin Süleyman peygamberin kılığına girerek üzerinde İsm-i A’zam yazılı yüzüğü alıp bir süre onun yerine geçerek hükmetmesi, cinlerin peygamberin gözetiminde inşaatta çalışmaları peri/ cinlerin

şiiirlerde Hz. Süleyman'la birlikte ele alınmasına sebep olur (Yıldız ve Cemaletdin 2001: 559). Neylî de Kapudân Mustafa Paşa için yazdığı gazelinde, Hz. Süleyman'ın mührünün periler üzerindeki etkisinden yola çıkarak Mustafa Paşa'ya bir nevi dua eder.

Nişân-ı câhına ins ü perî münkâd olup dâ'im

Müsahhar eyleye mühr-i Süleymân gibi dünyâyı (Neylî D, G 193, b. 9, s. 192)

“(Kapudân Mustafa Paşa'nın) yüksek makamının nişanına insan ve peri daima itaat edip; (o) Süleyman'ın mührü gibi dünyayı ele geçirilmiş eylesin.”

Örneklerden de anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyıl divan şairleri periyi gerçek anlamıyla, açık istiareyle sevgiliyi ifade etmek amacıyla, Kafdağı vb. unsurlarla sık sık şiirlerine konu ederler. Perinin taranan divanlardaki 614 örnekte geçmesi bu durumu kanıtlamaktadır: Antakyalı Münîf (3), Arpaeminîzâde Sâmî (14), Belîğ Mehmed Emîn (28), Beylikçi İzzet Bey (15), Çelebizâde Âsım (1), Diyarbakırlı Hâmî Ahmed (9), Enderunlu Hasan Yâver (5), Esrâr Dede (17), Ferhad Paşa (1), Fıtnat Hanım (2), Gurbî (5), Hâkim Seyyid Mehmed Efendi (5), Haşmet (23), Hâzık (9), Hevâyî (0), Hoca Neş'et (16), İlhamî (89), İzzet Ali Paşa (7), Kânî (7), Kâmî (33), Kırımlı Rahmî (10), Koca Râgıb Paşa (6), Lebîb (4), Mirzâzâde Sâlim (21), Musullu Es'ad Seyyid Mehmed (9), Müsellem (4), Nâşid (28), Nebzî (30), Nedîm (27), Nevres-i Kadîm (16), Neylî (13), Nüzhet (14), Râtib Ahmed Paşa (20), Subhîzâde 'Azîz (1), Subhîzâde Feyzî (33), Sünbülzâde Vehbî (22), Şeyh Gâlib (33), Şeyhülislâm Es'ad (19), Şeyhülislâm İshak (12), Tırsî (3). Peri, beyit/ bentlerde en çok açık istiareyle sevgiliyi anlatmak için (323) kullanılmaktadır. Şairler “ins ü perî” (13) atıf tamlamasıyla da perinin insanla tezatını ortaya koymaya çalışmaktadır. Sevgilinin güzelliğini ifade etmek için periyle kurulan tamlamaların (hûbân-ı perî-peyker, tıfl-ı perî-peyker, şûh-ı perî-ruhsâr gibi) sayısı (5) ise daha azdır.

2.1. Perinin Özellikleri ve Periyle İlgili İnanışlar

Divan şairleri şiirlerinde olağanüstü bir varlık olan periyi özellikleri ve halk inanışları bağlamında ele alırlar.

2.1.1. Viran/ Sulak Yerlerde Gezmek: Halk kültüründe ıssız ve تنها yerlerde perilerin gezdiği inancı vardır (Çobanoğlu 2003: 104). Onlar çeşme başı, pınar, hamam gibi sulak yerleri ve viraneleri de mesken tutarlar (Tolasa 2001: 54; Pala 2002: 382; Yekbaş 2010: 162). Aşağıdaki örneklerde peri gibi sevgilinin mekânı gönül olarak belirtilirken Neylî kalbi hamama, Çelebizâde Âsım harabeliğe benzetmektedir.

Güzer itmekde hayâlûñ bu dil-i pür-tâba

Bir perîdür kim ola cilve-gehi germâbe (Neylî D, Müf. 76, s. 352)

“Hayalın bu hararetle dolu kalp(t)e gezmekte(dir); bir peridir ki görünme yeri hamam olsun.”

Gelürse de o perîveş hayâl gibi gelür

Harâbezâr-ı dile âşkâre gelmez imiş (Çelebizâde Âsım D, G 34, b. 2, s. 228)

“O peri gibi (güzel olan sevgili) gönül harabeliğine gelirse de hayal gibi (gizli) gelir, açık bir şekilde gelmezmiş.”

2.1.2. Güzel Olmak: Perilerle çocukları güzel ve çekicidir (Onay 2000: 366; Tolasa 2001: 54; Pala 2002: 382).

Bu yâî ü bâl-i dil-keş ü bu hüsn ü ân ile

Sensin netîce hayl-i bûtânîñ perîcesi (Kırımlı Rahmî D, G 140, b. 4, s. 122)

“(Sevgili) bu gönül çeken boy bos ve bu güzellik ve alımla, putlar zümresinin peri gibisi sensin.”

Bir kerre nigâh iden olur rûyuña hayrân

Bu cezbe vü ân hüsn-i perî-zâdıña mahsûs (Şeyhülislâm Es‘ad D, G 105, b. 2, s. 234)

“Bir kere (senin) yüzüne bakan tutkun olur; bu cezbe ve alım peri çocuğunun güzelliğine has(tır).”

Ayrıca divanlarda perinin dadılık yaptığı çocukların da güzel olduğu söylenmektedir.

Hoşâ cism-i latîf olmuşdur ol tıfl-ı perî-dâye

Uçar nezzâre-i h‘âhişde mânend-i hüma-sâye

Ten-i pâkîzesin almışdı çeşm âgûş-ı hûlyâya

İşitdüm girdigin hamâma cân atdum temâşâyâ

Yetişdüm ol zamân kim hem çıkup hem pîrehenleniş (Râtib Ahmed Paşa D, Tah. 3, bn. 4, s. 132)

“Ne hoş, o peri dadılı çocuk hoş bedenli, melek gibi olmuştur; arzu gözetmede hüma gölgesine eş (bir şekilde) uçar; göz, temiz vücudunu hayal kucağına almıştı; hamama girdiğini duydum, izlemeyi çok istedim; hem çıktığı hem gömleğini giydiği zamana yetiştim.”

2.1.3. İnsanı Etkisi Altına Alıp Kendine Âşık Etmek: Periler bazen insanları kendilerine bağlayıp âşık ederler (Tolasa 2001: 54; Pala 2002: 382). Kişiyi güzelliği ve çekiciliğiyle kendisine âşık eden peri, divan şiirinde sevgiliyi işaret etmektedir (Akdemir 2007: 25).

Ne ol perî gibi bir dil-rübâ görülmüşdür

Ne aña bencileyin mübtelâ görülmüşdür (Şeyhülislâm Es‘ad D, G 57, b. 1, s. 201)

“Ne o peri gibi bir gönül alan görülmüştür ne (de) ona benim gibi tutkun görülmüştür.”

2.1.4. Göze Görünmeyip Gizlenmek: Periler insanlara yüzlerini göstermezler (Çavuşoğlu 2001: 110; Tolasa 2001: 154; Pala 2002: 382). Yani bir nevi gizlenirler (Tolasa 2001: 54).

Hem-çü perî sanki nihândur bana

Gelmeyeli hayli zamândur bana (Enderunlu Hasan Yâver D, G 5, b. 1, s. 66)

“(Sevgili) bana uzun zamandır gelmediğinden; sanki bana peri gibi gizlidir.”

2.1.5. Şekil Değiştirmek: Periler farklı kılıklara girebilirler (Tolasa 2001: 54; Pala 2002: 382). Cinlerin kedi, köpek, tavşan vb. hayvan; güzel bir kız, bebek gibi insan ya da cansız bir eşya biçimini aldıkları düşünülünce dışı perilerin de farklı hâllerde ortaya çıkabileceğini söylemek yanlış olmaz (Boratav 1994: 77; Çavuşoğlu 2001: 110; Yıldız ve Cemaletdin 2001: 558).

Gören der hâne-i âyîne ‘aksin o meh-rûnuñ

Perîdir gâlibâ sûretde insâna temessüldür (Nâşid D, G 33, b. 8, s. 107)

“O ay yüzünün ayna evinde yansımasını gören ‘(O) peridir, galiba görünüşte insan biçimine bürünmüştür.’ der.”

2.1.6. Büyü Yapmak: Periler tıpkı cadılar gibi büyü yapma kabiliyetine sahiptirler. Bu nedenle divan şairleri, cadının üzerinden perinin bu yönüne vurgu yapmayı tercih ederler.

İlhâmda hâmûş iken gamze-i câdû

Efsûnda reşk-âver-i perî-menişândır (Şeyh Gâlib D, K 26, b. 3, s. 71)

“Cadı bakışı ilhamda suskunken; büyüde peri yaratılışlıları kışkandırır.”

2.1.7. İnsanlarla Yakınlık Kurmayıp Onlardan Kaçmak: Periler vahşidirler. İnsanlarla yakınlaşmaz, onlardan kaçarlardı (Tolasa 2001: 54; Pala 2002: 382). Örnek beyit/ bentlerde de peri gibi sevgilinin insan olan âşıktan kaçışı anlatılmaktadır.

Ol perînüñ vahşeti tâkat-rübây-ı cân u dil

Gelmez âgûşa kaçır rem-kerde âhûlar gibi (Kâmî D, G 208, b. 5, s. 274)

“O perinin vahşiliği can ve gönül gücünü kapandır; (o) kucağa gelmez, ürkek ceylanlar gibi kaçır.”

Dil-i bî-çâre i’râz eylemezken her belâsından

Belâ bu ol perî-peyker kaçır ben mübtelâsından (Nebzî D, 365, b. 1, s. 403)

“Çaresiz gönül (onun) her belasından çekinmezken; bela bu(dur ki) o peri yüzlü (sevgili) ben (gibi) düşkününden kaçır.”

2.1.8. Büyü/ Duayla Çağrılmak: Perilerin rukye, azâim ve esmâ-yi hüsnâ gibi bazı dua ve büyülerle ortaya çıkarılabileceğine inanılır (Onay 2000: 195-196; Pala 2002: 382). Eski insanlar büyü/ dua ve birtakım uygulamalarla bazı hayaller göreceklerini, periler ve cinlerle iletişim kurabileceklerini sanmışlardır (Onay 2000: 195; Yekbaş 2010: 163). Hatta bu işi yapan kişilere “perî-hân” adı verilmiştir (Onay 2000: 366; Pala 2002: 382).

Peri daveti sırasında büyü/ dua dışında belirli işlemler yapılması gerekir. Peri çağırın, bir daire çizip içine girmeli ve ‘ûd-ı mendel yakmalıdır. Büyü/ duayı ise bu dairenin içindeyken okumalıdır. Çünkü, periler dairesiz çağrıldığında daveti yapan kişinin kötü cin/ ruhların tecavüzüne uğrayacağına inanılmaktadır (Onay 2000: 366; Pala 2002: 382). Ayrıca peri gibi ruhani varlıkların çağrılmasında üzerlik vb. maddelerin dumanlarından ve güzel kokulardan da yararlanılmaktadır (Özkan 2005: 325).

Sen hemân dâ’ireden çıkma ‘azîmet-h’ân ol

Vakt olur kim gelür elbet o perîveş görünür (İzzet Ali Paşa D, G 21, b. 3, s. 170)

“Sen hemen daireden çıkma, efsun okuyan ol; vakit olur ki elbette o peri gibi (sevgili) gelir, görünür.”

Da’vet-i cins-i perîde çünkü lâzımdır buhûr

Anuñ için yanmaga böyle şitâbân oldu ‘ûd (Nâşid D, G 14, b. 2, s. 93)

“Çünkü peri cinsini davette tütsü gereklidir; öd ağacı yanmaya onun için böyle acele etti.”

Örneklerde peri gibi sevgiliyi büyüyle davet etmek işe yaramadığında farklı yollara başvurulduğundan da söz edilir.

Da’vete itmez icâbet rukye vü efsûn ile

Ehl-i ‘aşka ol perî teshîr olur altun ile (Belîğ Mehmed Emîn D, G 182, b. 2, s. 287)

“O peri; büyü ve sihir ile davete katılmaz, aşk ehline altınla yakalanır.”

2.1.9. Büyüyle Zapt Edilmek: Perilerin birtakım büyülerle teshir edilebileceğine inanılır (Tolasa 2001: 54). Perileri yakalamak yine onları çağırın perî-hânların işidir (Onay 2000: 366).

Ne gûne sihr idi âyâ o beyt-i pür-te'sîr

Ki bir senin gibi ser-keş perîyi etdi şikâr (Nedîm D, K 6, b. 34, s. 45)

“Acaba o etkili beyit ne türlü (bir) sihirdi ki senin gibi dikbaşı bir periye avladı.”

2.1.10. Şişeye Hapsedilmek: Rivayete göre insanlara kötülüğü dokunan cin/ periler Hz. Süleyman'ın emriyle bir şişe içine hapsedilip denize atılırlar. “Şişeye hapsedilme” durumunun masallardan gelen bir kabul olduğu da ifade edilir. Perilerin şişeye girmesinin sihirle gerçekleştirileceği düşünülür (Oğuz 2015: 9).

İncelenen divanlarda şairlerin, sevgilinin aynadaki yansımasıyla şişedeki peri arasında bağ kurduğu görülür. Şairler “şişeye hapsolma” motifini işlerken sevgiliyi periye, gönül veya gözü de şişeye benzetirler.

Âyîne içre ‘aksini seyr eyleyen sanar

Girmiş derûn-ı şişeye sihr ile bir perî (Sünbülzâde Vehbî D, K 52, b. 56, s. 227)

“(Sevgilinin) ayna içindeki yansımasını izleyen, şişenin içine büyü ile bir peri(nin) girdiğini sanır.”

2.1.11. Aynada Yaşamak: İnanişâ göre ayna; cin/ perilerin toplandığı, yaşadığı yerdir (Duvarcı 2005: 135; Çetindağ 2011: 197). Çarpılan insanları tedavi eden hocaların, fal açanların, büyücülerin ayna kullanmasındaki asıl sebep budur (Boratav 1994: 101; Pala 2002: 57). Eski kültürde ayna ve ayna gibi parlak yüzeylerle (su) cin/ peri daveti yapılabileceği inancı da vardır (Çavuşoğlu 2001: 109; Şentürk 2016: 492).

Divan şairleri için sevgili periye âşığın gözü veya gönlü aynadır. Bu durumda perilerin mekânı ayna olduğuna göre peri gibi sevgilinin yeri de âşığın gözü ya da kalbidir.

Cilvegerdir ol kamer-hüsün hayâli sînade

Gösterir kendin perî-ruhsârlar âyînade (Nedîm D, G 138, b. 1, s. 317)

“O ay (gibi) güzelin hayali yürekte görünür; (çünkü) peri yüzlüler kendini aynada gösterir.”

2.1.12. İnsanlara Zarar Vermek: Periler, insanlarla hem iyi hem de kötü ilişkiler kurabilirler. Mesela kendilerini mutlu edip yardımda bulunanlara iyi davranırlar (Boratav 1994: 76; Duvarcı 2005: 132-133). Ancak cinlerin zararsız tayfası gibi düşünülse de ürpertici bir yanları olduğu gerçeği inkâr edilemez (Bozkurt 2007: 232). Onlar, kızdırılmadıkları sürece kötülük yapmaz ya insanlara kayıtsız kalırlar ya da zararsız muziplikler (bir yolcuyla yanlış tarafa yönlendirmek, birinin tuvaletini olmadık bir yere yaptırmak vb.) yaparlar (Boratav 1994: 76; Duvarcı 2005: 132-133). Ama kızdıklarında kendilerini sinirlendiren kişileri çarptıkları, bağladıkları veya türlü şekillerde cezalandırdıkları söylenmektedir (Çobanoğlu 2003: 78).

Divan şairleri şiirlerinde, perinin insanlara kötülük yapmasıyla sevgilinin âşıklara çektiği sıkıntılar arasında ilgi kurarak güzelin davranışlarından yakınırlar. Peri gibi sevgilinin karşısında âşığın tek vasfı insanlığıdır. Bu nedenle âşık, bir insan olarak perinin davranışlarına ayak uyduramaz ve zarar görür.

Nigâhı dâ'imâ İlhamî agyâradır yârîñ

Ki eyler iltifâta mazhar ol agyârı ‘ayyârîñ

Cefâ vü çevre mu'tâd eylemiş ‘uşşâk-ı bîmârın

Ne diyem ol perî-rûya tamâmen tab‘ı meşrebce (İlhâmî D, Şa. 94, bn. 4, s. 192)

“İlhâmî, sevgilinin bakışı her zaman başkalarındadır ki o hilekârın, diğerlerini (yani rakipleri) ilgiye nail eder; hasta âşıklarının sıkıntı ve eziyete alıştırmış(tır). O peri yüzlüye ne söyleyeyim? Huyu tamamıyla yaratılışına uygundur.”

Manzumelerde peri niteliğindeki sevgilinin eziyet eden tutumuna karşılık âşığın ondan insanlık beklemesi ise bu iki varlığın zıt doğalarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Tekâsül eyleme da‘vetde ol perî-veşi sen

Ümîddir ki icâbetle âdemiyyet ider (Nevres-i Kadîm D, G 19, b. 3, s. 232)

“Sen o peri gibi (sevgili)yi davette tembellik etme; ümittir ki daveti kabul etmekle insanlık eder.”

2.1.12.1. Çarpmak: Cin ve peri gibi ruhani varlıklarla uğraşan kişilerin ağzının eğileceğine inanılır (Özkan 2005: 297). Halk arasında “çarpılmak” olarak nitelendirilen olay sonucunda insanın gözü, ağzı eğrilir ve o kişi konuşamayacak hâle gelir. Çarpılmanın halk inanışlarına göre tek nedeni yapılmaması gereken bir işin ya da eylemin gerçekleştirilmesi, söylenmemesi gereken bir sözün dillendirilmesidir (Eyüboğlu 1974: 93).

Divan şairlerinin “çarpılmak” fiilini periyle birlikte kullanması hem perinin insan üzerindeki bu kötü etkisini hem de âşığın sevgiliyi ilk gördüğündeki tepkisini (tutulup âşık olmak) çağrıştırmaktadır.

Bir perî-ruhsâra çarpılmak değilse maksadın

Yâ nedir dünyâda Hâzık gayrı sevdâdan garaz (Hâzık D, G 130, b. 9, s. 263)

“Hâzık, isteğin bir peri yüzlüye çarpılmak değilse; o zaman dünyada aşktan başka amaç(ladığın şey) nedir?”

Pinhânı kazâdur o perî kûyına varma

Çarpılmadan evvel o perî-hâneyi boş ko (Diyarbakırlı Hâmî Ahmed D, G 54, b. 9, s. 201)

“Gizli olması Allah’ın taktiridir, o peri köyüne gitme; çarpılmadan önce o peri evini terk et.”

2.1.12.2. Akıl Alıp Divane Etmek: Halk inanışlarına göre perilerle karşılaşanlar sadece çarpılmazlar, bazen de akıllarını kaybederek divane olurlar. Halk arasında divaneler için “peri tutmuş”, “perilenmiş” ifadelerinin kullanılması bu duruma perilerin sebep olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Çavuşoğlu 2001: 110). “Cinn”den türetilen “cünûn (delirme, çıldırma, delilik)” ve “mecnûn (cin tutmuş, çıldırmış, deli)” kelimelerinin delilik hâlini ifade etmeleri de aynı inanışla ilgilidir (Devellioğlu 2004: 148, 596; Akdemir 2007: 24). Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı Kays’ın, aşkından çöllere düşüp divane olduğunda Mecnûn olarak anılması konuya örnek verilebilir.

Nakd-i hûş almada ger böyle kalursa o perî

Mâl-dârân-ı gam-ı ‘aşkda servet kalmaz (Şeyhülislâm Es‘ad D, G 82, b. 3, s. 218)

“Eğer o peri akıl parası alma(k konusun)da böyle devam ederse; aşk derdinin zengininde servet kalmaz.”

İncelenen divanlarda perinin etkisini belirtmek için kullanılan “mecnûn” kelimesiyle Kays’a da gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bin hûşî olsa âdemi mecnûn-ı ‘aşk ider

Şekl-i beşerde böyle perînûn⁵ temessülü (Belîğ Mehmed Emîn D, G 218, b. 4, s. 321)

“Böyle (bir) perinin insan kılığında şekillenmesi; bin aklı olsa (dahi) insanı aşk delisi, tutkunu eder.”

Konuyla ilgili yapılan kaynak taraması sırasında görülen perilerin insanlarla evlenebildiği ve onlardan çocuk sahibi olabildiği, perilerden korunmak için üzerlik yakılması gerektiği gibi bazı uygulama ve inanışlardan XVIII. yüzyıl divanlarında söz edilmemektedir.

3. SONUÇ

Halk kültürü öğeleri arasında sayılan peri, XVIII. yüzyıl divanlarında farklı boyutlarıyla ele alınır. Divan şairleri dinî konular bağlamında ve sevgilinin özelliklerinin kıyaslama yoluyla vurgulanacağı durumlarda kelimenin gerçek anlamından yararlanırlar. Peri, divanlarda gerçek anlamının yanı sıra açık istiareyle sevgiliyi ifade etmek için de kullanılır. İncelenen manzumelerde peri kelimesinin geçtiği toplam beyit/ bent sayısının (614) yarısını (323) açık istiareyle sevgilinin kastedildiği örnekler oluşturmaktadır. Sevgili; güzelliği, âşıklarıyla yakınlık kurmaması, göze görünmemesi vb. nitelikleriyle periye benzetilir. Aslında bu benzerlikte benzetme yönünü karşılayan niteliklerin perinin özellikleri ve ona dair halk inanışlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Yüzyıl şairlerinin divanlarında periyle ilgili şu özelliklere ve inanışlara yönelik örnekler bulunmaktadır: viran/ sulak yerlerde gezmek, güzel olmak, insanları etkileyip kendine âşık etmek, göze görünmeyip gizlenmek, şekil değiştirmek, büyü yapmak, insanlarla yakınlık kurmayıp onlardan kaçmak, büyü/ duayla çağrılmak, büyüyle zapt edilmek, şişeye hapsedilmek, aynada yaşamak, insanları çarparak veya divane ederek onlara zarar vermek. Perilerin insanlarla evlenebildiği ve onlardan çocuk sahibi olabildiği, perilerden korunmak için üzerlik yakılması gerektiği gibi bazı uygulama ve inanışlara ise şiirlerde yer verilmemektedir.

Manzumelerde Mecnûn ve Hz. Süleyman’a periyle ilişkileri noktasında telmihte bulunulurken perilerin memleketi olması dolayısıyla Kafdağı’ndan da bahsedilir. İnsan ve perinin birlikte anılmasıyla her iki varlığın zıtlığı ortaya konulmaya, sevgilinin davranışlarına açıklık kazandırılmaya çalışılır. Sevgili periye onun insaniyet göstermeyeceği, âşığın insanlığı dolayısıyla onunla yakınlık kurmayacağı, kendi gibi olağanüstü bir yaratık olan deve yani rakibe ilgi duyacağı belirtilir.

Sonuç olarak; XVIII. yüzyıl divanlarında tespit edilen periyle ilgili örnekler, divan şairlerinin peri algısına ve halk kültürüyle ilişkisine ışık tutmaktadır. İleride folklorik unsurlar bağlamında yapılacak bu tarz çalışmalar sayesinde divan edebiyatının hayatla bağının daha iyi ortaya konulacağı düşünülmektedir. Böylelikle kültürün tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamaları görmek de mümkün olacaktır.

⁵ H. Gamze Demirel, *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2005, s. 321’de “perinûn” şeklinde geçen kelime yazım hatası olduğu düşünüldüğünden düzeltme yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akdemir, A. (2007). “Divan Şiirinde ‘Cünûn’ ve ‘Mecnûn’ Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânı’ndaki Kullanımı”, *Bilig*, Bahar, (41), 23-43. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873283.pdf> [Erişim Tarihi: 23.08.2019, 18.38].
- Akkaya, H. (1996). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım (2. Kısım: Tenkidli Metin ve Dizin)*, C 2, Harvard Üniversitesi.
- Antakyalı Münîf Dîvânı Tenkitli Basım* (1999). haz. Sabahattin Küçük, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvân* (2017). haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.09.2019, 11.08].
- Batıslam, H. D. (2015). “Halk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri”, *Prof. Dr. Erman Artun Armağanı*, ed. Refiye O. Şenesen ve Zekiye Çağınlar, Öz Baran Ofset, Adana, 89-105.
- Beydilli, K. (2007). “Osmanlılar (Siyasî Tarih/ Yakın Dönemler)” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 496-502.
- Boratav, P. N. (1994). *Türk Halkbilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2007). “Peri” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 232-233.
- Ceylan, Ö. (2011). “Büyüyen Gölgeleer Yüzyılı 18. Asır Klasik Türk Şiiri”, *Bağ Bozumu (Edebiyat Araştırmaları)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 77-134.
- Çakır, Z. V. (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Dîvânı’nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı’nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çeltik, H. (1998). “18. yy. Tezkirelerindeki Divan Şairleri”, *Journal of Turkish Studies*, 22, 49-85.
- Çetindağ, Y. (2011). *Ayna Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Demirbağ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Demirci, K. (2001). “Kafdağı” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 144-145.
- Demirel, H. G. (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Demirkol, H. Ç. (2003). *Divan-ı Nüzhet İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı* (2017). haz. Kadri Hüsnü Yılmaz, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56082,diyarbakirli-hami--ahmed-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.09.2019, 11.02].
- Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (2017). haz. Orhan Kurtoğlu, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 18.09.2019, 20.09].
- Doğan, M. N. (1997a). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es'ad ve Dîvânı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Doğan, M. N. (1997b). *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayâtı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Duvarcı, A. (2005). “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, *Bilig*, Kış, (32), 125-144. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234413> [Erişim Tarihi: 16.04.2018, 08.26].
- Edirneli Kâmî ve Dîvânı* (2017). haz. Gülgün Erişen Yazıcı, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.09.2019, 11.05].
- Elmas, S. (1997). *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Emecen, F. (2007). “Osmanlılar (Siyasî Tarih/ Klasik Dönem)” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 487-496.
- Enderunlu Hasan Yâver Divan İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin* (2010). haz. Kaplan Üstüner, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Eravcı, H. M. ve İ. Kiremit (2010). “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler”, *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül-Aralık, (8), 79-93. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakjhs/article/viewFile/5000039749/5000038633> [Erişim Tarihi: 05.09.2016, 12.00].
- Esrâr Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı* (1998). haz. Osman Horata, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1974). *Bütün Yönleri ile Anadolu İnançları*, Koza Yayınları, İstanbul.
- Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)* (2008). haz. Halil Çeçen, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Genç, İ. (1996). *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, C 2, İzmir.
- Güfta, H. (2001). *Erzurumlu Şair Hâzık Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Haşmet Dîvân* (2018). haz. Mehmet Arslan ve İ. Hakkı Aksoyak, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 11.09.2019, 06.59].
- Horata, O. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı İnceleme-Tenkidli Metin (2017). haz. Kadriye Yılmaz, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 20.09.2019, 20.23].

İpekten, H. ve M. İsen (1992). “XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C 3, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 185-206.

İspirli, S. (1997). *Subhizâde Feyzî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkidli Metin)*, C 2, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kânî Dîvânı (2017). haz. İlyas Yazar, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.09.2019, 10.40].

Karagöz, M. (1995). “Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 173-194. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114320> [Erişim Tarihi: 05.09.2016, 11.59].

Kılıç, Y. (1996). *Râtib Ahmed Paşa Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kurnaz, C. (1997). *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müştarekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Kurumehmet, M. (2006). *XVIII. yy. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği, Divan, Nigâr-nâme (1998). haz. İrfan Aypay, İstanbul.

Macit, M. (1999). “Mahallîleşme Cereyanı ve Nedîm”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 711-717.

Mazıoğlu, H. (1999). “Onsekizinci Asrın İlk Yarısına Kadar Divan Şiirinin Umumi Durumu ve Onsekizinci Asır Şiiri İçerisinde Nedim'in Yeri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 265-268.

Mengi, M. (2010). “18. Yüzyıl Kasıdeciliğine ve Gazelciliğine Değişim Penceresinden Bakış”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 148-159.

Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı Tenkitli Basım (1994). haz. Adnan İnce, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

Molnar, M. (1999). “Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 472-479.

Nedîm Dîvânı (2017). haz. Muhsin Macit, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 16.08.2019, 19.20].

Neylî ve Dîvân'ı (2005). haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Oğuz, M. (2015). *Klasik Türk Şiirinde Batıl İlimler*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

- Okumuş, S. (2007). *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Özcan, A. (2003a). “Lâle Devri” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 81-84.
- Özcan, A. (2003b). “Mahmud I” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 348-352.
- Özkan, Ö. (2005). *Divan Şiirinde Sosyal Hayat (14 ve 15. Yüzyıl)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öztekin, Ö. (2010). *Çelebizâde Âsım Divan*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul.
- Pala, İ. (2003). “Lâle Devri (Edebiyat)” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 84-85.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 6. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Poyraz, Y. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Savaş, A. İ. (1999). “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 643-659.
- Selçuk, S. A. (2007). *XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Gurbî'nin Divanı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Subhî-zâde ‘Azîz ve Dîvân’ı İnceleme-Metin-Sözlük* (2001). haz. Sadık Erdem, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Sünbülzâde Vehbî Dîvânı* (2017). haz. Ahmet Yenikale, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 30.08.2019, 13.34].
- Şahin, M. S. (1993). “Cin (Dinler Tarihi)” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 5-8.
- Şen, F. M. (1995). *Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C 1, OSEDAM, İstanbul.
- Şeyh Gâlib Dîvânı (2013). haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tay, H. (2011). *Musullu Es‘ad Seyyîd Mehmed Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Turan, H. (2019). “III. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 37-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/799575> [Erişim Tarihi: 18.09.2019, 10.39].
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)* (1990). “Peri” maddesi, C 7, Dergâh Yayınları, İstanbul, 243.

- Ulucan, M. (2010). “XVIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Geçerken (Geçiş Döneminde) Siyasî ve Edebî Etkileşim”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 197-210. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/mehmet_ulucan_siyasi_edebi_etk_ilesim.pdf [Erişim Tarihi: 28.02.2015, 16.56].
- Ünal, M. (2017). “Ruhani (Görünmeyen) Varlıklarla İlgili İnanışlar”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 345-360.
- Yekbaş, H. (2010). “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 155-184. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt20/sayi1/155-184.pdf> [Erişim Tarihi: 03.11.2014, 18.47].
- Yıldız, A. (2006). *18. Yüzyıl Şâirlerinden Ferhad Paşa Divanı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, A. ve L. Cemaletdin (2001). “Cin” maddesi, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 558-560.
- Yılmaz, K. (2001). *III. Selâm (İlhâmî) (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânın Tenkitli Metni)*, Trakya Üniversitesi Matbaası, Edirne.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Zülfe, Ö. (1998). *Nâşid Dîvânı [1749-1791]*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

**FITNAT HANIM’IN GAZELLERİNDE BİR GÜZELLİK UNSURU OLARAK
“HATT”**

FLUFF AS A COMPONENT OF BEAUTY IN FITNAT HANIM'S GAZELS

Dr. Öğr. Üyesi Belde AKA
Çağ Üniversitesi

ÖZET

Zübeyde Fitnat Hanım, XVIII. yüzyılda yaşamış kadın şairlerdendir. Osmanlı devrinde şiir yazan pek çok kadın şair gibi iyi bir aileden geldiği bilinen Fitnat Hanım, Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi’nin kızıdır. Ailesinin edebiyat ve özellikle şiirle meşgul olduğu kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Fitnat Hanım’ın babası ve kardeşine yazdığı nazireler bu isimlerin onun şiirine olan etkisini ortaya koymaktadır.

Kadın Divan şairleri arasında şiir gücüyle ön plana çıkan Fitnat Hanım’ın divanında yer alan gazelleri incelendiğinde, sevgilinin güzellik unsurlarına sıklıkla yer verdiği görülmektedir. Bu unsurlardan biri de “hatt”tır.

Sözlüklerde “çizgi, satır, yazı” gibi karşılıklarla da yer alan “hatt”, Divan şiirinde daha çok sevgilinin güzellik unsuru olarak “ayva tüyü” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Yüzde yeni çıkan bıyık ve sakalı niteleyen bu sözcük, şiirde sevgilinin yüzü, yanağı, beni ve dudaklarıyla ilişkilendirilerek yer almıştır. Hattın güzel kokusu da şairler tarafından türlü ilgilerle söz konusu edilmiştir. Divan şiiri geleneğinde yeşil renkte ve yeni çıkmışken güzelliğe işaret eden hatt, sakala dönüştüğünde ise güzelliği gölgeleyen bir unsur olarak nitelendirilmiştir.

Divan şiirinin benzetme ve hayal dünyası göz önünde bulundurulduğunda, kalemi eline alan şairin ister kadın ister erkek olsun sevgiliyi benzer mazmunlar yoluyla ifade ettikleri söylenegelmiştir. Bu çalışmada Fitnat Hanım’ın, “hatt” unsurunu gazellerinde nasıl ele aldığı, hangi söz ve anlam sanatlarıyla ilişkilendirdiği incelenecektir. Şairin söz konusu unsura ilişkin farklı bir anlam ya da söyleyişte bulunup bulunmadığı çalışmada cevap aranacak sorulardandır. Böylelikle Divan şiirinde şairlik rolü konusuna da Fitnat Hanım’ın gazellerinde yer alan hatt unsuru özelinde yorum getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, Fitnat Hanım, sevgili, güzellik, hatt.

ABSTRACT

Zübeyde Fitnat Hanım is one of the women poets who lived in 18th century. Fitnat Hanım, who is known to come from a prosperous family like many women poets having written poems in the Ottoman period, is the daughter of Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi. Her family is noted for being engaged in literature and especially poetry. The *nazires* written by Fitnat Hanım to her father and brother reveal the influence of these names on her poetry.

Fitnat Hanım who came to the forefront among female Divan poets with the competency of poetry when the *gazels* are examined, it is seen that she frequently uses the beauty components of the lover. One of these components is the “fluff”.

Fluff is also included in dictionaries with the meaning of "line, writing"; but in Divan poetry, it was mostly used as the beauty component of the lover , meaning the feather on the face. This word, which describes the new mustache and beard, has appeared in the poem by being associated to the lover's face, cheek, mole and lips. The fragrance of the fluff was also

mentioned by the poets with various interests. The fluff indicates beauty when it is green and fresh in Divan poetry tradition; but when it is a beard, it is defined as a component that shadows beauty.

Considering the analogy and imagination of Divan poetry, it has been said that when the poet takes the pen, whether woman or man, they express the lover through similar *mazmuns*. In this study, how Fıtnat Hanım mentioned the fluff in her *gazels* and which words and meanings she associates this component will be examined. Whether the poet makes a different meaning or utterance about this component is one of the questions to be answered in the study. In this way, it will be tried to comment on the role of poet in Divan poetry in line with the fluff in Fıtnat Hanım's *gazels*.

Key words: Divan poetry, Fıtnat Hanım, lover, beauty, fluff.

1. GİRİŞ

Fıtnat Hanım, XVIII. yüzyılda yaşamış kadın Divan şairlerindendir. İstanbul'da doğan ve doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen şairin asıl adı Zübeyde'dir. Babası, I. Mahmud dönemi şeyhülislamlarından biri olan Ebu İshak-zade Mehmed Esad Efendi'dir (Çeçen, 1996, s. 1). Annesi Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin damadı Şeyhülislam Mirzazade Şeyh Mehmet'in kızı Hatice Hanım'dır. Fıtnat'ın yetiştiği baba çevresine bakıldığında, büyükbabası Şeyhülislam Ebuishak İsmail Naim'den başlayarak amcası İshak Efendi, babası Mehmed Esad ve kardeşi Mehmed Şerif ile kardeşinin oğlu Atâullah Mehmed Efendi olmak üzere beş şeyhülislam yetiştirmiş, kültür seviyesi yüksek bir aile olduğu görülmektedir (Akün, 1996, s. 39).

Mehmed Esad Efendi, devrin âlim ve sanatkârlarını evinde toplayan; ilim, şiir ve musikiye ilgi gösteren bir isimdir. Fıtnat Hanım, babasının zamanında böyle bir ortamda iyi bir terbiye görüp, büyük âlimlerden dersler okumuş ve kabiliyetini aldığı derslerle beslemiştir (Çeçen, 1996, s. 6). Şairliğinde önemli yeri olan nazireler, Fıtnat Hanım'ın yetişmesi üzerinde etkisi olan isimleri belli etmektedir. Nazirelerinin çoğunun babası Esad Efendi ile kardeşi Mehmed Şerif Efendi'ye yazılmış olması, onların Fıtnat Hanım'ın şiirini ne derece etkilediğini açıkça göstermektedir (Akün, 1996, 43).

Fıtnat Hanım'ın, Osmanlı sahasında yetişen kadın şairler arasında şiir gücüyle ön plana çıkmış olduğu pek çok kaynakta dile getirilmiştir. Fatın, tezkiresinde Fıtnat Hanım'ın şiirini “şi'r-i bî-misâl” (2017, s.393) ifadesiyle eşsiz olarak nitelendirir. Fıtnat Hanım'ı “nâdire-i belâğat” olarak tanımlayan Bursalı Mehmet Tahir, onun sözlerinde pek çok şairi imrendirecek ölçüde az kusur bulunduğu, ifadesinin akıcı ve mazmunlarının ince olduğu, fıkrinde bazı sınırlılıklar olsa da genel itibarıyla takdire şayan olduğu görüşündedir. Muallim Naci ise Fıtnat Hanım'ı “meliketü's-şâirât” olarak kabul eder (2000, s. 217). Fıtnat Hanım'dan “Hanımefendi Hazretleri” olarak bahseden Namık Kemal, teşbihleri hususunda onu Fuzûlî, Nedim, Nef'î gibi şairlerden geride bulurken, çoğu şairden üstün bir kudrete sahip olduğunu söyler (Onan, 1950, s. 26). Gibb'e göre ise “kadim Osmanlı edebiyatı çerçevesi içerisinde yetişen en büyük kadın şair” Fıtnat Hanım'dır (1999, s.372).

Fıtnat Hanım'ın gazelleri incelendiğinde, Divan şiiri teşrifatına uygun olarak aşk teminin ön planda olduğu görülür. Bu tema bağlı olarak şair, sevgili ve sevgiliye dair güzellik unsurlarına sıkça yer vermiştir. Bu unsurlardan biri de “hatt”tır. Ömer Faruk Akün, konuya ilişkin Fıtnat Hanım'ın erkek şairlerde görülmedik şekilde hatt mazmununu ısrarlı bir tarzda kullanmasında kadınca bir ilgi düşünülebileceğini söyler (1996, s. 44). “Hatt”ın kelime anlamı itibarıyla

erilliğe işaret etmesi nedeniyle böyle bir görüş öne sürülmüş olsa da bu kaniya kolayca varılamayacağı aşikârdır.¹

Bu bağlamda bildiride Fıtnat Hanım'ın gazellerinde hatt unsurunu nasıl ele aldığı, hangi hayal ve benzetme unsurlarıyla ilişkilendirdiği, Divan şiiri geleneğinden farklı bir bakış açısıyla ele alıp almadığı incelenmeye çalışılacaktır.

2. İNCELEME

Hatt, sözlüklerde “çizgi; satır; yol; yazı; padişah yazısı, ferman, buyruk; sıra, saf; gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf; yalnız uzunluğu olan boyut; gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal; parmağın on ikide biri olan bir ölçü” (Devellioğlu, 2001, s. 341); “çizgi; yazı; taze yetişmiş sakal” (Muallim Nâcî, 2009, s. 208); “çizgi ve yazı, çizi, el yazısı ve name, mektup ve ferman; genç kimsenin yanağında vesair mahallinde olan ince tüy” (Redhouse, 2016, s.135); “çizgi; çizik; yazı; bir sıra ve çizgi suretinde şey; birçok noktaların birbirine mülâsık sıralanmasından hâsıl olan çizgi; küre-i arz haritasında çizili bulunan tûl ve arz-ı mefrûz çizgileri; gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal” (Şemseddin Sami, 2015, s. 441) anlamlarıyla yer alır.

Divan şiirinde hatt, sevgilinin yanağı, dudağı, beni, saçı ve çenesi ile yakından ilişkilidir. Kelimenin yazı anlamına da gelmesi nedeniyle yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak hayal edilir. Amber kokan hatt, latiftir ve gönül alıcı bir özellik taşır. Sakal olarak düşünüldüğünde ise güzelliği gideren bir unsur olarak ele alınır ve istenmez (Pala, 2009, s.196). Sevgilinin ayva tüylerinin belirmesi onun sevilme çağının geldiğine işaret eder; koyulaşıp siyahlaşması ise sevgilinin yaşlandığının ve sevilme çağının geçtiğinin göstergesidir (Şahin, 2012, s. 406). Fıtnat Hanım da incelenen gazellerinde hattı, türlü benzetme ve hayal unsurlarıyla ilişkilendirerek söz konusu etmiştir. Bu unsurlar şu başlıklar altında incelenebilir:

2.1. Hatt - Bahar, Bağ, Çemen, Hızır, Sebz

Divan şiirinde hatt, yeşil olduğunda rengi ve tazeliği nedeniyle bahar mevsimiyle ve bu mevsime ait unsurlarla ilişkilendirilir. Fıtnat Hanım'ın sevgilinin ayva tüylerini bahara benzettiği ve bu unsuru sevgiliye güzellik getirmesi açısından ele aldığı görülmektedir:

Gülzâr-ı hüsne virdi nümâyış bahâr-ı hat

Buldı henûz neşv ü nemâ gülşenüñ senüñ (s.344 g. 34/2)²

“Ayva tüylerinin baharı güzelliğinin gül bahçesine gösteriş getirdi. Senin gül bahçen şimdi yetişip olgunlaştı.”

Sevgilinin yeşil ayva tüylerinin çıktığı vakit önemlidir. Bahar mevsimi gibi kısa olan bu zamanda sevgilinin dudaklarına ulaşılmalıdır:

Dem-i hattıñda bûs-ı la‘lûñe minnet mi var cânâ

Olur nûş-ı mey-i nâba sebeb fasl-ı bahâr elbet (s.315 g. 5/4)

“Ey can, ayva tütün zamanında lal dudaklarını öpmeye minnet mi var? Elbette bahar mevsimi saf şarap içmeye sebeptir.”

Fıtnat Hanım, sevgilinin ayva tüyleri çıktığı zaman onun lal taşı gibi kırmızı ve değerli olan dudaklarının öpülmesi gerektiğini, ilkbahar mevsiminin şarap içmeye sebep olması ile açıklar. Böylece şair, sevgilinin ayva tüylerini yeşil rengi ve tazeliği ile ilkbahar mevsimine; lal dudaklarını ise saf şaraba teşbih eder. Benzer bir durum aşağıdaki beyitte de söz konusudur:

¹ Divan şairinin dilinin dişilliği/ erilliği konusunun tartışmaya açıldığı bir çalışma için bkz. Çulhaoğlu, F. Gülşen (2009). *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*. Bilkent Üniversitesi, Ankara.

² Bildiride yer alan Fıtnat Hanım'a ait gazeller, Halil Çeçen tarafından hazırlanan Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divanı İnceleme - Metin adlı doktora tezinden alınmıştır.

Bûseye minnet mi vâ'r geldükde hatt-ı sebz-i yâr

Nev-bahâr eyyâmî elbet yâr³ kendin gösterir (s.319 g. 9/ 3)

“Yârin yeşil ayva tüyleri geldiğinde buseye minnet mi var? İlkbahar günleri elbette meyve kendini gösterir.”

“Hatt-ı sebz” yeni çıkan ayva tüyü anlamındadır. Şekil benzerliği ve tazelik unsuru, onun sebz ve sebze-zâr olarak tasavvuruna sebep olur (Sefercioğlu, 2001, s. 191). Bu tüyler çıktığı zaman, sevgiliden buse alma vaktinin geldiğini düşünen şair, bu durumu ilkbahar mevsiminde meyvenin oluşmasıyla örneklendirir.

Fıtnat Hanım, aşağıdaki beyitte ise sevgilinin ayva tüylerini görünce âşışın gözyaşlarının artmasını, bahar mevsiminde karların erimesi nedeniyle ırmakların coşkun akması ile ilişkilendirir:

Seyl-i eşk-i çeşme bâdî hatt-ı sebz-i yârdur

Cûşîş-i fasl-ı bahâr eyler füzûnter cûlaruñ (s.348 g.38/4)

“Gözyaşı seline sebep, sevgilinin yeşil ayva tüyleridir. [Çünkü] Bahar mevsimi akarsuların coşkunluğunu arttırır.”

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin hattının arzusuyla gönül bülbülü nağmeler söyler:

Şevk-i hatıyla nagme-serâ ‘andelîb-i zâr

Fasl-ı bahâr mürğ-i hoş-âvâzı söyledür (s.325 g.15/3)

“Ayva tüyünün arzusuyla inleyen bülbül nağme söyler. [Çünkü] Bahar mevsimi güzel sesli kuşu söyler.”

Beyitte leff ü neşr sanatı yoluyla hatt ile bahar mevsimi; inleyen bülbül ile hoş sesli kuş arasında ilgi kurulmuştur. Fıtnat Hanım bir başka beyitinde ise “baharistan”ı tevriyeli kullanarak kendi şiirinin övgüsünü yapar:

Hatuñla ‘ârız-ı gül-gûnuñı vasf eyleyüp Fıtnat

Bahâristân-ı ma‘nîde gül-i şâd-âb göstermiş (s. 335 g. 25/ 5)

“Fıtnat, ayva tüyleriyle gül renkli yanağını vasfedip mana baharında/bahçesinde taze gül göstermiş.”

Şiirinde sevgilinin ayva tüyleri ve yanağının özelliklerinden bahsettiği için mana bahçesinde taze bir gül ortaya çıkardığını söyleyen şair, aynı zamanda Molla Câmi’nin Bahâristân adlı eserini de telmih yoluyla hatırlatır. Aşağıdaki beyitte de benzer bir hayal vardır:

Degül ruhsâr u hattı kîlk-i kudret safha-i hüsne

Gülistân u bahâristânı ser-tâ-pâ sığışdurmış (s.336 g. 26/ 2)

“O yanak ve ayva tüyü değil; Allah’ın kudretinin kalemi güzellik sayfasına gül bahçesini ve baharı baştan ayağa sığdırmış.”

Beyitte sevgilinin yanağı ile gülistan; ayva tüyleri ile baharistan arasında kurulan benzetme ilgisinin yanında “gülistan” ve “baharistan” kelimeleri Sa’dî-i Şîrâzî’nin Gülistân ve Molla Câmi’nin Bahâristân adlı eserlerine işaret edecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

Fıtnat Hanım, bir beyitinde hatt ile bağ/bahçe arasında renk açısından benzerlik ilgisi kurar:

Bûs itdi la‘l-i nâbını devr-i hatında dil

Bâg-ı emelde gonce-i maksûd çîdedür (s.323 g.13/ 4)

“Gönül, ayva tüylerinin devrinde saf lal dudaklarını öptü. Emel bahçesinde istenen gonca toplanmıştır.”

Hatt, yeşil olduğunda renk bakımından çimenlikle ilgili unsurlarla birlikte anılır. Fıtnat Hanım’a göre, bahar mevsimi geldiğinde çimenliği anlatan kalemin sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri için de söyleyecekleri vardır:

Ey hâme fasl-ı gülde çemen vasfın eyledüñ

Hatt-ı ‘izâr-ı yâre ne dîrsüñ sözüñ nedür (s.370 gâzeliyât-ı nevâkıs 2/ 2)

³ Kelime farklı nüshalarda “bâr” olarak yer almaktadır (Çeçen, 1996, s.319). Beyitteki bağlama daha uygun olduğu için burada “bâr” tercih edilmiştir.

“Ey kalem, gül mevsiminde çimenliğin vasfını anlattın. Sevgilinin yanağının ayva tüyüne ne dersin, sözün nedir?”

Yağmur nasıl ki çimenliğe canlandırırsa, şaire göre kendi gözyaşları da ayva tüylerine tazelik verir:

Hatîñ neşv ü nemâ buldı sirişkimden olur zîrâ

Çemen-zâra tarâvet kesret-i emtârdan târı (s.375 gâzeliyât-ı nevâkıs 10/ 4)

“Ayva tüyün gözyaşından yetişip büyüdü. Zira çimenliğe yağmurların bolluğundan tazelik gelir.”

Fıtnat Hanım’ın gazellerinde hattın ilgi kurulduğu şahıslardan biri Hızır’dır. Hızır, ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayâtı içtiğine inanılan kişidir. Kelime aynı zamanda “yeşillik” anlamına da gelir. Divan şiirinde sevgilinin ayva tüyleri klişeleşmiş olarak Hızır’a benzetilir. Bazen bizzat sevgili için “Hızırhat” denilmiştir (Pala, 2009, s. 205).

Sevgilinin dudakları, ölümsüz hayatı bağışlayacağı inancı ve ulaşılmazlığı dolayısıyla âb-ı hayâtâ teşbih edildiğinde dudağı çevreleyen ayva tüyleri de bu suya ulaşan Hızır olarak düşünülür. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri ile dudakları arasındaki ilgi Hızır’a telmih yapılarak söz konusu edilir:

Düşdi dil sevdâ-yı hatta ârzû-yı la’l ile

Hızra pey-rev olmadan çün âb-ı hayvândur garaz (s. 339 g.29/ 2)

“Gönül lal dudaklarının arzusuyla hattının sevdasına düştü. Hızır’ın yolundan gitmekten amaç âb-ı hayvâna ulaşmaktır.”

Fıtnat Hanım, bir diğer beyitte de benzer bir hayalden yararlanır:

Hızır sandım kenâr-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayvânda

Hat-ı sebzın o şûhuñ kim leb-i dil-cûda gördüm ben (s.358 g.48/2)

“O şuh sevgilinin gönül çeken dudaklarında yeşil ayva tüylerini görünce âb-ı hayât çeşmesinin kenarındaki Hızır sandım.”

2.2. Hatt - Müşg, Şebbû, Reyhan

Müşg karşılığıyla da yer alan misk, Hıta ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdan elde edilen güzel koku anlamındadır (Pala, 2009, s. 324). Divan şiirinde misk siyah rengi ve kokusu dolayısıyla sevgilinin saçı, beni ve ayva tüyleri ile birlikte anılır. Fıtnat Hanım aşağıdaki beyitte hattı, misk saçan bir unsur olarak nitelendirir:

Virür revnak ‘izâr-ı yâra hatt-ı müşg-bâr elbet

Tarâvet-bahş olur gülzâra ebr-i nev-bahâr elbet (s. 315 g. 5/1)

“Misk saçan ayva tüyü, sevgilinin yanağına elbette güzellik/ tazelik verir. İlkbahar bulutu gül bahçesine elbette tazelik bahşeder.”

Şair, leff ü neşr sanatıyla sevgilinin misk kokulu hattının yanağına parlaklık ve güzellik vermesini ilkbahar yağmurunun gül bahçesine tazelik vermesi ile ilişkilendirir. Ayrıca miskin siyah renkli oluşu, beyitte hattın siyahlığına işaret eder. Böylece sevgilinin ayva tüyleri ile ilkbahar bulutu arasında renk bakımından da benzerlik ilgisi kurulur.

Fıtnat Hanım’ın incelenen gazellerinde hattın, renk ve koku açısından misk dışında şebboy ve reyhana teşbih edildiği görülmektedir. Divan şiirinde daha çok geceleri açması ve güzel kokması yönüyle ele alınan şebbû/şebbûy çiçeği sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilir (Bayram, 2007, s.216). Fıtnat Hanım’ın beyitinde ise hatt güzellik açısından şebbûya benzetilip ondan üstün tutulur:

Ruh u zülf ü hatında bir letâfet var ki ey Fıtnat

Ne verd-i terde ne sünbül ne hod şeb-bûda gördüm ben (s.358 g.48/6)

“Ey Fıtnat, yanağı, saçı ve ayva tüylerinde öyle bir güzellik var ki ne taze gülde ne sümbülde ne şebboyda gördüm.”

Aşağıdaki beyitte ise ayva tüyleri şekli ve kokusu itibariyle reyhandan bir yastığa teşbih edilir:

Bîdâr olur mı çeşm-i siyeh hâb-ı nâzdan

Oldı hat-ı nevûñ aña reyhân bâlişi (s.375 gâzeliyât-ı nevâkıs 9/3)

“Siyah göz naz uykusundan uyanır mı? Yeni çıkan ayva tüyü ona reyhan yastık oldu.”

Reyhan aynı zamanda bir yazı stilinin de adıdır. Bu açıdan beyitte hatt kelimesi yazı anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

2.3. Hatt - Zînet, Nigîn-Dân, Zümürüd

Fıtnat Hanım’ın gazellerinde hatt, değerli taşlarla da ilişkilendirilerek söz konusu edilmiştir. Kimi beyitlerde sevgilinin ayva tüyü, dudaklarının kıymetini arttıran süs olarak düşünülür:

La‘l⁴ cânâna gubâr-ı hatt ile ragbetlenür

Şübhe yok ger zînetinden kim güher kıymetlenür (s.322 g. 12/ 1)

“Sevgilinin lal dudakları ayva tüylerinin tozuyla rağbet kazanır. Şüphe yok ki cevher süsünden kıymetlenir.”

Toz anlamının yanında gubâr veya gubârî yazı bir hat karakteri olup küçük yazılan yazıları ifade eder (Pala, 2009, s. 170). Beyitte hattın yazı manasına da gelecek şekilde kullanılmasıyla tevriye sanatı yapılmıştır.

Divan şiirinde sevgilinin dudağının rengi ve kıymeti yönüyle benzetildiği unsurlardan biri de yakuttur. Dudak yakuttan mühür olduğunda, ayva tüyleri onu muhafaza eden kutu olur:

Geldi ey dil hat-ı gird-i leb-i cânâna henûz

Kondı ol hâtem-i yâkût nigîn-dâna henûz (s.334 g. 24/ 1)

“Ey gönül, sevgilinin dudağının çevresine ayva tüyü henüz geldi. O yakut mühür kutuya henüz kondu.”

Zümürüt/zümrüt, yeşil renkte değerli bir taştır. Beyitte sevgilinin dudakları kırmızı lal taşına; ayva tüyleri ise zümrüte teşbih edilerek lal madeninden zümrüt çıkmasının garipliği vurgulanır:

Nazar kıl çeşm-i ‘ibretle hat-ı sebz-i leb-i yâra

‘Acebdür ey göñül çıkmak zümürüd la‘l-i kânından (s.354 g.44/2)

“Ey gönül, yârin dudağındaki yeşil ayva tüylerine ibret gözüyle bak! Lal madeninden zümrüt çıkması şaşılacak şeydir!”

2.4. Hatt - Rişte, Tarih, Âyât, Mektûb

Hattın “yazı, çizgi” gibi anlamlara da gelmesi, bu anlamlar etrafında türlü teşbih ve mecazlar oluşmasını sağlamıştır. Fıtnat Hanım bir beyitinde ayva tüyü ile rişte arasında şekil yönünden bir ilgi kurar:

Ârzû-yı zülf-i yâr ile perîşân olsa da

Nüşa-i dil rişte-i hattıyla cem‘iyyetlenür (s.322 g. 12/ 4)

“Gönül nüshası yârin saçının arzusuyla perişan olsa da ayva tüyünün ipliğiyle toplanır.”

Rişte, iplik; ilgi, bağ; sanatkârâne yapılmış bir yazıyı veya bir minyatürü çevreleyen tezhibin iç kısmına sınır olarak tek, çift, eşit veya farklı kalınlıklarda çekilen çizgi demektir (Devellioğlu, 2009, s. 894). Beyitte hatt, “yazı” anlamıyla nüsha ve rişte kelimeleriyle birlikte düşünüldüğünde iham-ı tenasüp oluşturmaktadır.

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin dudaklarını âb-ı hayât çeşmesine benzeten şair, etrafındaki ayva tüylerini de çeşmenin üzerine yazılan tarihe benzetir. Hatt kelimesi ayrıca yazı anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

⁴ Beyitteki anlam ve vezin gereği “la‘l-i cânâna” şeklinde okunmalıdır.

Degül hatt-ı lebûñ ser-çeşme-i âb-ı hayât üzre

Görenler zann ider târîhdir tahrîr olınmışdur (s.328 g. 18/4)

“[Onları] Görenler, dudaklarının ayva tüyleri değil, âb-ı hayât çeşmesinin başında yazılmış tarih zannederler.”

Sure, ayet, tefsir gibi hayalleri içeren beyitlerde hatt için diğer anlamlar da daima mevcuttur. Çünkü bu unsurların yazı ile ilgileri çoktur (Tolasa, 2001, s.239). Nitekim aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri ayete teşbih edilirken aynı zamanda yazı anlamıyla “nükte, âyât, tefsîr, kilik, şâ‘ir” kelimeleriyle iham-ı tenasüp oluşturulmuştur:

Nükte-i ser-bestesin âyât-ı hattın mû-be-mû

Eyleyen tefsîr Fıtnat kilik-i şâ‘irdür bütün (s.357 g.47/ 7)

“Fıtnat, ayva tüylerinin ayetlerinin gizli nüktesini inceden inceye tefsir eden hep şairin kalemidir.”

Hatt, bir başka beyitte mektuba teşbih edilir:

Virdi ‘uşşâka ferah geldükde mektûb-ı hatı

Yohsa mazmûnında ey dil müjde-i vuslat mı var (s.326 g.16/ 4)

“Hattının mektubu geldiğinde âşıklara ferahlık verdi. Ey gönül, yoksa mazmununda kavuşma müjdesi mi var?”

Hatt, yazı anlamında düşünüldüğünde “mektup, mazmun” kelimeleriyle anlamsal bir bağ oluşturur. Bu açıdan beyitte iham-ı tenasüp sanatı vardır.

2.5. Hatt - Kâfir, Şeb, Dûd

Fıtnat Hanım’ın gazellerinde hatt siyah renkli olduğunda “kâfir”, “şeb”, “dûd” gibi kişi ve unsurlarla söz konusu edilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları, âşığa türlü eziyetler eder. Hatt bu yönüyle ele alındığında fitne çıkarır, beladır, tılsım ve efsun işini yürütür (Pala, 2009, s.197). Aşağıdaki beyitte hatt, bu özelliklerinin yanında siyah renkte olduğu için kâfirle ilişkilendirilmiştir:

Çeşm zâlim gamze kâtil zülf ü hat bilmez emân

Kim diyâr-ı hüsnün sükânı kâfirdür bütün (s.357 g.47/ 2)

“Göz zalim, yan bakış kâtil, saç ve ayva tüyü aman bilmez! Güzellik diyarının sakinleri hep kâfirdir.”

Ayva tüylerinin geceye benzetilmesinin sebebi de renk yönüyledir. Sevgilinin yanağı parlaklığı yönüyle aya benzetildiğinde ayva tüyleri o aya güzelliğini veren gece olur:

Virdi ‘izâr-ı yâra hat-ı nev-nümâyışı

Şebdür felekde mâha viren hüsn ü tâbişi (s.374 gâzeliyât-ı nevâkıs 9/1)

“Ayva tüyü sevgilinin yanağına yeni görünüşünü verdi. Gökyüzünde aya güzellik ve parlaklık veren gecedir.”

Aşağıdaki beyitte hatt, sevgilinin güzelliğine hâlel getiren bir unsur olarak yer alır. Artık sakala dönen ayva tüyü, âşığın âhına sebep olur:

Gırre olma hüsn kim bir gün zuhûr-ı hatt ile

Dûd-ı âh-ı ‘âşık-ı gam-hâr kendin gösterür (s.319 g. 9/ 4)

“Güzellikle gururlanma ki bir gün ayva tüyünün ortaya çıkmasıyla gamlı âşığın âhının dumanı kendini gösterir.”

2.6. Hatt – Hâr

Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin kesilmesi, şaire gül bahçesindeki dikensiz gülü çağrıştırır:

Hattın ruhında tâze tırâş eyleyüp yine

Gülzâr-ı hüsn de gül-i bî-hâr gösterür (s.321 g. 11/ 4)

“[Sevgili] Yanağındaki ayva tüylerini tıraş edip yine güzelliğin gül bahçesinde dikensiz gül gösterir.”

Şair beyitte sevgilinin güzelliğini gül bahçesine; yanağını güle; ayva tüylerini ise dikene teşbih eder.

2.7. Hatt- Perr/ Bâl

Sevgilinin güzelliği kuşa benzetildiğinde, ayva tüyleri o güzelliği daha yukarılara çıkaran kanat olarak tasavvur edilir:

Hattuñ gelince oldı füzûn nâz u nahvetüñ

Bâlâyâ çıkıdı mürğ-i hasen perr ü bâl ile (s.360 g.50/ 2)

“Ayva tüylerin gelince naz ve gururun arttı. Güzel kuş, kanatları ile yükseklerle çıktı.”

2.8. Hatt - Kîl u Kâl

“Dedikodu” anlamına gelen “kîl ü kâl”, aşağıdaki beyitte saç, ayva tüyü ve ben ile teşbih ilgisi içinde yer alır. Şair bu ilgiyi “kîl” kelimesi ile “kıl (tüy)” ses benzerliğinden yararlanarak kurar:

Geh fikr-i zülf ü hattı gehî hâli Fıtnatâ

Evkâtumuz güzârdadur kîl u kâl ile (s.360 g.50/ 5)

“Ey Fıtnat, bazen ayva tüylerinin ve saçının bazen beninin düşüncesiyle vaktimiz dedikodu ile geçmektedir.”

2.9. Hatt – Dârû

Dârû, ilaç demektir (Devellioğlu, 2001, s.166). Dârû-yı hûşber ise içeni, koklayanı bayan, uyutan bir terkiptir. Eskiden ayyar casusların, düşman ordularının içine girip bu dârûdan saçarak düşmanı uyutup sersemlettikleri ve askeri sırlar topladıkları bilinmektedir (Onay, 2009, s. 139). Fıtnat Hanım da beyitinde kalemi renk yönüyle Hintli bir hilekâra, sevgilinin lal dudaklarını şaraba, ayva tüylerini ise içildiğinde sersem eden bu ilaca teşbih eder:

Kalem vâsf-ı hat-ı la‘liyle kıldı dilleri bî-hûş

Şarâba Fıtnat ol ‘ayyâr hindû katdı dârûyı (s.368 g.58/ 7)

“Kalem, lal dudaklarının [çevresindeki] ayva tüylerinin vasfıyla gönülleri sersem etti. Fıtnat, o hilekâr Hintli şaraba ilacı kattı.”

2.10. Hatt - Leşker

Ayva tüylerinin asker olarak tasavvur edilmesi, sevgilinin güzelliği ile âşığın gönlünün ülke olarak düşünülmesiyle ilgilidir. Bu ilgi harap etmeye dayanır. Çokluk unsuru da bu tasavvura sebep olan hususlardandır (Sefercioğlu, 2001, s. 194). Fıtnat Hanım da beyitinde ayva tüylerini naz askerlerine benzeterek, bu unsurların onun naz ve cilvesini arttırdığını söyler:

Nahvet ü nâzı füzûn oldı gelince ruhına

Hattı ol pâdişeh-i hüsne olup leşker-i nâz (s.372 gâzeliyât-ı nevâkıs 5/2)

“Ayva tüyü o güzellik padişahına naz askeri olup yanağına gelince gururu ve nazı arttı.”

2.11. Hatt - Kenar

Hatt kelimesi çizgi anlamıyla düşünüldüğünde, aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerinin kenarından dudağının görünmesi, sabah vakti ufuk çizgisinden parlak güneşin doğmasına teşbih edilir:

Kenâr-ı hatdan ol âfet ruh-ı pür- tâb göstermiş

Seher-gâh-ı hüsünde mihr-i ‘âlem-tâb göstermiş (s.335 g. 25/1)

“O âfet, ayva tütünün kenarından parlak yanağını göstermiş. Güzelliğinin seher vaktinde dünyayı aydınlatan güneşi göstermiş.”

3. SONUÇ

Fıtnat Hanım'ın incelenen gazellerinde hattın 35 defa geçtiği tespit edilmiştir. Bu unsur en çok baharla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu nedenle gazelerde hattın ön plana çıkan özelliği yeşil rengidir. Hatt, yeşil renkte olduğunda bahara, bağa, çimene, sebze ve Hızır'a benzetilmiştir. Hattın yeşil renkten sonra en çok ilgi kurulan özelliği siyah olmasıdır. Hatt siyah olduğunda bulut, kâfir, gece, misk, şebboy ve duman gibi kişi ve unsurlara teşbih edilmiştir. Kimi teşbihlerde birden fazla ilgi söz konusudur. Şair, hattın güzel kokusunu ifade etmek için de müşg, şebboy ve reyhan benzetmelerinden yararlanmıştır.

Şair, hattı ayva tütünü yanında yazı ve çizgi anlamlarına gelecek şekilde de kullanmıştır. Bu beyitlerde hatt, özellikle tevriye ve iham-ı tenasüp sanatları yoluyla rişte, tarih, âyât, mektup gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

Fıtnat Hanım, hattı değerli taşlarla da söz konusu etmiştir. Bunun temel nedeni geleneğe sevgilinin dudaklarının kırmızı ve değerli olması yönüyle lal olarak nitelendirilmesidir. Sevgilinin dudakları lal olunca, etrafındaki ayva tüyleri de onu koruyan kutu, süs ve zümrüt olarak tasavvur edilmiştir. Bu ilgiler dışında hatt; diken, kanat, dedikodu, sersemlik veren ilaç, asker, kenar gibi farklı kişi ve unsurlara da benzetilmiştir.

Hatt, Fıtnat Hanım'ın beyitlerinde daha çok olumlu özellikleriyle sevgilinin güzelliğine katkı sağlayan bir unsur olarak ele alınmıştır. Yalnızca bir beyitte sevgilinin güzelliğiyle gururlanmaması için hattın bir gün onun yüzünde ortaya çıkacağı hatırlatılarak güzelliğe noksanlık getireceğine işaret edilmiştir.

Sonuç olarak, Fıtnat Hanım'ın incelenen gazellerinde “hatt” kavramını çoğunlukla geleneğe uygun teşbih ve mecazlarla kullandığı görülmüştür. Bu bağlamda geleneği iyi bilen bir şair olarak Fıtnat Hanım'ın hatt kavramını sıklıkla kullanması, Divan şairi rolüyle açıklanabilecek bir durumdur.

KAYNAKLAR

- Akün, Ö. F. (1996). Fıtnat Hanım. *DİA*. (C. 13, s.39-46). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Azaklı, İ. (1998). *Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayram, Y. (2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2 (4), 209-219.
- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri 2*. M. A. Y. Saraç (haz.). Ankara: TÜBA.
- Çeçen, H. (1996). *Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divanı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Çulhaoğlu, F. G. (2009). *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Fatın Davud (2017). *Hâtimetü'l-Eş'âr*. Ö. Çiftçi (haz.). <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 25.09.19)
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*. A. Çavuşoğlu (çev.). Ankara: Akçağ.
- Muallim Naci (2000). *Osmanlı Şairleri*. C. Kurnaz (haz.). Ankara: Akçağ.
- Muallim Naci (2009). *Lûgat-i Nâcî*. A. Kartal (haz.). Ankara: TDK.
- Onan, N. H. (1950). *Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*. Ankara: MEB.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. C. Kurnaz (haz.). İstanbul: H.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Redhouse, J. W. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. R. Toparlı, B. Eyövge Yılmaz, Y. Yılmaz (haz.). Ankara: TDK.
- Sefercioğlu, N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ.
- Şahin, K. Ş. (2012). Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (23), 386-408.
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*. P. Yavuzarslan (haz.). Ankara: TDK.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ.

TİFLİS’TE SEYYİD AİLELER
SAYYID FAMILIES IN TBILISI

Prof. Dr. ALİ İPEK

İğdır Üniversitesi

ÖZET

Gürcistan, Güney Kafkasya’nın kalbi, Gürcü halkı ise bu coğrafyanın aslî unsuru olarak değerlendiriliyor. İlkçağlar itibariyle önce batısı (Kolhide), bunu müteakip ise doğusuyla (İberya) insanlara mesken olan bu ülke, çok yönlü konumu ve öneminden dolayı, birçok toplumun göz diktiği, istilalara uğrayarak hâkimiyetlerin kurulduğu bir alandı.

Bölgesinde bir cazibe merkezi olan Gürcistan, VII. asrın ortalarından (653) itibaren de Müslüman millet ve İslâm hâkimiyeti ile tanıştı. Doğu Gürcistan’da bulunan ve o sırada bu ülkenin başkenti olan Tiflis, İslâmî idarenin yürütüldüğü, aynı zamanda Müslümanların da en çok yerleştikleri bir şehirdi.

Fetih sonrası İslâmî ilimlerin en önemli merkezlerinden biri durumuna da gelen Tiflis, Ehl-i Beyt’e mensup Seyyid ailelere de ev sahipliği yapmıştı. Hz. Ali evladı, Hz. Osman’ın hilâfeti döneminden (24-35/644-656) itibaren İran coğrafyasına geçmeye başlamışlardı. Bu dönemde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in Taberistan fetihlerine katıldıkları rivayetine yer veriliyor.

Hz. Peygamber’in ailesi anlamına gelen Ehl-i Beyt’e mensup aileler, Hz. Ali’den sonra gerek siyasî baskı ve gerekse İslâm dininin tebliği, öğretilmesi amacıyla Müslümanların elinde bulunan en ücra merkezler kadar yayılmış, buralarda yerleşmişlerdi. Bu merkezlerden birinin de Tiflis olduğunu görüyoruz.

Tiflis’te yerleşen Seyyid ailelerin çoğunu Hz. Hasan (r.a.) neslinden gelenlerin oluşturduğu anlaşıyor. Şeceresi Hz. Hasan’ın oğlu Hasan (el-Müsennâ) ve bunun da oğlu Abdullah’a çıkan ve ancak hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmeyen Seyyid Tahir b. Ebî Muhammed, Tiflis Nakîbi olarak bu şehirdeki Ehl-i Beyt’e mensup ailelerin başında bulunuyordu. Nîşapur eşrafından Seyyid Ebu’l-Ganâim (Hamza Hibetullah), kendi zamanında (429-523/1037-1128), Tiflis’teki Seyyid ailelerin varlıklarını devam ettirdiklerini söylüyor.

Kaynaklarda görülen kayıtlardan Hz. Hüseyin evladından ailelerin de Tiflis’te yerleşmiş oldukları anlaşıyor. Tiflisî nisbesiyle tanınan, aynı zamanda soy bilimi dalında eser vermiş olan Muhammed b. Muhsin b. Hasan el-Hüseynî bu aile mensuplarından biriydi. Doğum tarihiyle ilgili bilgi verilmeyen Muhammed et-Tiflisî, İran coğrafyasını dolaşmış, Bağdat’ta ikamet etmiş, takriben 480/1087 yılında Gazne’de vefat etmişti. Dolayısıyla Tiflis’teki ilmî zenginliğin önemli bir kaynağı, bu şehirde bulunan Hz. Ali evladından ilim ve marifet ehli şahsiyetlere dayanıyordu.

Key Word: Tiflis, Seyyid, Gürcistan, İslâm.

ABSTRACT

Georgia is regarded as the heart of the South Caucasus, with Georgian people as the essential national element in this geographic realm. In ancient times, first the west (Colchis) and then the east (Iberia) parts of what is now Georgia were inhabited. Located at a junction, it was an important territory coveted by many, thus had to undergo invasions and foreign rule at various points in its history

As a center of attraction in the region, Georgia encountered the Muslim nation and came under Islamic rule in mid-7th century (from 653). The capital Tbilisi, which was in the east, became the city with the largest Muslim colony as the seat of Islamic administration.

Furthermore, it developed as one of the most important centers of Islamic studies after the conquest and hosted Sayyid families descending from the Ahl al-Bayt. During the caliphate of Uthman, the son of Ali (24-35/644-656), these families began to move to Iran. There is some hearsay evidence that Hasan and Husayn took part in the conquests of Tabaristan during this period.

Following the death of Ali, families descending from the Ahl al-Bayt, i.e. from the family of the Prophet migrated and settled in the most remote Muslim-dominated areas, partly due to political pressures and partly to spread the word of Islam. Tbilisi was among these places.

Most Sayyid families settling in Tbilisi were apparently descendants of Hasan. The naqib of Tbilisi, Sayyid Tahir b. Abi Muhammad led the Ahl al-Bayt families in the city. His genealogy could be traced back to Hasan's son Hasan al-Muthanna and his son Abdullah, but we do not have detailed information on his life. According to an account by Sayyid Abu al-Ganaim (Hamzah Hibetullah) of the Nishapur gentry, Sayyid families continued their existence in Tbilisi during his time (429-523/1037-1128).

Several sources suggest that families directly descending from Husayn had also settled in Tbilisi. Genealogist Muhammad b. Muhsin b. Hasan al-Husayni, known by the nisba 'Tiflîsî' (Tbilisian) was one of the members of this family. We have no information on his date of birth, but it is known that he traveled widely in Iran, lived in Baghdad, and died in Ghazna around 480/1087. In conclusion, it can be suggested that a significant wealth of knowledge developed in Tbilisi over time was based on the scholarly work of the descendants of Ali.

Key Words : Tbilisi, Sayyid, Georgia, Islam.

Giriş

Gürcistan, Güney Kafkasya'nın en ilginç ve gözde bir bölümünü oluşturuyor. Bu coğrafya yer altı ve üstü zenginlikleri, hemen her yönden stratejik konumuyla bir câzibe oluşturuyor. Tarih boyu toplumların ilgisini çeken bu şirin coğrafya, farklı ırktan insanların yerleşmelerine, hayatlarını sürdürmelerine, dillerini konuşmaları, dinlerini yaşamalarına, kültürlerini, medeniyetlerini sergilemelerine sahne olmuş. Gürcistan, bu çerçevede tarihe dünyanın en eski iskân mahallerinden biri olarak yansıyor.¹ Toplumların yaşadıkları yerlerde kaçınılmaz olan ilk siyasî teşekküllerden biri de bu ülkenin önce batısında (Kolhida), daha sonra ise doğusunda (İberya) yaşandı.²

Coğrafi konumu ve zenginlikleri dolayısıyla toplumların istilalarından kurtulamayan Gürcistan, eski İran, Sümer, Hitit, Urartu kültürleriyle tanışır oldu. Bu coğrafya Sabirler, Hunlar, Hazarlar ve Avarların da hüküm sürmelerine sahne oldu.³ Persler, Helenler ve Romalılar da Gürcistan'da hâkimiyet kurmuşlardı.⁴ Bu ülke, tarihinin ilerleyen safhalarında da Doğu ve Batı devletlerinin etkisinde kaldı. İslâmî dönem öncesi İran'da hüküm süren Sâsânî hanedanı, Gürcistan'ın doğu kısımlarında (İberya) söz sahibi olmuştu. I. Şapur'un (240-270) sürdürdüğü fetihler sonucu Tiflis, İran Merzubanlarının oturdukları merkez olmuştu.⁵ Romalılardan sonra Güney Kafkasya'dan vaz geçmek istemeyen Bizanslılar, Gürcistan'ın önce batı kısımlarına, İmparator Herakleios'un(610-641) Doğu seferiyle de (623) tamamına hâkim olmuşlardı (624).⁶

Güney Kafkasya'nın gözde mekânlarından Gürcistan'da hüküm süren devletler, siyasî tahakkümün yanında, buradaki insanları din ve mezhep baskısı altında tutmaktan da geri durmamışlardı. İki asır Romalıların dini baskıları altında ezilen Gürcüler, Mazdeizm'i kabullenmeleri için de İranlıların şiddetine maruz kalmışlar ve bu inanç, Hristiyanlığın yanında ikinci bir resmî din muamelesi görmüştü.⁷ Bu konuda Bizanslıların baskısı da İranlılardan geri kalmamıştı. Bölgede hâkimiyet kuran İmparator Herakleios, insanları Hristiyanlaştırma ve kendi kilise anlayışlarını benimsetme faaliyetlerini de öne çıkarmıştı.⁸ Dolayısıyla bu ülkede din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanan rahatsızlıklar dinmek, durmak bilmiyordu.⁹ Bu ülkenin paylaşımında dönemin iki büyük

¹ Bkz. Dasxorenci, Movses, *The History of the Caucasian Albanians*, İng.çev. C.L.F. Dowsett, London 1961, s.4; Kinnear, John Macdonald, *Persian Empire*, London 1813, s. I, 149;

² Keith Hitchins, "Georgia", *Encyclopaedi Iranica*, New York 2001, X, 460.

³ Bkz. Dasxorenci, *Caucasian*, s.4; Kinnear, *Persian*, I,149; ; V. Minorsky-(C.H. Bosworth), "Al-Kurdj", *Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1979, s. 31; Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canişa, *Gürcistan Tarihi*, çev. Hayri Hayrioğlu, Sorun yay. 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 29.

⁴ Keith, "Georgia", *EP*, X, 464; Met Çonatako-İzzet, *Kafkasya Tarihi I*, İstanbul 1330, s. 50.

⁵ Kinnear, *Persian*, I, 4; Keith, "Georgia", *EP*, 464.; Mirza Balâ, "Gürcistan", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1993, II, 264.

⁶ Bkz. Allen, W. E. D, *A History of The Georgian People*, yay. Haz., Sir Denison Ross, London 1971, s. 79; Şüsterî, Abbas (Mihri), *İran-nâme Yâ Kârnâme-i İraniyân Der Asr-ı Sâsânîyân*, Tahran 1342, s. 299; Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1991, s. 95.

⁷ Arnold, T. W., *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, çev. Hasan Gündüzler, Ankara 1982, s. 107; Keith, "Georgia", *EP*, X, 465; Sami Kılıç, "Gürcülerin Dinî Tarihçesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.8,Sayı, 22, Ankara 2005, s. 70.

⁸ Bkz. Ostrogorsky, s. 55; Keith, "Georgia", *EP*, X, 465; Minorsky, "Al-Kurdj", *EP*, V, 487.

⁹ Bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Buldân*, nşr. A.Enis et-Tabba'-Ö. Enis et-Tabba', Beyrut 1987, s. 273; *Gürcistan Tarihi*, Gürcüce'den çev. Marie Félicité Brosset, Türkçe çev. Hrand D. Andreasyan, notlarla yayına hazırlayan

ÇUKUROVA
4. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
21-23 Şubat 2020

devleti arasında uzun süre devam eden savaşlar, bu memleketi harabeye çevirmiş, ekonomisine büyük zayıat vermişti.¹⁰

İslâmî dönem öncesi Güney Kafkasya ve bu coğrafyanın kalbi mesabesinde olan Gürcistan'da yaşanan bütün bu rahatsızlıklar, Müslümanların bölgede sürdürecekleri fetihlere âdeta zemin hazırlıyordu.

Gürcistan'da siyasî ve dinî kargaşanın yaşandığı bu sırada, İslâm orduları da Doğu cephesindeki fetih hareketlerine başlamış bulunuyorlardı. Hz. Ebû Bekir döneminde 11-13/632-634) ilk adımı atılan bu fetihler, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde (13-23/634-644) yoğunlaşarak, İran coğrafyasının çoğu İslâm hâkimiyetine alındı.¹¹ Önemli bir konuma sahip olan Nihavend kentinin fethiyle (22/642) de, İslâm ordularının akınlarına Kafkasya yolu açılmış oluyordu. Bu dönem İslâm ordularının Kafkasya'ya düzenledikleri keşif ağırlıklı ilk seferde Habîb b. Mesleme komutasındaki ordu da Tiflis'in fethiyle görevlendirilmiş, ancak ağır kış şartların nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştı.¹²

Gürcistan'ın da içinde bulunduğu Güney Kafkasya'da asıl kalıcı İslâm fetihleri ve hâkimiyeti Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde (23-35/644-656) gerçekleştirildi. Bu dönem altı bin veya sekiz bin kişilik Şam ordusunun başında Ermeniy'e'nin fethiyle görevlendirilen Habîb b. Mesleme el-Fihri (25/645-646), bu coğrafyayı İslâm hâkimiyetine aldıktan sonra,¹³ o dönem Gürcistan'ın idare merkezi olan Tiflis üzerine yürüdü. Siyasî birliğin bulunmadığı, farklı kargaşaların yaşandığı bu ülke insanları, İslâm ordularına karşı mukavemeti göze alamadıkları için, barış teklifinde bulunmuşlardı.¹⁴ Arada imzalanan barış antlaşması sonucu, Tiflis'in merkezi bulunduğu Doğu Gürcistan (Kartli) İslâm hâkimiyetine alınmış oluyordu.¹⁵ Habîb Mesleme'nin Tiflis'e yerleşmesiyle de, bu şehir hem İslâm ordu karargâhı, hem de bölgesinde idare merkezi durumuna gelmiş oluyordu.¹⁶ Bölgede siyasî istikrarın kurulmasıyla Tiflis, Müslümanların en çok tercih ettikleri, en fazla yerleştikleri merkez oldu.¹⁷ Tiflis, üç asır sürecek bu ilk İslâmî döneminde İslâmî ilimlerde önemeli de bir merkez durumuna gelmişti.¹⁸

Tiflis'in İslâmî ilimlerde önemli bir merkez durumuna gelmesinde, başta buraya yerleşen Kays b. Sa'd el-Mekkî, Abdurrahman b. Cez' es-Sülemî gibi Sahabî ve Tabiî'nden

Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 198; İskender, Fayiz Necîb, el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye li Bilâdi'l-Kürc, İskenderiye 1988, s. 29

¹⁰ Aynı yerler.

¹¹ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. El-Vazîh, *Târîhu'l-Ya'kubî*, Necef 1358, II, 110; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut. 1407/1987, IV, 159; Belâzurî, *Fütûhu*, s. 259; Wellhausen, Julius, *İslâmî En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960, s. 40.

¹² Bkz. Ya'kubî, II, 157; Belâzurî, *Fütûh*, s. 282; İskender, *Fütûhât*, s. 42; Laurent, J., *L'Arménie Entre Byzance Et L'Islam*, Paris 1919, s. 14.

¹³ Bkz. abîb b. Mesleme'nin Ermeniy'e fetihleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Ya'kubî, II, 168; Belâzurî, *Fütûh*, s. 273; Allen, s. 80; A. İpek, "Şam Ordusunun Ermeniy'e Karargâhları", *Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ağrı 2014, s. 766-771.

¹⁴ Belâzurî, *Fütûh*, s. 284-285; Yakut, II, 36; *Gürcistan Tarihi*, 208; Mirza Balâ, *İA*, II, 265.

¹⁵ Habîb b. Mesleme'nin Gürcü halkına yazdığı mektup ve Aman-nâme'deki hususlarla ilgili bk. Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Envâl*, Kahire 1353, s. 210-211; Belâzurî, *Fütûh*, s. 283, 284.

¹⁶ *Gürcistan Tarihi*, s. 208, Brosset'in hususi notu, A; İskender, *Fütûhât*, s. 89.

¹⁷ İskender, *Fütûhât*, s. 62.

¹⁸ Bu konuda bkz. A. İpek, "İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:2017, Cilt: IV, Sayı: 8, s. 73-93.

şahsiyetlerin çok önemli rolleri olmuştu.¹⁹ Bu şehirdeki ilmî zenginliğin bir kaynağını da, burada yerleşen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evladından Seyyid aileler oluşturmuyordu.²⁰

Tiflis Seyyidleri

Hz. Peygamber'in ailesi, yakın akrabası (Zevi'l-Kurbâ) anlamına gelen Ehl-i Beyt, daha çok Hz. Ali, Hz. Fatıma ile oğulları Hasan, Hüseyin ve bunlarla devam eden nuranî nesli ifade ediyor.²¹ Bu ifade hem Kur'an-ı Kerim'de²² ve hem de Hz. Peygamber'in (a.s.) Abasının altına aldığı yakınları için yaptığı "Allahım ! Bunlar benim Ehl-i Beytim, günahlarını affet, kendilerini pak ve tertemiz kıl"²³ duasında yerini buluyor. Bunlara aynı zamanda Âl-i Abâ yahut Ashab-ı Abâ da deniliyor.²⁴ Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma için "Sen dünya ve Cennet kadınlarının efendisisin (Seyyide)",²⁵ torunu Hz. Hasan (r.a.) için de "Benim bu oğlum Seyyid'tir."²⁶ Sözleri de, bundan sonra yaygın hâle gelen "Seyyid" adının kaynağını oluşturmuyor.

Âl-i Abâ ashabından Hz. Ali ile oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Medine'nin dışına çıkmamışlardı. Bu aile mensupları Hz. Osman'ın hilâfeti döneminden itibaren Hicaz Bölgesi'nin dışına çıkmaya, İran coğrafyasında görülmeye başlamışlardı. İslâm ordularının Doğu cephesinde sürdürdükleri fetih hareketlerine katılma düşüncesi, bu geçişin ilk nedeniydi. Nitekim Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Hz. Osman döneminde İran'ın dağlık bölgesinde, Taberistan'da sürdürülen fetih hareketlerine katıldıkları rivayetine yer veriliyor.²⁷

Ehl-i Beyt'ten İran coğrafyasına ilk siyasî adım ise Hz. Ali tarafından atıldı. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle, hilâfet görevini üzerine alan Hz. Ali (r.a.) (35/655-656), oluşan şartlar ve yaşanan hadiseler nedeniyle, İran'a geçmek, hilâfet merkezini Medine'den Kûfe'ye taşımak zorunda kalmıştı.²⁸ Hz. Ali'nin Kûfe'de süren beş yıllık hilâfeti sonunda şehit edilmesiyle (11 Ramazan Cuma 40/ 26 Ocak 661) yerine geçen oğlu Hz. Hasan da altı aylık hilâfetini bu merkezde yürüttü. Ancak bu sürenin bitiminde hilafetten feragat eden Hz. Hasan (r.a.), kardeşi Hz. Hüseyin'le (r.a.) Medine'ye dönmüşlerdi.²⁹

¹⁹ Bkz. Bk. İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üstü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, Beyrut 1989, I, 335; İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebu'l-Fadl Ahmed, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mısır 1328, I, 233.

²⁰ Beyhakî, Zahiruddin, *Lübâbu'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'l-A'kâb*, www.alwaraq.net, s. 65.

²¹ Bkz. Tirmizî, Ebû İshâ b. İshâ, *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul (t.y), Menâkıb, 3789; Muhibbü'd-Dîn Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Muhammed et-Taberî, el-Mekkî, *Zehâirü'l-Ukbâ r fî Menâkibi Zevi'l-Kurbâ*, Tahkîk, Ekrem el-Bûşî, (y.t.y), s. 55.

²² el-Ahzâb, 33.

²³ Bkz. Ahmed b. Hanbel b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Tahkîk, Vasiyullah M. Abbâs, Beyrut 1983, Fezâil, I, 583, 587/986,994; Kadı Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, Dersaadet, İstanbul 1314, II, 272.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi ve Terimleri sözlüğü*, MEB. Yay. İstanbul 1993, I, 52. Âl-i Abâ için ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, "Âl-i Abâ", *DİA*, II, 306-307; Hamid Algar, *Elr*. (London 1984), I, 742.

²⁵ ed-Dulabî, Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Ensârî, *ez-Zürriyyetü't-Tahire*, Tahkîk, M. Cevâd el-Hüseynî el-Celâlî, Beyrut 1986, s. 89-92.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, Fezâilü's-Sahâbe, II, 768; Tirmizî, Menâkıb, 334/3775.

²⁷ Bkz. Belâzurî, Fütûh, s. 330; İbnü'l-Fakîh, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî, Kitâbu'l-Buldân, nşr. M.J. De Goeje, Brill 1885, s. 307.

²⁸ İbn Dukmak, *el-Cevherü's-Semîn fî Siyeri'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, Tahkîk, M. Kemalüddin İzzeddin Ali, Beyrut 1985, I, 56-62; İbnü'l-Magazilî, Ali b. Muhammed el-Cüllabî, el-Vasıtî, *Menâkıbu Ehli'l-Beyt*, Tahkîk, M. Kâzım el-Mahmudî, Tahran 2006, s. 59-69.

²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebu'l-Fadl Ahmed, *el-İsâbe*, I, 330; İbn Dukmak, el- *Cevherü's-Semîn*, I, 67.

Hız. Ali evladı, Emevî ve Abbasî dönemlerinde çeşitli siyasî baskılara, sıkıntılara maruz kalmışlardı. Hız. Hasan'ı zehirleyerek öldürmeleri (49/669 veya 51/671),³⁰ Hız. Hüseyin ve ailesine Kerbela (10 Muharrem 61/680-681) fecaatini yaşatmaları,³¹ Emevîlerin bu aileye yaşattıkları sıkıntıların başında geliyordu. Abbasîler, Ehl-i Beyt'e sıkıntı yaşatmakta Emevîlerden geri kalmamışlardı. Abdullah b. Hasan'ın oğulları Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye ve kardeşi İbrahim b. Abdullah'ın maruz kaldıkları fecaat, Kerbela'dan eksik tarafı yoktu.³² Hız. Ali evladının, Halife Mansur döneminde karşılaşmış oldukları bu sıkıntılar bundan sonraki Abbasî halifeleri zamanlarında da devam etmiş ve Seyyid ailelerin İslâm dünyasının en ücra merkezlerine dağılmalarına yol açmıştı.³³ Bu aile mensuplarının farklı coğrafyalara yayılmaları, açılmalarının bir nedeni de, zamanla İslâm dininin anlayış ve yaşayışında ortaya çıkan bir kısım yanlışları, Kur'an ve Sünnete göre uygun hâle getirmek, bir tecdit, yenileme görevini yerine getirmektir.³⁴

Gürcistan'ın kalbi mesabesinde bulunan Tiflis de, Seyyid ailelerin gelip yerleştikleri merkezlerden biri olduğunu görüyoruz. Çünkü bu şehir, hilâfet merkezinden uzak bir coğrafyada bulunması nedeniyle, siyasî baskıya uğrayanların kurtuluşu için uygun bir mekândı. Nitekim hilâfetin Emevîlerin eline geçişinin hemen akabinde, daha önce Hız. Ali'nin yanında yer aldığı için sıkıntıya maruz kalan Sahabîlerden Tiflis'e geçenlerin olduğu üzerinde duruluyor. Kays b. Ubâde b. es-Sâmit bunlardan biriydi.³⁵ Aynı zamanda Tiflis, İslâm dininin Kafkasya'da tebliği ve yayılması açısından da önemli bir merkezdi.

Kaynaklardaki kayıtlardan Tiflis'te hem Hız. Hasan (r.a.) ve hem de Hız. Hüseyin (r.a.) neslinden ailelerin yerleşmiş oldukları anlaşıyor.

Hız. Hasan Nesli Aileler

Tiflis'teki Seyyid ailelerin korunmaları, ihtiyaçlarının giderilmesi gibi hizmetleri yürüten Seyyid Tahir b. Ebî Muhammed b. Ubeydullah b. el-Hasan b. İdris, bu şehirdeki Hız. Hasan kolu ailelerin başında geliyor.³⁶ Uzun künyesi Tahir b. Ebî Muhammed el-Hasan b. Ubeydullah b. el-Hasan b. İdris b. Muhammed b. Yahya es-Sevîkî b. Abdullah b. Musa Alcûn b. Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib olan bu Tiflis Nakîbî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmuyor.³⁷

Bu aileyi en uç noktada, birinci derecede Hız. Hasan'a bağlayan Abdullah b. Hasan, hem babası Hasenî) ve hem de annesi tarafından (Hüseynî) aynı ailedendi. Abdullah,

³⁰ İbn Dukmak, *el-Cevherü's-Semîn*, I, 68; Dulabî, *ez-Zürriyyetü't-Tâhire*, s. 103.

³¹ Mes'udî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, Beyrut 1965, III, 546-62; İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, IV, 19-36, 37-84, V, 553, İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 329.

³² Bkz. Mes'udî, Mürûc, III, 297; es-Safedî, Salâhuddin Halil b. Aybek, *Kitâbu'l-Vafî bi'l-Vefeyât*, nşr. Seven Dederling, Wiesbaden 1974, III, 298.

³³ Bir örnek için bkz. Taberî, IX, 43; Mes'udî, Mürûc, III, 327.

³⁴ Bu konuyla ilgili şimdilik bkz. Abdülgâfir b. İsmail el-Fârisî, Ebu'l-Hasan, *Târihu Nisâbü'r el-Müntahap mine's-Siyâk, İntihâb*, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed, İ'dâd, Muhammed Kâzım el-Mahmudî, Kum 1362.

³⁵ Bu konuda bkz. A. İpek "Tiflis'te Bir Sahâbî: Kays b. Ubâde", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Ekim, s. 63-80.

³⁶ Beyhakî, Zahîrüdîn, *Lübâbü'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'lâ'kâb*, <http://alwaraq.net>, s. 65.

³⁷ Bkz. Aynı yer.

kendi zamanında Medine’de Hasan oğullarının en yaşlı olanı, bu ailenin sözcüsü durumunda bulunuyor ve Hz. Peygamber’e (a.s.) en çok benzeyeniydi. Abdullah, oğulları Muhammed en-Nefsü’z-Zekiyye ve İbrahim’den dolayı, dönemin Abbâsî halifesi Mansur tarafından Kûfe’de hapse konulmuş ve 145/762-63 yılında yetmiş beş yaşında burada vefat etmişti.³⁸

Seyyid Tahir’in ulu dedesi Musa Alcûn (yaklaşık 115-200/733-815) da Halîfe Mansur’un sıkıntısına maruz kalmış, kırbaçlanarak kardeşlerini ortaya çıkarması için Mekke’ye gönderilmişti. Musa, kardeşleri Muhammed en-Nefsü’z-Zekiyye ve İbrahim’in hilâfet ordularına karşı verdikleri mücadelelerde öldürülünce, bir müddet saklanmış ve daha sonra affedilerek Sevîkiyye’de vefat etmişti.³⁹

Abdulah b. Hasan’ın oğulları arasında en çok evladı olan ve es-Sevîkiler olarak bilinen Musa Alcûn’un nesli, oğulları Abdullah ve İbrahim’le devam etmiş. Bunların anneleri Ümmü Seleme, Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdurrahman tarafından torunuydu. Musa Alcûn’un oğlu Abdullah faziletli, ibadetine düşkün, Müslümanların dinî emirlerini yerine getirmeleri hususunda hassasiyet gösteren biriydi.⁴⁰

Beyhakî, Abdullah b. Musa’nın soyunun Süleyman, Musa, Salih, Yahya es-Sevîkî ve Ahmed el-Ahmedî adlarında beş oğluya devam ettiğini kaydediyor.⁴¹ Bunlardan Yahya es-Sevîkî bu aileyi devam ettirmesi bakımından daha bir öne çıkıyor. Yahya es-Sevîkî’nin Hanzala İbrahim ve Muhammed adında iki oğlu bulunuyordu. Bunların anneleri Meryem de, Abdullah b. Hasan’ın torunlarından biriydi.⁴²

Döneminin fukahası arasında yer alan Yahya es-Sevîkî’nin oğlu Muhammed’in Abdullah, Ali, Yusuf el-Hayl, Yahya, Davud, Kasım, İsmail, İdris el-Akta’ ve Abbas adlarında dokuz oğlu bulunuyordu. Dolayısıyla Abdullah b. el-Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib’ten teselsül eden Hasenî aileler, Yahya b. es-Sevîkî b. Musa b. Abdullah’ın bu torunlarıyla devam etmiş oluyordu.⁴³

İlmü’l-Ensâb’da (soy bilimi) söz sahibi olan Seyyid Ebu’l-Ganâim, Abdullah b. Hasan b. Muhammed b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. İsa b. Yahya b. el-Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib’ten teselsül eden Tiflis Seyyidleri için : “هم اليم بتفليس ” Onlar bugün Tiflis’teler ” ifadesinde bulunuyor.⁴⁴ Ancak diğer Ensâb kitaplarında böyle bir kayıt görülüyor. O kaynaklarda Abdullah b. Hasan’ın oğlu Musa Alcûn’un

³⁸ Abdullah b. Hasan’la ilgili bkz. Taberî, II, 388; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 514; İbn Inebe, *Umde*, s. 121; er-Razî, *eş-Şecere*, s. 4.

³⁹ İbn Inebe, Cemâlüddin Ahmed b. Ali el-Hüseyinî, *Umdetü’l-Tâlib fî Ensâbi Âl-i Ebî Tâlib*, Beyrut (t.y), 133; el-Akîkî, Yahya b. el-Hasan b. Ubeydullah el-Hüseyinî, elmedenî, *Kitâbu’l-Muakkabîn*, Tahkîk, M. Hüseyin, 2015, s.246.

⁴⁰ El-Ubeydelî, Ebî’l-Hasan Muhammed b. Ebî Ca’fer, *Tehzîbü’l-Ensâb*, Ta’lik, Abdullah eş-Şerîf el-Hemîn, Tahkîk, M. Kâzım el-Mahmudî, Kum 1413, 41-57; er-Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *eş-Şeceretü’l-Mübâreke fî’l-Ezkâr et-Tâlibiyye*, Tahkîk, es-Seyyid Mehdi er-Recâî, Kum 1409, s. 6. Beyhakî, aynı eser, s. 65; el-Akîkî, *el-Muakkabîn*, s. 246. Ayrıca bkz. İbn Inebe, *Umde*, s. 133 vd.; er-Razî, *eş-Şecere*, s. 6.

⁴¹ Bkz. *Lübâb*, s. 65. Bununla beraber Ubeydelî, Abdullah b. Musa Alcûn’un oğlu Musa’nın (II) 14 oğlunun bulunduğunu söylüyor (bkz. *Tehzîb*, s. 48). Musa Alcûn’un evlatlarıyla ilgili bkz. er-Razî, *eş-Şecere*, s. 6; el-Akîkî, *el-Muakkabîn*, s. 246.

⁴² er-Razî, *eş-Şecere*, s. 6; Beyhakî, *Lübâb*, s.65.

⁴³ Bkz.er-Razî, *eş-Şecere*, s.6; Beyhakî, *Lübâb*, s. 65. er-Razî, Yahya es-Sevîkî’nin oğlu Muhammed’in on oğlunun bulunduğunu kaydediyor (bkz. *eş-Şecere*, s. 14).

⁴⁴ Bkz. Beyhakî, *Lübâb*, s. 65; er-Razî, *eş-Şecere*, s. 10.

evlatlarının farklı yerlerde bulundukları, bazılarının Emirlik gibi bir kısım idarî görevler yürüttüklerine yer veriliyor.⁴⁵

Hz. Hüseyin Nesli Aileler

Ehl-i Beyt ve Âl-i Abâ'nın iki kanadını oluşturan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.), hayatlarında hiçbir zaman birbirlerinden ayrılmamışlardı. Hz. Peygamber'in (a.s.) irtihalinden sonra babaları Hz. Ali ile Medine ve Kûfe'de bulunan bu kardeşler, yaşanan savaşlarda da birlikte olmuşlardı. Babalarından sonra da beraberliklerini sürdüren Hz. Hasan ve Haseyin'den teselsül eden ailelerin de zamanla aynı yolu takip etmiş oldukları anlaşıyor. Bu durumu Tiflis'te yerleşen Hasenî ve Hüseyinî ailelerde de görüyoruz.⁴⁶

Muhammed b. el-Muhsin b. el-Hasan, Tiflis'te Hz. Hüseyin evladından gelen ailelerin bulunduğu bir örnek teşkil ediyor. Uzun künyesi Muhammed b. el-Muhsin b. el-Hasan b. Ali b. Muhammed et-Tiflisî b. Ali b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. el-Hasan el-Aftas b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib olan Muhammed'in doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi verilmiyor. Muhammed et-Tiflisî, bu şehirden çıkan ilim ehli arasında bulunuyor ve allame olarak tanınıyordu.⁴⁷ Daha sonra Bağdat'ta ikamet eden Hüseyinî bu ilmî şahsiyet, İran şehirlerini dolaşarak Gazne'ye geçmiş ve yaklaşık 480/1087 yılında burada vefat etmişti.⁴⁸ Muhammed et-Tiflisî'nin Ensâb (soy) ilminde bazı telifatının bulunduğu da yer veriliyor.⁴⁹

Hadis ilminde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Ebû Ali el-Hasan b. el-Hüseyin et-Tiflisî de, Tiflis'teki Hüseyinî ailelerden biri gibi görünüyor. Ebû Ali, Şam'a, Mısır'a giderek, buralardaki ilim ehlinen hadis dinleme ve alma gayretinde bulunmuş, 458/1065-66 yılında bir müddet kaldığı Sûr kentinde kendisinden istifade edilmiş olduğuna yer veriliyor.⁵⁰ Ancak bu şahsın uzun künyesiyle ilgili bir kayıt ve bilgiye ulaşamadığımız için, Seyyid bir aileye mensup olup-olmadığı konusunda kesin bir kanaat belirtmiş olamadık.

Sonuç

Hiz. Osman'ın hilâfeti döneminde Habîb b. Mesleme el-Fihri komutasındaki Şam ordusu tarafından fethedilen Tiflis, bölgesinde önemli bir İslâm merkezi durumuna gelmişti. Bu şehir, fetih sonrası Müslümanların yerleşmek için en çok tercih ettikleri yerlerden bir oldu. Emevîler döneminden itibaren gerek siyasî baskı ve gerekse Kafkasya'da İslâm dininin tebliği, yayılması için Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'den teselsül eden Seyyid ailelerin bu şehre geldikleri ve burada yerleştikleri görülüyor. Tiflis Nakîbi Tâhir b. el-Hasan b. Ubeydullah b. el-Hasan bunlardan öne çıkanlardan

⁴⁵ Bkz. Ubeydelî, *Tehzîb*, 41-57; er-Razî, *eş-Şecere*, s. 14.

⁴⁶ Bu konularda bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 333; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 507, a.mlf. *Üstü'l-Gâbe* I, 498.

⁴⁷ Bekr Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-Nessâbîn*, Lübnan t.y., s. 18; Beyhakî, *Lübâb*, 116.

⁴⁸ Kehhâle, Ömer Rıza b. Muhammed b. Abdülganî, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut t.y., XI, 174.

⁴⁹ Bkz. Bekr Ebû Zeyd, *Tabakât*, s. 18; Kehhâle, *Mu'cem*, XI, 174.

⁵⁰ İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Târihu Dımaşk*, Tahkîk, Amr b. Garam el-Amrî, Dâru'l-Fikr, 1415/1995, XIII, 81; İbn Adîm Kemâlüddin, Ömer b. Ahmed b. Hibetullah, *Buğyetü't-Taleb fî Târih Haleb*, Tahkîk, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr t.y., V, 2469.

biriydi. Nitekim Tiflis'teki Seyyidler bu şehirdeki ilmî zenginliğin de ağırlıklı bir bölümünü oluşturmuşlardı.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Tahkîk, Vasiyullah M. Abbâs, Beyrut 1983.

Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*, Tahkîk, Vasiyullah b. Muhammed, Mekke 1983.
el-Akîkî, Yahya b. el-Hasan b. Ubeydullah el-Hüseynî, el-medenî, *Kitâbu'l-Muakkabîn*, Tahkîk, M. Hüseyin, (y.y) 2015.

Allen, W. E. D, *A History of The Georgian People*, yay. Haz., Sir Denison Ross, London 1971.

Arnold, T. W., *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, çev. Hasan Gündüzler, Ankara 1982.

Bekr Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-Nessâbîn*, Lübnan t.y.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Buldân*, nşr. A.Enis et-Tabba'-Ö. Enis et-Tabba', Beyrut 1987.

Beyhakî, Zahîrüddîn, *Lübâbü'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'la'kâb*, <http://alwaraq.net>.

Dasxorenci, Movses, *The History of the Caucasian Albanians*, İng. çev. C.L.F. Dowsett, London 1961.

ed-Dulabî, Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Ensârî, *ez-Zürriyyetü't-Tahire*, Tahkîk, M. Cevâd el-Hüseynî el-Celâlî, Beyrut 1986.

Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, Kahire 1353.

el-Fârisî, Abdülgâfir b. İsmail, Ebu'l-Hasan, *Târîhu Nisâbûr*, el-Müntahap mine's-Siyâk, İntihâb, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed, İ'dâd, Muhammed Kâzım el-Mahmudî, Kum 1362.

Gürcistan Tarihi, Gürcüce'den çev. Marie Félicité Brosset, Türkçe çev. Hrand D. Andreasyan, notlarla yayına hazırlayan Erdoğan Merçil, Ankara 2003.

İbn Adîm Kemâlüddin, Ömer b. Ahmed b. Hibetullah, *Buğyetü't-Taleb fî Târîh Haleb*, Tahkîk, Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikir t.y.

İbn Asâkîr, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Târîhu Dimaşk*, Tahkîk, Amr b. Garam el-Amrî, Dârü'l-Fikr, 1415/1995.

İbn Dukmak, *el-Cevherü's-Semîn fî Siyeri'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, Tahkîk, M. Kemalüddin İzzeddin Ali, Beyrut 1985.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebu'l-Fadl Ahmed, *el-İsâbe fîa Temyîzi's-Sahâbe*, Mısır 1328.

İbn Inebe, Cemâlüddin Ahmed b. Ali el-Hüseynî, *Umdetü't-Tâlib fî Ensâbi Âl-i Ebî Tâlib*, Beyrut (t.y).

İbnü'l-Esîr, EbU'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üstü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, Beyrut 1989.

İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fî't-Târîh*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.

İbnü'l-Fakîh, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî, *Kitâbu'l-Buldân*, nşr. M.J. De Goeje, Brill 1885.

İbnü'l-Magazilî, Ali b. Muhammed el-Cüllabî, el-Vasîfî, *Menâkıbu Ehli'l-Beyt*, Tahkîk, M. Kâzım el-Mahmudî, Tahran 2006.

İpek, A. “Şam Ordusunun Ermeniyeye Karargâhları”, *Ağrı Sosyal Bilimler Bildiriler Kitabı*, Ağrı 2014, s. 766-771.

İpek, A. “İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:2017, Cilt: IV, Sayı: 8, s. 73-93.

İpek, A. “ Tiflis’te Bir Sahâbî: Kays b. Ubâde”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Ekim, s. 63-80.

İskender, Fayiz Necîb, *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye li Bilâdi'l-Kürç*, İskenderiye 1988.

Kadı Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrazî, *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, Dersaadet, İstanbul 1314.

Kehhâle, Ömer Rıza b. Muhammed b. Abdülganî, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut t.y.

Keith Hitchins, “Georgia”, *Encyclopaedi Iranica*, New York 2001, X, 460-486.

Kılıç, Sami, “Gürcülerin Dinî Tarihçesi”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.8, Sayı, 22, Ankara 2005.

Kinneir, John Macdonald, *Persian Empire*, London 1813.

Laurent, J., *L'Arménie Entre Byzance Et L'Islam*, Paris 1919.

Mes'udî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, Beyrut 1965.

Met Çonatako-İzzet, *Kafkasya Tarihi I*, İstanbul 1330.

Mınorsky V. -(C.H. Bosworth), “Al-Kurdj”, *Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1979.

Mirza Balâ, "Gürcistan", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1993

Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canişa, *Gürcistan Tarihi*, çev. Hayri Hayrioğlu, Sorun yay. 2. Baskı, İstanbul 2000.

Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara. 1991.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarihi ve Terimleri sözlüğü*, MEB. Yay. İstanbul 1993.

er-Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *eş-Şeceretü'l-Mübâreke fî'l-Ezkâr et-Tâlibiyye*, Tahkîk, es-Seyyid Mehdî er-Recâî, Kum 1409.

ÇUKUROVA
4. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
21-23 Şubat 2020

es-Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek, *Kitâbu'l-Vafî bi'l-Vefeyât*, nşr. Seven Dederling, Wiesbaden 1974.

Şûsterî, Abbas (Mihrîn), *İran-nâme Yâ Kârnâme-i İraniyân Der Asr-ı Sâsânîyân*, Tahran 1342.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu 'l-Ümem ve 'l-Mülûk*, Beyrut 1407/1987.

et-Taberî, Muhibbû'd-Dîn Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Mekkî, *Zehâirü 'l-Ukbâ r fî Menâkibi Zevi 'l-Kurbâ*, Tahkîk, Ekrem el-Bûşî, (y.t.y).

Tirmizî, Ebû İsa b. İsa, *Sünenü 't-Tirmizî*, İstanbul (t.y).

El-Ubeydelî, Ebi'l-Hasan Muhammed b. Ebî Ca'fer, *Tehzîbü'l-Ensâb*, Ta'lîk, Abdullah eş-Şerîf el-Hemîn, Tahkîk, M. Kâzım el-Mahmudî, Kum 1413.

Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. El-Vazıh, *Târîhu 'l-Ya'kubî*, Necef 1358.

Wellhausen, Julius, *İslâmın En Eski Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960.

MİLLİ MÜCADELE’DE ÇUKUROVA VE ÇUKUROVALI KADINLAR

WOMEN WITH ÇUKUROVA AND ÇUKUROVA IN THE NATIONAL STRUGGLE

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Burak Can UĞURLUAY

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (Tarih Bilim Uzmanı)

ÖZET

Türk Kadını Milli Mücadele’de de kahramanca cephede savaşmıştır. Milli birlik ve beraberlik ruhu içerisinde hareket ederek dünyada eşine rastlanılmayan bir dayanışma ve özveri örneği ortaya koymuştur. Cephede erzak ve mermi taşıyarak, işgalleri protesto mitingleri düzenleyerek, cemiyetler kurarak, yardımlar toplayıp kimsesiz ve göçmenlere yardım ederek etkili olmuşlardır. Bu çalışmamızda Milli Mücadele’de Çukurova Bölgesindeki vuruşmalar ve vuruşmalara katılmış Türk kadınlarından tespit edebildiklerimizin yurt savunmasındaki hizmetleri ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Çukurova, Türk Kadını, Ermeni

ABSTRAC

Turkish women fought heroically in the battlefield during War of Independence. With their soul of national unity and solidarity, these women showed a devotion and cooperation example that is unparalleled in the world. They were effective as transporting provisions and cannonball in the battlefield, organizing public demonstrations against the invasions, collecting charity for orphans and immigrants.

In this study, we will look at the combats in the Çukurova region and the services of Turkish women, whom we can confirm that were in those combats, in national defence during the Turkish War of Independence

Keywords: War of Independence, Çukurova, Turkish Woman, Armenian

1. GİRİŞ

Çukurova diye adlandırdığımız bölge Anadolu'nun güneyinde, Doğu Akdeniz sahili ve sahilin hinterlandını içeren geniş bir arazidir. Çukurova genel olarak Osmaniye'den Silifke'ye kadar uzanmakta olup, bölgenin üç tarafını yüksek dağlar çevrelemektedir. Güney tarafı ise Akdeniz'le çevrelenmiş müstahkem bir sahadır.¹

Toros Geçitlerinde bulunan Gülek, Sertavul, Çakıt ve Horoz geçitleri bölgenin önemini arttırmaktadır. Yörede Sümer ve Akadların başlattığı ticaret Fenikeliler ile devam etmiştir.²

İlkçağlardan itibaren dört önemli şehrin ismi geçmektedir. Bunlar: Adana, Misis, Karataş ve Mallos'dur. Kayseri Kültepe'deki Asurlu tüccarlardan kalma M.Ö. 1950-1850 yılları arasındaki ticari belgelerden elde edindiğimiz bilgilere göre yörenin adı Kizzuwatna olarak geçmekte, çok eski bir tarihe sahip bir Adaniya şehrinin varlığından söz edilmektedir.³

Hitit Devleti'nin M.Ö. 1191 – 1189 tarihlerinde batı taraflarından bölgeye gelen kavimlerin istilalarıyla dağılması ile bölgede çok sayıda krallıklar kurulmuştur. Asur Medeniyeti, İranlılar, Makedonyalılar, Selokidler, Roma Devlet'i, Kue ve Klikya Krallığı, bölgeye hakim olmuşlardır. Özellikle Roma İmparatorluğu zamanında Çukurova'da çok sayıda köprü, yol ve sulama kanalları inşa edilmiştir. Roma İmparatorluğunun yıkılmasının akabinde sırasıyla: Bizans, Araplar, Ermeniler, Memlükler, Ramazanoğulları beyliği Çukurova'ya egemen olmuştur.⁴

Memlükler ve Osmanlılar arasında uzun süre denge siyasetini koruyan Ramazanoğulları Beyliği 1516 yılında Yavuz Selim döneminde Osmanlı topraklarına bağlanmıştır. Artık bölgenin hakimi Osmanlı Devleti'dir. 1608- 1833 yılları arasında müteselimlik ile idare edilen Adana, 1867'de Vilayet haline getirilmiş olup Adana, Kozan, Cebel-i Bereket (Osmaniye) ve Mersin Sancakları oluşturulmuştur.⁵ Bölgenin nüfusu hakkındaki ilk bilgileri Ahmet Cevdet Paşa'nın Tezahir adlı eserinden öğrenmekteyiz.

Adıgeçen kaynağa göre Çukurova ve çevresinin 1864-1865 yılları arası nüfusu 121.926 kişidir. 1900 yılında Adana ve çevresini gezen Dr. Schaffer, Adana kentinin nüfusunu 45.000 kişi olarak belirtmiştir.⁶

2. MİLLİ MÜCADELE'DE ÇUKUROVA

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıralarda İngiltere ve Fransa'nın gizlice imzaladığı Sykes-Picot Antlaşması, savaş bittikten sonra Fransa ile İngiltere arasında sorun yaratmıştı. Adıgeçen antlaşmaya göre İngiltere, Irak (Musul Hariç) ve Filistin çevresini, Fransa ise

¹ Abdurrahman Kütük, (2013), "Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova", Yüksek Lisans Tezi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van, s.1.

² Kemal Çelik, (1999), *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.2

³ Kasım Ener, (1961), *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, Berksoy Matbaası, İstanbul, s.13-17.

⁴ <http://www.adana.gov.tr/tarih>, 2018.

⁵ Çelik, a.g.e, s.7.

⁶ Hamdi Kara, (1989), "Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S:1, s.120.

Suriye ve Anadolu’nu güneyini alacaktı. Petrolün bulunduğu Musul ve çevresini alamayan İngiltere verimli toprakların olduğu Çukurova’yı da Fransa’ya kaptırmıştı. Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra İngilizler Musul’u ele geçirmek için Fransızların işgal bölgesinde olan Suriye, İskenderun, Antep, Maraş ve Urfa’yı işgal etmişlerdir.⁷

Fransızlar bölgedeki çıkarlarını korumak istediğinden iki taraf arasında görüşmeler yapılmıştır. Clemanceu ile Lloyd George tarafından 15 Eylül 1919’da Suriye İtilafnamesi imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, İngiltere’nin işgal ettiği yerlerden çekilip bölgeyi Fransızlara bırakması kararlaştırılmıştı. Fransızların yaptıkları işgallerin olumsuzlukları ve Fransız ordusunda yer alan Ermeni askerlerin saldırgan tavırları çatışmaların alevlenmesine ve yayılmasına neden olacaktır.⁸

Fransa’nın Çukurova’da Ermenilere devlet kurma sözü vermeleri Ermenilerin kışkırtıcı faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Fransızlar, bölgede tampon görevi yapacak bir Ermenistan sayesinde hakimiyetleri alanındaki Suriye’nin güvenliğini sağlayacaktı.⁹

Ermeni zulüm ve vahşetinin başlamasıyla bölgede hakim konumda olan Türk halkı birden topraklarını terkedilmeye mecbur bırakılmıştır. Halkın işgallere karşı koyması yöredeki milli mukavemetin temelini oluşturmuştur. Önceleri bireysel daha sonra toplumsal harekete dönüşen bu “Çete Harbi” bölgede direnç kaynağı olmuştur. Milli direnişlerin sonucunda Orta Toros geçitlerinde: Hackırı ve Belemelik Çarpışmaları, Kavaklıhan Savaşları ve Osmaniye’de; Bahçe ve Haruniye’de (Düziçi) yapılan vuruşmalar ve Mamure Baskını adıyla önemli muharebeler cereyan etmiştir.¹⁰

Çukurova’daki halkın yoğun direnişi ile karşılaşan Fransızlar 29/30 Mayıs 1920’de 20 günlük ateşkes imzalamışlarsa da 2 Haziran’da Fransız işgal kuvvetleri yaklaşık 15 bin Ermeni’yi Adana’dan Kozan’a nakletmişlerdir. Karboğazı’nda Mesnil Taburunun Türkler tarafından esir alınması üzerine, Fransızlar 12 Haziran’da Kahyaoğlu çiftliğinde 80’e yakın Türk’ün 15 Haziran’da Camili ve Dedepınarı köylerinde 225’ten fazla Türk’ün Ermeniler tarafından katledilmesine seyirci kalmışlardır.¹¹

10 Temmuz 1920 günü Abidinpaşa caddesinde gecedan silahlanmış Ermeniler “yaşasın büyük Ermenistan” naraları atmakta şehre dehşet saçmaktadırlar. Bu arada Türklerle ait dükkanlar yağmalanmıştır. Türklerle “Daha ne duruyorsunuz? Büyük devletler tarafından burası bize verildi, burası artık Ermenistan, bugün bizim bayramımız” diyen Ermeniler şehirde bir talan hareketi başlatmıştır. Bu panik havasında herkes kaçışıyor, kadınlar evlerinden kaçarken çamaşırlarını dahi alamadan sokağa fırlıyorlardı. Annesini babasını kaybetmiş çocukların sesi duyulmaktaydı. İşte kaç-kaç hadisesi dediğimiz 10 Temmuz 1920

⁷ Ramazan Erhan Güllü, (2017), *Millî Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri*, GAUN JSS, s.491

⁸ Ramazan Erhan Güllü, a.g.e., s. 491.

⁹ Salahi R. Sonyel, (1972), “Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri”, *Belleten*, C. XXXVI, Ankara s.141.

¹⁰ Ahmet Kılıç, (1976), *Osmaniye Çete Tarihi*, Osmaniye; Süleyman Hatipoğlu, (2001), *Türk-Fransız Mücadelesi*, Ankara, s.113.

¹¹ Abdülğani Girici, (2011), *1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.5.

günü Ermenilerin bu yağma- ölüm hareketine karşı Türklere Debboy ve Papazın Bahçesi (Şehitduran Mahallesi) semtlerinden güvenli olan Akkapı ve Oba Mahallerine kaçıyorlardı.¹²

Bu vuruşmalar sırasında Şeyh Cemil Nardalı, konağını bir karargah gibi kullanmıştır. "Kaç-Kaç"a zorlanan Adanalıları "Büyük oba" mahallesinde barındırmıştır.¹³

Daha sonra vuruşmalar tekrar başlamış; Bölgede Hacı Talip Çifliği Baskını, Tarsus Bağları Taarruzu, Kamberhöyüğü çarpışması, Yüreğir Ovası çarpışmaları, Sis (Kozan), Hacın (Saimbeyli), Urumlu (Doğanbeyli) ve Şarköy çarpışması yaşanmıştır.¹⁴

Mustafa Kemal Paşa da bölgedeki direnişe destek olmak ve organize etmek amacıyla 5 Ağustos 1920 günü Pozantı'ya gitmiştir. Pozantı'da yapıla kongrenin birinci oturumunda bölgenin düşmandan nasıl kurtarılacağı üzerinde durulmuştur.

İkinci oturumun başlamasından sonra Kongre üyeleri Mustafa Kemal Paşa'dan Pozantı'nın müstakil bir liva olmasını istemişlerdir. Teklifi müsbet karşılayan Mustafa Kemal: *"Güzel Adana şimdi işgal altındadır. Biz burada yeniden bir vilayet teşkilatı kuralım. Bu suretle Adana'yı burada millî bir hareket merkezi ve vilayet teşkilatı olarak vücuda getirmiş oluruz. Böylece bütün kaza ve nahiyeleri de buradan, bir elden idare etmek imkân dâhiline girer. Bu düşman için daha büyük endişeler hâsıl eder"* demiştir. Bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşı Mehmet Nuri Bey'i Adana Valisi olarak görevlendirmiş ve Çukurova bölgesindeki sivil ve askeri teşkilatları tek çatı altında toplamıştır.¹⁵

Pozantı Kongreleri sonrası bölgede savaşlar devam etmiş Küçük Ziyaret Tepe, Kovanbaşı, Kanlı Geçit Savaşı, Fadıl Muharebesi ve Zeytun çarpışmaları yaşanmıştır. Bölgede Milli Kuvvetlerin kahramanca direnişleri karşısında tutunamayacaklarını anlayan Fransızlar ile 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalanmış ve bölgeden çekilmiştir.¹⁶

3. ÇUKUROVALI KADIN KAHRAMANLAR

3.1. Hatice Hatun

Hatice Hanım 1892 yılında Tarsus'da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Hulusi, annesi Şerife Hanımdır. Mehmet, Fatma, Hayırlı, Halil ve Hürü adında 5 kardeşi vardır. Adana'nın Külek nahiyesinin Banzınçukur köyünden Hasan Ağa'nın karısı olduğu bilinmektedir.¹⁷

Birinci Kavaklıhan ve İkinci Kavaklıhan yenilgisinden sonra Fransız Tümen Komutanı General Dufieux, Pozantı'da bulunan Binbaşı Mesnil ve taburuna haber göndermiştir. General Dufieux, şimdiye kadar ki yapılan vuruşmalar da başarısızlığından bahsederek, Pozantı kuşatmasını yararak çıkmasını veya kendisinin Türklere teslim olmasını tavsiye etmiştir. Eğer kuşatmayı yarabilirse, Karageçit-Gözne yolundan Mersin'e ulaşabileceğini söylemiştir. Bölgenin Milli Kuvvetler denetiminde olduğundan anayol yerine,

¹² Abdülgani Girici, a.g.e., s.5.

¹³ Ayrıca bkz., EK:1

¹⁴ Hatipoğlu, a.g.e., s.92.

¹⁵ Erdem Çanak, (2014), "Atatürk'ün Adana Ziyaretleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s.55.

¹⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s.118

¹⁷ Burak Can Uğurluay, (2019), "Milli Mücadele'd Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar", Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya, s.68.

patika yollardan gitmesini bildirmiştir. Ayrıca Binbaşı Mensil'e, Mersin taraflarına yaklaşabilirse deniz yoluyla kendisinin de Mersin'e girmesine yardımcı olacağını açıkladı.¹⁸

Binbaşı Mesnil ve askerleri Pozantı'yı terk ettikten sonra kendilerine klavuzluk yapması için yolda gördükleri köylüleri alıkoyuyolardı. Bu alıkoyduklarından birisi de Hatice Hanım'dır. Fransız askerler, klavuzluk yapması karşılığında canının bağışlanacağını söyleyip, ikna etmeye çalıştılar. Fransız kuvvetleri, Hatice Hanım'ın önderliğinde Karboğazı istikametine, patika yollardan gitmeye başladı. Yolda Fransız askerler susadıklarını, iaşelerinin kalmadığından dolayı söylenmeye başladılar. Günlerdir yollarda perişan olmuşlardı. Yiyecekleri ve içecekleri nasıl temin edebileceklerini Hatice Hanım'a sormuşlardır. O da köylerinde çok sayıda hayvanlarının olduğunu, müsaade ederlerse birliğe erzak getirebileceğini söylemiştir. Hızlıca köyüne dönen Hatice Hatun başına gelenleri Gülek Müfreze Kumandanı Gülekli Kemal Bey'e ilettili. Köyden toplanan delikanlılar Fransız askerlerinin peşine düştüler. Hamit Hoca, Dubaracı Mehmet, Ahmet Çavuş, Gülekli Piyade Ali, Hacı Hüseyin Ağa, Tırlık Molla Mehmet dahil toplam 23 kişiydiler. Aydın yörüklerinin de katılımıyla 44 kişi oldu. Fransız birliği de Karboğazı mevkiine gelmişlerdi. Burada karargah kurarak dinlendiler. Molla Nasuh komutasındaki müfreze, Gülek jandarmaları ve Gülek'ten katılan kahramanların Yılan Ovası denilen yerde yoğun ateşleri karşısında Fransızlar çok sayıda askerini kaybetmiş, komutanlarının da ağır şekilde yara almasıyla teslim olmuşlardır.¹⁹

Binbaşı Mensil ve askerleri teslim alındıktan sonra Kilikya Batı Cephesi Komutanı Tekelioğlu Sinan, TBMM Başkanı Mustafa Kemal'e durumu şu şekilde rapor etmiştir: **"....Ağır ve hafif yaralı 650 er biri binbaşı olmak üzere 23 subay esir alınmıştır. Yılan Ovası ve Teke sırtları cesetlerle doludur. Düşmanın 200'den fazla ölüsü vardır. İki top 8 makinalı tüfek 40 otomatik tüfek 1000 kadar çeşitli silah 13 katana 90 katır ele geçirilmiştir..."**. Yapılan bu vuruşma da büyük katkısı olan, düşmanı zekasıyla alt eden ve pusuya düşüren Hatice Hanım'a, Klavuz Hatice denmiştir.

Bölgenin düşmandan arındırılmasında Karboğazı vuruşması etkili olmuştur. Daha sonra yapılacak Ankara antlaşmasının da temelini oluşturmuştur. Adı geçen Hatice Hanım düşmanı şaşırtarak yapılan savaşın kazanılmasında çok büyük pay sahibidir. Karboğazı'na Hatice Hanım ve diğer Kuvayı Milliye kahramanlarının heykeli dikilerek bu eşsiz Türk kadını ölümsüzleştirilmiştir.²⁰

3.2. Tayyar Rahime

Çukurova'nın kadın kahramanlarından bir diğeri de Rahime Hatun'dur. 1890'da Osmaniye ili, Kaypak nahiyesine bağlı Raziyeler köyünün Kanlıgeçit Mahallesinde doğmuştur. Babası Abdullah Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Rahime Hatun'un, Eşe Elif, Meryem, Ayşe ve Abdullah adında 5 kardeşi bulunmaktadır. Rahime, kendi köyünden Demiroğlu İbrahim ile evlenmiş bu evliliğinden iki çocuğu olmuş ise de çocukları genç yaşta ölmüştür. Eşinin ikinci

¹⁸ Süleyman Hatipoğlu, (2001), *Türk-Fransız Mücadelesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.80; Taha Toros, (2001), *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 391.

¹⁹ Sarihan, a.g.e., s.312. ; Hatipoğlu, a.g.e., s.81.

²⁰ Bkz., EK:2

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

bir evlilik yapmasına dayanamayıp eşinden boşanmıştır. Daha sonra Çalıkoğullarından Süslü Onbaşı oğlu Vız Ali ile evlenmiştir. Hüseyin ve Ahmet adında iki çocuğu olmuştur.²¹

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesinden hemen sonra İngiltere 3 Kasım'da Musul'u 9 Kasım'da da Fransızlarla birlikte İskenderun Limanı'nı işgal etmişlerdi. İngilizler daha sonra da Kilis, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmiştir. 25 Aralık 1918 tarihinde de Fransızlar Osmaniye'yi işgal etmişlerdir.

Fransızlar Ermenilerle işbirliği yapıp Osmaniye'de halkın malına, canına, ırzına ve namusuna göz dikmişti. Halk kendisini korumak için çete birlikleri oluşturuyordu. Bölgedeki çete reislerinden Hüseyin Ağa ev ev dolaşıp yerel halktan milis güçlerine katılmalarını istiyordu. Rahime Hatunun bulunduğu eve de uğradı. Rahime Hatun, "*Köse Abdullah hanesinden benim adımlı yazın*" dedi. Hüseyin Ağanın, "*Sen kadınsın, geri hizmette çalışan uygun olur*" lafını dinlemeyen Rahime Hatun cepheye bizzat çıkmak istediğini belirtti. Karayigit ve Yanıkkışla köylülerinden oluşan Kırmızı Müfrezeye dahil oldu. Bu Müfrezede çete savaşlarında büyük yararlılıklar gösteren Yarpuzlu Divlimoğlu Hacı Efendi ve Kadir Çavuş gibi kahramanlar ile beraber vuruşmalara katıldı.²²

5 Ağustos 1920'de Fransız işgal kuvvetlerinin karargah olarak kullandığı Hacı Ökkeş Ağa'nın Osmaniye Alibeyli mahallesindeki evinin damında Fransız bayrağı dalgalanmaktaydı. Rahime Hatun'un içinde olduğu 70-80 kişiden oluşan müfrezeye Fransız karagahın imha edilmesi vazifesi verilmişti. Harekat başlamadan önce Rahime, müfrezesine: "*Arkadaşlar, düşman karargahını mutlaka alacağız. Allah bizimle beraberdir. Yalnız sizden bir isteğim var. Eğer ben şehit olursam cesedimi sakın düşmana bırakmayın.*" Allah Allah sesleriyle ileri atılan çeteler ile düşman arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Düşmanın savunması şiddetlenince moralleri düşen ve ileri atılmaktan çekinen müfrezesine, "*Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerde sürünmekten utanmıyor musunuz?*" demiştir. Bunun üzerine çarpışma yeniden başladı. Düşman karargahına yaklaşıldığı sırada Rahime Hatun göğsüne gelen bir kurşunla şehit olmuştur. Arkadaşlarından Andırınlı Danacı Mahmut Ağa siperden fırlamış, Rahime Hatun'un yerde yatan cansız bedenini cephe gerisine taşıyıp, Topal Hacı Ahmet Ağa'nın evine getirmişti. Mücadele sonrasında müfrezeye, Fransız Karargahına girmiş, Fransız bayrağını indirerek yerine Türk bayrağını çekmişlerdi.²³

Miralay Mehmet (Ayıcı) Arif Bey savaş anılarını kaleme alırken fedakar Türk kadını şehit Rahime Hatunun Tayyar ünvanını nasıl aldığından söz etmiştir. Şubat 1920'de Hasanbeyli İlçesinde bir taarruz katıldığını ve bu vuruşma sırasında şehit düşmüş arkadaşının naaşını kurtarmak için ileri atılması diğer müfrezeye üyelerine de cesaret vermiştir. Bu cesaretinden dolayı kendisine Tayyar ünvanı verilmiştir.²⁴

²¹ Burak Can Uğurluay, (2019), "Milli Mücadele'de Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar", Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya, s.71.

²² Volkan Payaslı, (2017), "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-İ Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 61*, s.293.

²³ Neşet Dinçer, "Osmaniye Kurtuluş Savaşı'nda Rahime Hatun", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993*; Mehmet Arif Bey, a.g.e., s.68-69; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Nilüfer Belediyesi, 1987,s.244-245

²⁴ Miralay Mehmet Arif, (1992), *Anadolu İnkılabı*, Arba Yayınları, İstanbul, s.68

Bölgede çatışmalar devam ederken, Osmaniye ilinin Cona Köyü'nde bölge komutanı olan Yüzbaşı Recep Bey çete reislerini çağırıp bir konuşma yapmıştır. Adıgeçen bu konuşmasında; *“İş bu arkadaşımız, işgal kuvvetlerine karşı çıkararak düşmanı perişan edip, köyün yiğitleri ile birlikte dağlara çıkan Raziye'ler köyünden Rahime Hatun'dur. Bu fedakâr bacımızda fedaileri ile birlikte bizlere katıldılar. Eğer bizlerin arkasında böyle fedakâr ve cesur Türk kadını olursa biz erkeklerin sırtı yere gelmez”* sözüyle Rahime Hatun'un ve Türk kadınının milletin gururu olarak belleklerde yer edinmesini sağlamıştı.²⁵

Adana Milletvekilliği de yapan, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti üyesi Damar Arıkoğlu, Rahime Hatun'un Fransız işgaline karşı verdiği mücadele hakkında şunları söylemiştir.²⁶

“...En son savaşı, hakim tepede toplanan Fransız kuvvetlerine karşı 40 kadar mücahitle yürüyüp harbe tutuşuyor. Müsademe şiddetleniyor. Rahime işin uzadığını görünce, arkadaşlarına derhal siperlere hücum ve düşmanı temizlemek lazım geldiğini bildiriyor. Henüz daha vakit gelmediğini, tehlikenin büyük olduğunu söyleyen arkadaşlarını dinlemeyen Rahime (korkaklar yerinde kalsın, işte ben hücumu geçiyorum) diyerek, Türk bayrağını eline aldığı gibi düşman siperleri üzerine çulluyor. Bu hal karşısında seyirci kalmayan arkadaşları da aynı savletle siperlere yükleniyorlar. Kanlı bir boğuşma başlıyor. Kendilerinden kat kat fazla olan Fransızları hayli sarsıyorlar. Rahime'nin vücudu kurşunla delik deşik olduğu halde, kanlar içerisinde ruhunu teslim edinceye kadar silahını ve omuzuna bağladığı bayrağını bırakmıyor. Kanın aktığını düşmana göstermeyen al bayrağı, sanki üzerine siperlik vazifesi yapıyor. İki ateş arasında kalan Rahime'nin cephesini düşmana bırakmamak azmi ile verdikleri zayıat miktarına bakmadan fedakâr arkadaşları muharebeyi geç vakitlere kadar uzatıyorlar. Gecenin koyu karanlığı basınca içlerinden bir fedai, sürüne sürüne Rahimenin cesedine kadar sokuluyor. Bacının kanlı cesedini gözyaşları arasında aynı şekilde sürünerek getiriyor ve arkadaşlarına teslim ediyor. Şehitlerin şehidi Rahime'nin mübarek naşı, elinde taşıdığı kanlı bayrağı ile Osmaniye'de edebi istirahatgahına tevdi ediliyor. Osmaniye, Erzin ve civar halkının ne kadar cesur ve temiz birer vatansever olduklarını yakından bilirim. Milli Mücadelede gösterdikleri büyük hizmetlerini takdir edenlerdenim. Bu asil ruhlu insanların Rahime gibi, cesur aslan yürekli evlatlar yetiştirdiklerinden dolayı memleket ve millet kurtuluşunda canlarını seve seve feda eden bu şehit kahramanların hatırına hürmeten, Rahime bacının başı ucuna mütevazi bir abide dikilmesini beklemekteyiz...”

Rahime Hatun'un torunları Osmaniye ili Kayalı Köyünde ikamet etmektedir. Kendileriyle yaptığımız röportaj eklerde mevcut olup adı geçenin mezarı Osmaniye'de Enver'ül Hamid denen Ulucamii çevresindeki şehitliktir.²⁷

3.3. Kamalı Fatma

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Kamalı veya Kamacı Fatma diyen tanınan bu yiğit Türk kadını Adana ili Karaisalı ilçesi Kaşobası Köyü'nde 1885 yılında doğmuştur. Kamalı Fatma, tarihimize şeref veren kahraman kadınlarımızdan birisidir. 1919 yılında Adana'da Fransız işgali ve Ermeni saldırıları karşısında Çukurova'nın kurtuluş mücadelesinin başlamasıyla, kendi köyünden İbo Osman Ağa'nın Kuva-yı Milliye çetesine gönüllü olarak katılmıştır.²⁸

²⁵ Reşat Gürel, (1972), *Rahime Hatun*, Emel Matbaacılık, Ankara, , s.67-69.

²⁶ Damar Arıkoğlu, (2000), *Hatıralarım*, Adana, s.110-111.

²⁷ Bkz., EK:3,4

²⁸ Burak Can Uğurluay, (2019), “Milli Mücadele’de Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar”, Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya, s.73.

Belemedik’le Hacıkırı arasında bir yerde bir düşman subayının kendisi ile birlikte olmak istediğini söyleyip **Fatma** Hatun’a yaklaşması üzerine koynunda sakladığı kamayı, düşmanın kalbine saplar. Kamalı Fatma ünvanı buradan gelmektedir. Çukurova’dan sonra Batı Cephesi’nde Yunan Harbi’ne katılarak orada büyük hizmetlerde bulunan Kamalı Fatma, savaştan sonra yaşamına çiftçilik yaparak devam etmiştir.

Kahramanlıkları dilden dile aktarılan ve İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Kamalı Fatma, siyah şalvarı, kaması ve tüfeği ile uzun yıllar Adana’nın 5 Ocak Kurtuluş Törenlerine katılmıştır, 1964 yılında vefat etmiştir. Bu kahraman kadının adını yaşatmak için 8 Mart 2018 Dünya Kadınlar Günü’nde **Adana Büyükşehir Belediyesi tarafından Adana’da bir parka heykeli dikilmiştir.**²⁹

3.4. Melek Hatun

Fransızlarla beraber Ermenilerin Haçin (Saimbeyli) ilçesinde yaptıkları mezalimden Melek Hatun adında bir Türk kadınıni öğreniyoruz. Tarihçi Cezmi Yurtsever, Melek Hanım hakkında şu bilgileri vermektedir: *“Saimbeyli olaylarına katılmış Mehmet Baykal’ın kızı 1925 doğumlu Nazmiye Kaytancı’yı evinde ziyaret ettim. Nazmiye hanım, Çukurova’da Türk sivillere karşı gerçekleştirilen en büyük toplu katliam ile ilgili babasından, akrabalarından duyduğu çok önemli bilgiler verdi. Nazmiye Kaytancı’nın savaş günleri hakkındaki açıklamaları: “Haçin savaşları esnasında şehir içinde ne kadar Türk varsa tutsak olarak alındı. Türkler Kalekilise’nin altındaki binaya dolduruldu. Savaşın son günlerinde orada tutsak bulunan üç Türk hayatta imiş. Dışçı Ahmet’in dedesi, bir Çerkez ve birde Melek Hanım ardındaki Avşar kızı. Melek hanım annemin amcasının da hanımı olur. Yanı başında kesilerek öldürülen Türklerin durumunu ağıt ile dile getirmiş, yanında bulunan Ermeni asıllı Belediye ebesi Mınıs’ın kızı da deftere yazmış. En son Melek Hanım kesilerek öldürülmüş ve onun ağzından çıkan sözleri Hacın ağıtını o Ermeni kızı yazmış. Nazmiye Kaytancı, ailesinden 40 kişinin olaylar esnasında hayatını kaybettiğini gözyaşları içinde açıklayarak Hacın ağıtından aklında kalan sözleri gözyaşları içinde söyledi.”*³⁰

SONUÇ

Milli Mücadele döneminde Türk kadını, Orta Asya’dan beri süregelen anlayışla hareket edip Ordu- Millet anlayışı içerisinde her türlü fedakarlığı yapmıştır. Atatürk’ünde ifade ettiği gibi *“Türkiye Cumhuriyet anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir.”*

Kurtuluş Savaşı’nın mimarları arasında gerek cephe gerisinde gerekse bizzat cephede rol almış olan kadınlarımız da bulunmaktadır. Kadınlar, cemiyet ve dernek faaliyetlerinde bulunarak, mitingler ve protesto gösterileri yaparak, gıda ve mühimmat malzemelerini taşıyarak, askerlerin tedavisine yardım ederek ve en önemlisi milli bilincin oluşmasına destek olarak şüphesiz önemli bir paya sahip olmuşlardır.

²⁹ Bkz., Ek:5

³⁰ <http://cezmiyurtsever-saimbeylitarhi.blogspot.com/2010/09/melek-hanim-agidi.html>, 2018; Ayrıca söylenen ağıt için bkz., Esmâ Şimşek, (2017), “Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 6 Sayı 16, s. 22-23.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

İstanbul ve Anadolu’da yaptıkları mitinglerle milli uyanışa sebep olan kadınlarımızın Fatih, Üsküdar, Sultanahmet mitingleri Milli Mücadele açısından son derece önemlidir. O yıllarda on binlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bu mitingler işgaller karşısında Türk kadınının sesini duyurmuştur. Kadınların yurdun dört bir yanına kurduğu cemiyetler arasında şüphesiz ki en önemlisi Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’dir. Melek Reşit Hanım tarafından kurulan cemiyetin daha sonra birçok şubesi açılmıştır. Bu şubeler de memleketin kurtarılması için fedakar biçimde çalışmışlardır. Cemiyetin Özellikle Amerika ve Avrupa devlet başkanlarının eşlerine çektikleri telgraflar dünyada eşi benzerine rastlanmamış bir olaydır. 1909 yılından 1922 yılına kadar Çukurova’da hep karışıklıklar boy göstermiştir. Bölgeyi ele geçirip bağımsız devlet kurmak isteyen Ermenilerin isyanları ve mezalimleri, İngiliz ve Fransız işgalleri gibi. Milli Mücadele’de Kuvayı Milliye bunlarla mücadele etmiş, vuruşmuştur.

Çukurova Bölgesinde Fransız ve işbirlikçileri Ermenilere karşı canını, malını, ırz ve namusunu koruyan Türk kadını, zaferin kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Klavuz Hatice olarak bilinen yiğit Türk Kadını sayesinde Fransız taburu esir alınarak büyük bir zafer kazanılmıştır. Osmaniyeli bir kadın kahraman Rahime Hatun’un cesareti askere moral olmuş, bölgenin düşmandan arındırılmasını sağlamıştır.

Çukurova’nın düşmandan arındırılmasında etkili olmuş Kamacı Fatma, Zeynep Hanım, Seher Hanım, Sultan Ana, Ceyhan’ın Haliliye Köyü’nden Emine Hatun, Tozkoparan Müfrezesinden Ulaşlı Hanım da tarihimize adını yazdırmış diğer kadın kahramanlarımızdandır. Metinde de belirtildiği üzere onların yurt savunmasında, düşmanın topraklarımızdan kovulmasında önemli hizmetleri olmuştur.

Sonuç olarak, Milli Mücadele’de Çukurovalı kadınlarımız olmak üzere, Türk kadınının unutulmaz hizmetleri olmuş, Türk Milletinin vermiş olduğu var olma mücadelesine önemli katkıları olmuştur. Bu vesileyle tüm kadınlarımızı minnet ve şükran duygularımızla bir kez daha anıyoruz. Mekanları cennet olsun. Tabii Çukurovalı kadınlarımızıda...

KAYNAKLAR

- ARIKOĞLU, Damar, (1961), **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- ÇANAK, Erdem, (2014), “Atatürk’ün Adana Ziyaretleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 30, Ankara.
- ÇELİK, Kemal, (1999), **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- DİNÇER, Neşet, “Osmaniye Kurtuluş Savaşı’nda Rahime Hatun”, *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993*
- ENER, Kasım, (1961), **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, Berksoy Matbaası, İstanbul.
- GİRİCİ, Abdülgani, (2011), **1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLLÜ, Ramazan Erhan, (2017), “Milli Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri”, **GAUN JSS**, Cilt: 16, Sayı: 2, Gaziantep.
- GÜREL, Reşat, (1972), **Rahime Hatun**, Emel Matbaacılık, Ankara.
- HATİPOĞLU, Süleyman, (2001), **Türk-Fransız Mücadelesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- KARA Hamdi, (1989), “Cumhuriyet’e Kadar Çukurova Nüfusu”, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi**.
- KILIÇ, Ahmet, (1976), **Osmaniye Çete Tarihi**, Osmaniye.
- MİRALAY, Mehmed Arif Bey, (1987), **Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919 - 1923)**, İkdam Matbaası, İstanbul.
- PAYASLI, Volkan, (2017), “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) Ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı: 61, Ankara.
- SARIHAN, Zeki, (2006), **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Cem Web Ofset, Ankara.
- SONYEL, Salahi R, (1972), “Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri”, *Belleten*, C. XXXVI, Ankara.
- <http://www.adana.gov.tr/tarih>, 2019.
- KÜTÜK, Abdurrahman, (2013), “Kurtuluş Savaşı’nda Yukarı Çukurova”, Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Van.
- UĞURLUAY, Burak Can, (2019), “Milli Mücadele’de Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar”, Yüksek Lisans Tezi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kütahya.

EKLER

EK-1: 10 Temmuz 1920 yılında gerçekleşen ‘Kaç Kaç’ olayında halkı koruyan Cemil Nardalı’nın Adana’nın Akkapı Mahallesindeki konağı Burak Can Uğurluay objektifinden 27.01.2018)

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

EK-2: Mersin ili sınırları içerisinde bulunan Gülekli Hatice Hanım ve diğer Karboğazı kahramanlarını temsilen yapılmış Karboğazı Anıtından bir görüntü (Burak Can Uğurluay objektifinden 26.01.2018)

EK-3: 24.01.2018 tarihinde Burak Can Uğurluay'ın Rahime Hatun'un yeğeni Ahmet Taş ile yaptığı röportaj

AHMET TAŞ'IN ANLATTIKLARI

Adı Soyadı: Ahmet Taş

Baba Adı: Mustafa Taş

Anne Adı: Güllü Taş

Doğum Yeri: Osmaniye

Doğum Yılı: 04.06. 1940

Ö. Durumu: İlkokul

İkametgahı: Osmaniye Kayalı Köyü

-Kendinizi tanıtır mısınız?

Rahime Hatun, babam Mustafa Taş'ın kız kardeşidir. Benim halam olur. Öldüğünde ben çok küçük yaşlarda olduğum için hakkında çok bilgiye sahip değilim.

-Rahime Hatun'un ailesi hakkında bildiklerinizden bahseder misiniz?

Babamlar 4 kardeşlerdi. Rahime Hatun, bir evlilik yapmış ama sonra eşinden ayrılmıştır. Oğulları Ahmet ve Hüseyin'de erken yaşta vefat ettiler.

-Rahime Hatun'un Milli Mücadele'ye katılması hakkında bilgi verir misiniz?

Yerinde duramayan çok cesur birisiymiş Rahime Hatun. Hiç boş durmaz sürekli çalışmış. Bir gün gene tarlada tam yemek yiyecekken düşmanın geldiğini haber etmişler. Yemeğini bile yemeden savaşa katılmak üzere yola çıkmış, kısa bir süre sonra da şehit olmuş.

-Başka eklemek istedikleriniz var mı?

Rahime Hatun'a ait diye bilinen bir fotoğraf var. O fotoğraf halama ait değil çünkü halam çok genç yaşta vefat etmiştir.

-Teşekkür ederim.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

EK-4: Burak Can Uğurluay ve Osmaniye Büyük Camii Avlusunda bulunan Rahime Hatun'un Mezarı (25.01.2018)

EK-5: Adana Büyükşehir Belediyesince 8 Mart 2018 tarihinde açılan Kamalı Fatma anıtı
(Burak Can Uğurluay objektifinden 10.07.2018)

**OSMANLI DEVLETİ’NİN BARIŞÇI DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM YARATAN
SÜREÇ: LEHİSTAN’IN İŞGALİ**

THE PROCESS OF CHANGE IN THE PEACEFUL FOREIGN POLICY OF THE
OTTOMAN EMPIRE: THE OCCUPATION OF POLAND

Dr. Öğr. Üyesi Vedat KANAT

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ÖZET

XVIII. yüzyıldan önce Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasındaki ilişkiler genelde savaş ve barışla sınırlı kalmıştır. Osmanlı Devleti, kendisini batı karşısında üstün görmüş ve bu durum II. Viyana Kuşatmasına kadar devam etmiştir. Kuşatma sonrasında imzalamış olduğu Karlofça Antlaşması’yla askeri, siyasi ve ekonomik yönden güç kaybettiğini kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda diplomasisinde olduğu gibi dış politikasında da değişikliğe gitmiştir.

1718 Pasarofça Antlaşması’ndan sonra Osmanlı Devleti, dış politikada Avrupa’ya karşı izlediği yumuşak ve yaklaşma siyasetinin ardından, dış dünya ile olan bağlarını her alanda geliştirmeye çalışmıştır. Silah ehli olan yöneticiler geri plana çekilmiş, kalem ehli olanlar önem kazanmaya başlamıştır. 1736-1739 Savaşı sonrası imzalanan Belgrad Antlaşması’yla Osmanlı Devleti, yaklaşık otuz yıllık bir barış dönemi içerisine girmiştir. İzlenen barışçı dış politika sonucunda, Avrupalı devletler tanınmaya çalışılmış ve daha sıkı ilişkiler kurulmuştur. Bu durum, Rusların Lehistan’a müdahalesine kadar bu şekilde devam etmiştir.

Lehistan’da Rus müdahalesinden rahatsız olan soylular, Osmanlı Devleti’ne elçi göndererek Rusya’ya karşı yardım istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, daha önce güttüğü barış politikasını terk ederek Rusya’ya önce uyarıda bulunmuş daha sonra da 1768 yılında savaş ilan etmiştir. Altı yıl süren bu savaş sürecinde Osmanlı Devleti, ağır yenilgiler almış ve savaş, Rusya’nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu savaşla birlikte Rusya; Prusya ve Avusturya ile anlaşarak Lehistan’ı 1772-1795 yılları arasında aşamalı olarak üç defa paylaşmış ve büyük topraklar elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu durumu hiçbir zaman kabullenmemiş ve güç kaybetmesine rağmen Lehistan’a her zaman destek olmuştur.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti’nin yaklaşık otuz yıllık barışçı bir dış politikayı terk ederek savaş politikasına yöneldiği sürecin nedenleri üzerinde durmaktadır. Buna neden olan Lehistan’ın işgali sırasında Osmanlı Devleti’nin takındığı tavır irdelenmiş; Osmanlı-Lehistan ilişkilerinden bir kesit sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Barışçı Dış Politika, Lehistan’ın İşgali, Osmanlı-Rus Savaşı.

ABSTRACT

Before the 18th century, the relations between the Ottoman Empire and the European states were generally limited to war and peace. The Ottoman Empire saw itself as superior to the West and this situation continued until the 2nd Siege of Vienna. After the siege, the Empire had to accept that he had lost power in military, political and economic terms. In this direction he changed its foreign policy as well as his diplomacy.

After the Treaty of Passarowitz in 1718, the Ottoman Empire tried to develop its ties with the outside world in every field after his soft and rapproachment policy towards Europe. Managers with weapon skills were withdrawn, and those with pen skills started to gain importance. With the Belgrade Treaty signed after the 1736-1739 War, the Ottoman Empire entered a period of peace of nearly thirty years. As a result of the peaceful foreign policy pursued, it was tried to be recognized and established tighter relations. This continued until the the Russian intervention in Poland.

The nobility, who was disturbed by the Russian intervention in Poland, sent envoys to the Ottoman Empire and asked for help against Russia. Upon this, the Ottoman Empire abandoned its peace policy and warned Russia before and declared war in 1768. During this six-year war, the Ottoman Empire suffered heavy defeats and the war resulted in victory of Russia. With this war, Russia, in agreement with Prussia and Austria, shared Poland three times between 1772 and 1795 and acquired large territories. The Ottoman Empire never acknowledged this situation and despite the loss of power, he supported Poland all the time.

This study focuses on the reasons why the Ottoman Empire abandoned a peaceful foreign policy for nearly thirty years and turned to war policy. The attitude of the Ottoman Empire during the occupation of Poland, which caused this change, has been examined, and a cross-section of Ottoman-Polish relations has been presented.

Keywords: Ottoman Empire, Peaceful Foreign Policy, Occupation of Poland, Ottoman-Russian War.

1.GİRİŞ

Kurulduğu günden, 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'na kadar geçen sürede Osmanlı Devleti, dünyanın üç kıtasında birden hüküm süren önemli bir imparatorluk haline gelmiştir. Yayılmada doğal sınırlara ulaşan ve aşılamayacak siyasi, coğrafi engellerle karşılaşan Osmanlı Devleti, denizde ve karada oldukça güçlü rakiplerle karşı karşıya kalmıştır. Batıda Viyana önlerinde Habsburglar tarafından durdurulurken, doğuda İran platosu ve Safeviler, Osmanlı ilerlemesine set çekmiştir. Afrika'da çöl, Hint Okyanusu'nda Portekizliler ve kuzeyde Ruslar, Osmanlı Devleti için hayati öneme sahip fetih politikasının sona erdiğinin işaretlerini vermişlerdir.¹ Bunun yanında uzun süren ve yenilgiyle sonuçlanan savaşlar ve XVII. yüzyılın başlarında gerçekleşen Celali İsyanları, Osmanlı Devleti'nde oldukça olumsuz bir etki bırakmıştır. Öte taraftan Avrupa'daki savaş sanayisinin gelişmesi ve yeni silahların yapılması, denizcilik alanında ilerlemelerin olması ve buna bağlı olarak yeni ticaret yollarının keşfedilmesi Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'ya kıyasla geride kalmasına neden olmuştur. Aslında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en üstün devlet olmak iddiasından vazgeçmesi Zıttorok Antlaşması'yla (1606) başlamıştı. Daha XVII. yüzyılın başlarında yapılan bu antlaşmayla Osmanlı sultanı ilk kez bir Avrupa kralını (Avusturya kralı) kendisine eşit tutmuştu.

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra imzaladığı Karlofça Antlaşması'yla askeri, siyasi ve ekonomik yönden güç kaybettiği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere toprak bıraktığı ilk antlaşma olmakla birlikte; devletin sonunun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir.² Antlaşma sonunda; Macaristan ve Transilvanya bölgesi Avusturya'ya, Podolya ve Ukrayna Lehistan'a, Mora Venedik'e ve Azak Kalesi de Ruslar'a bırakılmıştır.³ Fetihler durmuş, devlet mevcut statükoyu koruma endişesine düşmüştür. Çünkü bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin karşısında, Orta çağ Avrupa'sı değil, Rönesans ve Reform hareketlerini özümseyen, yaptığı coğrafi keşifler sayesinde denizaşırı sömürge imparatorlukları kuran ve bu sayede gelişen, güçlenen bir Avrupa vardır.

Karlofça Antlaşması'ndan, 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar geçen sürede, Osmanlı devlet adamları yeni topraklar fethetmek yerine Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen toprakları geri alma düşüncesini benimsemek zorunda kalmışlardır.⁴ Bu nedenle Osmanlı Devleti, önce Rusya'ya karşı savaş açarak Prut Savaşı⁵'nin sonunda Azak Kalesi'ni Rusya'dan geri almıştır. Daha sonra Venedik'e savaş ilan edilmiş ve çok başarılı bir seferden sonra Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen Mora yarımadası yeniden ele geçirilmiştir. Ancak henüz sefer sona ermeden Avusturya, Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Venedik'ten alınan toprakların geri verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu isteği kabul etmemesi üzerine, Avusturya 1716 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır. Rusya ve Venedik karşısında başarılı olan

¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. M. Kırıtlı), Ankara, 1993, s. 24-25.

² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 42.

³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 592.

⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, İmge Yayınları, 1993, s. 125.

⁵ Özellikle bu savaşın zaferle sonuçlanması; Osmanlı Devleti'nde fetihçi ruhu yeniden canlandırmış, kaybedilen toprakların geri alınabileceği düşüncesinin devlet içerisinde taraftar kazanmasına yol açmıştır. Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt V, s. 144.

Osmanlı ordusu, Avusturya karşısında aynı başarıyı gösterememiş ve Petrovaradin’de ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilginin ardından Avusturya ve Venedik ile Osmanlı Devleti arasında 21 Temmuz 1718 tarihinde Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı açısından çok ağır şartlar içeren bu antlaşmaya göre; Temeşvar eyaleti ve Semendire sancağı (Belgrad dolayları) Avusturya’ya terk edilmiştir. Avusturya’ya Fransa ve İngiltere’ye tanınanlara benzer bazı ticari ayrıcalıklar verilirken Venediklilere de Mora, Dalmaçya, Hersek ve Karf adası bırakılmıştır.⁶

Pasarofça Antlaşması, Osmanlı devlet adamlarının dünya görüşlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Avrupa devletlerinin teknolojik ve ekonomik üstünlüğünün farkına varan Osmanlı Devleti, artık kayıpları da telafi etmekten vazgeçmiş ve eldeki toprakların muhafazası için çalışmaya başlamıştır.⁷ Yapılan yenilikler daha önceki dönemlerde yapılanlardan farklı bir özellik taşımıştır. Zira XVIII. yüzyıl, Batı hayat tarzının, Batı kültür ve medeniyetinin hayranlıkla izlendiği bir dönemdir. Bu nedenle, Batı’nın da etkisiyle ilk esaslı yenilikler Pasarofça Antlaşması’yla başlayıp 1730 yılına kadar süren dönemde yapılmıştır. Bu döneme Lale Devri (1718-1730) denilmiştir. Lale Devri; her ne kadar zevk ve sefa dolu eğlenceleriyle anılmış olsa da aslında Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleriyle gerçek anlamda iletişim kurduğu ve çağı yakalama konusunda ilk adımların atıldığı dönem olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu dönemde devlet sisteminde reform yapılması gerektiğini düşünen Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Avrupa’yı tanımanın Osmanlı dış politikası için önemli olduğunu inanmıştır. Bu amaçla, 1719 yılında Viyana’ya bir elçilik heyeti gönderirken 1720 yılında da Fransa ile bir ittifak olanağı aramak üzere Yirmisekiz Mehmet Çelebi’yi de Paris’e göndermiştir.⁸ Bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti kendi içinde önemli bir aşama göstermiştir. Osmanlı kültürünün büyük bir değişim geçirdiği bu süreçte; mimaride, edebiyatta ve müzikte kısacası her alanda önemli eserler yaratılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin korunma amaçlı Rusya ve Avusturya ile 1736 yılında giriştiği savaş, uzun mücadeleler sonucu 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu antlaşmayla; Rusya savaşta kazandığı toprakları, Avusturya ise Pasarofça’da elde ettiği toprakları geri verecektir. Osmanlı Devleti, Belgrad Antlaşması’yla tekrar yaklaşık otuz yıllık bir barış dönem içerisine girmiştir. İzlenen barışçı dış politika nedeniyle Avrupalı güçlerle daha sıkı ilişkiler kurma yolunda yoğun çaba gösterilmiştir.⁹

Bu çalışmayla Osmanlı Devleti’nin dış politikada belirlediği barışçı tutumun arka planı incelenmiş ve bu süreci sona erdiren Lehistan’ın işgali değerlendirilmiştir. Dönem siyaseti açısından, Doğu Avrupa coğrafyasına dair önemli kararların verildiği bu süreç ve kırılma noktası mercek altına alınmıştır.

2.OSMANLI DEVLETİ’NİN DIŞ POLİTİKASINDAKİ BARIŞÇI SÜRECİN ARKA PLANI

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın başlarında, Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarıyla kaybettiği toprakları geri alma politikası takip etmiş, bu politikasında başarılı olamayınca elindeki

⁶ Korel Haksun, *Tarihten Notlar (1-2)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 149-151.

⁷ Berkes, *a.g.e.*, s. 43-45.

⁸ Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 131-132.

⁹ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, (Çev: M. Ali Kılıçbay), İstanbul, E Yayınları, 1982, s. 316.

toprakları korumaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı tarihinde Karlofça Antlaşması'yla yeni bir devir başlamıştır denilebilir. Artık, fütihat politikası geçerliliğini neredeyse yitirmiş, var olan durumun sürdürülmesi, çok daha önem kazanmıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti, barışın korunması doğrultusunda bir dış politikayı XVIII. yüzyılda çok daha belirgin bir biçimde izlemeye başlamıştır. Bu dönemde tüm Avrupa'da diplomasinin önem kazanması, devlet içerisinde kalemiye sınıfını ön plana çıkarmış ve ağırlığını arttırmıştır. Reisülküttap daha önce nişancıya bağlıyken, diplomasinin önem kazanmasıyla nişancının önüne geçmiştir. Buna bağlı olarak reisülküttaba bağlı kalemler de önem kazanmış, devletin dış işleri ile ilgili bütün faaliyetleri onun görev alanına girmiştir.

Avrupa devletleriyle yıllarca mücadele hâlinde olan Osmanlı Devleti, batıyı daha yakından tanımak amacıyla ilk defa Viyana, Paris, Varşova, Moskova gibi önemli başkentlere elçiler göndermiştir. Bu elçilerin görevi, Avrupa'daki siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmeleri yakından takip ederek bilgi aktarmaktı. Aktarılan gözlemler, daha sonra Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahat hareketlerinde de etkili olacaktır.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan barış politikasının sonucu olarak, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında uzun süreli barış dönemleri görülmüştür. Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan ve Patrona Halil Ayaklanması'yla sona eren Lale Devri, savaş ve fetih düşüncesinin Osmanlı yöneticilerinin dış politika hedeflerinden önemli ölçüde çıktığı ilk dönem olmuştur. Bundan sonraki 1739 Belgrad Antlaşması'yla girilen ve 1768'e kadar devam eden dönem ise Osmanlı devlet tarihindeki en uzun barış dönemi olmuştur. Bu durum sadece, Avrupa devletlerinin Veraset Savaşları (1740–1748) ve Yedi Yıl Savaşları (1756–1763) ile meşgul olmalarından kaynaklanmamaktadır. Söz konusu dönemde iş başına gelen devlet adamlarının çoğu savaşlardan uzak durma yönünde kararlı bir politika izlemişlerdir.¹⁰

XVIII. yüzyılın en önemli devlet adamlarından olan Koca Ragıp Paşa, barış politikasının önde gelen savunucularından biri olmuştur. Belgrad Antlaşması görüşmelerinde görev alan Koca Ragıp Paşa, diplomasıyla ilgilenmesi nedeniyle bu alanda önemli bir tecrübe edinmişti. Bu özelliği, 1741'de Reisülküttaplığa getirilmesinde büyük bir etken olmuştur.¹¹

Koca Ragıp Paşa ve benzer görüşlere sahip yöneticiler, askeri ve ekonomik durumu düzeltmeden savaşlara katılmanın, devleti olumsuz durumlarla karşı karşıya bırakacağına bilincindeydiler. Bu yüzden gerek Koca Ragıp Paşa ve gerek etrafındakiler, devletin mevcut buhrandan çıkmasının uzun bir barış dönemi yaşamasına bağlı olduğu konusunda, III. Mustafa'yı ikna etmişlerdir.¹²

1763'te ölen Koca Ragıp Paşa'nın halefi Hamid Hamza Paşa da aynı doğrultuda bir politika izlemiştir. Bu devlet adamlarının izlediği barış politikası, Osmanlı yüksek bürokratlarının önemli bir bölümü tarafından da desteklenmekteydi. Öte tarafta, devletin savaşa girmesini isteyen bir grup da mevcuttu. Bu grubun etkinliğini arttırması Osmanlı Devleti'ni önemli kayıpların yaşandığı bir savaşa sürüklemiştir. Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık otuz yıldır takip ettiği dış siyasette barışın korunması politikasını altüst eden bir gelişme olmuştur.

¹⁰ Shaw, a.g.e., s. 334.

¹¹ Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, (Çev: Özden Arıkan), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 16.

¹² "III. Mustafa", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt 12., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 189. (ss. 188-192)

Bu gelişmenin önemli nedenlerinden bir tanesi de hiç kuşkusuz Lehistan'ın işgali olayıdır. Bu olayın Osmanlı Devleti, Lehistan ve Rusya üçgeninde incelenmesi, barış politikasından savaş politikasına evrilme sürecinin daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

3. LEHİSTAN'IN İŞGALİ VE 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI

XVI. yüzyılda Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olan Lehistan, XVII. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan olaylar nedeniyle önemini yitirir hale gelmiştir. İç işlerine yabancı devletlerin müdahalesi günden güne artmış ve XVI. yüzyılda kabul edilen seçimli kral ilkesiyle¹³ Avrupa'nın büyük devletleri, tahta kendi adaylarını çıkarmaya çalışmışlardır. II. Viyana Kuşatması'nın kahramanı Jan Sobieski'nin 1697 yılında ölmesi üzerine, müdahaleye açık hale gelen Lehistan tahtına Rusya ve Avusturya'nın da baskılarıyla Saksonya Elektörü II. August getirilmiştir.

II. August'un yönetiminde Lehistan'da önemli sıkıntılar ve bölünmeler yaşanmaya başlamıştır. 1717'de toplanan Leh Meclisi, seçimli krallık yasasını desteklediği gibi, halka yeni vergiler getirmiştir. 1732'de Rusya, Prusya ve Avusturya aralarında anlaşmaya vararak, Lehistan'ın iç meselelerine müdahale etmeyi meşrulaştırmışlardır.¹⁴ Bu gelişmelerle birlikte II. August'un 1733 yılında ölmesi üzerine, Avrupa'daki sessizlik bozulmuş, Lehistan'a yeni bir kral seçimi, devletler arasında siyasi bir çekişmeye neden olmuştur. Krallığa II. August'un oğlu August ve eski Leh kralı, Fransa kralı XV. Louis'nin kayın pederi Stanislaw Leszczyński aday olmuşlardır. Kral seçiminde Leszczyński galip gelmiş, fakat Rusya ve Avusturya buna karşı çıkmıştır. Lehistan'a asker sokan Rus ve Avusturya kuvvetleri Leszczyński'yi kaçırmış yerine II. August'un oğlu III. August'u getirerek Leh tahtına oturtmuşlardır. Bunun üzerine Leszczyński'yi destekleyen Fransa ile ölen kralın oğlu III. August'u destekleyen Rusya ve Avusturya karşı karşıya gelmiş, Lehistan Veraset Savaşı'nı başlatmışlardır.¹⁵ Rusya-Avusturya blokuna karşı savaşan Fransa, bu savaşta Osmanlı Devleti'nden de yararlanmak isteyerek Osmanlı Devleti'ni savaşa kışkırtmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, bu kışkırtmalara kulak asmamış ve savaş teklifini reddederek bu dönemdeki politikası gereği barışı korumaya çalışmıştır. Bundan bir süre sonra özellikle Rusya'nın saldırgan tutumu, Prut Savaşında kaybettiklerini geri alma isteği ve Avusturya ile yaptığı işbirliği Osmanlı Devleti'nin korunma amaçlı bir savaşa girmesine neden olmuştur. 1736 yılında başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı, devam eden Lehistan Veraset Savaşı'nı da etkilemiştir. Fransa bu savaş durumundan yararlanarak Avusturya'ya karşı üstünlük sağlamıştır. Avusturya savaşın sonunda ne toprak kazanabilmiş ne de zararlarını karşılayabilmiştir. Rusya ise adayı III. August'un tahta çıkmasını sağlamış, Lehistan'ı daha kolay kontrol edebilir hale getirmiştir.¹⁶

¹³ 1572 yılında, soylu meclisinin kararıyla "liberum veto" denilen seçimli kral ilkesi çıkarılmıştır. Buna göre; kral adayının tahta geçmesi için tüm soyluların oyunu alması gerekmektedir. Bu kararın alınmasından sonra Lehistan, birçok devletin krallık seçimine müdahalesi sonucu taht mücadelelerine ve bundan kaynaklanan çatışmalara sahne olmuştur. Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951, s. 53.

¹⁴ Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland*, Vol. I, Columbia University Press, New York, 1982, s. 503-504.

¹⁵ Jozef Andrzej Gierowski, *Rzeczpospolita w Dobie Złotej Wolności (1648-1763)*, Fogra Oficyna Wydawnicza, Krakow, 2001, s. 352-353.

¹⁶ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 230.

Bu kral, Lehistan'da otuz yıl hüküm sürmüş ancak ülkeyi içine düştüğü karanlıktan ve kargaşadan kurtaramamıştır. Ülkede merkezi yönetim tamamen yıkılmış, Rusya tarafından desteklenen kral III. August tahttan uzaklaşarak genellikle Dresden'de oturmuştur. Sejm denilen Leh meclisi, düzenli olarak toplanmak üzere çağırılmış, fakat toplanmadan önce *liberium veto* ilkesi tarafından engellenmiştir. Otuz yılda yalnızca bir toplantı sırasında yasa çıkartılabılmış; yönetim soylulara ve eyalet meclislerine bırakılmıştır. Ülkenin diplomasisi, savunması ve hazinesi tamamen çökmüş, halk iyice yoksullaşmıştır. Ülkenin reform yapması gerektiğini savunan grup, yurtdışına kaçmak zorunda bırakılmış ve bu durum, kesintisiz devam edecek olan “Lehistan siyasal iltica geleneğini” başlatmıştır.¹⁷

Leh kralı III. August'un 5 Ekim 1763'teki ölümünün ardından ülkede kral seçimi yeniden gündeme gelmiş ve Doğu Avrupa siyasetinde önemli bir süreç başlamıştır. Lehistan'da hegemonya kurmak isteyen Rusya, Prusya ve Avusturya'nın bu konudaki baskıları ülkede tam bir kaos meydana getirmiştir.¹⁸ Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan'a asker sokarak kendi adayı Stanislaw August Poniatowski'yi kral seçtirmiştir. Yeni kral, ülkeyi içinde bulunduğu kargaşadan ve kaostan kurtarabilecek bir kişi değildi. Bu yüzden onun kral seçilmesiyle ülkedeki çatışmalar daha da artmıştır. Özellikle Poniatowski'nin tahta çıkmasının ardından Varşova'daki Rus elçisi, Lehistan'ın iç işlerine daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalenin sonucunda Katoliklerle aynı hakların tanınmasını isteyen Ortodokslar ayaklanmaya başlamış, ülke bu iki muhalif grubun çatışmalarına sahne olmuştur. Leh Diyet Meclisi (Sejm) Ortodoksların eşit hak tanınma talebine ret cevabı verince; II. Katerina, Prusya kralı II. Friedrich ile anlaşarak kuvvetleriyle birlikte Lehistan'a girmiş ve Ortodoks haklarını tanıyan kararı Leh meclisine onaylatmıştır (1767). Bir yıl sonrasında Rusya ve Leh hükümeti arasında imzalanan bir antlaşmayla, Rusya ülke kontrolünün büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Durum böyle olunca Lehistan'da Rus karşıtı hareketlerin doğması kaçınılmaz olmuş ve yer yer “Konfederacja”lar oluşmaya başlamıştır.¹⁹ Bunların en büyüğü ve en önemlisi Podolya'nın Bar şehrinde kurulan Bar Konfederasyonu'dur.

Bu konfederasyon kurulduktan kısa bir süre sonra üyeleri tarafından Osmanlı Devleti'ne bir mektup yazılmış ve Rusya karşısındaki bağımsızlık mücadeleleri için destek istenmiştir.²⁰ Osmanlı devlet adamları bu durum karşısında iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı devletin uzun savaş döneminde oldukça yıprandığını öne sürerek Rusya ile savaşa girilmemesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı da tehlikenin daha fazla büyümesine izin vermeden Rusya'ya savaş ilan edilmesinden yanaydılar. Ancak o anki koşullardan sulh taraftarları galip gelerek savaş kararı alınmamıştır.²¹ Böyle bir durumdan dolayı, Leh vatanseverlerine ilk etapta herhangi bir yardımda bulunulmamıştır. Hatta Osmanlı Devleti tarafından Rus elçisine bu asilere yardım edilmeyeceği temin edilmiş, bunu kanıtlamak için Lehistan sınırındaki Osmanlı kumandanlarına Lehlileri himaye etmemeleri için emir gönderilmiştir. Fakat bu emirlere rağmen Rus askeri tarafından takip edildikleri sırada Lehli vatanseverlerin, Osmanlı sınırlarından geçmelerine izin verilmiştir. Bu yüzden Ruslar birçok kez Osmanlı sınırlarının ötesine geçmişlerdir.²²

¹⁷ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 706-707.

¹⁸ B. Sıtkı Baykal, “Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası”, *A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Ankara, 1940/41, s. 149.

¹⁹ Kurat, a.g.e., 1993, s. 287.

²⁰ Akdes Nimet Kurat, “Türkiye-Lehistan Münasebetleri”, *Ülkü*, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara, 1936, s. 313.

²¹ Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt V, s. 366-368.

²² Baykal, a.g.m., 1940/41, s.153.

Bu hareketleriyle Osmanlı Devleti ile arasındaki antlaşmaya aykırı davranan Rusya, tecavüz ettiği Osmanlı sınırlarına yakın yerlerde kaleler inşa etmiş, buralara asker ve cephane taşımıştır. Bu kalelerdeki Rus askerleri Baserabya’da Osmanlı sınırları içerisindeki Balta isimli bölgeye baskın yaparak bini aşkın asker, kadın ve çocuğu katletmiştir. Daha önce de Lehistan’ın iç işlerine müdahalesini bilmesine rağmen göz yuman Osmanlı Devleti, bu son olaydan sonra daha fazla sabredemeyip; devlet içerisindeki savaş yanlılarının da yoğun etkisiyle Rusya’ya savaş kararı almıştır (Ekim 1768).²³ Yaklaşık altı yıl süren bu savaş sürecinde Osmanlı Devleti ağır yenilgiler almış ve savaş, Rusya’nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonunda 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Rusya; istediği yerde konsolosluk açma hakkını elde ederek Osmanlı Devleti’ni karıştırma fırsatını yakalamış ve Karadeniz’de bazı haklar elde etmiştir.²⁴ Osmanlı Devleti bu antlaşmada, Prut Anlaşması’nda yaptığı gibi, yine Lehistan’ın lehine madde eklemek istemiş ancak Leh tarafından bu konuya dair herhangi bir haberin gelmemesi üzerine anlaşma Lehstansız tamamlanmak zorunda kalmıştır.²⁵

Zor zamanlar yaşayan Lehistan’ın işgali de bu savaşla eşzamanlı gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti ile savaş başlamadan önce, Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan’a Rus kuvvetlerini sevk etmişti. Bu süreçte Prusya ve Avusturya ile anlaşması, Lehistan’ı bu üç devletin meselesi haline getirmiş ve onlar da buraya asker göndermişlerdi. Ülke içerisinde yaşanan çatışmalar sonucunda Lehistan, 1772 yılında Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşım sonucunda Rusya, Divina ve Dinyeper ırmaklarının doğusunda kalan Beyaz Rusya’yı; Avusturya Lvov dâhil Galiçya’yı; Prusya ise Gdańsk ve Torun hariç Krallık Prusya’sını elde etmiştir. Lehistan, bu paylaşım sonucunda topraklarının yaklaşık 1/3’ünü nüfusunun % 35’inden fazlasını kaybetmiştir.²⁶

Rusya, Küçük Kaynarca’dan sonra bağımsızlaşan Kırım’ı sınırlarına dâhil etmesi üzerine Osmanlı Devleti ile ilişkileri sertleşmeye başlamıştır. Giderek artan Rus tacizlerine daha fazla dayanamayan Osmanlı Devleti’nin savaştan yana olan yönetimi, diğer ülkelerin de teşvikiyle 1787 yılında Rusya’ya savaş açmıştır. Rusya’nın daha önce ittifak kurduğu Avusturya’nın da savaşa katılmasıyla, Osmanlı Devleti kendini iki cepheli bir savaş içerisinde bulmuştur. Beş yıllık bir savaşın ardından uzun görüşmeler ve çetin müzakerelerle 1792 yılında Rusya ile Yaş kasabasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Kırım’ın, Rusya’ya ait olduğu kabul edilmiş, Özi Kalesi ve Buğ Nehri’yle, Dinyester Nehri arasındaki bölge, Rusya’ya bırakılmış, Dinyester Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.²⁷ Çariçe II. Katerina, uzun zamandır Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlar yüzünden ihmal ettiği Lehistan’ın güçlenmiş olması endişesini taşımış, bu nedenle hemen bir ordu göndererek Varşova’yı işgal ettirmiştir (1792). Rus kuvvetleri Ukrayna ve Litvanya’dan Lehistan’a girmişlerdir. Prusya da Lehistan’ın batı bölgelerine asker sevk etmiştir.²⁸ Leh ordusu, ittifak güçlerine karşı direnemeyerek yenilmiştir. Leh kralı Stanisław Poniatowski, 4 Ocak 1793’te St. Petersburg’da imzalanan “İkinci Paylaşım”ın koşullarını kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur. Böylece

²³ BOA. C. HR. 6147 (M. 13.12.1770); Shaw, *a.g.e.*, Cilt I, s. 336.

²⁴ Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu’nun Son 300 Yılı*, (Çev. B. Çorakçı Dışbudak), Turkuva Kitapçılık, İstanbul, 2008, s. 62.

²⁵ Vedat Kanat, *Lehistan’ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti İle İlişkileri (1772-1795)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2011, s. 46.

²⁶ Robert Howard Lord, *The Second Partition of Poland*, Harvard University Press, Cambridge, 1915, s. 54.

²⁷ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 291.

²⁸ Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 288.

Lehistan ikinci kez Rusya ve Prusya arasında bölünmüş oldu.²⁹ Prusya Gdańsk (Danzig), Torun ve Büyük Lehistan bölgesini; Rusya ise Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı ilhak etmiştir. İkinci paylaşımdan sonra Gdańsk'ı ve batıdaki Poznan, Gniezno gibi zengin kentleri kaybeden Lehistan, ekonomik anlamda da artık özgürlüğünü kaybetmiş oluyordu.³⁰

Ülkenin yabancı devletlerce işgali ve içeride yaşanan karışıklıkların devamında Lehistan, 1795 yılında Rusya, Prusya ve Avusturya arasında üçüncü ve son kez paylaşılarak ortadan kaldırılmıştır. Üç devlet arasında yapılan uzlaşma gereğince Rusya; Litvanya ve Kurlandiya bölgesini, Prusya; Varşova dâhil olmak üzere Lehistan'ın merkez kısmını, Avusturya ise Krakov ve Lublin şehirlerinin bulunduğu bölgeyi almıştır.³¹ Böylece Napoleon'un Varşova Dükalığı ile Lehistan'ı diriltme yolundaki girişimini bir yana bırakılacak olursa, Lehistan 1918'e kadar yani 123 yıl Avrupa haritasından silineceği bir döneme girmiştir.³²

4.SONUÇ

Osmanlı Devleti tarihinde büyük bir dönüm noktası olan Küçük Kaynarca Antlaşması, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını sona erdirmiştir. Söz konusu savaş Osmanlı Devleti'nin yaklaşık otuz yıldır kararlı bir biçimde izlemeye çalıştığı barış politikasını baltalayan önemli bir gelişmedir. Osmanlı Devleti, yönetim kademesindeki barış yanlılarına rağmen, bu savaşa dâhil olmuştur. Bu olayla birlikte barış yanlısı grup ve uzun bir zamandır dış politikada belirleyici olan görüşleri, bir süreliğine etkisini kaybetmiştir. Bu sürecin evrilmesindeki önemli etkenlerinden biri, Osmanlı Devleti'nin karşılıklı ilişkiler yürüttüğü Lehistan'ın işgalidir. Osmanlı Devleti, uzun süredir takip ettiği barış politikasını Lehistan lehine terk etmiştir. Zira Lehistan, bu ülkeye göz diken Rusya ile Osmanlı Devleti arasında tampon devlet işlevini görmekteydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Lehistan'ın üç büyük devlet arasında paylaşılmasından hiçbir zaman hoşnut kalmamıştır. Lehistan gibi büyük bir devletin kısa sürede ortadan kaldırılabilmesi, Osmanlı yöneticilerinin benzer bir durumun kendileri için de geçerli olabileceğini düşünmelerine yol açmıştır.

Ayrıca dış politikada savaş yanlısı grubun fikirleri, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde büyük bir buhranla karşılaşmasına neden olmuştu. Karşı karşıya kalınan olumsuz durum, barış yanlılarının haklılığını ortaya çıkarmış ve bu grubun itibarı daha da artmıştır. Buna mukabil, savaş yanlısı askeri bürokrasi güçlerinin itibarı azalmıştır. Bundan sonraki dönemlerde barış yanlısı grubun Osmanlı Devleti'nin dış politikasının şekillenmesini doğrudan etkilediği görülmüştür.

²⁹ Davies, *a.g.e.*, 2006, s. 768.

³⁰ Robert Bideleux, Ian Jeffries, *A History of Eastern Europe*, Routledge, New York, 2007, s. 198; Kurat, *a.g.e.*, 1993, s. 288.

³¹ Bideleux, Jeffries, *a.g.e.*, s. 199.

³² Üçok, *a.g.e.*, s. 56.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynağı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi-BOA)

Cevdet Hariciye (C. HR.) 6147

II. İnceleme Eserler

____. 1999. "III. Mustafa", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt XII, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 188-192)

Aksan, V. (1997). Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783). (Çev. Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Baykal, B. S. 1940/41. Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası. A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi. Cilt I. Ankara.

Berkes, N. 2004. Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bideleux, R., Jeffries I. 2007. A History of Eastern Europe, Routledge, New York.

Davies, N. 1982. God's Playground: A History of Poland. Vol. I. New York: Columbia University Press.

Davies, N. 2006. Avrupa Tarihi. (Çev. M. Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

Gierowski, J. A. 2001. Rzeczpospolita w Dobie Złotej Wolności (1648-1763). Krakow: Fogra Oficyna Wydawnicza.

Haksun, K. 2004. Tarihten Notlar (1-2). İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Kanat, V. 2011. Lehistan'ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile ilişkileri (1772-1795). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurat, A. N. 1936. Türkiye-Lehistan Münasebetleri. *Ülkü*. Cilt VIII. 46. sayı, Ankara. 313-321.

Kurat, A. N. 1993. Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lee, S. J. 2004. *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*. (Çev. Ertürk Demirel). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Lewis, B. 1993. Modern Türkiye'nin Doğuşu. (Çev. M. Kırıtlı). Ankara.

Lord, R. H. 1915. The Second Partition of Poland. Cambridge: Harvard University Press.

Özkul, O. 2005. Gelenek ve Modernite Arasında Ulema, İstanbul: Bir Harf Yayınevi.

Palmer, A. 2008. Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı. (Çev. B. Çorakçı Dışbudak). İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık.

Sander, O. 1993. Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme. Ankara: İmge Yayınları.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Shaw, S. J. 1982. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Cilt I. (Çev. M. Ali Kılıçbay). İstanbul: E Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. 1995. Büyük Osmanlı Tarihi. III-V. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üçok, C. 1951. Siyasi Tarih Dersleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK İNANIŞLARINDA FAL VE BÜYÜCÜLÜK
PRE-ISLAMIC FAITH AND MAGNIFICENCE IN TURKISH BELIEFS

Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

İnsanlık tarihiyle yaşıt olan büyü, tarihin bütün dönemlerinde, bilinen bütün dinî sistemlerin bir parçası olarak, her daim var olmuştur. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri var olan ve uygulanan bir faaliyet olan büyü, dinî ve din dışı düşüncelerle yakın veya uzak bir ilişki içerisinde olmuştur. İlkel İnsanların her türlü tehlikelerine açık olmaları, onları ister istemez maddi ve manevi yönlerden bir savunma mekanizması altına almaktaydı. Silah veya büyü ile alınan önlemler ilkel insanların en büyük tehlike önleyicileriydi. Tarihte ilk büyü ve fal izlerine paleolitik devirde mağara duvarlarına çizilen resimlerden anlamaktayız. Büyü ve fal denilince ilk akla gelen Orta Doğu bölgesinde kurulan Mısır ve Sümer uygarlıklarıdır. Bilhassa da Mısır uygarlığının da büyü ve fal kültürlerinin her alanının da uygulanarak büyük bir gelenek haline gelerek, bu gelenek Mısırlılara yakın coğrafyadaki diğer uygarlıkları da etkisi altına almıştır. Öyle ki Eski Yunanlılar ve Romalılar, Mısır'dan etkilenmişlerdir. Eski Mısırlılar büyü ile yaşamın her anına ve hatta ölüme etki edebileceklerine inanmışlardır. Eski Türklerde de özellikle şamanlar aracılığıyla büyü ve fal unsurlarına rastlanmaktadır. Eski Türkler karşılaşmış oldukları meselelerin çözümünü fal veya büyüde aramışlardır. Türkler İslam dinini kabul etmeden önce tabiat kuvvetlerine, atalar kültüne ve Gök Tanrı inancına, inanmışlardır. Tabiatla iç içe yaşayan Eski Türkler karşılaşmış oldukları yıkım getirici olayların doğmasını önlemek, başa gelen sıkıntılı durumlardan kurtulmak, doğumların kolay olmasını sağlamak, tabiatüstü varlıkların gizli saldırılarından kurtulmak, geleceği bilmek, gizliliklere vakıf olmak, sağlığa dair olumsuzlukları gidermek gibi durumlarda büyü uygulamalarına başvurmuşlardır. İslamiyet'ten önce Türkler fal ve büyüye bakmak için koç, keçi, at, sığır ve geyiklerin kürek kemiği, aşık kemiği, koyun tezeği, fasulye, nohut gibi kumalak adı verilen taneler, ateş, yıldızlar, ok ve yay, köpük, kazak, eldiven gibi malzemeler kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Fal, Büyücülük, İnanç, Kültür.

ABSTRACT

The magic of human history has always existed in all periods of history as part of all known religious systems. Magic, an activity that has existed and practiced since the earliest periods of human history, has been in close or distant relationship with religious and non-religious thoughts. The fact that Primitive People were exposed to all kinds of dangers inevitably put them under a defense mechanism in material and moral aspects. Measures taken with weapons or magic were the greatest danger preventers of primitive people. We understand the first spell and fortune traces in the history from the paintings drawn on the cave walls during the paleolithic period. When it comes to magic and fortune, the first thing that comes to mind is the Egyptian and Sumerian civilizations established in the Middle East region. It has become a great tradition especially by applying all spheres of magic and fortune cultures of

Egyptian civilization, and this tradition has influenced other civilizations in the region close to the Egyptians. So much so that the ancient Greeks and Romans were influenced by Egypt. The ancient Egyptians believed that magic could affect every moment of life and even death. In ancient Turks, especially through shamans, magic and fortune elements are found. The ancient Turks sought the solution of the problems they faced in their fortune or magic. Before the Turks accepted Islam, they believed in natural forces, cult of ancestors and belief in the God of Heaven. The Old Turks, living in nature, have resorted to magic practices such as preventing the occurrence of the devastating events they have encountered, getting rid of the troublesome situations, making births easy, getting rid of the supernatural attacks of the supernatural beings, knowing the future, being aware of the secrets, and removing the negativities about the health. Before Islam, the Turks used fortune and magic to look for rams, goats, horses, cattle and deer scapula, lover's bone, sheep dung, beans, chickpeas, such as grains called grains, fire, stars, arrows and bows, foam, sweater, gloves and materials such as they used.

Keywords: Ancient Turks, Fortune Telling, Witchcraft, Faith, Culture.

GİRİŞ

İnsanoğlunun olayları kendi gönlünce oluşturma ve yönetme isteğinden kaynaklanan büyü, tabiatüstü güçlerle ilişki kurarak tabiat ve tabiattaki varlıkları etki altına alınabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Bu sayede büyüün, ruhlar ve diğer varlıklar üzerine etki edebileceğine inanılmaktadır. İnsanın bazı olaylar karşısında güçsüzlüğü, çaresizliği, bilinmeyene karşı olan merakı, inanç boşluğu, geleceği öğrenme arzusu onları büyüye itmiştir (Malinowski, 2000:78-85). Büyü sadece İslam Öncesi Türk devletlerinde değil, İslamiyet sonrası Türk devletlerinde de büyü yoluyla insanların ve varlıkların etki altına alınarak, istenilen yöne sevk edileceği veya zarar verebileceğine inanılmıştır. Yunanca Magos kelimesinden gelen büyü (Crow, 2009:12) kelimesi Eski Türklerde büyü, büyü şeklinde yazılmaktadır (Doğan, 2013:220). Büyünün tanımına gelince; büyü genellikle tabiatüstü gizli güçlerle, gizli güçleri olduğuna inanılan nesneleri kullanarak, istenilen birtakım amaçları gerçekleştirmek gayesiyle yapılan davranışlardır (Develioğlu, 1970:644). İnsanlık tarihi ile yaşıt olan büyü, tarihin her döneminde ve hemen hemen bütün uygarlıklarda toplumsal ve kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Hançerlioğlu,1975:115). Büyü, olağanüstü etkileyici bir güç veya bilgiye sahip olduğuna inanılan bazı insanlara yaptırılırki Eski Türklerde bu tür insanlara kam, şaman adı verilmektedir (Tanyu, 1992:501). Eski Türklerde kam, şaman iyi veya kötü varlıkların yardımıyla, tılsımlı sözleri ve iksirleriyle bitkileri, hayvanları, insanları, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol eder (Tanyu, 1992:501).

1. Büyünün Tarihçesi

Büyünün ilk olarak ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, eski çağlarda çok tanrılı batıl dinlere mensup insanlar tarafından, tanrılarla aralarındaki ilişkiyi düzenlemek amacıyla, büyü adıyla anılan bazı faaliyetler yapıldığı bilinmektedir. Büyüyü tarihi süreç içerisinde değerlendirecek olursak, tarihin hemen hemen her döneminde bilinen bütün dinî sistemlerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri var olan ve uygulanan büyü, dini ve din dışı düşüncelerle yakın veya uzak bir ilişki içerisinde olmuştur. Büyücülüğün başlangıç tarihini saptamak oldukça güçtür. Ancak ilkel insanların her türlü tehlikelere açık olmaları, onları maddi ve manevi yönlerden bir savunma mekanizması altına almaktaydı. İlkel insanların en büyük tehlike önleyicileri silah veya büyü ile alınan önlemler olmuştur (Scognamillo- Arslan,2000:33-49). Tarihte büyü örneklerine ilk olarak paleolitik devirde mağara duvarlarına çizilen insan resimlerinde

rastlarız. Bu dönemde ilkel insan mağara duvarlarına kargı saplı hayvan resimleri çizerek ve mumya benzeri bir balçık türünün kapladığı insan cesetlerini kırmızı boya ile kaplamıştır. Mağara duvarlarında çizilen bu resimlerdeki cesetlerin kırmızı ile kaplanması, kırmızının hayat özü olduğuna inanmaları ve ölünün kırmızı ile kaplanınca büyülediği ve yeniden dirileceğine inanmalarından kaynaklanmaktadır (Scognamillo- Arslan,2000:33-49). Tarihte büyü olgusuna en çok Orta Doğu bölgesinde kurulmuş olan çok tanrılı ve putperest dinlere inanan toplumlarda rastlarız. Bu bölgede yaşayan toplumlar, büyüü bir kurum haline getirmişlerdir (Scognamillo- Arslan :2000:33-49). İlk büyü olgusuna rastladığımız medeniyet ise Mısır ve Sümer uygarlıklarıdır. Mısır, büyü ve falda büyük bir gelenek kurarak Eski Yunan ve Roma uygarlıklarını etkilemişlerdir. Mısırlılar öldükten sonraki hayata inandıkları için büyüü yaşamlarının her anında kullanmışlardır. Eski Mısırlılar büyü yoluyla hayat ve ölümü etkileyebileceklerini inandıkları için Mısır tanrıları aldatılabilir, zorlanabilir, itaat altına alınabilirdi. Eski Mısırdaki büyücülerin, çeşitli ayinlerle ölümlere, iyi davranmayan tanrılara ceza verebileceğine inanıyorlardı (Tanyu, 1992:503). Mısırlılar büyüye dinsel bir işlev kazandırmış ve araya tanrıları ve rahipleri koymuştur. Mısırlılarda büyüde en yüce büyücü ve sihirbaz, yeryüzünde tanrı sayılan Firavun (kral)'dı. Mısır büyülerinde dikkati çeken en büyük özelliklerinden biri büyü sadece insana yönelik değildi, aynı zamanda meskenlere bilhassa da tapınaklara kötü ruhların girmesini engellemek için yapıldı. Mısırlılarda üst düzey, ayinsel ve dinsel sayılabilen büyücülüğün yanında halka dönük bir büyücülük mevcuttu ve bu tür büyücülük Hayat Evleri adını alan okullarda öğretilirdi (Scognamillo- Arslan:2000:33-49). Büyücülükte önemli bir yere sahip olan bir başka uygarlık olan Asurlulardaki büyücülük, Orta Doğu büyücülüğünün yanı sıra batı uygarlıklarını da etkilemiştir. Büyü ve sihirde bütün Akdeniz havzasını etkileyen Mısırlılar, astroloji ve yıldız biliminde Keldanilerden etkilenmişlerdir (Tanyu, 1992:501). Birden fazla tanrılara inanan ve aynı zamanda putperest olan Roma ve Yunanlılar başlangıçta yapmış oldukları yasalarla büyüün karşısında olmuş ise de Eski Mısır uygarlığının etkisinde kalmıştır. Yazıdan önceki dönemlerde, büyüye ilişkin bilgiler, güvenilir verilerin eksikliği nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Antik çağdaki Ortadoğu ve Yunan-Roma kültürleri, Hristiyan Avrupa, Türk-İslâm kültürlerinde büyüye ilişkin bilgiler daha da kesindir (Hançerlioğlu,1975:115). Mısır medeniyetine ait olan tılsımlı sözler ve büyü formülleri ihtiva eden çok sayıda metin günümüze kadar gelmiştir. M.S. I-IV. yüzyıllara ait Mısır papirüslerinde hayvanlar ve insanlarla ilgili büyü formülleri, büyü törenleri ve büyüün tutması için malzeme usullerini içinde bulunduran büyü örnekleri bulunmaktadır. Babilliler'de din, sanat, ticaret, savaş, avcılık gibi faaliyetler büyü üzerine kurulmuştu (Tanyu, 1992:503). Eski Çin'de büyüün Taoizm'le özdeşleştiğini görmekteyiz. Her ne kadar Konfüçyüsçülük büyüye karşı çıksa da eski büyücülerin yerini Taoist ve Budist rahipler almışlardır (Tanyu, 1992:503). Hinduizm'de, büyücülük insan hayatının her alanında geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Bilhassa da Hindistan'da tıp ile ilgili uygulamalar büyü ile yakından ilgili olup zengin, fakir, hastalıktan kurtulmak için büyüsel veya yarı büyüsel uygulamalara kadar birçok büyüye ilgi duymuşlardır (Tanyu, 1992:503). Tarihe baktığımızda büyüyle hayatını özdeşleştirmiş bir başka medeniyette Eski İran'dı. Eski İran medeniyetinin inanç biçimlerinden olan Zerdüşlükte büyü ile ilgili elemanların da yoğun olarak yer aldığı inançlar bir araya gelmişti (Tanyu, 1992:503). İlkçağ insanların mağara duvarlarına çizdiği bizon resimleriyle başlayan büyü, M.Ö 3000 yılında Mısır ve Kalde'de altın çağını yaşamış, Mezopotamya'da filizlenmiş, Eski Yunan ve Roma'da gelişip çağları aşarak dünyaya yayılmıştır.

Eski Türklerde de özellikle şamanlar aracılığıyla büyü ve fal unsurlarına rastlanmaktadır. Şamanlar ruhlar ve cinlerle ilişki kurabildiğine inanılan kişilerdi (İnan, 1972:133). Kamlar, büyü yapar, afsunlu sözler söyler ve kâhinlik yoluyla insanın içinden geçeni bilirlerdi. Aynı zamanda gaipden haber verir, cin çarpmasını ve hastalıkları tedavi ederdi. Anlaşılmayan

sözler söyler, üfürür, davul döver, kendinden geçerek görünmeyen varlıklarla ilişkiye girerdi (İnan, 1972:133). Eski Türk kültüründe her türlü bela ve afetlere karşı koruyucu etkisine inanılan muska ve tılsım unsurları yaygındı. VIII – XIV. yüzyıllar arasında Doğu Türkistan’da, aralarında Budist ve Maniheizt Türklerin de yaşadığı bölgede yapılan arkeolojik kazılarda, tılsımlar, muskalar, üzerinde afsunlu formüller yazılı levhalar ve tahta materyaller bulunmuştur (Tanyu, 1992:504). X. yüzyılda Türk boylarının büyük kitleler halinde müslümanlığı kabul etmelerinden sonra da, İslam şiddetle yasaklamasına rağmen büyü (Bayram, 1997:32) İslam’dan önceki dönemden kalan adetlerle devam etmiştir. Aynı zamanda, Eski İran, Mezopotamya, Mısır ve nihayet Anadolu kültüründeki katkılarla günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

2. Büyü ve Büyüyle İlgili Kavramlar

Büyüyü kısaca tanımlarsak, tarifi kötü yollara, usüllere başvurarak insanların iradesini elden almak, ele geçirmek demektir. Başvurulan bu usülleri kötüye kullanarak insanı yönetim altına almaktır. Büyü ve sihir ile ilgili bir takım kavramları afsun, bağlama, bakıcılık, fal, hipnotizma, ispiirtizma, muska, nazar, tılsım, şeklinde sıralayabiliriz. İslamiyet öncesi Türklerde arva-arvas olarak adlandırılan Afsun dilimizde üfürükçülük olarak telafuz edilmekte olup (Hançerlioğlu,1975:160) her türlü kaza ve belalardan korunmak için yapılır. Bağlamada her yaştan ve her cinsten insana, büyü yapmak ve yapılan büyüleri bozmak için yapılmaktadır (Örnek, 1966:31) bağlama büyü, insanların dilini, basiretini ve uykusunu bağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında kara büyü kapsamına girebilecek olan bağlama, yabani hayvanlardan korunmak amacıyla da kullanılmıştır (Uğuroğlu, 1963:43). Büyüye dair kavramlar içerisinde ele alınabilecek diğer hususlar bakıcılık ve faldır. Falcılık gelecekte ve bilinmeyen olaylardan haber almak için çeşitli nesnelerden yorum çıkarmak ve gördüklerinden anlamlar çıkararak kehanette bulunmak, bilgi vermektir (Hançerlioğlu,1975:115). Geçmiş büyü kadar eski olan Hipnotizma büyüye dair kavramlar içerisinde yer almakta olup insanın, ruhsal bir gücün etkisiyle uyutulabileceği inancında ve çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır (Ana Britanica, 1986:104-105). Daha çok İslamiyet öncesi Türk inanışlarında yer alan ispiirtizma ruhlarla etkileşim kurma anlamında olup günümüzde de az da olsa kullanılmaktadır (Hançerlioğlu,1975:279). Günümüz halk inanışlarında karşılaştığımız muska kavramı da büyüyle ilgili kavramlardandır. Pasif büyü kapsamına giren Nazar, kişi de kaza, hastalık, hatta ölüm gibi olumsuzluklara yol açtığına inanılan bakış ya da kem gözle yapılan kötülöklere verilir (Ana Britanica, 1986:424). İnsanlara uğur getirebileceğine inanılan, doğal veya insan yapısı nesnelere de tılsım denilmektedir (Ana Britanica, 1991:619-620). Tılsımlı nesneler değerli taş, metal, hayvan dişi ve pençesi, melek ve peygamber isimleri ve bitki gibi çok değişik türlerden oluşur. Tılsımların etkisinin tabiattaki güçlerle ilişkilerinden, dini çağrışımlardan ya da uğurlu kabul edilen bir zaman diliminde törensel biçimde hazırlanmalarından kaynakladığına inanılmaktadır (Arat,2018:277-287).

3. Büyünün Çeşitleri ve Tasnifleri

Bitkileri, hayvanları, insanları, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ederek çeşitli kişilerce iyilik ya da kötölük etmek suretiyle bir menfaat sağlamak anlamına gelen büyü, psikolojik ve sosyal durumlara, büyüsel işlemlerin bünye ve gayelerine göre çeşitleri vardır (Örnek, 1966:34) Başlıca büyü çeşitleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Sempatik büyü; birbirinden uzak nesnelerin gizli bir sempati ile birbirlerini etkiledikleri inancına sempatik büyü denilmektedir. Her hangi bir varlıkta bulunan kuvvetin, o şeyin nesnelerle temasından dolayı geçmesidir (Örnek, 1966:34). Sempatik büyü kendi arasında, taklit ve temas büyü, büyü olarak ikiye ayrılmaktadır.

2. Ak büyü ; Genel olarak pozitif büyü olarak adlandırılan büyüde fertlerin ve toplumun iyiliği göz önünde bulundurularak yapılan büyülere denilmektedir. Ak büyü, hastalık, yaralanma ve ölüm gibi kişisel felaketlerle, sel, kuraklık gibi doğal felaketleri önlemeye, evi-barkı, malı-mülkü, hayvanları, korumasız çocukları, lohusaları, kötü ve dış etkilere korunmaya yönelik yapılır (Örnek, 1966:59). Halk hekimliğinde hastalıklardan korunmaya yönelik işlemler ak büyü grubunda değerlendirilmektedir. Yapılan tıbbi müdahalenin ve kullanılan ilaçların bir faydası olmazsa, ak büyüye başvurulmaktadır (Örnek, 1966:37). Ak büyü genellikle dinden ve dinin kutsal bildiği şeylerden faydalanılarak yapılmaktadır. Çoğunlukla din alanında ve din adamları ile işbirliği yaparak uygulanmaktadır. Tıbbi olarak çaresiz olduğu sanılan hastalıklar ve hastalar üzerine ayet ve dualar okunarak yapılmaktadır. Hastada titreme görülürse, hastalığın bir cin çarpması sonucu olduğu kanaatine varılmakta ve büyü çözülmeye çalışılmaktadır. Bu büyü, faydalı ve gözle görülebilen kuvvetleri kendi alanına çekmeye gayret etmektedir

3. Kara büyü; Negatif büyü olarakda adlandırılan Kara büyü, Ak büyü'nün aksine birisine kötülük yapmak ve zarar vermek amacıyla yapılan büyülere denilmektedir. İnsanların hayatına, sosyal statüsüne, kazancına ve hayvanlarına zarar vermek gayesiyle yapıldığı gibi; sevgilileri, evlileri birbirinden soğutmak ve ayırmak, cinsel kudreti, konuşma yeteneğini ve uykuyu bağlamak, düşman bildiklerini hasta etmek ve sakat bırakmak gibi durumlar için de kara büyüye başvurulmaktadır. Ak büyü ile uğraşanlar, amaçlarına ulaşmak için dinden ve dinî sistemlerden olumlu yönde faydalandığı gibi, kara büyü ile uğraşanlar da olumsuz yönde faydalanmaktadır. Kara büyü ile uğraşanlar, dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan çekinmemektedir. Kara büyücüler hedeflerine ulaşmak için her yolu meşru görmektedir. İstediklerini elde etmek için de çeşitli tabiatüstü gizli kuvvetlere başvurmaktadır. Bu tabiatüstü kuvvetlerin başında cinler, şeytanlar ve kötü ruhlar gelmektedir. Dinlerin kutsal bildiği değerleri de (Malinowski, 2000:62) saygısızca kullanmakta tereddüt etmemekte, kısacası dinî düşünce ve değerlerin karşısında olduklarını ortaya koymaktadırlar.

4. Aktif büyü; Tabiat olaylarına etki ettikleri düşüncesiyle, insanları aldatmaya yönelik yapılan büyüsel işlemlere aktif büyü denilmektedir. Bu büyü yapanlar, tabiat olaylarını yönetim ve denetim altına alarak, güçlü iradeleriyle onları diledikleri gibi etkileyebildikleri ve kullanabildiklerini iddia etmektedir. Büyücüler kendilerinin parapsikolojik bir hayatlarının olduğunu ve tabiatüstü gizli güçlerle donatıldıklarını telkin etmektedir. Özel birtakım tılsımlı sözler, tekerlemeler, dua veya beddualar ile büyü hazırlamak için elverişli bir durum meydana getirmeye çalışmaktadırlar (Örnek, 1966:39).

5. Pasif büyü; Zararlı etkenlerden kaçınmayı amaçlayan büyüsel işlemlere pasif büyü denildiği gibi, zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bunların zararlarından kaçınmaya ve bunlara karşı savunmaya geçmeye de pasif büyü denilmektedir. Birtakım büyü gücüne sahip olduğuna inanılan veya uğursuz olduğu zannedilen yerlerden, eşyalardan ve insanlardan kaçınmak, bu büyü'nün esasını teşkil etmektedir. Mesela, gebe kadınların bazı şeyleri yememeleri, lohusaların kötü kuvvetlere karşı yanlarında uzaklaştırıcı etkiye sahip olduğu sanılan birtakım büyüsel eşyalar bulundurmaları; kutsal yazı, bıçak, makas, mavi boncuk ve çeşitli nazarlıklar taşımaları, pasif büyü'nün özelliklerinden kabul edilmektedir. Pasif büyüde tehlikeli, kötü etkenleri uzaklaştırıcı ve büyü birtakım özelliklere sahip olduğuna inanılan uğurluklar, muskalar ve nazarlıklar önemli bir rol oynamaktadır (Tanyu, 1992:501).

4. Eski Türklerde Fal ve Büyücülük

Tabiatla iç içe bir hayat yaşayan Eski Türkler, tabiat birtakım gizli kuvvetlerin varlığına inanmışlar ve bu kuvvetlere kutsallık atfederek tabiat olaylarını gördükleri gibi kabul etmişlerdir. Bunu da yer-su olarak ifade etmişlerdir. Tabiat birtakım gizli kuvvetlerin kendilerine zarar vermemeleri içinde kamların yaptığı büyü ve kehanetten faydalanma yolunu

seçmişlerdir. Eski Türklerdeki varlıklar ve nesneler üzerinde egemenlik kurmak, istemlik davranış değişiklikleri sağlamak düşüncesi günümüzde olduğu gibi o dönemlerde de büyüye hayat alanı sağlamıştır. İslamiyet öncesi Türk devletlerinin kültüründe büyücülüğü yapılış amacına göre üç grupta toplayabiliriz.

1. Kara Büyü; birisine kötülük yapmak ve zarar vermek amacıyla yapılan büyülere denilmektedir. Bu tür büyülerde insan hayatına, sağlık ve mutluluğuna, evine barkına, malına mülküne zarar vermek amacıyla yapılan uygulamalardır. Altay Şamanları ak şaman ve kara şaman olarak ikiye ayrılırlar. Kara şamanlar kötü ruhların, cinlerin ve şeytanların da yardımıyla göğe çıkıp, yer altına inebilirler. Bu sayede, “Erlik” denilen kötülük tanrısının da yardımıyla her türlü kötülüğü insanlara yapabilecek güçte olduklarına inanırlar (Eliade, 1999:222). İslamiyet Öncesi Türk devletlerindeki inanca göre Erlik, kötü ruhların başıdır. Erlik, insanlara her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmez, insanlara ve hayvanlara birtakım hastalıklar gönderir ve kendisine kurbanlar isterdi. Erlik’in istediği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ruhlarını gönderirdi. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür ve kendisine uşak yapardı (İnan, 1976: 39-42). İslamiyet öncesi Türklerde kamlar aracılığıyla kullanılan (arva- arvas), Afsun üfürücülük olarak nitelenilen büyücü kamlara ürüng adı verilen bir ücret verilirdi (İnan, 1976: 39-42).

2. Pasif Büyü; Eski Türklerde hastalıklardan, kötü ruhlardan, tabiatüstü gizli güçlerin etkilerinden, ölüm ve diğer felaketlerden kurtulmak veya korunmak amacıyla yapılmaktadır. Orta Asya Şamanları kötü ruhları kovmak için ateşi, büyük bir temizleyici güç olarak görmektedir (Eliade, 1999:222). Şamanların, hastalığa tanı koyan, hastanın canını kötü ruhlara karşı koruyan ve tehlikelere göğüs gerebilecek kadar azmi olan, gizemli bir kişilik taşıdığına inanılmaktadır (İnan, 1976:43).

3. Aktif büyüler olarak nitelendirdiğimiz tabiat olaylarına etki etmek amacıyla yapılan büyülerdir. Tabiatta meydana gelen olayları insanların lehine veya aleyhine kullanarak, olaylardan ve benzer hususlardan herhangi bir şeyin olup olmayacağına dair sonuçlar elde etmek ve yorumlarda bulunmaktır. Eski Türklerdeki şaman inancına göre büyücü şamanların olağanüstü güçlerinin olduğuna inanılırdı. Bu olağanüstü güçleri arasında tabiat olaylarını bozmak, yağmur ve fırtına çıkarmak olup, bu büyüler ya da taşı adı verdikleri taşla yapılmaktaydı (Roux, 1998:77).

Kamların ayinlerinde müracaat ettikleri iyi ruhların başında Ülgen gelmektedir. Ülgen ve yardımcısı Umay, Türk inançbiçiminde iyiliğin simgesi olmuş iki iyi ruhtur (İnan, 1976:43). İyiliğin temsilcisi olan Umay Eski Türklerde çocukları doğum sırasında ve doğumdan sonra kötülüklerden korur ve hatta anne karnında çocuğu koruyan plesanta olduğuna inanılırdı (Erdem, 2005:139). İslâmiyet Öncesi Türk devletlerindeki inanışa göre insanın sağında bulunan Yayıçi, solunda olup kötülüğü, Körmösde sağda olup iyiliği temsil ettiğine inanılmaktaydı. Eski Türk inanışında kaminin kötülüklerin uzaklaştırılmasında iyi ruhlardan yardım aldığına inanılmaktaydı. Eski Türklerdeki inançlardan biri de koruyucu ruhlar olarak, yer-su olarak ifade ettikleri tabiat, dağ, kaya, taş, orman, ağaç, bitki ve vatan ruhlarına inanılırdı ve onların ruhlarından yardım da istenilirdi (Erdem, 2005:139). İslamiyet Öncesi Türk devletlerindeki inanışa göre ak ya da kara kamlar yer altı ve yer üstü mekanlarda yolculuk yapma özelliğine sahiptirler. Ruhu cinler tarafından esir alındığına inanılan bir kişinin, ruhunu geri getirmek amacıyla kam ayin düzenler ve yer altına yaptığı yolculukta Erlik Han ile mücadele ederek hastanın ruhunu geri getirmeyi başarır. Burada ateş iyesini bir temizlik ve kötü ruhları kovma amacıyla kullanırdı (Perrin, 2000:76). Kamlar, kısırlığı gidermek adına da çeşitli ayinler ve uygulamalar yaparak, hastanın bedenini kaplayan hastalığın öteki dünyadaki kötü ruhlu bir varlığın çiftleşmesinden doğan karanlık ve ince bir katman olarak gören kam, bu katmanı yırtıp alarak hastayı iyileştirir. Bu işin üstesinden

gelmek için kaplumbağa, yılan balığı ve sincap gibi delici ve kemirici hayvanlardan faydalanır. Böylece hastalık yapıcı ögenin bedeninin dışına atılması sağlanır (Roux, 1998:65-76).

Kamların büyüye dair uygulamalarından biri de ırk olarak adlandırdıkları falcılıktır (İnan, 1976:131). Eski Türk topluluklarında falcılık kâhinlik yaparak gelecekte haber vermesi ve insanların gönlünden geçeni bilmesi için kullanılan bir kavramdır kismet, şans ve kehanet başvuru uygulamalardandı (İnan, 1976:132). Eski Türk topluluklarında insanlar bir kehanet elde edebilmek için büyücü kamlara başvurulardı. Bunun üzerine büyücü her bir istikamete nefesi kesilinceye kadar koşmaya başlar ve hayaline gelen şeyleri dile getirtikten sonra orada bulunanlar, kamların söylediklerini eksiksiz yerine getirirlerdi (İnan, 1976:135).

Eski Türkler arasında yel, cin inancı çok yaygındı. Bu sebeptendir ki Eski Türkler, kamların cinlenme olayını öteki dünya ile iletişim geçerek, tabiatüstü bir varlıkla ilişki sonucu meydana geldiğine inanırlardı. Eski Türkler arasında yel, cin peri anlamına gelmekteydi. Yelbin, cin çarpmış kişiye denilirken, büyük sihirbaz ve büyücüye de yelviçin denilimekteydi (İnan, 1976:133). Örneğin Altay Türkleri, insan yediğine inandıkları ve zararlı bir ruh taşıdığı sanılan yaratığa da yilbuke-yelbegün derlerdi (İnan, 1976:135).

Halk da uzman bir kişinin bu varlıkları tespit ederek, cin kovma ayinine başvurması gerektiğini düşünürdü (İnan, 1976:135). Uygurlar, Kazak ve Kırgızlarda cin kovma ayini yapıldı. Eski Türklerdeki inanışa göre cinler, genellikle bir meydana tek başına duran ağaçlarda, ıssız evlerde, ahır ve küllerin atıldığı ortamlarda bulunurdu. Eski Türklerde sara hastalığına tutulan kimselerin cin tarafından çarpıldığına inanmışlar ve bu kişileri Bakşı adını verdiklere kimselere üfleterek tedavi ettirmişlerdir. Eski Türklerdeki üfleme adı verilen bu tedavi söğüt dalı ile yapılır, okuyup üflendikten sonra bu dalla hasta olan kişiye vurulurdu. Ateşin uzaklaştırıcı etkisinden dolayı ateşle de tedavi ettikten sonra da fala bakardı (Perrin,2000,96-102). Diğer bir tedavi yöntemi de “peri oyunu” yöntemidir ki sara hastalığına tutulmuş olan hasta, eve getirilerek pencerenin altına bir kazık çakılırdı. Kazıkla pencere arasına bir organ gerilerek, hastanın organına sıkıca sarılırdı. Daha sonra kam dualar okumaya, tılsımlı sözler söylemeye başlar ve elindeki davula vurdukça hasta organına sarılmaya başlardı. Davulun ritmi arttıkça hastanın hareketleri de hızlanır ve iple tırmanmaya başlardı (Güngör, 1998:362). Eğer hasta dama kadar çıkarsa bu durum hastanın iyileşeceğine, eğer oraya kadar çıkamazsa kötüleşeceğine işaret ederdi. Daha sonra da hasta kişiyi alıp dışarıda yanan yedi ateşe götürülür adam bu ateşlerin etrafında “cin olsan da git, peri olsan da git” sözleri söylenerek döndürülürdü (Güngör, 1998:362-364). Eski Türklerde varlıkları vazgeçilmez olan kamlar görevi zekâlarını ve hayal güçlerini kullanarak sıkıntıları körükleyen kötü ruhlarla iyi ilişkiler sürdürerek bu sıkıntıları önlemek ya da aracılık yaparak bu tür sorunları çözüme kavuşturmaktır. Kam, dünyanın dengesine ve insanların huzuruna musallat olan zararlı varlıklarla ilişki içerisine girerek sorunların üstesinden gelmek için harekete geçerdi. Kam, her yeni durum karşısında hayal gücünü sergileyerek, birtakım ayinler düzenlerdi. Genelde bu ayinleri karanlık gecelerde yapardı. Eski Türkler ruhların geceleyin veya şafak vakti harekete geçerek insanlara iliştiğine inanırlardı (Perrin, 2000:71). Gece yapılan bu ayinlerde ak kamlar sade elbiseler giyerler ve bu ruhlara at kurban ederlerdi (Perrin, 2000:100). Bu ayin esnasında şaman din adamı uçmak ister gibi ellerini hızla sallarken bir yandan da dualar, güzel sözler ve ilahiler söylerdi (Perrin, 2000:79). Eski Türklerde insanların kendi geleceklerini öğrenmek için başvurdıkları çeşitli yöntemler vardı. Örneğin, Eski Türkler doğacak çocuklarının cinsiyetlerini önceden tahmin etmek için ateşle kehanet ederlerdi. Gelecek hakkında bilgi edinmek için söğüt dallarından kestikleri çubukları kullanırlardı. Bu çubukları havaya atarak kaderlerini öğrenmek isterlerdi. Bir kişinin iyilik ve kötülüklerini öğrenmek için, aşık kemiğini yere veya davulun üzerine atarak onun hakkında bilgi sahibi olurlardı. Ölmüş varlıkların bağırsakları veya kavrulmuş kürek kemikleri kehanette bulunmak da yaygındı.

Bunun için koyun, keçi veya geyiğin kürek kemiği kullanılırdı (Roux, 1998:78). Eti özenle kazırlar, dişlerle dokunmadan çıplak hale getirerek, hakkında sahibi olunacak şeyin, kürek kemiği kavrulurken düşünülmesi gerekirdi. Böylece kemiğin çıkardığı sese göre kehanette bulunurdu (Roux, 1998:65-76).

SONUÇ

Büyü, tabiatüstü güçlerle ilişki kurarak tabiatın ve tabiattaki varlıkların etki altına alınabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Bu sayede büyüün, ruhlar ve diğer varlıklar üzerine etki edebileceğine inanılmaktadır. Büyü, olayları kendi gönlünce oluşturma ve yönetme özleminden doğmaktadır. Kişi istediğine ulaşamayınca, isteğine kavuşabilmek için büyüye başvurur. Bu da insanın güçsüzlük, acizlik ve çaresizliğinin doğal bir sonucudur. Eski Türkler inançlarının merkezine Gök Tengri inancını oturtmuşlardır. Bunun yanı sıra atalar kültü, tabiat kuvvetlerine inanma ve şamanizme inanmışlardır. Eski Türklerdeki inanca göre Türklerin hayatında olağanüstü güçlere sahip varlıklarla, insan hayatı arasında aracılık yapan kamlar vardır. Hayatın çeşitli dönemlerinde birçok fonksiyonu üstlenen kam, dini otoriteyi ve ruhlar arasındaki aracılık işini de yürütmektedir. Türkler, her varlığın bir ruh taşıdığını kabul etmektedir. İyiliklerin ve kötülüklerin de bu ruhlar tarafından meydana getirildiğine inanılmaktadır. Bu nedenle onları kızdırmamaya, onların yardımını kazanmaya ve onları memnun etmeye çalışırlardı. Eski Türklerdeki inanışa göre din adamları bu ruhlarla çeşitli nesneleri kullanarak devamlı surette mücadele içerisindeydi. Sonuç olarak insanlık tarihi kadar eski olan Büyü ve Falcılık, tarihin her döneminde var olmuş ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Ana Britanica. (1986). “Nazar”, XVI., İstanbul, s. 424.
- Ana Britanica. (1986). “Büyü”, V., İstanbul, s. 183.
- Ana Britanica. (1986). “Hipnoz”, XII., İstanbul, s. 104-105.
- Ana Britanica. (1991). “Tılsım”, XX., s. 619-620.
- Arat, Reşid Rahmeti, (2018). *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bayram, Ahmet Nureddin .(1997), *İslam’a Göre Cin, Sara, Sihir ve Büyü*, Ankara .
- Crow, W. B. ,(2009). *Büyünün Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, (Çev. Fulya Yavuz), Dharma Yayınevi, İstanbul.
- Develioğlu, Ferit, (1970). *Osmanlıca- Türkçe Lügat Ansiklopedisi*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, Cem , (2013). “Osmanlı Devleti’nde Cadı Avı Var mıydı? (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2, S. 1.
- Eliade, M., (1999). *Şamanizm*, (çev. İsmet Birkan), İmge Yayınları, Ankara.
- Erdem, Mustafa, (2005). *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Güngör, Harun, (1998). *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri 1998.
- Hançerlioğlu, Orhan (1975). *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir, (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara .
- İnan, Abdulkadir, (1976). *Eski Türk Dini*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Malinowski, B., (2000), *Büyü, Bilim ve Din*, (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, Ankara.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Perrin, Michel, (2000). *Şamanizm*, (çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul .
- Roux, Jean-Paul, (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Scognamillo, G. ve Arslan, A. (2000). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Büyü*, Karizma Yayınları, İstanbul.
Tanyu, Hikmet, (1992). “Büyü” T.D.V, İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul, s.501
Uğuroğlu, B. (1963). *Kayseri Düğünleri*, Folklor Yayınları, İstanbul.

**ESKİ TÜRKLERDE KONARGÖÇER HAYAT TARZININ TÜRK KÜLTÜRÜNE
ETKİLERİ**
**THE EFFECTS OF IMMIGRATION LIFE STYLE ON TURKISH CULTURE IN OLD
TURKS**

Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Milletlerin üzerinde yaşadığı coğrafya o milletin hayat tarzını, askeri ve kültürel faaliyetlerini, siyasetini, ekonomisini, kültürel hayatını, gündelik yaşamı gibi pek çok alanda belirleyici faktördür. Eski Türklerin yaşadığı Orta Asya Türklerin ilk ana yurdu olup, Orta Asya, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kırgız bozkırları ve Altay dağları, doğuda Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin batısı (Doğu Türkistan), güneyde Tibet platosu, Karakurum-Hindikuş-Kopet dağları ile sınırlayan Asya kıtasının orta kesiminde yer alan bölgedir. Türklerin üzerinde yaşadığı Orta Asya'nın coğrafi özellikleri bu bölgede yaşayan Türk topluluklarının hayat tarzları üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler bırakmıştır. Gözle görülen en önemli etkisi insanların kültürleri ve karakter yapıları üzerinde bıraktıklarıdır. İslam öncesi Türk toplumlarının yaşadığı coğrafya ve hayat tarzı Türklerin karşılaşabilecekleri zor durumlara karşı hazır bulunmalarını zorunlu kılmıştır. Eski Türkler yaşadıkları coğrafyalarda ayakta kalmak için güçlü ve kuvvetli olmanın önemi büyüktür. Türkler üzerinde yaşadığı coğrafyanın zorunluluğu gereği konargöçer hayat biçimini tercih etmiş; mevsimlerin durumuna göre yer değiştirmiştir. Bu yer değişiminin amacı hayvan sürülerine taze ot ve su bulmak böylece verimi arttırmaktır. Esas geçim kaynakları hayvancılık için gerekli olan bu hayat tarzı beraberinde kendine has bir şekilde yaylak-kışlak mimari yapıların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Çünkü Türklerin yaşadığı coğrafya hem arazi hem de iklim olarak, her daim yeşil olabilen bir yer değildir. Durum böyle olunca Türkler hayvanlarını besleyebilmek için mevsime bağlı olarak yazın yaylalara kışın ise genellikle dağların güney etekleri, nehirlerin derin vadileri ve ormanların kenarları tercih etmişlerdir. Türklerin hâkim oldukları bu coğrafya'nın koşulları Bozkır kültürünün ortaya çıkarak eski Türklerin kültürüne şekil vermiştir. Eski Türklerin hayat tarzından ekonomisine, sanatına, devlet yönetimine kadar etki etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Orta Asya, Kültür, Konargöçerlik.

ABSTRACT

The geography on which the nations live is a determining factor in many areas such as the lifestyle of the nation, its military and cultural activities, its politics, its economy, its cultural life and its daily life. Central Asia, where the former Turks live, is the first homeland of the Turks. Central Asia, the Caspian Sea in the west, the Kyrgyz steppes and the Altai mountains in the north, the east of Mongolia and the West of the People's Republic of China (East Turkestan), the Tibetan plateau in the south, Karakurum-Hindikush-Kopet mountains are located in the central part of the Asian continent . The geographical characteristics of the Central Asia, where the Turks live, have had positive and negative effects on the lifestyles of the Turkish communities living in this region. The most important effect seen on the eye is the culture and character structure of people. The geography and lifestyle of pre-Islamic Turkish societies made it necessary for Turks to be ready for the difficult situations they might face. It

is important to be strong to survive in the geographies where the ancient Turks live. Due to the necessity of the geography on which the Turks lived, the judge preferred the way of life; according to the seasons. The purpose of this displacement is to find fresh grass and water for the flocks and thus increase the yield. The main sources of livelihood, which is necessary for livestock breeding, has also paved the way for the formation of highland and winter architectural structures. Because the geography inhabited by Turks is not always a place that can be green both in terms of land and climate. When this was the case, the Turks preferred the plateaus to the highlands in summer and the southern slopes of the mountains, the deep valleys of the rivers and the edges of the forests in order to feed their animals. The conditions of this geography, dominated by the Turks, brought out the steppe culture and shaped the culture of the old Turks. It has influenced the life style, economy, art and state administration of the ancient Turks.

Keywords: Ancient Turks, Central Asia, Culture, Immigration.

GİRİŞ

Eski Türk devletlerin yaşadığı bölge olan Orta Asya, Güney Sibirya, Doğu ve Batı Türkistan'ı içine alan, Tanrı Dağları'nın güneyinde ve Cuncarya bozkırlarının kuzeyinde kalan bölgedir. Başka bir deyişle Orta Asya dediğimiz bölge Baykal gölünün güneyinde yer alan düz bir araziden başlayıp batıda Altay-Sayan dağları, Yenisey, Ob, İrtiş nehirleri, Ural dağları, doğuda Kadirgan (Kırgan) dağları, güneyde Taklamakan çölü, Karanlık dağları ve Pamir platosunu da içine alarak Himalayalara ve Hindukuş dağlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı içine alan bölgedir (Ardel, 1992:8). Bu geniş coğrafyanın kuzey kısmını ormanlık alan oluştururken güneyi dağlık ve çöl alanları ile kaplı ve orta kesimi bozkır arazisidir (Ardel,1992:12). Türkler bu coğrafyada başlangıçta konargöçer bir yaşantı sürmüş ve zamanla konargöçer hayatın yanı sıra yerleşik hayata geçmiştir. Türklerin siyasal kültürünün oluşumu ve gelişiminde ister istemez konargöçer hayat tarzının çok önemli bir yeri vardır. Türkler Orta Asya coğrafyasında bozkırlar sadece çöl olmayıp, bol otlakları ile besiciliğe elverişli, hatta kuru ziraata imkân verecek ölçüde verimli olmuştur (Kafesoğlu,1983:201). Ancak iklimin sert oluşu sebebiyle tahıl ürünleri yetiştirebilmektedir. Kara ikliminin hüküm sürdüğü bozkır coğrafyasında, kışlar uzun ve soğuk, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Orta Asya coğrafyasının Altay bölgesinin iklim şartları diğer bölgelere kıyasla biraz daha ziraata müsaittir. Altay bölgesi nebat ve hayvanca oldukça zengin olmasının yanı sıra ziraat yapımına uygun verimli vadilere ve ırmaklara sahiptir (Kafesoğlu, 1983:202).

Bozkır coğrafyasının şartları göçebe kültürünün en yüksek derecesi olan atlı çoban kültürünün teşekkülünde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Birçok büyük devletlerin kurucuları ve çeşitli Türk budunları bu bölgede yetişerek, doğu, batı ve güneye devamlı surette akınlar yapmışlardır (Rasonyi, 1991:3). Orta Asya bölgesinin zor şartları, Türklerin sağlam yapılı, dinamik ve mücadeleci insanlar olmasını, iyi birer savaşçı olarak yetişmelerini, diğer topluluklara karşı üstünlük kurmalarını sağlamıştır (Rasonyi,1991:3). Başta Orta Asya coğrafyası olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde devletler kuran Türklerin konargöçer hayatında demirin ve atın önemli bir yeri vardır. Konargöçer hayat tarzı yaşayan Türk toplulukları için tabiat şartlarıyla boyun eğmeden mücadele etmek oldukça önemlidir. Bu düşünce tarzı onlarda istiklal duygusunun temellerini atmıştır. Bu sebepten dolayıdır ki göçebelik birçok bakımdan yerleşik yaşamdan daha üstün bir yaşama tarzı olmuştur. Konargöçer hayat yaşayan Türklerde devletin temel unsurlarını halk, istiklal, ülke ve kanun oluşturmuştur. Halkta sınıf farkının olmaması, sürekli mücadele, devlete bağlılık ve devletin

varlığının milletin varlığıyla aynı görülmesi devletin oluşumu ve bekasında önemli bir yer tutmuştur.

1.Konargöçer Hayat Tarzına Dayalı Sosyal ve Ekonomik Sistem

Orta Asya'nın olumsuz tabiat koşulları bu bölgede yaşayan toplumları konargöçer bir hayat yaşamaya mecbur kılıyordu. Eski Türkler Orta Asya'nın zor koşullarını aşarak bölgeyi kendilerine elverişli bir hale getirerek bozkır kültürü etrafında yeni bir ekonomik sistem oluşturmuşlardı. Bu bölgede konargöçer hayat yaşayan Türk topluluklarının başlıca geçim kaynağı başta hayvan yetiştirmek, ehlileştirmek olmuştur. Hayvancılık sadece yabancı hayvanları ehlileştirmek değildi. Aynı zamanda hayvanları doyurmak için yeni otlaklar sağlanmalıydı. Hayvancılık, Orta Asya Türk ekonomisinin temelini oluşturmaktaydı. Çin kaynaklarına bakıldığında Orta Asya Türkleri için, göçebe deyimini kullanmıyorlardı. Onlara göre Türkler, "*Qtlar ile suları takip ederek*" yaşarlardı. Bunun da çok önemli ekonomik bir anlamı vardı (Rosanyi,1991:3). Çinlilerin bu deyimlerinden de anlaşıyordu ki Türkler bir yere yerleşemedikleri için değil; hayvanlarına ot ve su bulmak için dolaşıyorlardı. Oldukça güç olan bu yaşayış, çobanlık mahareti gerektirmekte ve bununla birlikte bozkır kültüründe yaşayan Türk toplumların askerlik kabiliyetlerini artırarak onlara sorumluluk yüklemekteydi. Tüm bu niteliklere ilaveten bu coğrafyada yaşayanlara birtakım ahlaki erdemliliğin yanı sıra ileri görüşlülük, fiziki üstünlük sağlamaktaydı (Rosanyi,1991:3).

Orta Asya coğrafyasında ziraat yapılabilecek bölgeler azdı. Ama insanlar da yaşamak ve yiyeceklerini bulmak zorunda idiler. (Ögel,1971:13). Mevcut şartları iyileştirerek hayata geçirmek Türklerin yaşam şekli haline gelmişti. Bilhassa arabalar üzerinde ve yahut da atlarla taşıdıkları çadırlarını, hayvanlar için elverişli yaylalara götürüyorlar ve mevsimlere göre yer değiştiriyorlardı. Çin kaynaklarında Uygurlardan, "*arabaları yüksek tekerlekli kavimler*" diye bahsedilmektedir (Ögel,1971:12). Çin kayıtlarında bu şekilde bahsedilmesinin sebebi ise Orta Asya kavimlerinin arabaları göç ve savaşlarda çok önemli bir rol oynamaktaydı. Türkler bulundukları bölgelerde hem kendilerine has kültürleriyle yaşamış hem de gittikleri yerlere de bu kültürü taşımışlardır. Orta Asya'da yaşayan eski Türklerdeki konargöçer hayat tarzında avcılık bozkır kültürünün vazgeçilmez bir parçasıydı (Bayat, 199:12-14). Avcılık sayesinde göçebe, hem ekonomik bir faaliyet hem de bir araya gelerek eğlenme ve tanışma fırsatı buldukları, millet olma şuurunu benimsedikleri bir ortam hazırlamışlardır (Brion,1981:247). Avlarda büyük şenlikler yapılır ve şölenler ile ziyafetler düzenlenirdi. Büyük halk kitlelerinin katıldıkları avlar Türk tarihinde ve cemiyetinde her zaman için önemli bir rol oynamıştı (Ögel,1971:15). Avcılık Türklerde askerlik yeteneğini geliştirirken bir yandan da millet olma bilincini de güçlendirmiştir (Ögel,1971:21).

Bozkırda yaşayan konargöçer Türk topluluklar yaşam tarzlarından dolayı barınak olarak süratle kurulup yine süratle sökülebilen ve bir yerden bir yere kolayca taşınabilen bu çadırı seçmişlerdi. Elbette ki bu çadırı seçmelerindeki temel etken konargöçer hayat tarzlarının getirmiş olduğu zorunluluktan kaynaklanmaktaydı. Orta Asya da yaşayan Eski Türkler her an harekete hazır ve kolayca yer değiştirebilecek bir çeviklikte olmalıydı (Canibekov, 1995: 23-25). Bu özellikleri sayesinde olası bir tehlike karşısında çadırlar acele sökülüp yola çıkıldığı gibi hayvanları otlatmak üzere gittikleri bölgelerde çadırlarını kısa sürede kurabilme imkanına sahip olmaktaydılar (Ögel,1971:21). Birçok çadırlar kurularak bir "çadır şehri" veya bir köy meydana getirilirdi. Küçük çadır kümelerine de çoğu zaman "oba" denirdi. Her boyun da, ayrı bir otlağı vardı (Ögel,1971:21).

Hayvan yetiştiren ve özellikle de at üzerinde oldukça hızlı hareket edebilen bozkır coğrafyasında yaşayan devletler için özellikle de Türkler için at oldukça önemli bir unsurdur. At bozkırlı için her şey demektir. Eski Türklerde at, ticarete de önemli bir unsur olup at sayesinde Türkler, geniş coğrafyalara hükmederlerken, ekonomilerinin de gelişmesini

sağlamışlardır. Hayvan yetiştirmek göçebe hayatın en önemli uğraşısıdır (Arslan, 1984: 1). At, bozkır insanının her şeyidir, onun ayrılmaz bir parçasıdır. Bozkır coğrafyasında yetişen Türkler at üzerinde uyur, göç eder, sürülerini yönetir, avlanır, savaşa gider, dini inançlarına uygun olarak nadiren kurban edilir, etinden ve sütünden faydalanırdı (Tarhan, 2002:510). At yetiştiren Türkler, daha enerjik ve daha teşkilatçı idiler. Atlar, yine at üstünde otlatılır ve idare edilirdi. Yaylalarda yarı vahşi bir halde otlatılan atların bakımı, binmeğe ve arabaya koşulmak için hazırlanmaları, tedavileri, gerçekten Türkler için büyük işlerdi. Bozkır coğrafyasında hayatlarının büyük bir çoğunluğunu at üzerinde geçiren Türkler atın süratini çok iyi kullanarak (Deer, 1954: 161) bozkırın çetin hayat şartlarına boyun eğmemişlerdir. Orta Asyalı atlı kavimlerin en büyük özelliği hareket halinde olmalarıydı. Bu kavimlerin hareketli hayatı, cemiyete de bir dinamizm veriyordu. Eski Türkler kendilerini bir kurt ve düşmanları da bir koyun sürüsüne benzetirlerdi. Fakat kurtlar da kendileri için az bir tehlike meydana getirmiyorlardı. Her aile ve toplum, komşularından gelecek bir baskınla birkaç saat içinde ortadan kaldırılabiliyorlardı. Atlı baskınlar birden bire bastırır ve birkaç saat içinde de sona ererdi. Her şey sürat içinde olur ve sürat içinde biterdi. (Brion,1981:248).

İç Asya'nın alabildiğine uzanan bozkırlarında atlı bozkır kültürü yüzyıllar boyunca geleneklerini muhafaza etmiştir. (Brion,1981:249). Göçebe hayat süren Türkler at yetiştiriciliğin yanı sıra, koyun, sığır yetiştirmekte olup bulundukları bölgede hayvanlarına ot bulabildikleri sürece kalırlar, sonra başka yerlere göçerlerdi (Ligeti,1981:47). Pişmiş etle beslenir, kısarak sütü içerler, kısarak sütünden yapılan bir çeşit peynir yerlerdi (Orkun,1946:134). Et yer, kıymız içerlerdi. Ayrıca sığır koyun, deve yetiştirdikleri hayvanlar arasında yer almasına rağmen domuz bulunmamaktaydı (Eberhard, 1942:89).

Orta Asya'da konargöçer hayat yaşayan Asya Hunları, Göktürkler ve diğer Türk boylarında savaş olmadığı zamanlarda ava çıkılırdı. Av hayvanına "keyik" denilirdi. Tonyukuk kitabesinde '*keyik yiyecek, tavşan yiyecek oturur idik*' ibaresine rastlamaktayız. Avda ve savaşta herkesin şahsına mahsus atı vardı ki buna "özlük at" denilirdi (Rasonyi,1991:6). Büyük hayvan sürülerin idaresi ve bakımı geniş sahalarda sürekli dolaşma mera ve mülk hukuku bakımından kaçınılması imkânsız çatışmaları doğuruyordu. Kısacası Bozkır kültüründe her şey birbiriyle sıkı sıkıya bağlıydı. Bu zincirleme bağlantı sayesinde bozkır insanının ufku ve cesareti, oymağına bağlılık şuuru, teşkilatçılık kabiliyeti devlet kurmak için bütün vasıflar gelişmekteydi (Rasonyi,1991:6). Ayrıca bozkırın güç hayat şartları, yaşamak için çok mücadele gerektiği yönünde bozkır insanına iyi bir öğretici olmuştur (Rasonyi,1991:6). Türklerin büyük devletler kurmasındaki başarısında bozkır hayatı büyük tesir etmiştir.

Bozkır kültürü at üzerine kurulmuş olmakla beraber prensipleri yalnız attan ibaret olduğunu söylemek doğru değildir. Bütün bunların yanında demirde oldukça önemli bir etken olmuştur. At ve demir bozkır kültürünün iki temel unsurudur (Kafesoğlu,1987:3). Bozkır kültüründe bilhassa da bu kültürün içinde yetişen Türkler siyasi ve sosyal hayatında ata kutluluk derecesinde değer vermiş gerek destanlarında gerekse de yeminlerinde bağlılığını dile getirdiği demir ve demirciliği de aynı kutsal mertebeye yükseltmiştir. Bozkır kültüründeki bu iki ana unsur (at, demir) Türklerin atalarını diğer topluluklardan çok farklı bir dünya görüşü ve yaşayış tarzına götürmüştür (Aksoy, 1988: 233). Eski Türkler demiri en iyi şekilde işleyerek, demirden hayatlarını kolaylaştıracak birçok araç gereçler yaparak diğer toplumlara karşı üstünlük kurmuşlardır (Durmuş, 2009: 118- 127). Türklerin savaşçılık kabiliyetini iyice güçlendiren demirciliği yanında, otlak ve su için mücadele eden bozkırlı, aynı zamanda, huzur içinde yaşayabilmek için insanların karşılıklı saygı hissiyle donanması gerektiğini de öğrenmiş ve insan kütlelerini sürekli olarak barış halinde tutabilmek için toplulukta herkes tarafından uyulması şart olan bir hukuk düşüncesini oluşturmuştur. Yani devlet olma şuurunu ortaya çıkarmıştır. Bozkır kültürünün çetin şartları Türklerde savaşçılık özelliklerini

geliştirmelerinin yanı sıra güçlü bir hukuk fikrini de geliştirmişlerdir At ve demir sayesinde de uyuşuk “yerli” kitleleri zihin durgunluğundan kurtarmıştır. At sayesinde insan iradesine sonsuz faaliyet ufukları açan sürat kavramı ve maddi araç olarak sahip bulunduğu demir aracılığıyla Türkler, kendilerine bağladıkları insanları idare etmek üzere yeryüzünde ilk siyasi kadroları vücuda getirerek, ilk kanun koyucu millet olmuştur (Kafesoğlu, 1987:12).

SONUÇ

Dünyanın en kadim milletlerinden olan Türkler bozkır coğrafyasında köklü ve yüksek bir kültüre sahip olmuşlardır. Türklerin Bozkır kültürü adını verdikleri bu kültür günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Türklerin Orta Asya coğrafyasında Bozkır kültürü oluşumu, gelişimi ve diğer kültürlerle yayılışı ile kendine has bir yapı oluşturmaktadır. Türk kültürünün oluşumu ve gelişiminde çevre şart ve imkânları büyük ölçüde etkili olmuştur. Eski Türkler üzerinde yaşadıkları Orta Asya coğrafyasının zor koşullarının üstesinden gelmeyi başararak kendilerine has Bozkır kültürünü oluşturarak bozkırların sunduğu imkânlardan faydalanmayı bilmişlerdir. Bozkır coğrafyasının sunduğu olumsuz şartları elverişli hale getiren Türkler düşünce ve kabiliyetlerinin birleşmesiyle Türk kültürü oluşarak gelişme imkânı bulmuştur. Türkler atı başlangıçta binek hayvanı olarak kullanmış, taşınabilen çadır evleri kullanarak, demirden en iyi şekilde yararlanmışlardır. Eski Türklerde arabalarda taşınabilen evlerin kullanımı, Türk kültürünün gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Kışlaktan yaylağa, yaylaktan kışlağa ve otlaktan otlağa gidiş gelişlerde taşınabilen evler, Eski Türklerle büyük kolaylık sağlarken Türk kültürüne de hareketlilik kazandırmıştır. Eski Türklerde taşınabilen evler konargöçer hayatın merkezinde yer almıştır. Eski Türklerin demiri kullanmaları da kültürlerinin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Eski Türkler demiri en iyi şekilde işleyerek, demirden hayatlarını kolaylaştıracak birçok araç gereçler yapabilmişlerdir. Bilhassa da savaş araç gereçlerinin demirden oluşu, Türklerin diğer toplumlara karşı üstünlük kurmalarında etkili olmuştur. Eski Türklerin ekonomisinin temelini konargöçer hayat tarzı gereği hayvancılık oluşturmaktadır. Eski Türklerin iktisadi hayatında hayvan besleyiciliği ön plana çıkmıştır. Türkler at, koyun, keçi, deve, yak gibi hayvanları beslemişlerdir. Şüphesiz Türk iktisadi hayatının merkezinde at bulunmaktaydı. Eski Türkler, tarım yapılabilecek yerlerde ise tahıl üretimi yapmaktaydı. Eski Türkler, bulundukları coğrafyanın kendilerine sunduğu imkânlardan en iyi şekilde yararlanmışlardır. Onlar için hayatın üç temel gayesi olmuştur. Bunlar av, sürü ve akındır. Onlar ava çıkarak hem spor yapmışlar hem de iktisadi bakımdan avladıkları hayvanların eti ve kürkünden yararlanmışlardır. Daha da önemlisi, av esnasında kazandıkları deneyimi gerçekleştirdikleri akınlara taşıyabilme imkânı bulmuşlardır. Hayvan sürülerini otlatmaları onlarda hâkimiyet ve hükmetme ruhunun oluşup gelişmesine imkân vermiştir. Kısacası Eski Türklerin üzerinde yaşadığı coğrafya onların bütün hayatlarına etki etmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım (1998), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, I*, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Ardel, Ahmet. (1992), "Türk. Ülkelerinin Tabii Coğrafyası", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, s.5-9.
- Arslan, Mahmut. (1984), *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasî Yapı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli, "Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş", Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, 2009.
- Brion, M. (1981), *Hunların Hayatı, Mart*, Orkun Yayınları, İstanbul.
- Canibekov, Özbekali.(1995), *Colayırıkta, Kökeykesti Takırıpta Sukbat*, Almatı, Ravan.
- Deer, Jozsef. (1954). "İstep Kültürü", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII/1-2, ss. 159- 176.
- Durmuş, İlhami. (2009), *Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk*, Maya Akademi Yayınları, Ankara.
- Eberhard, Wolfram. (1942), *Çin'in Şimal Komşuları*, (nşr. Nimet Uluğtuğ), İdeal Matbaası, Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1983), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ligeti, Lajos. (1981), *Bilinmeyen İç Asya*, (nşr. Sadrettin Karatay), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Orkun, Hüseyin Namık. (1946), *Türk Tarihi*, Akba Yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin. (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Rasonyi, Laszlo. (1991), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Tarhan, M. Taner. (2002), *Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler*, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.

ESBÂB-I NÜZÛL RİVÂYETLERİNİN TEFSİR YORUMLARINA ETKİSİ

-ENFAL SÛRESİ 55-58. ÂYETLER BAĞLAMINDA-

THE EFFECT OF ASBAB AL-NUZUL AR-RIWA'IS ON TAFSIR INTERPRETATIONS

- IN THE CONTEXT OF SURAH AL-ANFAL, VERSES 55-58 -

Doç. Dr. Sami KILINÇLI

Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Müfessir Kur'an'daki lafızlardan kast edilen murad-ı ilahiyi keşfetmeye ve yorumlamaya çalışmaktadır. Kur'an'da konular gelecek asırlardaki muhatapların değil doğrudan muhatapların anlama durumları esas alınarak anlatıldığı için zaman, mekân ve şahıslar gibi unsurlara açık bir şekilde yer verilmemiştir. Kur'an lafzi düzeyde, nüzul vasatından farklı ortamlarda okunduğunda tarihten, kültürden ve belli muhataplardan azade bir metin izlenimi, algısı oluşturmaktadır. Nüzûl vasatından uzak, farklı tarihlerde yaşayan okuyucu veya müfessir Kur'an'la kendisi arasındaki anlam açığını rivâyetler yoluyla kapatmaya çalışmaktadır. Metinle aramızdaki farkı kapatmak, metnin neyi ve kimi anlattığını bulmak metindeki bazı işaretleri görebilmeyi ve nüzûl sürecine vâkıf olmayı gerektirmekle birlikte temelde rivâyetlere dayanılarak çözülebilen bir durumdur. Ancak rivâyetler kendi içinde bir takım sorunlar barındırdığı gibi müfessir üzerinde de bir baskı ve ağırlık da oluşturmaktadır. Ayrıca ilk müfessirlerin tercihleri de sonraki müfessirler için bir engele de dönüşebilmektedir. Müfessir rivâyetleri tahlil edecek tutarlı bir bakış açısına ve cesarete sahip olmadığında rivâyet ağlarına takılarak çaresizlik ve kararsızlık içinde kalabilmektedir. Rivâyetlerin dikkatli tahlil edilememesi sonucunda kronolojik ve tematik olmayan Kur'an metni karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Mekkî sûrelerde Medenî, Medenî sûrelerde Mekkî âyetlerin varlığı, mükerrer nüzûl ve hükmü nüzûlünden sonraya bırakılan âyetler gibi kabuller Kur'an'ın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu yönüyle rivâyetler bir imkân olmanın ötesinde bir engele dönüşmektedir. Bu açıdan nüzul tarihinden uzaklaşmak Kur'an'ın anlaşılması için bir imkânı değil imkânsızlığı, zorluğu ifade etmektedir. Rivâyetler anlamın takdir edilmesinde belirleyici olduğu kadar yorumun istikametinin belirlenmesinde de rol sahibidir. Tercihteki yanlışlık anlam ve yorumun da istikametinin sapması demektir. Bu çalışmada Enfal sûresi, 8/55-58. âyetler özelinde rivâyetlerin âyetlerin konu ve muhataplarını belirlemeden asıl etkili olduğunu araştırdık. Çalışmamız sonucunda aslında Kaynuka oğullarının Medine'den sürgün edilmesini konu edinen âyetlerin bazı rivâyetlerinde etkisiyle âyetlerde zikredilen bilgilerin yanlış tefsir ve te'vil edilmesinin sonucunda Kureyza oğullarının cezalandırılmaları şeklinde anlaşıldığını tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müfessir, Rivâyet, Esbâb-ı Nüzûl

ABSTRACT

The mufassir tries to discover and interpret the the absolute will of God, which is meant by the words in the Qur'an. Since the issues in the Qur'an are explained directly on the basis of the understanding of the current interlocutors rather than the interlocutors of the next centuries, elements such as time, place and persons are not explicitly included. When the Qur'an is read at the level of literacy in different mediums, it creates the impression of a text which is free from history, culture and certain interlocutors. The narrator tries to fill the meaning gap between the Qur'an and the reader or commentator who lives in different dates away from the medium of nuzul. To close the gap between the text and us, to find out what the text tells and who needs to be able to see some signs in the text and to be familiar with the process of the process is basically a situation that can be solved based on ar-riwa'is. However, the narratives have some problems in itself and also put pressûre and weight on the mufassir. In addition, the preferences of the first mufassirs can turn out to be an obstacle for the next mufassirs. When the mufassir does not have a consistent perspective and courage to analyze the ar-riwa'is, he may be caught in the narration networks and remain in despair and indecision. As a result of the inability to analyze the narratives carefully, the text of the Qur'an, which does not stand chronologically and thematic, takes on a complex structure. The existence of the verses Makkiyah in the Surahs Madaniyah and the verses Madaniyah in the Surahs Makkiyah, and the acceptances such as the verses left after the repetition and the provision of the judgment make it difficult to understand the Qur'an. In this respect, the ar-riwa'is become an obstacle rather than opportunities. In this regard, moving away from the history of nuzul is not an opportunity for understanding the Qur'an, but an impossibility and a difficulty. Ar-riwa'is play a decisive role in the appreciation of meaning, as well as in determining the direction of interpretation. Inaccuracy in preference means deviation of meaning and interpretation. In this study, we investigated how effective the narratives are, without determining the subjects and interlocutors of the verses, especially in the 55-58 verses of Surat al-Anfal. As a result of our study, we found that the verses about the deportation of sons of Kaynuka from Medina were misunderstood so far to be punishable as sons of Kureyza, only because of the wrong interpretation and encouragement due to some ar-riwa'is.

Keywords: Tafsir, Mufassir, A-riwa'is, Asbal al-Nuzul

1. GİRİŞ

Müfessir Kur'an'daki lafızlardan kast edilen murad-ı ilahiye keşfetmeye ve te'vil/yorumlamaya çalışmaktadır. Eğer Kur'an lafızları hitabın nüzûlünden asırlar sonra gelecek olan okuyucuların anlama problemlerini, durumlarını dikkate alarak belirlenmiş olsaydı muhataplar, mekânlar ve zaman açıkça kaydedileceği için tefsir kolay bir faaliyet olurdu. Ancak her hitapta ve hatta kitapta olduğu gibi sonraki asırlardaki insanların anlam

durumları değil, ilk muhatapların anlama durumları temel alınarak lafızlar kullanılmış, konular anlatılmıştır.

Lafzi düzeyde, nüzûl vasatından farklı ortamlarda Kur'an okunduğunda tarihten, kültürden, belli muhataplardan azade tarih üstü, evrensel bir metin okunduğu izlenimine, algısına sahip olunabilmektedir. Nüzûl vasatından, tarihinden farklı tarihlerde yaşayan okuyucu veya müfessir Kur'an'la metin düzeyinde kendisiyle arasında olan anlam açığını rivâyetler yoluyla kapatmaya çalışmaktadır. Aslında bu durum âyetin bizzat nüzûlüne şahit olmayan veya şahit olandan bilgi alamayan sahabiler dâhil tabiînle birlikte çoğalan ve artarak devam eden bir durumdur.

Metinle aramızdaki farkı kapatmak ve metnin neyi, kimi anlattığını bulmak metindeki bazı işaretlere, nüzûl sürecine, tarihine vakıf olmakla birlikte temelde rivâyetlere dayanarak çözülebilen bir durumdur. Ancak rivâyetlerde kendi içinde bir takım sorunlar barındırdığı gibi müfessir üzerinde de bir baskı, ağırlık oluşturmaktadır. İlk müfessirlerin tercihleri de sonraki müfessirler için bir engele, fikri faaliyetlerin kısıtlanmasına sebep olabilmektedir. Rivâyetleri tahlil edecek bakış açısına ve cesarete sahip olunmadığında müfessir rivâyet ağlarına takılıp kalmakta ve çaresizlik, kararsızlık içinde kıvrılabilmektedir. Bu yönüyle rivâyetler bir imkân olduğu kadar bir engele de dönüşebilmektedir. İlk dönem âlimler için geçerli olan bu durum sonraki âlimler için daha da zor bir probleme dönüşmektedir. Bu yönüyle nüzûl tarihinden uzaklaşmak Kur'an'ın anlaşılması için bir imkânı değil imkânsızlığı, zorluğu ifade etmektedir.

Kur'an tematik ve kronolojik bir metin değildir. Bu yönüyle karışık ve anlaması zor bir metindir. Ancak her sûrenin de kendi içinde bir anlam örgüsü bulunmaktadır. Rivâyetlerin dikkatli tahlil edilememesi sonucunda metnin karışıklığı bir karmaşaya dönüşmektedir. Mekkî sûrelerde Medeni, Medeni sûrelerde Mekkî âyetlerin varlığının, hükmü nüzûlünden sonra ortaya çıkan, uygulanan âyetlerin olduğunun kabulü gibi yaklaşımlar Kur'an ve açıklaması olan tefsir gerçekten içinden çıkılmaz bir hale, faaliyete dönüşmektedir.

Esbâb-ı nüzûl bilgisi Kur'an-ı Kerim'in nüzûl ortamının "özel bir parçası" olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle esbâb-ı nüzûl, Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğüne dâhil bir olgudur. Yani Kur'an ve esbâb-ı nüzûl birbirinden farklı olgulardır, ama aynı bütünlüğe aittirler. Bu nedenle esbâb-ı nüzûl, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması meselesinde Kur'an'ı "tarihi bir görüş açısı" içine koyar.

Bu tarihî görüş açısı, Kur'an'ın nüzûl ortamını bilmeye, tanımaya imkân verir. Ayrıca Kur'an'ın anlaşılması yolunda iki hususta bizi aydınlatabilir.

1. Âyetlerin ima yoluyla ele aldığı olaylar: Bu âyetlerin imada bulunduğu husus anlamak ancak bu olayları bilmekle mümkündür.
2. Âyetin umum ifadesini tahsis edecek olay veya âyeti zahirinden çevirecek vecihlerden bir vechi bilmek âyetin maksudunun bilinmesine imkân sağlar.

Esbab-ı nüzûl rivâyetleri nüzûl asrını yansıtmakta veya Hz. Peygamber'in Kur'an anlayışını, yorumlayışını aydınlatmaktadır. Tefsir için yapılan esbabı nüzûl rivâyetleri ise sahabe tabiîn

kendi dönemlerinden ve kendi deneyimlerinden bir şeyler katarak Kur'an'ı anlama gayretlerine ışık tutmaktadır.¹

Esbâb-ı nüzûl bilgileri taşıdığı problemlerle birlikte Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğüne dâhil bir olgu olduğu için bu konudaki kabul veya reddedilen rivâyetler anlamın takdir edilmesinde belirleyici olduğu kadar yorumun istikametinin belirlenmesinde de rol sahibidir. Yanlış rivâyetin tercih edilmesi anlam ve yorumun sapması demektir. Bu çalışmada el-Enfâl sûresi, 8/55-58. Âyetlerin muhatapları ve konusunda klasik ve modern dönem tefsirlerdeki anlam ve yorum farklılıkları, bu konuda rivâyetlerin etkisi ve hangi yorumların doğru olduğu konusu tarihî görüş açısı çerçevesinde ele alınacaktır.

Medine'de en güçlülere Nadîr, Kaynuka ve Kurayza oğulları olmak üzere yirmi civarında Yahudi kabilesi vardı. Hz. Peygamber hicretten sonra bunlarla Yahudilerin can, mal ve din hürriyetleri garanti altına alan, öte yandan Medine'ye herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda onların şehrin savunmasına katılmalarını, Kureyş ile ve Müslümanların diğer düşmanlarıyla ittifaka girmemeleri öngören bir antlaşma yapmıştı. Bu kabilerlerden Kaynuka ve Nadîrîler anlaşmaya uymadıkları için Medine'den sürgün edilmiş, Kureyş ile işbirliği yapan Kurayzalıların savaşçıları öldürülmüş, kalanları da esir edilmişti.² İslam'a düşmanlık yapmayan diğer kabilelerle herhangi bir sorun yaşanmamıştı. "Üç büyük Yahudi kabilesi dışındaki Medineli Yahudiler, Müslümanlara karşı girişilen bütün siyasi faaliyet ve eylemlerden vazgeçmiş ve sadece ticaretle meşgul olmakla iktifa etmişlerdi. Böylece onlar hiç bir şekilde Rasulullah'ın huzuruna çıkıp sızlanma ve kendilerini acındırma durumunda kalmamışlardı. O da buna mukabil onlara gâyet müşfik ve mükrim davranmıştır. Hatta o kadar ki onlara devamlı her yıl birçok hediye ve ihsanlarda bulunacak kadar ileri gitmiştir. Bugün elimizde, Benî Ureyd Yahudileri lehine, onlara önemli miktarlara varan hububat verileceğine dair Rasulullah'ın bir fermanının metni bulunmaktadır."³

2. BENÎ KAYNUKA SÜRGÜNÜ

Yahudiler önceleri İslam'ın kendilerine tebliğ edilmeyeceğini, Müslüman olmalarının istenmeyeceğini düşündükleri için Müslümanlarla ilişkilerinde sorunsuz bir süreç izlediler. Ancak Müslümanların Medine'de günden güne güçlenmeleri, ekonomik hayatta söz sahibi olmaya başlamaları özellikle de Bedir zaferini kazanmaları onların İslam'a bakışlarının değişmesine sebep oldu. Aradaki ilişkinin giderek gerildiğini, sertleştiğini Bakara Sûresi'ndeki Yahudilerle ilgili âyetlerin üslubundan da anlayabiliriz. Müslümanların güçlenmesinden genel olarak tüm Yahudiler rahatsız olsalar da en fazla tepkiyi diğer kabilelere göre Medine'nin daha merkezinde oturan, en önemli pazarı kontrollerinde tutan Kaynukaoğulları göstermekteydi.

¹ A. Nedim Serinsu. *Kur'an ve Bağlam*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2008), 145-146.

² Casim Avcı, "Kurayza (Benî Kurayza)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26: 431

³ Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ.. 2 Cilt. (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991), 1: 589.

Onların bu sıkıntılı durumlarından dolayı Hz. Peygamber Bedir Savaşı'ndan döndüğünde bunları Kaynuka çarşısında topladı ve: “Ey Yahudi toplumu! Bedir’de Kureyş’in başına gelen sizin başınıza gelmeden iman edin.” dediği zaman Yahudiler: “Ey Muhammed! Kureyş’ten bir grubu öldürmen seni aldatmasın, onlar savaşmayı bilmiyorlardı, Allah’a yemin olsun ki bizimle savaşırsan bizim nasıl yaman kimseler olduğumuzu anlarsın.” şeklinde cevap verdiler. Hz. Peygamber bu konuşmasıyla kendi güçlerine güvenip, Müslümanları küçümseyenlere: “Ey Yahudiler Allah’ın yardımıyla azınlığın zafer kazanmasında aklını kullanıp hakikati görenler, düşünenler için dersler vardır.” demiştir. Bu konuları açıklayan Âl-i İmrân Sûresi 12 ve 13. âyetler Kaynukalılarla hitaben nazil olmuş ve Yahudilere: “Yenileceksiniz ve ahirette de cehennemi boylayacaksınız.” buyrulmuştur.⁴

Böyle bir ortamda gerginlik sürerken alışveriş için Benî Kaynuka çarşısına giden Müslüman bir kadının tacize uğraması ve çıkan olayda karşılıklı kan dökülmesi anlaşmanın bozulmasına sebep oldu (el-Enfâl 8/58). Hz. Peygamber, hicretten yirmi ay sonra şevval ayının ortasında Benî Kaynukâ’nın mahallesini kuşattı ve on beş gün sonra teslim aldı (Zilkade 2/Nisan 624). Resûl-i Ekrem’in esirlerden, sayılarının yedi yüz civarında olduğu nakledilen savaşçı erkeklerin öldürülmesine karar vermesi üzerine Hazrec kabilesinin reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, Benî Kaynuka’lıların kendilerinin müttefiki olduklarını belirterek bağışlanmalarını istedi. Hz. Peygamber, onun bu isteğini ağırdan aldı; ancak o: “Benim dostlarıma iyi davran.” dedi. Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi. O ısrar etti ve elini Hz. Peygamber’in zırhının yakasından sokarak ısrarını sürdürdü. Bu hareket üzerine Hz. Peygamber kızmış ve yüz ifadesi değişmişti. İbn Übey’e: “Sana yazıklar olsun.” dediyse de İbn Übey: “Mevalim hakkımda iyilik yapıncaya kadar seni bırakmam. Dört yüz zırhlı ve üç yüz zırhsız kişi savaşlarda beni her kötülükten korudular. Sen ise onları bir günde biçmek istiyorsun! Ey Muhammed, korkarım ki, şartlar senin aleyhine döner.” diye cevap verdi. Hz. Peygamber: “Onları serbest bırakın. Allah onlara ve onlarla beraber olana da lanet etsin.” dedi. Kaynukalılara şehirden ayrılmaları için üç gün süre tanındı ve alacaklarını tahsil etmelerine izin verildi. Ticaret ve zanaatla uğraştıklarından toprak sahibi olmayan Benî Kaynukâ’ Yahudileri çok sayıda silâhla silâh yapımında ve kuyumculukta kullandıkları malzemeyi bırakarak Medine’den ayrıldılar.⁵ Müslümanların ele geçirdikleri ganimetler özellikle Muhacirlerin ekonomik olarak güçlenmelerinde etkili olmuştur. Medine’nin en büyük pazarını kontrol eden Kaynukalıların sürülmesi Müslümanların ekonomik alanda da önlerini açmıştır.

⁴ Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişâm. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ ve diğerleri. 2 Cilt. (Şam: Mektebetü İbni Hacer, 1426/2005), 2: 826; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmi’u’l-Beyân ‘an te’vîliâyi’l-Kur’an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4. Baskı. 13 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 2: 191-198.

⁵ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 2: 827-828; Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî. *Kitâbu’l-meğâzî*. Thk. Marsden Jones. 3. Baskı. 2 Cilt. (Londra: 1966), 1: 177-178; İzzet Derveze. *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 3: 179-180; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 576-579; Casim Avcı, “Kaynuka” (Benî Kaynuka), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, TDV Yayınları 2002), 25: 88

“Kaynuka olayı esnasında Medine’deki diğer Yahudi kabileleri yerlerinden kıpırdamamışlardı. Bu da göstermektedir ki o sırada Yahudiler arasında ayrılık ve bölünme vardı. Kaynukalılar, daha önce Hazrecilerin müttefikleriydi. Ayrıca bu durum bize, Yahudilerin Medine Şehir Devleti anayasası hükümlerine tabi oluşlarının, bir bütün halinde olmaktan çok, aralarında her bir zümrenin müstakil bir birlik olarak, ayrı ayrı söz konusu olabileceğini de göstermektedir.⁶

3. BENÎ KURAYZA’NIN CEZALANDIRILMASI

İslâm’ın doğuşunda Medine’de yaşayan üç Yahudi kabilesinden biridir. Hz. Peygamber’in hicretten sonra Medine’deki Arap ve Yahudi kabileleriyle yaptığı Medine Sözleşmesi denilen antlaşmaya Benî Kurayza Yahudileri Evs kabilesinin müttefikleri olarak katılmışlardı. Medine’den sürgün edilmelerinden sonra Hayber’e yerleşen Benî Nadîr, Hz. Peygamber’den intikam almak amacıyla Hendek Gazvesi öncesinde Kureyş ve yandaşlarıyla ittifak yaparken Benî Kurayza’yı da yanına çekmek istedi. Başlangıçta bu ittifaka yanaşmayan Benî Kurayza nihâyet onlara katıldı. Bu gelişmeyle en tehlikeli zamanda ihanete uğrayan Hz. Peygamber, Benî Kurayza’ya karşı bir askerî birliği görevlendirmek zorunda kaldı. Resûlullah, zırhını giyip silâhlarını kuşanarak atına bindi (23 Zilkade 5 / 15 Nisan 627). Kendisi ana birliklerin, sancağı verdiği Hz. Ali de öncü birliklerin başında bulunuyordu Ahzâb sûresinin 26-27. âyetleriyle Benî Kurayza Gazvesi’ne işaret olunduğu kabul edilmektedir. Resûl-i Ekrem kalenin önüne vardığında Yahudi ileri gelenlerine teker teker seslenerek onları İslâm’a davet etti. Olumsuz cevap vermeleri üzerine kalelerinden inmelerini ve teslim olmalarını istedi; bu teklifin de reddedilmesiyle çatışma başladı. Benî Kurayza, karşılıklı ok ve taş atışlarıyla on beş veya yirmi beş gün boyunca kuşatma altında tutuldu. Kuşatma dolayısıyla çaresiz kalan ve münafıklardan vaad edilen yardımın gelmediğini gören Yahudiler Benî Nadîr’in şartlarıyla, yani mal ve silâhlarını bırakıp birer deve yükü eşya ile Medine’den ayrılmayı önerdilerse de Hz. Peygamber bunu kabul etmedi ve sadece kayıtsız şartsız teslim olabileceklerini söyledi. Bir süre daha devam eden kuşatmanın sonunda Benî Kurayza teslim oldu. Yahudilerin hakkında hüküm vermesi için Evs’ten Sa’d b. Muâz hakem tayin edildi. Sa’d, kendisinin vereceği hükme razı olacaklarına dair hem Evsliler’le Benî Kurayza’dan hem de Hz. Peygamber’den söz aldıktan sonra savaşılabilecek yaşta bulunan erkekler öldürülmesi, kadın ve çocuklara esir muamelesi yapılması, mallarının Müslümanlar arasında paylaşılması şeklindeki kararını açıkladı. Resûl-i Ekrem’in de onayladığı bu kararın Tevrat’a uygun olduğu (Tesniye, XX/10-15), Kur’an’da da Allah ve resulüne savaş açan ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlara verilecek cezalar arasında böyle bir hükmün bulunduğu (el-Mâide 5/33-34) görülmektedir.⁷

4. el-ENFÂL, 8/55-58. ÂYETLER KİMİ ANLATIYOR?

⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 579-580.

⁷ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 2: 1020-1032; Vâkıdî, *Kitâbu’l-meğâzî*, 2: 496-531; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 415-417; Avcı, “Kureyza (Benî Kurayza)”, 26: 431-432.

el-Enfâl sûresi, 8/55-58. âyetlerde “Şüphesiz Allah katında yeryüzündeki canlıların en kötüsü, küfürde direnen kimselerdir ki, bunlar asla inanamaz. Bu kâfirlerle bir anlaşma yapsan, her defasında anlaşmalarını bozarlar ve sorumluluk bilince taşımazlar(ne Allah’tan utanırlar ne de kuldand utanırlar). Ey Peygamber! Savaşta onları ele geçirirsen öyle bir darmadağın et ki, geri kalanlara ders olsun, belki böylece düşünüp akıllarını başlarına alırlar. Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez.” buyrulmaktadır.

Bu âyetlerde anlatılan kâfirlerin, düşmanların kimler olduğu konusunda müfessirler çok farklı görüşler beyan etmişlerdir. Mukâtil’e (ö. 150/767) göre bunlar Kurayzalılardır.⁸ Taberî (ö. 310/923) de bunların Kurayzalılar olduklarını, Bedir’de müşriklere yardım ettiklerini nakletmektedir.⁹ İbn Ebû Hâtim’in (ö. 327/938) nakline göre en şerli olanlar Abduddâr oğullarından bir grup; antlaşmayı bozanlar ise Hendek savaşında Müslümanlara ihanet eden Kurayzalılardır.¹⁰ İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201) muhatapların Kurayzalılar, müşrikler, Ka’b b. Eşref ve ashabı olduğuna dair görüşleri nakletmektedir.¹¹ Zemahşerî (ö. 538/1144), Vâhidî (ö. 468/1076) Suyûtî (ö. 911/1505) Ebu Bekr İbnu’l-Arabî (ö. 543/1148) konuyu Kurayza lılar ekseninde açıklamaktadır.¹² Hadisçi, tarihçi ve münekkittliği de öne çıkan İbn Kesîr, (ö. 774/1373) rivâyetler arasında tercih yapmakta zorlanmasından olsa gerek âyetleri siyerdeki herhangi bir olayla ilişkilendirmeden, klasik rivâyetlere değinmeden kelime düzeyinde açıklamaktadır.¹³

Kurtûbî’ye (ö. 656/1258) göre antlaşmayı bozanlar müşriklere silah yardımında bulunan Kurayza ve Nadîrdir. Kurayzalılar Hendek savaşında tekrar antlaşmayı bozmuşlardır. Bu âyetlerde onlar anlatılmaktadır.¹⁴ İbn Âdil (ö. VIII./XIV. yüzyıl) ve Âlûsî’ye (ö. 1270/1854) göre Kurayzalılar önce Bedir’de antlaşmayı bozdular. Muhatapların İbn Tâbût’un da aralarında olduğu altı kişilik grup olduğu yönündeki rivâyet antlaşmayı bozanların liderlerini

⁸ Ebu’l-Hasen Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Ahmed Ferid. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 2: 24-25.

⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 270-272.

¹⁰ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebû Hâtim. *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘azîm*. Thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib, (Mekke: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1417/1997), 5: 1720-1721.

¹¹ Ebü’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü’l-Cevzî. *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1431/2010. 2: 219-222.

¹² Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf’an hakâiki’t-tenzil*. 4 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2008), 2: 218; Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî. *el-Vasît fi tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 3 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), 2: 467-468; Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî. *ed-Durru’l-mensûr fi’t-tefsîri bi’l-me’sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. (Kahire: Merkez Hicr, 2003), 7: 150-151; Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah İbnu’l-Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, 3. Baskı, 4 cilt (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 2: 420.

¹³ Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Kesîr. *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr.. 15 Cilt. (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000), 7: 107-108.

¹⁴ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî. *el-Câmi’uli ahkâmi’l-Kur’ân*. Thk. Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî. 24 Cilt. (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1427/2006), 10: 47-50.

anlatıyor olabilir.¹⁵ Mevdûdî (1903-1979) ise herhangi bir kabile ismi zikretmeden genel olarak Yahudiler demektedir.¹⁶

İbn Âşûr (1879-1973) âyetlerin bazı müşrik kabileler ve münafıklar hakkında nazil olduğuyla ilgili rivâyetleri naklettikten Kurayzalıların Bedir’de müşriklere silah yardımı yaptıklarını da kaydetmektedir. İbn Âşûr bu âyetlerin nüzûl tarihiyle Kurayzalıların cezalandırılması arasındaki kronolojik tutarsızlığı fark ettiği için “Âyette bu muhatapların her defasında anlaşmayı bozdukları zikredilmektedir. Bu da olayın tekrarlandığını gösterir. Bu âyet Bedir’den sonra inmiştir ve o dönemde Kurayzalıların anlaşmayı bozmaları bir defa olmuştur. Eğer âyet Hendek Savaşı’ndan sonra nazil olmuş olsaydı bunlar anlaşmayı iki defa bozmuş olurlardı. Bundan dolayı ilgili âyetlerin Hendek Savaşı’ndan sonra nazil olduğunu söylemek isabetli değildir. Buradaki muhatapların münafıklar olması daha doğrudur.” demektedir.¹⁷

İbn Âşûr’un da dikkat çektiği gibi müfessirlerin kronolojiye dikkat etmeden Bedir sonrasında nazil olan âyetlerle, Hendek savaşındaki ihanetlerinden dolayı cezalandırılan Kurayzalıları ilişkilendirmeleri tutarsızdır. Ancak kendisi de süreci tam olarak takip edemediği, anlayamadığı için muhatapları münafıklar olarak tespit etmiştir.

Kur’an Yolu tefsirinde ise konu net bir sonuca bağlanmadan âyetteki “sonrakilere ders olacak şekilde cezalandırmanın” kimlere nasıl uygulandığına değinmeden ve rivâyetler arasında tercihte bulunmadan şu şekilde açıklanmıştır: “Müşrik, münafık ve Yahudilerden bazı grup ve kabileler Hz. Peygamber’le saldırmazlık, hak ve hukuka saygı, düşmanla iş birliği yapmama gibi konularda antlaşmalar yapıyor, sonra da bunu bozuyorlardı. Mesela Yahudilerden Benî Kaynuka, anlaşmaya aykırı olarak, Müslüman bir kadına tacizde bulunmaları sonrasında gelişen olaylar sonucunda Müslümanlarla savaştılar. Münafıkların reisi Abdullah b. Übey adamlarıyla birlikte Uhud harbinde Müslümanların safında yer almış, sonra askerlerin üçte birini teşkil eden gücünü geri çekerek Müslümanlara zarar vermişti. Allah’tan korkmayanları cezalandırmak ve geride kalanlar için de caydırıcı bir örnek oluşturmak üzere sert tedbirler alınmış, savaşta yakalanmaları halinde aman verilemesi istenmiştir.”¹⁸ Yukarıda aktardığımız bilgiler müfessirlerin bu âyetlerin tefsirinde ne kadar zorlandıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Tarihçi ve nüzûl sırasına göre tefsir yazan Derveze (1888-1984) ise âyetlere daha farklı yaklaşarak şöyle demektedir: “Enfâl Sûresi Bedir Savaşı’ndan sonra inmiştir. Müfessirler bu âyetlerin Beni Kurayza hakkında indiğini söylemişlerdir. Hâlbuki bunların cezalandırılması daha sonraları gerçekleşmiştir. Onlarla ilgili Ahzab Sûresi’nde özel âyetler vardır. Bedir’den sonra Uhud’dan önce meydana geldiğinde kuşku olmayan Benî Kaynuka olayı, ortam ve tarih

¹⁵ Ebû Hafs Ömer b. Ali b. ‘Âdil. *el-Lubâb fî ‘ulûmu’l-kitâb*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd ve diğerleri. 20 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 1419/1998), 9: 546-548; Şehâbeddin Mahmud el-Âlûsî. *Ruhu’l-meânî*, (Beyrût: İdâratü’t-Tıbbî’l-Münîriyye-İhyâu’t-Turâsî’l-Arabî, ts.), 10. 22-23.

¹⁶ Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî. *Tefhimu’l-Çur’an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. 7 Cilt. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 2: 176-177.

¹⁷ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr. *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. (Tunus: Dâru Sahnûn li’n-Neşrve’t-Tevzî’, 1984), 10: 48-49.

¹⁸ Hayreddin Karaman v.dğr. Kur’an Yolu, (Ankara: Diyanet İleri başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 702..

olarak bu âyetlerin ona ilişkin olduğunu göstermektedir. İbn Sa‘d’ın (ö. 230/845) Tabakât’ında: “Bedir olayı gerçekleştikten sonra Benî Kaynuka kinlerini, kıskançlıklarını açığa vurup sözleşmeyi bozdular. Bunlar Yahudilerin en cesur kesimleriydi. Allah: ‘....Bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan...’âyetini gönderince; Rasulullah: ‘Ben, Beni Kaynuka’dan korkuyorum.’ dedi. Bu âyet onlar hakkında indi.” demektedir. Âyet, kendisinden önceki ve sonraki bir takım âyetlerle beraber inmiştir. Rasulullah’ın Bedir savaşı sonrasında gidip onları uyarması arka arkaya sözleşmelerini bozmaları nedeniyledir. Rivâyet de Beni Kaynuka olayının şartlarına uymakta ve âyetlerin onlarla ilgili olduğunu desteklemektedir. Ayrıca âyetin boyutları, onların arka arkaya sözleşmelerini bozduklarını bildirmesi nedeniyle rivâyetten daha kapsamlıdır.”¹⁹

Müfessirlerin kâhir ekseriyetinin âyeti Kurayzalılar olarak açıklamalarının temelinde Enfâl Sûresi 58. âyette anlaşmayı bozanlara unutamayacakları bir dersin verilmesinin emredilmesi bulunmaktadır. Şöyle ki antlaşmayı bozduğu için tüm savaşçıları öldürülüp, diğer üyeleri esir edilen tek kabile Kurayzalılardır. Âyet zahiren bu olay örtüştüğü için müfessirler âyetleri doğal olarak Kurayzalılar olarak açıklamışlardır. Kaynukalılar bu şekilde sert bir biçimde cezalandırılmadıkları için âyetle onları ilişkilendirmek ilk bakışta yanlış gibi görünmektedir. Bundan dolayı kronolojik tutarsızlığı fark etmesine rağmen İbn Âşûr tefsirinde hiç Kaynukalılardan bahsetmemiştir. İbn Kesîr’in de bu âyetlerle ilgili hiç bir tarihi rivâyete yer vermemesini de bu çelişkileri görmüş olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Antlaşmayı bozanların unutulmayacak şekilde cezalandırılmaları emriyle Kaynukalıların sürgün edilmesi arasındaki çelişki algısına düşmek tarihçilerin olayla ilgili naklettiklerini görmediğimiz veya dikkate almadığımızda aslında doğru gibi görünmektedir. Konuyla ilgili tarihi rivâyetlerde Rasulullah’ın Kaynukalıların savaşçılarını öldürmeye karar verdiği ancak İbn Übey’in ısrarı üzerine bu cezayı sürgüne çevirdiği nakledilmektedir. Eğer İbn Übey’in ısrarı olmasaydı onlar da Hendek sonrasında kılıçtan geçirilen Kurayzalılar gibi öldürüleceklerdi. Ancak İbn Übey’in müdahalesi şartları değiştirdiği için Rasulullah (a.s.) Kaynukalılar hakkındaki cezayı içtihadıyla değiştirmiştir. Konuyu bu şekilde ele aldığımızda söz konusu âyetlerle Kaynuka sürgünü arasında çelişki kalmamakta ve âyetlerin muhatapları doğru belirlenmiş olmaktadır. Bundan dolayı en doğru görüşün Derveze’nin açıklamaları olduğunu düşünüyoruz. Kurayzalılar hakkında yukarıda naklettığımız karar verildiğinde daha önce Hazrecliler’in, müttefikleri Benî Kaynukâ‘ yahudileri için aracı olup onları ölüm cezasından kurtardıklarını dikkate alan Evsliler de Resûl-i Ekrem’e gelip ondan müttefikleri Benî Kurayza’ya iyi davranılmasını istemişlerdi.²⁰ Bu bilgi de Derveze’nin görüşünün doğruluğunu desteklemektedir. Bu bilgiler Medine’deki sosyal dengeleri, ittifakları ve bunları Hz. Peygamber’in dikkate almasını da anlatmaktadır.

¹⁹ İzzet Derveze. *et-Tefsîru’l-hadîs*. Trc. Şaban Karataş v.dğr. 7 Cilt. (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5: 367-369; a. mlf, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 3: 178-179.

²⁰ Avcı, “Kurayza (Benî Kurayza)”, 26: 431-432.

SONUÇ

Rivâyetler Kur'an'ı anlamda bir imkân olduğu kadar, doğru bakış açısıyla değerlendirilmediğinde bir engele de dönüşebilmektedir. Kur'an yirmi üç yıllık bir süreçte nazil olduğu için onu anlamının ilk şartı da bu süreci tüm boyutlarıyla iyi bilmek, âyetleri olayların gelişim aşamalarıyla doğru irtibatlandırmak olmaktadır. Selef âlimlerinin otoritesi inkâr edilemez. Ancak bu onların her âyeti doğru anladıkları, rivâyetleri doğru değerlendirdikleri anlamında da gelmemektedir. İlmi tenkidin lüzumu unutulmadan geleneğimizdeki bilgilerin okunması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihî bakış açısı, nüzul süreci, Kur'an-siyer ilişkisi gibi konular dikkate alınmadığında âyet ve sûrelerin nüzul tarihleri, sıralamaları karıştırılmaktadır. Bunu sonucu olarak Kur'an'ın metinsel bütünlüğü yok olmakta, eksik yorumlarla genel olarak Kur'an, daha özelde ise sûreler bütünlükten uzak karmaşık bir yapıya büründürülmektedir. Bu durumda da tefsir ilmi içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.

KAYNAKLAR

Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud, *Ruhu'l-meânî*, Beyrût: İdâratü't-Tıbbî'l-Münîriyye-İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, bs.

Avcı, Casim. "Kurayza (Benî Kurayza)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Avcı, Casim. "Kaynuka" (Benî Kaynuka), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 1. Baskı. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.

İbn 'Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Lubâb fî 'ulûmu'l-kitâb*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd ve diğerleri. 1. Baskı. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, 3. Baskı 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1431/2010.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mekke: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1417/1997.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ ve diğerleri. 2 Cilt. Şam: Mektebetü İbni Hacer, 1426/2005.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr.. 15 Cilt. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İleri başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kurtûbî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'uli ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2008.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *ed-Durru'l-menşûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdûlmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkezi Hicr, 2003.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an te'viliâyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdûlmuhsin et-Türkî. 4. Baskı. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vasît fi't-tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-meğâzî*. Thk. Marsden Jones. 3. Baskı. 2 Cilt. Londra: 1966.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.

**TEFSİR RİVÂYETLERİNİN EKSİK DEĞERLENDİRİLMESİNİN ULÛMU'L-
KUR'ÂN BAŞLIKLARINA ETKİSİ**
-HÜKMÜ ve NÜZÛLÜ TEHİR EDİLEN ÂYETLER ÖRNEĞİNDE-
THE EFFECT OF THE MISSING EVALUATION OF TAFSİR AR-RIWA'IS ON
QURANIC SCIENCES
- THE CASE OF THE VERSES OF WHOSE PROVISION AND NUZUL ARE
POSTPONED-

Doç. Dr. Sami KILINÇLI
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Kur'an'ı Kerim inzal edilmeye başlandığı andan itibaren farklı muhataplarca farklı şekillerde anlaşılmış, yorumlanmış ve yorumlanmaya da devam etmektedir. Kur'an'ı anlama faaliyeti sahabe döneminde kısmi ihtilaflarla karşılaşmış, tâbiînle birlikte bu ihtilaflar artarak ve karmaşılaşarak devam etmiştir. Tefsir ve te'vil faaliyeti ilk dönemlerde her âlimin, sonrasında ise ekollerin anlayışları, paradigmatic yaklaşımlarıyla sistematik bir yapıya oturtulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ulûmu'l-Kur'ân ilmi ve eserleri oluşturulmuştur. Bu ilmi konu edinen kitaplarda Kur'an'ın vahyedilmesi, yazılması, anlaşılması gibi konularla birlikte farklı açılardan sûre ve âyetlerin gruplandırılması da yapılmıştır. Bir âyet hakkındaki ihtilaflı esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivâyetleri müfessirlerin doğru anlam tercihlerini ve yorumlarını da etkilemektedir. Müfessirlerin tercihleri ulûmu'l-Kur'an kitaplarındaki başlıkların belirlenmesinde etkili olmaktadır. “Mâ teahhara hükmuhû an nuzûlihî ve mâ teahhara nuzûluhû an hükmihî” (Hükmü Nüzûlünden, Nüzûlü Hükmünden Sonraya Bırakılan Âyetler) başlığı da bu tür adlandırmaya bir örnektir. Müfessirler bu başlık altında el-A'lâ Sûresi 14 ve 15. âyetleri sadaka-i fitr; el-Beled sûresi 1 ve 2. âyetleri Harem bölgesinde kan akıtmanın cevazı; es-Sebe sûresi 49. âyeti savaş; Fussilet sûresi 33. âyeti ezan ve müezzinlerle ilgili olarak açıklamışlardır. Aslında bu açıklama ve yorumlar söz konusu âyetlerin nüzûl tarihleri ve süreçleriyle uyuşmadığı için âyetlerin aslî anlamlarıyla da bağdaşmamaktadır. Bu anlam tercihleri ve yorumlar mutlak hakikat gibi kabul edildiğinde âyetlerin Mekkîlik, Medenîlik durumları, Kur'an'ın olaylar üzerine o anki sorunlara cevap olarak inzal edildiği gibi hususlarda problemler ortaya çıkmaktadır. Biz bu çalışmada söz konusu rivâyetleri nüzûl süreci ve Kur'an'ın inzal metodu temelinde tahlil ederek âyetlerin bu şekilde anlaşılmasının ve bu tür başlıklandırmaların isabetli olmadığını tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: Rivâyet, Mekkî, Medenî, Ulûmu'l-Kur'ân, Yorum

ABSTRACT

Since the beginning of the Quran, the Holy Quran has been understood, interpreted by different interlocutors in different ways and continues to be interpreted. The understanding of the Qur'an encountered partial conflicts during the Tabi'in period and these conflicts continued with increasing and complexity. Tafsir and gloss activities have been tried to be put into a systematic structure in the first periods with the understanding of each scholar and then the schools and paradigmatic approaches. In this process, Qur'anic sciences and works were established. In these books, the subjects of revelation, writing, and understanding of the Qur'an are grouped together with different surahs and verses. The controversial ar-riwa'is about the asbab al-nuzul and tafsir also affect the choice and interpretation of the correct meaning of the mufasssirs. The preferences of the mufasssirs are effective in determining the titles in the Quranic Sciences books. The title of "Mâ teahhara hükmu hû an nuzûlihî ve mâ teahhara nuzûlu hû an hükmi hî" that is, The Verses of whose provision is postponed after its nüzûl, and of whose nüzûl is postponed after its provision" is an example of this kind of naming. Under this title, the mufasssirs explained the surah al-A'lâ 14 and 15 verses as alms-charity, the verses 1 and 2 of Surah al-Beled as the testament of bloodshed in the Harem region; the 49th verse of Surah al-Saba as war, and Surah al-Fussilet verse 33 as regarding the call to prayer and muezzins. In fact, these explanations and interpretations are incompatible with the original meanings of the verses, as they do not correspond to the history and process of nuzul of the subject verses. When these meaning choices and interpretations are accepted as absolute truths, problems arise such as the status of the verses being Makkiyah or Madaniyah, and the revelation of Qur'an as a response to the current problems on the events. In this study, we analyzed these ar-riwa'is on the basis of the process of nuzul and found that this understanding of the verses and such titles are not accurate.

Keywords: Ar-riwa'is, Makkiyah, Madaniyah, Qur'anic Sciences, Interpretation

1. GİRİŞ

Kur'an Mekke ve Medine'de olaylar üzerine, vâkıa ile mutabık olarak yirmi üç yılda inzal edilmiştir. Âyetlerin dil, üslup ve muhtevaları Hz. Peygamber'e sorulan sorular, Müslümanların ihtiyaçları, gayrimüslimlerle ilişkiler, olayların sahabenin iç dünyasındaki yansımaları, İslam'ın kemâle eriş süreci gibi hususlar temelinde şekillenmiştir. Kur'an'da sahabeye zafer va'd eden âyetler bilgi olarak geleceği anlatmakla birlikte, nüzûl anında mü'minlerin morallerini yükseltmeye, muhaliflerin ümitlerini kırmaya yöneliktir. Rumların Perslilere karşı zafer kazanacaklarını anlatan er-Rum sûresi 1-7. âyetlerde de bu durum açıkça görülmektedir.

Kur'an'ı Kerim nazil olduğu andan itibaren farklı muhataplarca farklı şekillerde anlaşılmış, yorumlanmış ve yorumlanmaya da devam etmektedir. Kur'an'ı anlama faaliyeti sahabe döneminde kısmi ihtilaflarla karşılaşmış tâbînle birlikte tefsir faaliyeti ve ihtilaflar artarak devam etmiştir.

Tefsir ilmi ilk dönemlerde her bir âlimin, sonrasında ekollerin çabaları ve paradigmatic yaklaşımlarıyla sistematik bir yapıya oturtulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ulûmu'l-Kur'an ilmi oluşmuştur. Bu ilmi konu edinen kitaplarda Kur'an'ın vahyedilmesi, yazılması, anlaşılması gibi konularla birlikte farklı açılardan sûre ve âyetlerin gruplandırılması da yapılmıştır. Bu sınıflandırmaların tespitinde âyetlerle ilgili esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivâyetleri belirleyici olmuştur.

Ulumu'l-Kur'an'daki Mekkî, Medenî, hadarî, seferî, sayfî, şitâî, mâ tekerrara nuzûlühû gibi konu başlıkları ve muhtevaları rivâyetler ve rivâyetlerdeki tercihler etkisiyle oluşmuştur. Bu husus bilinmediğinde klasik kaynaklarda yazılan bilgiler mutlak doğrular gibi algılanarak kabul edilmekte herhangi bir eleştiri ve değerlendirmeye gidilememektedir. Bu ise ilmi düşüncenin donuklaşmasına sebep olmaktadır. Hâlbuki müfessirler arasındaki birçok ihtilaf kaynağı rivâyet tercihlerine, rivâyetleri değerlendirme kriterlerine dayanmaktadır. Mesela bazı âyet ve sûrelerin hem Mekke'de hem de Medine'de nazil olduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerden biri tercih edildiğinde âyetin bir defa nazil olduğu kabul edilirken, rivâyetler arasında tercih yapılamadığında nüzûlün tekrarından bahsedilmektedir. Bir âyetin Mükerrer nazil olmasında, o âyetin şanını yüceltmek, taşıdığı manaların unutulmamasını sağlamak gibi hikmetler olduğu ifade edilmiştir.¹

Muhsin Demirci'ye göre: “Nakledilen her iki rivâyet sahih olmakla birlikte ne aralarında birini diğerine tercih ettirici bir sebep, ne de olayların zaman bakımından uzaklığı sebebiyle aralarını cem ve te'lif etmek mümkün değilse o zaman sözü edilen rivâyetlere konu olan âyetin mükerrer nazil olduğu kabul edilmesi esbabu'n-nüzûl rivâyetlerindeki önemli meselelerden biridir. Rivâyetlerin arasını cem edemeyen ve aralarında tercih sebebi bulamayan İbn Teymiyye (ö. 724/1323), ez-Zerkeşi (ö. 794/1391), es-Suyûtî (ö. 911/1505) ve ez-Zerkanî gibi âlimler, bu tür âyetlerin inzalinde ‘tekerrür’ olduğunu ileri sürmüşlerdir.”² “Sebeb-i nüzûl rivâyetlerindeki çelişkileri çözmek, problem olarak görülen hususların halli için ortaya atılan bu teori, problemi çözme bir yana, içinden çıkılmaz başka problemlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Sırf yapılan nakilleri kurtarmaya yönelik böyle bir anlayışın ortaya çıkardığı problemleri de hesaba katarak, geçmişte ileri sürülen mükerrer

¹Konuyla ilgili rivâyetler için bk. Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî. *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006), 1: 127-128. Konunun değerlendirilmesi için bk. Muhsin Demirci. “Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzûl”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Ocak 2014): 5-21.

²Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûlün Kur'an Tefsirindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12 (1994): 15.

nüzûl yönteminin isabetli bir yol olmadığını söyleyebiliriz.”³ Nedim Serinsu’ya göre de teaddüd/tekerrür iddiası Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında esbâb-ı nüzûlün yetersiz kaldığını gösteren sebeplerden birini oluşturmaktadır.⁴

Benzer bir çözüm yolu olarak teklif edilen fakat probleme dönüşen diğer bir konu ise hükmü ve nüzûlü te’hir edilen âyetler konusudur. Bu konuyu ilk defa kaydeden Zerkeşî’dir. Suyûtî onun söylediklerini bazı ilavelerle birlikte tekrar etmiştir.⁵ Bu başlık da esbâb-ı nüzûlün Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında yetersiz kaldığını gösteren sebeplerden birini oluşturmaktadır. Konuyla ilgili rivâyetlerin tasnif edilmeleri ve rivâyet sıygalarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili kaydedilen görüşlerden taahhür meselesinin büyük ölçüde kişisel yorumlarla (te’vil) dolu bulunduğu kanaatini oluşturmakta veya Zerkeşî ve Suyûtî’nin de bu konuda çok da iddialı olmadıklarını düşündürmektedir.⁶ Rivâyet sıygalarına dikkat edilmesi önemli olmakla birlikte rivâyetlerin Kur’an’ın nüzûl süreci ve Kur’an-sîret ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi daha genel ve tutarlı bir yol olarak görünmektedir. Âlimler bu başlık altında el-A’lâ Sûresi 14 ve 15. âyetlerin sadaka-i fitr; Beled sûresi 1 ve 2. âyetlerin Harem bölgesinde kan akıtmanın cevazı; Sebe sûresi 49. âyetin savaş; Fussilet sûresi 33. âyetin ezan ve müezzinleri anlattığına dair görüşleri bunlara yönelik bazı eleştirilerle birlikte olarak açıklamışlardır.⁷ Biz bu çalışmada söz konusu rivâyetleri ve kabulleri nüzûl süreci, Kur’an’ın konu anlatım üslubu ve Kur’an-sîret ilişkisi gibi açılardan tefsir kaynaklarındaki görüşleri temel alarak değerlendireceğiz.⁸

2. HÜKMÜ ve NÜZÛLÜ TEHİR EDİLDİĞİ İDDİA EDİLEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVAYET VE GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

el-A’lâ Sûresi 14 ve 15. âyet (15) *وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى* (14) *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى* “Hiç şüphesiz nefisini arındıran, Rabbinin ismini zikredip namazını kılan/O’na ibadet eden kurtuluşa erecektir.” buyrulmaktadır. Mukâtil b. Süleyman’a (ö. 150/767) göre bu âyetler zekâtını veren, tevhidi kabul eden ve beş vakit namazını kılanları müjdelemektedir.⁹ Taberî (ö. 310/923) 14. âyetin şirkten arınmak, iyi davranış sahibi olmak, tevhide inanmak; zekât vermek, yardımda bulunmak anlamlarını yanı sıra bu âyette sadaka-ı fitr kast edildiğini görüşünü de nakletmektedir. Sadaka-ı fitr görüşünü savunanlar delil olarak Medine’de bir sahabinin diğerine fitr sadakasını verdiğini rivâyetini de aktarmaktadır. 15. âyet ibaresi tevhide

³ Demirci, “Nas-Olgü İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzûl”, 21; a. mlf “Esbâb-ı Nüzûlün Kur’an Tefsirindeki Yeri”, 15.

⁴ A. Nedim Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2008), 97-101, 152-162.

⁵ Bk. Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam*, 102-106.

⁶ Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam*, 161.

⁷ Bk. Bedreddin Muhammed b. Abdullah e-Zerkeşî. *el-Burhân fî ‘ulumi’l-Kur’an*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1428/2007), 1: 46-47; Suyûtî. *el-İtkan fî ‘ulumi’l-Kur’an*. 1: 129-130; İbn ‘Akîle, Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve’l-ihsân fî ‘ulumi’l-Kur’an*. 2. Baskı. 10 Cilt. (Riyad: Dâru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 1421/2011), 1: 332-335.

⁸ Konunun daha farklı açıdan ele alınmasıyla ilgili olarak bk. Muhammed Selman Çalışkan. “Kur’ân Vahyinde Nüzûlün Tekaddümü Yahut Hükmün Teahhuru Meselesi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (Güz-2019): 313-333.

⁹ Ebu’l-Hasen Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferid. 1. Baskı. 3 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 3: 477.

inanmak, Allah'ı zikretmek, O'na dua etmek ve O'na yönelmek anlamlarına gelmektedir. Taberî kendi görüşü ise “Küfürden ve isyandan, günahlardan arınan, Allah'ın emrettiği şekilde davranan ve farzları yerine getiren kurtulmuştur” şeklinde açıklamaktadır. “sallâ” kelimesi beş vakit namaz, Ramazan bayram namazı olarak ve dua yorumlanmıştır. Ancak Taberî'ye göre doğru anlam “namazlardır/beş vakit namazdır” Çünkü namazda hamd etmek, temcîd/Allah'ı övmek ve dua bulunmaktadır.¹⁰

İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) İman etmek, şirkten arınmak görüşlerinden sonra Hz. Peygamber'in fitr sadakasını emrettiğini ve bu âyeti de delil olarak okuduğuna dair rivâyetin senedinin zayıf olduğunu kaydetmektedir. Aynı şekilde Atâ'nın (ö. 126/744) İbn Abbas'a (68/687-688)“bu âyet fitr sadakasını anlattığı görüşüne ne dersin?” sorusuna “ben bunu duymadım. Âyette bütün zekât, sadakalar kast ediliyor” demiştir.¹¹ Sa'lebî (ö. 427/1033) konuyla ilgili görüşleri naklettikten sonra “Sûre icmâen Mekkî olduğu ve Mekke'de de bayram ve fitr sadakası olmadığı için bu yorum tutarlı değildir.”¹²

Beğavî (ö. 516/1122) âyetlerde tevhid, malın temizliği, sadaka-ı fitr; bayram namazı görüşlerini naklettikten sonra “Bazıları Sûre Mekkî olduğu ve Mekke'de de bayram ve fitr sadakası olmadığı için bu yorum tutarlı değildir demektedirler. Hükümü Mekke'nin fethinde açığa çıkan, uygulanan el-Beled sûresinin ilk iki âyetinde olduğu gibi âyetin nüzûlü hükmünden önce yani hükmün uygulanmasından önce nazil olmuş olabilir. Hz. Ömer: ‘Ben önceleri Kamer 45. âyetindeki ‘*Bu müşrikler yenilecekler ve arkalarına dönüp kaçacaklar*’ âyetini Bedir zaferinden sonra Hz. Peygamber'in müşrik cesetlerine değneğiyle dokunup bu âyeti okuyana kadar anlamıyordum’ demiştir. Bu âyetlerde de aynı durum söz konusudur.”¹³ demektedir. Suyûtî (ö. 911/1505), diğer görüşlere ek olarak Hz. Peygamber bu âyetleri okur bayram namazından önce de sadaka-ı fitr dağıtırdı ve İbn Ömer'in âyeti bu konuda indığı görüşünü nakletmektedir.¹⁴ Râzî (ö. 606/1210) önceki âyetlerde Allah'ın gösterdiği delilleri düşünmeyen, ders almayanlar eleştirildikten sonra iyilere va'd içeren âyetler geldi. En büyük temizlik kalbin küfrün karanlığından arındırılması olduğu için âyette küfür, şirkten arınanlar kurtuldu buyrulmuştur. Zikirden kasıt marifetle dolu kasıt kalple zikirdir. Salat namazdır. Çünkü namazda tevazu, huşu, Allah Teâlâ'nın büyüklük ve yüceliğinin marifetiyle kalp nurlanır. Klasik görüşlerde iki açıdan problem vardır: 1. Allah Teâlâ'nın konu anlatımı usulünde önce namazı sonra zekât zikredilmektedir. Bu âyet bu üsluba uymamaktadır. 2. Sa'lebî'nin dediği gibi sûre ittifakla Mekkîdir. Mekke'de bayram namazı ve fitr sadakası mevcut değildi. Ayrıca âyette “tezekkâ” fiili kullanıldı. Hâlbuki mal için “zekâ” fiili

¹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmi'u'l-Beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4. Baskı. 13 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 12: 546-548.

¹¹ Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî İbn Ebû Hâtim. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. (Mekke: Mektebetü Nezâri'l-Bâz, 1417/1997), 10: 3417-3418.

¹² el-Hemmâm Ebû İshak Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşfe'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Muhammed b. Âşûr, Nazîr es-Saîdî, 10 cilt, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1422/2002), 10: 344.

¹³ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Mahmud Abdullah en-Nemr v.dğrlr. (Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1409/1988), 8: 402-403.

¹⁴ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî. *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. (Kahire: Merkezu Hicr, 2003), 15: 368-373.

kullanılmaktadır. Burada “tezekkâ” amelin riya gibi kusurlardan temizlenmesi için kullanılır.¹⁵ Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ilk önce tezkiye anlamını daha sonra ise diğer görüşleri nakletmektedir.¹⁶ İbn Âşûr klasik görüşlere hiç değinmeden “Âyetlerde olumsuz karakterden sonra iyiler övülüyor. Tezekkâ nefsinin terbiye eden, bu konuda gayret edip sonuca ulaşandır.”¹⁷ demektedir.

Yukarıda görüldüğü üzere âyetlerde hükmün tehirinin olduğunu görüşünü sadece Beğavî savunmaktadır. Bazı müfessirler fîr sadakası ve bayram namazı görüşlerini hiç nakletmemekte, bazıları diğer görüşlerin için de aktarmata, İbn Abbas bu görüşe katılmamış, İbn Ebû Hâtim, Sa‘lebî ve Râzî ise söz konusu iddiaları eleştirmiştir. Sonuç olarak âyetle ilgili hükmün tehiri görüşünün tefsir kaynaklarında muteber bir yorum olarak kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

el-Beled sûresi 1 ve 2. âyetlerde (2) وَأَنْتَ حَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ (1) لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ “*Yemin ederim bu beldeye, senin içinde yaşadığın bu beldeye*” buyrulmaktadır. Harem bölgesinde kan akıtmanın cevazı olarak yorumlanmaktadır. Mukâtil b. Süleyman, Taberî, İbn Ebû Hâtim ve Suyûtî’ye göre bu âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e “Ne senden önce ne de senden sonra kimseye Harem’de kan akıtmaya izin vermedim. Sadece sana Fetih günü kısa bir zaman izin verdim” buyurmaktadır. Hz. Peygamber de bu izinden dolayı Mekke’nin fethinde Müslümanlara kılıç çeken Mikyas b. Dabâbe el-Kinânî ve benzerlerini öldürmüştür.¹⁸ es-Sa‘lebî, diğer görüşlerin yanısıra Şurahbîl b. Sa‘d’ın “Bu müşrikler Harem’de avlanmayı haram sayıyorlar ama seni öldürmeyi ve sürgün etmeyi helal sayıyorlar.” görüşünü nakletmektedir.¹⁹ Zemahşerî (ö. 538/1144) Sa‘lebî’nin görüşünü ilk olarak verdikten sonra diğer görüşün de savunulduğunu kaydetmektedir.²⁰ Râzî’ye göre sûre icmâen Mekkîdir. Buna göre anlam “Ey Muhammed! Sen bu şehirde mukimsin ve âyetler sana nazil oluyor. Bu müşrikler Mekke’nin haremlğine her konuda saygı gösteriyorlar. Ancak Allah Teâlâ sana nübüvvet lütfetmesine rağmen sana eziyeti, öldürmeyi helal kabul ediyorlar. Diğer insanlara zarar vermeyi haram kabul ederken senin hakkında bunu da helal görüyorlar. Onlara göre sen onlar için helal olmuş oluyorsun.” şeklindedir. Bu âyetle Hz. Peygamber’e güç verilmiş, kalbi sağlamlaştırılmış ve müşriklerin ilkesiz, ölçsüz düşmanlıkları taaccüple dile getirilmiş, eleştirilmiştir. Diğer klasik görüşleri ikinci sırada naklettikten sonra “Eğer sûre Mekkîdir ve Mekke’deki durumu anlatıyor, ikinci görüş nasıl sahih olabilir denilirse bazen lafız hali anlatırken manası gelecek anlamında

¹⁵ Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed er-Râzî. *Mefâtihi’l-gayb*. 32 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401/1981), 31: 148.

¹⁶ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmansur v.dğr. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413/1993), 8: 454.

¹⁷ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. (Tunus: Dâru Sahnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1984), 30: 287-288.

¹⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 485; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 12: 584-586; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 10: 3432; Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 15: 432-436.

¹⁹ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân’an tefsîri’l-Kur’ân*, 10: 206-207; Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd el-Beğavî, *Me‘âlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. (Riyad: Dâru’l-Tayyibe, 1412), 8: 429.

²⁰ Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf ‘an hakâiki’t-tenzîl*. (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 2008), 4: 757.

olabilir.”²¹ demektedir. Râzî’nin bu savunmasına karşılık Mekkî olduğu temelinde yapılan görüşü ilk görüş olarak vermesi onun bunu daha sağlam olduğunu kabul ettiğini ancak rivâyetler arasında tercih yapmakta da zorlandığını göstermektedir.

Ebû Hayyân “Sûre Mekkîdir. Âyette Hz. Peygamber’e ‘Sen mukimsin, bunlar sana zarar veriyorlar, ilkesiz davranıyorlar” görüşünü aktardıktan sonra ‘Sûrenin istikballe alakası yok diyerek âyetlerin Mekke’de kan akıtılmasına izin verilmesi olarak yorumlanmasını eleştirmektedir.²² İbn Âşûr “Sûre Mekkîdir ancak ikinci âyeti Mekke’nin fethiyle alakalı yorumlayanlar medeni olduğunu söylemişlerdir. İlk âyetteki “hâzâ” ism-i işareti dinleyenlerin zihinlerinde var olan Mekke’yi anlatıyor.” dedikten sonra Râzî’nin görüşünü ve diğer yorumları aktarmaktadır.²³

Yukardaki görüşlerden sûrenin nüzûl zamanı ve ortamını dikkate almayan Mukâtil b. Süleyman, Taberî, İbn Ebû Hâtim ve Suyûtî gibilerin âyetleri Mekke’de kan akıtılmasına izin verilmesi olarak; süreç ve ortamı dikkate alan Zemahşerî, Ebû Hayyân ve İbn Âşûr müşriklerin ilkesiz davranarak Mekke’de, Harem’de Hz. Peygamber’e baskı uyguladıklarını söylemektedirler. Diğer görüşe de haklılık payı vermeye çalışsa da Râzî’nin de bu görüşü doğru kabul ettiği anlaşılmaktadır. İlk görüşün nüzûl sürecini dikkate alınmadığı ve rivâyetler herhangi bir tenkide tabi tutulmadığı için savunulduğu, aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Müşriklerin inkârlarının ve Hz. Peygamber’in tebliğinin anlatıldığı bir bağlamda Sebe sûresi 34/49. âyette Allah Teâlâ’nın hakkı, hakikati ortaya koyduğunu, batılın yok olup gittiği açıklanmıştır. (49) *قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ* Bu âyetteki “hakkın” İslam ve Kur’an; “bâtılın” şeytan, putlar, hakkın zıddı olan şeyler olduğu söylenmiştir.²⁴ el-Mâverdî (ö. 450/1058) ve Kurtûbî’ye (ö. 671/1273) göre “hak” peygamber gönderilmesi, Kur’an, kılıçla cihad etmektir.²⁵ Râzî, Ebû Hayyân ve Seâlibî’ye (ö. 875/1471) göre Hz. Peygamberin tebliğ ettiği tevhid, haşr gibi konular haktır, sabittir. Müşriklerin şirk iddiaları, inkârları batıldır ve sabit kalmaları mümkün değildir.²⁶ Kâsımî’ye göre (ö. 1866/1914) İslam ve güzellikleri geldi

²¹ Râzî. *Mefâtihu’l-gayb*, 31: 180-181.

²² Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 8: 469-470.

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30: 345-348.

²⁴ Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü’l-Cevzî. *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdî, 4 Cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1431/2010), 3: 503; Beğavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 6: 406.

²⁵ Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, thk. Abdullmansur b. Abdurrahman, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye-Müessesetü’l-kütübî’s-Sekâfî, ts.) 4: 456-457; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi’ulî ahkâmî’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî. (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1427/2006.) 17: 332.

²⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 25: 271-272; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 7: 278; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhirü’l-hisân fî tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ali Muhammed Muavvid v.dğr. 5 cilt (Beyrut: Dâru İhyâi Turasi’l-Arabî-Müessesetü’t-Târihi’l-Arabî, 1418/1997), 4: 378.

batıl ve izleri tekrar güçlenmeyecek şekilde yok olmutur.²⁷ İbn Âdil ise hakkı Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği konular olarak açıklamaktadır.²⁸

Yukarıda görüldüğü gibi müfessirlerden sadece Maverdî kılıçla cihad etme görüşünü görüşlerden biri olarak nakletmektedir. Diğerleri bu görüşe yer vermemektedir. Buna göre âyet İslam'ın tebliğ edilmesiyle batılın/şirkin yok olduğunu anlatmaktadır. Medine döneminde savaş emredildiği, savaşlarda müşrikler yenilgiye uğratıldığı diğer ifadeyle hak kılıç yolula galip geldiği için bazı âlimler savaşmayı da âyetin kapsamına dâhil etmişlerdir. Ancak bu yorum âyetin bağlamıyla, indiği dönemle uyusmamaktadır.

Fussilet sûresi 41/33. âyette “İnsanları Allah’a çağıran salih amel işleyen ve ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kimin olabileceği sorulmaktadır. وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (33) İbnu'l Cevzi âyette övülen ve en güzel sözlü olarak tavsif edilen kişinin müezzinler, insanları tevhide çağıran Hz. Peygamber, iman eden ve insanları da imana çağıran herkes olduğu görüşlerini aktarmaktadır. Yine onun naklettiğine göre âyetteki salih amel ezan sonrası kılınan iki rekât namaz, ezan ve kamet arası kılınan namaz, farzları yerine getirmek ve Allah'ın sınırına riâyet, namaz ve oruç olarak açıklamıştır.²⁹ el-Mâverdî (ö. 450/1058) en güzel sözlünün Hz. Peygamber ve mü'minler; salih amelin farzlar, ezan ve kamet arası kılınan namaz olduğunu görüşlerini ve. Hz. Aişe'den Hz. Bilal ezan okuyunca Yahudiler Hz. Bilal ve namazla alay edince bu âyet nazil olduğu rivâyetini nakletmektedir.³⁰ Kurtûbî'ye göre bu âyette Kur'an okuyanların sesini bastırmak için gürültü çıkaran müşriklerin azarlanarak en güzel kelimanın Kur'an, sözü en güzel olanın da Allah'a ve O'na itaate çağıran Hz. Muhammed olduğu açıklanmıştır. Hz. Aişe'den nakledilen âyette kast edilenlerin müezzinler olduğu görüşü İbnu'l-Arabi'nin de dediği gibi isabetli değildir. En doğru olan âyette âm lafız kullanıldığı için insanları Allah'a davet eden her insanın kast edilmiş olmasıdır.³¹ Râzî en güzel sözlünün Hz. Peygamber, müezzinler olduğu denilse de Allah'a davet eden herkes bu âyetin kapsamına girer demektir.³² es-Seâlibî'ye (ö. 875/1471) göre Mukatil ve müfessirlerden bir grubun âyette müezzinlerin anlatıldığı görüşü âyet Mekkî olduğu ve orada da ezan uygulaması olmadığı için zayıf bir görüştür.³³ Ebû Hayyân ise müezzinlerin te'vil olarak âyetin kapsamına girdirildiği söylenilebilir. Ancak sûrenin tamamen Mekkî olması ve ezanın da Mekke'de değil Medine'de belirlenmesi bu görüşün zıddıdır.³⁴ Kâsımî'ye göre insanları Allah'a kulluğa davet eden salihlerden ve

²⁷ Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vil*. Tsh. Muhammed Fuad Abdulbâkî, 1. Baskı. 17 Cilt. (B.y: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, 1376/1957), 24: 4967.

²⁸ İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Lubâb fî 'ulûmu'l-kitâb*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 20 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 16: 88.

²⁹ İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, 4: 52.

³⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5: 181; Beğavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 7: 173.

³¹ Kurtûbî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18: 419.

³² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27: 126.

³³ Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 5: 139.

³⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 7: 476.

muvaahhid olarak Allah’a yönelen Müslümanlardan daha güzel sözlü kimse yoktur.³⁵ İbn Âdil klasik tüm görüşleri nakletmekte ve bir tercihte de bulunmamaktadır.³⁶

Yukarıdaki görüşlerden âyetin müezzinler olarak yorumlanması sûrenin Mekkî olması ve nüzûl vasatıyla uyuşmadığı için isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak lafzın âm/genel olması, zayıf da olsa bir rivâyet bulunması âyetin mesajını genelleştirmeye de uygun olduğu için müezzinler âyet kapsamına alınmıştır. Ancak sonuçta bu yorum ilk anlamı ve muhatabı anlatmadığı için bu yorum üzerinden âyetin anlaşılması isabetli olmamaktadır. Yukarıda aktarılan bağlama uygun olmayan yorumlar aslında Serinsu’nun ifadesiyle tefsir için yapılan esbabı nüzûl rivâyetleri³⁷ diğer ifadeyle ictihâdî tefsir açıklamaları kapsamına girmektedir. Bundan dolayı bu yorumların kesin doğru olarak anlaşılması ve âyetleri tanımlamada kullanılması, ulûmu’l-Kur’an eserlerinde başlık haline getirilmesi isabetli görünmemektedir.

SONUÇ

Esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivâyetleri bir imkân, Kur’an’ı anlama ve yorumlamada bir tecrübe sunmakla birlikte doğru usulle değerlendirilmediğinde, ilmi tenkitten geçirilmediğinde doğru anlama ve yorumlamada bir engele dönüşebilmektedir. Yukarıda ele alınan Mekkî âyetler Medenî gibi, Medine şartları muvacehesince değerlendirilerek A’lâ Sûresi 14 ve 15. âyetleri sadaka-i fitr; Beled sûresi 1 ve 2. âyetleri Harem bölgesinde kan akıtmanın cevazı; Sebe sûresi 49. âyeti savaş; Fussilet sûresi 33. âyeti ezan ve müezzinlerle ilgili olarak yorumlanmıştır. Bu yorumlamada Kur’an siyer ilişkisi, Mekkî Medenî durumu, sûre içi bütünlük dikkate alınmamış, lafızların âm olması üzerinden Kur’an’ın mesajının evrenselleştirilmesi, genişletilmesi amacıyla eksik olarak yorumlamıştır. Birçok müfessir bu yorumları eleştirmiş, bazıları ise hiç yer vermemiştir. Yorumlara yer verenlerin ekserisi bunları ikinci, üçüncü sırada vererek aslında râcih görüş olmadığına işaret etmiştir. Ulaştığımız sonuçlar ulûmu’l-Kur’an kitaplarındaki başlık ve iddiaların mutlak doğru olarak okunmaması gerektiğini, sonuçta bunların da bazı âlimlerin ictihâdî görüşleri olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır. Ayrıca esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivâyetlerini, görüşlerini değerlendirmede klasik usullerin yanı sıra ve onları da eleştirerek metin tenkidi kapsamında Kur’an-siyer ilişkisine, vakıa ile mutabakata, nüzûl sürecine, Kur’an’ın muhteva gelişimine ve üslup özelliklerine daha fazla yere verilmesi gerektiği de anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud. *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Mahmud Abdullah en-Nemr v.dğr. Riyad: Dâru’t-Tayyibe, 1409/1988.

³⁵ Kâsımî, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, 5205. 24. cilt

³⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb*, 17: 139.

³⁷ Serinsu. *Kur’ân ve Bağlam*, 145.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Çalışkan, Muhammed Selman. “Kur’ân Vahyinde Nüzûlün Tekaddümü Yahut Hükümün Teahhuru Meselesi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (Güz-2019): 313-333.

Demirci, Muhsin. “Nas-Olgı İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzûl”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Ocak 2014): 5-21.

Demirci, Muhsin. “Esbâb-ı Nüzûlün Kur’an Tefsirindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12 (1994): 7-25.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru’l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdulmansur v.dğr. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1413/1993.

İbn ‘Âdil, EbûHafs Ömer b. Ali. *el-Lubâb fî ‘ulûmu’l-kitâb*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd ve diğerleri. 1. Baskı. 20 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998.

İbn ‘Akîle, Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve’l-ihsân fî ‘ulûmi’l-Kur’an*. 2. Baskı. 10 Cilt. Riyad: Dâru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 1421/2011.

İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li’n-Neşrve’t-Tevzi’, 1984.

İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1431/2010.

İbn Ebû Hâtim, Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*. Thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: Mektebetü Nezzâri’l-Bâz, 1417/1997.

Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn. *Mehâsinu’t-Te’vîl*. Tsh. Muhammed FuadAbdulgâkî, 1. Baskı. 17 Cilt. B.y: Dâru İhyâi Kütübi’l-Arabiyye, 1376/1957.

Kurtûbî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*. Thk. Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî. 24 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1427/2006.

el-Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *en-Nüket ve’l-uyûn*, thk. Abdulmansur b. Abdurrahman, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye-Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfî, trs.

Mukâtil, Ebu’l-Hasen b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferid. 1. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003.

Râzî, Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed. *Mefâtihi’l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401/1981.

es-Sa‘lebî, el-Hemmâm Ebû İshak Ahmed. *el-Keşfve’l-beyân’an tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed b. Âşûr, Nazîr es-Saîdî, 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Turasi’l-Arabî, 1422/2002.

Serinsu, A. Nedim. *Kur’ân ve Bağlam*, İstanbul: Şûle Yayınları, 2008.

Suyûtî, Celaledin Abdurrahman. *el-İtkan fî ‘ulûmi’l-Kur’an*. Thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Daru’l-Hadis, 1427/2006.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *ed-Durru'l-menşûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkezu Hicr, 2003.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4. Baskı. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'ulumi'l-Kur'an*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.

AKDENİZ BÖLGESİ TÜRKÜLERİNDE KADINA YÖNELİK SÖYLEMLER

DISCOURSE ADDRESSING FEMALES AMONGST THE FOLK SONGS IN THE
MEDITERRANEAN REGION

Doç. Dr. Tarkan YAZICI

Mersin Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Şefika TOPALAK

Trabzon Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Akdeniz bölgesine ait türkülerde yer alan kadına yönelik söylemlerin belirlenmesidir. Bir durum tespiti yapmak, bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada literatür taraması yapılmış, araştırma konusu ile ilgili arşivler, kitaplar, makaleler, sempozyum bildirileri, yayınlar, tezler ve TRT arşivi incelenmiştir. Türküler toplumumuzun aynası olarak bireylerin hislerini anlatan, onların yaşadıkları olayları, hayatı algılama şekillerini, aileleri ve çevreleri ile olan ilişkilerini, yaşadıkları coğrafya ve buna paralel olarak gördükleri-göremedikleri, sevdikleri-sevmedikleri, anlatabildikleri-anlatamadıkları, yaşadıkları-yaşayamadıkları duyguları, sevinç ve üzüntülerini en saf en temiz en içten yolla dile getirme yöntemidir. Bazen duygu ve düşünceler sadece konuşarak anlatılamamaktadır. Salt konuşma anlatılmak, aktarılmak ve ifade edilmesi istenen olay ve olguları anlatmaya yetmez. O durumda devreye müzik girer. Türk toplumunun müziksel ifade yöntemlerinden en köklü ve güçlü olanlarından birisi bilindiği gibi türkülerimizdir. İnsanlarımız ile ilgili pek çok gerçeğe türküler yolu ile ulaşılabilir. Çoğu zaman bir türküyü besteleyen kaynak kişi bilinemez. Ancak toplumda o türküyü kimin söylemiş olduğu da çok önem taşımaz. Bunun nedeni içten taşarak söylenmiş olan o sözlerin ve ezgilerin toplumdaki pek çok kişiyi de ifade ediyor ya da tanımlıyor olmasından kaynaklanır. Türkülerde herkes kendinden bir şeyler bulur. Bu çalışmada türkülerin kadının kendi dünyasını, kadınla ilgili söylemleri barındıran kaynaklar olmasından ve genel olarak bir milletin ortak duygu-düşüncelerini, üzüntülerini, sevinçlerini ve coşkularını yansıtmışından ötürü Akdeniz bölgesine ait türkülerde kadının durumu, algılanışı, özellikleri, duygusal tutum-davranışları, toplumsal rolü ve işlevleri üzerinde durularak kadına yönelik erkek söylemlerin saptanmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda incelenen 743 türkü arasında kadına yönelik söylem içeren 319 türkü tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri, içerik analizi ve frekans analizi tekniği kullanılarak kategorize edilmiş olup olumlu ve olumsuz duygular uyandıran kavramlar altında iki kategoride değerlendirilmiştir. Çalışmada, türkülerde en çok yer alan kadın temalarının sevgiliye methiye-övgü-özlem ve aşk/ayrılık acısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz Bölgesi, türkü, kadın.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the discourses of women in folk songs of Mediterranean region. A descriptive research method is used to make a due diligence, to clarify a situation, to make evaluations in accordance with the standards and to reveal the possible relationships between the events. It was investigated. As the mirror of our folk society, individuals express their feelings, their experiences, their perception of life, their relations with their families and their environment, the geography they live in and the parallel they see, they cannot see, they can't tell, they can't tell, they can not tell it is the purest, cleanest way to express it. Sometimes feelings and thoughts cannot be explained by speaking. Speech alone is not enough to tell the events and phenomena that are wanted to be told, conveyed and expressed. In this case, music comes into play. One of the most deeply rooted and powerful methods of musical expression in Turkish society is our folk songs. Many truths about our people can be reached through folk songs. Often the source person who composed a song is not known. But in society, who sings that song is not very important. This is due to the fact that these words and melodies, which are sung, express or define many people in the society. In folk songs everyone finds something from himself. In this research, because of the fact that folk songs are the sources of women's own world, discourses about women and reflect the common emotions-thoughts, sorrows, joys and enthusiasm of a nation in general, women's status, perception, characteristics, emotional attitudes, behaviors, social role and functions in Turkish folk songs. The aim of this study was to determine male discourses towards women. In this context, among the 743 folk songs examined, 319 folk songs containing discourse against women were identified. The data of the study were categorized using content analysis and frequency analysis technique and evaluated in two categories under the concepts that arouse positive and negative emotions. In the study, it was concluded that the themes of women in folk songs are eulogy-praise-longing and love / separation pain for the lover.

Key Words: Mediterranean Region, folk song, women.

1. GİRİŞ

Anonimleşen manzum ürünler olan türküler, halk geleneğinden doğarak geliştiği ve çeşitli mesajlar taşıdığı için yaşanan dönemin önemli tarihi belgeleri niteliğindedirler (Boratay, 1981; Balkaya, 2008; Bayram, 2015). Çünkü türküler aracılığı ile toplumda yaşananlar olduğu gibi ortaya çıkmaktadır. Çoğu türküde, cinsiyet faktörlü karşılıklı/karşılıksız duygular ile bu duyguların bireyler üzerindeki etkisi görülmektedir. Türkülerde kendi isteği dışında verilen kararları uygulayan kadın, toplumda pasif bir konumda olmakla birlikte, birçok engellemelerden dolayı ya sevdiğine kavuşamazlar, ya kendilerine âşık olan erkeklere acı çektirirler ya da aşk uğruna ölmekle birlikte sadakatsiz, vefasız, gönül eğlendirici, cinsel yönden çekici olarak da nitelendirilmektedir (Mirzaoğlu, 2010; Önal, 2013).

Kadınları ötekileştirilen, gerek cinsiyet gerekse sosyal statü bağlamında ikinci konuma iten erkek söylemlerin, sanki kadınların yapısal özelliklerinin bir sonucuymuş gibi empoze edildiği, türkülerde erkek söylemi ile kadının bedeni arasında bir ilişki olduğu görülmektedir (Erdal, 2011). Tarih boyunca kadın, erkeğin ötekileştirildiği, özgür olmadığı, kendisi ile ilgili istenildiği gibi konuşulan bir nesne konumundadır (Arat, 1997). Dünyaya gelen bir bebeğin biyolojik cinsiyeti olmasına karşın henüz toplumsal cinsiyeti bulunmamaktadır. Çünkü toplum, çocuğun önüne cinsiyete uygun kurallar-şablonlar/davranış modeller dizisi koyar. Kadın, toplumda çocuk bakımı-doğurganlık ile ilişkilendirilmiş ve biyolojik özelliklerinden dolayı erkek ile eşit olamayacağı fikri benimsenmiştir (Aydın, 2010; Doğramacı, 1982; Ozankaya, 1994).

Tarih boyunca ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada kadının konumu sadece özel alanlarla sınırlandırılmıştır. Günümüzde ise ataerkil sisteme rağmen kadınlara ilgili değerler yeniden üretilmeye başlanmıştır. Ancak bu değerleri, kadının toplumsal konumu, sosyal, ekonomik ve siyasal açıları belirlemektedir (Yazıcı ve İzgi Topalak, 2014). BM 1995 gelişme raporundan kadına dair şu çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Kadınlar; dünyadaki iş yükünün 2/3'ünü yükledikleri halde, dünya gelirinden sadece %10 oranında pay almaktadır.
- Dünyadaki yoksul ve eğitimsiz 1.3 milyar insandan %70'i kadındır. Gelişmekte olan ülkelerde 25 yaşın üzerindeki kadınların yarısından çoğu hiç okula gitmemiştir.
- Kadınlar; her ülkede erkeklerden daha uzun süre çalışmakta ama daha az para almaktadır.
- Kadın işçilerin ücretleri erkeklere oranla %40 daha azdır. Görünmeyen ve ödenmeyen kadın işgücü ise yılda 11 trilyon dolardır.
- Demokratik sistemle yönetilen ülke seçmenlerinin yarısı kadındır. Ancak kadınların mecliste temsil edilme oranı sadece %11'dir. Dünyadaki hükümetlerin %34'ünde en yüksek karar organı olan bakanlar kurulunda hiç kadın bulunmamaktadır. Kadın devlet başkan sayısı ise 10'dur (Bu sonuç, 1988'de 5 idi).
- Gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık yaşındaki kadınların %63'ü beslenme yetersizliği nedeni ile kansızlık çekmektedir.
- Yılda 40 milyondan fazla kadın (yarısı sağlıksız koşullarda) kürtaj olmaktadır.
- 1995'de dünyanın en yoksul ülkelerindeki 570 milyon kadının yaşam süreleri zengin ülkelerdeki kadınların yaşam sürelerinden 20 yıl daha kısadır.
- Ebeveynlerin cinsiyet ayrımcılığı yapmaları yüzünden her yıl 1 milyon kız bebek ölmektedir.
- Dünyada her yıl 4 milyon kadın dayak kurbanıdır (Aktaran: Arat, 2012: 5-6).

Batı müzik tarihinde de kadınlar hep ötekileştirilmiş ve vasıfsız-değersiz-gereksiz varlıklar olarak görülmüştür. Bu görüş ile ilgili örnek söylemler şöyledir:

“Genel olarak düşünüldüğünde kadınlar tamamen ve tedavi edilemez biçimde cahildir. Olması gereken, ev hanımı olmak isteyen kadınlar yetiştirmektir; evine bağlı ve alttan alan.” (Schopenhauer)

“Dünyadaki bütün kadınların oynadığı iki rol var, birbirinden çok ayrı ama ikisi de çekici; aşk ve annelik.” (Guy de Maupassant)

“Kadınların eğitimi erkeklere göre planlanmalıdır. Ona hoş görünmek, saygı ve sevgisini kazanmak, çocukken eğitmek, erkekliğe adım attırmak, hayatını güzelleştirmek; bütün bunlar kadınların görevidir. İşte bir kadına gençken bu görevler öğretilmelidir.” (J.J. Rousseau)

“Kadınlar duygusal güç bakımından eksik olduklarından, zihinsel donanımı her ne kadar iyi ve eğitilmiş olursa olsun, erkeğin arkasından ortaya çıkmalıdır.” (Edith Brower) (Aktaran: Özkişi, 2013).

Toplumda erkek halen geleneksel rolünü sürdürmektedir. Buna karşın, sosyal değişimle birlikte kadının kamusal alana katılımında sergilediği birtakım gelenek dışı davranışlar, erkeğin gözünde kendi geleneksel rolünü yerinden oynatan, onu değersizleştiren, onurunu zedeleyici eylemler olarak algılanmaktadır. Örneğin, boşanma davası açan bir kadın kocası tarafından öldürülebilmektedir. Kadının bu davranışı bir irade beyanıdır. Erkek ise; toplumun ondan beklediğini düşündüğü için ona yüklenen geleneksel erkek rolünü korumak amacıyla kadının bu gelenek dışı davranışlarını cezalandırmaktadır. Zihninde taşımış olduğu geleneksel erkek kodlarına göre bu rolünü koruması aynı zamanda onurunu koruması anlamına gelmektedir (Çetin, 2012: 6). Dolayısıyla türkülerde yer alan kadına yönelik söylemlerin toplumun belleğindeki kadın temasının yansıması olduğu düşünüldüğünde kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin toplum içindeki konumlarının belirlenmesinde türkü metnlerinin etkili olduğu görülmektedir (Erdal, 2011). Toplumun aynası olan türkülerin kadının kendi dünyasını, kadınlara ilgili söylemleri barındıran kaynaklar olmasından ve genel olarak bir milletin ortak duygu-düşüncelerini, üzüntülerini, sevinçlerini ve coşkularını yansıtmasından ötürü araştırmada Akdeniz bölgesine ait türkülerde kadının durumu, algılanışı, özellikleri, duygusal tutum-davranışları, toplumsal rolü ve işlevleri üzerinde durularak kadına yönelik erkek söylemlerin tespit edilmesine çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmada kullanılan veri toplama aracı ve veri analizleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2. 1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, bir durum tespiti yapmak, bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Çepni, 2009).

2. 2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada literatür taraması yapılmış, araştırma konusu ile ilgili arşivler, kitaplar, makaleler, sempozyum bildirileri, yayınlar, tezler, TRT arşivi incelenmiş, kadına yönelik erkek ağızlı söylemlerin yer aldığı Akdeniz bölgesine ait 743 türkünün incelenmesi sonucunda Akdeniz bölgesine ait 319 türküde kadına yönelik söylemler tespit edilmiştir

Tablo 1. Kadına Yönelik Söylemler İçeren Akdeniz Bölgesine Ait Türküler (TRT, 2019).

SIRA TÜRKÜ ADI

1. Adana Köprü Başı	2. Adana Yollarında	3. Ağlarım (Yirmi Sene

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Gurbet Kahrı)
4. Ahu Gözlüm Tut Elimden
5. Ak Keklik Meste Gider
6. Ala Geyik Gibi Boyun Sallarsın
7. Arabayı Yörettüler
8. Arkadaşım Gurbet Elde Vuruldu
9. Aşk Yoluna Canı Feda Kılanlar
10. Atların Yiğidi Kulağın Diker
11. Ay Doğan Ayazlanır
12. Baba Gızın Çok muyudur
13. Bak Sevdığım (Kanlı Yaşlar)
14. Belli Olmaz (Baki Değil)
15. Ben De Yoruldum
16. Bileydim Derinci'ya Varmazdım
17. Bin Işık Yılı (Kayboldum)
18. Bir Ay Doğmuş (Beymayıl)
19. Birin Sevdim Gaşı Gara
20. Bocu Köyden Çıktım
21. Bodu Bodu Anan Neden Öldü
22. Bozgedik Destanı
23. Bu Dünyayı Baştan Başa
24. Bülbül Ne Gezersin Çukurova'da
25. Camızı Bağladım Otluga Yakın
26. Çöllo Dedikleri
27. Çıkıp Gurbet Ele Başa Dolaşma
28. Cin Yusuf'un Türküsü
29. Çingiraklı Yılan
30. Daha Gelmedin
31. Davulcular Dama Doldu
32. Deniz Kenarına Enmeyeyidin
33. Deniz Kenarında Yerler Hurmayı
34. Dere Kenarından Geçtim
35. Deriye İndim Daş Bulamadım
36. Dinleyin Ağalar Benim Sözümlü
37. Ekinler Biter Oldu

38. Ela Gözlü Nazlı Yarı
39. Elinde Gümüş Orak
40. Eş Miyidi (Aman Desinler)
41. Et Aldım Direminen
42. Evlerinin Önü Gaya
43. Evlerinin Önü Handır
44. Evvel (Şu Alemde)
45. Felek Vurgunu (Küstü)
46. Galadan Eniyordum
47. Gaplan Geldi Bağırmaya
48. Gariptir (Sılayı Gurbette Yitmiş)
49. Gaşın Gara Gözün Gara
50. Gayfe Oldum Tavalarda Gavruldu
51. Geçit Ver Dağlar
52. Gedup Gedup Ger'arkana Bakınma
53. Gelsin De Bak (Dağlar Al Yeşil)
54. Gide Gide Bir Söğüde (Ölem Ben)
55. Gitme Turnam Bizim Elden
56. Gönül (Nasihatım Bir Mazluma)
57. Göy Yüzünde Bölük Bölük
58. Güzeller Güzeli Nur Tanesin Sen
59. Hacı Bey Ağtı
60. Haktan Gelip Hakka Giden
61. Hasan Dağı Çatal Matal
62. Hayriye (Evden Çıktı Yürüdü)
63. Her Sabah Her Sabah Çıkın Göklere
64. İbrişim Örmüyorlar
65. İlk Akşamdan Doğdu
66. İnce Çayır Biçilir mi
67. İnerler Giderler Çemişözü'ne
68. İnsan Denen Mana
69. İş Türküsü (Ağsayam Eziliyor)
70. Kadir Mevlam (Muhtaç Eyleme)
71. Kalenin Üstü Direk (Nidem)

72. Kandilli Kerem
73. Kara Bahtım Kem Talihim
74. Karanın Ağdı
75. Karşımdan Geliyor Gözelin Biri
76. Kayboldum (Bin Işık Yılı)
77. Kibarogullarının Ağdı
78. Kolay Değildir
79. Köprünün Altı Tiken
80. Küşne Tarlası
81. Lale Sümül Bağına
82. Lengerinde Tuz Olsam
83. Mağara Suyunda Kavga Kuruldu
84. Menevşe Buldum Derede
85. Mihriban (Gam Kasavet)
86. Mor Keçeyi Boyamadım
87. Ne Karaymış Şu Alnımın Yazısı
88. Ne Zaman
89. Nenni İbrahim Nenni
90. Nerde Gönül
91. Nerde (Sevdiğimi Kayıp Ettim)
92. Nergis Gözlüm Senden Ayı Düşeli
93. Neyleyim Gönül Senin Elinden
94. Öküz Aldım Goşamadım
95. Öldür Güzel (Saçının Her Teli)
96. Ömrüm Bana (Bana Sor)
97. Otuz Sekizde Harp İlan Oldu
98. Postacı (Yar Yolunu Beklerim)
99. Rediflerin Ağdı
100. Sakın Sen (Eminem)
101. Sana Gelmek İstiyorum
102. Sarıkamış Ağdı
103. Sen Gittikçe Afet-I Devran Olacaksın
104. Sen Neredesin
105. Severim (Renk Renk Olmuş)
106. Seyyah Oldum Gezdim (Ayrılık)
107. Sokak Arasında Kanlı Kasaplar

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

108. Soran Öğrenir (Olmazdı)
109. Soranlara Ne Deyim
110. Su Gelir Kütüğünden
111. Şu Dere Aka Aka
112. Şu Dünyada Üç Nesneden Korkarım
113. Şu Giden Kimin Kızı
114. Şu Kışlanın Kapısına
115. Sürgün (Dünya Denen Bir Yerde)
116. Sus Be Ağlama Gözüm
117. Tarif Etme Dost
118. Unutma Sevdığım Sakın Unutma
119. Üçbin Yılında
120. Üveyik (Duruşun Gariptir)
121. Varıp Neylemeli Sılaya Gayrı
122. Vücutum Şehrini
123. Yalan Oldu Yine Yalan
124. Yallah Kâtibim Yallah
125. Yandı Çukurova Yandı
126. Yara Beni Yara Beni
127. Yarab Bilmem (Ben Oldum)
128. Yaradan Yaradan
129. Yazın Geldiği Neresinden Bellüdür
130. Yenice Yolları Bükülür Gider
131. Yirmi Sene Gurbet Kahrı (Ağlarım)
132. Yörü Dilber Yörü Yolundan
133. Yüce Dağbaşında Koyun Güderim
134. Yürü Bire Sarı Çiçek
135. Zabahdan Oğradım Ben Bir Geline
136. Zeytün Beli Gürleyerek
137. Altındandır Kapısının Eşiği
138. Aşa'nın Evinde Makas Kınalar
139. Bak Benim Talihime
140. Bir Kilo Kestaneyi Aldım Elliye
141. Cepkenimi Al İsterim
142. Cezayir
143. Cigaramı İnce Sar

144. Çay Başına Bostan Ektim
145. Çaya Vardım Çaylarım
146. Çek Gemici Gemileri
147. Dünyanın Ortasında Kurulu Direk
148. Fesliyenin Bir Budağı Mavidir
149. Kaleden İndim Düze
150. Osmanımın Tesbihi
151. Şu Maşat'ın Beleni
152. Testi Doldurdum Çaydan
153. Ağamın Bindiği Arap Atıdır
154. Ak Koyunum Yüz Olsa
155. Akşam Oldu Yine Bastı Gareler
156. Al Yazmanın Oyası
157. Anne Buralar Nere
158. Ardıctandır Kuyuların Kovası
159. Armut Dalda Esniyor
160. Armut Dalını Eğmeli
161. Atladım Girdim Bağa
162. Avşar Beyi Derler Yörük Azgın
163. Avşar Zeybeği
164. Ay Doğdu Düze Düştü
165. Ayağında Kundura
166. Bahçen Bozuk Değil Mi
167. Bekilli'yi Beş Yüz Atlı Avladı
168. Beş Atar Da Tabancamın Şeridi
169. Bezirgen Basmasına
170. Bir Gelin Gördüm Harman Yerinde
171. Bir Güzel Gördüm Harman Yerinde
172. Ceylan Cemilem
173. Çay Kenarında Evimiz
174. Çek Deveci Develeri Engine
175. Çekin Mayaları Da Buradan Gidelim
176. Çingir Çingir Öter Yaylanın Daşı
177. Denizin Dibinde (Hatça)
178. Dereler Davşan İzi
179. Devesi Tuzdan Gelir
180. Dirmil Dağı Meşeli
181. Dirmilcik'ten Gider

Yaylanın Yolu
182. Dolan Gel Sevdığım Burdur Dağını
183. Eklemedir Şu Burdur'un Dağları
184. Er Sabahtan Kavuştum Bir Geline
185. Evlerinin Önü Göktür Güveri
186. Evlerinin Önü İğde Dalları
187. Feracemi Al İsterim
188. Gemideyim Gemide
189. Goca Çamın Gürlemesi
190. Gölhisar Zeybeği
191. Gönül Sen Bir Padişahın
192. Gurbet Ellerinde Yastığım Taş Oldu
193. Hışıldıyor Sarı Çamın Dalları
194. Hoca Ezan Okuyor
195. İğnem Düştü Yerlere
196. Kalk Gidelim Elmasa
197. Kezban Yenge
198. Kır Atın Boynu Selviden Uzun
199. Koca Dağ Başında Kalmasın Ölüm
200. Reşit Bey Havası
201. Salınıp Gelir Gelin Yayla Yolundan
202. Suya Gider Gelin Su Yolu Çamur
203. Gelin (Bir Ay Doğmuş)
204. Göğala Gözünü Sevdığım Döndü
205. Gül Kuruttum
206. İndim Çayır Biçmeye
207. Seni Düşündüm (Zifri Karanlıkta)
208. Size Derim Size Beyler Ağalar
209. Yürü Bre Yiğitte Yol İle Yürü
210. Ali Kavak Kesiyor
211. Ardıctandır Guyuların Govası
212. Ay Doğar Aşmak İster
213. Bahçalarda Üzerlik
214. Bak Şu Kaşın Karesine
215. Birini Yavrum Birini

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

216. Cemile (Bağçelerde Enginar)
217. Çayır Çimen Geze Geze
218. Çevremi Asdım Dut Bazarının
219. Evlerinin Önü Bulgur Dibeyi
220. Galeden Eniş M'olur
221. Gıcır Gıcır Gelir Yarın Kağnısı
222. Güle Çıktım Gülmedim
223. Güle Düştüm Gülmedim
224. Hey Davşanlar Davşanlar
225. Hökümetin Önünden Geçmeyeydim
226. Karlı Dağın Öte Yüzü
227. Kışlanın Kavakları (Fatmam)
228. Kızılırmak Akmıyor
229. Kiremitden Su Damlar
230. Koyun Sürdüm Yamaca
231. On İkidir Isparta'nın Dermeni
232. Sıra Sıra Karpuzlar
233. Şu Aydın'ın Uşağı
234. Şu Dağlar Olmasaydı
235. Şu Gelen Atlı Mıdır
236. Yeşil Sütçüler (Şöyle Bir Kuytuda)
237. Ayrılık Büyüdü Hasret Büyüdü
238. Ben Atımı Nallatırım
239. Bin Derdim Var İdi Bir Daha Oldu
240. Bir Sen Kaldın Felek
241. Bugün Ben Güzeller Şahını Gördüm
242. Cerit Kırıkhanı
243. Cerit Kızı (Bir Ayna Alsam)
244. Dallı Basma
245. Elif'in Heccesine
246. Gayanın Ucundayım
247. Haberin Var Mı (Bu Sineyi)
248. Kaleden İniyordum
249. Kara Çadır Düzdendir (Emine'm)
250. On Birinde Bir Yar Sevdim
251. Özlemim Var (N'olur

Benden)
252. Sarı Gaya Sarı Gaya
253. Sürmelimin Gözlerine Mailem
254. Tez Gel (Kara Gözlüm)
255. Yılan Aklı Karalı
256. Zeyno Bana Kar Getir
257. Zor Değil (Güzeller Güzeli)
258. Bugün Ayın On Dördü
259. Kılıbık Mesleği
260. Çil Horoz (Horoz Değil Katır İdi)
261. A Kızım Sana Potin Alayım Mı
262. Açıl Ey Ömrümün Varı (Sallama)
263. Anamur Yolları
264. Aşağıdan Gelen Tülü Beserek
265. Bad-ı Saba Derler Erken Esene
266. Başına Bağlamış Astar
267. Bitti M'ola Bizim Elin Söğüdü
268. Çaya Vardım Çay Geçilmez
269. Çiçekler İçinde Menevşe Baştır
270. Dere Dere Gidelim
271. Eski Sille (Bir Boyuna Bakdım)
272. Gerali Dedikleri (Ham Çökelek)
273. Hafız Mektepten Gelir
274. Her Yanı Elmas Parçası
275. İndim Geldim Silifke'den
276. Kalktım Geldim (Silifke Koşması)
277. Pınar Başı Ben Olayım
278. Portakalım Tekerlendi
279. Sen Bir Bezirgan (Eski Mengi)
280. Şu Dağların Yüksekine Erseler
281. Şu Derenin Uzunlu (Tımbıllı)
282. Varın Söylen Urfani'ye
283. Yaktım Mangalımı Koydum Dükkane
284. Annacımdan Gelen

Küçücük Gelin
285. Avşar Beğlerinde Gördüm
286. Başı Pare Pare Dumanlı Dağlar
287. Beddua (Koca Konak)
288. Ben Derdime Bulamadım Dermanı
289. Benli Ayşe
290. Bey Oğluyum Ben
291. Bilmem (Şo Geçen Ellerde)
292. Bir Emir Gelse De
293. Bu Cerenin Sulakları Gayalı
294. Bün Gider (Ala Gözlerini Sevdğim)
295. Ceren Çıkmış Eşikliğın Başına
296. Derdini Çekerim Dermanını Bul
297. Deryanın Bekçisi Mecnun Ben Oldum
298. Dudu Kızın Ağdı
299. Ela Gözlü Benli Dilber
300. Ezmeyinen Üzmeyinen
301. Galeden İndim İnış
302. Görmedim Güzelde Böyle Bir Eda
303. Güllü (Yaratmış Yaradan)
304. Güzele Bakması Adettir Bizde
305. Hasan Dağı Hasan Dağı
306. Hatice İle Bahar
307. Her Gelip Geçmeye Gözüme Çarpar
308. Hopladım Geçtim Bağa
309. Kaleden İniyordum
310. Karışık Söylenen Kına Ağdı
311. Kızlar İle Dullar Bilinmez Oldu
312. Kızlar Toplandı Mezara
313. Kömür Gözlüm
314. Mavili (Birisi Pınar Başında)
315. Nasıl Methedeyim Sevdğim Seni
316. Ne Ettim Ben Sana Yüzlerin Gülmedi
317. Ormanın Boz Gıracı
318. Pencereden Mayıl Mayıl

2. 3. Verilerinin Analizi

Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmektir. Bu nedenle elde edilen veriler önce kavramsallaştırılmalı, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmeli ve buna göre veriyi açıklayan temalar saptanmalıdır. Dolayısıyla içerik analizi aracılığıyla elde edilen veriler tanımlanmaya ve verilerde bulunabilecek gerçekler saptanmaya çalışılır. Birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve anlaşılacak bir biçimde düzenleyerek yorumlamak içerik analizinin temelidir. Elde edilen veriler; çalışmanın geçerlik-güvenirliğin artması, yanlılığın azaltılması, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema/kategoriler arasında karşılaştırma yapılabilmesi ve sonuçların daha sonra anket gibi araçlarla daha geniş bir örnekleme ulaşarak tekrar sınanabilmesi için, içerik analizi türlerinden frekans analizi ile sayısallaştırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, Akdeniz bölgesine ait türkülerde yer alan kadına yönelik söylemlere ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde gösterilerek alt başlıklar halinde analiz edilerek yorumlanmıştır.

Tablo 2. Kadına Yönelik Söylemlerin Akdeniz Bölgesi Türkülerinde Yer Alma Durumları

Sıra	İl	Kadın Temalı Türkü Sayısı	İle Ait Toplam Türkü
1.	Adana	136	142
2.	Antalya	16	23
3.	Burdur	50	116
4.	Hatay	7	28
5.	Isparta	27	66
6.	Kahramanmaraş	21	105
7.	Mersin	26	61
8.	Osmaniye	36	202
Toplam		319	743

Tablo 2’de en fazla kadın temalı türkülerin Adana ilinde yer aldığı; en az kadın temalı türkülerin ise Hatay ilinde yer aldığı görülmektedir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 3. Olumlu Duygular Uyandıran Kavramlar Yönünden Kadına Yönelik Söylemler Temasının Türkülerde Yer Alma Durumları

Tema	Kadın Temalarının Türkülerde Yer Alma Durumu (f)	Yüzde (%)
Sevgiliye Methiye-Övgü-Özlem	153	77
Aşk	47	23
Toplam	200	100

Tablo 3'e göre türkülerde kadınlara yönelik olumlu söylemler sevgiliye methiye-övgü-özlem ve aşk temalarında yer almaktadır. Bazı türkülerin birden fazla temayı içermesi bakımından kadın temalarının türkülerde yer alma durumu Tablo 3'de 200 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Olumsuz Duygular Uyandıran Kavramlar Yönünden Kadına Yönelik Söylemler Temasının Türkülerde Yer Alma Durumları

Tema	Kadın Temalarının Türkülerde Yer Alma Durumu (f)	Yüzde (%)
Aşk/ayrılık acısı	109	31
Kadın istismarı	77	22
Kadının cinsel obje olarak görülmesi	53	15
Sitem	42	12
Mutsuzluk	36	10
Dilek/temenni/dua/beddua	25	7
Kadercilik	11	2,5
Aşkta sorumluluğun karşı tarafa yüklenmesi	2	0,5
Toplam	355	100

Tablo 4'e göre türkülerde kadınlara yönelik olumsuz söylemler en çok aşk/ayrılık acısı ve kadın istismarı alt temalarında yer almaktadır. Bazı türkülerin birden fazla temayı içermesi bakımından kadın temalarının türkülerde yer alma durumu Tablo 3'de 355 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Olumlu Duygular Uyandıran Kavramlar

Tema	Alt Temalar	Söylemler
Olumlu Duygular Uyandıran Kavramlar	Sevgiliye Methiye-Övgü-Özlem	Göremedim o yarı doyasıya
		Aşa çıkmış yukarıya elin kınalar
		O senin baygın bakışın
		Kabuğunu soydurdum esmer benliye

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Güzelleri hilal kaşlı
Çok salınma sevdiğim
Kara gözlüm
Telli potin kar topuğa
Gel oynayı oynayı
Bakan gözler kamaşır
Cennetin gapsında hürü kızları
Gudureten sürmeli ale gözleri
Ela gözlü bir kız
Gel beraber gezelim yavrum
Boyunbağı ipekten
Ayağında pullu yemeni
Hani a sevdiğim gül sinenin kilidi
Esmer yâr
Al yazmanın oyası
Tombak tombak sineler
Al yazmalı gelinler
Zülüfler yüze düştü
Gerdanında beni var
A benim nazlı yârim
Bahçelerde bal kabak a canım bal kabak
Allı da yazma
Arzumanım kaldı ince belinde
Taramış zülfünü kirman elinde
Ceylan Cemilem
İyi m'olur kızların saçlısı
Yarin hilal kaşları
Kadriye'nin bakışları
Gerdanı var bensiz
Al yanağın gülüne, saçlarının teline
Ak gerdanın altında çiftedir benler
O kınalı parmaklarda o beyaz eller
Hatçam çıkmış pencereye ay gibi parlar
Benim sevdiceğim Dirmil'in gülü
Saçları sırmalı dişleri inci
Sevdiceğim şu Dirmil'de birinci
Top zülüflüm gene geldi aklıma
Kostak boylum kömür gözlüm geldi aklıma
Silerini sokmuş ince beline
Aşağı yoldan gelen sırmalı saçlı

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

*Ayağına giymiş pembe şalvarı
Benim yarım yandım gümüş tenli
Sevdiğimin yüzü benli
Sevdiğimin kömür gibi gözü var
Nazlı yârim
İnce belli
Al kınalı parmağa
Gümüş kemer belinde
Bir karış gerdanlı püskürme benli
Zekat da vermez misin ince belinden
A kömür gözlüm sevdiğim
Bülbül yuva yapmış da top zülüfün üstüne
Karadır kaşları da gözleri kömür
Kipriklerin can almaya kasteder
Esef etme kömür gözlüm ben geldim
Yasını çekerim de zülfü burmanın
Dudak şeker olmuş da dili hurmanın
Korkusu kalmamış da güvel durnanın
Al yanağın derde derman dediler
Gavrulmuş badem içi
Elleri gıvalı gül yârim
Beller kemerli yârim
Bak şu da kaşın karesine aman aman
İnce belli fidan boylu kendisi
Yuva dudmaz guş oldum
Ela gözlü yârim
Tam bir aydır görmedim of of sinem of
Top zülüflü Zehra'm
Kara gözlüm gidiyor. ela gözlüm gidiyor
İnce belli bu kız
Yanakları kırmızı
Yanağında (gerdanında) beni var (aman
aman)
Gözleri sürmeli
Elleri kınalı
Bana cevredersin ey kaşı kara
Dediler ki nazlı yarım gelecek
Giyinmiş kuşanmış al harelenmiş
Kızarmış yanağın yine al olmuş
Siyah kaküllerin bir keman olmuş*

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

*Mestane gözleri setparelenmiş
Dallı basma giymiş boydan aşağı
Bir ela gözlü kıza
Top zülüfler yüzdedir
Yarım benzer doğan aya
Sürmelimin gözlerine mailem
Kaşlar kara gözler ela
Kırpikleri sürmeli
Yüzü duvak ağ elleri kınalı
Sürmeli güzel
Kara gözlüm senden ayrı kalalı
Aman aman kara kız
Aman eller kınalı Zeyno
Güzeller güzeli sensiz olunmaz
Horoz değil kuzu idi
Ayağı var belim gibi
Has bahçenin gonca gülü
Sürmelim amman
Güzeli gösteren göz ile kaştır
Her yanı her yanı elmas parçası
Yanakları dudakları gül pembe olmuş
Gel benim zülfü siyahım
Uzak galdı nazlı yarin arası
Gaşı gözü çektirmeli püsküllü
Altın saç bağı da topuğun döger
Mis gohuyor zülüflünün ucundan
Ağzı şeker dudakların bal gelin
Benli Ayşe'm oralardan geçti mi
Ala gözlerini sevdiğim dilber
Gudiretten galem çekmiş gaşına
Kalem alıp kaşın gözün yazmalı
O mahmur gözünü süz Elif Elif
O mavi gözüne hilal kaşına
Gerdana inciler diz Elif Elif
Varın söylen nazlı yare ben geldim
Kırpiklerin benzer ispir doğana
İncedir belleri usuldur boyu
Kaşları eğri de kirpiği keman
Ak gerdan üstünde ben duman duman
Kaşları benzer kaleme*

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

*Ela gözlü benli dilber
Gömür gözlü kız ırmış
Görmedim güzelde böyle bir eda
Gözlerin lam'elif kaşların ayın
Her bakışın değer dünya malını
Saftı sırma tel yaratmış yaradan
Al yanağı bal olma mı
Söyler tatlı tatlı dili gelinin
Topacık kınalı eli gelinin
Can alıcı sandım ala gözünü
Suna boylum ne diyon
Gülüşmez mi bana (da) el kömür gözüm
Taramış zülfünü telleri sırma
Ala gözlerine çekilmiş sürme
Bir gömür gözlü gıza
Geliyor selvi boylum*

Aşk

*Kan doldu yanaklarım
İlle de cuma gecesi
Yar boynuma sarıldı
Bir yar sevdim yürekten
Doyulur mu sarılıp da yatmaya
Ayağını göreyim
Uyu uyan sar beni
Ben severim gel demeden aman geleni
Geçerken bize uğra
Yar saçların savurma, bileğinden tutunca
Yiyelim parmak parmak
İnce bellerine kurban olayım
Salın gelin boylarına da kurban olayım
Güzel sen de durma bensiz
Turfanda yemiş gibi
Öpeyim yanaktan ısırمام seni
Sarılıp öpmeli ilimon yar
Çok istedim öpemedim yanaktan
Bağlara gel bağlara
Yatsam da yarin dizine, üç gün sabah
olmasa
Sarılalım yatalım, ikimiz bir köşeye
Arkası biter mi bunca gündüzün, akşam olsa
gine sarsam yar seni*

Yari sinemde uyuttum
Aman al yanak yaşmak ister
Beni sarsın golların
Yar sarılıverdi
Saramadım doya doya
Aman nerelerine de işte şuralarına, yavrum
nerelerine de işte şuralarına
Mevlam güzelliği vermiş, göç giderken bir
güzele rasladım
Sarsam olmaz mı sevsem sevsem olmaz mı,
öpsem olmaz mı
Geceleri ayazda yatamaz oldum
Yemesine doyamadım
Öpeydim al yanağın purcundan
Öpem derken al yanaklar dişledim
Dola beni bel yerine
Al beni zülfün ucuna, sallanayım tel yerine
Öpem ağzın içini
Öperken ısırmışım
Eğil bir yol öpeyim
Getirir o yavru beni diline
Kul olayım ben saran koluna
Kolunu boynuma sarmaya idin
Lezzetine uymaz ne bal ne şeker

Tablo 5 temasında yer alan sevgiliye methiye-övgü-özlem alt teması incelendiğinde bu temada kadının fiziksel özellikleri ile ön plana alındığı ve sevginin anlatılmasında kadının güzelliğinin, cazibesinin dile getirildiği görülmektedir. Türkülerde en fazla olumlu alt temanın bu olduğu tespit edilmiş, türkülerde en çok vurgulanan kavramın fiziksel görünüş ve bu görünüşün sevende oluşturduğu imgeler olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Olumsuz Duygular Uyandıran Kavramlar

Tema	Alt Temalar	Söylemler
Olumsuz Duygular Uyandıran Kavramlar	Aşk/Ayrılık Acısı	Göremedim o yari doyasıya
		Ben sana yandım ölesiye
		Başımı sevdaya sardım yarla cengim var benim
		Canımı tenden söker
		Ayda bir selama kandım
		Esmer bana küsmüş aldattım diye
		Benim sevdiceğim yok aralarında
		Ayrılması zor geldi

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

*Durmaz her gün ağlarım
Bir goncaya vuruldum
O da benden sevdalı
Şu kızın peşindeyim
Sen gidersen beni kimler avudur
Aşk adamı öldürür
Verem oldum sana gönül vereli
Gahrı güçtür çekilmez
Böyle yangınlık m'olur
Şimdi selamın kestin
Buna can mı dayanır
Senin aşkın değil mi, beni böyle gezdiren
Ölelim gidelim ayrılmayalım
Kendi gülüp beni ağladıp duru
Ayrılık bize düştü
Bana yazık değil mi
Ayrılık çantasını aldım ellere
Yari göresim geldi
Camı gırasım geldi
Çeker de isek güzelde kahrı çekeriz
Gözlerimin pınarları durmadan çağlar
Ciğerim yaralıdır
Yar gine gurbette geçti bayram ayları
Ölüyom vereminen
Sen kimin için giydin yarım alları
Beni terkeyleyip varıp gittin elleri Ölüyorum
sevdiğim haberin var mı
Aşkından harab oldum
Yaktı beni su yolundan geçişin
Yeter ki bir yüzün göreyim
Leyla'nın bekçisi Mecnun ben oldum
Yardan ayrılması müşkül
Bir sigara yaktım seni düşündüm
Uykumu alıyor gece birisi
Yatağımdan kalktım seni düşündüm
Ben kendimden bıktım seni düşündüm
Şu benim deli gönlüm yâre kavuşmak ister
Yandı yürek tutuştu
Ayrılık bize düştü of
Neyliyem neyliyorum aman benim yarım yar
değil*

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Yar yoluna oldum ben de deliler
Gündüzüm hoş geçiyor da gecelerim ahizar
Ayırdılar beni nazlı yarimden
Tez buldum tez ayrıldım (kaybettim)
Ben aşkından öleyim aman
Öleceyim senin için
O kız benim olmazsa, yakarım konakları
İlgıt ılgıt kanım akar çimene
Yarım gitti aman Allah
Ayrılık olmasaydı
Beni sevdan ile yere vurursun
Ayrı düştüm yürekten özledim seni
Ayrılık büyüdü hasret büyüdü
Kırpiklerden elek elek ıslandı
Gram gram ömür yedi beslendi
Yüreklerden hasret sütü sağıldı
Hıçkırıklar düğüm düğüm boğuldu
Yüreğime açtın sağ'olmaz yara
Ben onun borcundayım
Deliyom haberin var mı
Soluyom haberin var mı
Kız hastayım sana hasta
Aşkından kibrit oldum, üfürsen yanıyordum
Beni sana mahkum etme
Bak kafeslerdeyim şimdi
Benim yare özlemim var
Gecem sensiz günüm sensiz olalı
Her anım cehennem narıdır tez gel
Sönmüş külleriyim yangın yerinin
Şu benim garip gönlüm, yare kavuşmak ister
Cahil ömrüm çürüdü, bağrıma vura vura
Ben yandım amman, sevmişem amman
Ah çekenin yüreğinde yağ olmaz vay
Aşk ateşi çıkmaz oldu yürekten vay
Biri gurbet bir ayrılık bir ölüm
Bilmem hançer bilmem gönül yarası
Artıyor geçmiyor gönül yarası
Ölmeden yarimi aman görecek miyim
Yandım tutuştum da bir aydınlı kızına
Ölüyom mezarımı kaz

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Kadın İstismarı

*Dizimde kalmadı derman
Sular serpin serin edin
Mecnun oldum aklım başımdan aldı
Gelin seni almazsam, girmem gara toprağa
Ciğerimi ışık ödüne yakan yar*

*Gönlümün eğlencesi
Bize yar bulunmaz mı, elimin parastyla
Ben severim güzellerin aman gencini
Güzellerin koynuna, altın ile girmeli
Bir yar sevdim gencecik, ellere bağışlanır mı
Çirkine tövbeliyim
Çirkinlerin koynunda sabahlar geç olur
Üç güzel oturmuş gönlü havalı
Çirkinlerin gahrı da güçtür
Sevilmedik yar isterim
El değmiş de ben o garanfili neyleyim
Gözüm çapkın alışı, bakarım güzellere
Cümle alemin dilinde
Sağuma kız girsin, soluma gelin
Gelinden usandım, kız ister canım
Yürü güzel yürü adın bilinsin
Elli dönüm tarla bir milyon para, bütün bu ovayı değersin gelin
Fistanı bol geymiş yaka düğmeli, kalının beş yüz ise milyon vermeli
Açılmadık domurcuk sil gözü ganlı
Başlığını vereyim bey babana
Gadınım gel, bidanem gel, torunum gel
Arabistan kızları, ne don geyer ne fistan
Malum da mülküm galmadı, bir güzelin yoluna
Koca beyin güççük gızı, gelin olmuş gidiyor
Şimdi kızlar pek ucuz
Beş bin lira ediyor, halı dokuyan kızlar
Üzerini çullatırım, ben kızları oynatırım
Ah almalı almalı, güççük gelin almalı
Güççük gelin gelince, canı cana sarmalı
On iki gelin sevdim, gene gönlüm kızdadır
Bir güzelin uğruna, on beş altın bozdurdum
On ikide şeker şerbet, al yanaklar güle*

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

benzer

On üçünde gözler süzer, zülfü gerdana dizer

On dördünde kurd bilekli, cümlemiz Hakka dilekli

On beşinde peşin peşin, çiftleşmiş keklige benzer

On altıda deli dolu, hiç bilmez gittiği yolu

On yedide bedel bedel, nereye çeksen oraya gider

Yirmide vakti geçer

Gız iken sevdiğim

Her çiçekten bal alması zor değil

Canımı sıkmayın avratlar da ikinizi birden boşarım

Al etek çek giyer, Urum yosması

Hep güzeller dizilmişler sıraya

Cilvesine doyamadım, benim gönlüm küçük kıza

Söyle fiyatı ne de bahanen nedir

Suna yosmam

Annacından gelen gücücük gelin, bir saat garşımda durabilin mi

Olmuşsunuz gavur Ermeni

Avradı dul galsa da gızı basılsa

Yeni değmiş on üç on dört yaşına, aman aklımı başımdan aldı bu ceren

Güzele bakması adettir bizde

Bir gücücek yarım olsa, sarsam beleni beleni

Yüz bin kızıl altın verseler az mı

Kızlar ile dullar bilinmez oldu

Her birisi olmuş kırk yıllık sürtük

Avratlar da bahana eder sığağı

Açıyorlar baldır ile bacağı

El eyleyip çağırırılar kocayı

Kocaya vermeden de doğurur kızlar

Çocukların babası bilinmez oldu

Azile'm on beş yaşında

Çift gezer iki bacı

Kadının Cinsel Obje Olarak Görülmesi

Gerdan gümüşlenir mi

Aylar gibi şavkarıyor avşar güzeli

Güzellerin koynunda sabahlar tez olur

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Öpmelere yazık, sıkmalara nazik
Gelinlerin güzeli
Yolcuyu yolundan eyleyen dilber
Gel seninle gezelim ince belli kız
Ben de yandım Hatça'nın basma donuna
Entarisi gök gibi
İlacı kızıdan gelir
Göğsü de çapraz düğmeli kızlar
Güneş vurur yanakları ballanır
Güzeller sevildikçe ballanır
Elli kızın da yüz gelinin başısın
Güzeli candan severler
Gavrulmuş badem içi
A kız senin gaş göz oynatışın
Köçeklerden uşgur bağlatışın
Civil civil civil söyleyişin
Oyna da meydan senindir
Eremedim lezzetine dadına
Salın da boyunu göreyim aman
Aygın baygın meleğim, saat kaçda geleyim
Oyna da oyununa ben yandım, oyna da
boyunu göreyim
Kız petekde bala benzer
İpek fistan sıkır belin
Sinen görünsün ben yandım
Göster cemalini göster
Çöz Aslı'm çöz göğsün düğmelerin
Değirmende üç kız var, biri benim
Oynatırım giz ben seni
Sen salında ben boynuna bakayım
Şu kızın gamzeleri tatlı geliyor
Gel gel eder durmadan
Kaşınla gözüne baygın desinler
Çıkar gelin şalvarı, yırtarım baştan başa
Çözemedim ak göğsünün düğmesini
Ben de senin ufak boyuna vurgunum
Ayva turunç mekan tutmuş koynunu
Kokar güller gibi teri mi bilmem
Şeker yemiş dudakları boyalı
Hakkı var dilberler başıdır

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

	<i>Güzelleri çift yaratmış yaradan Sallansın bir daha boyunu görek Bedel bedel benlisi Top top oldu kızlar geldi Lebin kaymak olmuş (da) dilin zembemi Göğüsleri de görünür Kimsede görmedim sendeki nazı</i>
Sitem	<i>Yandım aman of of yanasiya vay Bak benim tali[h]ime taş bassam iz olur Hep bakışırılar bize karşı Hani benim hayırsız O gonca bilmez haldan A kız senin kocan bu kadar mı kötüdür Onu açan eller kara yerde çürüdü Ayda bir selam ilen Gözlerim yolda kaldı Eklemedir kahpe dağlar ekleme Azap değil kölen bile olurdum Bu göz yaşlarımı kimler silecek Sözün başka özün başka Efkârım var sitemim var Dursun dizinde (yar yar) Bir dost yaraladı yaram var benim Sen de küskün isen ben de dargınım Beğendin mi bana vurduğun taşı Hakkımda çıkardın ferman Sözünde durmadı gavur Ne olur bu eve gelmeye idin Çekemedim nazını</i>
Mutsuzluk	<i>Cerrah gelmiş, yarasına bakıyor Ağustosta suya girsem balta kesmez buz olur Ben yandım aman aman Gazinocu doldur içeyim Ellerin yari gelmiş Ciğerimde göz göz oldu yareler yareler of Sargı da tutmaz yarelerim var benim var benim of Ölüyom verem ilen Sevdiğim nerede kaldı</i>

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

*Yüreğimde yağ kalmadı eridi
Ayırdı düşman bizi
Gadersiz ömrüm of
Huzuru mahşere gidiyorum
Bilmem şu feleğin bizim ile gastı ne
Evimi başıma yıktı bir gelin
Canan dedi can evimden vuruldum
Halime münasip yar bulamadım
Güle çıktım gülmedim
Bekar nerde akşamlar
Bana (da) yazık değil mi
Ecel şerbetini içmeyeydim ben
Yare eller dadanmış
Felek güldürmedi benim yüzümü
Hem yarimi aldı hem de kuzumu
Kime anlatayım yürek sızımı
Mendilim kara kara
Yüreğim yara
Ne diyerek ağladım, alnımın yazısına
Ağustos ayında gışım var benim
Şu dünyada bitmez işim var benim
Ben derdime bulamadım dermanı
Dert koymadın hep başıma doladın*

Dilek/Temenni/Dua/Beddua

*Allah'ından bulası
Arzuyu gamber gibi
Hak bizi kavuşturur
Kavuştur Mevla'm bizi
Sürüm sürüm sürünsün sürmeli kızlar
Bu bayramda kavuşalım sevdiğim
Bugün ben yare kavuşmak isterim
Ben olaydım kocası
Küsme bana nazlı yar
Suya goyvermiyor (da) kızın gavur anası
Ne ettim de aldandım (aman) Allah'ından
bulası
Ağlasın kız anası
Çatlasın kaynanası
Boğazına dursun ham çökelek
Ümüğüne dursun ham çökelek
Kadir Mevlam ikisinin acısını birden göster*

	<i>Künde onbeş kere sıtmalar dutsun Gaşıdıkça gan getirsin dırnağın Alt yanında gara yılanlar yatsın Dolansın bacağ'na enikli gancık Ellerin top olsun kolun yılancık Şu dünyadan züriyeti kesilse Sen güzelsin hak saklasın dillerden Kör olası terzi başı</i>
Kadercilik	<i>Yazılanlar gelir başa O gonca bilmez halden kaderim benim Yoruldu yarın kolu kaderim benim Kötü kaderine derman olayım Akibette felek tuttu benim gurbet elde yakamdan Bir sen kaldın felek bana gülecek Düşürmemiş felek seni eşine O zalim feleğe hasrettim canı Bilmem şu feleğin bizim ile gastı ne Felek nazlı yarı elimden aldı Felek kara yazmış benim kaderim</i>
Aşkta Sorumluluğun Karşı Tarafa Yüklenmesi	<i>Sen kaybettin esmerim bana küstün de Sözün başka özün başka</i>

Tablo 6'da kaynak kişilerin aşk/ayrılık acısından umutsuz, çaresiz hatta sitemli oldukları görülmektedir. Kadın istismarı alt temasında kadınların istismarını düşündüren söylemler belirlenmiştir. Bunlardan en çok dikkat çekenleri ise “gönlümün eğlencesi”, “yar bulunmaz mı parayla”, “Başlığını vereyim bey babana”, “gelinden usandım, kız ister canım”, “benim gönlüm küçük kıza” gibi sözler küçük yaştaki birisine duyulan duygular barındırmaktadır. Bu temada ayrıca bölgenin yaralarından bir tanesi olan başlık parasının da kadın haklarının istismarı olarak değerlendirmek mümkündür.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada türkülerde kadın figürünün nasıl değerlendirildiğine ilişkin sonuçlar elde etmeye odaklanılmıştır (Mirzaoglu, 2001). Çünkü türküler, yöre kimliğinin ortaya çıkışı, korunması ve aktarılmasında da önemli bir role sahiptirler. Çalışmada, Akdeniz bölgesine ait türkülerde yer alan kadınlara yönelik olumlu söylemlerin sevgiliye methiye-övgü-özlem (%77) ve aşk (%23) temalarında; kadınlara yönelik olumsuz söylemlerin ise aşk/ayrılık acısı (%31), kadın istismarı (%22), kadının cinsel obje olarak görülmesi (%15), sitem (%12), mutsuzluk (%10), dilek/temenni/dua/beddua (%7), kadercilik (%2,5) ve aşkta sorumluluğun karşı tarafa yüklenmesi (%0,5) temalarında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Erdal (2011)'a

göre erkek istediği ya da sevdiği kadını seçer, kadın da bu karara saygı duyar. Kadının bu imajı türkülerde yer almakta ve kadın fonksiyonelliğini yitirerek sadece cinsel bir nesneye dönüşmektedir. Türkülerde yer alan erkek söylemler kadın istismarı ve kadın haklarının göz ardı edilmesi yönünde öne çıkmaktadır. Bu söylemler, on dört-on beş yaşındaki kız çocuklarının da cinsel obje olarak görüldüğünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü on beş yaşında bir kız çocuğu toplumda evlenilecek yaşa gelmiş olarak belirtilmektedir. Diğer yandan günümüz Türkiye'sinde on beş yaşında bir genç kızın evliliğinin genel olarak hoş karşılanmadığı düşünüldüğünde, türkülerin tamamen günümüz toplum anlayışını yansıtan ürünler olarak değerlendirilmemesi de önem kazanmaktadır. Kadınlar her edebi türde olduğu gibi türkü metinlerinde de toplumsal cinsiyet ayrımına maruz kalmakta, kadının bedeni cinsel bir obje olarak görülmektedir. Mesaj iletme vasıtası olarak türküler aynı zamanda kişilerin açıkça söyleyemediği düşüncelerinin de toplumsal iletisi vazifesini görmektedir. Buna benzer olarak Yazıcı, İzgi Topalak ve Oktan (2017) ile Yazıcı'nın (2018; 2019) çalışmaları da Diyarbakır, Adana ve Muğla türkülerinde kadınlara cinsel obje olarak bakıldığını ve kadınların istismara uğradıklarını ortaya çıkarmıştır. Yine İstanbullu ve Göher Vural'ın (2017) çalışmasında da kadının türkülerde en fazla sevgili rolünde yer aldıkları, çok eşlilik, çocuk sahibi olamamak, isteği dışında evlendirilmek, başlık parası-aldatılma-şiddet gibi durumlarla da karşı karşıya kaldıkları ortaya saptanmıştır.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda; toplumun, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili olumsuz/gelenekselci yaklaşımlarının farkına varabilmeleri için konu ile ilgili sempozyum/panellerin düzenlenmesi; toplumsal cinsiyet adı altında derslerin ilkokuldan itibaren müfredat programlarında yer alması; özellikle anne ve babaların önemli bir değişken olarak toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yargıları, tutum ve davranışlarının incelenmesi önem taşımaktadır. Diğer yandan kadının istismar edilmesine ilişkin hukuki düzenlemelerin de önemli bir gereklilik olduğunu vurgulamak önemli görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki tüm illere ait türkü metinlerinde yer alan kadın temalarının kategorilere ayrılarak ve tarihsel süreç içerisinde incelenmesi sonucunda ülkenin bölgesel olarak toplumsal cinsiyet yaklaşımını da görüntülemek mümkün olacaktır. Diğer yandan Akdeniz bölgesine ait en fazla kadın temalı türkülerin neden Adana ilinde yer aldığı; en az kadın temalı türkülerin ise neden Hatay ilinde yer aldığı da ayrıca araştırılması gereken bir bulgudur.

KAYNAKLAR

Arat, N. (1997). *Kadınların Gündemi*. İstanbul: Say Yayınları.

Arat, N. (2012). "Kadınların İnsan Hakları". www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/kadin/article/.../11628, (17.10.2013), 5-6.

Aydın, E. (2010). *Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı: Hacettepe Üniversitesi Mühendislik ve Edebiyat Fakültesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Balkaya, A. (2008). Kerem İle Aslı Hikâyesinde Kerem'in Sevgili Tasvirleri Üzerine İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (4), 89-101.

- Bayram, S. (2015). Sevdalinka ve Türkülerde Sevgili ve Aşk Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 112-119.
- Boratav, P. N. (1981). *100 Soruda Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Kişisel Yayınlar.
- Çetin, İ. (2012). *Bir Bataklik Olarak “Namusun Temizlenmesi” Mefhumu*. Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu’nda Sunulmuş Bildiri, Ankara, 5-11.
- Doğramacı, E. (1982). *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdal, T. (2011). Erkek Ağızlı Türkülerde Kadın İmajı. *Folklor/Edebiyat*, 17(65), 37-52.
- İstanbulu, S. ve Göher Vural, F. (2017). *Sayısal Veriler Işığında Türkülerde Kadın*. Konya: Eğitim Yayınevi
- Mirzaoglu, F. G. (2001). Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri. *Türkbilig*, 2, 76-91.
- Mirzaoglu, F. G. (2010). Lirik Türkülerde Kadın Tipleri. *Türkbilig*, 127- 164.
- Ozankaya, Ö. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Önal, G. F. (2013). *Orta Anadolu Türkülerinde Kadınlarımız*. Aile ve Kadın Sempozyumu, Kırıkkale, 35-45.
- Özkişi, Z. N. (2013). Kadın Besteci Sorunu: Cinsiyet Rollerine ve Kadınların Yaratıcılıklarına İlişkin Yargılar. *Turkish Studies*, 8 (3), 449-470.
- TRT. “*Nota Arşivi*”. Erişim: 21 Eylül 2019. http://www.trtnotaarsivi.com/thm_arama.php
- Yazıcı,T. ve İzgi Topalak, Ş. (2014). Batı Müzik Tarihinde Kadın Bestecinin Adı Yok. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 3 (7), 45-46:
- Yazıcı, T., İzgi Topalak, Ş. ve Oktan, V. (2017). *Diyarbakır Türkülerinde Kadın Teması*. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Diyarbakır: T.C. Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları: 18, 793-806.
- Yazıcı, T. (2018). Adana Türkülerinde Kadın Teması, *Artıbilim: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 21-38.
- Yazıcı, T. (2019). Muğla Türkülerinde Kadın İmajı. *Eurasian Studies Journal*, 10, 1-9.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İLKOKUL MÜZİK DERS
KİTAPLARINDA YER ALAN DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME
(MEB YAYINLARI ÖRNEĞİ)

PRIMARY SCHOOL MUSIC COURSE
INVESTIGATION ON THE VALUES IN THE BOOKS
(THE CASE OF MONE)

Dr. Öğr. Gör. Şefika TOPALAK

Trabzon Üniversitesi

Doç. Dr. Tarkan YAZICI

Mersin Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ilkokul müzik ders kitaplarında yer alan değerlerin incelenmesidir. Bu bağlamda MEB tarafından yayınlanan ilkokul müzik ders kitapları değerler doğrultusunda gruplandırılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma olup, veriler doküman analizi incelemesi ile elde edilmiştir. Araştırmanın örnekleme amaçsal örnekleme stratejilerinden biri olan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ulaşılan ders kitaplarını incelemek üzere çalışmanın amacına yönelik olarak her bir ders kitabı araştırmacılar tarafından geliştirilen “Müzik Ders Kitapları İnceleme Formu”nun kullanılmasıyla içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma, MEB değerler eğitimi yönergesinin birinci bölümünde yer alan şu değerler başlıkları altında gerçekleştirilmiştir: Sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü- duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret, liderlik, nazik olmak, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma, fedakârlık. Araştırma sonuçlarına göre ilkokul müzik ders kitaplarında yer alan değerlerin oranları şu şekildedir: Sevgi (%33,6), sorumluluk (%3,1), saygı (%9,1), hoşgörü-duyarlılık (%2,6), özgüven (%0), empati (%0), adil olma (%0), cesaret-liderlik (%4,5), nazik olmak (%0,7), dostluk (%1,1), yardımlaşma-dayanışma (% 7,2), temizlik (%3,4), doğruluk-dürüstlük (%0,7), aile birliğine önem verme (%0,7), bağımsız ve özgür düşünebilme (% 0,4), iyimserlik (%1,9), estetik duyguların geliştirilmesi (%0,4), misafirperverlik (%0,7), vatanseverlik (%11,7), iyilik yapmak (%1,1), çalışkanlık (%8,3), paylaşımcı olmak (%0,7), şefkat-merhamet (%1,6), selamlaşma (%1,6), alçakgönüllülük (%0), kültürel mirasa sahip çıkma (%4,9), fedakârlık (%0). Tüm bu sonuçlar doğrultusunda, ilkokul müzik ders kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerleme sözlerinin değerler bağlamında dikkate alınarak yazılması, kontrol edilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılması; söz yazarlarının bu anlamda bilinçlendirilmesi; değerlerin eğitimdeki yeri ve önemi üzerinde daha önemle durulması; ilkokul müzik ders kitaplarında nazik olmak, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, paylaşımcı olmak değerlerine daha sık verilmesi ve ilkokul müzik ders kitaplarında yer almayan özgüven, empati, adil olma, alçakgönüllülük ve fedakârlık değerlerine de yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, müzik, MEB, değerler.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the values in the primary school music textbooks. In this context, primary school music textbooks published by the Ministry of National Education are grouped according to values. The study was a qualitative research and the data were obtained through document analysis. The sample of the study was determined by criterion sampling which is one of the purposive sampling strategies. For the purpose of the study, each textbook was subjected to content analysis using the Music Textbook Review Form developed by the researchers to examine the textbooks reached. The research was carried out under the headings of the first chapter of the MONE values education directive: Love, responsibility, respect, tolerance - sensitivity, self-confidence, empathy, fairness, courage, leadership, kindness, friendship, solidarity, cleanliness, truthfulness, honesty, caring for family unity, independent and free thinking, optimism, development of aesthetic feelings, hospitality, patriotism, kindness, diligence, sharing, compassion-compassion, greeting, humility, cultural heritage, sacrifice. According to the results of the research, the proportions of the values in primary school music textbooks are as follows: Love (33.6%), responsibility (3.1%), respect (9.1%), tolerance-sensitivity (2.6%), self-confidence (0%), empathy (0%), fairness (0%), courage-leadership (4.5%), kindness (0.7%), friendship (1.1%), solidarity-solidarity (7%), cleanliness (3.4%), honesty-honesty (0.7%), giving importance to family unity (0.7%), independent and free thinking (0.4%), optimism (1.9%), development of aesthetic feelings (0.4%), hospitality (0.7%), patriotism (11.7%), goodness (1.1%), diligence (8.3%), sharing (0%), compassion-compassion (1.6%), salutation (1.6%), humility (0%), cultural heritage (4.9%), sacrifice (0%). In line with all these results, writing, checking and making necessary corrections of the songs, folk songs, anthems and nursery rhymes in primary school music textbooks in terms of values; raising awareness of songwriters in this sense; more emphasis on the place and importance of values in education; being kind in elementary school music textbooks, giving importance to honesty, honesty, family unity, developing aesthetic feelings, hospitality, sharing, and giving values to self-confidence, empathy, fairness, humility and self-sacrifice that are not included in primary school music textbooks; In particular, it is recommended that students become aware of values, internalize these values and turn them into behavior.

Key Words: Primary school, music, MONE, values.

1. GİRİŞ

Toplum bireylerini birbirine bağlayan ve toplumun devamını sağlayan unsurların başında değerler yer almaktadır ki; değerler sosyal dayanışma oluşturarak toplumda uyulması gereken ortak davranış kalıplarını belirlemektedir. Dolayısıyla bir toplumun değerlerinde meydana gelen bozulma, o toplumun birlik ve beraberliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda çocukların değerleri kazanma sürecinde aile ve özellikle ilköğretim dönemi önem taşımaktadır (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009). Çünkü sahip olunan değerler, bireyin tüm varlığa dair algısı ve varoluş amacına dayanarak tüm tercihlerini etkileyen inançlarının kalıcı bir organizasyonudur (Kaymakcan ve Meydan, 2011). Bu değerler günümüzde bir gerekliliktir. Sosyal-duygusal-davranışsal-zihinsel gibi birçok işlevi olan değerler, çocuğun karakterinin biçimlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Mooney, 2000). Özellikle ilköğretim dönemi, öğrencinin temel kişilik özelliklerinin şekillenmesi ve sosyal becerilerini kazanabilmesi yönünde özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde yapılacak nitelikli bir eğitim ulusal ve evrensel değerleri kazanmış, globalleşen dünyaya yeni değerler de kazandırabilecek bireylerin yetişmesinde etkili olacaktır (Susar Kırmızı, 2014).

Çocuklara doğruyu yanlıştan ayırt edebilme becerisi ancak değerler eğitimiyle verilebilmektedir. Bu beceri, çocuğun özgür iradesiyle kendi kararlarını verebilmesi ve kararlarının sorumluluğunu alabilmesi açısından önem taşımaktadır (Dirican ve Dağlıoğlu, 2014). Çocuğun belirli değerleri fark edebilmesi, fark ettiği değerlerden yeni değerler üretebilmesi, ürettiği değerleri ise benimseyebilmesi ve kendi kişiliğini bu değerlere göre şekillendirip, davranışa dönüştürebilmesi eğitim ve dolayısıyla ders kitaplarının içeriği ile gerçekleşmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007). Bireylerin kişisel istekleri/beğenileri olmayıp, yaşanan toplumun uygun bulduğu, herkes için iyi arzulanır olma özelliğine sahip olan ve toplumlararası geçerliliği de olan değerlerin çocuklara aktarılmasında eğitim kurumları büyük önem taşımaktadır (Silah, 2005; Ergün, 2018). Bu değerlerin çocuklara kazandırılması, öğretim programına göre hazırlanmış ders kitaplarında yer alacak olan ortak değerlerin yer almasıyla mümkün olacaktır. Bu bağlamda toplum sürekliliğinin sağlanabilmesi yönünde değerler, eğitimde önemli bir görev üstlenmektedir (Şen, 2007). Çünkü ders kitapları öğrenci ve öğretmen bakımından bir öğrenme kılavuzu olarak temel bir kaynak niteliğindedir. Bu nedenle ders kitapları; içerik-söylemleri ile çocuklara sistemli bilgiler verebilmeli; yaşanan toplumda kabul gören ortak değerleri aktarabilmelidir (Tanrıöver, 2003). Ders kitapları toplumun ortak kültürünün oluşması, geçmiş-bugün-yarın arasındaki köprünün kurulması ve ortak bir anlayışın geliştirilmesini sağlamaktadır (Özkan, 2010). Ayrıca toplumsal yaşamı mümkün kılan, paylaşılan değerlerdir ve eğitim kurumları çocuklara toplumun kabul gördüğü bu değerleri, planlı-kontrollü bir biçimde kazandıran önemli bir toplumsal kontrol aracıdır (Toklu, 2002; Erden, 2005).

İlkokul kurumlarında gerçekleştirilen eğitsel müzik eğitimi, hak ettiği önemi görürse toplumun ekinsel geleceği açısından önemli bir etken olabilecektir ki; ülkenin ekinsel geleceğinin biçimlendirilmesi ilkokul dönemimde başlamaktadır. Çünkü ilkokulda kazanılan değerler, ileride topluma yansımaktadır (Sun, 1969). Çocuk ilkokul sürecinde alacağı müzik eğitimi sayesinde toplum için gerekli olan birçok farklı değere müzik etkinlikleri aracılığıyla daha kolay sahip olacaktır (Topalak ve Yazıcı, 2019). Dolayısıyla ilkokul müzik ders kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerleme sözleri, öğrencilerin değerleri kazanma/kazanamama yönünde özel işlevlere sahiptir. Bu bağlamda araştırmada MEB tarafından yayınlanan ilkokul müzik ders kitapları; etkinlik şarkılarında yer alan değerler, sınıflar, sınıf oranları ve tüm etkinlik şarkıları arasında yer alma alt başlıklarında incelenmiştir.

Unutulmamalıdır ki; 1739 sayılı milli eğitim temel kanunu Türk Milli Eğitimin genel amaçlarından biri de; “Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar” yetiştirmektir. Bu bağlamda ilkokul müzik ders kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerleme sözleri değerler yönünde büyük önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Doküman analizi tekniği ile gerçekleştirilen ve MEB tarafından yayınlanan ilkokul müzik ders kitaplarının incelenmesini amaçlayan bu çalışma, tarama modelinde tasarlanmış betimsel

bir araştırmadır. Doküman analizi, araştırılan olayların sonucu hakkında bilgiler veren yazınsal materyallerin çözümlenmesini sağlayan bir veri toplama yöntemidir (Madge, 1955).

2. 1. Veri Toplama Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırmada incelenen ders kitaplarına “Eğitim Bilişim Ağı”nın (EBA) internet sayfasından ulaşılmıştır. Toplam 6 müzik ders kitabı araştırma kapsamına alınmıştır. Belirlenen kitapların çözümlenmesinde belirlenen dokümanların içerik analizi kullanılmıştır. Öte yandan elde edilen verilerin sunulmasında betimsel istatistik (frekans ve yüzde) kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1. 1. sınıf etkinlik şarkılarında yer alan değerler

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	18	40
2.	Sorumluluk	-	-
3.	Saygı	1	2,2
4.	Hoşgörü-duyarlılık	-	-
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-
8.	Cesaret, liderlik	-	-
9.	Nazik olmak	-	-
10.	Dostluk	-	-
11.	Yardımlaşma, dayanışma	1	2,2
12.	Temizlik	4	8,9
13.	Doğruluk, dürüstlük	-	-
14.	Aile birliğine önem verme	1	2,2
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-
16.	İyimserlik	-	-
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	1	2,2
18.	Misafirperverlik	2	4,5
19.	Vatanseverlik	9	20
20.	İyilik yapmak	-	-
21.	Çalışkanlık	5	11,1
22.	Paylaşımçı olmak	1	2,2
23.	Şefkat-merhamet	-	-
24.	Selamlaşma	2	4,5
25.	Alçakgönüllülük	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	-	-
27.	Fedakârlık	-	-
Toplam		45	100

Tablo 1’de ilkökul 1. sınıf müzik dersi kitaplarında yer alan etkinliklerdeki şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde yer alan değerlerin frekans dağılımları görülmektedir. Tablo verilerine göre 1. sınıf müzik dersi kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde en fazla sevgi değerinin yer aldığı (f=18) görülmektedir. Bu değeri vatanseverlik (f=9), çalışkanlık (f=5), temizlik (f=4), misafirperverlik (f=2), selamlaşma (f=2), saygı (f=1), yardımlaşma, dayanışma (f=1), aile birliğine önem verme (f=1), estetik duyguların geliştirilmesi (f=1), paylaşımçı olmak (f=1) değerleri izlemektedir.

Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

3. Bölüm

“Okula Başladık” şarkısı;

- *Oyunu sevdiren heya.*
- *Müziği sevdiren.*
- *Resmi sevdiren heya.*
- *Yazıyı sevdiren.*
- *Derslerimiz çok güzel.*
- *Derslerimiz pek güzel.*

4. Bölüm

“Ey Yüce Atam” şarkısı;

- *Çiçek çiçek kokan sensin.*
- *Sevgi sana ey yüce Atam.*
- *10 Kasımlar geldiğinde, hüznün vardır benliğimde.*
- *Tüm ulusumun yüreğinde, çarpıyorsun ey yüce Atam.*

“Öğretmenim” şarkısı;

- *Canım benim, canım benim.*
- *Pek çok severim.*

“Ağacı Kıskanırım” şarkısı;

- *Ne güzel masalı var.*

“23 Nisan Kutlu Olsun” şarkısı;

- *Sevinin küçükler övünün büyükler.*
- *Herkese mutlu olsun.*

“Atatürk’ü Severim” şarkısı;

- *Sevgi dolu yüreğim.*
- *Atatürk’ü severiz.*

Vatanseverlik Değeri

4. Bölüm

“Cumhuriyet Marşı”;

- *Cumhuriyet, cumhuriyet, en güzel şey hürriyet.*
- *Nice zahmet, nice emek verdi sana bu millet.*
- *Gazimin sen en büyük yadigârısın bana.*
- *Dalgalsın her tarafta şanlı Türk’ün bayrağı.*
- *Korumaktır ve yüceltmek azmimiz bu toprağı.*
- *Bu vatan hiç sensiz olmaz, ey güzel cumhuriyet.*
- *Milletim öyle demiştir; ya ölüm, ya hürriyet!*

“Öğretmenim” şarkısı;

- *Yurda yararlı bir insan et.*

“23 Nisan Kutlu Olsun” şarkısı;

- *Çok büyük bayram bu bayram.*

Çalışkanlık Değeri

2. Bölüm

“Ağustos Böceği” tekerlemesi;

- *Boş durma çalış biraz.*

“Değirmen Üstü Çiçek” türküsü;

- *Orak getirin biçek.*

3. Bölüm

“Okula Başladık” şarkısı;

- *Çalışmak güzel.*

4. Bölüm

“Öğretmenim” şarkısı;

- *Okut, öğret.*

“Ağacı Kıskanırım” şarkısı;

- *İmrenirim arıya.*

Temizlik Değeri

1. Bölüm

“Bay Mikrop” şarkısı;

- *Bay mikrop, bay mikrop, beni hasta edemezsin.*
- *Ellerimi böyle yıkarım.*
- *Dişlerimi fırçalarım.*

3. Bölüm

“Bindim Elma Dalına” tekerlemesi;

- *Ablam pilav pişirmiş, içine de sıçan düşürmüş, vallahi yemem billahi yemem.*

Misafirperverlik Değeri

2. Bölüm

“Tren gelir hoş gelir” türküsü;

- *Duydum yar bize gelmiş, ley ley limi limi ley.*
- *Sefa gelir hoş gelir.*

Selamlaşma Değeri

3. Bölüm

“Okula başladık” şarkısı;

- *Sevgili öğretmenim günaydın size.*
- *Sevgili kardeşlerim günaydın size.*

Paylaşımçı Olmak Değeri

2. Bölüm

“Uç Uç Böceğim” tekerlemesi;

- *Annem sana terlik pabuç alacak.*

Aile Birliğine Önem Verme Değeri

3. Bölüm

“Bindim Elma Dalına” tekerlemesi;

- *On deve gördüm, birisine bindim, ablama gittim.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

4. Bölüm

“Davul Demiş ki” tekerlemesi;

- *Hep birlikte birlikte, hep birlikte birlikte.*

Saygı Değeri

4. Bölüm

“Öğretmenim” şarkısı;

- *Sen bir ana, sen bir baba, her şey oldun artık bana.*

Estetik Duyguların Geliştirilmesi Değeri

4. Bölüm

“Ağacı Kıskanırım” şarkısı;

- *Konduğu çiçeklerin, pembesi var alı var.*

Ancak örnek metin dökümlerinde yer alan bu değerlerin yanı sıra sorumluluk, hoşgörü-duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret-liderlik, nazik olmak, dostluk, doğruluk-dürüstlük, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, iyilik yapmak, şefkat-merhamet, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma ve fedakarlık değerlerini içeren herhangi bir söyleme rastlanmamıştır.

Tablo 2. 2. sınıf 1. kitap etkinlik şarkılarında yer alan değerler

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	25	31,6
2.	Sorumluluk	-	-
3.	Saygı	12	15,1
4.	Hoşgörü-duyarlılık	3	3,8
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-
8.	Cesaret, liderlik	6	7,6
9.	Nazik olmak	-	-
10.	Dostluk	-	-
11.	Yardımlaşma, dayanışma	4	5,1
12.	Temizlik	5	6,3
13.	Doğruluk, dürüstlük	-	-
14.	Aile birliğine önem verme	1	1,3
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-
16.	İyimserlik	-	-
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	-	-
18.	Misafirperverlik	-	-
19.	Vatanseverlik	15	19
20.	İyilik yapmak	-	-
21.	Çalışkanlık	1	1,3
22.	Paylaşımçı olmak	-	-
23.	Şefkat-merhamet	1	1,3
24.	Selamlaşma	2	2,5
25.	Alçakgönüllülük	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	4	5,1
27.	Fedakarlık	-	-
Toplam		79	100

Tablo 2’de 2. sınıf etkinlik şarkılarında yer alan değerlerin frekansları görülmektedir. Tablo verilerine göre 2. sınıf 1. müzik dersi kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde en fazla sevgi değerinin yer aldığı (f=25) görülmektedir. Bu değeri vatanseverlik (f=15) ve

saygı (f=12) değerleri izlemektedir. Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

1. Bölüm

“Kelebek” şarkısı;

- *Çiçekleri çok sevecek.*

2. Bölüm

“Yaşasın Okulumuz” şarkısı;

- *Yaşasın okulumuz.*

“Kardan Adam” şarkısı;

- *Ne de güzel bakıyor.*

“Eski Dostlar” şarkısı;

- *Eski dostlar, eski dostlar.*

“Ceddin Deden” şarkısı;

- *Aşk ile sev milliyeti.*

3. Bölüm

“İlgaz” şarkısı;

- *Cennetin bağısın.*

- *Ne güzel berrak sular.*

“Arkadaşım eşek” şarkısı;

- *Yoksa bana küstün mü unuttun mu beni.*

- *Tatlı günlerimiz.*

- *Seni çok çok özledim.*

“Neyim var?” şarkısı;

- *Hiç kıyamam.*

- *Hiç ayrılmam.*

- *Onu severim.*

“Dandini Dandini Dastana” şarkısı;

- *Annesi, babası çok sever.*

4. Bölüm

“Yerli Malı” şarkısı;

- *Ülkemin her yanı güzel.*

- *Çok severiz ülkemizi.*

“Sen Varsın Hep Öğretmenim” şarkısı;

- *Pırıl pırıl bir kalp desem.*

- *Can desem”*

- *Canım desem.*

“Atatürk” şarkısı;

- *Bu güzel yurdu.*

“İzmir’in Dağlarında” marşı;

- İzmir'in dağlarında çiçekler açar.
 - Altın güneş orda sırmalar saçar.
 - Yaşa, Mustafa Kemal Paşa, yaşa.
 - Öksüz yavruları bağrıma bastım.
- Vatanseverlik Değeri**

2. Bölüm

“Ceddin Deden” şarkısı;

- Hep kahraman Türk milleti
- Kahret vatan düşmanını.

4. Bölüm

“Yerli Malı” şarkısı;

- Ayrılmayız bu vatan.
- Değişmeyiz yurdumuzu.

“Atatürk” şarkısı;

- Bu vatan bizimdir.
- İzmir'in Dağlarında” marşı;

- Bozulmuş düşmanlar hep yel gibi kaçır.
 - Şehit olanları deftere yazdım.
 - Kanım feda olsun, güzel vatana.
- “Cumhuriyet” marşı;

- Cumhuriyet, cumhuriyet, en güzel şey hürriyet.
- Nice zahmet, nice emek verdi sana bu millet.
- Gazimin sen en büyük yadigârisin bana.
- Dalgalsın her tarafta şanlı Türk'ün bayrağı.
- Korumaktır ve yüceltmek azmimiz bu toprağı!
- Bu vatan hiç sensiz olmaz, ey güzel cumhuriyet.
- Milletim öyle demiştir: Ya ölüm ya hürriyet!

Saygı Değeri

4. Bölüm

“Kızılay” şarkısı;

- Çözdüğün güçlükleri.
- Bilmeyen kimse yoktur.

“Sen Varsın Hep Öğretmenim” şarkısı

- Sen varsın, hep öğretmenim.
- Bilgi, hüner, sanat desem.
- Her yerde sen öğretmenim.

“Sarı Zeybek” şarkısı;

- Doru efem şanına.
- Birsın Allah'ım” şarkısı;

- Yeri yaratan.
- Göğü yaratan.
- Nice nimetlerle bizi donatan.

• *Birsin Allah'ım.*

• *Sen en yüce.*

• *Teksin Allah'ım.*

Cesaret-Liderlik Değeri

2. Bölüm

“Ceddin Deden” şarkısı;

• *Orduların, pek çok zaman, vermiştiler dünyaya şan.*

4. Bölüm

“Kızılay” şarkısı;

• *Güç verirsin yurduma.*

“Atatürk” şarkısı;

• *Düşmanın korktuğu.*

• *Düşmanı yendi.*

• *Güçlüyüz dedi.*

“Sarı Zeybek” şarkısı;

• *Sarı zeybek aman şu cihanda bir idi aman.*

Kültürel Mirasa Sahip Çıkma Değeri

2. Bölüm

“Ceddin Deden” şarkısı;

• *Ceddin deden, neslin baban.*

4. Bölüm

“Birsin Allah'ım” şarkısı;

• *Hz. Âdem bizim babamız.*

• *Hz. Havva bizim anamız.*

“Yerli Malı” şarkısı;

• *Yerli malı kullanmalı.*

Temizlik Değeri

4. Bölüm

“Temizlik” şarkısı;

• *Sokaklar hep kirlendi.*

• *Birisi çöpünü yere fırlattı aaaaa...*

• *Etrafı süpürelim.*

• *Çöpümüzü çöp kutusuna atalım.*

• *Dünyayı temiz tutalım.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

4. Bölüm

“Kızılay” şarkısı;

• *Sen koşarsın yardıma.*

• *Her acıyı, sar Kızılay.*

• *Kan vermekle yardım etmek.*

“Temizlik” şarkısı;

- *Haydi, şimdi birlikte.*

Duyarlılık Değeri

2. Bölüm

“Eski Dostlar” şarkısı;

- *Unutulmuş birer birer.*

“Yurdumda” şarkısı;

- *Can verir doğaya.*

- *Her insan bir fidan dikmeli yurdumda.*

Selamlaşma Değeri

2. Bölüm

“Eski Dostlar” şarkısı;

- *Ne bir selam ne bir haber.*

“Arkadaşım Eşek” şarkısı;

- *Tüm eski dostlarımdan bir haber yolla.*

Çalışkanlık Değeri

4. Bölüm

“Yerli Malı” şarkısı;

- *Gece gündüz çalışmalı.*

Şefkat-Merhamet Değeri

4. Bölüm

“Atatürk” şarkısı;

- *Koruyun dedi.*

Aile Birliğine Önem Verme Değeri

2. Bölüm

“Yaşasın Okulumuz” şarkısı;

- *Daha dün annemizin, kollarında yaşarken.*

2. sınıf müzik ders kitaplarındaki etkinlik şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerinde değinilmiş olan bu değerlerin aksine sorumluluk, özgüven, empati, adil olma, nazik olmak, dostluk, doğruluk, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, iyilik yapmak, paylaşımcı olmak, alçakgönüllülük, fedakârlık değerlerine yönelik herhangi bir şarkı, türkü, marş ya da tekerleme metnine rastlanmamıştır.

Tablo 3. 2. sınıf 2. kitap etkinlik şarkılarında yer alan değerler

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	12	27,9
2.	Sorumluluk	6	14
3.	Saygı	8	18,6
4.	Hoşgörü-duyarlılık	3	6,9
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-
8.	Cesaret, liderlik	2	4,7
9.	Nazik olmak	-	-
10.	Dostluk	-	-

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

11. Yardımlaşma, dayanışma	5	11,6
12. Temizlik	-	-
13. Doğruluk, dürüstlük	-	-
14. Aile birliğine önem verme	-	-
15. Bağımsız ve özgür düşünebilme	1	2,3
16. İyimserlik	2	4,7
17. Estetik duyguların geliştirilmesi	-	-
18. Misafirperverlik	-	-
19. Vatanseverlik	-	-
20. İyilik yapmak	-	-
21. Çalışkanlık	4	9,3
22. Paylaşımçı olmak	-	-
23. Şefkat-merhamet	-	-
24. Selamlaşma	-	-
25. Alçakgönüllülük	-	-
26. Kültürel mirasa sahip çıkma	-	-
27. Fedakârlık	-	-
Toplam	43	100

Tablo 3’de ilkokul 2. sınıfa ait müzik kitaplarından 2. ders kitabında yer aldığı tespit edilen şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerdeki değerlere ilişkin bulgular görülmektedir. Tablo verilerine göre 2. sınıfa ait müzik ders kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde en fazla *sevgi* değerinin yer aldığı (f=12) görülmektedir. Bu değeri *saygı* (f=8), *sorumluluk* (f=6), *yardımlaşma, dayanışma* (f=5), *çalışkanlık* (f=4), *hoşgörü-duyarlılık* (f=3), *iyimserlik* (f=2) ve *bağımsız ve özgür düşünebilme* değerleri izlemektedir (f=1).

Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

1.Bölüm

“Ninni” şarkısı;

- *Tatlı sesinle uyut beni.*

“Başlıyoruz Koroya” şarkısı;

- *Herkes zevkten dört köşe.*

“Oyun” şarkısı;

- *Gel yanıma, gir koluma kardeşim.*

“Canımsın Öğretmenim” şarkısı;

- *Öğretmenim, her şeyim, onu pek çok severim.*
- *Öğretmenler gününde çiçek alır, giderim.*
- *Canımsın öğretmenim, örneğimsin sen benim.*
- *Öğretmen sevgi demek.*

2. Bölüm

“On Kasım” şarkısı;

- *Yüzyıllar geçse bile, Ata’m kalbimizdesin.*

4. Bölüm

“Kızılây” şarkısı;

- *Çok severiz biz seni inan Kızılây.*

“Bugünün Küçüğü” şarkısı;

- *Her çocuk sevgi ister.*

“Yerli malı” şarkısı;

• *Cennet gibi her yanı.*

“Atatürk” şarkısı;

• *Çocukları çok sevdin.*

Sorumluluk Değeri

4. Bölüm

“Bugünün Küçüğü” şarkısı;

• *Çocuk korunmalıdır.*

“Trafik” şarkısı;

• *Kırmızıda durunca, sakın ha sıkılma.*

• *Yeşili görünce durma, geç sen karşıya.*

“Geri Dönüşüm” şarkısı;

• *Atıkları atma çöp kutusuna, biriktir onları kumbarasında.*

• *Değerlensin atıklar geri dönüşümle.*

• *Sağlıklı bir gelecek ellerimizde.*

Saygı Değeri

1. Bölüm

“Başlıyoruz Koroya” şarkısı;

• *Herkes girdi sıraya.*

• *Lütfen dikkat çocuklar!*

“Canımsın Öğretmenim” şarkısı;

• *Her öğretmen gününde ellerinden öperim.*

• *Öğretmen bilgi demek.*

• *Kelimelere sığmaz bize verdiğin emek.*

4. Bölüm

“On Kasım” şarkısı;

• *En büyük kahramansın.*

“Trafik” şarkısı;

• *Kurallara uymalı, korunmalıyız.*

“Atatürk” şarkısı;

• *Özgürlüğümüz için bütün ömrünü verdin.*

Hoşgörü-Duyarlılık Değeri

1. Bölüm

“Tavşan Kaç” tekerlemesi;

• *Var mı sana sataşan, senin ile uğraşan?*

2. Bölüm

“Halay” şarkısı;

• *El ele tutuşunca, dost düşman hep bir olur.*

• *Kol kola kavuşunca, küslükler hep yok olur.*

Cesaret-Liderlik Değeri

4. Bölüm

“Atatürk” şarkısı;

- *Eğitime yön verdin, cahilliğe dur dedin.*
- *Büyük önder Atatürk.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

1. Bölüm

“Oyun” şarkısı;

- *Hep birlikte el ele.*

“Halay” şarkısı;

- *El ele tutuşunca.*

4. Bölüm

“Kızılay” şarkısı;

- *Acı günde bizlere yardım edersin.*
- *Yoksula aş, hastaya ilaç verirsin.*
- *Yuvasız kalanlara kucak açarsın.*

Bağımsız ve Özgür Düşünebilme Değeri

1. Bölüm

“İlim İlim Bilmektir” şarkısı;

- *İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.*

İyimserlik Değeri

4. Bölüm

“Sağlıklı Olmak” şarkısı;

- *Bir çiçeğe bak ve gülümse ona.*

“Atatürk” şarkısı;

- *Umutları yeşerttin.*

Çalışkanlık Değeri

4. Bölüm

“İkinci Sınıf” şarkısı;

- *Şimdi okul açıldı, çalışmak lazım artık.*

“Yerli Malı” şarkısı;

- *Çalışıp kazanmalı.*

- *Kazanıp kalkınmalı.*

“Sağlıklı Olmak” şarkısı;

- *Kim istemez çalışıp hep zinde kalmak.*

Bu değerlere ilişkin bulguların aksine; nazik olmak, özgüven, empati, adil olma, cesaret, liderlik, temizlik, dostluk, vatanseverlik, iyilik yapmak, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, doğruluk- dürüstlük, aile birliğine önem verme, estetik duyguların geliştirilmesi, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma, fedakârlık değerleri ile ilgili, bu değerleri çağrıştıran herhangi bir şarkı, türkü, marş ya da tekerleme metnine rastlanmamıştır.

Tablo 4. 3. sınıf 1. kitap etkinlik şarkılarında yer alan değerler

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	6	30
2.	Sorumluluk	1	5
3.	Saygı	2	10
4.	Hoşgörü-duyarlılık	1	5
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-
8.	Cesaret, liderlik	1	5
9.	Nazik olmak	-	-
10.	Dostluk	-	-
11.	Yardımlaşma, dayanışma	1	5
12.	Temizlik	-	-
13.	Doğruluk, dürüstlük	1	5
14.	Aile birliğine önem verme	-	-
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-
16.	İyimserlik	-	-
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	-	-
18.	Misafirperverlik	-	-
19.	Vatanseverlik	3	15
20.	İyilik yapmak	-	-
21.	Çalışkanlık	-	-
22.	Paylaşımçı olmak	1	5
23.	Şefkat-merhamet	2	10
24.	Selamlaşma	-	-
25.	Alçakgönüllülük	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	5
27.	Fedakârlık	-	-
Toplam		20	100

Tablo 4’de ilkökul 3. sınıf müzik dersi kitaplarından 1. ders kitabında yer aldığı tespit edilen şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerdeki değerler eğitime ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablo verilerine göre 3. sınıf müzik 1. ders kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde en fazla *sevgi* değerinin yer aldığı (f=6) görülmektedir. Bu değeri *vatanseverlik* (f=3), *şefkat-merhamet* ve *saygı* (f=2), *hoşgörü-duyarlılık*, *cesaret-liderlik*, *yardımlaşma*, *dayanışma*, *paylaşımçı olmak* ve *kültürel değerlere sahip çıkmak* (f=1) değerleri izlemektedir.

Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

1. Bölüm

“Bulut Olsam” şarkısı;

- *Ne şirin bir yurt, bu güzel yurt.*

4. Bölüm

“Kâtip” türküsü;

- *Kâtip benim, ben kâtibin el ne karışır.*
- *Kâtibime kolalı da gömlek ne güzel yaraşır.*

“Canım Atatürk” şarkısı;

• *Atatürk, Atatürk, canım Atatürk.*

“Orman Olur” şarkısı;

• *Yeşerecek sevgiyle.*

“Biricik Öğretmenim” şarkısı;

• *Biricik öğretmenim.*

Sorumluluk Değeri

1. Bölüm

“Cumhuriyet” marşı;

• *Yüzyıllar geçse emanet bize.*

Saygı Değeri

1. Bölüm

“Cumhuriyet” marşı;

• *Atatürk kurdu bu cumhuriyeti.*

4. Bölüm

“Biricik Öğretmenim” şarkısı;

• *Hepsi senin eserin.*

Hoşgörü-Duyarlılık Değeri

3. Bölüm

“İlim İlim Bilmektir” şarkısı;

• *Hepsinden iyicesi bir gönüle girmektir.*

Cesaret-Liderlik Değeri

4. Bölüm

“Canım Atatürk” şarkısı;

• *Yurdumuzu düşmanlardan sen kurtardın.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

2. Bölüm

“Halay” şarkısı;

• *Gel yanıma gir koluma.*

Doğruluk-Dürüstlük Değeri

3. Bölüm

“İlim İlim Bilmektir” şarkısı;

• *Sen kendini bilmez isen ya nice okumaktır.*

Vatanseverlik Değeri

1. Bölüm

“Cumhuriyet” marşı;

• *Kalpten bağlıyız biz cumhuriyete.*

• *Nice şehit verdik biz bu uğurda.*

- *Egemen ulusum, egemen yurda.*

Paylaşımçı Olmak Değeri

2. Bölüm

“Mutluluğu Yakala” şarkısı;

- *İki elman varsa paylaş arkadaşınla.*

Şefkat-Merhamet Değeri

2. Bölüm

“Mutluluğu Yakala” şarkısı;

- *Aç bir kedi görürsen bir kapla süt ver.*
- *Sıcak havalarda köpeğe su ver.*

Kültürel Mirasa Sahip Çıkma Değeri

4. Bölüm

“Atabarı” şarkısı;

- *Atamızdan yadigâr, bizde atabarı var.*

Buna karşın *özgüven, empati, adil olma, nazik olmak, dostluk, temizlik, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, iyilik yapmak, paylaşımçı olmak, çalışkanlık, selamlaşma, alçakgönüllülük, fedakârlık* değerleri ile ilgili, bu değerleri çağrıştıran herhangi bir şarkı, türkü, marş ya da tekerleme metnine rastlanmamıştır.

Tablo 5. 3. sınıf 2. kitap etkinlik şarkılarında yer alan değerler

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	8	33,3
2.	Sorumluluk	-	-
3.	Saygı	1	4,2
4.	Hoşgörü-duyarlılık	-	-
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-
8.	Cesaret, liderlik	2	8,3
9.	Nazik olmak	-	-
10.	Dostluk	-	-
11.	Yardımlaşma, dayanışma	3	12,5
12.	Temizlik	-	-
13.	Doğruluk, dürüstlük	-	-
14.	Aile birliğine önem verme	-	-
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-
16.	İyimserlik	-	-
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	-	-
18.	Misafirperverlik	-	-
19.	Vatanseverlik	3	12,5
20.	İyilik yapmak	-	-
21.	Çalışkanlık	5	20,9
22.	Paylaşımçı olmak	-	-
23.	Şefkat-merhamet	-	-
24.	Selamlaşma	-	-
25.	Alçakgönüllülük	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	2	8,3
27.	Fedakârlık	-	-

Toplam	24	100

Tablo 5’te ilkököl 3. sınıfa ait müzik kitaplarından 2. ders kitabında tespit edilen şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerdeki değerlere ilişkin bulgular görülmektedir. Tablo verilerine göre 3. sınıfa ait 2. müzik ders kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde de yine en fazla *sevgi* değerinin yer aldığı (f=8) görülmektedir. Bu değeri *çalışkanlık* (f=5), *yardımlaşma*, *dayanışma* ve *vatanseverlik* (f=3), *cesaret-liderlik* ve *kültürel mirasa sahip çıkma* (f=2), *saygı* (f=1) değerleri izlemektedir.

Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

3. Bölüm

“Kağızman’a Ismarladım Nar Gele” türküsü;

- *Benim yârim inci takar gerdana gerdana vay.*
- *Benim yârim güzellerden bir dane bir dane”,*
- *İçlerinden sarı saçlı gül dane gül dane vay.*

4. Bölüm

“Cumhuriyet” şarkısı;

- *Cumhuriyet mutluluk demek.*

“Biricik Öğretmenim” şarkısı;

- *Biricik öğretmenim.*

“Orman” şarkısı;

- *Gel sen burada, derdi unut!*
- *Orman ne güzel, ne güzel.*

“Atatürk’üm Ölmedi” şarkısı;

- *Atatürk’üm ölmedi.*

Saygı Değeri

4. Bölüm

“Biricik Öğretmenim” şarkısı;

- *Hepsi senin eserin.*

Cesaret-Liderlik Değeri

4. Bölüm

“Atatürk’üm Ölmedi” şarkısı;

- *Her güçlüğü aşıyor.*

3. Bölüm

“Çok Çalışkan Olmalıyız” şarkısı;

- *Güçlükleri yenmeliyiz.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

3. Bölüm

“Halay” şarkısı;

- *Gel yanıma, gir koluma.*

4. Bölüm

“Cumhuriyet” şarkısı;

- *Cumhuriyet kol kola yürümek.*

“Trafik” şarkısı;

- *Polise yardımcı ol!*

Vatanseverlik Değeri

3. Bölüm

“Çok çalışkan olmalıyız” şarkısı;

- *Bu ulus için, bu vatan için.*

4. Bölüm

“Cumhuriyet” şarkısı;

- *Cumhuriyet hürriyet demek.*

“23 Nisan” şarkısı;

- *Düşman yurttan kovuldu.*

Çalışkanlık Değeri

3. Bölüm

“Çok Çalışkan Olmalıyız” şarkısı;

- *Çok çalışkan olmalıyız.*
- *Tembel tembel durmamalı.*
- *Günler hiç boş kalmamalı.*
- *Her iş zordur bilmeliyiz.*

4. Bölüm

“Cumhuriyet” şarkısı;

- *Uygarlığa çağdaşlığa durmadan, yılmadan koşmak demek.*

Kültürel Mirasa Sahip Çıkma Değeri

4. Bölüm

“Atam” şarkısı;

- *Gör ki nasıl gütmekteyiz, izleri izleri.*
- *Gider ulus kesilse de dizleri dizleri.*

Buna karşın sorumluluk, hoşgörü-duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, nazik olmak, dostluk, temizlik, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, iyilik yapmak, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, fedakârlık değerleri ile ilgili, bu değerleri çağrıştıran herhangi bir şarkı, türkü, marş ya da tekerleme metnine rastlanmamıştır.

Tablo 6. 4. sınıf etkinlik şarkılarında yer alan değerler

Sıra	Değer	(f)	(%)
1.	Sevgi	20	37
2.	Sorumluluk	1	1,9
3.	Saygı	-	-
4.	Hoşgörü-duyarlılık	-	-
5.	Özgüven	-	-
6.	Empati	-	-
7.	Adil olma	-	-

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

8.	Cesaret, liderlik	1	1,9
9.	Nazik olmak	2	3,7
10.	Dostluk	3	5,5
11.	Yardımlaşma, dayanışma	5	9,3
12.	Temizlik	-	-
13.	Doğruluk, dürüstlük	1	1,9
14.	Aile birliğine önem verme	-	-
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-
16.	İyimserlik	3	5,5
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	-	-
18.	Misafirperverlik	-	-
19.	Vatanseverlik	1	1,9
20.	İyilik yapmak	3	5,5
21.	Çalışkanlık	7	12,9
22.	Paylaşımçı olmak	-	-
23.	Şefkat-merhamet	1	1,9
24.	Selamlaşma	-	-
25.	Alçakgönüllülük	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	6	11,1
27.	Fedakârlık	-	-
Toplam		54	100

Tablo 6’da ilkokul 4. sınıfa ait müzik ders kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerdeki değerlere ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablo verilerine göre 4. sınıfa ait müzik ders kitabında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde de yine en fazla *sevgi* değerinin yer aldığı (f=20) görülmektedir. Bu değeri *çalışkanlık* (f=7), *kültürel mirasa sahip çıkma* (f=6), *yardımlaşma, dayanışma* (f=5), *dostluk, iyimserlik ve iyilik yapmak* değerleri (f=3), *sorumluluk, cesaret-liderlik, doğruluk-dürüstlük, vatanseverlik, şefkat-merhamet* (f=1) değerleri takip etmektedir.

Değerlere ait örnek metin dökümleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi Değeri

1. Bölüm

“29 Ekim” şarkısı;

- *Cumhuriyet bayramı geldi bize ne mutlu.*
- *Bayraklarla donattık, güzel okulumuzu.*
- *Sokaklarda, evlerde al bayrak dalgalanır.*
- *Yirmi dokuz Ekim’i karşınız neşeyle.*

“Atatürk’ü Severim” şarkısı;

- *Atatürk’ü severim.*
- *Sevgi dolu yüreğim.*
- *Annem, babam, hepimiz Atatürk’ü severiz.*

“Sevgili Öğretmenim” şarkısı;

- *Sevgili öğretmenim.*
- *Aklıma bahar geldi sen sınıfa girince.*
- *Çiçekler yine açtı biz okulu sevince.*

2. Bölüm

“Oyalı Mendil” şarkısı;

- *Hasretinle geçti günler, bir iki bir iki üç saymadım.*
- *Oyalı mendilini gece gündüz kokladım.*

“Sevgi Çiçekleri” şarkısı;

- *Biz sevgi çiçekleri.*

4. Bölüm

“Sevgi Dolu Ata’m” şarkısı;

- *Sevgi dolu Ata’m.*
 - *Başöğretmenim, sevgi dolu Ata’m.*
- “Gülsün Yüzler” şarkısı;

- *Ve gülsün yüzler.*

“Hayvanları Sevelim” şarkısı;

- *Ne güzel ne güzel ötüyordu.*
 - *Hayvanları çok sevelim.*
 - *Onları incitmeyelim.*
- “İş birliği ve Sabır” şarkısı;

- *İş birliği sevgidir.*

Sorumluluk Değeri

4. Bölüm

“Sevgi dolu Ata’m” şarkısı;

- *Bu vatan emanetin.*

Cesaret-Liderlik Değeri

4. Bölüm

“Sevgi Dolu Ata’m” şarkısı;

- *Bir güneş oldun, Samsun’dan doğdun.*

Nazik Olmak Değeri

4. Bölüm

“Hatırla ve Neşelen” şarkısı;

- *Üzgün arkadaşına bir şarkı söyle.*
- *Şarkını söyle, onu da dinle.*

Dostluk Değeri

4. Bölüm

“Hatırla ve Neşelen” şarkısı;

- *Arkadaşın üzgünse konuş onunla.*
- *Dostluk güzeldir, büyür kol kola.*
- *Onlar bizim dostlarımız sakın incitmeyelim.*

Yardımlaşma-Dayanışma Değeri

2. Bölüm

“Uç Uç Böceğim” tekerlemesi;

- *Annem sana terlik pabuç alacak.*

“Sevgi Çiçekleri” şarkısı;

- *Tutuşan bu eller sarsın dünyayı.*

“23 Nisan” şarkısı;

• *El ele verelim, tral lal lal la la.*

4. Bölüm

“İş Birliği ve Sabır” şarkısı;

• *Büyür hep paylaşılarak.*

• *Birlikte çalışmakta fayda var.*

Doğruluk-Dürüstlük Değeri

2. Bölüm

“Keloğlan” türküsü;

• *Kimselerden korkmaz, doğruları söyler.*

İyimserlik Değeri

1. Bölüm

“Sevgili Öğretmenim” şarkısı;

• *Koştuk, seninle koştuk tertemiz yarınlara.*

2. Bölüm

“23 Nisan” şarkısı;

• *Yıldızlar uyansın gülüşümüzden.*

• *Çiçekler boyansınlar sevincimizden.*

Vatanseverlik Değeri

1. Bölüm

“29 Ekim” şarkısı;

• *Onun o al rengini bütün bir dünya tanır.*

İyilik Yapmak Değeri

4. Bölüm

“Hayvanları Sevelim” şarkısı;

• *Gittim, evden yem getirdim.*

• *Gittim, evden süt getirdim.*

• *Gittim, bir kemik getirdim.*

Çalışkanlık Değeri

1. Bölüm

“Sevgili Öğretmenim” şarkısı;

• *Sabah erken başladık hayatı tanımaya.*

2. Bölüm

“Keloğlan” türküsü;

• *Dere tepe aş gel, eşeğini bul gel.*

“Cırcır Böceği ile Karınca” şarkısı;

• *Cırcır böceği çaldı saz, tembel tembel bütün yaz.*

• *Ne yaptın sen bütün yaz, tembel tembel çaldın saz.*

4. Bölüm

“İş Birliği ve Sabır” şarkısı;

- *Petekte arılar, azimle bal yapar.*
- *Yuvada yavru kuşlar, uçmaya çalışırlar.*
- *Pekiştirir tekrarlar.*

Şefkat-Merhamet Değeri

1. Bölüm

“Sevgili Öğretmenim” şarkısı;

- *Şefkatinle çalıştık sevgili öğretmenim.*

Kültürel Mirasa Sahip Çıkma Değeri

2. Bölüm

“Keloğlan” türküsü;

- *Masalları, türküleri, mânileri söyler.*

“Nasrettin Hoca” şarkısı;

- *Bal kabağı gibidir büyük şapkası, göle maya çalarken düştü sopası.*
- *Bir eşeği vardı, ona ters bindi, bunu gören herkes güldü de geçti.*

4. Bölüm

“Gez Dolaş Öğren” şarkısı;

- *Dünya atlasını, kültür mirasını, taşını toprağını, gez dolaş öğren.*
- *Medeniyetler kuruldu, tarihler yazıldı, uygarlıklar oluştu.*
- *Gelenek göreneği, insanın emeğini, hem vatanını hem dünyayı öğren.*

Buna karşın saygı, hoşgörü-duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, temizlik, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, paylaşımcı olmak, selamlaşma, alçakgönüllülük, fedakârlık değerleri ile ilgili, bu değerleri çağrıştıran herhangi bir şarkı, türkü, marş ya da tekerleme metnine rastlanmamıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın tüm sonuçları aşağıda yer alan Tablo 7’de ilkökul müzik ders kitaplarında yer alan tüm şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerdeki değerler olarak yer almaktadır.

Tablo7. Tüm müzik ders kitaplarındaki değerler

Sıra	Değer	1.sınıf (f)	2.sınıf 1.kitap (f)	2.sınıf 2.kitap (f)	3.sınıf 1.kitap (f)	3.sınıf 2.kitap (f)	4.sınıf (f)	Toplam	(%)
1.	Sevgi	18	25	12	6	8	20	89	33,6
2.	Sorumluluk	-	-	6	1	-	1	8	3,1
3.	Saygı	1	12	8	2	1	-	24	9,1
4.	Hoşgörü- duyarlılık	-	3	3	1	-	-	7	2,6
5.	Özgüven	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Empati	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Adil olma	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	Cesaret, liderlik	-	6	2	1	2	1	12	4,5
9.	Nazik olmak	-	-	-	-	-	2	2	0,7
10.	Dostluk	-	-	-	-	-	3	3	1,1
11.	Yardımlaşma, dayanışma	1	4	5	1	3	5	19	7,2
12.	Temizlik	4	5	-	-	-	-	9	3,4
13.	Doğruluk,- dürüstlük	-	-	-	1	-	1	2	0,7

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

14.	Aile birliğine önem verme	1	1	-	-	-	-	2	0,7
15.	Bağımsız ve özgür düşünebilme	-	-	1	-	-	-	1	0,4
16.	İyimserlik	-	-	2	-	-	3	5	1,9
17.	Estetik duyguların geliştirilmesi	1	-	-	-	-	-	1	0,4
18.	Misafirperverlik	2	-	-	-	-	-	2	0,7
19.	Vatanseverlik	9	15	-	3	3	1	31	11,7
20.	İyilik yapmak	-	-	-	-	-	3	3	1,1
21.	Çalışkanlık	5	1	4	-	5	7	22	8,3
22.	Paylaşımçı olmak	1	-	-	1	-	-	2	0,7
23.	Şefkat-merhamet	-	1	-	2	-	1	4	1,6
24.	Selamlaşma	2	2	-	-	-	-	4	1,6
25.	Alçakgönüllülük	-	-	-	-	-	-	-	-
26.	Kültürel mirasa sahip çıkma	-	4	-	1	2	6	13	4,9
27.	Fedakârlık	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam		45	79	43	20	24	54	265	100

Buna göre; tüm müzik ders kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerlemelerde en fazla *sevgi* değerinin yer aldığı; en az ise *nazik olmak*, *doğruluk-dürüstlük*, *aile birliğine önem verme*, *estetik duyguların geliştirilmesi*, *misafirperverlik* ve *paylaşımçı olmak* değerlerinin yer aldığı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ilkökul müzik ders kitaplarında; *özgüven*, *empati*, *adil olma*, *alçakgönüllülük* ve *fedakârlık* değerlerinin hiç yer almaması da olumsuz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa nazik olmak, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, paylaşımçı olmak, özgüven, empati, adil olma, alçakgönüllülük ve fedakârlık değerleri ilkökulun güdülemesi gerektiği en önemli değerlerdir (Lazerson vd., 1985).

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda, ilkökul müzik ders kitaplarında yer alan şarkı, türkü, marş ve tekerleme sözlerinin değerler bağlamında dikkate alınarak yazılması, kontrol edilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılması; söz yazarlarının bu anlamda bilinçlendirilmesi; değerlerin eğitimdeki yeri ve önemi üzerinde daha önemle durulması; ilkökul müzik ders kitaplarında nazik olmak, doğruluk-dürüstlük, aile birliğine önem verme, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, paylaşımçı olmak değerlerine daha sık verilmesi ve ilkökul müzik ders kitaplarında yer almayan özgüven, empati, adil olma, alçakgönüllülük, fedakârlık değerlerine de yer verilmesi; özellikle öğrencilerin değerlerin farkına varmalarının, bu değerleri içselleştirmelerinin ve davranışa dönüştürmelerinin sağlanması önerilmektedir. Çünkü; çocuk, kültür değerlerini şarkı-türkü-marş-tekerleme kaynaklarından gelen iletiler ile eğitim yoluyla öğrenmektedir (Baymur, 1997).

KAYNAKLAR

Baymur, F. (1997). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Dirican, R. ve Dağlıoğlu, H. E. (2014). 3-6 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Yayımlanan Resimli Hikâye Kitaplarının Bazı Temel Değerler Açısından İncelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3 (2), 44-69.

Erden, M. (2005). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: EPSİLON Yayınları.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Ergün, M. (2018). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: PEGEM Akademi.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2011). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9 (21), 29-55.
- Lazerson, M., McLaughlin J. B., McPherson B. ve Bailey S. K. (1985). *An Education of Value: The Purposes and Practices of Schools*. New York: Cambridge University Press.
- Madge, J. (1955). The Tools of Social Science. Anchor Books Doubleday and Comp. *The Economic Journal*, 65 (258), 338-340.
- MEB. “Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği”. Erişim: 24 Eylül 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030827.htm>
- Mooney, C. G. (2000). *Theories of Childhood: An Introduction to Dewey, Montessori, Erikson, Piaget & Vygotsky*. Saint Paul: Redlief Press.
- Özkan, R. (2010). Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler: İlköğretim Ders Kitapları Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 1124-1141.
- Silah, M. (2005). *Sosyal Psikoloji, Davranış Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sun, M. (1969). *Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları*. Ankara: Kültür Yayınları.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (27), 217-259.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıöver, H. U. (2003). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Toklu, N. (2002). *Değerlerin Dilemması: Sübjektiflik ve Objektiflik*. Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri Kitabı, 101-113, Ankara: Vadi Yayınları.
- Topalak, Ş. ve Yazıcı, T. (2019). *İlkokul Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Belirli Gün ve Haftalar Temalı Şarkılar Üzerine Bir İnceleme (MEB Yayınları Örneği)*. Karadeniz Zirvesi 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri Kitabı, 179-187, Rize: UBAK Yayınevi.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 107-120.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 65-84.

**SPORTİF AKTİVİTELERE KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN
CESARET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF THE COURAGE LEVELS OF SECONDARY SCHOOL
STUDENTS ATTENDING SPORTIVE ACTIVITIES

Tahir Volkan ASLAN

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut AÇAK

İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DÜZ

İnönü Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, ortaokullarda sportif aktivitelere katılan bireylerin cesaret düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma evrenini Mersin ili merkez ilçelere bağlı ortaokullarda eğitim gören bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya 237'si Erkek 180'i kız olmak üzere toplam 417 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Konter, Ng ve Bayansaldüz (2013) tarafından çocukların spor cesaretini ölçmek için geliştirilen, 28 madde ve 5 alt boyutlu, orijinal adı “Revised Version of Sport Courage Scale (RSCS)” olan “Revize Edilmiş Spor Cesaret Ölçeği-Çocuk Versiyonu” ve araştırmacı tarafından hazırlanmış “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Ölçme aracı 5’li likert tipi ve Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen Katılıyorum (5) şeklinde olup bazı maddeler ters puanlanmıştır. İkili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruskal Wallis H testlerinden faydalanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda farkın kaynağını bulmak için non-parametrik veriler için kullanılan Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi olarak $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir. Araştırma grubunun % 56,8’i erkek, % 43,2’ si kadındır. Yaş değişkenine göre Atılganlık ve Tehlikeyi göze alma-Korkuyla baş etme alt boyutlarında 14 yaş grubu öğrenciler lehine, Hoşlandıkları oyun türü ve Spor branşı değişkenine göre sadece Yetkinlik ustalık (Kendine güven) alt boyutunda, Kendini tanımlama değişkenine göre Yetkinlik ustalık (Kendine güven), Kararlılık ve Atılganlık alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak sporun ortaokul öğrencilerinin cesaret düzeylerine olumlu etkileri olduğu ve sportif aktivitelere katılan öğrencilerin kendine güven, kararlılık, atılganlık ve korkuyla baş etme özelliklerinin geliştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Cesaret, Sportif Faaliyetler

ABSTRACT

This study was conducted to examine the courage levels of individuals participating in sport activities in secondary schools in terms of various variables. The population of the study consists of individuals studying in secondary schools of the central districts of Mersin. A total of 417 secondary school students, 237 of whom were boys and 180 were girls, participated in the study. In this research, as a data collection tool, Personal Information Form which was developed by the researcher and “Revised Version of Sport Courage Scale (RSCS), with 28 items and 5 sub-dimensions which was developed by Konter, Ng and Bayansaldüz (2013) were used. The measurement tool is 5 point Likert scale and is strongly disagree (1), disagree (2), undecided (3), agree (4), and totally agree (5) and some items are reversed. Mann Whitney U test was used for paired comparisons and Kruskal Wallis H tests was used for multiple comparisons. The Mann Whitney U test for non-parametric data was used to find the source of the difference in multiple comparisons. In the study, $p < 0,05$ was considered significant. %56,8 of the research group was male and %43,2 of it was female. According to age variable in the sub-dimensions of Assertiveness, Taking the risk and Coping with fear in favour of 14 age group students; according to the type of the game they like and the branch variable, in the sub-dimension of only in competence Mastery (self confidence); according to self-identification variable, in the sub-dimensions of competence, mastery (self confidence), stability and Assertiveness it was determined that there was statistically significant difference. As a result it has been determined that sport has positive effects on the courage levels of secondary school students and that the students who participate in sporting activities develop self confidence, determination, assertiveness and coping with fear.

Keywords: Sport, Courage, Sportive Activities.

1.GİRİŞ

Cesaret, korku ve güvenin orta noktası, büyük zorluklarla karşı karşıya gelinse de başarılı bir sonuç elde etmek için gerekli olan şeylere katlanma yeteneği olarak ifade edilirken, Türk Dil Kurumu'na göre güç veya tehlikeli bir işe girerken kişinin kendinde bulduğu güven, yürek ve göz pekliliği, cüret, yiğitlik ve yüreklilik olarak tanımlanmıştır (Cavanagh ve Moberg ,1999: 2, Pury ve Hensel, 2010: 62). Bazı yazarlar cesaretin varlığı için korkunun bulunması gerektiğini ileri sürerken kimileri de korkuyu çok da gerekli olmayan bir ortak özellik olarak ele almaktadırlar. Her durumda, korku neredeyse bütün tanımların içerdiği kişisel tehdide ya da riske verilen oldukça öznel tepki gibi görünmektedir (Pury ve Hensel, 2010: 62).

Korku, bizi ezmeye, elimizi kolumuzu bağlamaya çalışan bir güçtür; konuşmamızı, davranmamızı, tepki vermemizi engelleyen bir güç. Cesaretse bu gücü başka bir şeye dönüştürmeyi başarır: Korkuyu, harekete geçmemize yarayan bir güce çevirir (Labbe & Puech, 2017: 14). Korkular gerçek ya da hayali olsa bile insandaki etkisi ürkütücü olduğundan, insanın korkularının üstesinden gelmesi ve istediklerini yapabilmesi için cesaret gereklidir. Çünkü risk almak, hatalarından ders almak, yeniden denemek, ezilmemek cesaret ister. Cesur insanlar korksalar bile korkularını yenmek için zorluk ve tehlikelere karşı tedbir almayı bilirler (Alpöge, 2018: 73).

Bazı araştırmalarda cesur hareketin gerekli bir parçasının olmayabileceği ileri sürülen korku (Woodard ve Pury, 2007: 135) sporun teorisinde ve pratiğinde ana temadır, sporcular ve antrenörler bu konu hakkında sıklıkla konuşurlar. Cesaret, tam tersine, bu konuşulan tartışma konuları arasında kendine çok az yer bulur.(Corlett, 1996: 46). Bazı oyuncuların kazanmak, bazı oyuncularınsa kaybetmemek için oynadığı spor müsabakalarında Chris Evert teniste kazanmak için oynayanlardandır. Bu tavır birçok oyuncuda aynı özelliklerle kendini gösterir. Tenisçi Julie Heldman bunu şöyle açıklar:” Birçok tenisçi kazanmak için oynamak yerine kaybetmemek üzere oynar. Kaybetmemek için oynayan bir sporcu, yapabileceğini yapar, fakat ondan öteye geçemez. Bu tür sporcular kazanmak için performanslarını yeterli kullanamaz ve gerekli cesareti ortaya koyamazlar (Biçer,1997). Bu noktada spor felsefecilerin günümüzdeki amaçlarından biri olarak cesaretin korkuyu yenmesine ilişkin nasıl kullanılabileceğiyle alakalı Corlett birkaç yol önermektedir. Bunlardan ilki; spor gerçek cesaretin önemli bir sosyal alıştırması olarak teşvik edilmeli, diğeriyse, korkuyu ele alan psikolojik yaklaşımların yeniden değerlendirilmesi şeklinde olmalıdır. Psikolojik yaklaşımlar cesareti değil korkusuzluğu vurgulamaktadır ve bunların ikisi aynı şeyler değildir (Corlett, 1996: 45).

Çocuklarla ilgili sporda cesaret çalışmaları çocukların başarı, motivasyon, katılım, okulu bırakma, özgüven, zihinsel sağlık, dayanıklılık, rekabetçilik, stresle başa çıkma, amaca

yönelik davranış, atılganlık, sporda risk alma davranışları için önemli olabilir (Konter, Ng ve Bayansalduz, 2013: 332). Ayrıca Konter ve ark., (2013: 333-334) 10-12 yaş grubu çocuklarda cesaretin ölçülmesinin; Piaget'in bilişsel gelişim kuramı, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı, Erikson'un psikosoyal gelişim kuramı, Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı evreleri açısından da önemli olduğunu belirtmiştir. Cesaretin farklı çalışma alanlarında çalışılması, cesaret kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Avşar, Balcı, Kocabaş ve Konter, 2016).

2. MATERİYAL VE YÖNTEM

2.1.Evren ve örneklem/Araştırma grubu

Araştırma evrenini, Mersin ili ve ilçelerinde ortaokullarda eğitim gören bireyler oluşturmaktadır. Örneklem gurubunu ise Mersin merkez ilçelerindeki ortaokullarda okuyan 237'si Erkek 180'i Kadın toplam 417 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2.Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Konter, Ng ve Bayansalduz (2013) tarafından çocukların spor cesaretini ölçmek için geliştirilen, 28 madde ve 5 alt boyutlu, orijinal adı "Revised Version of Sport Courage Scale (RSCS)" olan "Revize Edilmiş Spor Cesaret Ölçeği-Çocuk Versiyonu" ve araştırmacı tarafından hazırlanmış "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Ölçme aracı 5'li likert tipi ve Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen Katılıyorum (5) şeklinde olup bazı maddeler ters puanlanmıştır.

2.3.Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda kişinin; cinsiyet, yaş, içedönük ya da dışadönük olması gibi kişisel değişken verilerini elde etmek amacı ile sorulan sorular ile hoşlandığı oyun türü, spor yapmadaki amacı, okul takımında yer alıp almaması, okul dışında bir spor kulübünde yer alıp almaması, bir hafta içinde ne sıklıkta spor aktivitelerine katıldıkları, spor geçmişleri ve spor türü tercih özellikleri gibi beden eğitimi, oyun ve spor katılımları hakkında bilgi edinmek amacıyla yöneltilen sorular bulunmaktadır.

2.4.Veri Analizi

Araştırma sonucu elde edilecek verileri çözümlemek amacıyla İstatistik paket programı (SPSS 22 Versiyon) kullanılmıştır. İstatistiksel analizler yapılmadan önce hangi testlerin uygulanması gerektiğini anlayabilmek için verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiş ve Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına göre verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. İkili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruskal Wallis H testlerinden faydalanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda farkın kaynağını bulmak için non-

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

parametrik veriler için kullanılan Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3.BULGULAR

Bu çalışmaya yaşları 11 ile 14 yaşları arasında % 56,8'i Erkek % 43,2'si kız olmak üzere toplam 417 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların % 16,3'ü 11 yaşında, % 28,8'i 12 yaşında, % 36,7'si 13 yaşında ve % 18,2'si 14 yaşındadır. Öğrencilerin 136'sı bireysel spor yaparken, 281' i takım sporuyla uğraşmaktadır. Çalışmada kendini kendi dünyasında-içe dönük olarak niteleyenlerin oranı % 40,3, sosyal-dışa dönük niteleyenlerin oranı ise % 59,7' dir.

Tablo 1: Araştırma grubunun Frekans Değerleri

Yaş	N	%
11	68	16,3
12	120	28,8
13	153	36,7
14	76	18,2
Toplam	417	100
Kendini Tanımlama	N	%
Kendi dünyasında-İçe Dönük	168	40,3
Sosyal-Dışa Dönük	249	59,7
Toplam	417	100
Branş	N	%
Bireysel Spor	136	35,5
Takım Sportu	281	39,0
Toplam	344	100
Cinsiyet	N	%
Erkek	237	56,8
Kadın	180	43,2
Toplam	417	100

Tablo 3. Araştırma grubunun yaş değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	$\bar{X}$	SD	X ²	p	Fark U Test
Yetkinlik Uсталık-Kendine Güven	a-11	68	3,56	,76	2,355	,502	
	b-12	120	3,50	,74			
	c-13	153	3,60	,78			
	d-14	76	3,62	,79			
Kararlılık	a-11	68	3,72	,75	5,148	,161	
	b-12	120	3,60	,82			
	c-13	153	3,72	,78			
	d-14	76	3,85	,80			
Atılganlık	a-11	68	3,55	,70	11,092	0,11*	d>a,b,c
	b-12	120	3,43	,76			
	c-13	153	3,60	,79			
	d-14	76	3,76	,71			
Tehlikeyi göze alma-Korkuyla Baş etme	a-11	68	3,27	,93	10,882	0,12*	d>a,b
	b-12	120	3,17	,92			
	c-13	153	3,31	1,01			
	d-14	76	3,60	,94			
Özverili olma-Kendini feda etme	a-11	68	3,34	,84	5,960	,114	
	b-12	120	3,47	,89			
	c-13	153	3,36	,88			
	d-14	76	3,60	,87			

*p<0.05

Tablo 3 e bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak yaşları açısından Atılganlık ve Tehlikeyi göze alma-Korkuyla baş etme alt boyutlarında 14 yaş grubundaki öğrenciler lehine anlamlı fark görülmüştür.

Tablo 4. Araştırma grubunun hoşlanılan oyun türü değişkenine göre analiz sonuçlar

Alt Boyutlar	Hoşlandığınız Oyun Türü	N	$\bar{X}$	SD	X^2	P	Fark U Test
Yetkinlik Ustalık- Kendine Güven	a)Herkesin Tek Olduğu Oyun	157	3,46	,76	6,758	0,34*	b>a
	b) İşbirliğinin Olduğu Oyun	195	3,67	,76			
	c)Kendi başına Oynanan Oyun	65	3,52	,76			
Kararlılık	a)Herkesin Tek Olduğu Oyun	157	3,65	,78	1,993	,369	
	b) İşbirliğinin Olduğu Oyun	195	3,76	,79			
	c)Kendi başına Oynanan Oyun	65	3,71	,85			
Atılganlık	a)Herkesin Tek Olduğu Oyun	157	3,55	,76	,567	,753	
	b) İşbirliğinin Olduğu Oyun	195	3,59	,78			
	c)Kendi başına Oynanan Oyun	65	3,58	,71			
Tehlikeyi göze alma- Korkuyla Baş etme	a)Herkesin Tek Olduğu Oyun	157	3,32	,98	,742	,690	
	b) İşbirliğinin Olduğu Oyun	195	3,28	,96			
	c)Kendi başına Oynanan Oyun	65	3,42	,98			
Özverili olma- Kendini feda etme	a)Herkesin Tek Olduğu Oyun	157	3,40	,91	,892	,640	
	b) İşbirliğinin Olduğu Oyun	195	3,42	,84			
	c)Kendi başına Oynanan Oyun	65	3,55	,92			

*P<0,05

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak hoşlandıkları oyun türü açısından sadece Yetkinlik ustalık- Kendine güven alt boyutunda İşbirliğinin olduğu yarışmasal oyunlar oynamaktan hoşlanan çocuklar lehine anlamlı fark görülmüştür.

Tablo 5. Araştırma grubunun Kendini tanımlama değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Kendini Tanımlama	N	$\bar{X}$	SD	Z	p
Yetkinlik Ustalık-Kendine Güven	İçe Dönük	168	3,43	,72	-2,906	,004*
	Dışa Dönük	249	3,66	,79		
Kararlılık	İçe Dönük	168	3,58	,81	-2,753	,006*
	Dışa Dönük	249	3,79	,77		
Atılgnalık	İçe Dönük	168	3,44	,76	-2,739	,006*
	Dışa Dönük	249	3,66	,75		
Tehlikeyi göze alma-Korkuyla Baş etme	İçe Dönük	168	3,22	,99	-1,522	,128
	Dışa Dönük	249	3,38	,94		
Özverili olma-Kendini feda etme	İçe Dönük	168	3,38	,89	-,914	,361
	Dışa Dönük	249	3,47	,87		

*p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin kendilerini tanımlama değişkenlerine göre Yetkinlik ustalık, Kararlılık ve Atılgnalık alt boyutlarında kendilerini dışa dönük, sosyal olarak tanımlayanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür.

Tablo 6. Araştırma grubunun spor branşı değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Branşınız nedir?	N	$\bar{X}$	SD	Z	p
Yetkinlik Ustalık-Kendine Güven	Bireysel Sporlar	136	3,44	,78	-2,401	,016*
	Takım Sporları	281	3,63	,75		
Kararlılık	Bireysel Sporlar	136	3,61	,81	-1,527	,127
	Takım Sporları	281	3,75	,78		
Atılgnalık	Bireysel Sporlar	136	3,48	,74	-1,631	,103
	Takım Sporları	281	3,62	,77		
Tehlikeyi göze alma-Korkuyla Baş etme	Bireysel Sporlar	136	3,23	,98	-1,311	,190
	Takım Sporları	281	3,35	,96		
Özverili olma-Kendini feda etme	Bireysel Sporlar	136	3,42	,90	-,231	,818
	Takım Sporları	281	3,44	,87		

*p<0,05

Tablo 6 da Araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak yaptıkları branş açısından yetkinlik ustalık alt boyutunda takım sporları yapanlar lehine anlamlı fark görülmüştür.

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmamızda öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak yaşları açısından Atılganlık ve Tehlikeyi göze alma-Korkuyla baş etme alt boyutlarında 14 yaş grubundaki öğrenciler lehine anlamlı fark görülmüştür. Kaya (2001)'nın atılganlık düzeyi üzerine yaş değişkenini incelediği bulgularımızı destekler nitelikteki çalışmasında, ergenlerde yaşı büyümekle atılganlığı olumlu yönde etkilediğini; yaş ve tecrübeyle kişisel güvenin arttığını ifade etmektedir. Becet (1989)'a göre, yaşı ilerlemesi, tecrübelerin artması demektir ki bu da kişinin bireyler arasındaki ilişkilerde daha başarılı davranması olarak ifade edilebilir. Pek çok konuda yaş, olumluluklarla birlikte artmaktadır. Tecrübelerin artması bireyin birçok konuda başarısının da artması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, yapılan bazı araştırma bulgularına bakıldığında ; 'Kişilik Raporu Olarak Atılganlıkta Cinsiyet –Yaş ve Kültürel Farklılıklar' adlı çalışmada, atılganlıkla yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve yaş büyüdükçe atılganlık düzeyinin yükseldiği ortaya koymuşlardır (Kımble, Marsh ve Kısa aktaran Becet 1989). Çalışmada elde edilen bulgular literatür bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak hoşlandıkları oyun türü açısından sadece Yetkinlik ustalık- Kendine güven alt boyutunda İşbirliğinin olduğu yarışmasal oyunlar oynamaktan hoşlanan çocuklar lehine anlamlı fark görülmüştür. Avşar'ın 2018 yılında yaptığı çalışmada İşbirliğine dayalı yarışma ve kazanmanın olduğu oyunları tercih eden öğrenciler ile işbirliğine dayalı yarışma ve kazanmanın olmadığı oyunları tercih eden öğrencilerin, yalnız olarak oynanan oyunları tercih eden öğrencilere göre daha yüksek yetkinlik-ustalık becerilerine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Çalışmada elde edilen bulgular literatür bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin kendilerini tanımlama (içe- dışa dönüklük) değişkenlerine göre Yetkinlik ustalık, Kararlılık ve Atılganlık alt boyutlarında kendilerini dışa dönük, sosyal olarak tanımlayanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. Güztepe (2017)' nin spor yapan ve yapmayan ergenlerdeki benlik saygısı ve içe dışa dönüklük kişilik yapılarının incelenmesi amacıyla yaptığı çalışmada, spor yapmanın benlik saygısına pozitif yönde etkisinin olduğu görülmüştür. Konter'in (2015/b) bulgularımızı destekler nitelikteki çalışmasında Kendini Dışa Dönük olarak algılayanların, İçe Dönük Algılayanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek Yetkinlik, Kararlılık, Atılganlık ve Cesaret toplam puanına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Skinner, başarı için ilk ve en önemli koşulun özgüven olduğunun altını çizmektedir (Miçooğulları, B.O. ve ark.,2010). Çalışmada elde edilen bulgular sosyal ve dışa dönük insanların özgüven düzeyleri ve sosyal hayattaki girişimci özelliklerinin yüksek olmasının cesaret düzeylerini olumlu etkilediğini düşündürmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cesaret düzeylerine ilişkin olarak yaptıkları spor branşı açısından yetkinlik ustalık alt boyutunda takım sporları yapanlar lehine anlamlı fark görülmüştür. Avşar (2018)' in bulgularımızı destekler nitelikteki çalışmasında takım sporlarında yer alan öğrencilerin, herhangi bir spor takımında yer almayan öğrencilere göre daha yüksek yetkinlik-ustalık becerilerine sahip olduklarını belirtmiştir.

Çocuklarla ilgili sporda cesaret çalışmaları çocukların spora katılım, okulu bırakma, özgüven, zihinsel sağlamlık, dayanıklılık, rekabetçilik, başarı, motivasyon, stresle başa çıkma, amaca yönelik davranış, atılganlık, sporda risk alma davranışları için önemli olabilir (Konter, Ng ve Bayansalduz, 2013: 332). Araştırmacılar, çeşitli alanlardaki cesarete ilişkin kavram ve ölçümlere konsantre olmalarına rağmen, spor cesaretini anlamak için yapılan araştırmalarda sınırlılık bulunmaktadır. Bununla alakalı Konter ve ark., (2013: 333-334) 10-12 yaş grubu çocuklarda cesaretin ölçülmesinin; Piaget'in bilişsel gelişim kuramı, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı, Erikson'un psikosoyal gelişim kuramı ve Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı evreleri açısından da önemli olduğunu belirtmişlerdir. (Konter ve Ng, 2012: 165). Dolayısıyla cesaret kavramının daha iyi anlaşılması noktasında cesaretin farklı çalışma alanlarında çalışılması, litarütüre olumlu katkılar sağlayacaktır.

Doğruları yapmaktan ve doğruyu söylemekten çekinmeme, karar verdiği işleri yaparken önüne çıkan engellerden korkmama, yaşadığı zorluklarla mücadele etme, asla pes etmeme ve zorluklardan yılmama, cesaret kazanmış insanların ortak özelliklerindendir (Catic Türkyılmaz ve diğ., 2014: 14-15). Sonuç olarak sporun ortaokul öğrencilerinin bu tip karakteristik özelliklerine katkı yapmasının yanında cesaret düzeylerine olumlu etkileri olduğu ve sportif aktivitelere katılan öğrencilerin kendine güven, kararlılık, atılganlık, korkuyla baş etme ve özverili olma özelliklerini geliştirdiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Alpöge, G. (2018). Okul öncesinde değer eğitimi. İstanbul: Bilgi

Avşar, Y., Balcı, A. T., Kocabaş, A., ve Konter, E. (2016). Öğretmen Adaylarının Cesaret Düzeylerine Göre Eleştirel Düşünme Eğilimleri. 15. Uluslararası Sınıf Eğitimi Sempozyumu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Avşar, Y. (2018). 10-12 Yaş Grubu Öğrencilerin Bireysel Değişkenleri, Beden Eğitimi, Oyun ve Spor Katılımlarına Göre Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri ve Cesaretleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Becet, T. K. (1989). Ana-Baba Tutumlarının ve Bazı Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Biçer, T (1997). Yaşamda ve Sporda Doruk Performans.Sistem Yayıncılık.İstanbul.

Catic Türkyılmaz, N. ve Karaköse R. ve Saydam, N. ve Uzun Kocagöz, S. ve Gökçek Ulusoy, V. (2014). Güçlüklerden korkmuyorum (N. Atçakarlar ve Ş. Kanoğlu, Ed.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Cavanagh, G. F., ve Moberg, D. J. (1999). The virtue of courage within the organization. Research in Ethical Issues in Organizations, 1, 1-25.

Corlett, J. (1996). Virtue lost: courage in sport. Journal of the Philosophy of Sport, 23(1), 45-57.

Kaya, Z. (2001). Meslek Lisesi Öğrencilerinin Atılganlık ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Konter, E., ve Ng, J. (2012). Development of sport courage scale. Journal of human kinetics, 33, 163-172.

Konter, E., Ng, J., ve Bayansaldüz, M. (2013). Revised version of sport courage scale for children. Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies, 5(2), 331-340.

Konter, E. (2015b). 10-12 Yaş Grubu Çocukların Oyun ve Spor Cesaretleri: Okul ve Beden Eğitimi Dersi Başarısı, İçe-Dışa Dönük Olma Algısı ve Anaokulu Eğitimi. Uluslararası Spor Bilimleri Araştırma Kongresi-USBK, 10-13 Eylül 2015, Çanakkale.

Pury, C. L. S., ve Hensel, A. D. (2010). Are courageous actions successful actions?. The Journal of Positive Psychology, 5(1), 62-72.

Labbe, B. & Puech, M. (2017). Cesaret ve korku. Çıtır Çıtır Felsefe Serisi. (A. Aslan, Çev.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Miçooğulları, B.O. ve Kirazcı, S. (2010). Sporda Kendine Güven Kaynakları Ölçeğinin Türk Popülasyonuna Uyarlanması. Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi. 21 (4), 154–163.

Türk Dil Kurumu (2019). Güncel Türkçe Sözlük. [<http://www.tdk.gov.tr>] adresinden erişildi.

Woodard, C. R., ve Pury, C. L. S. (2007). The construct of courage: Categorization and measurement. Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 59(2), 135- 147.

Yazıcı Güztepe, S. (2017). Spor Yapan ve Yapmayan Ergenlerdeki Benlik Saygısı ve İçer Dışa Dönük Kişilik Yapılarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beyken Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı, İstanbul.

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORA KATILIM GÜDÜLERİNİN ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (MERSİN İL ÖRNEĞİ)**

INVESTIGATING THE MOTIVATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS
ENGAGED IN SPORTS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES (MERSİN CITY
EXAMPLE)

Tahir Volkan ASLAN
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut AÇAK
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Zeki COŞKUNER
Fırat Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma ortaokul öğrencilerinin spora katılım güdülerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma betimsel nitelikte bir çalışma olup veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmaya 284 erkek (% 58) 206 (%42) kadın öğrenci katılmıştır. Veriler Mersin ili ve ilçelerinden araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen ortaokul öğrencilerinden kişisel bilgi formunun yanı sıra Gill ve ark. (1983)' nın geliştirdiği ve Oyar ve ark. (2001) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Spora Katılım Güdüsü Ölçeği (Participation Motivation Questionnaire) (PMQ) formu kullanılarak elde edilmiştir. İkili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruskal Wallis H testlerinden faydalanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda farkın kaynağını bulmak için non-parametrik veriler için kullanılan Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre eğlence alt boyutunda kadınlar lehine, yaş değişkenine göre eğlence alt boyutunda, Spor branşı değişkenine göre, başarı/statü ve hareket/aktif olma alt boyutlarında; kulüp lisans durumu ve okul takımında olma değişkenlerinin tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışmamızın yaş ve cinsiyet gibi değişkenlerinde eğlence faktörü ön plana çıkmış, sportif etkinliklerle ilgili değişkenlerinde ise tüm alt boyutlarda spor yapanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu durum bu yaş grubu çocukların sportif etkinliklerde kendilerini yeterli hissetmesi, eğlenmeleri dolayısıyla bunun sosyal yaşamlarına olumlu yansımaları ve spora katılımları ile spora devam etmelerine katkı sunması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Motivasyon, Ortaokul, Sportif Faaliyetler, Spora Katılım Güdüsü,

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the motivation of secondary school participation in sports. The research was descriptive and data were collected by surveys 284 male (%58),206 female (%42) students participated in this research. The data were obtained by the personal information form of secondary school students who wanted to participate in the research voluntarily from Mersin province and districts in the 2019-2020 academic year and by using motivation of participation in sport scale (Participation Motivation Questionnaire) (PMO) developed by Gill et al. (1983) and done for validity and reliability study by Oyar et al. (2001). Mann Whitney U test was used for paired comparisons and Kruskal Wallis H test was used for multiple comparisons for non-parametric data. In this study, the level of significance was accepted as $p < 0.05$. According to gender variable, in the sub-dimension of entertainment in favour of women; according to age variable, in the sub-dimension of entertainment; according to sport branch variable, in the sub-dimension of success/status, being active; according to club licence state, and being in school team, in the all sub-dimensions it was identified that there was a significant difference. As a result, the entertainment factor has come to the forefront in the age and gender variables of our study, and a significant difference was found in favour of those doing sports in all sub-dimensions of the variables related to sport activities. This situation is important for the children of this age group to feel themselves sufficient in these activities, to have a positive reflection on their social lives and to contribute to their participation in sports.

Keywords: Sports, Motivation, Secondary School, Sportive Activities, The motivation of participation in sports.

1.GİRİŞ

Güdü, psikoloji alanında çok eski ve önde gelen bir konu olup, özünde psikolojik, biyolojik, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlar yer almaktadır (Ryan ve Deci, 2000). Güdü kelimesi, latince movere (action-hareket) kelimesinden gelir (Koç, 2008:143) ve psikologlar insan davranışlarının arkasında yatan sebeplerin ne olduğunu açıklayabilmek için, güdü kavramını kullanır.Güdü, insanların davranışlarına enerji ve yön veren unsur (Feldman, 2011: 309) olarak tanımlanırken, GÜDÜLENME ise, arzu, istek ve dürtülerin oluşması aynı zamanda hedef davranışa yol açan durumun aktif hale gelmesidir (Funk ve diğerleri, 2002). GÜDÜLENME, insanları belirli durumlarda belirli davranışa yönelten etkenlerin tümüne verilen ad, insanların başarılı olmalarına, kişisel tatmine ulaşmalarına yardımcı olmaktır (Coleman ve Barries, 2000). Yeni duyguları araştırmak, karmaşık becerilere girişmek ya da mücadeleyi kazanmak gibi birçok nedenden dolayı sportif etkinliklere katılan sporcuların spor ortamında spora katılımlarında, spora devam etmelerinde ve sporda başarılı olmalarında psikolojik kavramlardan biridir güdülenme.Davranışı harekete geçiren ve yönlendiren bir istek olarak tanımlanan bu kavram psikolojinin en eski çalışma ve sorun alanlarından da biridir (Tiryaki, 2000)

Her geçen yıl artarak birçok bireyin spora farklı sebeplerle katılım sağladığı bilinmektedir. Bu sebepten dolayı özellikle, spora katılımın güdülenmesi kavramının, araştırılması, incelenmesi gerekli bir kavram olarak kendini göstermiş ve başlangıç olarak spora ve fiziksel etkinliğe katılan bireyleri etkinliklere katılmaya iten sebepleri tanımlama ve bu sebepleri ortaya çıkarmak için çok sayıda çalışma yapılmıştır (Hausenblas, vd., 2004:1-12).Bireylerin spora katılım güdülenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda, beceri gelişimi ve öğrenimi, eğlence, fiziksel zindelik, arkadaş edinme gibi sosyal kazanımlar ve başarı güdüsünün spora katılımın en önemli nedenler olduğunu ortaya koymuştur (Sit ve Lindner, 2006:369)

Spor ve egzersiz alışkanlığı bireylerde çok küçük yaşlardan itibaren kazanılmakta olup, sporla ilgili tutum ve davranışlar da okul çağlarında başlamaktadır. En hareketli dönemlerini yaşayan enerji yüklü çocuk ve gençlerin, enerjilerini boşaltacak, streslerini giderecek faaliyetlerin başında ders içi ve ders dışında uğraşabilecekleri en önemli uğraş olarak “spor” karşılırlarına çıkmakta ve spor kendini topluma kabul ettirme ve saygınlık açısından önemli bir yer tutmaktadır (İkizler, C,1991).Son yıllarda spor psikolojisi alanındaki araştırmacılar, çocuk ve gençlere yönelik spor branşlarına ilgi duymaya başlamış ve bir organizasyon gerektiren spor branşlarına katılan genç sporcuları bu sporlara katılmaya yönlendiren temel nedenleri araştırmak için yoğun çalışma içerisine girmişlerdir (Zahariadis ve Biddle, 2000:2). Yapılan bu çalışmalarda spor branşlarına katılım gösteren ve devam eden çocukları destekleyen aile, arkadaş, öğretmen ve antrenörlerin, desteklemeyenlere göre spora katılım güdülerinde çocuklar üzerinde daha etkili olduğu görülmüştür (Chaill ve Pearl, 1993:50).

Bireylerin fiziksel etkinliklere katılımlarının nedenini araştıran Hausenblas, Brewer ve Van Raalte (2004), bunun çok sayıda faktör nedeniyle değişiklik gösterebildiğini ifade etmişlerdir. Genel olarak göz önüne alınan katılım nedenleri eğlenmek, sağlıklı olmak, sosyalleşmek ve psikolojik fayda sağlamaktır. Çok sayıda insan kilo kaybetmek veya kilosunu korumak, kas kütlesini artırmak, fiziksel açıdan görünümünü düzeltmek ve sosyal açıdan kendisini bu şekilde kabul ettirmeye çalışmak gibi fiziki ve fizyolojik sebeplerle de etkinliklere başvurabilmektedir (Yılmaz, 2002:26).

Sit ve Lindner (2006) Hong Kong'ta, 10 - 13 yaş aralığındaki öğrencilerle yaptıkları çalışmalarda eğlence, fiziksel uygunluk, arkadaşlık ve yetenek gelişimini spora ve fiziksel faaliyete katılımda göz önüne alınan en temel sosyal ve psikolojik sebepler olarak belirlerken, Sapp ve Haubenstricker 1978 de Michigan'da, benzer hedefleri göze aldıkları katılım güdülenmesinin incelendiği çalışmada, spora katılımda etken olan güdülerin eğlence, becerilerini geliştirmek, fiziksel uygunluk, arkadaşlarla birlikte olmak ve yeni arkadaşlar edinmek olduğunu belirlemişlerdir.

Bu çalışmada ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin spora katılım güdülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1.Evren ve örneklem/Araştırma grubu

Araştırma evrenini, Mersin ili ve ilçelerinde ortaokullarda eğitim gören bireyler oluşturmaktadır. Örneklem grubu: Devlet ortaokulu, Özel ortaokul ve Yatılı ilköğretim bölge okullarında (YİBO) okuyan 284'ü erkek, 206'sı kadın toplam 490 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2.Verilerin Toplanması

Araştırma grubundan elde edilen veriler araştırmacının kendisi tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve Oyar ve arkadaşları tarafından (2001) geliştirilen Spora katılım güdüsü ölçeği ile toplanmıştır.

2.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırma grubunun kişisel özelliklerine ait bilgileri ortaya koyabilmek ve spora katılım güdüsünü etkileyen özelliklere (bağımsız değişkenlere) göre nasıl şekillendiğini belirleyebilmek amacı ile yaş, cinsiyet, okul türü, Anne ve Baba eğitim seviyesi ve meslek türü, aile gelir seviyesi, spor branşı, okul takımında oynama durumu, aktif spor yapp yapmadığı, spor yılı, kulüp lisanslı olma durumu gibi soruların yer aldığı bilgi formu kullanılmıştır.

2.4. Spora Katılım Güdüsü Ölçeği

Oyar ve arkadaşları tarafından 2001 yılında 9-17 yaş grubu öğrencilerin katılımıyla, çocukların spora katılım güdülerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Geliştirilmiş olan ölçek sekiz (8) alt faktörlü olup toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadelerin değerlendirilmesinde 3 puanlı Likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. Ölçeğin orijinal formunda likert puanlaması; 1=Çok Önemli, 2=Az Önemli, 3=Hiç Önemli Değil şeklinde olmasına rağmen literatür incelendiğinde likert tipi ölçeklerin puanlamasının genellikle düşükten yükseğe doğru olduğu ve katılımcıların puanlama sürecinde bu durumdan kaynaklı hata yapmamaları amacıyla bu puanlama şekli tersine çevrilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada ölçekten alınacak yüksek puanlar, güdülenme düzeyinin de yüksek olduğunu göstermektedir (1=Hiç Önemli Değil, 2=Az Önemli, 3=Çok Önemli).

2.5.Veri Analizi

Araştırma sonucu elde edilecek verileri çözümlemek amacıyla İstatistik paket programı (SPSS 22 Versiyon) kullanılmıştır. İstatistiksel analizler yapılmadan hangi testlerin uygulanması gerektiğini anlayabilmek için verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. İkili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruscal Wallis H testlerinden faydalanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda farkın kaynağını bulmak için non-

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

parametrik veriler için kullanılan Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3.BULGULAR

Tablo 1: Araştırma grubunun frekans değerleri

Yaş	N	%
11	88	18
12	109	22,2
13	157	32
14	136	27,8
Toplam	490	100
Cinsiyet	N	%
Erkek	284	58
Kadın	206	42
Toplam	490	100
Spor Branşı	N	%
Bireysel Spor	213	43,5
Takım Sportu	277	56,5
Toplam	490	100
Kulüp Lisansı	N	%
Evet	186	38,0
Hayır	304	62,0
Toplam	490	100
Okul Takımında Oynama	N	%
Evet	236	48,2
Hayır	254	51,8
Toplam	490	100

Tablo 2: Araştırma grubunun Cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SD	t	p
Başarı/Statü	Erkek	284	2,48	,51	-,569	,570
	Kadın	206	2,47	,58		
Takım Üyeliği/Ruhu	Erkek	284	2,62	,41	-1,182	,237
	Kadın	206	2,56	,48		
Fiziksel Uygunluk/ Enerji Harcama	Erkek	284	2,55	,37	-1,047	,295
	Kadın	206	2,51	,38		
Eğlence	Erkek	284	2,58	,36	-2,105	,035*
	Kadın	206	2,64	,36		
Arkadaşlık	Erkek	284	2,57	,71	-,135	,893
	Kadın	206	2,52	,43		
Yarışma	Erkek	284	2,55	,45	-1,593	,111
	Kadın	206	2,49	,47		
Hareket/Aktif Olma	Erkek	284	2,73	1,33	-,639	,523
	Kadın	206	2,65	,46		
Beceri Gelişimi	Erkek	284	2,62	,36	-,029	,977
	Kadın	206	2,60	,40		

Tablo 2' ye göre araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre sadece eğlence alt boyutunda kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 3: Araştırma grubunun Yaş değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	$\bar{X}$	SD	X ²	p	Fark U Test
Başarı/Statü	a-11	88	2,50	,56	1,472	,689	
	b-12	109	2,49	,52			
	c-13	157	2,41	,58			
	d-14	136	2,51	,49			
Takım Üyeliği/Ruhu	a-11	88	2,56	,43	3,084	,379	
	b-12	109	2,64	,42			
	c-13	157	2,61	,42			
	d-14	136	2,56	,50			
Fiziksel Uygunluk/Enerji Harcama	a-11	88	2,52	,37	4,028	,258	
	b-12	109	2,52	,35			
	c-13	157	2,51	,37			
	d-14	136	2,57	,40			
Eğlence	a-11	88	2,55	,36	8,050	,045*	b>a,c
	b-12	109	2,67	,33			
	c-13	157	2,57	,37			
	d-14	136	2,63	,38			
Arkadaşlık	a-11	88	2,55	,39	,167	,983	
	b-12	109	2,52	,45			
	c-13	157	2,58	,89			
	d-14	136	2,53	,39			
Yarışma	a-11	88	2,48	,52	4,165	,244	
	b-12	109	2,55	,44			
	c-13	157	2,48	,47			
	d-14	136	2,59	,43			
Hareket/ Aktif Olma	a-11	88	2,84	1,58	3,021	,388	
	b-12	109	2,67	,47			
	c-13	157	2,63	,47			
	d-14	136	2,70	1,40			
Beceri Gelişimi	a-11	88	2,62	,32	1,275	,735	
	b-12	109	2,58	,41			
	c-13	157	2,60	,39			
	d-14	136	2,64	,38			

Tablo 3' e göre araştırma grubunun yaş değişkenine bağlı olarak spora katılım güdüsü alt boyutlarından sadece eğlence alt boyutunda ve 12 yaş grubundaki öğrencilerin lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir (p<0.05).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 4: Araştırma grubunun Kulüp lisansı değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Kulüp Lisanslı	N	$\bar{X}$	SD	Z	p
Başarı/Statü	Evet	186	2,67	,43	-6,579	,000*
	Hayır	304	2,35	,56		
Takım Üyeliği/Ruhu	Evet	186	2,75	,39	-7,302	,000*
	Hayır	304	2,50	,45		
Fiziksel Uygunluk/ Enerji harcama	Evet	186	2,68	,31	-7,028	,000*
	Hayır	304	2,44	,38		
Eğlence	Evet	186	2,71	,32	-5,072	,000*
	Hayır	304	2,54	,38		
Arkadaşlık	Evet	186	2,70	,79	-4,919	,000*
	Hayır	304	2,46	,43		
Yarışma	Evet	186	2,66	,39	-4,945	,000*
	Hayır	304	2,44	,48		
Hareket/Aktif Olma	Evet	186	2,83	1,11	-4,484	,000*
	Hayır	304	2,61	1,01		
Beceri Gelişimi	Evet	186	2,76	,30	-7,056	,000
	Hayır	304	2,52	,39		

Tablo 4' e göre araştırma grubunun kulüp lisanslı olma değişkenine bağlı olarak spora katılım güdüsü alt boyutlarının tamamında farkın spor yapanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 5: Araştırma grubunun Okul takımında oynama değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Okul Takımı	N	$\bar{X}$	SD	Z	p
Başarı/Statü	Evet	236	2,61	,47	-5,911	,000*
	Hayır	254	2,34	,56		
Takım Üyeliği/Ruhu	Evet	236	2,73	,33	-7,320	,000*
	Hayır	254	2,45	,49		
Fiziksel Uygunluk/ Enerji harcama	Evet	236	2,64	,32	-6,385	,000*
	Hayır	254	2,43	,39		
Eğlence	Evet	236	2,69	,33	-5,301	,000*
	Hayır	254	2,53	,38		
Arkadaşlık	Evet	236	2,66	,74	-4,749	,000*
	Hayır	254	2,44	,43		
Yarışma	Evet	236	2,65	,41	-5,544	,000*
	Hayır	254	2,41	,48		
Hareket/Aktif Olma	Evet	236	2,81	1,00	-5,198	,000*
	Hayır	254	2,59	1,09		
Beceri Gelişimi	Evet	236	2,72	,32	-6,113	,000*
	Hayır	254	2,51	,40		

Tablo 5'e göre araştırma grubunun okul takımında oynama değişkenine bağlı olarak spora katılım güdüleri alt boyutlarının tamamında okul takımlarında sportif etkinliklere katılan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Tablo 6: Araştırma grubunun Spor branşı değişkenine göre analiz sonuçları

Alt Boyutlar	Spor Branşı	N	$\bar{X}$	SD	Z	p
Başarı/Statü	Bireysel Sporlar	213	2,54	,55	-3,105	,002*
	Takım Sporları	277	2,42	,53		
Takım Üyeliği/Ruhu	Bireysel Sporlar	213	2,61	,42	-,299	,765
	Takım Sporları	277	2,58	,46		
Fiziksel Uygunluk/ Enerji harcama	Bireysel Sporlar	213	2,55	,37	-,805	,421
	Takım Sporları	277	2,52	,38		
Eğlence	Bireysel Sporlar	213	2,62	,36	-,519	,604
	Takım Sporları	277	2,60	,37		
Arkadaşlık	Bireysel Sporlar	213	2,61	,77	-1,567	,117
	Takım Sporları	277	2,50	,44		
Yarışma	Bireysel Sporlar	213	2,51	,45	-,800	,423
	Takım Sporları	277	2,54	,47		
Hareket/Aktif Olma	Bireysel Sporlar	213	2,82	1,49	-2,091	,037*
	Takım Sporları	277	2,60	,49		
Beceri Gelişimi	Bireysel Sporlar	213	2,61	,38	-,005	,996
	Takım Sporları	277	2,61	,38		

Tablo 6 ' ya göre araştırma grubunun Spor branşı değişkenine göre Başarı/Statü, ve Hareket/Aktif olma alt boyutlarında bireysel spor yapanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$)

4.TARTIŞMA, SONUÇ

Ortaokul öğrencilerinin spora katılım güdülerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada cinsiyet değişkenine göre spora katılım alt boyutlarından eğlence alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Bu çalışma cinsiyet ile eğlence arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Kız öğrencilerin eğlence özelliklerinin daha ileride olması kızlarda eğlence faktörünün spora katılım güdülerini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Şirin ve arkadaşlarının çalışmamızı destekler nitelikteki, lisede eğitim gören ve spor yapan öğrencilerin spora katılım motivasyonlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada cinsiyet farklılığına bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında “ eğlence, yarışma ve hareket/aktif olma” alt boyutlarında kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğunu ortaya koymuşlardır (Şirin ve ark.,2008).Yine Erdoğan ve ark.’2014’de yaptıkları benzer çalışmada araştırmaya katılan ortaöğretim sporcularının spora katılım motivasyonlarında cinsiyet farklılığında, kız ve erkek sporcular arasında “eğlence” alt boyutunda kız sporcuların lehine anlamlı bir fark gözlenmiştir (Erdoğan vd. 2014). Yüksel ve Bayar (2015)’ın, ortaokul ve lise öğrencilerinin spora katılım nedenleri arasında cinsiyet değişkenine göre fark olup olmadığına dair yaptıkları çalışmada ise, “başarı”, “eğlence”, “arkadaşlık” ve “hareket/aktif olma” alt boyutlarında kızlar lehine anlamlı bir farklılık tespit etmişlerdir. Çalışmamızda elde edilen bulgular literatür bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızın yaş ile spora katılım güdüsü alt boyutlarından eğlence alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Farkın 12 yaş gibi daha küçük yaş grubunda ortaya çıkması bu yaş grubu çocukların sporu keyif alma, birlikte vakit geçirme gibi eğlenceli aktiviteler olarak gördükleri ve bunun da spora katılım güdülerini olumlu olarak etkilediğini düşündürmektedir. Bu nedenle 12-16 yaş grubundaki gençlerin sportif aktivite ortamlarına ilgi duymalarındaki nedenlerin belirlenmesinde; fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması önem arz etmektedir. Çocuk ve gençler genellikle güçlü bir fiziki yapıya sahip olmak, yeni beceriler öğrenmenin yanında eğlenmek, arkadaş edinmek gibi sosyalleşmek için spor yapmakta ve bu sayede kişilikleri, yaratıcılıkları geliştiği gibi sorumluluk duygusu da kazanmaktadırlar (Koç, 2004:113).

Çalışmamızın okul takımında oynama değişkenine göre tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Strauss ve ark. (2001) tarafından yapılan bulgularımızı destekler nitelikteki çalışmalarında okul sonrası fiziksel aktivitelere katılan kız çocuklarının kendine güven duygusunun arttığı, kendini değerli hissettiği ve sağlıklı görüldüğü yönünde anlamlı sonuçlar elde ettikleri ifade edilmiştir.

Mevcut çalışmamızda spor branşı değişkeni açısından başarı/statü ve hareket/ aktif olma alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında Bozkurt, (2014); Takım ve bireysel sporlarla uğraşan kız sporcuların katılım motivasyonu alt boyutlarını incelemiş, iki grup arasında sadece Takım üyeliği/ruhu güdüsü açısından

istatistiksel olarak anlamlı fark olduğunu, diğer güdüler açısından iki grubun benzer değerler elde ettiğini bulmuştur. Takım sporları ile uğraşanların takım üyeliği/ruhu güdüsünün bireysel sporla ile uğraşanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Mevcut çalışmada da başarı/statü ve hareket/aktif olma alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızın bir kulüp lisanslı olma değişkenine göre tüm alt boyutlarda bir spor kulübünde lisanslı olarak spor yapanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Saap ve Haubenstricker (1978), okul dışı sporlara katılan ve yaş dağılımları 11 ve 18 yaş arasında olan 1000 erkek ve kızın yer aldığı spora katılıma ilişkin nedenler üzerinde geniş kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde temel nedenlerin eğlence, becerilerini geliştirmek, fiziksel olarak uygunluk, arkadaşlarıyla birlikte olma ve yeni arkadaşlar edinme olduğu görülmüştür (Yılmaz,2002).

Sportif etkinliklere katılım bireyin psikolojik ve sosyal gelişimi, fiziksel uygunluğu ve sağlığı açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın en önemli bulgularında biri, çalışmamızın birçok alt boyutunda ortaokul öğrencilerinin en önemli faktörlerden biri olarak eğlence boyutunu göstermeleridir. Scanlan, ve ark.'nın çalışmalarına (1989) göre de 'eğlence' sporun içindeki en önemli motivasyonel faktör olarak yer almaktadır. Eğlence için katılım gösteren sporcular genellikle spora daha sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Buna karşın bir şey kazanmak için katılım gösterenlerin bu dışsal ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra spora katılımlarında düşüş gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu bulgu ülkemizdeki spora katılım ve fiziksel aktivite devamlılığını göstermesi açısından da önemlidir.

Sonuç olarak çalışmamızın yaş ve cinsiyet gibi değişkenlerinde eğlence faktörü ön plana çıkmış, sportif etkinliklerle ilgili değişkenlerinde ise tüm alt boyutlarda spor yapanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu durum bu yaş grubu çocukların sportif etkinliklerde kendilerini yeterli hissetmesi, eğlenmeleri dolayısıyla bunun sosyal yaşamlarına olumlu yansımaları ve spora katılımları ile spora devam etmelerine katkı sunması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Bozkurt Ş. (2014). Okul Sporlarına Katılan Öğrencilerin Katılım Motivasyonu, Başarı Algısı ve Öz Yeterliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Ana Bilim Dalı, Antalya.
- Cahill, B.R, Pearl, A.S. 1993, Intensive participation in children's sports. Champaign, IL: Human Kinetics
- Coleman, R., Barries, G. (2000). Yöneticinin Kılavuzu, Çev: Harmancı M., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erdoğan, M., Şirin, E.F., İnce, A., Öcalan, M. (2014). Farklı Branşlarda Okul Takımlarında Yer Alan Ortaöğretim Öğrencilerin Spora Katılım Motivasyonlarının İncelenmesi. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi Cilt 8, Sayı 1.
- Feldman, R. S. (2011). Understanding Psychology (10. Edition). USA: McGraw Hill Company.
- Funk, D. C., Mahony, D. F., and Ridinger, L. (2002). Characterizing consumer motivation as individual difference factors: Augmenting the sport interest inventory (SII) to explain level of spectator support. Sport Marketing Quarterly, 11(1), 33-43.
- Gill, Diane. L., Gross, J. B., & Huddleston, S.1983, Participation Motivation in Youth Sports; International Journal of Sport Psychology; 14, 1–14.
- Hausenblas HA, Brewer BW, Van Raalte JL. 2004, Self-presentation and exercise. Journal of Applied Sport Psychology, 16 (3), 1-12.
- İkizler C. Spor, Sağlık ve Motivasyon. İstanbul: Alfa Yayınları,1991.
- Koç, E. (2008). Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koç, S. 2004, Beden Eğitimi ve Sporda Beceri Gelişimi, Morpa Kültür Yayınları
- Oyar, B. Zeynep. Aşçı, F. Hülya. Çelebi, Müberra. Mülazımoğlu, Özgür. 2001, “Spora Katılım Güdüsü Ölçeği'nin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Science, 12 (2), s: 21-32
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. American Psychologist, 55(1), 68-78.

Sapp M, Haubenstricker J. Motivation for joining and reasons for not continuing in youth sports programs in Michigan. The American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance National Conference, Kansas City, Missouri. April 7; 1978.

Scanlan T.K., Stein G.L., and Ravizza, K., “An in-depth Study of Former Elite Figure Skaters: II. Sources of Enjoyment”, Journal of Sport and Exercise Psychology”, 11, 65-83, 1989.

Sit, Cindy. P., & Lindner, Koenraad J. 2006, Situational State Balances and Participation Motivation in Youth Sport; A Reversal Theory Perspective; British Journal of Educational Psychology; 76 (2); 369-384; doi:10.1348/000709905X37190

Strauss Nar A., (RS, Rodzilsky D, Burack G, Colin M (2001) Psychosocial correlates of physical activity in healthy children. Arch Pediatr Adolesc Med, 155:897-902.

Şirin Faruk E, Çağlayan Salim H, Çetin Çağrı M, İnce A. Spor Yapan Lise Öğrencilerinin Spora Katılım Motivasyonlarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi; Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi; Cilt2, Sayı2; 2008.

Yılmaz V. Çocuk Sporlarında Katılım Motivasyonu, Çocuklar Spora Neden Katılırlar? Atletizm ve Bilim; 46 (2) 26-39; 2002.

Yılmaz V, Koruç Z, Kocaekşi S, Arsan N. Çocukların Spora Katılım Nedenleri. 11.Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi.10- 12 Ekim, Antalya. 2010.

Yüksel, S.H., Bayar, P. (2015). Ortaokul Ve Lise Öğrencilerinin Spora Katılım Güdülerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 13 (2), 121-128.

Zahariodis N.Panagiotis. Biddle J.H.Stuart. 2000, “Goal Orientations and Participation Motives in Physical Education and Sports: Their Relationships in English Schollchildiren”, <http://www.athleticsigh.com>, Erişim Tarihi: 20.02.2017

**3B YAZICI TEKNOLOJİSİNİN TEKSTİL YÜZEY TASARIMINDA VE
VÜCUT ASİMETRİLERİNİN GİDERİLMESİNDE GİYSİ DOLGUSU OLARAK
KULLANIMININ İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF USING 3D PRINTING TECHNOLOGY AS A CLOTHING
FILLING IN TEXTILE SURFACE DESIGN AND REMOVAL BODY ASYMMETRY

Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Öğretim Görevlisi Handan BARAN
Eskişehir Teknik Üniversitesi

ÖZET

Gelenekselden modern yöntemlere, pek çok yöntem ve teknikle elde edilen tekstil yüzey tasarımları, yeni endüstri devriminin getirdiği teknolojik gelişmelerle değişim ve dönüşümünü sürdürmektedir. Endüstri 4.0 devrimi getirileri olarak adlandırılan 3B yazıcı teknolojisi bu değişimin bir parçası olmayı sürdürmektedir. 3B yazıcılar çeşitli sektörlerde kullanımını sürdürürken moda ve tekstil tasarımı konusunda çalışmalar mevcuttur. Fakat yapılan çalışmalar ve alınan patentler 3B yazıcıda yazdırılıp, kumaşa bağlantısı ek bir malzeme ile yapılan veya doğrudan 3B filament malzemenin bir bütün olarak kullanıldığı çalışma ve tasarımlardır.

Çalışmada tekstil yüzey tasarımları oluşturmada farklı teknik ve metotlar oluşturularak, 3B yazıcılarla ‘doğrudan’ kumaş üzerine baskı almak ve ek bir birleştirme malzemesi kullanmamakla birlikte, tekstil yüzeyleri ve vücut dolgu ihtiyacına yönelik dolgu malzemesi denemeleri yapılarak, kişilerin giysi kullanım konforunun sağlanması amaçlanmıştır.

Elde edilen 3B yüzey tasarımlar, malzemenin parlak görüntüsünden dolayı deriye benzediğinden, özellikle normal kumaş üzerine deri applike uygulamasına alternatif teknik olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak, vücut asimetrisi olan kişilere özel, dolgu malzemesi olarak, giyilebilir tekstil yüzeyleri oluşturulmuştur. Vücut asimetrisinde omuz düşüklüğü olan bir kişinin var olan hazır vatkalarla asimetrisinin düzeltilmeye çalışılması mümkün olup, kişiye özel olmayan hazır vatkalardan problemin tam çözümü olamamaktadır. Bu duruma alternatif 3B yazıcılarla, kişinin vücut şekli tarama yöntemiyle alınıp, bilgisayar ortamında modellenmesi yapılarak 3B olarak basılabilmesini mümkün kılmaktadır. Yapılan deneysel çalışmada, 3B yazıcı malzemesinin kumaş üzerine doğrudan yapışması için deneyler yapılarak en uygun parametreler belirlenmiştir.

Sonuç olarak, kişinin kullanım konforunu ve giysi motivasyonunu artıran bu çalışma, kişilerin özel problemlerini çözmenin yanı sıra, yüzey tasarımlarında doğrudan kumaşa yapışabilen tekstil yüzeyleri oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tekstil Yüzey Tasarımı, Moda Tasarımı, 3B Yazıcı, Endüstri 4.0, Katmanlı İmalat.

Textile surface designs obtained from many methods and techniques from traditional to modern methods continue to change with technological advances brought by the new industrial revolution. The 3D printer technology, called the returns of the Industry 4.0 revolution, is part of this change.

While 3D printers continue to be used in various sectors, there are studies on fashion and textile design. However, the studies and patents are the studies and designs which are printed on the 3D printer and made with an additional material connected with the fabric or directly using the 3D filament material as a whole.

The 3D surface designs obtained in this study are thought to be an alternative technique especially for the application of leather applique on normal fabric, since the material looks similar to leather because of the glossy appearance of the material. In addition, wearable textile surfaces have been formed as filler material for persons with body asymmetry. It is possible to try to correct the asymmetry of a person with low shoulder in body asymmetry with the existing ready-made pads, and non-personal ready-made pads cannot be a complete solution to the problem. With this alternative, 3D printers can be taken by scanning the body shape of the person and can be printed in 3D by computer modeling.

By creating different techniques and methods for creating textile surface designs, it is aimed to print on 'direct' fabric with 3D printers and not to use an additional bonding material, but also to try on filling materials for textile surfaces and body filling needs, and to provide the comfort of wearing. In the experimental study, the most suitable parameters were determined by making experiments for the direct adhesion of the 3D printer material to the fabric.

As a result, this study, which increases the comfort of use and motivation of the garment, solves the specific problems of the people, as well as textile surfaces that can be directly adhered to the fabric in surface designs.

Keywords: Textile Surface Design, Fashion Design, 3D Printer, Industry 4.0, Layered Manufacturing.

1. GİRİŞ

Son yıllarda geliştirilen tekstil ve moda tasarımı ürünleri teknoloji, diğer tüm tasarım ve üretim alanlarındaki gelişmelerden etkilenecek fikirleri oluşturulan inovatif tasarımlar, farklı amaçlar için geliştirilmiş birçok malzeme ve teknikten yararlanılarak üretilmişlerdir. Bu bağlamda tekstil ve moda tasarımı açısından tasarım ve estetik, bilim ve teknolojiyle bütünleşmektedir (Bulat F. Gürcüm B.H. 2016: 124).

İnsanlığın başlangıcı ile yaşıt olan ilkel malzeme ve üretim biçimlerinden günümüzün malzeme ve tekniklerine evrilerek gelen tekstil sektörü için tasarım kavramı ortaya çıkan ürünün özgünlük, yenilik, müşteri beklentilerine uygunluk, işlevsellik gibi özelliklere sahip olabilmesi bakımından son derece önemlidir (Bulat F. Başaran F. N. 2018:124). 'Değişim doğanın yasasıdır' ve zaman geçtikçe doğada meydana gelen tasarımlar, görünüşleri yaşam standartları vb. değişime uğramaktadırlar. Günümüz tasarım kavramı, bilim ve teknoloji alanına giren çok disiplinli bir sanat olarak adlandırılabilir (Hedge M.G. 2018:1). Tekstilde kullanılan ileri teknolojiler ile tekstil materyallerine, çeşitli özellikler kazanılmak mümkündür (Cireli A. Vd. 2013: 7). Yeni bir sanayi devriminin getirileri olarak, endüstri 4.0; yapay zeka, 3D (üç boyutlu) yazıcılar ve uzay teknolojisi gibi alanlarda meydana gelen ilerlemelerle birlikte bütün nesnelerin internet aracılığıyla birbirleriyle etkileşime geçebileceği "akıllı üretim" (smart manufacturing) olarak adlandırılmaktadır (Yıldız A. 2018: 551). Endüstri 4.0 devrimiyle birlikte, 3B teknolojik tasarımlar günümüzün ayrılmaz bir parçası olmaya başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında geleneksel yöntemlerin yanında teknolojik tabanlı tasarımların yayılması ve kullanışlılığının artması olası bir durumdur.

Üç boyutlu yazıcı teknolojisinin ilk örnekleri 1980’li yıllarda görülmeye başlamıştır. Buna rağmen 2010 yılından sonra kullanımı artarak, günümüzde daha yaygın hale gelmiştir. Bunun nedenleri olarak medyada daha fazla yer almaya başlaması, farklı endüstri alanlarında kullanılabilmesi birçok sayıdaki girişimci firmaların bu teknolojiye yatırım yapması, akademik çevrelerin ilgi göstermesi, teknolojinin birçok alanda getirdiği kolaylıklar gibi avantajların yanı sıra yazıcı fiyatlarının düşmesi de gösterilebilir (Yıldıran M. 2016: 157). 3B yazıcılar geleneksel ürün imalatına bakıldığında umut verici bir teknoloji olarak ortaya çıkmıştır (Liu J. Vd. 2019: 313). 3B tasarımların doğası değişmekle kalmayıp aynı zamanda tasarımların ortaya çıkması süreci de değişime uğrayacaktır (Petrick I. J. Simpson T.W.2013: 14). 3 boyutlu yazıcılarda katmanlar üst üste gelerek yazdırma 3 boyutlu olmaktadır. Tasarlanan bir aksesuar ya da makine parçası bu yazıcılardan çıkarılıp kullanılabilir. Üstelik çoğu zaman başka bir makineye ya da işleme ihtiyaç kalmaksızın ürün kullanıma hazır hale gelmektedir (Karaarslan M.H. 2015: 194).

İlave üretim, hızlı protipleme ve 3B baskı teknolojisi son 10 yılda büyük ölçüde iyileştirilmiş ve üreticiler, tasarımcılar, mühendisler ve bilim insanları için yararlı bir araç haline gelmiştir (Pirjan A. Petroşanu D.M. 2013: 360). 3B yazıcılar tekstil ve moda sektörü, sağlık, endüstriyel tasarım vb. farklı sektörlerde yeni iş modelleri için yeni bir yol olarak görülmektedir (Batista L. 2013: 11). Tekstil sektörü son zamanlarda 3B yazıcıların hayal gücünü yakalamıştır. 3B yazıcılar tekstilde el emeği azalırken, alanın estetik ve diğer bazı özelliklerinden faydalanabileceklerdir (Rivera M.L. vd. 2017: 498). Yenilik, farklılık ve güncel eğilimleri takip etme temeline dayanan moda sektörü için 3 boyutlu yazıcı teknolojileri, üzerinde çalışılması gereken bir alan haline gelmiştir. Bahsedilen durumların sonucunda son yıllarda 3 boyutlu yazıcılarla üretilen moda ürünlerinin sayısında ciddi bir artış görülmektedir (Çileroğlu B. Nadasbaş S.E. 2018: 235). Spahiu vd. (2016: 4) tarafından; 3B yazıcı teknolojisiyle kişiye özel modeller oluşturulmuştur.

3B yazıcı teknolojileri ile desteklenen tasarımlar daha az atıkla tasarım yapmaya istekli olduklarından daha sürdürülebilir ve çevre dostu olmaktadır (Lim H-W. Cassidy TD. 2014). Günümüzde tasarımcılar etkili, sürdürülebilir tasarım ve ürün geliştirme prosesleri konusunda 3B modelleme ve CAD programları gibi dijital tasarım becerilerinin geliştirmede oldukça değişeceklerdir (Sun L. Zhao L. 2017: 9). Basılan numunelere bakıldığında, 3B yazıcılar kullanılarak tekstil özelliklerine sahip bir yüzeyin elde edilmesinin mümkün olduğu görülmektedir (Partsch L. N. Vassiliadis S. Papagerogas P. 2015: 7).

3B yazıcı teknolojisinde tekstil bazlı yapıların basılmasında SLS, ABS, FDM, PLA gibi malzemeler kullanılmaktadır. Malzeme özelliklerine göre kullanım avantaj ve dezavantajları mevcuttur (Melnikova R. Ehrmann A. Finsterbusch K. 2018: 6). Ürünün boyutu ve kullanılan materyaller, uygun yöntem seçildiğinde etkili faktörlerdir (Vanderploeg A. Lee S. E. Mamp M. 2017: 175). Bu nedenle 3B teknolojisinde kullanılan malzemenin iyi seçilmesi önemlidir. Aynı zamanda 3B teknolojisinde malzeme geliştirmek bu teknolojiyi bir adım daha ileriye taşıyacak bir faktördür denilebilir.

3B yazıcıların geleneksel yöntemlerin süreçlerine göre pek çok avantajı vardır (Gadzala A. 2018: 3). 3B yazıcıların avantajı gibi dezavantajları da mevcuttur bu dezavantajların gelecekte iyileştirilmesine odaklanılacaktır. Yatak sıcaklığı, baskı hızı, çevre sıcaklığı vb. parametrelerin iyileştirileceği düşünülmektedir (Sabantina L. Vd. 2015: 5). 3B yazıcı teknolojisinde moda ve tekstil sektörü açısından bazı dezavantajları vardır. Bunun nedeni 3b yazıcıların farklı alanlara odaklanması ve temel kullanımının tekstil sektörü açısından odaklanılmaması olabilir (Sun D. Valtas A. 2016:). Durum böyle iken tasarımcıların 3B yazıcı teknolojisini kullanarak tasarımlar yapması bu alanla ilgili arz talep ilişkisiyle gelişmelerin sağlanması öngörülmektedir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Teknolojik gelişmelerin hızla geliştiği-değiştği günümüzde laboratuvarlar artık bilim adamlarının çalışma alanı olmaktan da çıkmaktadır (Meydan C. Kutlu N. 2012: 28). Yeni teknoloji çağında, tasarımcı, üretici ve kullanıcı rolleri hızla değişmektedir (Sun L. Zhao L. 2018: 11). Bu bilgiler ışığında disiplinler arası çalışma ilişkilerinin olacağı umulmaktadır.

3B yazıcıların moda ve tekstil sektöründe kullanımı oldukça yaygın olmaya başlamıştır (Tablo 1). Doğrudan 3B malzeme ile baskısı alınan tasarım parçaları kumaşla birleştirilerek tasarımlar yapılmaktayken 2019 yılı New York Moda haftasında (Tablo 2) kumaş üzerine çeşitli polimerlerin 3B yazıcılarla eklenmesiyle doğrudan kumaş üzerinde desenlendirme yapılmıştır.

Tablo 1. 2016/New York Moda Haftası / TreeasFour 3B tasarımları

2016'da New York Moda haftasında TreeasFour tarafından 'Bi' koleksiyonu 'Pangolin' ve 'Harmonograf' temasıyla 3B malzeme ile basılmıştır. Baskılarda her birim dört boyutlu olarak iç içe geçmiş yapılardan oluşturulmuştur. Yapılan çalışma dört yönlü streç özelliği olan Likra kumaşına muadil yapıda yepyeni bir hareket türü olarak açıklanmıştır(<http://blog.stratasys.com/2016/02/16/3d-printed-dresses-new-york-fashion-week/>).

Tablo 2. 2019/New York Moda Haftası/ TreeasFour/ 3B tasarımları

2019 yılı New York Moda Haftası (NYFW) 'de ise Stratasys J750 3B yazıcısını kullanarak TreeasFour ve Travis Fitch sergilenen 'Chro-Morpho' koleksiyonundaki parçalara mikroskobik renklerden ve kebek ve böcek kanatlarının hafif filtrelenmesinden esinlenerek, 3B yazıcı ile doğrudan polimerler eklemişlerdir. Yazıcı sayesinde fotopolimerden yapılmış binlerce küçük

hücreyi doğrudan polyester kumaşa basmalarına izin vermiştir. Elbisenin 27 bölümündeki her bir hücre, içinde bulunan ve rengin hareket ettikçe değişmesini sağlayan, içinde renkli şeritler bulunan şeffaf bir mercek içermektedir (<https://3dprintingindustry.com/news/stratasys-3d-prints-directly-onto-clothing-for-threeasfour-collection-at-new-york-fashion-week-161705/>). 3B tasarımların (Tablo 1-2) ilgi çekmesi 3B yazıcı teknolojisinin moda ve tekstil sektörüne yönelik çalışmalarda kullanılması amacıyla geliştirilebileceği düşünülmektedir.

3B yazıcı teknolojisinin moda ve hazır giyim sektörüne getirdiği olanak ve işlevleri belirlemek için, kumaş üzerine doğrudan baskısı alınarak dikim ve yapıştırma işlemlerini ortadan kaldırmaya yönelik deneysel çalışmalar yapmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma endüstri 4.0 devriminin süreçlerinden biri olan 3b teknolojisinin tekstil yüzey tasarımları konusunda farklı bakış açıları geliştirmek, aynı zamanda kişiye özel vücut asimetritlerinde, dolgu malzemesi olarak, alternatif bir çözüm olması açısından önemlidir.

Çalışmada tekstil yüzey tasarımı ile ilgili alanyazın incenmiş ve deneyin yapılabilmesinin mümkün olabilirliğini belirlemek için 3B yazıcı firmaları ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde kumaş üzerine farklı 3B yazıcı malzemeleri ile denemeler yapılmış, sonuçlar kumaşa tutunabilirlik ve yapıştırma veya dikiş olmadan doğrudan kumaş üzerinde yüzey oluşturabilmekle ilgili değerlendirilmiştir. Çalışmada deneysel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Deneysel araştırma yöntemleri, herhangi bir materyali işleme tabi tutarak veya işleme tabi tutmadan oluşturulmuş bir ortamda değişken ve etkenlerinin denetlenebildiği, sonucun izlendiği araştırma yöntemidir. Deneysel yöntemde amaç, incelenen olaydaki neden sonuç ilişkilerinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu ilişkilerin gerçek niteliğini bulabilmek için sonucu etkileyebileceği düşünülen tüm etkenler denenebilir. Deneysel yöntem denildiğinde laboratuvarlar akla gelse de mümkün olan tüm çevre ve ortamlarda kullanılabilen yöntemdir (Megap 2006: 9-10).

2. BULGULAR

2.1. Doğrudan kumaşa yapılan 3B baskı işlemi uygulama işlemleri nelerdir?

Çalışmada farklı malzemeler denenerek en iyi sonuç veren, dikişsiz ve yapıştırıcı madde kullanmadan doğrudan kumaş üzerine 3B yazıcıdan baskı denemeleri yapılmıştır. Çalışmaların deneme süresinde PLA, ABS, E.P. , ABS H.I., WOOD, BAUN, FLEX filament malzemelere ulaşılmıştır. Ulaşılan filamentlerin renk çeşitleri Tablo 3’de gösterilmektedir.

Filament Çeşidi	Renk
PLA	Kırmızı (Ruby), Turuncu (Sunset), Mavi (Sapphire), Sarı (Orinocco), Yeşil (Chlorophyll), Fosforu (Smart Glow), Neon Sarı (Neo Yellow), Beyaz (Ivory White), Mor (Wisteria), Siyah (True Black), Gri (Antracite), Gümüş (Silver), Yavruağzı (Coral), Lacivert (Cobalt), Kahverengi (Mahogany), Altın (Gold), Koyu Mor (Aubergine), Turkuaz (Emerald), Koyu Pembe (Hiller Lake), Krem Rengi (Vanilla), Açık Mavi (Aqua), Pastel Lila (Lavander), Pastel Yeşil (Mint)
ABS	Siyah (True Black), Beyaz (Ivory White), Gri (Antracite),
E.P.	Siyah (True Black), Beyaz (Ivory White)
ABS H.I.	Beyaz (Natural)
WOOD	Açık Kahve (Cedar), Koyu Kahve (Walnut)
BAUN	Beyaz (Natural)

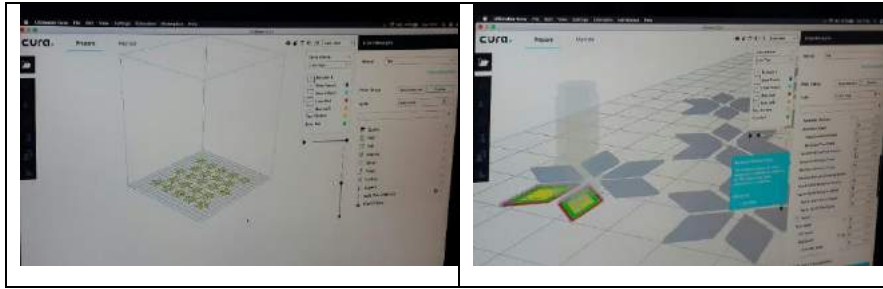
ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

FLEX	Sarı (Orinocco), Kırmızı (Ruby), Beyaz (Ivory White), Siyah (True Black)

Tablo 3. Ulaşılan Filament Çeşit ve Renkleri

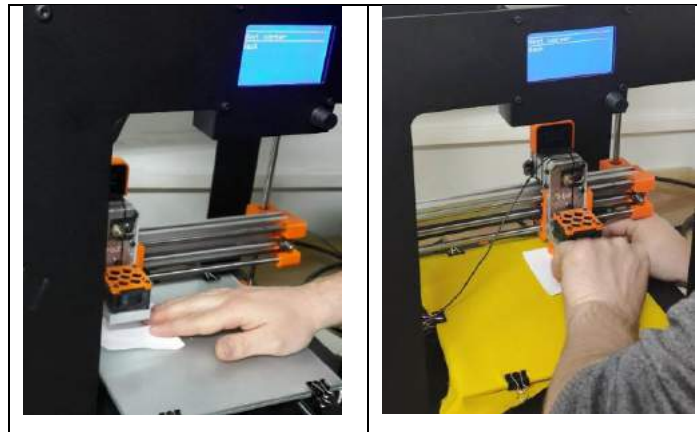
Yapılan görüşmeler sonucunda PLA malzemenin kullanım alanı en yaygın 3B yazıcı filamenti olduğuna ulaşılmıştır. Verilen renk tablosunda en geniş renk yelpazesi PLA filamentinde bulunmaktadır. Malzemelerin kullanım alanlarının genişliğine doğru orantıda renk çeşitliliği bulunmaktadır denilebilir.

3B baskı işlemine başlamadan önce CURA programına yazdırma için gerekli parametreler girilmektedir; yazıcı yatak sıcaklığı, malzeme sıcaklığı, soğutucu sıcaklığı, yazdırma hızı, yazdırma şekli vb. parametre ayarları girildikten sonra bu bilgiler SD kart yardımıyla yazıcıya aktarılmaktadır.

Tablo 4. CURA Programında İlgili Yazdırma Parametrelerin Ayarlarının Yapılması

Kullanılacak malzeme girişi yapılması için, 1,75 mm filament malzeme, yazıcıda bulunan iki vidanın arasına sıkıştırılarak, malzemenin yazıcı ucuna aktarılmasındaki gerginliğin tansiyon ayarı yapılmış olmaktadır. Daha sonra 3B yazıcılarda malzemenin yazdırıldığı cam tablanın, yazıcının yazdırma ucuna uzaklığının ayarının yapılması gerekmektedir. Endüstriyel tasarımlarda cama göre yapılan ayar, camın üstüne kumaş geldiği için kumaşla birlikte tabla ayarının yapılması gerektiği 3B yazıcı firmasıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler arasındadır. Tabla ayarı kare olan tablanın 4 köşesi içinde yapılmalı zorunlu olup, eğimden kaynaklı farklılıkların önlenmesi beklenmektedir.

Tablo 5. 3B Yazıcı Tabla Ayarı Yapılması
(Cam Kalınlığına göre/ Kumaş Kalınlığına göre)

1. Deney: Yapılan deneyde kumaş üzerine 3B doğrudan baskı işlemi ilk olarak en yaygın kullanılan 3d baskı malzemesi olan PLA ile yapılmıştır. PLA malzemesinin çapı 1,75 mm olup

330 gram ve 750 gramlık paketleri mevcuttur. PLA malzeme ile kumaş üzerine alınan 3B baskı işleminde istenilen tutunma özelliğine ulaşılamamıştır. Kumaş üzerine baskı alındıktan sonra malzemenin soğuması sonrasında (yaklaşık 5-10 saniye) baskı kumaştan çıkmış ve kumaşa tutunma gerçekleşmemiştir. PLA malzemenin çok sert olması ve kumaşa yazdırılan motifin esnekliğinin olmamasından kaynaklı sonucu olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

2. Deney: İkinci deneme PLA malzemesine göre daha esnek ve yumuşak olan FLEX malzemesi kullanılmıştır. Özellikle kuvvet gerektiren yerlere dolgu malzemesi olarak kullanılan FLEX, PLA ile kıyaslandığında, kırılma olasılığı 1,5 kat daha az olduğundan tercih edilmiştir. Bu nedenle FLEX'nin en yaygın kullanımının endüstriyel tasarım alanında; conta yapımında veya çekmece, kapı vb. yerlerde stopper olarak kullanıldığı yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler arasındadır.

Yapılan deneyde kullanılan FLEX filament istenilen; atkı ve çözgü iplikleriyle sıkı bir bağlantı kurarak, kumaşa doğrudan yapışması durumu; PLA filamentle kıyaslandığında, kumaşa tutunması daha iyi olmasına rağmen desenlerin kenar kısımlarında kalkmalar meydana gelerek amacına ulaşmamıştır. Aynı zamanda FLEX filamenti desen aralarındaki geçişlerde bıraktığı atık madde, yazdırma esnasında kumaşa yapışarak çıkmamaktadır. Bu durumun oluşturduğu problemin çözülmesi için de denemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yazdırma Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Tabla ayarı	Kat Açısı	Yükselti
3		0,5 mm (Her kat için verilen)	225	Kumaşa göre yapıldı	Katlar arası düz açı	

Tablo 6. Denemede Kullanılan Parametre Özellikleri

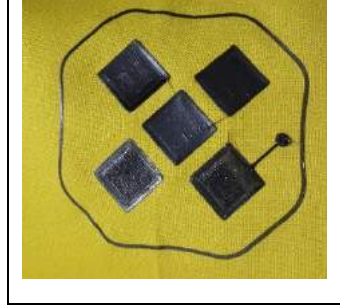

Tablo 7. 3B Baskı İle Tekstil Yüzeyi Oluşturma Denemesi

3. Deney: Yapılan denemede tutunmanın daha fazla olması için yazdırma esnasında yazıcı ucunun kumaşa baskı yapmasının kenarlardaki kalkma sorununu çözebileceği öngörülmüştür. Daha sonra 2. Denemede yapılan tabla ve yazıcı ucu ayarının kumaşa göre yapılmasından vazgeçilerek, yazıcı ucu ayarı cam tablaya göre yapılarak kumaş üzerindeki baskının artırılması sağlanmıştır. Önceki denemeye göre kumaşa tutunma özelliğinin arttığı görülmüştür. Bu durumda tabla ayarının kumaşa göre değil cam tablaya göre yapılmasının, sonucu olumlu yönde etkilediği söylenebilmektedir. 3. Deney sonrasında desenin kenar kısımlarında çok az da olsa kalkmalar görülmektedir, bu durumu düzeltmek amacıyla, uygulanan parametre değerlerinde değişiklikler yapılarak, denemelere devam edilmiştir.

Yazdırma Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Tabla ayarı	Kat Yükselti Açısı
3		İlk kat 0,2 mm sonraki katlar 0,3 mm	225	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar arası düz açı

Tablo 8. Denemede Kullanılan Parametre Özellikleri

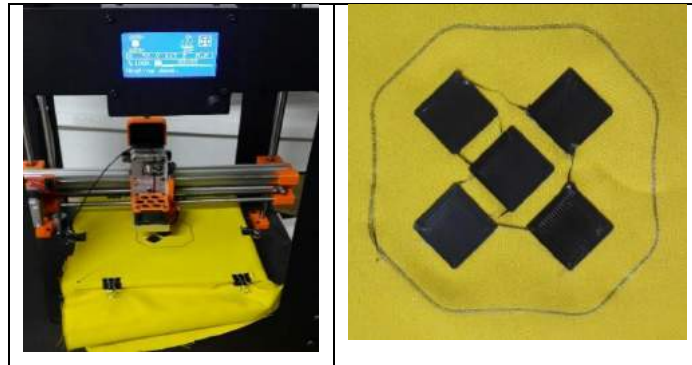

Tablo 9. 3B Baskı İle Tekstil Yüzeyi Oluşturma Denemesi

4. Deney: Yapılan deneyde, 3. deneyden farklı olarak ilk katman kalınlığı 0,2 mm olarak ayarlanarak, diğer 2 katman ise 0,5 mm olarak ayarlanmıştır. Bu şekilde basılan FLEX malzeme kumaş dokularına daha iyi tutunduğu, kumaşa doğrudan tutunma özelliğinin tam olarak gerçekleşmesi sağlanmıştır. Fakat çıkılan katlar sonucunda kat yüksekliğinin artması nedeniyle basılan desen kenarlarında kumaşta dalga olduğu gözlenerek, bu durumun düzeltilmesi için başka bir deneme yapılmasına karar verilmiştir.

Yazdırma Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Tabla ayarı	Kat Yükselti Açısı
3		İlk Katman: 0,2 mm Sonraki katmanlar: 0,5 mm	225	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar arası düz açı

Tablo 10. Denemede Kullanılan Parametre Özellikleri

Tablo 11. 3B Baskı İle Tekstil Yüzeyi Oluşturma Denemesi

5. Deney: Çalışmada yazdırma kat sayısının 4'e çıkarılarak, ayrıca kat araları 0,3 mm olarak belirlenmiştir. Önceki çalışmalarda, düz açı yapılan kat yükseltisi parametresinde eğimli (Draft) çıkma açısı verilmiştir. Böylelikle katlar üst üste yazdırıldığında kat yükseltisine bağlı olarak kenar kalınlıklarının oluşması ve tutunabilme özelliğine olumsuz etkileri ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda ilk katmanda yazdırılan 0,3 mm filamentin düz yükselti verildiğinde, diğer

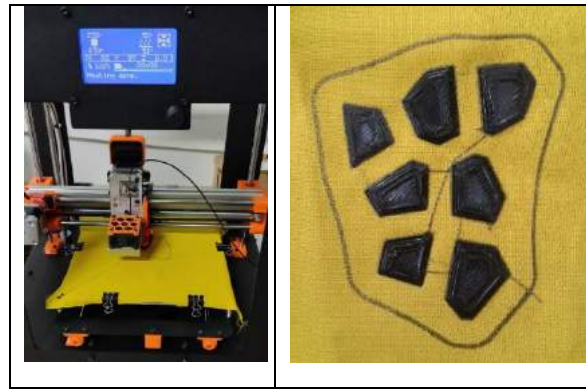
ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

katları yazdırırken en alttaki malzemeyi ısıtarak üst malzemeye yapışmasını artırdığı, bu durumun kumaş yüzeyine doğrudan tutunmasını olumsuz etkilediği ancak eğimli çıkma açısının katlar arası kenarları tam olarak tutunduğundan tutunurluluğu olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir.

Eğimli açı sayesinde katların kenarlarında hiçbir şekilde kalkma olmamaktadır. 3B Yazıcı parametrelerinde yapılan değişikliklerle filamentin kumaş üzerine tam tutunma özelliği elde edilmiştir.

Yazdırma Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Tabla ayarı	Kat Yükselti Açısı
4		İlk kat 0,2 mm, sonraki katlar 0,3 mm	230	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar arası eğimli (Draft) açı

Tablo 12. Denemede Kullanılan Parametre Özellikleri

Tablo 13. 3B Baskı İle Tekstil Yüzeyi Oluşturma Denemesi

6. Deney: Tam tutunma özelliği sağlandıktan sonra desen aralarında geçiş yolları oluşturan filament malzemesinin kumaş üzerinde oluşturduğu atıkların kumaşa yapışması ve çıkarılamaması üzerine filamentin veren yazıcı ucunun deseni yazdıktan sonra bir miktar yukarı kalkması ve diğer desene yukarıdan aşağı hareketle yeniden başlaması ayarı yapılmıştır. Yazıcı ucunun desenler arasında 3 mm yukarı hareketiyle havaya maruz kalan filamentin kumaşa yapışmadığı belirlenmiştir. Atık filamentler kesilerek desen temizlenmiştir.

Ayrıca diğer denemelerden farklı olarak desen kenarındaki sınır çizgisi kaldırılmıştır. Sınır çizgisinin kaldırılmasıyla yazıcının sınırı yaparken ulaştığı sıcaklığa ulaşamadığı, bu nedenle ilk desende bozulmalara neden olduğu tespit edilmiştir. Kenar sınır çizgisinin hem yazıcının istenilen sıcaklığa ulaşması hem de desen yazımında eksen oluşturarak, deseni daha kolay algıladığı söylenebilmektedir.

Diğer denemelerin aksine 10 derece artırılan ve 240 dereceye getirilen makine sıcaklığı filamentin geç kurummasına ve yüzeyde pütürlü bir görüntü oluşturmaya sebep olmaktadır.

Yazdırma Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Baskı süresi	Tabla ayarı	Kat Yükselti Açısı
3		0,3 mm	240	52 dakika	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar arası düz açı

Tablo 14. Denemede Kullanılan Parametre Özellikleri

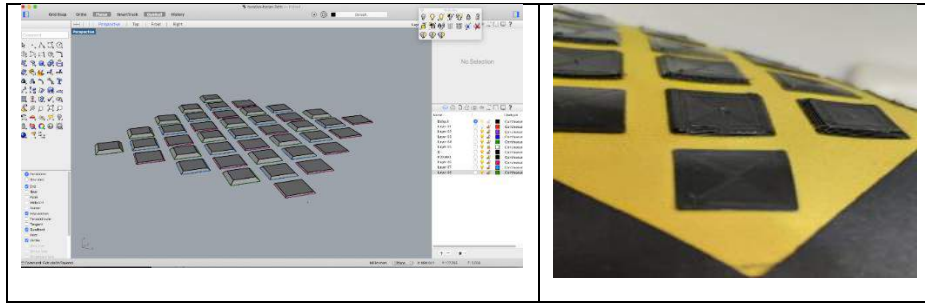
7. Deney: Bu deneyde aynı desen üzerinde farklı yükseltelerin yapılabilmesiyle ilgili denemeler yapılmıştır. Desen seçimi yapıldıktan sonra 3 farklı yükselti ayarlaması yapılmış ve desenler

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

seçilmiştir (Tablo 16). Kolaylık olması için her desen motifine bir renk atanmış, böylece renklerin oluşturduğu grupların yükselteleri CURA programında tanımlanarak bir hafıza kartına aktarılarak 3B yazıcıya yüklenmiştir.

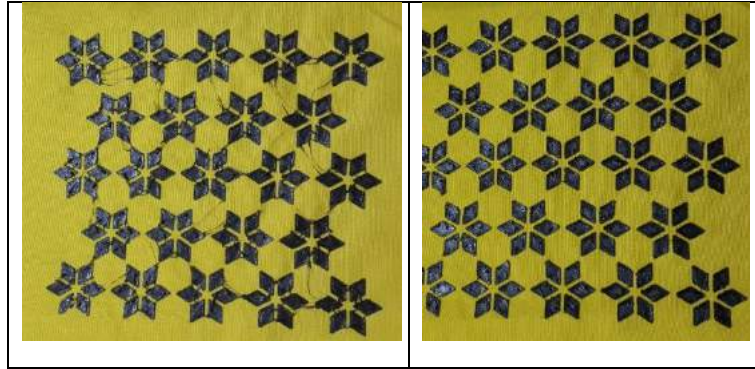
Yazdırma Kat Sayısı	Kat	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Baskı süresi	Tabla ayarı	Kat Açısı	Yükselti
2		0,6 mm (0,3x2)	225	90 dakika	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar eğimli açı	arası
4		0,12 (0,3x4)					
6		0,18 (0,3x6)					

Tablo 15. 7. Deney 3B Yazdırma Parametreleri

Tablo 16. Katmanlara Farklı Yükselteler Oluşturma Denemesi

Yazdırma sırasında, desen geçişlerinde filamentin durmaması sonucu atık malzeme oluşmaktadır. Bu malzeme 3B yazıcının uç kısmını bir miktar yukarı konuma getirip sonra diğer desene geçiş yapacak şekilde ayarlanmıştır. Böylece hava ile temas eden filament soğuyarak kumaşa yapışmamaktadır. Yazdırma sonrası ince uçlu bir makas yardımıyla temizlenebilmektedir (Tablo 17).

Tablo 17. 15x15 cm 3B Yazıcıyla Tekstil Yüzeyi Oluşturma Denemesi (Atık Filamentler Temizleme Öncesi/Sonrası)

	
18a. 3B Yazıcıyla Doğrudan Kumaş Üzerine Tekstil Yüzeyi Denemesi	18b. 3B Yazıcıyla Doğrudan Kumaş Üzerine Tekstil Yüzeyi Denemesi
	
18c. 3B Yazıcıyla Doğrudan Kumaş Üzerine Tekstil Yüzeyi Denemesi (Logo)	18d. 3B Yazıcıyla Doğrudan Kumaş Üzerine Tekstil Yüzeyi Denemesi (Farklı Katman Yükseltisi Örneği)

Tablo 18. 3B Yazıcıyla Tekstil Yüzey Denemeleri

Yapılan deneyler sonrasında 3B yazıcılar kullanılarak doğrudan kumaş üzerine yapılacak olan baskılar için en iyi sonucu verecek olan parametre özellikleri belirlenmiştir. Bunlar;

- Makine Sıcaklığı
- Yazdırma Kat Sayısı
- Z Koordinatı (Yükseklik) Ölçüsü
- Tabla Ayarı
- Kat Yükselti Açısı
- Kenar Sınır Çizgisi
- Desen geçişlerindeki yazıcı ucu yükseltisidir.

Yazdırma Kat Sayısı	Z Koordinatı (Yükseklik)	Makine sıcaklığı	Baskı süresi	Tabla ayarı	Kat Yükselti Açısı
2	0,6 mm (0,3x2)	225	90 dakika	Cam tablaya göre yapıldı	Katlar arası eğimli açı
4	0,12 (0,3x4)				
6	0,18 (0,3x6)				

Tablo 19. En İyi Sonuç Veren 3B parametreleri Ayarları

En uygun parametre olarak Tablo 19'daki veriler tespit edilmiştir. Yazdırma kat sayısı farklı yüksekliklerde olabildiği gibi tek bir yükseklik tüm desende de uygulanabilmektedir. Makine sıcaklığı 225 derece 'de en iyi performansını sağlarken makinenin iyi ısınması önemlidir. Tabla ayarı kumaşa göre değil cam tablaya göre yapılması baskıyı artırdığından çalışmayı olumlu yönde etkilemiştir. Aynı zamanda kat yükseltisi düz değil eğimli açılı oluşturarak yapıldığında baskının kumaşa tutunması daha kuvvetli olmaktadır.

Ayrıca yazıcı işleminde desenler arasında geçiş yaparken yazıcı ucunun yukarı-aşağı hareketiyle yazma işlemine devam ettirilmesi, desen geçişlerinde meydana gelen atık filamentin hava ile temas ederek kurumasına ve yazdırma sonrasında kesilerek atılmasına imkân sağlamaktadır.

Yazıcının desen başlamadan önce belirlediği sınır çizgisi ise, makinenin ucuna malzemenin gelişini ve sıcaklığının ayarlanması açısından önemli bir faktördür.

2.2. 3B Yazıcıların Vücut Asimetrilerini Düzeltmesinde Giysi Dolgusu Olarak Kullanımı

İnsanlığın başlangıcı ile yaşıt olan ilkel malzeme ve üretim biçimlerinden günümüzün malzeme ve tekniklerine evrilerek gelen tekstil sektörü için tasarım kavramı ortaya çıkan ürünün özgünlük, yenilik, müşteri beklentilerine uygunluk, işlevsellik gibi özelliklere sahip olabilmesi bakımından son derece önemlidir (Bulat F. Başaran F. N. 2018:124). 3B yazıcılarla basılan tekstil yüzeyleri kişiye özel vücut asimetrilerinin düzeltilmesi amacıyla kullanılarak, ortaya çıkan ürün, tasarımın; yenilik, müşteri beklentilerine uygunluk ve işlevsellik özelliklerini yerine getirdiği söylenebilir.

Vücut asimetrileri kişilerde giysi dengesi ve rahatlığı açısından büyük sorun oluşturmaktadırlar. Bu sorunlar vatka, fitil, kıl tela ve benzer dolgu malzemeler yardımıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Omuz düşüklüğü gibi vücut asimetrilerinde vatkanın kişiye özel hazırlanması gerekmekte, var olan hazır vatkalar her zaman problemi çözmeye yeterli olamamaktadır. Aynı zamanda asimetri tek taraflı olup, tek omuzda düşüklük olması durumunda mevcut endüstriyel vatkalar probleme çözüm olamamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında günümüz teknolojilerinden vücut tarama alet ve makineleri kullanılarak kişinin vücut asimetri ölçüleri alınarak 3B yazıcılar sayesinde birebir basılması mümkündür. Tablo 20'ye bakıldığında örnek olarak ½ ölçekte 3B yazıcıda vatka modellemesi hazırlanmıştır. FLEX filamentinden yazdırılan vatka örneği, malzemenin esnekliğinden dolayı kullanımı rahattır. 3B teknolojisi kumaş üzerine doğrudan malzeme yazdırılarak yapışkan veya dikiş olmaksızın vücut asimetrilerini giderebilmektedir.

Tablo 20. Asimetri Vücutlar İçin 3B Yazıcıyla Basılmış Votka Örneği (1/2 Ölçek)

3B baskısı yapılan votka örneğinde, Flex filament malzemesi kullanılarak kumaş üzerine doğrudan baskı alınmıştır. Baskısı alınan votka ölçüsü Cura programına eklenip, votka formunun sağlanması için aralarda boşluklar bırakılmıştır. Böylelikle yazdırılan vatkanın omuz şeklini daha kolay alması sağlanmıştır. Yapılan 3B votka örneği, 3B yazıcılarla kişiye uygun, vücut asimetrislerinden kaynaklı problemlere çözüm olabilecek çalışmalar yapılabilmesi adına umut vericidir.

2.3. 3B Baskı Teknolojisinde Yüzey Tasarımı Oluşturma Açısından Avantaj ve Dezavantajları

Geçmişten günümüze farklı malzeme ve yöntemler kullanılarak tekstil yüzey çalışmaları yapılmıştır. Günümüzde tekstil yüzey tasarımlarında geleneksel yöntemlerin yanı sıra teknoloji tabanlı tasarım yaklaşımları da bulunmaktadır. Dünyanın endüstri 4.0 devrimine girdiği günümüz tasarım dünyası teknoloji ve bilimle iç içe olmaktadır. 3B yazıcılarda endüstri 4.0 devriminin getirdiği avantajlı teknolojik gelişmelerdendir.

3B yazıcılar kullanılarak vücut simetrisi olan kişilere uygun kişiselleştirilmiş dolgu malzemeleri sağlanabilmesi açısından avantajlıdır. Örneği yapılan votka modelinde olduğu gibi kişiye özel giysi uyumu problemlerine çözüm olması önemlidir. Bu anlamda 3B teknolojisi çok avantajlıdır. Özellikle tek göğsü sağlık sorunları sebebiyle alınmış hastalara göğüs protezi olarak kullanılabilmesinin yanı sıra, kişinin beden ölçüleri 3B tarama sistemleriyle taranarak 3B yazıcılarda mevcut göğüs büyüklüğü ve formuna uygun dolgu malzemesi yazdırılabilir. Benzer şekilde vücut simetrisini veya bozukluklarını düzeltmek amacıyla kullanılabilir. Bacak çarpıklıklarında veya omuz düşüklüklerinde kullanılabildiği gibi, skolyoz vb. kas hastalıkları sebebiyle formu bozulan vücut için alternatif çözümler geliştirilebilmektedir.

3B yazıcı filamentinin parlak bir yapı oluşturması ve deriyi andırmasından dolayı deri aplike işlemine alternatif olarak da düşünülmüştür. Deri aplikenin dikilme zorluğu ve dikiş esnasında desenler üzerinde dikişlerin görünmesi her zaman istenen bir durum olmadığından 3B yazıcılar alternatif bir yöntem olabilir. Aynı zamanda desenlerin oluşturulması için derinin kesilmesi işlemi uzun bir emek gerektirmektedir. Lazer kesim makineleri bu duruma bir alternatif olarak görülse bile, tekstil yüzeyleri oluşturmada, deri kullanarak aplike yapılması planlanan tasarım

ve çalışmalarda istenilen aplike şeklinde kesilmesiyle geri kalan kısımlar atık kumaş oluşturmaya sebep olmaktadır. 3B yazıcı teknolojisi ile bu durum ortadan kaldırılmış olup sürdürülebilir moda katkı sağlayarak alternatif kullanımını desteklediği söylenebilir.

FLEX filamentinin esnek ve akışkan olması nedeniyle eğimli açılı oluşturarak çalışıldığında en büyük katmanın en altta olması gerekliliği doğmaktadır. Bu gereklilik 3B yazıcıların malzeme boyutunda geliştirilmesi gereken özelliğidir denilebilir. Bu kısıt için malzeme çözümü getirildiğinde, daha geniş desen özelliğinde baskıların alınması mümkün olmasıyla bu dezavantajlı durum avantaja dönüşebilecektir. Ayrıca 3B yazıcıların mevcut tabla büyüklüğü oldukça küçüktür. Tabla ölçülerinin artırılmasıyla kumaş alanında daha büyük alanlarda baskı alınması sağlanarak avantajları artırılmış olacaktır.

Aynı zamanda makinenin yazdırmadan önce yaptığı sınır çizgisi, desenlerin daha muntazam olması açısından avantajlı olmasına rağmen, yazdırılan ürünlerin giyside kullanılması durumunda bir dezavantaj olduğu söylenebilir.

3B teknolojisinin sektöre girmesiyle, yazıcı üreticilerinin tekstil ve moda sektörü için alan oluşturarak sektöre dönük malzeme ve yenilikler getirmesi beklenmektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1 Sonuç

Tekstil yüzey tasarımında 3B yazıcılar kullanılarak yeni yöntem ve tasarımlar yapılmasının amaçlandığı bu çalışmada, 3B yazıcılar kullanılarak kumaş üzerine doğrudan baskı yapılmış ve değişken parametreler belirlenmiştir. Yapılan deney ve gözlemler sonucunda elde edilen bilgiler ışığında şu bilgilere ulaşılmıştır.

- 3B yazıcılar kullanılarak kumaş üzerine doğrudan, dikiş ve yapıştırma işlemi olmaksızın, baskı alınabilmektedir. Kumaş üzerine baskıda en iyi sonuç veren filament FLEX malzemesi olduğu tespit edilmiştir.
- 3B yazıcıda baskı alınmadan önce tabla ayarının kumaş kalınlığı düşünülmeden cam tablaya göre ayarının yapılması bir gerekliliktir. Böylece yazıcı ucunun kumaşa baskı yapması sağlanarak baskının tutunma özelliğini artırdığı gözlenmiştir.
- Desenlendirme geçişlerinde filamentin kumaşa bulaşması sonucu oluşan atık maddeler, 3B yazıcı ucunun desenlendirme aşamasında zeminden bir miktar yukarı kalkarak daha sonra yazdırmaya devam etmesi programlanmış ve atık filamentin hava ile teması sağlanarak kumaşa yapışmadan katılaşması sağlanmıştır. Bir makas yardımıyla kesilen atık filament atılmıştır.
- 3B yazıcı makine sıcaklığı 225-230 derece sıcaklıkta yüzey daha pürüzsüz ve netken, 240 dereceye çıktığında filamentin fazla erimesinden dolayı yüzeyde pütürlü bir görüntüye sebep olmaktadır. O nedenle sıcaklığın 230 derece üstüne çıkarılması önerilmemektedir.
- 3B yazıcı esnasında katman sayısı ve kalınlığı önemli bir etkidir. Yapılan deneyler sonucunda en alt katmanın 0,2 veya 0,3 mm olması gerekmektedir. bu şekilde filament kumaş yüzeyine daha sıkı tutunabilmektedir. Aynı zamanda katman sayısı da önemli olmaktadır. 0,2 mm olan ilk katman rengi tam olarak görülmemektedir. Üste bir katman daha geçildikten sonra siyah renk tam olarak görülebilmektedir.
- Yazıcıda katmanların üst üste aynı deseni basması, her soğuyan katmanın tekrar ısınarak üst katmanla bütünleşmesini ve böylece katmanların bir bütün oluşturmasından

kaynaklı desen kenarlarında kalkmalar görülmektedir. Bu durum desenlere çıkma açısı vererek ortadan kaldırılmıştır. Kısaca, yapılan katmanlardan ilk katman büyük, diğer katmanlar sırayla daha küçük olmalıdır. Böylece kenar çıkmaları önlenmiştir.

- 3B yazıcıda çalışmadan önce bir kenarlık çizgisi oluşturması, makinenin sınır çizerek, desen eksenini daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır.
- 3B yazıcı kullanılarak farklı yüzey tasarımları oluşturulmuş ve çeşitli parametreleri belirlenmiştir.
- Aynı zamanda vücut asimetrisine çözümler getirecek iç dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Omuz düşüklüğüne olası bir vatka modellemesi yapılmış ve doğrudan kumaş üzerine bastırılmıştır.

3.2. Öneriler

Son zamanlarda tasarım, teknolojiye ve getirdiği fırsatlardan yararlanmaktadır. Moda ve tekstil yüzey tasarımı oluşturmada da teknolojinin fırsatları görülmektedir. Bu nedenle teknolojik makine ve malzemelerin moda ve tekstil yüzeyi alanlarında kullanılabilmesi için çalışılmalı, gerekli yöntemler alana entegre edilmelidir.

3B yazıcı malzeme üreticilerinin ilave alternatif filament malzemelerinin üretilmesi önerilmektedir. Kumaş üzerine baskıya uygun 3B yazıcı filamentleri üretilerek renk yelpazesinin artırılması önerilmektedir.

Aynı zamanda, moda ve tekstil tasarımcılarına, dönemin getirilerinden biri olan teknolojiyle iç içe çalışmalar tasarlayarak, 3b yazıcılardan faydalanılması önerilmektedir.

4.KAYNAKÇA

Batista L. 2013. New Business Models Enabled by Dijital Technologies / A Perspective From The Fashion Sector, Nemode Sektörel Case Study, Dijital Economy Transforming Business and Society.

Bulat F. Başaran F. N. 2018. 3B Yazıcılarla Tekstil Yüzeyi Tasarımında FDM Yöntemi, Güzel Sanatlarda Güncel Akademik Çalışmalar, Gece Kitaplığı, Ankara, ISBN: 978-605-288-199-6.

Bulat F., Gürcüm B. H. (2016), "Tekstil Tasarımında İnovatif Bir Yaratıcılık Aracı Olarak Lazer Kesim ". İdil Sanat ve Dil Dergisi 28: 107-130. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=691351>

Cireli A. Kutlu B. Onar N. Erkan G. 2013. Tekstilde İleri Teknolojiler, TMMOB Tekstil ve Mühendislik Dergisi, Yıl:13 Sayı:51

Çileroğlu B. Nadasbaş S.E. 2018. Moda Tasarımında 3 boyutlu yazıcıların Malzeme İşlev Form Odaklı Kullanımları ve Çok İşlevli Modüler Giysi Tasarımı Çalışması, International Journal of Social Science, Number:66, p.231-257 Spring II, Doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7452>.

Karaarslan M.H. 2015. 3 Boyutlu Yazdırma Teknolojisi: Sosyo-Ekonomik Etkileri İçin Yeni Ufuklar, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, URL: <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/1334>

Liu J. Sun L. Xu W. Wang Q. Yu S. Sun J. 2019. Current Advances and Future Perspectives of 3D printing Natural –Derived Biopolymers, Carbohydrate Polymers 207, 297-316.

Lim, H-W and Cassidy, TD 2014. 3D Printing Technology Revolution in Future Sustainable Fashion. In: Sustainability in Textiles and Fashion. International Textiles & Costume Culture Congress (ITCCC), 25-26 Oct 2014, Jeonju, South Korea.

Megep 2006. Araştırma Teknikleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara.

Meydan C. Kutlu N. 2012. Geleceğin Modasında Radikal Materyal Arayışları, 1. Uluslararası Moda ve Tekstil Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi, 25-28.

Melnikova R. Ehrmann A. Finsterbusch K. 2018. 3D Printing of textile-based structures by Fused Deposition Modelling (FDM) with different polymer materials, IOP Conf. Series: MAterials Science and Engineering 62, Doi: 10.1088/1757-899X/62/1/012018.

Partsch L. N. Vassiliadis S. Papageorgas P. 2015. 3D Printed Textile Fabrics Structures, 5. International İstanbul Textile Congress 2015: Innovative Technologies ‘Inspire to Innovate’ September 11-12, İstanbul-Turkey.

Petrack I. J. & Simpson T. W. 2013. 3D Printing Disrupts Manufacturing: How Economies of One Create New Rules of Competition, Research-Technology Management, 56:6, 12-16, DOI: 10.5437/08956308X5606193

Pirjan A. Petroşanu D.M. 2013. The Impact of 3D Printing Technology on the Society and Economy, Journal of Information Systems& Operations Management, Vol.7 No. 2 December, 300-308.

Gadzala A. 2018. 3D Printing Shaping Africa’s Future, Atlantic Council.

Sabantina L. Kinzel F. Ehrman A. Finsterbusch K. 2015. Combining 3D Printed Forms With Teztile Structures Mechanical and Geometrical Properties of Multi-Material Systems, Global Conferance on Polymer and Composite Materials (PMC), IOP Conf. Series: Material Science and Engineering 87 Doi:10.1088/1757-899X/87/1/012005

Sun, D., & Valtas, A. 2016. 3D Printing for Garments Production: An Exploratory Study. Journal of Fashion Technology and Textile Engineering, 4(3), [1000139]. DOI: 10.4172/2329-9568.1000139.

Sun L. Zhao L. 2017. Envisioning the area of 3D Printing: A Conceptual Model For The Fashion Industry, Fashion and Textiles, DOI 10.1186/s40691-017-01104.

Sun L. Zhao L. 2018. Technology disruptions: exploring the changing roles of designers, makers, and users in the fashion industry, International Journal of Fashion Design, Technology and Education, DOI: 10.1080/17543266.2018.1448462.

Spahiu T. Grimmelsmann N. Ehrmann A. Shehi E. Piperi E. 2016. On the Possible use of 3D printing for clothing and shoe manufacture, 7. International Conferance of Textile, 10-11 November, Tirana, Albania.

Hedge M. G. 2018. Creation of Future Dijital Fashion World by Interdisciplinary Approach of the Artisans –A Perspective, Lournal of Textile and Clothing Science ISSN(Online):2581-561X.

Rivera M. L. Moukperian M. Ashbrool D. Mankoff J. Hudson S.E. 2017. Stretching the Bounds of 3D Printing with Embedded Textiles, CHI 2017, May 6-11, Denver, CO, USA.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Yıldıran M. 2016. Moda Giyim Sektöründe Üç Boyutlu Yazıcılarla Tasarım ve Üretim, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, ART-E Sayı:17 ISSN: 1308-2698.

Yıldız A. 2018. Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22 (2), 546-556, Doi 10.16984/saufenbilder.321957.

Vanderploeg A. Lee S. E. Mamp M. 2017. The application of 3D printing technology in the fashion industry, International Journal of Fashion Design, Technology and Education, 10:2, 170-179, DOI: 10.1080/17543266.2016.1223355

<https://3dprintingindustry.com/news/stratasys-3d-prints-directly-onto-clothing-for-threeasfour-collection-at-new-york-fashion-week-161705/> Erişim Tarihi: 22.09.2019

<http://blog.stratasys.com/2016/02/16/3d-printed-dresses-new-york-fashion-week/>). Erişim Tarihi: 23.09.2019.

MODANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN
KİŞİYE ÖZEL RENK ANALİZİ
IN TERMS OF SUSTAINABILITY OF FASHION
PERSONAL COLOR ANALYSIS

Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Öğretim Görevlisi Handan BARAN

Eskişehir Teknik Üniversitesi

ÖZET

Teknolojik gelişmelerle üretim olanakları ve tüketimin kontrolsüz artışı küresel boyutta sürdürülebilirliği bütün sektörler açısından önemli hale getirmiştir. Tüketimde ihtiyaç odaklılığın değişmesi, sahip olunan ürünlerin değersizleşmesine neden olmuş, tüketicilerin duygusal beklentileri üreticiler ve markalar tarafından daha zor karşılanabilir hale gelmiştir. Bu süreçte moda sektörünün doğal itkisi olan değişim ve yenilik ihtiyacı da giderek hızını arttırmış ve ulaşılan durum sürdürülebilirlik açısından ciddi tartışmaları gündeme getirmiştir. Moda sektöründe tasarım ve üretim süreçlerine yönelik sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak katılımlı tasarım, ekolojik ayak izini azaltmak gibi farklı içerikte çalışmalar yürütülmektedir. Bunların yanı sıra bilinçli ve kişiye özel satın alma süreçlerini kapsayan pazarlama ve danışmanlık faaliyetleri ile de moda ürün tüketiciliğinde sürdürülebilirliğe katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Tüketicie ait verilerin yine onların ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde kullanılması temeline dayanan (Peppers, Rogers 1993,s.42) kişiselleştirme ile sadece daha yüksek maliyet gerektiren tasarım ve üretimin kişiye özel olması değil, kitlesel üretim yapan markaların mevcut koleksiyonlarından yapılacak kişiye özel seçimler de gerçekleştirilebilmektedir. Kişiselleştirme süreçleri ile sahip olunan ürünlerin tüketiciler nazarında değer algılarının arttığını, ürünün daha prestijli ve anlamlı algılandığını, gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Im ve diğ.,2014,s.169 , Sundar, Tamul ve Wu, 2014,s.169-180, Okado, 2005, 44).

Bu çalışmanın amacı; moda da sürdürülebilirlik açısından kişiye özel renk analizinin kullanımına yönelik uygulama, oluşturacağı iş ve istihdam koşulları ve moda tüketicisinin değer algısı yüksek ürün satın alma eğilimini destekleyecek kişiselleştirilmiş pazarlama içeriklerinin irdelenmesidir. Bu amaçla sürdürülebilirliği destekleyebilecek nitelikteki moda ve pazarlama literatürüne dayalı tartışma gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak; giysi seçiminde önemli parametrelerden olan tenle uyumlu renk analizinin kişiye özel yapılmasının ve sezon renk paletlerinden yapılan analiz sonuçlarına göre elde edilecek kişisel renk paletlerinin kullanılacağı ürün ve kombin seçimleri ile tüketicilerin sahip oldukları ürünlere ait değer algılarının artacağı, böylelikle satın alınan ürünlerin kullanım ömrünün uzaması ve kullanıcıların duygusal tatmininin artması beklenmektedir. Yeniliklere açık, ekolojik düzenin korunmasını önemseyen, hayatının kolaylaşmasını ve kişisel özelliklerinin kullanacağı ürün süreçlerinde kullanılmasını bekleyen moda müşterileri için bu tür uygulamalarla sürdürülebilirliğe katkı sağlanması olanaklı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moda Tasarımı, Renk Analizi, Pazarlama Stratejileri, Moda Eğilimleri, Sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

Technological developments and uncontrolled increase in production possibilities and consumption have made global sustainability important for all sectors. The change in the need-oriented focus on consumption has led to the devaluation of the products owned. Emotional expectations of consumers have become more difficult to meet by manufacturers and brands. In this process, the need for change and innovation, which is the natural impulse of the fashion sector, has gradually increased. The current situation has raised serious debates in terms of sustainability. In the fashion sector, studies are being carried out to contribute to the sustainability of design and production processes. Participatory design is a work of different content such as reducing ecological footprint. In addition to these, it is considered that it contributes to sustainability through marketing and consultancy activities covering conscious and personalized purchasing processes. It is based on the use of consumer data in the process of meeting the needs (Peppers, Rogers 1993,s.42) With personalization, not only the design and production that requires higher cost, but also the individual collections of the brands that make mass production can be made. There are several studies showing that the perception of value of the products owned by the personalization processes increases in terms of consumers, the product is perceived as more prestigious and meaningful. (İm ve diğ.,2014,s.169 , Sundar, Tamul ve Wu, 2014,s.169-180, Okado, 2005, 44).

The aim of this study; The aim of the course is to examine the application of personalized color analysis in terms of sustainability in fashion, personal and marketing conditions that will support the trend of purchasing products with high perceived value of business and employment conditions. For this purpose, a discussion based on the fashion and marketing literature that could support sustainability was conducted.

As a result; According to the results of the analysis made from season color palettes, personal color palettes will be used according to skin color palette, which is one of the important parameters in garment selection, product and combination choices will be used with the consumers' perception of value of the products they have, thus the life of the purchased products will increase and emotional usage will be increased. satisfaction is expected to increase. It is possible to contribute to sustainability with such applications for fashion customers who are open to innovations, who care about preserving the ecological order, waiting for their life to be easier and to be used in product processes that will be used by their personal characteristics.

Keywords: Fashion Design, Color Analysis, Marketing Strategies, Fashion Trends, Sustainability.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi ve gelişen teknoloji ile birlikte gelen endüstrileşme her sektörde olduğu gibi moda ve tekstil sektörünü de doğrudan etkilemiştir.

Hazır giyim sektöründe çeşitli makine ve teçhizatların kullanılması, seri üretime geçilmesiyle birlikte önem kazanmıştır. Aynı zamanda teknolojik gelişmelerle birlikte üretim hızı artırılarak daha fazla ürün üretilirken zamandan tasarruf edilmiş ve kalitenin de artması sağlanmıştır (Ağaç S. Baran H. 2019: 50). Dünyada büyük bir hacme sahip olan moda ve tekstil endüstrisinin her konuda etkileri hissedilmektedir. Öyle ki üretimin kontrolsüz artışındaki olumsuz etkileri de hissedilebilmektedir.

Üretim ve tüketimin birbirini karşılamaması ve sektörde üretimdeki atığın yanı sıra tüketim atıklarının oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Modanın hızla değişimi nedeniyle, alınan ürünler çoğu zaman giyilmeden bir süre gardrop bekledikten sonra atılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, modada üretim ve tüketim açısından sürdürülebilirliğin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Moda kavramı; hızlı, değişken, dinamik bir yapıya sahipken sürdürülebilir moda;

yavaş ve uzun soluklu olarak adlandırılabilir. Bu açıdan sürdürülebilir moda, içerik olarak paradox içeren bir kavram olarak görülebilmektedir.

Sürdürülebilir tasarımın moda ayağındaki problemin; tüketicinin ihtiyaçları, satın alma davranışları ve estetik kaygılarını geri plana atarak, tüketicinin kişiliği, kimliği ve hayat tarzına uymayan, sınırlı veya tüketiciyi tasarımın içerisine dahil etmeyen tasarımlardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Ayanoglu S. G. Ağaç S. 2017: 269). 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de BM Çevre ve Kalkınma Konferansında "tek bir dünyamız var" görüşü benimsenmiş, 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporunda ise sürdürülebilirlik gelişme düşüncesi tanımlanmıştır. Sürdürülebilirlik gelişme, ekonomik gelişmenin sürdürülebilirlik sınırları içerisinde sağlanmasını öngören bir modeldir(Karalar R. Kiracı H. 2011: 63-64). Kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımıyla, tüketicinin ekolojik bilincini yükselterek, sürdürülebilir, çevreci, zamansız, kişileştirilmiş ve değer duygusu artırılmış ürünlere ilgisini artırılmalı, yavaş ve etik moda felsefeleri doğrultusunda, ekolojik ayak izi kirliliğini azaltmasına yardımcı olunmalıdır.

Yavaşlık hareketine bağlı olarak, 1999'da Geir Berthelsen ve onun yarattığı "The World Institute of Slowness", "Dünya Yavaşlık Enstitüsü", "Yavaş Gezegen" şeklinde bir geniş görüş sunmuştur. "Yavaş Hareketi" organize edilmiştir ve tek bir organizasyon tarafından kontrol edilen bir hareket değildir. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde olduğu gibi, Avustralya ve Japonya gibi bazı Uzakdoğu ülkelerinde de hareketin arkasındaki felsefeyi kabul eden insanların sayısı zamanla artmaktadır (Alpat F. E. 2012: 45). Yavaşlık felsefesiyle moda tüketicilerinin çoğu, geleneksel tüketim kültüründen uzaklaşmaktadırlar.

Yavaş moda hareketi tüketicilerin giydikleri giysinin orijin ve materyali hakkında düşünmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Yavaş moda, "yavaş giyinme hareketi" aslında eski ve yeninin harmanı olarak kabul edilebilir (Alpat F. E. 2012: 46). Yavaş moda düşüncesinden hareketle, tüketicilere sunulan indirimli ürünler tüketicilerin değişen satın alma kararlarından etkilenmektedir. İstek ve ihtiyaçlarının farkında olan moda kullanıcısı, ihtiyaçları doğrultusunda karar verme yetisine sahip olabilmektedir. Ayrıca '100 Eşya ile Yaşamak' gibi yaşam felsefeleriyle, giysi tüketimlerini azaltarak, çevreci bir yaklaşım sergileyebilmektedirler.

Bu kapsamda moda pazarlama fikirleri, kullanıcı odaklı tasarım ve müşteri katılımlı tasarım yaklaşımlarını benimseyerek sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Tüketicinin satın alma öncesi ve sonrasında ki davranışları oldukça karmaşıktır (Can E. 2007: 233). Kitlemel üretim yapan firmalar tarafından kişiye özel üretimlerle kişiselleştirmeye dönük özel seçimler olanaklı hale getirilebilir. Böylelikle tüketici tarafından alınan moda ürünleri, her hangi bir üründen ziyade, kişiye özel hazırlanmış, kişiselleştirilmiş olup, değer algısını artırarak ürüne katma değer kattığı söylenebilir. Firmalar bu doğrultuda çalışmalarını sürdürmektedirler.

Firmalar, moda tüketicilerin taleplerini karşılamak üzere ürünlerin tasarım özelliklerine önem vermektedirler. Renk ise tasarımın en önemli unsurlarından birisidir (Atılğan ve diğ., 2014: 327). Pazarlama, tüketicinin satın alma kararını etkilemekte, ancak alınacak ürünlerde renk tercihi halen tüketiciye, tüketicinin kişisel tercihlerine bağlı kalmaktadır (Güntürkün,2010: 59). İnsanların renklere karşı tepkileri, insan yapısının karmaşıklığı ve insanların iklim ve kültür geçmişlerinin farklılığı nedeniyle oldukça farklı olmakta birlikte, rengin; insanları etkileme gücü, görsel ve çevresel algılamaya ilişkin anımsatıcı, imajlar oluşturucu olduğu görülmektedir (Akdeniz H. 1982: 2).

Öcel Y. ve Arslan H. M. tarafından yapılan çalışmada; renk seçimi, kişilik yapısı, gelişigüzellik, kültür, sosyal ortam, psikolojik durum açısından incelenmiş. Kişilik yapısı faktörü 'Hazır giyim rengini seçerken ten rengim beni etkiler' ifadesine yer verilmiştir. Bu tür çalışmaların artmasıyla birlikte renk ve ten uyumu özelinde çalışmalar artırılmalıdır (2018:164) diyerek

kişisel renk analizi çalışmalarının önemi vurgulanmış olmaktadır. Kişisel renk analizi doğrultusunda moda tüketicileri kişiselleştirilmiş renk paletlerine sahip olmaktadır. Bu sayede satın alma davranışlarında daha bilinçli tüketim yapmış olmaktadır. İndirimdeki bir rengi sırf indirimde diye marka bağlılıklarına olan zaafı nedeniyle almak yerine, kişisel ihtiyaç ve uyumlarına göre satın alarak, ürünün kullanım ömrünü uzatmakta ve sürdürülebilir tüketime katkıda bulunabilmektedirler.

Çalışmada, moda tüketicilerinin hızlı modanın etkisi ve yönlendirmesiyle satın alıp kullanmadıkları moda ürünlerinin ve gardroplarındaki atıl giysilerin giderek artmasında renk seçiminin önemli bir role sahip olduğu hipotezinden yola çıkılmıştır. Aynı zamanda çalışma, her geçen gün atık miktarı çoğalan moda endüstrisinde, tüketicilerin bilinçlenmesi ve ekolojik ayak izlerini azaltmaları açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, moda ürünü tüketiminden kaynaklı israfın azaltılması, gardroplarda kullanılmayan ürünlerin en aza indirilmesi, tüketicilerin satın alma konusunda bilinçlendirilmesiyle, renk analizlerinin önemi sürdürülebilirlik açısından yorumlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada sürdürülebilirliği destekleyecek nitelikte moda ve pazarlama alanında kişiye özel renk analizi çalışmaları ile ilgili literatür taraması yapılarak var olan çalışmalar derlenmiş ve ulaşılan renk analiz çalışmaları hermeneutik (yorumsamacı) yaklaşımla incelenmiştir.

2. RENK ANALİZİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

2.1. Renklerin Kişiler Üzerindeki Psikolojik Etkisi

Renk ve doku elemanları, kumaş görüntüsünün oluşumunda önemlidir (Sunhyung C. Youngin K. 2003: 226). Bu açıdan renk tasarımı en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Renk 20. yy da tek bir anlam taşıırken 21. Yy da pek çok sayısız anlama sahiptir (Tomasello J. Cutler E.P. 2014: 5). Modada renk, mücadelenin, ekonomik durumun ve değişimin en belirgin kanıtıdır (Faiers J. Westerman Bulgarella M. 2017: 2). Rengin kimya, moda ve renkli fotoğrafçılıktaki gelişimi, renklere bir ilgi uyandırarak, bireyin renk duyarlılığı büyük ölçüde arttırmıştır. (Itten J. 2003: 12). Kadınlar renk seçiminde erkeklere oranla daha hassastır. Fizyolojik olarak da kadınların gözlerindeki renk hücrelerinin erkeklere göre daha yüksek sayıda olması bu durumun tetikleyicileri arasında sayılabilir (Öcel Y. Arslan H. M. 2018:168). Tat alma, duyma, dokunma ve diğer duygularımızda da olduğu gibi renklerin algılanışı da kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada rengin psikolojik etkilerinin önemi yadsınamayacak kadar büyüktür (Güntürk,2010: 16).

Giysiler, kendimizi değişik renklerle ifade edebilmemizde bir araçtır. Giysiler, taşıdığımız rengin yarattığı etkiyi yansıtmamızı sağlar. Giysilerin renk doymuşlukları ve tonlarıyla farklı imajlar yarattığı söylenebilir (Özdemir T. 2005: 55).

Her yıl moda ve tekstil sektöründe renk tahminleri yapılmaktadır. Tasarımcılar bu renk tahminlerinden faydalanarak koleksiyonlarını oluşturmaktadırlar. Renk tahminleri yapan kuruluşlardan, The Color Association of the United States (CAUS), Color Marketing Group (GCR), Intercolor, Pantone, Premier Vision, WGSN her yıl moda sektörünü etkileyen renk tahmin kuruluşlarındandır.

Giysi tasarımında renklerin kullanımı önemli olduğu kadar renk tonlarının kullanımı da önemlidir. Kullanılan renk tonuyla çekici bir görüntü oluşturulabilir ya da vücutta gözden uzak tutulması istenen kısımlar kamufle edilebilir (Çelik M. 2014: 73). Her insanda farklı duygular uyandıran, genellikle formlarla ve şekillerle hatırlanan renklerin birçok psikolojik etkileri bulunduğu bilinmektedir. Renkler insanların deneyimlerini, duygularını ve daha birçok bilgiyi ifade ederler. Birçok sektörde pazarlama stratejilerinde renklerin insan üzerindeki etkilerinden

yararlanılmaktadır (Göktürkün Ü. D. 2010: 23). Görme konuşmadan önce gelmiştir (Berger J. 1986: 7) sözünden de anlaşılacağı gibi, moda sektörünün insanlar üzerindeki psikolojik tatmininin buradan geldiği söylenebilir. Kişisel algı ve benlik kavramı konuşmalardan önce görüntüyle oluşturulmaktadır, bu konuda moda kavramı ve buna bağlı renk seçiminin önemi büyüktür.

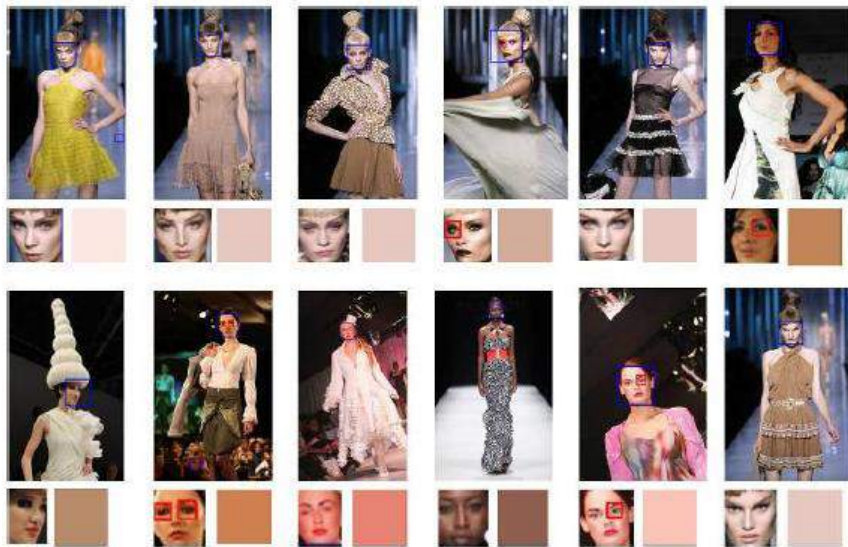
İnsanlar renkleri; farklı mekânlar yaratmak için, kendilerini kamufle etmek için, kendilerini korkunç ve ürkütücü göstermek için, güçlü ve güzel doğayı betimlemek için, güzelleşmek, kendini beğendirmek için, hiyerarşi için, iç âlemini yansıtarak iletişim kurmak için kullanmışlardır (Yıldırım C. 2009: 78). Geçmiş yıllarda statüye ve hiyerarşiye göre kullanılabilen renk kavramı, günümüzde her rengin isteyen herkesin kullanımına olanak sağlanmasıyla, değişiklik isteği ve farklılık yaratmak için moda kullanıcıları tarafından kullanılabilmektedirler.

2.2. Kişiyi Özel Tasarımda Mevcut Renk Analizleri Uygulama ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Kadınların, giysi seçiminde vücut yapılarına uygun ve doğru renk tercihleri yapabilmeleri için, renklerin psikolojik etkileri, renk armonisi, renklerin özellikleri nedeniyle giysilerin görünümünde yarattığı görsel etkileri ve giysinin kullanım alanına göre renk seçimi ile bilgilere sahip olması gerekmektedir (Koca E. Koç F. 2008:172-173). Renk seçimleri, kişinin beğenileri ve kişisel tercihlerinin ya sıra ten rengine göre olmalıdır. Moda kullanıcılarının bu bilgilere sahip olması, doğru ürüne ulaşarak, kullanılan moda ürününün yaşam ömrünü uzatabilmektedir.

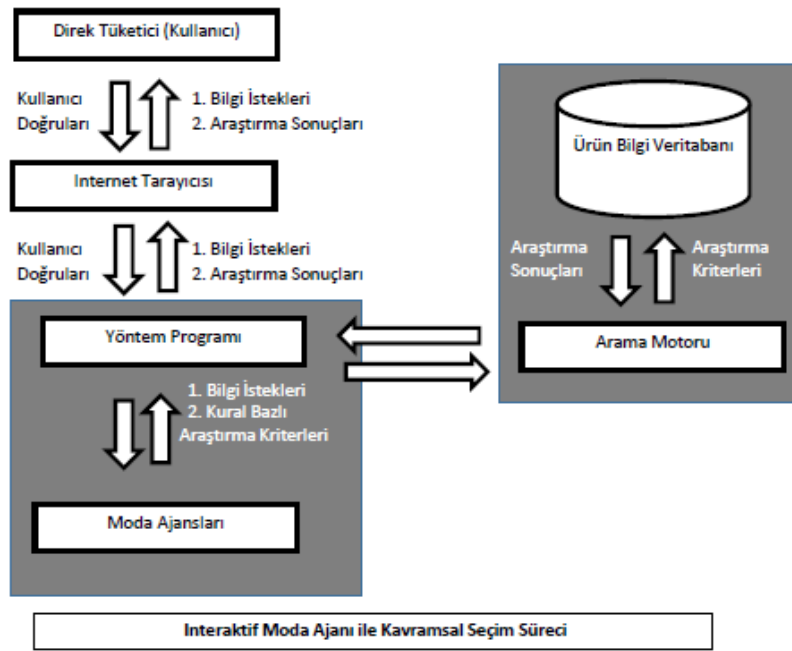
Günümüzde moda tüketicilerinin giysi alma davranışlarında renk psikolojik bir etken iken, renk analizleri sayesinde kişi tenine uygun, yüz ve beden hatlarını daha iyi gösteren renkleri tercih ederek satın almak kişiselleştirilebilmektedir. Böylelikle renk paletlerine uygun alış veriş yapılmasıyla, alınan moda ürününün değer algısı artmakta ve buna bağlı olarak kullanım ömrü uzamaktadır denilebilir.

Qingqing. Tu and Le.Dong tarafından Tablo 1’de ten rengini belirleyerek çeşitli stil ve giysi önerilerinin alınabileceği bir bilgisayar indexi önermektedirler. Önerilen sistem, gelecekte moda endüstrisinin teorik ve ampirik araştırmalarına açılan kapıyı açmaktadır (2010: 483). Bu sistem sayesinde moda kullanıcıları öncelikle ten rengini belirleyecek, daha sonra satın alınacak uygun moda ürününü belirleyeceklerdir.

Tablo 1. Kişiselleştirilmiş Renk Analizi Öneri Sistemi (Qingqing. Tu and Le.Dong, 2010 :483).

Burns A. Stollak M. Tarafından ise, moda kullanıcıları için Web tabanlı akıllı ajan geliştirerek, e-ticaret yoluyla seçme ve satın alma sürecini kolaylaştırmaya çalışan uzman bir sistem düşünülmüştür (Tablo 2). Uzman öncelikle bireysel özelliklere (yaş, cinsiyet, göz rengi vb.), fiziksel özelliklere (boy, kilo) ve seçim için kriterlere (maliyet, görünüm, konfor) ilişkin bilgiler istemektedir. Daha sonra kullanıcıların onayına sunmak için tasarım öğelerini (renk, doku, malzeme vb.) belirlenmesini ifade etmektedir (1998:141). Bu sistem geliştirilerek kişilerin ten renkleri belirlenebilmekte, ten rengine uygun kişiselleştirilmiş stil ve trend önerileri çalışmalarıyla desteklenebilmektedir.

Tablo 2. Web Tabanlı İnteraktif Moda Uzmanı (WIFE) için Seçim Süreci
(Uyarlanmıştır; Burns A. Stollak M. 1998:141).

Tablo 2’ de önerilen interaktif moda uzmanı sayesinde, moda kullanıcıları tarafından satın alma davranışı ihtiyaç doğrultusunda yapılan araştırma sonuçlarından seçilmek yerine, araştırma kriterlerine uygun sonuçlardan seçim yapılmasıyla satın alma süreci kişiselleştirilmiş olmaktadır.

Her bireyin bir ısı parametresi, netlik parametresi, derinlik yani koyuluk parametresi vardır. Cilt rengindeki pigmentasyon, saç, kirpik ve göz rengi ve bunların birbiri arasında yarattığı paralel ya da kimi zaman ters ton dengeleri kişisel renk analizinde göz önünde bulundurulması gereken önemli faktörlerdir (Tarhan Muslu Z. 2019: 34). Aynı zamanda a.g.e.’de yaptığı çalışmada kişilere, sıcak-canlı-açık, soğuk-kırık-açık, sıcak-kırık-koyu ve soğuk-canlı-koyu olarak 4 farklı renk analizi grubu oluşturularak, kişilerin sıcak soğuk baskınlığını, canlı-kırık baskınlığını ve açık koyu baskınlığını tespit etmektedir.

“Eğer mavi, mor, lacivert, zümrüt yeşili gibi renkli kıyafetlerde daha iyi göründüğünüzü düşünüyorsanız, büyük ihtimalle soğuk tonlusunuz. Kırmızı, sarı, pembe, turuncu, yeşil ve toprak renkli kıyafetlerin daha çok yakıştığını düşünüyorsanız ise büyük ihtimalle sıcak tonlusunuz! Bu şekilde tam karar veremiyorsanız, sarı veya turuncu bir t-shirt giyin ve eğer

yakıştığını düşünüyorsanız sıcak tonlusunuz, ancak hasta/halsiz görünmenize neden olmuşsa soğuk tonlusunuz.” (<https://cupidsarrowbeauty.wordpress.com/2016/07/11/cilt-alt-tonlari-hakkinda-her-sey-fondoten-renkleri-kiyafetler-sac-renkleri/>) şeklinde renk analizi belirleme konusunda öneriler mevcuttur. Aynı zamanda yapılan akademik çalışmaların yanı sıra, renk danışmanlığı olarak sürdürülen meslek grupları var olmaya başlamış, kişilerin ten renklerine uygun renk paleti kartları hazırlayarak, alışverişlerinde daha doğru ürünlere sahip olmasına yardımcı olunabilmektedir.

Hem faydasal hem de hazzal değerlerin tüketicilerin ürün ve markalara karşı tutumlarında olumlu değişikliklere neden olduğunu göstermektedir. Ürün ve hizmetlere karşı tutum ve davranışlarında etkili olan noktalardan bir tanesi de tüketicilerin yenilikçilik düzeyleridir (Nadasbaş S. E. 2018: 31). Bu anlamda renk analizi çalışmalarının ürün katma değerini artırmasıyla, moda kullanıcılarında daha uzun ömürlü kullanım davranışıyla sürdürülebilirliğe katkısı olabilmektedir.

2.3. Kişiyi Özel Renk Analizinin Sürdürülebilirlik Açısından Katkısının Değerlendirilmesi

Kimlik gereksinimimizi farklı değer ve parametrelerle doyurmak söz konusu iken, bazılarımız moda ile, başkaları bunu din, dil veya çalışma hayatı ile tatmin yoluna gidebilir. Ancak burada bir paradoks vardır ki, psikolojik gereksinimlerimiz her zaman kolayca karşılanamaz; hatta bazen sadece maddi tüketim sonucunda bastırılabilir. Kısaca, maddi tüketim psikolojik gereksinimlerimizi karşılama konusunda bizde yalancı bir tatmin duygusu yaratır. Oysa bu konuda yapılmış birçok çalışma, bugün 1950’lerden daha mutlu olmadığımızı- o zamana göre çok daha fazla şeye sahip olsak bile- kanıtlamaktadır (Fletcher’den aktaran; Türkmen N. 2011: 99). Olabildiğince çok tüketen bir insan, gerçi hala “Homo Faber” (Üreten İnsan) tipi tamamen yok olmuş değil ama onun yerini giderek “Homo Consumens” (Tüketen İnsan) almaktadır” diyerek insanların hayatlarındaki tüm nesneleri ve olguları giderek bir tüketim ürününe dönüştürdüklerini vurgulamaktadır (Fromm’ dan aktaran; Özsoy T. Madran C. 2015: 74). Tüketicinin çok olduğu sektörlerin başında gelen moda sektörü, aynı zamanda tüketimden kaynaklı atıkların problem olduğu sektörlerden biri haline gelmiştir.

İlk tohumları sanayileşme süreci ile atılarak kurulan bugünkü ekonomik sistemler, sınırsız ekonomik büyümeyi ve refah artışını amaçlamışlardır. Ayrıca, bu amaçları gerçekleştirme uğruna, dünyanın kaynaklarının kayıtsızca tüketilmesini ve yüksek miktarda atık üretilmesini sağlamışlardır (Karalar R. Kiracı H. 2011: 63). Sanayileşme ve seri üretimin hayatımıza girmesiyle birlikte moda ürünlerine daha hızlı ve ucuz ulaşabilmek yanında, bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Moda ürünü olarak alınan ve gardroplara konan çoğu ürün etiketi bile sökülmeden atık olarak ayrılmaktadır. Moda kullanıcılarının sürdürülebilir tüketim davranışları edinmesiyle, çevreye verilen zarar bir nebze hafifletilebilmektedir.

Sürdürülebilir tüketim hareketine ilişkin önerilecek başlıca iki çözüm vardır;

- Tüketim davranışlarını (sürdürülebilir tüketime doğru) değiştirmek,
- Tüketim düzeyini azaltmak (Fuchs ve Lorek, 2005:262; Schaefer ve Crane, 2005: 78; Mont ve Plepys, 2008:2’den aktaran; Karalar R. Kiracı H. 2011: 68).

Değer ve yaşam tarzı grupları açısından bakıldığında; düşünen, yapıcı ve mücadeleci değer ve yaşam tarzlarının sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde pozitif etkilerinin olduğu görülmüştür. Buna göre rahat, düzen, bilgi ve sorumluluğa değer veren, sosyal konulara duyarlı, satın aldıkları ürünlerde muhafazakâr tutumlara sahip, ürün tercihinde dayanıklılık ve fonksiyonelliğe değer veren düşünenlerin sürdürülebilir tüketim davranışları daha olumludur

(Özgül E. 2010:142-143). Giysilerin kullanım ömrünü uzatabilmek için kalitesi yüksek malzemelerle üretim yapmanın yanında giysi ile kullanıcı arasında duygusal bir bağ oluşturacak tasarımlar yapılabilir. Kullanıcı da tasarım ve üretim sürecine dahil edilerek giysilerin biraz daha kişiselleştirilmesiyle kullanıcının daha uzun süre giysiyi giymek istemesi sağlanabilir (Yücel S. Tiber B. 2018: 378). Renk Analizi bilgisine sahip olmak moda kullanıcıları için bir nevi alışveriş listesi olarak görülmelidir. Markete giderken doğru kararlar vermek için buzdolabını kontrol edip, ihtiyaçlara yönelik bir liste yapmak, market raflarında ihtiyaç olmadığı halde, indirimde diye alınan ürünlerin alınmasını engellemesi gibi, giysi almadan önce gardroplarımızı gözden geçirip, beden tipi, renk analizi bilgisi vb. bilgiler ışığında alışveriş yaparak gereksiz tüketimi azaltmaya faydalı olabilmektedir.

İstek ve ihtiyaçların tam olarak belirlendiği, kişisel beğenilerin ve analizlerin farkındalığı ile tüketicilerin çevreye verdikleri zarar en aza indirgenerek sürdürülebilirliğe katkıda bulunduğu farkında olunması gereken bir gerçektir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1. Sonuçlar

- Sonuç olarak moda tüketicilerinin renk analizlerinin tespit edilmesiyle daha uzun kullanmaya istek duyulacak giysiler satın alabileceklerdir. Renk analizi sayesinde doğru ürünlere kavuşan moda tüketicisi, gardroplarında bekleyen atıl giysilerden kurtulmuş ve böylece daha doğru tercih yapar hale gelmektedirler.
- Renk analizi kişiye özel olarak cilt tonuna göre belirlenmektedir. Sıcak-soğuk, canlı-kırık, açık- koyu gibi parametrelerle cilt tonuna uygun renk analizleri yapılmaktadır.
- Kişiselleştirilmiş renk analist programları geliştirilmektedir.
- Renk analizi ile doğru ürüne ulaşan moda tüketicisi, kişiselleştirilmiş renk paletleri sayesinde kişiye özel tasarımla iç içe olduğundan içsel bir ‘değer’ hissi yaşayacak ve aynı değeri renk skalasına uygun ürüne verecek ve kullanım ömrünü uzatacaktır.
- Renk analizi sayesinde ulaşılan kişisel renk paletleri kişiyi daha canlı, parlak ve enerjik bir görünüm vereceğinden, kullanıcılar kendilerini duygusal anlamda da iyi hissederek duygusal tatmin yaşayacaktır. Mevcut örneklerde renk analizini deneyimleyen moda kullanıcıları bakıldığında, makyajsız bile canlı, enerjik göründüklerini düşünmektedirler.
- Çok yönlü bir bölüm olan moda tasarımı için yeni bir istihdam kolu oluşmaktadır. Moda tasarımında renk analizi yapılması ve moda tüketicilerinde farkındalık oluşturulmasıyla birlikte renk danışmanlığı ve ya renk analisti gibi meslekler oluşmuştur.

3.2. Öneriler

- Moda tüketicileri, tasarımcılar tarafından renk analizleri hakkında bilgilendirilmelidir.
- Hızlı modanın çabucak tükettiği moda ürünler yerine, sürdürülebilirlik temalı yavaş moda fikri tasarımcılar ve kullanıcılar tarafından benimsenmeli ve toplum görevi sayılmalıdır.
- Üniversitelerin Moda Tasarımı, Tekstil Tasarımı gibi bölümlerinde Renk Analizi veya Renk Danışmanlığı dersleri okutulmalı, tasarım öğrencilerine bu konuyla ilgili meslek fikirleri konusunda farkındalıkları artırılmalıdır.

- Renk analizinde kullanılmak üzere hazırlanacak kumaşlar, renk uzmanları, tekstilciler ve moda tasarımcıları tarafından ortak çalışmayla hazırlanmalı, renk paletine uygun renkte hazırlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akdeniz H. 1982. Görsel Algılama Açısından Renk Kullanımı ve Etkileri ,Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Biçimsel Sanatlar Bölümü, İzmir.
- Ağaç S. Baran H. 2019. Moda Sektöründe Endüstri 4.0 Uygulamaları, 1. International Symposium on Implements of Industry and Management of Dijital Transformation Proceedings, Konya/Turkey. 48-65.
- Alpat F. E. 2012. Yavaş Moda Nedir?, Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, 1. Uluslar arası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu 08-10 Ekim 2012.
- Atılğan, T , Kanat, S , Kuleli, S . 2014. Analysis of Factors Which Affect the Color Preferences of Consumer in Clothing Sector: Turkish Case, Textile and Apparel , 24 (4) , 327-332 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tekstilvekonfeksiyon/issue/23646/251877>.
- Ayanoğlu S. G. Ağaç S. 2017. Sürdürülebilir Moda Kavramına Yönelik Tasarım Fikirleri, SDÜ ART-E, Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi Mayıs/Haziran'17 Cilt:10 Sayı:19, 252-273.
- Berger J. 1986. Görme Biçimleri, Metis Yayınları. İstanbul. ISBN-13:978-975-342-083-9.
- Burns A. Stollak M. 1998. Development of a Web-Based Intelligent Agent for the Fashion Selection and Purchasing Process via Electronic Commerce, Americas Conference on Information Systems Proceedings (AMCIS), 139-142.
- Can E. 2007. Marka ve Marka Yapılandırma, Marmara Üniversitesi, İ.; B.F. Dergisi, Cilt XXII, Sayı 1. 225-237.
- Faiers J. Westerman Bulgarella M. 2017. Colors in Fashion, Bloomsburt Academic, NewYork, ISBN : 978-1-4742-7369-5.
- Güntürkün Ü. D. 2010. Moda Olgusunun Renk Trendleri Çevresinde Ele Alınması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Im S. Bayus B. and Mason C. 2003. An Empirical Study of Innate Consumer Innovativeness, Personal Characteristics and New Product Adoption Behavior, Journal of the Academy of Marketing Science, 31(1), 61-73.
- Itten J. 2003. The Elements Of Color, John Wiley&Sons, INC. Translated by Ernest Van Hagen, ISBN: 0-471-28929-9.
- Karalar R. Kiracı H. 2011. Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 30. 63-76.
- Koca E. Koç F. 2008. Çalışan Kadınların Giysi Seçimleri ve Renk Tercihleri, www.esosder.org, ISSN:1304-0278, Cilt7, Sayı 24, 171-200.
- Nadasbaş S. E. 2018. 'Bedeni ve Modeli Değiştirilebilen Modüler Giysi Tasarımlarına Yönelik Tüketici Eğilimleri Analizi', Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Moda Tasarımı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Qingqing. Tu and Le.Dong 2010. An Intelligent Personalized Fashion Recommendation System, 479-485. 2010 International Conference on Communications, Circuits and Systems (ICCCAS) DOI: 10.1109/ICCCAS.2010.5581949, China.

Okado E. M. (2005). Justification Effects on Consumer Choice of Hedonic and Utilitarian Goods. *Journal of Marketing Research*, 22(2), 43-53.

Öcel Y. & Arslan H. M. 2018. Hazır Giyim Ürünlerinde Tüketicilerin Demografik Özellikleri İle Renk Algılarının Değerlendirilmesi, *BMIJ*, 6(3): 154-170 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6.i3.341>.

Özdemir T. 2015, Renk Kavramı ve Konut İç Mekânında Tasarıma Etkileri, Sanatta Yeterlik Tezi, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Özgül E. 2010. Tüketicilerin Değer Yapıları, gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı:2, 117-150.

Özsoy T. Madran C. 2015. Ürün Ömrü Algısının Sürdürülebilir Tüketim Boyutundan Bir Analiz, *Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4 Sayı 7, 73-91, ISSN: 2147-415X.

Peppers, D & Rogers, M. (1993), *The One-To-One Future*, Currency/Doubleday, ABD

Sundar S. S. Tamul D. J. And Wu M. 2014. Capturing ‘Cool’: Measures For Assessing Coolness of Technological Products. *International Journal of Human- Computer Studies*, 72(2), 169-180.

Sunhyung C. Youngin K. 2013. Effect of Color on Fashion Fabric Image, Yonsei University, Department of Clothing and Textiles, Human Environment & Design, 134 Sinchon-dong, Seodaemun-gu, Seoul 120-749, South Korea Volume 28, Number 3,

Tomasello J. Cutler E.P. 2014. Pantone on Fashion : A Century of Color in Design, Chronicle Books LLC, 128 pages, ASIN: B00K8KVC7W.

Turhan Muslu Z. 2019. Renk Şifresi, Alfa Yayınları, ISBN:978-605-171-923-8.

Türkmen N. 2011. Yeni Yüzyıl İçin Alternatif Bir Bakış Açısı: Yavaş Tasarımlar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:3 ISBN: 1309-4815 , 98-105.İstanbul.

Yıldırım C. 2009. Başlangıcından İzlenimcilik’e Kadar Resimde Rengin Simgesel Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, Resim Programı, İstanbul.

Young-In Kim, Hee-Yeon Kim, Eun-Joo Han 2010. Development of an Integrated Color Design System for Fashion Based on Personal Color Image, *Journal of the Korean Society of Costume*, Vol.60, No.7 (August 2010) pp.61-73.

Yücel S. Tiber B. 2018. Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda, *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 25: 112, 370-380. <https://doi.org/10.7216/1300759920182511211>.

<https://cupidsarrowbeauty.wordpress.com/2016/07/11/cilt-alt-tonlari-hakkinda-her-sey-fondoten-renkleri-kiyafetler-sac-renkleri/>

KAZAKİTAN'DA GÖRSEL İŞİTSEL MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN

HUKUKSAL DAYANAĞINA GENEL BAKIŞ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЯ ЕРКІНДІГІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ

НЕЗІГДЕМЕСІ

Galymzhan TAZHIBAYEV KUANISHBEKULY

L.N.Gunilov Avrasya Milli Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasi bilimler Fakültesi

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olan Kazakistan'da radyo ve televizyon yayıncılığının günümüze kadar geçirdiği süreç göz önünde tutularak şu iki soruya cevap aranmıştır: 'Kazakistan'da bu süreçte (devlet tekelinden çoğulcu sisteme geçişte) kitle iletişim araçlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi bakımından nasıl bir yol izlenmiştir?' ve 'Dünyada radyo ve televizyon yayıncılığındaki gelişmeler karşısında Kazakistan'ın durumu, yani artı ve eksileri nelerdir?'.

Kazakistan Cumhuriyeti, demokratik bir toplum yaratma hedefine doğru yayın politikalarına yönelmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti 90'lı yılların başında, radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekelinden çoğulcu sisteme geçilmiştir. Çoğulcu sistemin gelişmesiyle beraber ifade (söz) hürriyeti anlam kazanmış ve 70 yıl boyu üzeri kapalı kalan konular gün yüzüne çıkartılarak konuşulmaya, tartışılmaya başlamıştır.

Anahtar Sözcükler: İfade (söz) hürriyeti, Kazakistan'da radyo ve televizyon yayıncılığı, Radyo ve televizyon yayıncılığında denetim, Uluslararası medya mevzuatı.

АНДАТПА

Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының ыдырауынан кейін 1991 жылы тәуелсіздікке қол жеткізген мемлекеттердің бірі ретінде Қазақстанда радио және телевизиясының қазіргі уақытқа дейінгі даму жолын негізге ала отырып екі сұраққа жауап іздестірілді. Қазақстанда (мемлекеттік монополиядан бәсекелестік нарыққа көшу) бұқаралық ақпарат құралдырын ашу және оларды бақылауда қандай жүйе қалыптасқан? Әлемдік деңгейде отандық радио және телевизия саласы даму сатысының қай деңгейінде?

Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдарының ұстанған саясаты демократиялық қоғамның қалыптасуы мен дамуы жолында үлкен үлес қосқаны баршаға мәлім. Қазақстан 1990 жылынан бастап радио және телевизия саласында мемлекеттік арналарға бәсекелес ретінде жекеменшік радио және телеарналар өз жұмыстарын еркін жүргізуге мүмкіндік алды. 70 жыл бойы айтылмай келген өзекті мәселелер еркін пікір талқысына түсіп сөз бостандығы заң жүзінде бекітілді.

Түйін сөздер: Сөз бостандығы, Қазақстанда радио және телевизия, Радио және телевизия өнімдерінің бақылануы, Халықаралық медиа заңнамалар.

ABSTRACT

Following the collapse of the Union of Soviet Social Republics one of the states that had gained independence in 1991 sought answers to two questions based on the development of radio and television in Kazakhstan at present. What kind of system is there in Kazakhstan to monitor and control the media? At what stage of development of domestic radio and television industry at the world level ?

Everyone knows that the policy of the mass media of the Republic of Kazakhstan contributes greatly to the formation and development of a democratic society.

The well known policy of the mass media of the Republic of Kazakhstan is known until a great contribution to the formation and development of a democratic society. Since 1990 private radio and television channels have been able to compete freely in state radio and television broadcasting. The freedom of speech had been legally enshrined in the debate that had not been heard for 70 years.

Key Words: The freedom of expression (speech), Radio and television broadcasting in Turkey and Kazakhstan, Supervision in radio and television broadcasting, International media regulations.

Giriş

Radyo yayıncılığında olduğu gibi, Kazakistan'da televizyon yayıncılığı da Sovyetler Birliği'nin çöküşüne dek merkez ideolojinin belirlediği çizgi doğrultusunda gelişmiştir.

Kazakistan bağımsızlığın ilanına kadar ülke televizyonculuğunda rakipsiz (tek el rejimi) tek istasyon olarak yayınlarını sürdüren devlet kanalı Kazakistan Televizyonu (Kazakistan TV), Sovyetler Birliği'nin Merkez Radyo ve Televizyon Kurumu çerçevesinde bölgesel bir kurum olarak yönetilmiştir.

Genel olarak Sovyetlerde Kazakistan televizyonunun gelişim sürecinden bahsederken Kabilgazina'ya göre ona Sovyetler Birliği Televizyonculuğunun bir altbölümü gibi yaklaşmak gerektiğini vurgulamaktadır[1].

Kazakistan televizyonunun tarihi ile ilgili daha objektif bilgilerin elde edilememesinden, yazılı kaynakların, arşiv belgelerinin azlığından ve bu konuda yöntem bilimi prensiplerinin belirlenememesinden üzüntü duyan bir diğer yazarımız, Kazakistan televizyonunun Sovyetler Birliği dönemini 3'e ayırmaktadır: [2].

1. Başlangıç dönemi (1958-1960): Bu dönem televizyonun teknik altyapısının oluşturulduğu ve stüdyonun inşası ve genel hazırlıkların yapıldığı aşama olarak kaydedilmektedir.

2. Kitleli programcılık (yayıncılık) dönemi (1960-1980): Bu dönem televizyon programlarının sayısının ve yayın türlerinin arttığı ve biçimlendiği, video kayıtlarının ve stüdyo dışından çekimlerin eş zamanlı gerçekleştiği ve televizyonun bir sistem gibi yönetilmesinin olduğu yılları kapsamaktadır.

3. Toplumsal hayat üzerinde etkinin artması dönemi (1980-1990): televizyon gazeteciliğinin yeni gelişim aşamasına girmesi, ekranın özellikli yaratıcılık alanı gibi kabul görmesi, programların toplumsal hayata daha da yaklaşması, millî uyanış belirtilerinin kendini göstermesi ve özellikle enformasyon

programlarında yönlendiricilikten ve propagandadan gerçek haberciliğe geçme eğilimlerinin artması vs. bu dönemi kapsamaktadır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kazakistan televizyonculuğunun dördüncü dönem olarak bağımsızlık dönemi olarak incelenmektedir.

29 Ocak 1960 tarihinde Sov. İKP MK'nin 'Sovyet Televizyonunu Daha da Geliştirmek Hakkında' adlı kabul ettiği karar enformasyon programları ve haber yayınlarıyla da ilgili düzenleme getiriyordu. Bu karardan sonra aynı yıl içerisinde Kazakistan televizyonu 'Günün Yenilikleri' adı ile ilk haberler programını yayınlamıştır. Bu haber programı aynı yılın Nisan ayından itibaren ise 'Son Haberler' adı ile yayınlanmaya başlanmıştır[3].

Ülke içinde ve dışında gelişen olaylardan haberdar etmek için enformasyon aracı olarak televizyonun kullanılmasını öngören kararda bir de şöyle yazılmaktadır: "Basın ve radyo ile birlikte televizyon da, Sovyet insanının komünist ideali ve ahlakı ruhunda, burjuva ideolojisine ve ahlakına karşı duruş ruhunda terbiye edilmesinde, devlet plânlarının başarı ile yerine getirilmesi için emekçi işçilerin seferber edilmesinde mühim rol oynamalıdır."

Her geçen gün televizyon programlarının günlük süresi de artmış ve 1962 senesine gelindiğinde KazakistanTV'nin günlük yayın süresi 7 saate ulaşmıştır [4].

KazakistanTV'nin haberler programlarında da zaman ilerledikçe değişiklikler gözlemlenmekteydi. Ama ne yazık ki, bu değişiklikler ve yenilikler Moskova Merkez Televizyonu'nu takip etmekteydi. Kazakistan'da kapsamlı haberler programının yayını Moskova Merkez Televizyonu'nun 'Vremya' (Zaman) enformasyon programının yayınına başlamasından sonrasına denk gelmekte[1], 1967 yılından itibaren televizyonun ana haber bülteni 'Günün Ekranı' şeklinde yeni adı ile yayınlanarak en çok izlenen ve merak edilen program haline geldiği belirtilmektedir. Günümüzde ise KazakistanTV'nin ana haber programı 'Haberler' adı altında yayını sürdürmektedir.

1970 yılında Moskova Televizyonu'nun renkli yayınlanmaya başlamasını takiben 1973'te de Kazakistan televizyonu düzenli olarak renkli yayınlarına geçmiştir [2]. 1970'li yıllara kadar ister haber programlarında, isterse de diğer programlarda tekdüzelik sürmüş ve anlaşılan o ki, 1970 yılından itibaren Kazakistan Devlet Üniversitesi'nin İletişim fakültesinde televizyon gazetecilerinin yetiştirilmeye başlanması televizyon programcılığının kalitesini biraz yükseltmiştir.

1960-1980 yılları arasında KazakistanTV'de toplumsal-siyasî ve edebî-bediî programların ve belgesel filmlerin üretiminin nitelik ve nicelik yönünden paralel gelişmesi dikkat çeken en önemli özelliklerdendi. Şu da bir gerçektir ki, bir taraftan bu gelişmeler yaşanıyor olsa da, KazakistanTV'de merkez güdümlü mevcut siyasî rejimin karakterine ve onun talebine uygun olarak toplumsal-siyasî, ekonomik ve hatta kültürel programların çoğunluğu propaganda özellikleri taşımakta idi. Programlarda propagandacılık ve yönlendiricilik alışkanlığının doğurduğu sahtecilik, yerli yersiz resmîyetçilik, programlarda doğallığın boğulması, konuşmalardaki sunilik ve ezbercilik, normal yaşam tarzı süren bir insanın idealleştirilmesi, o dönemde beyazperde ile izleyici arasında uçurum oluşturmaktaydı. Kimi zaman programlarda sunulan herhangi bir istatistikî rakam o iktisadî başarıyı elde eden insandan daha değerli bir gösterici gibi abartılıyordu [4]. Bütün bunların altında merkez güdümlü Sovyet rejiminin yönetim biçimi yatmaktadır tâbi ki.

Yayın hayatına başladığı günden itibaren Kazakistan televizyonu faaliyetini merkezi Moskova Televizyonu'nun programı ve iş kuralları çerçevesinde modelleştirmiş ve bu doğrultuda giden merkezileşme süreci bağımsız bir şekilde televizyonculuk anlayışının gelişmesine engel olmuştur. Aynı

zamanda merkez televizyon yayınlarının güçlü vericilerle Birliği oluşturan en uzak eyaletlere kadar yayınları ulaştırılmakta ve bu da yerli yayınların üzerine gölge düşürmekteydi [5]. Sovyet yayıncılığı ve genel olarak bütün medya araçları aslında tek sesli ‘Sovyet Halkı’ oluşturulması sürecinde kullanılmıştır.

Televizyon yayınlarının o dönem için Kazakistan insanı üzerinde (bilim, sanat, kültür, dünya görüşü vs. ile ilgili) birçok anlamda olumlu etkisi olduğu vurgulansa da “KazakistanTV’nin tarihi, genel olarak propaganda tarihi, kitleleri sosyalizm ideolojisi uğrunda seferberliğe çağırış tarihidir” denilerek KazakistanTV’nin gerçek ve öz değerlendirilmesi yapılmaktadır. Kazakistan televizyonunun sosyal eğitim işlevinden bahseden bir kaynakta ise, 1958-1991 yıllarını kapsayan Sovyetler Birliği döneminde bu işlevin bile komünist ideolojisinin propagandası çerçevesinde oluşturulduğu ve totaliter rejimlere özgü kurallarla yürütüldüğü belirtilmektedir. Kazakistan televizyonculuğu merkezi Moskova televizyonculuğun etkisi altında formlaşmış, onun iş ve icra sistemini uzun yıllar körü körüne taklit etmiştir. Farklı yıllarda sayısız solgun programlar orijinalmiş gibi ülke insanına tekrar tekrar izletilmiştir.

Barmankulov’un ‘Televizyon ve Enformasyon’ (1971) isimli bir makalesinde o dönemin Kazakistan TV Haberler bölümünün baş redaktörü, enformasyon kaynaklarından bahsederken, haberlerin adeta SİTA’dan (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı), KazTA’dan (Kazakistan Telgraf Ajansı), yurtiçi muhabirlerden ve haber programı ekibinden ve merkezi Moskova televizyonundan alındığını vurgulamaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde haber programlarında yorumcuların olduğunu ve halk tarafından sevildiklerini belirten yazar, ülkede haber yorumcularının olmamasından üzüntü duyduğunu dile getirmekte, çok geçmeden bunun gerçekleşeceğinden umutla bahsetmektedir. Ancak, ülkede televizyon yorumcularının olmayışı durumu Sovyetler Birliği’nin çöküşüne dek devam etmiştir. Sebep de çok açıktır: Sovyet rejiminin gözetildiği kapalı bir toplumda siyasî-toplumsal haberlerin daha açıklayıcı, analiz edici tahlilini verici bir durum söz konusu olamazdı.

1980’li yıllardan itibaren Birliği oluşturan bütün toplumlarda olduğu gibi Kazakistan’ın iletişim alanında da bir değişim rüzgârları esmeye başlamıştı. 1980’li yılların KazakistanTV’nin için bir Rönesans dönemi olarak nitelendirildiği bir kaynakta, diğer yayın türleri ile beraber bu yıllar itibarıyla enformasyon programlarının yenilenmesi, yeniden yapılanması ve ilk defa Kazakistan TV’de ‘Haberler’ isimli haber bülteninin günde 5 kez yayınlanmaya başlaması ve Sovyetler Birliği’nde ilk olarak Kazakistan TV’de şikâyet ve önerilerin dikkate alındığı ‘Televizyonun Toplumsal Kabul Odası’ programının ortaya çıkışı belirtilmektedir. Bu gelişme yayınlarla ilgili kamuoyu görüşünün öğrenilmesine yardımcı olmaktaydı. 1985 yılında Kazakistan TV’ye gönderilen 18 bin izleyici mektubu sayısı 1988 yılına gelindiğinde 200 bini aşmaktaydı. Kazakistan TV’de ve genel olarak eski Birliğin bütün kitle İletişim araçlarında ve onların yayın içeriklerindeki değişime Gorbaçov’un yeniden yapılanmasının (perestroyka) ve açıklığının (glasnost) (1985) da etkisi büyük olmuştur. Sovyet ideolojisinin yasakladığı konular teker teker gündeme gelmeye ve enformasyon açlığı çeken halklar gerçekleri görmeye ve uzun yıllar yalnız propaganda aracı rolünü oynayan televizyon giderek gerçek enformasyon aracına çevrilmeye başlamıştır[2]. Sınırlı olsa da ifade özürlüğü sağlanmıştır. Hükümete karşı muhalefet yanlı yayınlar çoğalmaya ve Devletin hatta Moskova’nın yanlış politikalarını dile getirmeye başlamışlardı. Yeniden yapılanma, demokrasi olgusunun gelişimi kitle İletişim araçları, keza televizyon için yepyeni enformasyon ortamı oluşturmuştur. Öyle anlaşıyor ki, Sovyet Basınına tanınan imkânlar, Gorbaçov’un ülkenin ekonomisini modernleştirme ve canlandırma çabalarını desteklemeyi öngörmekte, Sovyet uzmanlarının vurguladığı gibi, Glasnost haberleşmenin hatırı için haberleşme hürriyetini amaçlamaktadır.

Genel olarak baktığımızda o dönemde görsel işitsel yayıncılıkta ise, ülkede tek örnek teşkil eden Kazakistan Devlet Televizyonu ve Radyosu'nun yayınları günlük 68 saati geçmekte idi. Kazinform Haberler Ajansı ise ayda yaklaşık 500 haber-röportaj ve 150 kadar da fotoğraf sunmaktaydı[1].

Her ne kadar yenileşme ve demokratikleşme eğilimleri kendini gösterse de, televizyon toplumun isteklerinin sesi değil, yine de Sov. İKP'nin elinde 'mutlu gelecek için' insanların bilincini etkileme adına propaganda aracı olarak kalmaktaydı. Bu nedenledir ki, KazakistanTV halkın isteklerine değil, Sovyet ideolojisine, Sovyet egemenliğine hizmet etmekte ve bu anlamda 'millî çıkarlar' söz konusu olamamakta idi. Keza, 1986 yılında patlak veren Kazak gençlerinin '16 Jeltoksan Olayı'* olarak bilinen ayaklanma sırasında ekranlara taşımayan, hatta olayları çarpıtarak örtbas eden başta KazakistanTV olmakla bütün KİA, habercilikte büyük bir fiyasko yaşayarak, ağır sonuçlar doğurdular. Çünkü ülkede can verenleri haberleştirerek ekranına taşımayı başaramayan televizyonun yayınları kendi iradesi dışındaydı ve bunun için 'yukarıların' onayı gerekmektedir [4]. Geçmiş SSCB'de enformasyonun yönetim tarafından yönlendirilmesi, açıklığın (şeffaflığın) hiçe indirilmesi gibi tarihi tecrübe, bu tür toplumların gelişimden uzak kaldığını göstermektedir. Rastlantı değildir ki, objektif enformasyonu toplumdan gizleterek güçlü sansür uygulayan Sovyet devletinin güçlü ekonomik ve doğal kaynakları olmasına rağmen ülke bu anlamda dünyanın geride kalmış bir bölgesine dönüşmüştür. Bu kapalı sisteme ve merkez güdümünde yayıncılığa alışan, özgür irade ile faaliyet gösteremeyen diğer kitle iletişim araçları gibi Kazakistan televizyonu da, gerçek işlevlerini yerine getiremeyerek en son örnekte olduğu gibi halkın sesine dönüşmesi gerekirken, ezilenler üzerinde ezenlerin bir bakıma görüntülü silahı rolünü oynamıştır, hem de kendi halkının ezilmesi pahasına.

Bütün bunları takiben Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucu birliği oluşturan diğer ülkeler gibi Kazakistan da bağımsızlığını ilan etti ve daha sonraki aşamada her alanda olduğu gibi ülke medyasında ve haberciliğinde de yeni bağımsız ve özgür bir dönem başladı.

Kazakistan Anayasa Tarihi ve 451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanununa

1926 Tarihli Kazak SSC Anayasası

Kazakistan'ın ilk Anayasası SSBC kurulduktan sonra 18 Şubat 1925 yılında KazSSC merkez yürütme komitesinin kararıyla ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olduğundan 1925 yılında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa'da yasama yürütme ve yargı ile ilgili hükümler belirlenmiştir [6].

26 Mart 1937 yılında X. Genel Kazak Kongresi'nde kabul edilen Kazak SSC Anayasası 11 bölümden ve 125 maddeden oluşmaktadır. Bu Anayasa'da şöyle denilmekteydi: "SSCB Anayasası'nın 14. maddesi hariç KazSSC kendi bağımsız hukukunu koruyarak devletin yönetimi kendi iradesine bırakılmıştır." Bu Anayasa'da birlik içindeki diğer ülkelerle ekonomi ve savunma alanında yardımlaşma amacıyla işbirliği yapılabilmektedir. (13. m.). İfade hürriyeti, kitle iletişim hürriyeti, toplanma ve miting, gösteri ve yürüyüş düzenleme, insanın şahsi sağlığını koruma, şahsi mülk dokunulmazlığı, mektup yazma haklarını düzenlemektedir.(98. m.) [6].

1978 Tarihli Kazak SSC Anayasası

20 Şubat 1978 yılı Yüksek Komitenin olağanüstü VII. Oturumunda kabul edilen Kazak SSC Anayasası önsözü, 10 kısım, 19 bölüm, 173 maddeden oluşmaktaydı. Bütün idare vatandaşlara verilmiş

ve bu idarede içinde işçiler, çiftçiler ve işçi aydınları olarak sınıflara bölünmüştür. Yürütme ve idare organlarının üstünden Kazak SSC komünist partisi denetlemeyi yapıyordu. 1990 yılında Kazak SSC Anayasası'nda büyük değişiklik yapmıştır. Bu değişikliği takiben ülke isminde ve vatandaşlık kanunlarında değişiklik yapılmıştır [6].

1993 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası

Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığından sonraki ilk Anayasası Kazakistan'ın Yüksek Komitesinin IX. toplantısının 28 Ocak 1993 tarihli XII. oturumunda kabul edilmiştir. 1993 Anayasası 4 bölüm, 21 başlık ve 131 maddeden oluşmaktaydı. Devlet idaresine fiilen başkanlık sistemi hâkim olup, politik sistem çok partili parlamenter demokrasidir. Ülke Oblas adı verilen 14 idarî bölgeye ayrılmıştır. Parlamento 37 üyeli Senato (7 üye devlet başkanınca atanmakta, diğerleri oblaslardan seçimle gelmekte) ile 67 üyeli Meclisten oluşmaktadır. Parlamento, seçimleri 4 yılda bir yapılmaktadır.

Kazakistan, SSCB tecrübesinden sonra hızla Pazar ekonomisine geçiş başlamış ve ülke vatandaşlarını bu yolla kaldırmıştır. Anayasa, demokratik, lâik ve üniter devlet yapısını öngörmektedir. Vatandaşların medeni, siyasî ve ekonomik hak ve hürriyetlerinden eşit şekilde yararlanacakları belirtilmekte, özel mülkiyet hakkı tanınmakta ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı teminat altına alınmakta, kurumlaşma ve kurumlara üye olma hürriyeti tanınmaktadır. Yeni Anayasa ile Kazakça ülkenin resmî dili, Rusça da etnik gruplar arası iletişim dili olarak kabul edilmiştir. 1993 Anayasası parlamento sistemine dayanmaktaydı. Ancak, ülkedeki siyasî gelişmelerin seyri ülkede yeni bir Anayasa'nın yapılmasını gerekli kılmıştır.

1995 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası

1995 Kazakistan Anayasası 30 Ağustos 1995 tarihinde referandum ile kabul edilmiştir [7]. Bu referandumla yeni Anayasa %90 katılım, % 89 lehte oyla kabul edilmiştir. 1995 Anayasası 9 bölümden ve 98 maddeden oluşmaktadır. Yeni Anayasa, demokratik, lâik ve üniter devlet yapısı, Senato ve Meclis'ten oluşacak iki kanatlı Parlamentoyu korumuştur.

7 Ekim 1998 tarihli 284-I sayılı Kanunla ve 21 Mayıs 2007 tarihli 254-III Kanunla Cumhurbaşkanlığın yetki alanını genişleten kapsamlı değişiklikler yapılmıştır [8].

Başkanlık sistemini başkan lehine biraz daha kuvvetlendirmiştir. Başbakan'ın Cumhurbaşkanı tarafından parlamentonun onayı alınarak atanması öngörülmüş, Cumhurbaşkanı'na parlamentoyu feshetme ve bir yıla kadar süre için yasama görevini üstlenme gibi ilave yetkiler verilmiştir. Tüm bu düzenlemeler yönetimi fiilen ve tümüyle Cumhurbaşkanı'nın eline bırakmıştır. Başbakanlık daha çok ekonomik-teknik bir konumda ve Cumhurbaşkanı'na yardımcı niteliktedir [9].

Bir Kazak vatandaşının aynı zamanda bir başka devletin vatandaşı olması yasaklanmış, özel mülkiyet, kurumlaşma ve kurumlara üye olma gibi haklar korunmuştur. Toprak ve yer altı kaynaklarının devlete ait olması öngörülmüştür. Kazakçanın devlet dili olması, Rusçanın da merkezi ve yerel organlarda Kazakça ile birlikte kullanılması kabul edilmiştir. Ancak, Kazakçanın devlet dili olarak önceliği bulunacaktır. Cumhurbaşkanı'nın Kazakçaya tam anlamı ile hâkim olması şartı konmuş, böylece bu makam esas itibarıyla Kazaklara tahsis edilmiştir.

Genel kabul gören görüşe göre temel hak ve hürriyetler, Anayasa tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış hak ve hürriyetlerdir. Aynı minvalde bu kavrama anayasal haklar denildiği de görülmektedir.

Anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlâl edilmesi halinde, vatandaşlara mahkemeler aracılığıyla haklarını arama hakkı verilmiştir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin değerlendirmesi yapılırken yalnızca temel hakların düzenlendiği maddelere odaklanmakla yetinilmemelidir. Zira bu hak ve hürriyetlerin anayasanın tamamı göz önüne alınarak yorumlanması bize daha sağlıklı değerlendirme yapma imkânı verecektir.

Anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlâl edilmesi halinde, vatandaşlar mahkemeler aracılığıyla haklarını arama hakkı verilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler 'insan ve vatandaş' başlıklı ikinci kısmında (m. 10 ilâ 39. arasında) düzenlenmiştir. Ancak, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası Türk Anayasası'nda olduğu gibi temel hak ve hürriyetleri belirli bir tasnife tâbi tutmamıştır. 10. maddeden 38. maddeye kadar temel hak ve hürriyetler sayılmış, 39. maddede ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması rejiminden bahsedilmiştir.

Bu çalışmada gerek konunun daha iyi anlaşılması için, gerekse kişinin hak ve ödevlerine daha iyi yoğunlaşabilmek için dünyada geniş kabul gören Jellinek'in ölçüsüne [13]. göre hakların tasnifini yaparak devam edilecektir.

Negatif statü hakları için aynı ayırmda 'pasif statü hakları', 'bireysel haklar' veya 'geleneksel haklar ve hürriyet' ifadelerine de rastlanmaktadır.

Negatif statü hakları; kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir [14].

Çalışmanın konusu olan radyo ve televizyon yayıncılığı bir başka deyişle ifade hürriyeti, Anayasa'nın 20. maddesinde ele alınmıştır. Kazakistan Anayasası'nın daha iyi anlaşılabilmesi için 'insan ve vatandaş' başlıklı (kişi hak ve hürriyetleri) 10. ile 40. maddelerinin kısaca ele alınması uygun bulunmuştur. Bu maddeler karışık halde düzenlenmiş ve Anayasa'daki sıraya uygun olarak ele alınacaktır.

Anayasa'nın ikinci kısmı insan ve vatandaş başlığını taşımaktadır (10. -40). İlk iki madde siyâsî haklardan olan vatandaşlığı düzenlemiştir.

12. maddede ise Anayasa insan hak ve hürriyetlerine dair bir çerçeve çizmektedir. Burada insan hak ve hürriyetlerinin Anayasa'da tanındığından ve anayasal güvenceye alındığından bahsedilmektedir. İnsan hak ve hürriyetlerinin doğuştan itibaren herkese ait olduğu belirtilmiştir. Anayasa burada vatandaş olup olmamasına bakılmaksızın veya başka bir ayrıma tâbi tutmaksızın bu hakkı tüm insanlara vermiş ve mutlak ve ayrılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yabancılar ile vatandaşların aksine anayasa ve uluslararası anlaşmalar aksini öngörmedikçe eşit haklara sahiptirler. Aynı maddede kişi hak ve hürriyetlerinin doğal sınırından yani diğer kişilerin hak ve hürriyetlerini ihlâl etmeme ve anayasal düzen ve toplum ahlakına aykırı olmamasına değinilmiştir.

Anayasa'da geçen bir diğer hüküm ise 'hak arama hürriyeti'dir. Bu hakkın düzenlendiği 13. maddede ayrıca meşru müdafaa halinin de hürriyet dâhilinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca devletin ücretsiz hukukî yardım mükellefiyeti de burada düzenlenmiştir.

Anayasa kanun önünde eşitlikten 14. maddede bahsetmiştir. Madde ikinci fıkrasında "köken, sosyal durum, görev ve malî durum, cinsiyet, ırk, milliyet, dinî inanç, görüş, oturma yeri veya herhangi bir özellik nedeniyle kimseye ayırım yapılamaz" hükmünü ihtiva etmektedir.

Bir diğer hürriyet de özel hayatın gizliliğidir. Üç fıkradan oluşan 18. madde ilk fıkrasında kişisel ve ailevi sırların dokunulmazlığıyla şeref ve onurun korunması düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında haberleşme hürriyeti düzenlenmiştir. Kanunla izin verilen durumlarda bu hakkın sınırlanmasına izin verilmiştir. Bu izin soruşturma esnasındaki haberleşme hürriyetinin sınırlandırılmasını da kapsamaktadır. Madde metninde dikkat çeken bir husus da “devlet organları, toplumsal birlikler, yetkili kişiler ve kitle iletişim araçları her vatandaşa, onun hak ve çıkarlarını ilgilendiren belgeleri, kararları ve bilgi kaynaklarını görme ve inceleme imkânı sağlamakla yükümlüdürler” fıkrasıdır. Burada açıklık ve şeffaflık vurgulanmış ve anayasa tarafından korunarak hukuk dışı pek çok uygulamanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

19. maddesinde din hürriyeti ile düşünce ve kanaat hürriyetini bir arada düzenlenmiştir. Buna göre “herkes, kendi milliyetini, etnik, parti ve dinî mensubiyetini belirtmek veya belirtmemek hakkına sahiptir”. Maddenin ikinci fıkrasında ise ana dilde konuşma ve mensup olduğu milletin kültürünü yaşatma, eğitme ile eğitim ve konuşma dilini özgürce seçme hakkı serbest bırakılmıştır. Kazakça ve Rusçanın Kazakistan’da beraber kullanılması böyle bir seçim hakkı tanınması yolunu açmıştır. Kanaatimce resmî dilin Kazakça olarak belirlenmesi, böyle bir seçim hakkı tanınması halk açısından hayatı daha kolay yaşanılır hâle getirmektedir. Ruslarla Kazaklar arasında bir çekişmeden söz edilse de dünya genelinde daha yaygın olarak kullanılan Rusçanın da konuşulması insanlara hürriyet alanı tanımaktadır. Bu düzenleme Rusçanın daha fazla tercih edilmesi ve Kazak kültür ve sanatının bundan ziyadesiyle etkilenmesi bakımında eleştirilmektedir [9]. Radyo ve televizyon yayıncılığında bu maddeye dayanarak Rusça ağırlıklı yayın yapılmaktadır. Bu konuya bir sonraki konu olan Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu incelemesinde değinilecektir.

İfade ve düşünce hürriyetini düzenleyen 20. madde üç fıkradan oluşmaktadır.

1. “Söz ve yaratıcılık hürriyeti garanti altındadır. Sansür yasaktır.”
2. “Kanun’un yasaklamadığı herhangi bir yöntemle bilgiyi herkesin özgürce alma ve dağıtma hakkı vardır.”
3. “Anayasal düzeni zor kullanarak değiştirmeye, devletin toprak bütünlüğünü ihlâl etmeye, devletin güvenliğini sarsmaya, savaşa, sosyal, ırkî, millî, dinî, sınıfsal ve köken ayrıcalığına, ayrıca gaddarlığa ve şiddete yönelik propaganda yapmak ve teşvik etmek yasaktır”.

20’ci madde düşünce ve kanaat hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ve bilim ve sanat hürriyetidir. Bu üç hürriyet bir arada düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında geçen ‘Sansür yasaktır’ ifadesi dikkat çekmektedir. Anayasa ifade hürriyetini güvence altına alırken diğer taraftan sansürü de yasaklayarak bu hükmünü daha da keskin bir hâle getirmiştir. Anayasa’nın 20. maddesi; söz, yazı, resim, basın veya radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçlarını da kapsayacak şekilde düzenlenmemiştir. Türkiye Anayasası’nda olduğu gibi kamu yayıncılığı veya özel yayıncılık şeklinde açıklama bulunmamaktadır. Basında veya radyo televizyon yayıncılığında devlet tekeli anlamında bir ibare yoktur. Kanaatimizce, SSCB’nin dağılmasıyla Rusya radyo ve televizyon kanalları hâlâ ülkede yayıncılığını sürdürmekte olduğu için devlet tekeli söz konusu olmamıştır. Basına veya radyo ve televizyon yayıncılığına izin sistemine tâbi tutulması Kazak Anayasa’da ele alınmamıştır. Basın, radyo ve televizyon hürriyeti üzerinde pek fazla durulmadığı dikkatleri çekmektedir.

Maddenin 3. fıkrasında düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetin sınırlama rejimi düzenlenmiştir. Bilgi edinme ve yayma hakkının istisnası olarak tüm devletlerde kendine yer bulan devlet sırrı kavramına yer verilmiştir. Ayrıca kanaatimce hakkın tabiatından kaynaklanan bir takım sınırlamalara da anayasa metninde yer verilmiştir.

Kazakistan Anayasası seyahat ve ikamet hakkını kanunlarla önceden belirlenmiş durumlar hariç herkes tarafından kullanılabilen bir hak olarak 21 maddede tanımıştır. Kazakistan dışına vatandaşların çıkması da Anayasa’da düzenlenmiş ve “Kazakistan vatandaşları engellenmeksizin ülkeye dönebilirler” denilerek bu hak kuvvetlendirilmiş, hiçbir durumda vatandaşını mağdur edilmeyeceği güvencesi vatandaşlara verilmiştir [11].

Yine en temel haklardan olan mülkiyet hakkı da Anayasa’nın 26. maddesinde düzenlenmiştir. Kanunî şekilde elde edilen her şeyin mülkiyetine sahip olabilmek hakkı tanınırken miras da mülkiyetin geçişinde bir yol olarak anayasada yer almaktadır. Kamulaştırma da ayrıca düzenlenmiş ve bedelinin devlet tarafından ödenmesi halinde bunun mümkün olacağı anayasada belirtilmiştir.

Mülkiyet hakkını düzenleyen 26. maddenin son fıkrasında “herkes serbest girişimcilik hakkına sahiptir. Tekel faaliyetler kanunlarla düzenlenir ve sınırlanır. Haksız rekabet yasaktır.” denilmektedir. Bu hüküm SSCB’den ayrılan Kazakistan’ın Pazar ekonomisine geçiş sürecindeki anayasal desteği gibi anlaşılabilir. Zira halk geçmişteki alışkanlıklarını terk ederek mülkiyet hakkıyla beraber, serbest girişimciliğe yönlendirilmektedir. Bu durum SSCB Birliği’nden ayrılan ülkenin bilinçli bir devlet politikasının ürünüdür [10].

Temel hak ve hürriyetlerin yani çalışma konusu olan Radyo ve televizyon yayıncılığı veya ifade hürriyetinin sınırlanması Anayasa’nın II. Kısmı olan ‘İnsan ve Vatandaş’ kısmının son maddesinde (m.39) düzenlenmiştir. Bu madde şu şekilde düzenlenmiştir:

İnsan ve yurttaşın temel hak ve hürriyeti, anayasal düzeni, kamu güvenliği, insan hak ve hürriyetlerini, sağlık ve ahlâkın korunması için gerekli olduğu ölçüde sadece kanunlarla sınırlanabilir.

Milletlerarası barışı etkileyen her türlü hareket anayasaya aykırı sayılacak. Politik nedenlerden dolayı herhangi bir biçimde veya hak ve vatandaşların hürriyetlerinin sınırlandırılmasına izin verilmez. Hiçbir durumda 10. madde, 11. madde, 13.-15. maddeleri, 16. maddenin 1. fıkrası, 17. madde, 19. madde, 22. madde, 26. maddenin 2. fıkrasında öngörülen hak ve hürriyetler sınırlamaya tâbi değildir.

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası’nda düzenlenen ‘ifade hürriyeti’nin çağdaş hukuk sistemleriyle neredeyse paralellik gösterdiği görülmektedir. Her ne kadar haklar belirli bir sistematik içerisinde anayasa da yer almasa da çağdaş hak ve hürriyetlerin tamamına yakını düzenlenmiştir.

Kazakistan Anayasası’nda ‘Söz (ifade) hürriyeti’ üzerinde pek fazla durulmadığı dikkatleri çekmektedir. Aynı bir başlık veya madde halinde düzenlenmeyen bu hak sansür kanununun düzenlenmesiyle Anayasa’ya az da olsa girmiştir diyebiliriz. Her ne kadar temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında genel sebeplerin varlığı rahatsız edici olsa da yukarıda da değindiğimiz gibi sınırlandırılmayacak hakların varlığı ve fazlalığı da göz ardı edilmemelidir.

Kazakistan Anayasası’nda geçen sınırlamayı düzenleyen madde metninde kanunla sınırlama açıkça geçmektedir; “Sadece anayasal düzen, kamu düzeni, insan hakları ve hürriyetleri, halkın sağlığı ve ahlaki değerleri korumanın gerektirdiği derecede ve sadece kanunlarla sınırlanabilir.”

Dolayısıyla temel hak ve hürriyetler, yalnız kanunla sınırlanabilir; yani, tüzükle, yönetmelikle veya diğer idarî işlemler ile sınırlanamaz.

Sınırlama nedenleri Anayasa’nın konuyu düzenleyen maddesinde 5 başlık halinde sayılmıştır [11]. Madde metni sadece bu sebeplerle sınırlanabileceğini belirterek sınırlama sebeplerini açık ve net bir şekilde koymuştur. ‘Sadece’ diyerek bu nedenleri de sınırlandırmıştır. Bunlar;

1. Anayasal düzeni koruma
2. Kamu düzenini koruma
3. İnsan hakları ve hürriyetlerini koruma
4. Halkın sağlığını koruma
5. Ahlâki değerleri koruma, şeklindedir.

Nedenlere bakıldığında aslında çok da sınırlı olmadığı zira dilendiği takdirde hemen her tehlikenin bu 5 sebep arasına girebileceği sonucu çıkmaktadır. Sınırlandırılabilen haklar keyfi olarak da sınırlandırılacaktır gibi bir sonuç çıkmakta ise de kanun koyucuların sınırlandırmaya nasıl baktığı son noktayı koyacaktır.

451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun

Genel Olarak 451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun

Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra medya alanında düzenlemeler yapmak için Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu 23 Temmuz 1999 tarihinde 451-I sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. 451-I sayılı Kanun'un genel gerekçesinde "Bu Kanun kitle iletişim alanındaki toplumsal ilişkileri düzenler. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak kitle iletişim araçlarının hürriyetini Devlet garanti eder" şeklinde belirtilmiştir. Bu Kanun genel kitle iletişim araçları için çıkarılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Kazakistan'da basın, radyo ve televizyonu, sinema ve interneti düzenleyen bu Kanun bugüne kadar birçok değişikliğe uğramıştır. 03.05.2001. tarihinde 181-II sayılı Kanun ile ilk düzeltmeye uğrayan Kanun, 07.05.2006 tarihinde 156-III sayılı Kanun ile, 01.10.2006 tarihinde 116-III sayılı Kanun ile, 02.06.2009 tarihinde 123-IV sayılı Kanun ile, 07.10.2009 178-IV sayılı Kanun ile ve son olarak 18.01.2012 tarihinde 546-IV sayılı Kanun ile son şekline kavuşmuştur. Bu değişikliklerle Kanun'un bazı maddelerine eklemeler ile çıkartmalar yapılmıştır [12].

Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun, 7 bölüm ve 26 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm, genel hükümleri (madde 1. – 4.) içermektedir. 19 tanım yapılmış ve bunlardan bazılarını çalışmanın anlaşılabilmesi için ele alınmıştır. Kitle haberi, kitle iletişim araçları, süreli yayın, televizyon, radyo, video, belgesel program, yayına çıkma, kitle iletişim araç ürünü, Resmî haber, kitle iletişim araç ürünlerinin yayınlanması, kitle iletişim araç çalışanları, Sorumlu müdür, Gazeteci (medya temsilcisi), Dağıtıcı, Sansür, Erotik ürünler, Yeniden iletim, Akreditasyon, kitle iletişim alanında düzenleyici organ şeklinde tanımlar ele alınmıştır. Bu tanımların içinde Web sitesi şeklindeki tanım 03.05.2001 tarihinde Kanun değişikliği ile mülga edilmiştir.

451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun ile Düzenlenen Hususlar

'Kitle iletişim araçları' – süreli yayın, radyo ve televizyon programları, belgeseller, ses ve video kayıt ve internet kaynakları da dâhil olmak üzere bilgi, süreli veya sürekli haber dağıtımını yapan kuruluş çeşitleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla bütün kitle iletişim araçları kanun kapsamı içine alınmaktadır. Bir diğer tanım ise 'televizyon, radyo, video, belgesel programı' - tam adı olan ve altı ay içinde en az bir kez yayınlanan periyodik yayınlanan görsel-ışitsel programların toplamı olarak tanımlanmıştır. 'Resmî haber'in - kitlesel medya aracılığıyla yayınlanması için kamu otoriteleri tarafından sağlanan bilgi olarak tanımlarda yer alması dikkat çekmektedir. 'Kitle iletişim araç ürünlerinin yayınlanması' tanımı şu şekildedir. Süreli yayınların satışı (abonelik, teslimat, dağıtım),

radio ve televizyon programları ve web sitelerinde yayınlanan bilgiler olarak geniş kapsamda tutulmuştur. ‘Kitle iletişim araçları çalışanları’ tanımında da bahsedildiği gibi medya mensupları ayrı bir iş kanununa tâbi tutulmamıştır.

Medya hürriyetini vurgulamak için tanımlarda sansür de ele alınmıştır. ‘Sansür’ kitle iletişim araç ürünlerini ve haberleri devlet kurumlarının, üst düzey yetkili kişilerin ve diğer kurumların isteği üzerine veya başka çıkar için yayınlanması veya yayınlanmaması, bunların plânlı halde yapılmasını yasaklar. Medya mensuplarını etkileyebilecek bütün kamu ve özel kuruluşların ve kuruluşların üst düzey yetkililerin isteği doğrultusunda veya çıkarları için yayın yapılmasını yasaklamıştır. Dış etkenlerden etkilenmemek için yayınlarını özgürce yapabilmelerini sağlama açısından net olarak sansürün önü alınmak istenmiştir. ‘Yeniden iletim’ 451-I sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun’da da ele alınmıştır. ‘Akreditasyon’ - bir gazeteci ve kamu makamları, kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı tanıma atanma usulü olarak belirtilmiştir. Son olarak da ‘kitle iletişim alanında düzenleyici organ’ - Bir hükümet kuruluşu veya medya, hükümetin düzenleme organı yetkili merci olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde basın ve ifade hürriyetinin, basın faaliyetlerinin, enformasyona ulaşım hürriyetinin anayasal güvence altında olduğu belirtilmektedir. Sansür yasaklanmakta, kamu kuruluşları ve vatandaşların hak ve çıkarları korunmakta ve enformasyona ulaşımın hukukî açıdan güvence altına alınmaktadır.

Devlet Kurumları, kamu kuruluşları, yetkili kişiler ve kitle iletişim araçları her bir vatandaşı ve onun hakkı ve çıkarını ilgilendiren belgeleri, evrakları ve bilgi kaynaklarını sağlamakla yükümlülük altına sokarak bilgi alma hürriyetini net olarak belirtmiştir.

3. madde olan yayın dili, kitle iletişim araçlarında, devlet dili ile diğer dillerde de yayın yapılır. Kazakistan Cumhuriyeti Dil Kanun’una uygun olarak herkes bilgi alma ve yaymak için anadilini kullanma hakkını sağlamaktadır. Görsel ve işitsel alanda radyo ve televizyon yayınlarında resmî dili, haftalık yayın süresi bakımından diğer dillerin yayın süresinin toplamından daha az olmamalıdır diyerek Kazak dilinin üstünlüğünü vurgulamıştır.

Yasada ülkenin bütünlüğü, devletin güvenliği, toplumun birliği korunma altına alınarak, bu konuları tehdit edecek veya ayrımcılık çıkaracak faaliyetler, ayrıca şiddet ve pornografi içeren yayınlar yasaklanmaktadır. Kanun ayrıca gazetecilerin hak ve sorumluluklarını, gazetecilerin uymaları gereken genel esasları da düzenlemektedir. Kanun’a göre bu düzenlemede bulunmayan hükümler konusunda uluslararası bir sözleşme veya devletin taraf olduğu anlaşmalarda bu konuda bir hüküm varsa bu hükmün veya hükümlerin esas alınacağı (4.madde) belirtilmiştir.

451-I Sayılı Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun ve Yetkili Organ’ın Düzenleme ve Denetlemesi

‘Kitle İletişim Araçları Dalında Devlet Düzenlemesi’ başlıklı 4. maddenin 1. fıkrasında “Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanunu’na uyulmasını Yetki tayin edilen organ ile diğer kamu organları Kazakistan mevzuatında belirlenen yetkileri çerçevesinde kontrol ederler” hükmü ile medya alanında denetleyici kurumları birden fazla tutarak kontrolü arttırmıştır.

Hükümet yetkisi olarak ise kitle iletişim alanında devlet politikasını oluşturmak ve uygulanmasını sağlamak ve Kazakistan Cumhuriyeti’nde faaliyet gösteren yabancı medya kurumlarını kayıt altına almayı düzenleyen konuları kapsayarak televizyon ve (veya) radyoya verilen lisansların devlet hükümeti tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Bu Kanunla, Kazakistan Cumhuriyeti diğer

kanunlarında ve Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin yetkilerinde belirlenen diğer görevleri ve yetkileri diyerek medya üzerinde denetleme ve yetki alanını geniş tutmuştur.

Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun'da kitle iletişim araçlarını düzenleyen kurum olarak yetkili merci kurumun yetkilerini Kanun'un 4. maddesinin 3. fıkrasında düzenlemiştir. Yetkili merci kurumu olarak Kültür ve Enformasyon Bakanlığı ile yerel yönetim merkezleri olarak belirlenmiştir. Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'nın görev ve yetkilerini kısaca şöyle sıralayabiliriz.

“Kitle iletişim alanında devlet politikasının oluşturulmasını ve uygulanmasını sağlamak, kitle iletişim araçlarını kayıt altına alma işlevini yürütmek, radyo ve televizyon yayın lisanslarını almak için kuralları belirlemek, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak ulusal düzeyde devletin bilgilendirme politikası için devlet icraatlarını oluşturmak ve bunların yayınlanmasını denetlemek, medya alanında uluslararası işbirlikleri yürütmek, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yayın yapan yabancı medyaları kayıt altına almak, kitle iletişim araçları alanında devlet vergi programlarını düzenlemek ve yürütmek, medya mensupların akredite etme şartların belirleme, kitle iletişim araçlarının kanuna uygun biçimde faaliyetlerini göstermesini denetlemek ve bu doğrultuda çalışmalar yürütmek, merkez ve yerel yürütme organlarının kitle iletişim araçlarıyla ilgili faaliyetlerini koordine etmek ve son olarak bu kanun ile Kazakistan Cumhuriyeti'nin diğer kanunları, Kazakistan Cumhurbaşkanı ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti yönetim kanunundaki diğer yetkileri yürütmek” olarak belirlenmiştir.

Yerel yönetim (büyük şehirler ve başkent) kurumlarının yetkileri başlıklı 4. maddenin 4. fıkrasında ise “kitle iletişim alanında devlet politikasının oluşturulması ve uygulanmasını sağlamak, kitle iletişim araçlarını kayıt altına alma işlevini yürütmek, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak ulusal düzeyde devletin bilgilendirme politikası için devlet icraatlarını oluşturmak ve bunları yayınlanmasını denetlemek, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yayın yapan yabancı medyaları kayıt altına almak, kitle iletişim araçların kanuna uygun yayın yapılmasını denetlemek ve faaliyetleri hakkında Üst yetkili organa yani Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'na düzenli olarak bilgi vermek” olarak sıralayabiliriz.

Kanaatimizce, yetkili mercilerin yeterinden fazla yetkiyle donatılması ve denetim organlarının birden fazla olması kitle iletişim araçlarının faaliyetlerini yapmasında sıkıntılar doğurmaktadır. Bu yetkilerin ucu açık olduğu için her türlü denetime tâbi tutulabilmektedirler.

Kanun'un 2. bölümünde ise kitle iletişim araçlarının görevlerini kullanma şekilleri belirlenmektedir (madde 5.-13.). Kitle iletişim araçlarını kurma hakkı 5. maddede ele alınmıştır. Bu maddeye göre Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak kitle iletişim araçlarını gerçek veya tüzelkişiler kurabilirler. Kitle iletişim araçları ürünlerini yayınlamak için lisans aldıktan sonra faaliyet gösterebilir. Basın araçları için kayıt yapılması gerekirken, radyo ve televizyon için lisansı şart koymuştur. İnternet için bu şartlar aranmamaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde kitle iletişim kuruluşunda doğrudan toplam yabancı sermaye payı yüzde yirmiyi geçemez diyerek sınırlama getirmiştir. Medya kuruluş sahibi gerçek kişi veya tüzelkişi veya her ikisi birleşerek medya sahibi olabilirler. Medya sahibinin kendi kuruluşunda çalışma hukuku vardır.

Radyo ve televizyon kuruluşunu kurma ve yayın durdurma veya lisans iptali başlıklı 13. maddede medya kuruluş sahibi tarafından ya da yargı kararı ile süreli durdurma veya tamamen durdurma

yapılabilmektedir. Kanun, sürekli durdurmayı radyo ve televizyon programlarının belli bir süreyle durdurulması olarak açıklık getirmektedir.

Yayın durdurma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz; Anayasal düzeni zor kullanarak değiştirmeye, devletin toprak bütünlüğünü ihlâl etmeye, devletin güvenliğini sarsmaya, savaşa, devlet sırrını açıklamaya, intihara teşvik etmeye, teröre karşı yapılan operasyonların taktiklerini ve bilgilerini yayınlamaya, uyuşturucu ve psikolojiyi bozan maddelere teşvik etmeye, gaddarlığa ve şiddete yönelik propaganda yapmaya ve teşvik etmeye, sosyal, ırkî, millî, dinî, sınıfsal ve köken olarak ayrıcalık yapmayı teşvik etme veya yönlendirmeye, pornografi ve özel cinsel erotik sıfattaki radyo ve televizyon programları yayınlamaya ve bununla ilgili film veya video yayınlamaya, seçim döneminde yayın ilkelerini bozmaya, mitinge katılma veya katılmamaya zorlamaya, internet dâhil ve başka yayınlardaki telif haklarını ihlâl etmeye yönelik yayınlar medya kuruluşunun yayınlarını sürekli durdurmada gerekçe olarak kullanılacaktır.

Kanaatimizce, yayın durdurma sebeplerinin ihlâli olarak sebepler kapsamının çok olduğu gibi yayın durdurma sebepleri net olarak belli edilmediğinden yetkili mercilerin durdurma isteğine bırakılmış gibi gözükmektedir. Yayın ilkelerinin ihlâli halinde uyarı veya Ceza Hakkında Kanun’u bahsetmemekte direk yayın durdurma yoluna gidilmektedir.

Reklâmla ilgili sadece “alkol ve tütün mamullerinin tanıtılması yasaklanmıştır” şeklinde geçmektedir.

18. maddede Devlet kurumları; kitle iletişim mensuplarına, kuruluş sahiplerine bakılmaksızın dilekçe verildiğinde devlet sırrı dışındaki bilgileri eşit şartlar halinde verme hususunda yükümlü kılınmıştır. Ayrıca, bilgi alma dilekçesi verildikten sonra en geç üç gün içinde talep edilen bilgiyi vermeye veya cevap verme tarihi ya da bilgi veremeyeceğini açıklayarak cevap vermekle yükümlü kılınmıştır. Resmî kurumlar bilgi vermediği halde yargı yoluna başvurmayı açık bırakmıştır.

18. maddenin medya mensuplarına bilgi edinme ve toplamada engellerin azaltılması amacıyla yapıldığı kanaatindeyiz. Bu maddenin şu anda Kazakistan’da tam olarak kullanılmadığını ve bilgi talep dilekçelerine geç cevap verilmekte veya bilgi verilse de eski tarihli bilgiler olduğunu medya mensupları yazmaktadırlar.

Cevap ve düzeltme hakkı Kanun’un 19. maddesinde ele alınmıştır. Gerçek kişi veya tüzelkişi onur, şeref ve meslekî bedeli ile ilgili gerçek dışı bilgileri yargı yoluyla düzelttirme hakkına sahiptir. Bu belgeler kitle iletişim araçlarında yayınlanmışsa, o yayın kuruluşunda ücretsiz düzeltme yayınlama hakkına sahiptir. Gerçek kişi veya tüzelkişinin cevap ve düzeltme talebini yayın kuruluşu yayınlamayı itiraz etse veya 1 ay içinde yayınlamasa yargı yoluna gidilir. Gerçek kişi veya tüzelkişi onur, şeref ve meslekî bedeli ile ilgili gerçek dışı bilgiler yayınlanmışsa cevap ve düzeltme hakkı ile manevî zararın tazminini isteme hakkına sahiptir.

Cevap ve düzeltme hakkının tüzelkişiler için geçerli olması medya kuruluşu tarafından sakıncalıdır. Cevap ve düzeltmeyi yayınlama şekli net olarak belirlenmemekte ve yayınlama süresinin 1 ay içinde olması da sakıncalıdır. Manevî tazminatın miktarı belli olmadığı için çok büyük rakamlar istenebileceği ortaya konmaktadır. Bu sorunu yaşayan Kazak medyası manevî tazminat miktarı çok büyük olduğu için ya hapse atılmakta ya da kurumu iflas etmektedir.

Kanun ihlâl edildiği takdirde, kamu kuruluşundaki yetkili şahıslar ve medya kuruluşunun sahibi, dağıtıcı, sorumlu müdür, haber yapımcısı sorumlu tutulmaktadır.

Kanaatimizce, bu Kanun'un kitle iletişim araçlarının hepsini kapsamı sorumluluk ve yetki kapsamını sınırlamaktadır. Basın, radyo, televizyon, sinema ve internetin kullanım şekilleri ve etkileri her türlü olduğu için aynı kanuna tâbi tutulması, ödev ve sorumluluklar ile yaptırımların aynı olması bu kitle iletişim araçlarına çok sınırlılıklar getirmektedir.

Bu konuda Kazakistan Cumhuriyeti radyo ve televizyon kanunu çıkarmak için kanun taslağı üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Aynı şekilde internet içinde kanun çıkarma çalışmaları yapılmaktadır. Ama, sinema ile ilgili kanun çıkarma çalışmaları hâlâ başlatılmamıştır. Yürürlükte olan Kanun'un ise basın kanunu olarak kalacağı Kazak medyasında söylenmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olan Kazakistan'da radyo ve televizyon yayıncılığının günümüze kadar geçirdiği süreç göz önünde tutularak şu iki soruya cevap aranmıştır: 'Kazakistan'da bu süreçte (devlet tekelinden çoğulcu sisteme geçişte) kitle iletişim araçlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi bakımından nasıl bir yol izlenmiştir?' ve 'Dünyada radyo ve televizyon yayıncılığındaki gelişmeler karşısında Kazakistan'ın durumu, yani artı ve eksileri nelerdir?'. Bu iki soru temelinde şekillenen bu çalışmada demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki radyo ve televizyon yayıncılığı örnekleri baz alınarak, gerekli görülen yerlerde öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Belirtilen bu sorulara cevap bulabilmek adına genel olarak Kazakistan'ın tarihsel sürecini ele alındığında, tarihin belirli bir döneminde Moskova'dan yönetilen Sovyet totaliter rejimi hâkimiyeti 1991 yılında Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olması ile sona ermiş ve kitle iletişim araçları alanında Sovyetler Birliği döneminde uygulanan tekelci rejimden çoğulcu rejime geçilmiştir.

Bağımsızlıktan iki yıl sonra (1993) Kazakistan ilk Anayasası'nı kabul edilmişse de, serbest piyasa ve diğer konularda hissedilen yetersizlik 1995 yılında halk referandumu yeni Anayasa kabul edilmiştir. 1995 tarihli ikinci Anayasa'nın 20. maddesi düşünce ve kanaat hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ile bilim ve sanat hürriyeti olarak düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında geçen 'Sansür yasaktır' ifadesi dikkat çekmektedir.

Kazakistan Anayasası ifade hürriyetini güvence altına alırken diğer taraftan sansürü de yasaklayarak basın-yayın hürriyetini de teminat altına almıştır. Anayasa'nın ifade hürriyetini düzenleyen 20. maddesinde, kitle iletişim araçlarının ismi zikredilmemiş, söz, yazı, resim, basın veya radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçlarını da kapsayacak şekilde düzenlememesi büyük bir eksiklik olarak söyleyebiliriz.

Öte yandan, Türkiye Anayasası'nın 26. maddesi radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine tâbi tutmakta iken, Kazak Anayasası izin alma sisteminden bahsetmemektedir. İzin sistemi Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun ile Lisans Hakkında Kanun'da ayrıca düzenlenmiştir.

Kazakistan Anayasası'nda kitle iletişim alanında sadece ifade hürriyeti düzenlenmiş ve diğer konuları kanunla düzenleneceğini belirtilmiştir. Kanaatimizce, Anayasa'da değişiklik yapılarak ifade hürriyeti geniş kapsamlı olarak anlaşılır ve uygulanabilir şekilde açıklık getirilerek yeniden düzenlenmelidir. Ayrıca radyo-televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi hakkında bağımsız ve tarafsız bir üst kurulun kurulmasının anayasal güvence altına alınması gerekmektedir.

451-I sayılı Kanun, basın, radyo-televizyon, sinema ve internet alanında yapılan tek hukukî düzenlemedir. Bu şekilde kitle iletişim araçlarının hepsini bir kanunla düzenlemenin sakıncaları olduğu gibi Türkiye’de olduğu gibi basın, radyo ve televizyon, sinemayı ve internet yayıncılığını düzenleyen ayrı kanunlar çıkarılması gerekmektedir. Öte yandan, radyo ve televizyon yayıncılığını denetlemek için bağımsız ve tarafsız bir kurul kurulmamış olup denetim Bakanlık ile yerel yönetimlere bırakılmıştır.

Radyo ve televizyon yayıncılığının kamuyu etkileme gücü yazılı basından farklı olduğu için, bu araçlarda ayrı düzenlemeye tâbi tutulması ve bu yayıncılığı düzenleyen ve denetleyen yetkili organ görevini üstlenen Kültür ve Enformasyon Bakanlığı’ndan alınarak bağımsız tarafsız ve özerk bir üst kurul kurularak yayıncılık alanındaki düzenleme, izin verme ve denetleme görevini bu kurula devredilmesi gerekmektedir. Çünkü bir Bakanlığın radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleme ve denetlemede diğer devletin diğer kuruluşları ile organik bağının olmaması ve tarafsız, bağımsız ve özerk olması imkânsızdır. Ancak, Devletin radyo-televizyon yayıncılığından tamamen çekilmesi ve bu alanı özel girişimcilere bırakması hiçbir devlette söz konusu değildir. Yazılı basından farklı olarak, yeni gelişim içinde de Devlet bir yandan radyo-televizyon yayıncılığına devam etmekte, diğer yandan ise bu alanın denetimini ve yönlendirilmesini kendi tekelinde tutmaktadır.

Kanaatimizce, Kazakistan’da radyo ve televizyon yayıncılığı alanında düzenleyici ve denetleyici kurul kurulmasında fayda vardır. Düzenleyici üst kurulun kurulma aşamasında Batı ve diğer gelişmiş ülkelerdeki düzenleyici üst kurullar örnek alınabilir. Çünkü devlet eli ile yani bakanlık ve yerel yönetimlerin radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemesi ve denetlemesi ile yaptırım uygulamada tarafsız ve bağımsız olmaları imkânsızdır.

Kanaatimizce, Kazakistan’da radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemek, denetlemek üzere icabında müeyyide uygulanmalı ve bu alanda yönlendirme yapacak bir Kurul aşağıdaki şekilde kurulabilir. İşte yönlendirme yapmak üzere kurulacak bu Yüksek Kurulun adı ‘Kazakistan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’ veya ‘Kazakistan Yayıncılık Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu’ veyahut ‘İletişim Yüksek Komisyonu’ olabilir.

Kanaatimizce, her şeyden önemlisi de bu düzenleyici yüksek kurulun kuruluş amacına göre faaliyetini tarafsız ve devlet kurum ve kuruluşlarından ve diğer gerçek ve tüzelkişilerin etkisi altında kalmadan bağımsız yürütebilmesidir. Nitekim, böyle bir bağımsız idarî otoritenin kurulması ancak kanunla olur. Fakat özellikle, bu kurumun anayasal dayanağı olmalıdır. Diğer bir deyişle, Türk Anayasası’nda olduğu gibi (m.133), Kazakistan Anayasası’nda böyle bir üst kurulun düzenlenmesi gerekmektedir.

Radyo ve televizyon yayıncıları arasında sahiplik ve sermaye entegrasyonu şeklinde gerçekleşen ilişki biçimi ‘yatay medya yoğunlaşması’ şeklinde adlandırılırken, televizyon ve radyo yayıncıları ile program üreten firmalar ve dağıtım pazarları arasındaki sahiplik ve sermaye ilişkisi ‘dikey medya yoğunlaşması’ olarak tanımlanmaktadır. Televizyon ve radyo yayıncıları ile yazılı basın ve internet sağlayıcıları gibi medya unsurları arasındaki sahiplik ve sermaye ilişkisi ise ‘çapraz medya yoğunlaşması’ şeklinde adlandırılmaktadır.

Kazakistan’da medya sahipliği yani radyo ve televizyon kuruluşlarını kurma hakkının gerçek ve tüzelkişilere verilebileceği belirtilirken yabancılara sınırlama getirilmiştir. Kazak medyasında yabancılardan hisse yüzde 20 olarak belirlenmiştir. Küreselleşmenin (globalleşme) önüne geçilemeyeceği göz önünde tutularak diğer sektörlerde de olduğu gibi medya alanında da yabancı yatırımcılar yurt dışında da yatırıma yönelmişlerdir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI YENİLİKÇİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Kazak Hükümeti, kamuoyunu yönlendirme ve güvenilir yayıncılık yapma konularında ciddi endişeleri göz önüne alarak şu anda yabancı sermaye payını yüzde 20 ile sınırlandırmaktadır. Kanaatimizce, yabancıların medya alanındaki hisse oranı Türkiye’de olduğu gibi yüzde 50 ya da, yüzde 49 olarak yükseltilmesi durumunda yayıncılığın teknik kalitesinin yükselmesi bakımından ve tecrübeli kadroların geleceğinden Kazak radyo ve televizyon yayıncılığına olumlu etkileri olacaktır.

Radyo ve televizyon yayıncılığı kamuoyunun oluşumunda artık birincil öncelik taşıması ve kamuoyunu kolaylıkla yönlendirebilme gücünü elinde bulundurduğundan uluslararası medya tekellerinin Kazak medyası içinde ağırlığının artacağından, Kazak kanun koyucusu, kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirip yönlendiremeyecekleri kaygıları taşımaktadır.

Ayrıca Kazakistan’ın tarihî birikimine, kültürel değerlerine ve inanç yapısına aykırı yayın yapabilme ihtimallerinin her zaman yüksek olması da bir başka kaygı verici unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda, etkili bir denetim organının kurulması gerekmektedir.

Yukarıda yabancı sermaye payını yüzde 49 olarak önermemizin sebebi ise, Kazak medyasının rekabet gücünün zayıf olması ve sektörün tam anlamıyla gelişmemiş olması, medya sektöründe yabancı sermayenin yoğunlaşmasının tehlikeleri, hatta ilerde ülke için ulusal güvenlik sorunu olarak bile çıkabileceği göz önüne tutularak hisse oranının yüzde 51 çoğunluğunun yerli medya sahiplerinin yönetiminde olması önerilmektedir.

Kazak medya Kanunu’nun tanımlar kısmında Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Türkiye medya mevzuatlarında bulunan tanımlar tamamıyla yer almamaktadır. Avrupa Birliği medya mevzuatına uyumlaştırma sürecinde yeni çıkarılan 6112 sayılı Kanun ile Türk medya mevzuatında büyük ölçüde uyumlaştırma yapılmış hatta bazı maddeler (Avrupa eserleri) Avrupa Birliği’ne üye olduğu zaman yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.

Kazakistan’da yürürlükte olan 451-I sayılı Kanun, basın kanunu olarak kalması ve radyo - televizyon yayıncılığı alanında taslak çalışması yapılan kanunda bu tanımlar Batı ülkelerindeki medya kanunları örnek alınarak çıkarılması gerekmektedir. Bu tanımların bazıları şu şekildedir; altyapı işletmecisi, editoryal sorumluluk, gizli ticarî iletişim, isteğe bağlı yayın hizmeti, koruyucu sembol (akıllı işaret) logo/çağrı işareti, medya hizmet sağlayıcı, multipleks, önemli olaylar, program destekleme veya sponsorluk, sayısal yayın, tele-alışveriş, tematik yayın, ticarî iletişim, ürün yerleştirme, üst kurul, yayın lisansı, yeniden iletim.

Yukarıda verilen tanımların bazıları 451-I sayılı Kanun’da tanımlı yapılmaya da uygulamada aynı ad ile veya farklı adlandırmayla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, tematik yayıncılık, lisans izni alınırken yayın türü belirlemede kullanılmaktadır. Koruyucu semboller veya akıllı işaretler, film veya dizilerde kullanılmaktadır. Logo ise tanım kısmında tanımlı yapılmayan bir kavram olup, Kanun’un 15. maddesinde kullanılma şekli belirtilmektedir. Program destekleme radyo ve televizyon yayıncılığında kullanılmakta ise de kanunda yer almamıştır. Tele-alışveriş de aynı şekilde Kanun’da hükmü olmasa da yayıncılıkta kullanılmaktadır. Yayın lisansı tanımlar kısmında yer verilmemiş ise de Kanun’un 4. maddesinde ele alınmıştır. Sadece yeniden iletim tanımı 6112 sayılı Kanun ile 451-I sayılı Kanun’un tanım kısmında ele alınmıştır. Yalnız yeniden iletimin konusunda Kazak medya Kanun’un 14. maddesinde yerli program yapımcılarını ve yerli ürünlerin gelişmesini desteklemek amacıyla yüzde yirmiyi geçemez diyerek sınırlama getirilmiştir.

451-I sayılı Kanun sadece radyo ve televizyon yayıncılığını değil bütün kitle iletişim araçlarını düzenlediği için telif hakkını basın yayına yönelik olarak düzenlemiştir. Yayıncının kullanacağı yaptığı eser veya programlarda fikrî mülkiyet hakları ile telif haklarının korunması konusunda zorunluluk

getirmektedir. Genel anlamda düzenlenen bu telif hakkının yanı sıra radyo ve televizyon yayıncılığı alanında programlardan doğan telif hakları da korunmalıdır. Örneğin, sinematografi eserleri televizyonda gösterilmesinde film sahibi veya sahipleri ile yazılı anlaşma yapılarak yayınlanmalıdır.

451-I sayılı Kanun'da yayın hizmet ilkeleri diye bir madde başlığı bulunmamaktadır. Yayın ilkelerini dağınık olarak düzenlemiştir. Genel olarak gerçek dışı haberleri yayınlama durumunda yaptırım uygulanacağı belirtilmektedir. Kanun'un geneline bakıldığında yayın ilkeleri müeyyideler ile beraber anılmaktadır. 6112 sayılı Kanun'daki yayın hizmet ilkeleri gibi Kazak kültürüne uygun yayın ilkeleri belirlenmeli ve bir madde başlığı altında düzenlenmelidir.

451-I sayılı Kanun'un en büyük eksikliklerinden biri ise düzenleyici üst kurul öngörülmemesidir. Kazakistan radyo ve televizyon yayıncılığı tarihinde tarafsız, bağımsız ve özerk bağımsız idarî otorite kuruluşu olmamıştır. Medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarını düzenleme ve denetleme görevini devlet eli ile düzenlemektedir. Üst kurul olmadığı için bu görev Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'na ve yerel valiliklere verilmiştir. Fakat bu kuruluşların tarafsız ve bağımsız denetim yapmaları imkânsızdır. Çünkü malî kaynakları ve yönlendirilmeleri devlet tarafından sağlanmaktadır. Kanun'da denetleme yetkisinin birden fazla kuruma verilmesi denetimin düzenli yapıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bu kurumlar sadece medya hizmet yayıncılığı alanında düzenleme ve denetleme yapmamakta olup, bu kurumlara devletin yüklediği diğer asıl görevleri ve sorumlulukları söz konusudur. Örneğin, medya kuruluşlarına frekans ve yayın lisansını bu bakanlık vermektedir.

Program yapımcıların özgürce hareket edebilmesini sınırlandıran hükümlerin çok olduğu 451-I sayılı Kanun'un bazı maddelerin hiç uygulanmadığı da görülmektedir. Bu Kanun'un resmî ve özel kurum ve kuruluşlardan bilgi almak için düzenlenen 18. maddenin 2. fıkrasında düzenlenen bilgi alma dilekçesi verildikten sonra en geç üç gün içinde cevap verilmesi; aksi halde, gerekçe gösterilmeden bilgi vermediği için yargı yoluna gidilebileceği belirtilmiş ise de, bu madde bugüne kadar doğru dürüst uygulanmamıştır.

Kanaatimizce, gazeteciler için bu kanunun bilgi alma ve toplama hakkındaki maddesinde değişiklik yapılarak üst düzey yöneticiler ile her türlü kuruluştan bilgi isteme ile ilgili olarak, sözlü veya yazılı dilekçe verilmesinden itibaren 24 saat içinde cevap verilmesi, gerekçesiz bilgi vermediği durumlarda ise kuruma veya kurum yöneticisine caydırıcı yaptırım uygulamasına gidilmelidir.

6112 sayılı Kanun'un getirdiği yeniliklerde biri de siyasî reklâm yapımının hukukî dayanağa kavuşturulmasıdır. Kazakistan'ın bağımsızlığından beri tek parti 22 yıldır iktidar hükümeti olarak görev yapmaktadır. Bu demokrasinin ruhuna aykırıdır. Seçim döneminde siyasî reklâmların yayını hukukî dayanağa kavuşturulmalıyken, bu durum iktidar ve muhalefet partilerin eşit düzeyde bağlayıcı olmalıdır. Öne yandan, kamu yayıncılığında ise, iktidar ve muhalefet partilerinin haber değeri taşıyan faaliyetlerinin yayınında eşitlik esası uygulanabilmelidir.

Ticarî iletişim, Kanun'da ayrıntılı ve anlaşılır şekilde düzenlemeli, yeni tanım ve uygulamalar ile desteklenmelidir. Bunun yanı sıra, programlarda ürün yerleştirme ve program destekleme gibi konularda hukukî alt yapı oluşturulması gerekir ki program yapımcılarının malî kaynak sağlamaları mümkün olabilsin. Zira yayıncılar malî kaynak açısından serbest ve özgür olmaları ifade hürriyetinin önemli bir esasıdır.

Diğer değişiklik ise yalan haber veya şeref ve haysiyetin ihlâli konusunda yargı yoluna doğrudan gidilmemesi, cevap ve düzeltme hakkının istenmesi durumudur. Bu konuda da ayrıntılı olarak düzenleme yapılmalı ve şeref-haysiyetin ihlâli halinde manevî tazminat davası açılma süresi belirlenmelidir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI YENİLİKÇİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Bununla beraber devlet sırları ile banka sırları hakkındaki sınırlamalar açık ve net olarak belirlenmelidir. Zira devlet sırrı ile banka sırrının nereden başlayıp nerede bittiğinin belli olmaması program yapımcılarının bu konuda araştırma yapılmasını engellemektedir.

Radyo ve televizyon yayını veya talep üzerine verilen hizmetler üzerinde hem programların seçimi hem de bu programların yayın çizelgesinin oluşturulması konusunda etkili karar verme yetkisi ‘editoryal sorumluluk’ olarak tanımlanırken, Kazakistan’da editoryal sorumluluk kavramı kanunda yer almamıştır.

Radyo ve televizyon yayıncılığında editoryal bağımsızlık ya da, kısaca, program yapımcısının meslekle ilgili işlerini devletin, hükümetin, patronların müdahalesine uğramadan yapmaları ne yazık ki günümüzde imkânsızdır. Çünkü program düzenleme serbestliği medya sahibi ve sorumlu müdürün onayı alındıktan sonra yayına çıkabilmektedir. Program yayımlandıktan sonra da hükümeti eleştirel yayın yapılması halinde dolaylı yoldan medya sahibi uyarılarak programın yayından kaldırılması veya formatını değiştirilmesi istenebilmektedir. Bu sebeple, devlet politikasını ve icraatlarını yayınlamak için malî kaynağın kesilme tehdidini göze alamayan medya sahibi veya sorumlu müdürün yayıncılık üzerinde olumsuz etkisi göz ardı edilmeyecek kadar büyüktür.

Devletin, hükümetlerin, medya patronlarının ve bizzat program yapımcılarının editoryal bağımsızlığa saygı göstermeleri demokrasinin işleyebilmesi için son derece önemlidir. Bu sebeple, medyanın demokratik görevini yerine getirme adına radyo ve televizyon yayıncılığında editoryal yayıncılık hukukî güvenceye bağlanmalıdır.

Kanaatimizce, editoryal bağımsızlığı korumak ve dolayısıyla devlet müdahalesini en aza indirmek için radyo ve televizyon yayıncılığı alanında bir özdenetim kuruluğu kurulmalıdır. Yayıncıların editoryal bağımsızlığının ve ifade özgürlüğünün sağlanması amacıyla özdenetim kuruluşunun oluşturulmasında dünyadaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Son söz olarak denilebilir ki, Kazakistan, 1991 yılında bağımsız bir Devlet olduktan sonra radyo ve televizyon yayıncılığında önemli gelişmeler kaydetmiş olmakla birlikte, ifade hürriyeti ve kitle iletişim hürriyeti ve bunun içinde yer alan radyo ve televizyon hürriyeti alanlarında mevzuatında ve yayıncılık politikasında Batılı anlamda birtakım köklü değişiklikler yapmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1 <http://ug.zanmedia.kz/>, erişim tarihi 8 Nisan 2013y.
- 2 ABDİZHADİLYZY, Zh.; **Tikelei Efir Tabigaty: Oku Kuraly**, Almatı, Kazak Üniversitesi, 2003
- 3 AMANDOSOV, Tauman; **Sovyet Jurnalistikasının Teorisi men Praktikasi**, Daur Yayınları, Almatı, 1978.
- 4 BEKHOZHIN, K.; **Kazak Baspasizinin Damu Zholdary**, Almatı, 1997.
- 5 BARMANKULOV, M.K.; **Sravnitel'nyi Analiz Zhanrov**, Almatı, 1975 .
- 6 **Kazakistan Ulttyk Enciklopediya**, Almaty, Kazak Enciklopediyasy, 2002.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI YENİLİKÇİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

7 1995 **Kazakistan Anayasası** 30 Ağustos 1995, Almatı: Zan Adebıyeti, 2007.

8 **K.C. Anayasası**, Astana, K.C. Kanun Çıkarma Enstitüsü, 2007.

9 LYUBOSVETOV, D.I.; **Po Zakonam efira: O Specifike Tvorchestva Radiozhurnalista**, Moskova, 2003.

10 ÇERNYAKOV, Andrey; ABELDİNOV, Asılбек, KOPABAYEV, Omıralı; **Halkaralık Konstitutsiya Kukugı**, Almatı, Kazakistan el-Farabi Millî Devlet Üniversitesi Yayını, Yepa, 2000.

11 JETPİSOVİCH, Kuanish, Baltabayev; “*Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Türk Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri Konulu Sempozyumda Sunulan Tebliğ*”, **Anayasa Yargısı**, Ankara, Sayı:23, 2006, s.25-31.

12 451-I sayılı **Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun**, 23 Temmuz 1999.

13 ÇİFTÇİ, Ahmet; **Türk Eğitim Hukuku**, Ankara, 2.baskı, 72 TDFO, 1995.

**GENÇLERDE MUTLULUĞUN BELİRLEYİCİLERİ: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
ÖRNEĞİ**

Merve MAŞA

Çukurova Üniversitesi

Doc. Dr. Gülsen KIRAL

Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Bireylerin sürekli mutluluğu arama çabasından dolayı, mutluluk kavramı geçmişten bu yana üzerinde durulan bir konudur. Geçmiştekinin aksine, mutluluk, sadece felsefe ve filozofların ilgilendiği bir alan olmanın ötesine geçmiştir. Mutluluk, kişinin herhangi bir zaman diliminde ortalama memnuniyet düzeyi olarak ifade edilmektedir. Bu da kişinin yaşamının ne kadar kaliteli olduğu ile yakından ilişkilidir. Araştırmacılar genelde yaşın, cinsiyetin, ırkın, gelirin neredeyse bireylerin mutluluk düzeyleri ile ilgili hiç ipucu vermediğini daha çok mutluluğu etkileyen faktörlerin; kişinin yakın çevresi ile ilgili bağları, karakteristik özellikleri, bireyin kültürü, eğlence hayatı, bir işle meşgul olup olmadığının bilinmesi ile ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada da; rassal örnekleme yöntemi ile Çukurova Üniversitesi öğrencilerine yüz yüze uygulanan mutluluk anketinden elde edilen verilerden yola çıkarak Çukurova Üniversitesi öğrencilerin mutluluğunun belirleyicileri Sıralı Lojit model kullanımı ile ortaya çıkarılmıştır. Sıralı lojit regresyon sonuçlarına göre, zaman yönetimini planlama düzeyi ve eğlence hayatına katılım düzeyi değişkenleri üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeyi üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenlerdir. Bu değişkenlere katılım düzeyi arttıkça, mutluluk seviyesinde de pozitif yönde bir artış olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, Mutluluk, Sıralı Lojistik Regresyon

ABSTRACT

The concept of happiness is an issue that has been emphasized since the past due to the efforts of individuals to seek continuous happiness. Unlike in the past, happiness has gone beyond being an area of interest only to philosophy and philosophers. Happiness is expressed as the average satisfaction level of a person in any time period. This is closely related to how high a person's life is. Researchers generally indicate that age, gender, race, income almost give no clue about happiness levels of individuals; they suggested that the relationship with the person's immediate surroundings was related to their characteristics, culture of the individual, entertainment, knowing whether he was engaged in a job. In this study; based on the data obtained from the face-to-face happiness questionnaire applied to the students of Çukurova University by random sampling method, the determinants of the students' happiness were determined by using Ordered Logit model. According to the results of the Ordered Logistics model, it was concluded that time management and entertainment life had a significant effect on the happiness of university students. It is find that, as the level of participation in these variables increased, there is a positive increase in happiness level.

Key Words: University Students, Happiness, Ordered Logistic Regression

1.GİRİŞ

Tarih boyunca bireyleri ne mutlu eder? Mutluluk kavramı nedir? gibi sorulara hep cevap aranmıştır. Yüzyıllar önce filozoflar ve felsefenin ilgi odağı olan bu kavram gün geçtikçe

neredeyse bütün bilim dallarının araştırma konusu olan bir kavram haline gelmiştir. Ne yazık ki mutluluğun doğası tek bir tipte açıklanamamıştır. Literatürde çok geniş yer alan mutluluk kavramı, bireylerin arzularının, ihtiyaçlarının en üst düzeyde yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Diener vd. (2009)'ne göre mutluluk, zevk, yaşam doyumu, olumlu duygular, anlamlı bir yaşam veya memnuniyet hissi anlamına gelebilir. Geçmişten bu yana mutluluk, iyi bir yaşamın en temel bileşenlerinden biri olarak önemini korumaktadır. Yani mutluluk kendiliğinden oluşan bir olgu değildir, çeşitli etmenlere bağlıdır. Bu konuda Frisch (2005 s.99) mutluluğu bir bütün olarak ele almıştır. Ona göre mutluluk, aşk, iş, sağlık, rekreasyonel memnuniyetinin toplamından oluştuğunu ifade etmiştir. Csikszentmihalyi ve Hunter (2005)'a göre mutluluk, tesadüfen oluşan bir olgu değildir. Mutluluk sadece tek bir nedene bağlanmamalıdır. Mutluluk, bireyin dışarıdan gelen olayları nasıl yorumladığı ile ilgili olduğundan, hem kişinin kendisi hem de dışarıdaki faktörlerden etkilenebilir. Bireyin gelir düzeyi sağlık, kişisel faktörler, çevre, aile gibi birçok faktör bireyin mutluluğunu belirlemede temel rol oynamaktadır. Andrews ve Withey (1976)'e göre mutluluk, pozitif duygu, yaşam memnuniyeti, negatif ve psikolojik sıkıntıların olmaması olarak üç ana bileşenden oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (Lu ve Shih, 1997). Lu ve Shih (1997)'e göre mutluluk kavramı ise çeşitli faktörlerden zihnin pozitif durumlardan etkilendiği içsel bir deneyim olarak tanımlamıştır. Mutluluk genel anlamda bireyin yaşamını ne kadar kaliteli yaşamak istediği ile doğrudan ilişkilidir. Frisch, mutluluğu artırmanın beş temel maddeye dayandığını ileri sürmüştür (Frisch, 2005, s.90).

Bunlar;

- Şartları değiştirmek,
- Bir durum hakkında tutumları değiştirmek,
- Amaçları ve standartları değiştirmek,
- Öncelikleri değiştirmek,
- Önceden düşünmediğiniz alanlarda memnuniyetinizi artırmak olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada da Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin mutluluklarına etki eden faktörler belirlenecektir. Hangi sosyodemografik özelliklerdeki üniversite öğrencilerinin mutluluğa nispeten daha yakın olduğu ve mutluluğu hangi önceliklerle nerelerde aradığı araştırmanın temel konusudur. Çalışmada; mutluluk üzerinde etkili olacağı düşünülen yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri gibi bazı değişkenlere dayalı olarak yapılan analiz sonuçları özetlenecektir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Chan vd. (2005); Avustralya'daki bir üniversitede 1300 öğrenciye uyguladıkları anket ile üniversite öğrencilerinin mutluluk seviyelerini belirleyen sosyal ve ekonomik faktörleri araştırmışlardır. Araştırmalarında, mutluluğu etkileyen en önemli faktörlerin zaman yönetimi, okul çalışmaları ve üniversitedeki arkadaşlık ilişkileri olduğunu tespit etmişlerdir.

Mangeloja ve Hirvonen (2007)'de yine bir anket çalışması yaparak üniversite öğrencilerinin mutluluğunu etkileyen faktörleri sıralı probit modeli kullanımı ile açıklamışlardır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin mutluluk seviyelerini en çok etkileyen şeylerin sosyal ilişkiler, çevresel faktörler, ders dışı etkinlikler, kişisel başarılar ve eğitim kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

Eren (2015) ise çalışmasında; TÜİK yaşam memnuniyeti anket verilerini kullanarak eğitim ve mutluluk arasındaki ilişkinin gelirden etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, 2008 krizinin de mutluluk üzerinde negatif etkisi olduğunu vurgulamıştır.

Tella vd. (2003), mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve zenginliğin, mutluluğun makroekonomik değişkenlerle ilişkili olduğunu saptamışlardır.

Requena (1995), mutluluk ve arkadaşlığı ele aldığı çalışmasında mutluluk ve arkadaşlık ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Gelir arttıkça mutluluğun da arttığını ileri sürmüştür.

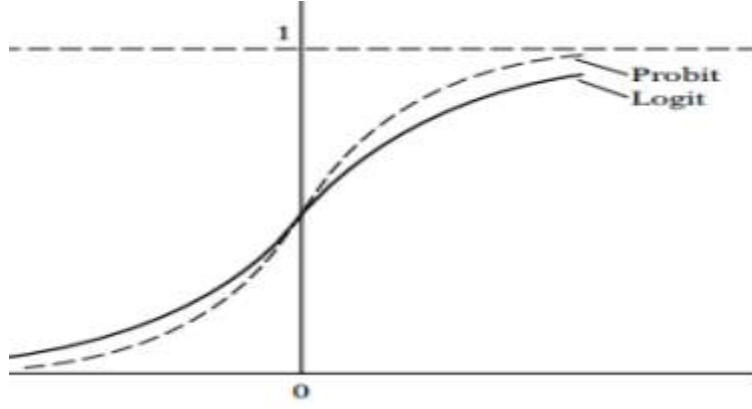
Kahyaoğlu (2008), mutluluğu etkileyen faktörleri sıralı probit yöntemi ile incelemiştir. Sonuç olarak, kadınların erkeklere oranla daha mutlu olduğunu, gelirin, sağlığın, refahın mutluluk üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

3. VERİ VE YÖNTEM

Anket soruları Chan vd. (2005) tarafından oluşturulan ölçekten yolla çıkılarak oluşturulmuştur. Çerçeve 2018-2019 eğitim öğretim yılı içinde Çukurova Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Toplamda 630 kişiye anket uygulanmış, eksik ve hatalı giriş nedeni ile 18'i iptal edilip 612 anket üzerinden araştırma tamamlanmıştır. Araştırmada kullanılacak olan veriler, rassal örnekleme yöntemi kullanılarak yapılan yüz yüze anketler aracılığı ile temin edilmiştir. Anket verilerinin değerlendirilmesinde; Statistics Package for the Social Sciences (SPSS 18.0) paket programı kullanılmıştır.

Anket 3 bölümden oluşmakta olup analizlerde kullanılan değişkenler aşağıdaki şekildedir. Demografik değişkenler: Yaş, cinsiyet, medeni durum. Ekonomik değişkenler: Aylık harcama düzeyi, ailenin aylık geliri, ulaşmak istenilen gelir, çalışma durumu. Ekonomik olmayan değişkenler: Sosyal ilişkiler, sosyal ve kültürel faktörler, dini eğilim, çalışma ortamından duyulan memnuniyet, çevre ile ilgili faktörler, sağlık ve kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, üniversiteden duyulan memnuniyet düzeyi, üniversitenin kültürel ve sosyal aktivitelerinin yeterliliği şeklindedir. Bağımlı değişken öğrencilerin mutluluk düzeyini ölçmekte olup, "Hayatınızı bir bütün olarak ele aldığınızda ne kadar mutlusunuz?" sorusuna verilen cevaplar ile belirlenmiştir. Cevaplar; Kesinlikle Katılmıyorum=1, Kesinlikle Katılıyorum=5 olmak üzere sıralı ve kategorik 5'li likert ölçeği ile tanımlanmıştır. Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin mutluluğu nasıl algıladıkları ve mutluluklarına etki eden en önemli faktörler farklı ekonometrik modeller denenerek belirlenmiştir.

Analizde bağımlı değişkenin tanımlanmasına bağlı olarak lojit ya da probit regresyon yöntemlerinden birinin seçilmesi uygundur. Lojit ve probit modeller nitel olarak benzer sonuçlar verse de, katsayıları doğrudan karşılaştırılmaz. Şekilden de görüldüğü gibi, iki model arasında pek bir fark olmamasına rağmen, lojit modelde p_i ; 0 veya 1'e probit modelden daha yavaş yaklaşır.

Şekil 1.1 Lojit ve Probit Model Kümülatif Dağılımları (Kaynak: Gujarati , 2005 , s.568)

Analizlerde logistik regresyon analizi kullanımı tercih edilmiştir. Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin niteliğine göre binary (ikili), multinominal ve sıralı lojistik regresyon olmak üzere 3 farklı grupta incelenmektedir. Araştırmada kullanılan bağımlı değişkenin cevap kategorileri arasında bir sıralı ve kategorik bir yapı olması nedeni ile sıralı lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Sıralı lojistik regresyon analizinde gözlenebilen aralıklı ve sıralı kategorilere sahip Y bağımlı değişkeni ardından gözlenemeyen ve sürekli bir değişkenin olduğu düşüncesine dayalı hesaplamalar yapılmaktadır. Bu değişken gizli değişken adını alır ve y^* ile gösterilir. y^* , X bağımsız değişkenleri aracılığı ile açıklanır ve aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$y^* = \beta_i \cdot X_i + u_i$$

y^* direkt olarak gözlemlenemeyen verileri temsil eden bir alternatiftir olup yorumlar doğrusal regresyon modeline benzer şekilde yapılmaktadır. Hata terimini ifade eden u_i ; 0 ortalamaya sahip ve simetrik olarak kabul edilir. Bağımlı değişken ile gizil değişken arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$y = 1 ; \text{ eğer } y^* \leq a_1$$

$$y = 2 ; \text{ eğer } a_1 \leq y^* \leq a_2$$

$$y = 3 ; \text{ eğer } a_2 \leq y^* \leq a_3$$

.....

$$y = J ; \text{ eğer } a_{j-1} \leq y^*$$

Bilinmeyen kesme noktaları a_j ile gösterilmektedir ve $(-\infty, \infty)$ aralığında değerler almaktadır. Bu kesme noktaları β_i ile birlikte tahmin edilir. Ayrıca bu noktalar arasında $0 < a_1 < a_2 < \dots < a_{j-1}$ şeklinde bir pozitif olma koşulu bulunmaktadır. Her zaman kategori sayısının bir eksiği kadar kesme noktası bulunur. Bu noktalar yardımı ile y bağımlı değişkenine ait çıkarsamalar yapılır.

Sıralı Lojistik Regresyon analizini uygulayabilmek için paralellik varsayımının sağlanması gerekmektedir. Bu varsayım bağımlı değişkene ait tüm alt kategorilerin birbirine paralellliğini uygunluğunu test eder. Bu varsayımın yerine gelmediği durumlarda değişik yaklaşımlar kullanılır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

- Bazı kategoriler az sayıda denek içeriyorsa, iki ya da daha fazla kategori birleştirilebilir.
- İkili sıralı lojistik analiz yapılabilir.
- Kısmi orantılı odds modeli kullanılabilir.
- Multinomial lojistik regresyon kullanılabilir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Ankete katılan Çukurova Üniversite’si öğrencilerinin demografik özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgileri-Frekans Dağılımı

Değişkenler	Tanım	Frekans (%)
Cinsiyet	Kadın	63.0
	Erkek	37.0
Sınıf	1.Sınıf	17.0
	2.Sınıf	42.5
	3.Sınıf	23.5
	4.Sınıf ve üzeri	16.8
Aylık Harcama Düzeyi	0-599 TL	40.8
	600-999 TL	33.9
	1000-1499 TL	15.0
	1500 ve üzeri	10.2

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ankete katılanların %63 ‘ünü kadınlar, %37 sini erkekler oluşturmaktadır. Birinci sınıfta okuyan öğrenciler verinin %17sini, ikinci sınıf öğrencileri %42.5’ini, üçüncü sınıf %23.5’ini, dördüncü sınıf ve üzerinde okuyan öğrenciler ise %16.8’lik kısmını oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin aylık harcama düzeylerine baktığımızda ise %40.8’i 0-599TL’arası, %33.9’u 600-999TL arası, %25.2’si ise 1000tl ve üzeri aylık harcama düzeyine sahiptir.

Tablo 2. Paralellik Varsayımı Testi Sonuçları

Model	-2LogLikelihood	Ki-Kare	sd	p
Sıfır Hipotezi	821.858			
Genel	789.999	31.859	22	.080

Lojit bağlantı fonksiyonu aracılığıyla elde edilen paralellik varsayımına uygunluk testine dair sonuçlar Tablo 2’deki gibidir.

H₀: Parametre tahminleri aynı kesme noktasından geçer.

H₁: Parametre tahminleri farklı kesme noktalarından geçer.

Bilindiği gibi, paralellik varsayımı gereği, parametrelerin tahmini değerlerinin bağımlı değişkenin tüm kategorileri için aynı kesme noktasından geçmeleri şartı bulunmaktadır.

Paralellik varsayım Tablo 3’de görüldüğü üzere Ki-kare ile test edilmiştir. p olasılığı 0.080 olup bu değer 0.05’ten büyük olduğu için H₀ hipotezi reddedilemez ve paralellik varsayımının sağlandığı ifade edilebilir.

Tablo 3. Ki-Kare Test Sonuçları

	Ki-Kare	sd	p
Pearson	890.039	844	.132
Deviance	732.184	844	.998

H₀:Model verilere uyum göstermektedir.

H₁:Model verilere uyum göstermemektedir.

Modelin uyum iyiliğinin incelenmesi konusunda Pearson ve sapma (deviance) ki-kare değerlerine bakılır. Tablo 3’te görüldüğü üzere, Pearson için ($p=0,132>0,05$) ve Deviance için ($p=0,998>0,05$) olduğundan H₀ hipotezi kabul edilir. Model uyum iyiliğinin sağlandığı görülür.

Tablo 4. Pseudo-R² Değerleri Aracılığıyla Uyum İyiliği Değerlerinin İncelenmesi

Cox ve Snell	.296
Nagelkerke	.348
McFadden	.185

Modelin uyum iyiliği Pseudo R² değeri ile de kontrol edilmiştir. R² değeri bağımlı değişkenin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıkladığını gösteren bir ölçüdür. R² değerleri Lojistik Regresyon için iyi bir ölçüt olmadığından dolayı bu tip analizlerde Pseudo R² değerlerine bakılır. Pseudo R² değerlerinin 0,20-0,40 arasında olması durumunda açıklama oranının yeterli olduğu söylenir (Şenel ve Alatl, 2014). Tablo 4’e göre, Cox ve Snell R² 0,296 ve Nagelkerke R² 0,348 bulunmuştur. Bu değerler 0.20-0.40 arasında olup yeterince uygun olarak kabul edilebilir.

Tablo 5’teki verilere göre 6 bağımsız değişkenden 2’sinin belirli kategoriler itibariyle anlamlı çıktığı görülmektedir. Bu iki değişken (eğlence hayatı ve zaman yönetimi) anlamlı bulunan kategorileri ile yorumlanacak, anlamsız bulunan diğer değişkenler ise yorumlanmayacaktır.

Eğlence Hayatı: Eğlence değişkeninin 5 alt kategorisi bulunmaktadır. Eğlence hayatına hiç katılmıyorum (=1), tamamen katılıyorum (=5) olmak üzere kodlanmıştır. Referans son kategori olan tamamen katılıyorum olarak seçilmiştir. Araştırma sonucunda üç alt kategori %5, bir alt kategori %10 önem düzeyinde olmak üzere mutluluk bağımlı değişkeni üzerinde anlamlı etkileri olduğu Tablo 5’den görülmektedir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Eğlence hayatına hiç katılmayan öğrencilerin (Eğlence hayatı=1) eğlence hayatına tamamen katılan (Eğlence hayatı=5) öğrencilere göre mutluluk düzeylerine bakıldığında (katsayı negatif olduğundan) mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğunu söyleyebiliriz. Eğlence hayatına hiç katılmayan öğrenci tamamen katılan öğrenciye göre mutluluk değişkeni üzerinde $\text{Exp}(-3.042)=0.05$ kat daha etkindir. Katsayı eksi olduğundan etki negatif yöndedir. Yani, eğlence hayatına katılmadığı için mutluluk düzeyi tamamen katılanlara göre daha düşüktür. Benzer şekilde diğer alt kategorilerde de aynı yorumlar yapılabilir. Katsayılara baktığımızda eğlence hayatına katılım derecesi arttıkça mutluluk düzeyinde de pozitif yönde bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5. Sıralı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	S.H.	p
Bağımlı değişken			
Mutluluk=1	-5,53	1,081	0
Mutluluk=2	-3,098	1,064	0,004
Bağımsız değişkenler			
Cinsiyet=0	-0,103	0,185	0,578
Cinsiyet=1	0 ^a	.	.
Yaş-kategori=1	-0,425	1,182	0,719
Yaş-kategori=2	-0,292	0,871	0,738
Yaş-kategori=3	0,008	0,866	0,993
Yaş-kategori=4	-0,492	0,874	0,573
Yaş-kategori=5	-1,659	1,019	0,103
Yaş-kategori=6	1,368	1,478	0,355
Yaş-kategori=7	0 ^a	.	.
Eğlence hayatı=1 (Hiç katılmıyorum)	-3,042	0,433	0.000
Eğlence hayatı=2	-2,15	0,343	0.000
Eğlence hayatı=3	-1,242	0,304	0.000
Eğlence hayatı=4	-0,532	0,305	0,081
Eğlence hayatı=5 (Tamamen katılıyorum)	0 ^a	.	.
Zaman yönetimi=1 (Hiç katılmıyorum)	-2,258	0,538	0.000
Zaman yönetimi=2	-1,829	0,478	0.000
Zaman yönetimi=3	-1,35	0,419	0,001

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Zaman yönetimi=4	-0,723	0,42	0,085
Zaman yönetimi=5 (Tamamen katılıyorum)	0 ^a	.	.
Bina tesisleri=1	0,172	0,479	0,719
Bina tesisleri=2	-0,636	0,42	0,13
Bina tesisleri=3	-0,289	0,38	0,446
Bina tesisleri=4	0,295	0,388	0,447
Bina tesisleri=5	0 ^a	.	.
Çalışma ortamından memnuniyet=1	-0,452	0,451	0,316
Çalışma ortamından memnuniyet =2	-0,435	0,431	0,312
Çalışma ortamından memnuniyet =3	-0,336	0,445	0,451
Çalışma ortamından memnuniyet =4	0 ^a	.	.

Zaman Yönetimi: Zaman yönetimi değişkeninin 5 alt kategorisi bulunmaktadır. Öğrenciler ‘Zaman yönetiminde oldukça başarılıyım’ sorusuna; Hiç katılmıyorum (=1), Tamamen katılıyorum (=5) olmak üzere 5 alt kategoride cevap vermişlerdir. Analiz sonrası üç alt kategorinin %5, bir alt kategorinin ise %10 önem düzeyinde, mutluluk bağımlı değişkeni üzerinde anlamlı etkileri olduğu saptanmıştır. Zaman yönetiminde başarısız olan öğrencinin (Zaman yönetimi=1) zaman yönetiminde çok başarılı olan öğrencilere göre (Zaman yönetimi=5) mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Zaman yönetiminde başarısız olan öğrenci tamamen başarılı olan öğrenciye göre mutluluk değişkeni üzerinde $\text{Exp}(-2.258)=6.13$ kat daha etkindir. Katsayı eksi olduğundan etki negatif yöndedir. Yani zaman yönetiminde başarılı olamayan öğrenci için mutluluk düzeyi, başarılı olan öğrencilere göre daha düşüktür. Benzer şekilde diğer alt kategorilerde de aynı yorumlar yapılabilir. Katsayılarla baktığımızda zaman yönetiminde başarı arttıkça mutluluk düzeyinde de pozitif yönde bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

6.SONUÇ VE YORUMLAR

İnsanlığın varoluşundan bu yana mutluluk kavramı araştırmacılar tarafından hep bir odak noktası olmuştur. Bireyler hem bireysel açıdan hem de toplumsal açıdan mutluluğa ulaşmanın yollarını aramışlardır. Ancak, mutluluğa ulaşmanın kesin ve nihai bir sonucuna ulaşılamamıştır. Bireylerin yaşam şartları, kişisel özellikler, çevresel faktörlerin farklılığı göz önüne alınacak olursa mutluluğa dair farklı tanımlamalar yapılabilir. Dünya’da ve Türkiye’de de bu kavram üzerinde hala önemle durulmaktadır. Çukurova Üniversite’sinde yapılan mutluluk araştırması anketine ait verilerin sıralı lojistik regresyon analizi aracılığıyla öğrencilerin mutluluk düzeyleri araştırılmıştır. Yaş ve cinsiyet değişkenlerinin mutluluk bağımlı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Yani, yaşın ve cinsiyetin mutluluğu belirlemede bir ölçüt olmadığı görülmektedir. Zaman yönetimi değişkenine gelince; Chan vd. (2005) yaptıkları çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da üniversite öğrencisinin zaman yönetimi konusunda başarılı olmasının mutluluk düzeyini

arttırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, öğrencilerin eğlence hayatlarının mutluluk düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Yani bireyin eğlence hayatına katılım düzeyi arttıkça mutluluk düzeyinde de pozitif yönde bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma ortamından duyulan memnuniyet ve üniversite binaları spor tesislerinin şartlarının iyi olmasının ise mutluluk bağımlı değişkeni üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin mutluluk düzeyini belirleyen sosyal, ekonomik bileşenlerin ortaya çıkarılması ile memnuniyet düzeyinin arttırıcı sürdürülebilir bir eğitim öğretim modeli oluşturabilir. Öğrenciler tarafından talep edilen ve yapılması mümkün olan eksikliklerinin tamamlanması mutluluk seviyesini arttıracak başarıyı da beraberinde getirecektir. Eksiklerin belirlenip, çözüm önerileri sunumu gençlerimizin ve dolayısıyla ülke geleceği için de önemlidir.

KAYNAKÇA

- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (1976). *Social Indicators of Well-Being* (Plenum Press, New York).
- Chan, G., Miller, P. W., & Tcha, M. (2005). Happiness in university education. *International Review of Economics Education*, 4(1), 20-45.
- Csikszentmihalyi, M., & Hunter, J. (2003). Happiness in everyday life: The uses of experience sampling. *Journal of happiness studies*, 4(2), 185-199.
- Diener, E., Diener, M., & Diener, C. (2009). Factors predicting the subjective well-being of nations. In *Culture and well-being* (pp. 43-70). Springer, Dordrecht.
- Eren, K. (2015). Subjective Well-Being and the Determinants of Happiness in Turkey: 2004–2013 Period. *Istanbul: Retrieved from Ulusal Tez Merkezi (10076385)*.
- Frisch, M. B. (2005). *Quality of life therapy: Applying a life satisfaction approach to positive psychology and cognitive therapy*. John Wiley & Sons.
- Kahyaoğlu, O. (2008). *Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini etkileyen değişkenler ile ekonometrik uygulama: Türkiye örneği* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Lu, L., & Shih, J. B. (1997). Sources of happiness: A qualitative approach. *The Journal of Social Psychology*, 137(2), 181-187.
- Mangeloja, E., & Hirvonen, T. (2007). What makes university students happy?. *International Review of Economics Education*, 6(2), 27-41.
- Requena, F.: 1995, Friendship and subjective well-being in Spain: A crossnational comparison with the United States, *Social Indicators Research* 35, pp. 271–288.
- Şenel, S., Alatlı, B. (2014). Lojistik Regresyon Analizinin Kullanıldığı Makaleler Üzerine Bir İnceleme, *Dergi Park, Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, C. 5, S. 1.
- Tella, R. D., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. (2003). The macroeconomics of happiness. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 809-827.

GELİR DAĞILIMI VE KÜLTÜREL FAALİYET HARCAMALARI İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

INCOME DISTRIBUTION AND CULTURAL ACTIVITY EXPENDITURE
RELATIONSHIP: TURKEY SAMPLE

Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER

Çukurova Üniversitesi

Ceren BÖRÜBAN

Çukurova Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Sosyal dışlanma, toplumun belli bir kesiminin sosyal, ekonomik ve politik alanlarda katılım gösterememesi olarak tanımlanabilir. Bireylerin işsizlik, yoksulluk vb. nedenlerle kültürel faaliyetlerden yararlanamamaları bir tür sosyal dışlanma olarak görülebilir. Sosyal dışlanma nedeniyle bireyler, yaygın geleneksel kültüre hapsolmuş ve yeniliklerden uzak bir yaşam sürebilmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel hakların dağılımında da adaletsizlik doğurmaktadır. Gelirin adaletsiz dağılımı, yoksulların kültürel ve entelektüel alanlardan dışlanması anlamına gelmektedir. Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisinde sevgi, kabul görme, ait olma gibi fizyolojik olmayan ihtiyaçlar da bulunmaktadır. Sosyal gruplar, organizasyonlar, aile ve arkadaşlık bağları bireylerin sosyal ihtiyaçlarını gidermelerinde ve dışlanmışlık duygularının azalmasına yardımcı olmaktadır. Bazı kültürel ve entelektüel faaliyetlere katılma bireylerde özgüven ve saygı görme ihtiyacının tatminine yol açmakta ve dışlanma hissini azaltmaktadır. Diğer taraftan, birçok kültürel, sosyal ve entelektüel etkinlik gelir dağılımından az pay alan düşük eğitimli toplum kesimleri için erişilemez olmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, gelir dağılımındaki heterojen dağılım başka olanakların dağılımında da olumsuzluklar yaratmakta ve dezavantajlı toplum kesimlerinde dışlanma duygusuna neden olmaktadır. Gelir dağılımından düşük pay alan yoksullar, işsizler, engelli bireyler vb. gibi toplum kesimleri sosyal, kültürel, sanatsal, entelektüel olanaklarından yoksun kalmakta ve kısıtlı bir yaşam sürmek zorunda kalmaktadır. Türkiye'nin çeşitli coğrafi bölgeleri gelir dağılımı, konusunda farklılık göstermektedir. Gelir dağılımı eşitliği konusunda coğrafi bölge farklılıklarının, sosyal ve kültürel hayata katılım üzerinde de farklılık getireceğini beklemek doğaldır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki farklı coğrafi bölgeleri için gelir dağılımı eşitliği ve kültürel faaliyetlere katılım ilişkisini araştırmaktır. Kültürel faaliyet göstergesi olarak tiyatro temsil sayısının bölge nüfusuna oranı ve gelir dağılımı eşitliği göstergesi için ise Gini katsayısı seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gini katsayısı, gelir dağılımı, kültürel faaliyet

ABSTRACT

Social isolation can be defined, as a specific society section's not participating in social, economic and political fields. Peoples' inability to utilize cultural activities due to unemployment, poverty etc. can be seen as social isolation. Due to social isolation individuals may live a life boxed in common conventional culture and away from newness. Injustice in income distribution cause injustice in basic rights such as education, health and security. Unfair distribution of income mean the poor's isolation from cultural and intellectual fields. In Maslow's need hierarchy, some non physiological needs such as love, acceptance, belonging exist. Social groups, organizations, family and friend links help individuals to meet social needs and decrease the feeling of isolation. Participation in some cultural and intellectual activities lead satisfaction of need of self-confidence and respect and decrease the feeling of isolation. Nevertheless, some cultural and intellectual activities are out of reach for low educated society sections which take little part from income distribution. As mentioned earlier, injustice in income distribution create injustice in other facilities' distribution and create isolation feeling in disadvantaged society parts. The society parts such as the poor, the unemployed, the disabled individuals, lack social, cultural, artistic, intellectual facilities and have to live a restricted life. Various geographical regions of Turkey differentiate in income distribution. It is natural to think that differences of geographical regions in income distribution bring differences in participation in social and cultural life. In this study, it is tried to research income distribution equality and participation in cultural activities. As a cultural activity indicator, the ratio of theater performance number to region population and as income distribution equality indicator Gini coefficient are selected.

Keywords: Gini coefficient, income distribution, cultural activity

1.GİRİŞ

Halaç ve Kuştepe (2004), Türkiye için bölgesel, fonksiyonel ve sektörel gelir dağılımına değinmiş ve çözüm önerileri sunmuştur.

Filiztekin ve Çelik (2010), Türkiye'deki bölgesel gelir dağılımının üretim faktörlerine göre kırılımına değinerek ve Gini katsayısının yıllar içinde gelişimine yer vermiştir.

Polat-Kanyılmaz (2010), öğretmenlerin gelirlerinden hangi oranda sosyo-kültürel faaliyetler için bütçe ayırdıklarını araştırdığı çalışmada, öğretmenlerin çok nadir sosyo-kültürel faaliyetlere katıldıkları bulgusuna ulaşmıştır.

Aydın (2012), meslek, bölge, cinsiyet ve yaş grubuna göre gelir dağılımı kırılım bilgilerine yer vermiştir.

Kaypak (2013), kırdan kente göç olgusunun yarattığı yoksulluk ve yoksunluk konularına değinmiştir.

Karataş ve İslamoğlu (2016), Mardin ili için sosyal dışlanma olgusunu incelemiş ve gelir düzeyi arttıkça sosyal dışlanmanın azalacağı sonucuna ulaşmıştır.

Gelir dağılımı ile ilgili geçmiş çalışmalarda daha çok gelir dağılımının Türkiye ekonomisi için durumuna değinilmiş ve gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisine değinilmiştir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucu olan sosyo-kültürel eşitsizlik ile ilgili araştırmalara ilişkin yoğunluğu oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin çeşitli coğrafi bölgeleri için gelir dağılımı eşitliği ve kültürel faaliyetlere katılım ilişkisini araştırmaktır. Kültürel faaliyet göstergesi olarak tiyatro temsil sayısının bölge nüfusuna oranı ve gelir dağılımı eşitliği göstergesi için ise Gini katsayısı seçilmiştir.

Yoksulluk, en basit şekilde, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak tanımlanabilir. Yoksulluğu doğuran nedenlerden biri gelir dağılımındaki dengesizliktir. Gelir dağılımının ölçümünde en yaygın kullanılan ölçütlerden biri Gini katsayısının hesaplanmasıdır. Gini katsayısı; gelir dağılımı eşitsizliği ölçütüdür ve bir ülkedeki milli gelirin dağılımın eşit olup olmadığını ölçer. Gini katsayısı sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitliğe işaret ederken, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmalar olduğu anlamına gelmektedir. 2017 yılı için Türkiye'nin Gini katsayısı 0,4 olarak ölçülmüştür. Gini katsayısı ülke genelinde hesaplanabileceği gibi coğrafi bölgeler ve ekonomik sektörler bazında da hesaplanabilmektedir.

Gelir dağılımında eşitsizliğin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Yatırımların coğrafi bölge bazında eşit dağılmaması, bölgeler arası dengesiz gelişme sorununu da beraberinde getirmektedir. Kırdan kente göç sonucu kente sonradan gelenlerin düşük ücretli kayıt dışı işlerde çalışmaları yine bölgeler arası dengesizlik yaratmaktadır.

Gelir adaletsizliği sonucu kimi bireyler, işsizlik, yoksulluk vb. nedenlerle kültürel faaliyetlerden yararlanamamakta, böylelikle bir tür sosyal dışlanma yaşayabilmektedir. Sosyal dışlanma nedeniyle bireyler, yaygın geleneksel kültüre hapsolarak, yeniliklerden uzak bir yaşam sürme yolunu seçebilmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlik, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel hakların dağılımında da dengesizlikler doğurmaktadır. Ekonomik anlamda zayıf koşullarda olanlar belli hizmet ve olanaklardan orta-üst düzey gelirli kadar yararlanamamakta ve bu durum dışlanmışlık duygusu yaratmaktadır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde sevgi, kabul görme, ait olma gibi fizyolojik olmayan ihtiyaçlar da bulunmaktadır. Sosyal gruplar, organizasyonlar, aile ve arkadaşlık bağları bireylerin sosyal ihtiyaçlarını gidermeye ve dışlanmışlık duygusunu azaltmaya yardımcı olmaktadır. Bazı kültürel ve entelektüel faaliyetlere katılma bireylerde özgüven ve saygı görme ihtiyacının tatminine yol açmakta ve dışlanma hissini azaltmaktadır. Kırdan kente göçün başladığı 1950'lerde kente yeni göçenlerin gecekondularda hemşerilik dayanışması içinde sosyalleşme ve aidiyet duygusu ihtiyaçlarını tatmin ettiği söylenebilir. Son yıllarda, kentsel dönüşüm nedeniyle gecekondular yapılaşmasına göz yumulmaması, kente yeni göçenlerin kira maliyetine katlanamamaları, gecekondular yapısının eskisi gibi sürdürülememesi sonucu hemşerilik ilişkilerinden yeterince yararlanamamalarına neden olmaktadır. Bu durum, yoksulların kent hayatının olanaklarından yararlanacak maddi imkândan yoksun olmalarına ve manevi olarak dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır.

Kentin bir yüzünde alabildiğine refah içerisinde yaşayanlar, diğer yüzünde büyük bir bölümü işsiz, çocuklarının oynayacak oyun alanı bile olmayan, eğitim olanakları sınırlı, sinema ve tiyatro gibi kavramlara yabancı olanlar bulunmaktadır (Kaypak'ın (Erkan, 2000: 18-19'da belirttiği üzere)).

Diğer taraftan, birçok kültürel, sosyal ve entelektüel etkinlik, gelir dağılımından az pay alan düşük eğitimli toplum kesimleri için erişilmez olmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, gelir dağılımında adaletsizlik başka olanakların dağılımında da adaletsiz yaratmakta ve dezavantajlı toplum kesimlerinde dışlanma duygusuna neden olmaktadır. Gelir dağılımından düşük pay alan yoksullar, işsizler, engelli bireyler vb. gibi toplum kesimleri sosyal, kültürel, sanatsal, entelektüel olanaklardan yoksun kalmakta ve kısıtlı bir yaşam sürmek zorunda kalmaktadır. Türkiye'nin çeşitli coğrafi bölgeleri gelir dağılımı, konusunda farklılık göstermektedir. Gelir dağılımı eşitliği konusunda coğrafi bölge farklılıklarının, sosyal ve kültürel hayata katılım üzerinde de farklılık getireceğini beklemek doğaldır. Bu doğrultuda, çalışmada, Türkiye'nin çeşitli coğrafi bölgeleri için gelir dağılımı eşitliği ve kültürel faaliyetlere katılım ilişkisini araştırmak amaçlanmıştır. Kültürel faaliyet göstergesi olarak tiyatro temsil sayısının bölge nüfusuna oranı ve gelir dağılımı eşitliği göstergesi için ise Gini katsayısı seçilmiştir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın örnek hacmini TÜİK istatistiki bölge sınıflandırmasına göre bölgeler oluşturmaktadır. TÜİK, Türkiye'yi, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu olarak 12 istatistiki bölgeye ayırmaktadır. Çalışma 2017 yılı 12 istatistiki bölge için gerçekleştirilmiştir. Gelirin eşit dağılıp dağılmadığını ölçmek için Gini katsayısı, kültürel faaliyete ilgiyi ölçmek için ise tiyatro temsil sayısı/bölge nüfusu değişkenleri seçilmiştir. Veri setini oluşturan gözlem sayısı küçük olduğu için parametrik olmayan istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Gini katsayısı ve kişi başı tiyatro temsil sayısı

arasındaki korelasyonu ölçmek için Kendall'in Tau'su hesaplanmıştır. Ayrıca, Gini katsayısı Türkiye ortalamasının üzerinde olanlar üst, altında olanlar alt olarak gruplandırılarak bir yapay süreksiz değişken oluşturulmuş ve bu değişken bağımsız değişken alınarak Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

3.BULGULAR

Gini katsayısı ve kişi başı tiyatro temsil sayısı arasındaki Kendall'in Tau'su korelasyonu 0,515 olarak hesaplanmış olup %5 düzeyinde anlamlıdır. Bu durum, Gini katsayısı ve kişi başı tiyatro temsil sayısı arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Gini katsayısının en yüksek hesaplandığı bölgeler, İstanbul ve Batı Marmara bölgeleridir, bunları Akdeniz ve Ege bölgeleri izlemektedir. Elde edilen bulgular Tablo1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Bölgelerin Gini Katsayısına Göre Sıralanması

Bölge	Gini Katsayısı
İstanbul	0,430
Batı Marmara	0,402
Akdeniz	0,388
Ege	0,387
Batı Anadolu	0,374
Doğu Marmara	0,361
Batı Karadeniz	0,359
Orta Anadolu	0,358
Ortadoğu Anadolu	0,352
Güneydoğu Anadolu	0,347
Doğu Karadeniz	0,342
Kuzey Doğu Anadolu	0,334

Benzer şekilde tiyatro temsil sayısına göre istatistiki bölgelere ilişkin katsayılar Tablo2'de verilmekte olup ilk sıralarda İstanbul ve Batı Anadolu bölgeleri yer almaktadır.

Tablo 2: Bölgelerin Temsil Sayısına Göre Sıralanması

Bölge	Tiyatro Temsil Sayısı
İstanbul	0,000876825
Batı Anadolu	0,000687132
Doğu Marmara	0,000361680
Doğu Karadeniz	0,000337964
Akdeniz	0,000286782
Ege	0,000265506
Batı Marmara	0,000259447
Batı Karadeniz	0,000171834
Orta Anadolu	0,000169707
Ortadoğu Anadolu	0,000157723
Kuzey Doğu Anadolu	0,000087700
Güneydoğu Anadolu	0,000057800

2017 yılı Türkiye ekonomisi için Gini Katsayısı 0,4 olarak hesaplanmıştır. Gini katsayısı 0,4'ün üzerinde olan üst, 0,4'ün altında olan alt olarak sınıflandırılarak kategorik Gini değişkeni oluşturulmuştur. Kategorik Gini değişkeninin kişi başı tiyatro temsil sayısına göre farklılık gösterip göstermediği Mann Whitney U testi ile araştırılmıştır. Mann Whitney U testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'de yer verilmiştir.

Tablo 3: Mann Whitney U Testi

	Tiyatro Temsil Sayısı
Mann-Whitney U	5,000
Wilcoxon W	60,000
Z	-1,074
Asimtotik Anlamlılık	0,283

Mann Whitney U test istatistiğine ilişkin p değeri $> 0,05$ olarak hesaplanmış olup gelir dağılımına göre kişi başı temsil sayısının farklılık göstermediğini ileri süren boş hipotez reddedilemez.

İstanbul, Batı Anadolu ve Doğu Marmara bölgeleri kişi başı milli gelirden ilk üçte yer almaktadır. Ortadoğu Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise kişi başı milli gelirden son sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla, gelir dağılımında daha az eşitsizlik barındırmakla birlikte Ortadoğu, Kuzey Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri en

yoksul bölgelerdir. Yoksulluk ve tiyatro temsil sayısı ilişkisi söz konusu olunca, gelir dağılımı adaletinden çok kişi başı milli gelirin belirleyici olduğu söylenebilir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır (Kuştepe, Halaç, 2004, s.155). Bu nedenle, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin bunlara neden olan gerekçelerle birlikte ele alınması gerekmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyo-kültürel eşitsizliği de beraberinde getirmektedir.

Gelir, eğitim ve yaşam kalitesindeki adaletsizlikler sonucu kentsel yapı içinde dışlanmış hisseden yoksullar bulunmaktadır. Yoksulluğun kaynaklarından biri olan gelir dağılımı adaletsizliği giderilmeli, sosyo-ekonomik kalkınma planları oluşturulmalıdır. Yoksul ve eğitimsiz kitlelere kentlilik bilinci aşılanmalıdır. Sosyo-kültürel alanlara katılımın, eğitim düzeyi, kişi başı milli gelir, sanatsal tesislerin sayısı gibi göstergeler ile ilişkilendirilmesi getirilebilecek öneriler arasındadır.

KAYNAKLAR

Aydın(2012). Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri. Çalışma ve Toplum, 1, 147-166

Filiztekin, A., Çelik, M.A., (2010).Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği. Megaron, 5(3), 116-127

Karataşoğlu, S., İslamoğlu, E. (2016). Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Çalışma İlişkileri Dergisi, 7(1), 12-41

Kuştepe, Y., Halaç, U. (2004). Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,6(4), 144-160

Polat Kanyılmaz, E. (2010, Eylül). Çalışanların bütçelerinde sosyo-kültürel harcamaların yeri: Çanakkale’de öğretmenler üzerine bir araştırma. Uluslararası Ekonomi Konferansı, 1-3 Eylül 2010, Girne, KKTC

Şafak, K. (2013, Nisan). Yoksulluğun değişen yüzü: Kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanma. Sosyal Haklar Konferansı, 4-5 Nisan 2013, Ankara, Türkiye

**ÜRETİM FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

ASSESSMENT OF PRODUCTION ACTIVITIES IN CONTEXT OF SUSTAINABILITY

Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER

Çukurova Üniversitesi

Ceren BÖRÜBAN

Çukurova Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Dünya nüfusu arttıkça, tüketim ve üretim faaliyetleri artış göstermektedir. Artan nüfus, tarım ve sanayide üretim artışı gerektirmektedir. Endüstriyel üretimde gerekli olan fosil yakıt kullanımı ve tarımsal verim artışı için kimyasalların kullanımı çevresel kalitenin düşmesine yol açmaktadır. Endüstriyel üretim, yalnızca fosil enerji kullanması ile değil kentsel nüfusta artışa neden olması yoluyla da çevresel kaliteyi düşürmektedir. Endüstrileşen ekonomi, kentsel nüfus artışı ve kitlesel üretim nedeniyle de çevreye zarar vermektedir. Hızlı büyüme uğruna doğal kaynakların tahrip edilmesi 1960'lara dek sürmüş daha sonra çevre kirliliği uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Günümüzde, insanlar, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, sera gazı emisyonları, bio çeşitliliğin azalması gibi çevresel olumsuzluklarla karşı karşıyadır. Dünya kamuoyu, emisyon azaltıcı anlaşmalarla (Kyoto Protokolü, Paris anlaşması vb.) çevre koruma hedefleri belirlemektedir. Ne yazık ki, bu hedefler, bazı ülkeler için, iktisadi ve politik hedefler ile çelişebilmekte ve bu nedenle anlaşmaların gerektirdiği emisyon azaltım hedeflerine ulaşamamaktadır. Bununla birlikte, doğayı kısa vadeli ekonomik büyüme için sınırsız üretim kaynağı ve çevre kirliliğini büyüme için katlanılması gereken bir bedel olarak gören paradigma yavaş yavaş terkedilmektedir. Doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilirlik dikkate alınmalıdır. Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğinden feragat etmeden günümüz insanının ihtiyaçlarının giderilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirlik bağlamında, çevre kirliliği ile mücadele için çeşitli öneriler getirilmektedir. Üretim faaliyetlerinin çevresel kirlilik yaratmasını engellemek için üretimin kısıtlanması, alternatif enerji kaynaklarının kullanılması veya belli bir gelişmişlik düzeyine kadar kirlilik pahasına ekonomik büyümenin sürdürülmesi gibi öneriler literatürde kabul görmektedir. Tüm bu önerilerin başta büyüme ve istihdam gibi ekonomik büyüklükler üzerinde olumsuz etkisi olabileceği unutulmamalıdır. Bu çalışmada, tarımsal ve endüstriyel üretimin çevre üzerindeki etkileri değerlendirilmiş ve literatürde yer alan çözüm önerilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, endüstri, fosil yakıt

ABSTRACT

As world population increases, consumption and production activities increase. Increasing population necessitates increase in agriculture and industry. Fossil fossil usage which is necessary in industrial production and chemical usage for agricultural productivity increase lead environmental quality to decrease. Industrial production cause environmental quality to decrease not only by fossil energy usage but also by causing urban population to increase. Industrilized economy harm environment because of urban population increase and mass production. Destruction of natural resources in expense of rapid growth continued till 1960's, then environmental pollution attracted attention of world public opinion. At the present day, people are faced with environmental problems such as global warming, depletion of ozone layer, greenhouse emissions, decrease in bio diversity. World public opinion determine environment protection targets with emission decreasing contracts (Kyoto Protokol, Paris Agreement etc.). Unfortunatley, these targets, for some countries, may conflict with managers' economic and political targets and therefore emission decrease targets which are required within agreements can not be reached. Nevertheless, paradigm which sees nature an infinite source of production for short term economic growth and consider environmental pollution a price to be paid for growth has been gradually left. Sustainability must be considered in using of natural resources. Sustainability is defined as meeting need of today's person without foregoing coming generations' ability to meet needs. In context of sustainability, various suggestions are made for fighting aganist environmental pollution. In literature, suggestions like restricting production activities for preventing them to create environmental pollution, using of alternative energy resources or continuing of economic growth to some development level are accepted. It must not be forgotten that all these suggestions may have negative effect on economic magnitudes. In this study, the effects of agricultural and industrial production on environment are assessed and solutions are mentioned which took place in literature.

Keywords: Sustainability, industry, fossil fuel

1.GİRİŞ

Dünya nüfusu arttıkça, tüketim ve üretim faaliyetleri artış göstermektedir. Artan nüfus, tarım ve sanayide üretim artışı gerektirmektedir. Hızlı büyüme uğruna doğal kaynakların tahrip edilmesi 1960'lara dek sürmüş daha sonra çevre kirliliği uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Günümüzde, insanlar, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, sera gazı emisyonları, bio çeşitliliğin azalması gibi çevresel olumsuzluklarla karşı karşıyadır. Dünya kamuoyu, Kyoto Protokolü, Paris anlaşması vb. emisyon azaltıcı anlaşmalarla çevre koruma hedefleri belirlemektedir. Ne yazık ki, bu hedefler, bazı ülkeler için, iktisadi ve politik hedefler ile çelişebilmekte ve bu nedenle anlaşmaların gerektirdiği emisyon azaltım hedeflerine ulaşamamaktadır. Bununla birlikte, doğayı kısa vadeli ekonomik büyüme uğruna feda etme anlayışı yavaş yavaş terk edilmektedir.

Son yıllarda dünyada olan iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, buzulların erimesi, fırtınalar ve doğal bitki örtüsünün değişim göstermesi uluslararası alanda birçok ülkenin beraber hareket etmesini sağlamış, çevreyi tehdit eden bu tarz durumlar uluslararası sorun olarak sayılmaktan çok küresel sorunlar olarak kabul edilmiştir (Baykal & Baykal, 2008, s.2)

Çevre kirliliğinin bir kısmı antropojenik yani insan kaynaklı faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Dünya nüfusu artan bir trende sahiptir ve artan nüfusun ihtiyaçlarını giderme çabası tarımsal ve endüstriyel üretimde artışa neden olmuştur. Üretim faaliyetlerinin kirlilik yaratıcı etkisi ve sürdürülebilirlik, son dönemlerde, araştırmacıların ilgisini çeken bir konudur. Aşağıda bu araştırmalardan belli başlılarına yer verilmiştir:

Baykal & Baykal (2008), çevre tahribatı ile ilgili bilgi vermiş ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çözüm önerileri getirmiştir.

Sönmez, Kaplan & Sönmez (2008), gübrelemenin toprak ve su kirleticisi etkisinden söz ederek bu durumu azaltmak için çözüm önerilerine yer vermiştir.

Görgülü, Darcan & Göncü (2009), hayvansal tarım ve küresel ısınma arasındaki etkileşime değinerek kirlilik azaltmaya yönelik önerilerde bulunmuştur.

Özmehmet (2012), sürdürülebilirlik kavramı, çevre kirliliği konferansları konularında bilgi vermiştir.

Tıraş (2012), sürdürülebilir kalkınma açısından çevre ve ekonomi ilişkisini tarihsel süreciyle birlikte ele almış sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin önerilerde bulunmuştur.

Koyuncu ve Akgün (2018), çiftlik hayvanlarının ve hayvancılık faaliyetlerinin kirlilik yaratıcı etkisinden söz etmiştir.

2.ÜRETİM FAALİYETLERİNİN ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.1 Endüstriyel Üretim Faaliyetlerinin Çevre Üzerindeki Etkisi

Endüstriyel faaliyetler çevre üzerinde zararlı etkilere sahiptir. Bu etkilerden bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Endüstriyel süreçlerde kullanılan dizel yakıt, depolardan gerçekleşen sızıntı, ve endüstriyel gelişmenin bir sonucu olan kentlerde evde enerji kullanımı nedeniyle uçucu organik bileşik salımına neden olmaktadır.
- Birçok endüstriyel üretim süreci, küresel ısınmada büyük paya sahip karbondioksit gazının salımına neden olmaktadır.
- Endüstriyel faaliyetler sırasında kömür, benzin ve doğal gazın taşınması metan gazının açığa çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, endüstrileşmenin yarattığı kentsel nüfus artışı, kentsel atıklar nedeniyle metan emisyonuna neden olmaktadır.
- Endüstrileşmenin bir sonucu olan kentleşme motorlu araç kullanımında artışa neden olmakta ve dizel motorlu araçlar atmosfere nitrojen oksit salımı gerçekleşmektedir.

2.2 Tarımsal Üretim Faaliyetlerinin Çevre Üzerindeki Etkisi

Endüstriyel üretimin yanı sıra tarımsal üretim de teknolojik ve kimyasal uygulamalar sonucu kirlilik doğurmaktadır. Gerek bitkisel gerek hayvansal tarım kirlilik yaratmaktadır. Bu etkilerden bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Hayvansal üretimde, hayvanların enterik fermentasyonu sera gazı salımına neden olmaktadır.
- Tarımsal alan elde etmek için ormanların tahrip edilmesi de karbon dioksit emisyonunu arttırarak çevre kalitesini bozmaktadır.
- Tarımsal atıkların yakılması uçucu organik bileşik emisyonuna neden olmaktadır.
- Tarımsal faaliyetler pestisit ve azotlu gübre kullanımı nedeniyle su kirliliği yaratmaktadır.

- Tarımsal faaliyetler, hayvan artığı ve bazı gübre türlerinin kullanımı nedeniyle nitrojen oksit grubu gazların emisyonuna yol açar.
- Hayvansal ürünlerin taşınması, gübre ve hayvan yeminin üretimi sırasında karbondioksit salınır.

3.SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Artan nüfusun gıda, barınma, ısınma vb ihtiyaçlarının karşılanması çabası endüstriyel ve tarımsal üretimde artışla sonuçlanmaktadır.

21. yüzyıl ortalarına kadar dünya nüfusunun ikiye katlanacağı ve 2050 yılına kadar enerji kullanımının önemli miktarda artacağı beklenmektedir. Buna paralel olarak sera etkisine bağlı çevresel tükenme, eğer gerekli önlemler alınmazsa artış gösterecektir. Kısa vadede, hal-i hazırda yaşayan nüfusun ihtiyaçlarını gidermek için çevre kalitesini hiçe sayarak üretim yapmak uzun vadede ekolojik sistem için geri dönülemez zararlara neden olacaktır. Doğa, sadece şu anda yaşayan nüfusun ihtiyaçlarını giderecek sınırsız bir üretim kaynağı olarak görülmemelidir.

Sera gazı emisyonları, küresel ısınma, deniz ve hava kirliliği gibi zararlı etkilere neden olmaktadır. Bu durum, kuşaklar arası adil kaynak kullanımı önünde bir engeldir. Eğer, sürdürülebilirlik dikkate alınmazsa, üretim kaynağı olarak doğa sadece şu anda yaşamakta olan nesil tarafından kullanılabilir. Sürdürülebilirlik, kalkınma uğruna ekolojik sistemin zarar görmediği, gelecek kuşakların çıkarlarının gözetildiği, evrendeki canlı ve canlı sistemlerinin korunmasının ekonomik çözümlerde dikkate alındığı bir paradigma olarak tanımlanabilir. Kaynakların günümüz ihtiyaçlarına yetmesini sağlarken gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama hakkına saygılı sürdürülebilir kalkınma programı uygulamak önemlidir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatürde sürdürülebilirlik konusunda getirilen öneriler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Yenilenebilir Enerji Kullanımı ve Çevre Dostu Üretim Yatırımları:

Yenilenebilir enerji bazı ekonomistlerce kirlilik için bir çözüm olarak tanıtılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları doğal süreçler tarafından üretilir ve tüketim hızından daha hızlı kendini yeniler. Fosil yakıt kadar kirlilik yaratmayan yenilenebilir enerji kaynakları, uygun altyapı yatırımları gerektirir ve bu yatırımların ekonomik sonuçları

değerlendirilmelidir. Rüzgar ve güneş enerjisi gibi bazı yenilenebilir enerji kaynakları coğrafik koşullara bağlıdır ve her ülke için uygun değildir.

Fosil yakıtların tercih edilmesi kaynak bolluğundan dolayı ekonomik etkinlik nedeniyle olabilmektedir. Çin ve Hindistan gibi bazı ülkeler kömür yatağı zenginliği nedeniyle bir sera gazı kaynağı olan kömürü üretimde temiz enerjiye tercih etmektedir. Bu ülkelerin çevresel sürdürülebilirlik uğruna, en azından kısa dönemde, fosil yakıttan vazgeçmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Bazı üretim faaliyetlerinde, üretim süreç ve teknolojisinde değişiklik yapmak emisyon azaltımı sağlayabilir. Temiz üretim sürecine yönelik inovasyon çalışmaları ile üretim sonucu emisyon azaltılabilir. Yüksek maliyetli inovasyon ve ARGE girişimlerinin ekonomiye maliyetler yükleyebileceği ve iktisadi çıktıda azalma yaratabileceği unutulmamalıdır.

- Karbon Vergisi ve Karbon Ticareti:

Karbon vergisi, fosil yakıtların yanması sonucu karbon emisyonu üzerinden alınmaktadır. Karbon vergisi ile hükümetler üreticiyi, kirlletici faaliyetlerden caydırmayı hedeflemektedir. Kirliten öder prensibine dayanan vergi uygulaması üreticinin maliyetini arttırmaktadır. Karbon vergisi yükü, ekonomideki toplam çıktıyı azaltıcı ve işsizlik artışı yaratabilen bir uygulama olduğundan ulusal ekonomi üzerindeki olası sonuçları iyi hesap edilerek uygulanmalıdır.

Karbon ticareti, ülkelerin karbon salma iznini satın alması veya satması olarak tanımlanabilir. Hedeflenenden daha fazla emisyon azaltımı gerçekleştiren ülke, bu indirimi başka ülkeye satabilmektedir. Bu durum, en azından yerel anlamda, sera gazı azaltımı için bir teşvik mekanizması olarak düşünülebilir.

- Kirlilik Pahasına Büyüme:

1990'lı yılların başında pek çok araştırmacı çevresel bozulma ile kişi başı gelir arasında ters U şeklinde ilişki olduğunu saptamış ve bu ilişki Çevresel Kuznets Eğrisi olarak adlandırılmıştır. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezine göre, büyümenin ilk aşamalarında çevresel tükenme artar fakat en sonunda gelir belli bir eşik düzeyine ulaştığında azalmaya başlar. Çevresel Kuznets Eğrisi üç etkiyle tanımlanır; (a) iktisadi faaliyetlerin ölçek etkisi, (b) iktisadi yapıdaki değişimlerin etkisi, (c) gelirin kirliliği azaltma talebine etkisi. Buna göre, başlangıçta gelir artışının (ekonomik büyümenin) çevresel bozulmayı arttırıcı etkisi ölçek etkisi ile açıklanmıştır. Ölçek etkisi, üretim artışının diğer bir deyişle kitle üretiminin emisyon oranlarını arttırıcı etkisini ifade etmektedir. İktisadi yapıdaki değişim

ise yapı değişikliği etkisi olarak tanımlanır (iktisadi yapı içinde tarımın ağırlığının azalıp sanayinin ağırlığının artması gibi). Gelirin kirliliği azaltma talebine etkisi ise, milli gelir arttıkça, tüketicilerin temiz çevre talebinin artması olarak tanımlanabilir (Özgür Güler, Börüban, 2019,s.64). Gelir etkisi, çevresel kalitenin bir lüks mal olmasına dayanmaktadır. Toplumda refah düzeyi arttıkça, çevresel kaliteye talebin artacağı, çevre bilincine sahip kamuoyunun çevre dostu uygulamalar için firmalar ve hükümet üzerinde baskı yaratacağı görüşü bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir. Bhattarai ve Hammig (2001) çevresel kalite göstergesi olarak ormanlık alan yüzölçümünü aldıkları çalışmalarında “vatandaşları demokrasiyi iyileştirerek, bireysel hak ve sivil özgürlükleri güçlendirerek, hukuk kurallarını tesis ederek yetkilendiren kurumlardaki gelişmelerin çevresel kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltacağını ve ormanlık alanların daha iyi korunmasına yol açacağını” ifade etmiştir. Diğer bir deyişle, çevresel kalite ve ekonomik büyüme arasındaki değiş tokuş ilişkisi kısa dönemde geçerli olmakta, uzun dönemde büyüme çevresel kaliteye yol açabilmektedir.

Özetlemek gerekirse, iktisadi faaliyetlerin çevre kirliliği yaratması kaçınılmazdır. Yöneticiler, kirlilik azaltıcı önlemler alırken bu önlemlerin ekonomik sonuçlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bu çalışmada, iktisadi faaliyetlerin çevre tahribatı yaratıcı etkilerine değinilmiş ve sürdürülebilir ekonomiler için çözüm önerilerine yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Baykal, H., Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17

Bhattarai, M., Hammig, M.(2001). Institutions and the environmental Kuznets curve for deforestation: A crosscountry analysis for Latin America, Africa and Asia. *World Development*, 6,995-1010

Görgülü, M., Darcan, N.K., Göncü, S. (2009, Ekim). Hayvancılık ve küresel ısınma. *V.Ulusal Hayvan Beslenme Kongresi*, 30 Eylül-3 Ekim 2009, Çorlu, Türkiye

Koyuncu, M., Akgün,H. (2018). Çiftlik Hayvanları ve Küresel İklim Değişikliği Arasındaki Etkileşim. *U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 151-164

Özgür Güler, E., Börüban, C. (2019). Çevresel kalite üzerinde endüstrinin ve ölçek etkisinin incelenmesi Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(1), 67-75

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Sönmez, İ., Kaplan, M., Sönmez, S. (2008). Kimyasal Gübrelerin Çevre Kirliliği Üzerine Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Derim Dergisi*, 25(2), 24-34

Tıraş, H.H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73

**TIMSS SONUÇLARINA GÖRE KIZ VE ERKEK ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK
VE FEN BAŞARILARININ KARŞILAŞTIRILMASI**
**THE COMPARISON OF FEMALE AND MALE STUDENTS' MATHS AND SCIENCE
ACHIEVEMENTS ACCORDING TO TIMSS RESULTS**

Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER

Çukurova Üniversitesi

Doktora Öğrencisi Ceren BÖRÜBAN

Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Bir ülkede eğitim kalitesi, beşeri sermaye oluşumunda anahtar rol oynamaktadır. İktisadi üretimde ve yaşamın her alanında bilişimin önem kazandığı post modern dönemde bireylerin mümkün olduğu kadar eğitim hayatında olması önem arz etmektedir. Eğitim hayatının süresinin yeterli olmasının yanı sıra eğitimin kalitesi de gençlerin, geleceğin donanımlı işgücünü oluşturmasını sağlayacaktır. Eğitim çıktılarını ölçmede çeşitli uluslararası araçlar kullanılmaktadır. Bunlardan en çok bilinenleri, PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı), PIRLS (Uluslararası Okuma Becerileri Gelişim Projesi), TIMSS (Uluslararası Matematik ve Fen Bilimleri Araştırması) sınavlarıdır. Bu gibi hali hazırda geliştirilmiş ölçme araçları veya araştırmacıların kendileri tarafından geliştirilen diğer ölçme araçları kullanılarak akademik bilginin yanı sıra derslere karşı yeterlilik duygusu, öğrenme stratejileri, kaygı düzeyleri, cinsiyet, sosyo - ekonomik düzey gibi değişkenler de farklılaşmalar da ölçülmektedir. Bu sayede akademik çıktıyı etkileyen değişkenler çeşitli istatistiksel yöntemlerle saptanabilmekte ve öğrenmeyi iyileştirecek öneriler sunulabilmektedir. Çeşitli ülkelerde uygulanan TIMSS sınavı 4. ve 8. Sınıf öğrencilerinin fen bilgisi ve matematik bilgi düzeylerinin yanı sıra öz yeterlilik ve tutum değişkenlerini ölçmektedir. Ülkemizde TIMSS verileri ile ilgili literatürdeki çalışmaların ağırlıklı olarak öz yeterlik, tutum ve akademik bilgi düzeylerini ilişkilendirdiği görülmektedir. Eğitimde cinsiyete göre akademik bilgi çıktılarının değişip değişmediğini bilmek önem arz etmektedir. Eğitimde cinsiyet eşitliğinin, gelişmiş ülke olma yolunda önemli bir unsur olduğu günümüz dünyasında cinsiyete göre öğrenme çıktılarının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek ve kız çocukları aleyhine bir sonuç varsa bu durumun değiştirilmesi için öneriler geliştirmek önemlidir. Bu amaçla, bu çalışmada TIMSS 2015 yılı 4. sınıf öğrencileri verileri kullanılarak matematik için 49, fen için 47 ülkedeki kız ve erkek öğrencilerin başarıları karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: TIMSS, cinsiyet eşitliği, eğitim

ABSTRACT

Quality of education in a country plays a role in construction of human capital. In post modern era in which informatics gain importance in economic production and in every field of life, individuals' being in education life as far as possible matter. In addition to being sufficient of education life time, education quality also will help the youth to make up the qualified labor force of the future. In measuring education outputs there are international instruments. The most knowns ones are PISA (Programme for International Student Assessment) PIRLS (Progress in Reading Literacy Study), TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study). Using these measurement instruments or other measurement instruments researchers developed, sufficiency feeling towards lessons, learning strategies, anxiety levels, gender, socio economic levels are also measured. Thanks to this, variables influencing academic output can be detected by various statistical methods and suggestions for improving learning can be made to. TIMSS is a screening research which is organized by IEA (International Association For The Evaluation of Educational Achievement). TIMSS examination which is applied in various countries measure self sufficiency and attitude variables in addition to science and maths knowledge. In studies in Turkey related to TIMSS data are seen mainly relate self sufficiency, attitude and academic knowledge level. In education it matters to know academic knowledge outputs changes according to gender. In today's world where gender equality in education is an aspect in the way of being developed country, it is important to detect if learning outputs differentiate according to gender and if there is a result against girls, it is important to make suggestions to change this situation. For this purpose, in this study, using TIMSS 2015 year 4th degree data, male and female students' achievements will be compared for maths in 49 countries, for science in 47 countries.

Keywords: TIMSS, gender equality, education

1.GİRİŞ

Eğitim, bireyleri toplumda başarılı olacak kapasite ile donatma süreci olarak düşünülebilir. Bu bağlamda eğitim, doğumda başlayan okulla sınırlı olmayan ve yaşam boyu süren bir süreçtir. Bir ülkede eğitim kalitesi, beşeri sermaye oluşumunda anahtar rol oynamaktadır. İktisadi üretimde ve yaşamın her alanında bilişimin önem kazandığı post modern dönemde bireylerin mümkün olduğu kadar eğitim hayatında olması önem arz etmektedir. Eğitim hayatının süresinin yeterli olmasının yanı sıra eğitimin kalitesi de gençlerin geleceğin donanımlı işgücünü oluşturmada çok önemli rol oynayacaktır.

Temel bir hak olan eğitim söz konusu olduğunda, bireyler ne yazık ki, ekonomik olanaksızlıklar, coğrafi koşullar, kız çocukları aleyhine ayrımcılık gibi nedenlerle bu temel haktan eşit derecede yararlanamamaktadır.

Eğitimin kalitesi ölçme amaçlı çok sayıda uluslararası değerlendirme aracı bulunmaktadır. Eğitim çıktılarını ölçmede çeşitli uluslararası araçlar bulunmaktadır. Bunlardan en çok bilinen ve yaygın olarak kullanılanları; Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı: PISA, Uluslararası Okuma Becerileri Gelişim Projesi: PIRLS ve Uluslararası Matematik ve Fen Bilimleri Araştırması Sınavları: TIMSS olarak sıralabilir. Çeşitli ülkelerde uygulanan TIMSS sınavı 4. ve 8. Sınıf öğrencilerinin fen bilgisi ve matematik bilgi düzeylerinin yanı sıra öz yeterlilik ve tutum değişkenlerini de ölçmektedir. Ülkemizde TIMSS verileri ile ilgili literatürdeki çalışmaların ağırlıklı olarak öz yeterlik, tutum ve akademik bilgi düzeylerini ilişkilendirdiği görülmektedir. Eğitimde cinsiyete göre akademik bilgi çıktılarının değişip değişmediğini bilmek önemlidir. Eğitimde cinsiyet eşitliğinin gelişmiş ülke olma yolunda önemli bir unsur olduğu günümüz dünyasında cinsiyete göre öğrenme çıktılarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek ve kız çocukları aleyhine bir sonuç varsa bu durumun değiştirilmesi için öneriler de bu sebeplerden büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, bu çalışmada TIMSS 2015 yılı verileri kullanılarak 4. öğrencileri için matematik ve fen başarısının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılacaktır.

Konuyla ilgili alan yazında, akademik performansın cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan belli başlıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Baker ve Jones (1993), 19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 8. sınıf matematik performanslarını karşılaştırdığı çalışmada, cinsiyete göre herhangi bir farklılaşmaya ilişkin bulguya rastlanmamıştır.

Graetz (1995), matematik konusunda erkeklerin, okuma becerisinde ise kızların daha başarılı olduğunu, fen dersinde cinsiyete göre farklılıkların çok az olduğu konusuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ülkeler arasında tutarlı bir yapının (patern) olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Younger, Warrington ve Williams (1999), İngiliz ortaokullarındaki cinsiyet farklılığını araştırmış ve kız öğrencilerin erkekler öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek akademik performansa sahip olduğu bilgisine ulaşmıştır. Elde edilen bu bulgu, erkeklerin formal başarı, akademik çalışma ve otoriteyi daha az önemsemesi ile açıklanmıştır.

Dayıoğlu ve Türüt - Aşık (2004), ODTÜ eğitim fakültesi öğrencilerini kapsayan çalışmada akademik performansın kızlar lehine daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmış, bu farkın derse

yüksek katılım, daha etkili çalışma yöntemleri ve daha yüksek motivasyon nedeniyle oluştuğunu ifade etmiştir.

Goni, Wali, Ali, Bularafa (2015), Nijerya’da 322 eğitim fakültesi öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada akademik performansın cinsiyete göre farklılık göstermediğini bulmuştur.

Sidney, Kusanthan ve Menon (2015), Zambia’da psikoloji öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilerden anlamlı derecede yüksek akademik performans gösterdiği bulgusunu elde etmiştir. Bu bulguyu, kız öğrencilerin yaradılış gereği psikoloji bilimine daha yatkın olmaları şeklinde açıklamıştır.

Literatürde kız ve erkek öğrencilerin akademik performans farklılıklarına yol açan biyolojik, sosyal ve psikolojik nedenler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kız ve erkek çocuklar arasındaki bir takım biyolojik farklar okul yaşamına etki etmektedir. Kızlarda beynin sol yarım küresi, okuma, yazma ve konuşmada, sağ yarım küresi ise duyguları yönetme becerisinde gelişmiştir. Diğer yandan, erkek beyninin sol yarım küresi kuralları kategorize etmekte, sağ yarım küreleri ise fen ve matematikte avantaj sağlayacak şekilde görsel-motor, görsel-mekânsal beceride gelişmiştir.
- Kızlar, derslerle ilgili yaşadıkları güçlükleri öğretmenle paylaşmakta daha iyiysen erkek öğrencilerin daha kolay dikkati dağılmakta ve vazgeçmektedir.
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ataerkil sosyal yapı nedeniyle erkek öğrencilerin öğrenimine daha fazla önem verilmesi bazı kız öğrencilerde daha düşük akademik performansa neden olabilmektedir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Kız ve erkek öğrencilerin akademik performanslarının karşılaştırılması için 2015 yılı 4. sınıf TIMSS matematik ve fen skorları seçilmiştir. Matematik için 49, fen için 47 ülke skorlarına ilişkin bilgiler <https://timssandpirs.bc.edu/timss2015/international-database/> web adresinden temin edilmiştir. Skorların normal dağılıma uyup uymadığını test etmek için Kolmogorov Smirnov testi uygulanmış ve çarpıklık, basıklık değerleri elde edilmiştir.

Tablo 1’de fen başarısı için skorların tanımsal istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Fen Başarısı İçin Özet İstatistikler

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
94	505,989	57,630	-1,302	1,423

Fen başarısı için çarpıklık ve basıklık değerlerinin $(-1,1)$ aralığında olmaması veri setinin normal dağılmadığı yönünde bir ipucu sayılabilir. Ayrıca aynı veri setinin Kolmogorov Smirnov test istatistiği 0,205 ($p=0,000$) olarak hesaplanmıştır. Bu durumda, veri setinin normal dağıldığını ileri süren boş hipotez reddedilir.

Tablo 2 'de matematik başarısı için matematik skorları betimsel istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Matematik Başarısı İçin Özet İstatistikler

N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
98	504,795	64,434	-0,607	-0,067

Matematik başarısı için çarpıklık ve basıklık değerlerinin $(-1,1)$ aralığında olması veri setinin normal dağıldığı yönünde bir bulgu olarak kabul edilebilir. Aynı veri setinin Kolmogorov Smirnov test istatistiği 0,147 ($p=0,000$) olarak hesaplanmıştır. Bu durumda, veri setinin normal dağıldığını ileri süren boş hipotez reddedilir.

Çalışmaya konu olan veri setlerinde normal dağılıma uygun olmayan durumlar söz konusu olduğundan parametrik yöntemler yerine parametrik olmayan yöntemlerin kullanılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda, cinsiyete göre başarıda istatistiksel olarak bir farklılaşma olup olmadığı Mann Whitney U testi ile sınanacaktır.

3.BULGULAR

Fen başarısı için Mann Whitney U testi sonucuna Tablo 3'de yer verilmiştir.

Tablo 3: Fen Sonuçları için Mann Whitney U Testi

Mann-Whitney U	1097,000
Wilcoxon W	2225,000
Z	-0,057
Asimtotik Anlamlılık (2 Yönlü)	0,955

Mann Whitney U testi sonuçlarına göre p değeri= $0,955 > 0,05$ olarak hesaplandığından cinsiyete göre fen skorlarının farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde matematik başarıları için yapılan inceleme sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4’de özetlenmiştir.

Tablo 4: Matematik Sonuçları İçin Mann Whitney U Testi

	Skor
Mann-Whitney U	1169,500
Wilcoxon W	2394,500
Z	-0,220
Asimtotik Anlamlılık (2 Yönlü)	0,826

Mann Whitney U testi sonuçlarına göre p değeri= $0,826 > 0,05$ olarak hesaplandığından cinsiyete göre matematik skorları bakımından da anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Bu durumda, %5 anlamlılık düzeyinde, veri setini oluşturan ülkeler için fen ve matematik başarılarının cinsiyete göre farklılaşmadığı söylenebilir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ülkede eğitim kalitesi, beşeri sermaye oluşumunda anahtar rol oynamaktadır. İktisadi üretimde ve yaşamın her alanında bilişimin önem kazandığı post modern dönemde bireylerin mümkün olduğu kadar eğitim hayatında olması önem arz etmektedir. Temel bir hak olan eğitim hakkından yararlanmada cinsiyet eşitliği olması ülkelerin gelişmesi yönünde önemli bir adımdır. Eğitimde cinsiyete göre akademik bilgi çıktılarının değişip değişmediğini bilmek önem arz etmektedir. Ülkemizde TIMSS verileri ile ilgili literatürdeki çalışmaların ağırlıklı olarak öz yeterlik, tutum ve akademik bilgi düzeylerini ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın cinsiyet faktörünü içermesi bakımından literatüre özgün katkı sağladığı düşünülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre, veri setini oluşturan ülkelerde cinsiyet değişkenine göre fen ve matematik başarıları bakımından anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu sonuç, kız ve erkek öğrencilerin akademik performansta farklı açılardan avantaj ve dezavantajlı olmaları ile açıklanabilir. Örneğin, okul otoritesine yönelik uyumlu tutum kız öğrenci lehine bir durumken beynin matematiksel becerisinin gelişmiş olması erkek öğrenci lehine bir durumdur.

Kız öğrenciler aleyhine akademik performansın düşük olmaması temel bir insan hakkı olan eğitimin önemi düşünüldüğünde umut vericidir.

Akademik başarıya etki eden en önemli faktörlerden biri sosyo ekonomik değişkendir. Sosyo ekonomik durumun kontrol değişken olduğu bir cinsiyet - akademik başarı ilişkisi araştırmasının gelecekte yapılması planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Baker,D.P., Jones,D.P. (1993). Creating gender equality: Cross-national gender stratification and mathematical performance, *Sociology of Education*, 66, pp. 91-103

Goni, U., Wali, S.B. Y., Ali, H.J., Bulafara, M.W. (2015). Gender differences in students' academic performance in colleges of education in Borno State, Nigeria:Implications for counselling. *Journal of Education and Practice*, 6(32), 107-114

Graetz, B. (1995). Socioeconomic status in education research and policy. In Ainley, J, Graetz,B., Long,M. And Batten,M. (Eds). *Social economic Status and School Education*. Canberra:DEET/ACER

Sidney, O.C.M., Kusanthan, T., Menon,J.A. (2015). Gender differences in academic performance: A case of psychology students at the University of Zambia. *Studies in Social Science and Humanities*, 3(3), 131-138

Younger,M., Warrington,M., Williams,J. (1999). The gender gap and classroom interactions: Reality and rhetoric? *British Journal of Sociology of Education*, 20, 325-341

EKOPOLİTİKA VE EKOKENTLER

ECO-POLICY AND ECO-CITIES

Prof.Dr. Şafak KAYPAK

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, kentsel çevreye ekolojik politikalar temelinde bakmayı ve ekolojik kentleri incelemeyi amaçlamaktadır. Kentler, sahip olduğu bütüncül ve karmaşık özellikleri ile kent insanına ve çevresine çok yönlü hizmet ve işlevler sunan yaşam alanlarıdır. Bilimsel, teknik ve ekonomik gelişmelerle birlikte kentleşme olgusunun artması, kenti tanımlayan özelliklerin de farklılaşmasına neden olur. Kentler ekolojik yanı ile canlılara benzer. Kent ekosistemi, kendine özgü dinamikleri veya bileşenleri ile yaşayan canlı bir organizma gibidir. Bu organizmanın birbirleriyle ilişki ve etkileşimleri ekolojik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmedikçe, istenilen ideal, yaşanabilir ve sağlıklı kentsel mekanların oluşturulması mümkün olmayacaktır. Kentler, önlem alınmadığı takdirde doğayı yok etmekle karşı karşıyadır. Bu noktada ekolojik kent politikaları bir çözüm olarak görülmektedir. Ekokentler, kentin gelişiminin doğal yani ekolojik değerlere göre ayarlanmasıdır. Bu yeni yaklaşımla birlikte; kendi enerjisini üreten, doğaya saygılı kentler oluşturmak hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kent, çevre, ekoloji, politika, eko-kent, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

This study aims to look at the urban environment based on ecological policies and to examine ecological cities. Cities are living spaces that offer multifaceted services and functions to the urban people and their environment with their integrated and complex features. The increase in the phenomenon of urbanization with scientific, technical and economic developments leads to the differentiation of the characteristics that define the city. Cities are like lives with their ecological aspects. The urban ecosystem is like a living organism with its own dynamics or components. Unless the relations and interactions of this organism with each other are realized within the framework of ecological principles, will not be possible to create the desired livable and healthy urban spaces. Cities are faced with destroying nature if measures are taken. At this point, ecological city politics are seen as a solution. Ecocities are the adjustment of the development of the city according to natural, ecological values. It is aimed to create cities that produce their own energy and respect the nature with this new approach.

Keywords: City, environment, ecology, politics, eco-city, sustainability

1. GİRİŞ

Ekolojik düşünce, son yıllarda güncellik kazanmış ve birçok düzenleme için itici bir güç olmuştur. Ekoloji, insan, kent ve çevre sözcükleri daha fazla duyulur hale gelmiştir. Ekolojinin bugünkü ve gelecek nesiller için en yararlı biçimde değerlendirilmesi, ona bağlı kaynakların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlayan yaklaşım politika temelinde yaygın bir kullanım bulmuştur. İster kentsel, ister kırsal bir alanda yerleşmiş olalım, bugün artık tek bir dünya gezegeni üzerinde yaşadığımızın, yaşadığımız bu katmanın ise biyosfer denilen ince bir tabakadan oluştuğunu biliyoruz. Mekânsal açıdan uluslararası, ulusal, yerel olarak en büyüğünden en küçüğüne çevre insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümüdür. Doğal öğeler, fiziksel ve toplumsal olarak kırsal yerleşim alanlarında henüz fazla bozulmamıştır. Ancak kentsel yerleşim alanları yapay öğelerle doludur. Canlıların solunum için kullandığı atmosferik havanın bileşimini değiştirmiş, yeraltı sularını bile kirlletmiş, toprağı zehirlemiş, biyolojik çeşitliliğı en aza indirmiş bulunuyoruz.

Uluslararası ortamda çevre alanında kaygıların artması ile ortaya çıkan politika belgeleri, kent politikalarının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, kentsel alanda karşılaşılan çok yönlü sorunların çözümü için doğayla uyumlu ve bütünleşik yeni bir yaşam biçiminin benimsenmesi önerilmektedir. Kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması ile doğal yaşamı etkileyen sorunlara çözüm getirilmesi ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakılması hedeflenmektedir. Eko-kentler böyle bir anlayışın sonucudur. Eko-kent, verilerin değerlendirilmesi, madde ve enerjinin ekonomik kullanılması, altyapının çevreye duyarlı olarak oluşturulması, atıkların geri kazandırılması, kentsel verimliliğı korumayı ve yeniden kullanımı destekleyen yöntem ve uygulamalara öncelik veren sürdürülebilir kent yaşamıdır. Kentsel alanlarda sürdürülebilirlik ve ekoloji yaklaşımının kentin tüm bileşenlerine uyumlanabilmesi için, bütüncül bağlamda kent yönetimi ve politikalarında, kentin planlamasında kurumsal ölçekte sürdürülebilir çözümlemeler gerekmektedir.

Çevre sorunlarının çözümünde, farklı toplumsal sistemlerin izlediğı yollar arasında farklılıklar vardır. Bu eko-kent algısını da etkilemektedir. Eko-kent, doğal olan ile yapayı bir arada barındırmaktadır. Eko-kentler, kente sadece çevre açısından bakmamakta; ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel değişim de içermektedir. Ekolojik kent yaklaşımında, doğal ve yeşil alanların yoğunluğunun artırılması, temiz enerji ve çevre dostu teknolojilerin kullanımı, ekolojik tabanlı mekânsal yapıların planlanması, ekolojik ulaşım çözümleri, denetleme ve izleme, tasarrufun yaygınlaştırılması, çevre dostu malzemelerin kullanımı gibi çok yönlü bileşenlerle eyleme dönüşüm gerekmektedir. Eko-kent, kendine yetmenin yanı sıra, çağın gereklerine ayak uyduran akıllı teknolojik bir kent modelini de içermektedir. Kentte yaşayan insanların kent ile olan ilişkilerinde, ortak alan kullanımının ve yaşam kalitesinin artırılması, kentteki yerleşim dokusunun doğal kimliğinin sürdürülmesi gerekir. Eko-kent yaklaşımı, kentlerde ekolojik etkiyi ekonomik gelişme ile birlikte gerçekleştirmek ve geleceğe bakımlı ve sürdürülebilir kentler bırakmak ve bunu kentli ile birlikte istemektedir.

2. EKOLOJİ, KENT VE POLİTİKA KAVRAMLARI

Ekoloji, canlıların birbiriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalına denir. Bugünkü modern ekolojinin temelleri eski Yunan filozoflarının gözlemlerine kadar uzanmaktadır. Canlı-doğa ilişkilerinde dengeyi esas alan fikirler ileri sürülmüştür. Canlıların doğa koşullarındaki durumunu gözlemleyen Yunanlı filozoflar, kavramın içeriğine denk düşen gözlemler ve tanımlamalar yapmışlardır. Aristoteles, “canlı varlıklar yaşadıkları ortama uymuşlardır, birbirleri ile çevreleri ile etkileşim halinde bulunurlar, aynı zamanda aralarında yaşam için mücadele vardır” demiştir (Kaypak, 2016:24). Kavrama uygun düşen ilk teknik bilgi Aristoteles’in öğrencilerinden Theophrastus’tan gelmiştir. Hayvanlar ve bitkilerin çevreleriyle uyum ilişkilerine dayanmaktadır. (Türe, 2012:4). Aristoteles’ten bu yana bilim insanların doğanın yapısını ve işlevlerini anlama çabası devam etmiştir.

Ekoloji konusundaki fikirler ilk defa, 18. yüzyılda ortaya çıkmış doğa bir mekanizma olarak görülmüştür. Türkçe’ye çevrebilim olarak da çevrilebilen bu sözcük ilk olarak Alman biyoloji uzmanı Ernst Haeckel tarafından 1869 yılında eski Yunanca Oikos (ev, konut) ve logos (bilim) kökünden türetilen Oekologie kavramından günümüze kadar gelmektedir. Sözcük anlamı ile konut bilimi, yurt bilimi olarak ifade edilmektedir (Türe, 2012:5).

Biyoloji biliminin bir kolu olan ekoloji, doğanın yapısını, işleme biçimini ve doğada meydana gelen etki ve tepki olaylarını inceler. Ekolojinin ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmesi 1900’lü yıllara rastlar (Güleryüz vd., 2011:2). İlk gelişim aşamalarında canlıların yaşadığı yerlerin özellikleri incelenmiştir (Karadağ, 2009:32). 19. yüzyılda Charles Darwin, canlıların çevreye nasıl uyum gösterdikleri, bunun başarılmaması halinde ayıklanma ve kullanılan organların gelişmesi gibi görüşleri ile Ekoloji disiplinine katkılarda bulunmuştur.

Ekoloji, Türkçeye çevrebilim olarak çevrilir ve çoğunlukla çevrebilim terimiyle eş anlamda algılanır. Ama çevrebilim aynı şeyi ifade etmez. Ekoloji, canlının çevreye uyumunu çalışma konusu yapar ve aynı ortamda yaşamak zorunda olan canlılar arasındaki karşılıklı ilişkilerden oluşan biyotik yerleşme gruplarını inceler. Çevrebilim, alan olarak ondan daha geniştir. Çevre, insanı doğal ve yapay çevre içinde incelemektedir (Keleş & Hamamcı, 1998; 28). ‘İnsan ekolojisine’ karşılık gelmektedir (Kaypak, 2016:24). *İnsan ekolojisi*, insan topluluklarının çevre koşullarına göre dünyaya nasıl dağıldıklarını ve nasıl kümelenediklerini inceler. İnsanın çevre ile her türlü etkileşimi, çevre kirliliği ve sorunlarını içerir.

Uzun dönem diğer bilim dalları arasında gölgede kalan ve yok olan türlerin bilimi sanılan ekoloji, bugün salt hayvanların değil, bütün canlıların doğa ile ilişkilerini, madde ve enerji alışverişlerini, canlı türlerinin doğal oluşum ve dağılımlarını, organik ve inorganik maddeler arası ilişkileri birey, tür ve topluluklar düzeyinde ele alıp inceler (Kaypak, 2016:25).

Bugünkü modern ekoloji; sistem ekolojisi, flora ve fauna ekolojisi, uygulamalı ekoloji, birey ekolojisi, topluluk ekolojisi, kara ekolojisi, su ekolojisi, deniz ekolojisi, türdeş-karma topluluk ekolojisi ve paleo ekolojisi gibi alt dallara ayrılmıştır. Ayrıca botanikçiler ve zoologlar ekolojiyi bitki, hayvan ve insan ekolojisi diye de üçe ayırmaktadır.

Ekoloji, bütün canlı organizmaların bir sistem içinde yaşadıkları düşüncesine bağlı olarak gelişmiştir. Doğadaki canlı ve cansız varlıkların aralarında sistemli ilişkiler kurarak oluşturdukları bütüne *ekolojik sistem*, kısaca *ekosistem* (ecosystem) denmektedir. Belirli bir ortam içinde canlıların karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olmaları, ekolojik sistemleri ortaya çıkarmıştır (Kışlalıoğlu ve Berkes 1993:35). Ekosistemler, madde ve enerji döngülerine sahiptirler. Ekolojik sistemler, bütünlük, basitlik, çeşitlik, sınırlılık, denge, özdenetim, süreklilik, tepki ve bedel ilkeleri gibi temel ilkeler doğrultusunda işlev sürdürürler. Örneğin, çöl, dağ, orman, deniz, göl, köy birer ekosistemdir. Dünya, en büyük ekosistemdir. Ekolojik ilkelere göre işleyen doğal ve yapay bütün çevre sistemlerinden biri de kenttir.

20. yüzyılın ikinci yarısında, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkilerinin artması, ekolojinin sosyal boyutunun güçlenmesine neden olmuştur. Arne Naess “Derin Ekoloji” yaklaşımı ile insanı doğadan ayrı konumlandıran düalist ve insan merkezli çevre bakış açısını reddeder, doğada her varlığın değerinin kendi varoluşlarından kaynaklandığını öne sürer (Naess, 1986:406). Murray Bookchin “Toplumsal Ekoloji” yaklaşımı ile toplumsal dünya ile doğal dünya arasında yeni bir denge kurulmasını, ekosistemlere saygılı olunması gerektiğini düşünmektedir. Doğru bilinç ve eylem ile birleştirildiğinde başarıya ulaşılabacaktır (Bookchin, 1996: 62). Bu yaklaşımlar, yeni bir bakış açısını “yeşil politika”yı doğurmuştur.

Kent, bir yerleşim birimidir. Köye göre daha gelişmiştir. Tarım dışı üretimin yapıldığı, kontrol işlevlerinin toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir mekân olarak tanımlanır. Kent salt bir mekân değildir, kamusal yaşam alanıdır. Bugün “kentte yaşadığını hissetmek” gibi ölçütler, kent tanımının içerisine girmiştir. Bir kent, içinde yaşayanların, hem fiziki alan olarak kenti oluşturan yapılarla ve hem de birbirleriyle kurdukları ilişkilerle yarattıkları kültürel zenginlikle kent niteliği kazanır.

Kentleşme, kentlerin alan, nüfus ve sayı parametreleri yönünden büyümesi olarak tanımlanmaktadır. Kentleşmenin temel özelliği tarım dışılığıdır; kentsel işlevlere sanayi, ticaret ve hizmet sektörü hâkimdir. *Kentlileşme*, kente dâhil olan bireylerin, kentsel yaşam değerlerini özümsemesi ve sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamına katılmasıyla oluşan toplumsal değişme, uyum ve bütünleşme sürecidir. Kentleşme, kentte nüfusun ve ekonomik örgütlenmelerin bilgi ve kültürün artmasını ve kentte yoğunlaşmasını ifade eder.

Politika, devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset olarak tanımlanır. Politika, belirli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler bütünüdür. Politika, bilim ve yöntem olarak ikiye ayrılır. Politikayı ilgilendiren şeylere politik denir.

Ekolojik politika, doğal değerlerin niteliklerinin kaybının önüne geçilebilmesi ile gerekli önlem ve iyileştirmeler yapılabilmesini sağlayıcı hedefler içermektedir. Ekolojik politikalar, ekonomik politikalardan farklı olarak doğal yaşam temelinde ekolojik stratejilere sahiptirler. Ekopolitika, ekosistemin taşıma kapasitesine karşı dikkatli, doğal üretim çevrimi ile kaynak tüketim hacmi oranlarını dengeleyici ölçütleri dikkate alan yaklaşımlar içerir.

3. EKOLOJİ VE KENTSEL ÇEVRE İLİŞKİSİ

İnsan doğanın içinde kendi yaşam alanlarını oluşturur. Yapay çevre, insanların yaşadıkları yerlerde kırsal ve kentsel nitelikte oluşturdukları ortamlardır. İnsanın oluşturduğu yapay bir çevre olarak kent, insanı ve doğayı içinde barındıran bir eko-sistemdir. Kentteki canlıların diğer canlı ve cansızlarla ortaya çıkan ilişkileri insan ekolojisinin özel bir türünü *Kent ekolojisini* ortaya çıkarmıştır. Kent, hem kent insanını (kentli) ve hem de kent çevresini (ekoloji) içinde barındıran bir eko-sistem olmaktadır (Kaypak, 2016:32).

İnsan nüfusunun hızla artması hem çevreyi hem de doğanın dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Genellikle yerleşim alanları ya da tarım alanlarını kullanmak için orman ya da yeşil alanların tahrip edilmesi birçok türün yok olmasına neden olmaktadır. Bilindiği üzere, günümüz kentleri, kirlilik, karbondioksit salımı, gürültü gibi birçok çevre sorunun başlıca kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kentten kırsala kaçmak veya göç çözüm değildir. Eğer doğayı korumak, yaşam kalitesini iyileştirmek istiyorsak, yeni bir anlayışa ve mevcut koşulların değiştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda sürdürülebilirlik ve ekoloji kavram ve ilkelerini kentin tüm bileşenlerine entegre edilebilecek bir çözüm üretilmelidir (Therborn, 2000:155; Işıldar, 2011: 245). Kent ekolojisi, kentleri, birer ekosistem olarak ele alır ve kentin varlığı, yaşanabilirliği ve devamlılığı açısından bu ekosistemin her bir unsurunu birbiriyle ilişkilendirerek değerlendirir. Kentleri daha yaşanabilir kılmak temel hedeftir.

Kent ekolojiyi iki düzeyde etkilemektedir: *Kentler etkileyendir*; Kent çevresel olayların kaynağıdır ve yarattıkları çevre kirliliği ile içinde yaşayan insanları ve biyotopu etkiler. Bir çevre içinde kurulan kent, demografik, fiziki ve ekonomik yönlerden gelişme gösterdiği bütün çevre koşullarını etkiler. *Kent etkilenendir*; Kentler çevredeki sanayi, tarım vb. diğer alan kullanışlarında oluşan kirleticiler tarafından etkilenir. Kent etkilenenden ziyade çevre sorunlarını yaratan, sorunun ana kaynağı olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

Doğal kaynaklar olarak, güneşin ışın enerjisi, hava, su, toprak ve besin maddeleri tüm canlıların yaşam temellerini oluşturur. Rüzgâr, akarsu, iklim elemanları etkisiyle inorganik ve organik maddeler ayrışmakta, ekolojik döngüler meydana gelmekte ve doğal süreçlerle de sürekli bir madde alışverişi ve enerji akımı sağlanmaktadır. Karadan atmosfere yeraltı sularından okyanuslara, mikroorganizmalardan insanlara kadar tüm canlı ve cansız doğal varlıklar arasında karmaşık bir ilişki ve etkileşim ağı oluşmaktadır. Bu ilişkiler ağı yaşamsal düzeyde duyarlı bir denge üzerine oturmuş bulunmaktadır. Bu dengenin korunması için de doğal varlıklar arasındaki karşılıklı ilişkiler mekanizmasının bilinmesi gerekir.

Doğal çevre sisteminin tüketici unsurlardan olan insanoğlu, doğayı alıcı ve verici olarak kullanır. Biyolojik gereksinimleri için her şeyi doğadan karşılar. Kültürel sisteminde hem tüketici, hem de üretici konumunda bulunmaktadır. Doğa insana üretim ve tüketim etkinlikleri için gerekli olan enerji ve mineral girdileri sağlamaktadır. Yine doğal çevre, insanlara çeşitli etkinlikleri sonucu ortaya çıkan atıklarına alıcı ortamı olarak hizmet etmektedir. Doğal çevrenin sürekli artan atıkları emme ve özümleme kapasitesi sınırlıdır. Doğa insanlara yaşam

ortamı olarak hizmet etmektedir. Bozulmamış ve özgünlüğünü koruyan bir doğa parçasının insanlara psikolojik katkısı çok önemli bir işlevdir (Ertürk, 1994: 28).

Doğanın nasıl işlediğini anlamak çok önemlidir. Ekoloji, yaşam ağını kopmadan koruyabilmek için neler yapıp yapamayacağımızı belirleyebilir. Ancak kendi başına sadece bir araçtır. Bunun nasıl kullanılacağını seçmek, çeşitli yaşam biçimleri, sistemleri ve uygarlık tipleri arasında seçim yapmak demektir ve bu da politik bir seçimdir. Politika bir karar eylemidir. Ya doğal kaynakları, yaşam için gerekli ekolojik dengeleri korumaya karar verir, bu doğrultuda teknoloji ve sanayi üretimine sınırlama getiririz, ya da teknolojinin her şeyi çözebileceğini düşünürüz. Teknolojinin insan gereksinimlerini karşılaması gerekir. Ancak şimdiye kadar başlıca görevi mekanik yaşam biçimleri ortaya çıkartmak olmuştur.

Ekoloji çağına nasıl gelindi? Doğanın bir iş alanı bölünmesine dönüştürülerek algılanması ekonomistlerin işine geliyordu. Ancak 1970’li yıllarda Amerikalı Barry Commoner, sanayinin yeni üretim teknikleri ve doğal ürünlerin yerine sentetikleri koymasıyla ekolojik zincirlerin nasıl koparıldığını gösterdi. Büyümenin de sınırları vardı. Grafikler nüfus ve kirlenmenin aşırı arttığını kaynakların azaldığını, bunun kuzeyde ve özellikle kentsel alanlarda toplandığını gösteriyordu (Commoner, 1971:39). İnsan doğal çevreden, doğal yiyecek ve içecekten uzaklaşmak pahasına her şeyin yapayını hızla laboratuvarlarda üretmektedir.

Kentlerin genel görünümüne baktığımızda çarpık bir kentleşme göze çarpar. Kentin yapılanması çok katlı betonarme binalar şeklindedir. Kentte her inşa edilen bina ile yeşil alanlar biraz daha azalmakta, doğanın yeşilinin yerini betonun gri rengi almaktadır. Her geçen gün biraz daha azalan yeşil alanlar parmakla sayılacak kadar azalmaktadır. Kentler, açık ve yeşil alan yoksulu bir görünüme bürünmüştür. Tarım toprağı kalmamaktadır. Kontrolsüz nüfus artışı ihtiyaç duyulan su miktarı artmış, kanalizasyon atıkları çoğalmış, insanlar her türlü atığı nasıl bertaraf edeceğini bilemez hale gelmiştir (Işıldar, 2011:244). Bu durum ekolojik dengeyi bozarak birçok canlının hayatını devam ettirmesine engel olmuştur.

Kentlerin tarihsel olarak gelişim süreçlerinde otomobilin insan hayatına girmesi dağınık kent yerleşiminin doğuşuna neden olmuştur. İkinci olarak küresel iklim değişikliği “yeşil kent” denilen yeni bir kent gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Doğal ekosistemlerde üretim ve tüketim bir denge içinde ve birbirinin tamamlayıcısı şeklinde gerçekleşiyorsa, doğayı taklit bağlamında kent ekosisteminde de kendi tüketimini kendi üretimi ile karşılayan “doğa dostu” kentler yaratılması zorunlu olarak karşımıza çıkmaktadır (Lehmann, 2010:2).

Kent, bir ortak yaşam alanıdır. Kentte yaşayanların başta sağlıklı yaşama hakkı olmak üzere, diğer temel insan haklarına sahip olabilmesi, ancak sağlıklı ve güvenli bir ortamda mümkün kılınabilir (Keleş, 2010:23). İnsanı merkeze alan, ancak insan-doğa ilişkisinin; yerel halkın beslenme, barınma, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını doğal kaynakların, atıkların akılcı yönetimi, enerji verimliliğinin sağlanması, kültürel değerlerin korunması ve bütün bu değerlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi gibi gelişmiş hayat şartlarını da birlikte sağlayan kent biçimleri yaygın hale getirilmelidir (Işıldar, 2011:245). Kentler, ekolojik ve sürdürülebilir bir alt ve üstyapı ile geleceğe açılmalıdır.

4. EKOPOLİTİKA VE EKOKENTLER

Eko-politika, ekolojik düşünceye ağırlık vererek kente yön veren politikalarlardır. Ekolojik politikalar, kentin ekolojik sorunlarının çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür. Ulusal ve uluslararası temelde karşımıza çıkabilmektedir. *Eko-politikaların üç hedefi bulunmaktadır*: Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının sağlanması; çevre değerlerinin korunması ve sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi; politikanın gerekli kıldığı yükün paylaşımında adalet ilkesine uyulması.

Kentbilimciler kenti ele alırken sosyolojik açıdan değerlendirmiş; ekologlar ise canlıların yaşamını sürdürdüğü çevreyi ele almışlardır (Seçkin, 2018:26). Kente ekolojik bakış politika getirmiştir. Ekolojik politika geliştirilmesine kent ekolojisi alanında çalışmalar başlangıç oluşturmuşlardır. Kente insan ekolojisi ile bakan ilk kent sosyologları Chicago Okulu'ndan Robert Park, Roderick McKenzie ve Ernest Burgess'tir. Kenti sistemli bir şekilde inceleyen Kentsel Ekoloji Kuramı, insan toplulukların çevreye uyumunu rekabet koşulları altında sorgulamış; kurumların fiziksel dağılım ve yerleşim biçimlerini analiz etmişlerdir.

Yeni ve Yakınçağ'da çevre ve kent olgusuna bakış üretim güçlerine hâkimiyet ve piyasa temelinden olmuştur. 20. yüzyıl düzensiz kentleşmeye planlama kavramını getirmiştir. Yaşamı sürdürme, gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakma kentlerden başlayacak bir bakış açısını getirmektedir. Doğa ekonomisi, sanayi ekonomisinin yerine piyasa koşullarını atlayarak nasıl konulacaktır? Günümüzde dünyanın karşılaştığı en temel sorun insanın barınma ve kentleşmesinin neden olduğu kaynak tüketimi ve kirlenmedir. Kentleşme de doğa ekonomisi içinde çevreyle bağlantılı olabilir. İşte çevreyi geliştirici kentleşme anlayışı olan ekolojik kentler böyle bir gereksinimin sonucunda doğmuştur. Çevreyi geliştirici kentleşme düşüncesi bunun ekolojik boyutta politikasını da beraberinde getirecektir.

Eko-kentler, çevresini koruyan, kirlletmeyen, doğal kültürel ve tarihi değerlere zarar vermeyen, ekoloji, ekonomi ve teknoloji arasında denge kurabilen düzenli kentsel çevreler olarak tanımlanmaktadır (Meydan, 2016:24). Ekolojik kent olgusu, kent ve çevrenin birbirleri ile ilişki ve etkileşim içerisinde ele alındığı kentsel sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkmış yeni bir kent tasarım yaklaşımıdır. Ekoloji, doğa ile uyumlu, ekonomik olarak yetkin bir kent modeli ortaya çıkmaktadır (Tosun 2017:175-176). Ekokent, ekolojik açıdan sağlıklı bir kenttir. Eko-kentler, ekolojik nitelikleri ön planda tutan, önemli çevresel kaynakları korumayı, dengeli sürdürmeyi hedeflemektedir (Cengiz, 2009:19).

Ekokent, kendi kendini sürdürebilen, doğal ekosistemin işlevlerini yerine getirebilen, ekolojik olarak sağlıklı bir insan yerleşkesi oluşturan, insan dışındaki canlıların yaşam alanlarına zarar vermeyen, çevreci ve sağlıklı kent şeklindedir (Meydan, 2016:25). Eko-kentlerin gelişimi sadece çevre ile ilgili değil, demografik, sosyolojik, ekonomik, teknolojik ve de en önemlisi kültürel değişim ile ilgilidir. Eko-kentler doğa ile kültürü bir arada barındırmaktadır. Eko-kentler genel anlamda ekolojik etkiyi, ekonomik gelişme, halk katılımı, doğallık, kuşaklar arası eşitlik ve sosyal tarafsız hedefleri içermektedir (Meydan, 2016:26).

Ekolojik yapıda kentleşme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan sorunların alternatif bir çözüm aracı görülen ekolojik kentleşme yaklaşımı, kendi içinde birçok sorunu barındırıyor olsa bile, ekolojik sistem üzerindeki tahribatın fark edilmesi ve bu yönde kentlerin yeniden planlaması sürecinde çalışmaların artması olumlu bir gelişmedir (Tosun, 2017:175).

Çevre ve kentleşme kavramları, 20. yüzyılın son çeyreğinde, gelişmiş ve zengin ülkeler kadar, az gelişmiş ve yoksul ülkelerde de en çok kullanılan ve tartışılan kavramlar olmuştur. Sosyal bir hareket olarak ekoloji hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olmasına rağmen bazı ütöpik uygulama ve düşünceler çok eskilere dayanır. Sanayi toplumunun dayattığı yaşam biçimlerine karşı direnç 18. yüzyılın sonundan itibaren yaygınlaşmaya başlar. Bu başkaldırıların içinde bir kısım hareketler ekolojik duyarlılığa sahiptir. Kentsel yaşamın yıkıcı etkisi sorunsuz düşülke aranmasını getirmiştir. 16. yüzyılda Thomas More “Utopia” adlı eseri ile sanayi toplumuna geçiş şartlarının yeni oluşmaya başladığı bir dönemde, mutlu bir ülke hayali kurmuştur. Robert Owen 1800-1810 yıllarında Scotland’daki New Lanark Yerleşmesi deneyi ile çevreci ütopyaı hayata geçirmeye uğraşmıştır. Proudhon, Simon ve Fourier’in sanayi toplumuna karşı ürettikleri ütopyalar yanında Ebenezer Howard’ın “Bahçekentler”i de benzer kaygılarla yazılmış eserlerdendir. 1900’lerde decentralization savunuları, kırsala geri dönüş çağrıları, “Organik Çiftlik Hareketleri” bunlardan bazılarıdır. I. Dünya Savaşı sonunda ekolojik duyarlılığın gelişmeye ve çeşitli toplum katlarında taraftar bulmaya başladığını söylenebilir. Ancak ekoloji düşüncesinin politikadan eyleme dönüşmesi için II. Dünya Savaşını beklemek gerekmektedir. 1960’lı yıllarda Roma Kulübünün “Büyümenin Sınırları” adını taşıyan raporu, insanlığın geleceği konusunda endişe taşımaktadır.

Ebenezer Howard tarafından 19. yüzyılın sonunda tasarlanan Bahçekentler, yeni kentler olarak kentle kırı biraraya getirecektir. Kentin üstünlükleri ve hizmetleri ile doğanın doğal ve sağlıklı yaşamı bu çevrekentlerde biraraya getirilmeye çalışılmıştır. Kenti kendine yeterli ve çevreyle barışık ideal kentler olarak görmüşlerdir. “Kır ile kenti evlendirme” ile birbirlerinin eksikliklerini giderme (garden city) anlayışı 1938’lerden itibaren bize de yansımıştır.

Eko-kent yaklaşımı, 1970’lerden itibaren, Paolo Seleri, Richard Register, Mark Roseland, Peter Newman, Jeff Kenworthy ve Isabelle Jennings gibi çevreci plancı ve mimarlar tarafından dillendirilmiştir (Jong vd., 2013: 97). 1975 yılında, Berkeley’de, Richard Register öncülüğünde kurulan ‘Kentsel Ekoloji’ örgütünün eko-kent kavramının çıkış noktası olduğu ve uluslararası düzeyde yaygınlaşmasını sağladığı söylenebilir. Eko-kent kavramı ilk olarak Richard Register tarafından ortaya atılmış ve insanların yaşama alanlarının ekolojik olarak sağlıklı ve yaşanabilir olması temel koşul olarak belirtilmiştir (Roseland, 1997:197; Meydan, 2018:22). Bu süreçte, eko-kent kavramına yönelik olarak ortaya konulan hedeflerin, Ebenezer Howard’ın, Bahçekent hareketiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Eko-kent kavramının sürdürülebilir kent terimiyle bağlantılı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Ekolojik kentleşme yaklaşımını ön plana çıkan ilkeler şunlardır: kentler doğal dünyanın bir parçasıdır; kentler yaşam alanlarıdır, kentler ekosistemlerdir, kentsel ekosistem dinamik bir yapıya sahiptir, her kentin derin ve kalıcı bir içeriği vardır, kentsel tasarım, insanların doğaya

adaptasyonunda bir araçtır. Bu temel önermeler kentlerin tasarımında ekolojik yaklaşım ilkelerini üretmektedir (Tosun 2017:176). İnsan odaklı ekokent oluşumunu gerçekleştirmek için, ekolojik ilkeleri temel alan çevresel, ekonomik, politik ve sosyokültürel faktörler arasındaki karmaşık etkileşimler konusunda kapsamlı bir anlayışa sahip olmak gerekmektedir. Kentler, sakinlerinin sağlığını, yaşam kalitesini geliştirecek şekilde tasarlanmalı ve dayandıkları ekosistemleri muhafaza etmelidir (www.ecocity2009.com).

Eko-kent yaklaşımının hedeflerini şu şekilde özetlemek mümkündür; Kentin çevre üzerinde etkisinin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı, en düşük düzeyde atık üretimi, geri dönüşümlü malzeme kullanımı, ekolojik ayak izinin en aza indirgenmesi (Çetinkaya 2013:14). Ekolojik kentleşmenin temellerinin atılması sürecinde temel bir bileşen olarak ekolojik planlama ön plana çıkmaktadır. Ekolojik planlama, ekolojik, mekânsal, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliği sağlamaya çalışır. Ekolojik planlama ile insan ihtiyaçları karşılanırken; doğal kaynakların en uygun ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımları gerçekleştirilmeli ve ekolojik dengelerin devamlılığı sağlanmalıdır (Tosun 2017:177).

Bir kentin çevre dostu olup olmadığı veya bir kentin hangi koşullarda ekolojik kent olarak kabul edileceği hususunda uluslararası düzlemde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanmış göstergeler bulunmaktadır. 1992’de kurulan “Eco City Builders” ekolojik kaygılar temelinde şekillenen mekânsal şekillenme sürecini içeren çalışmaları yürütmektedir. Eco City Builders tarafından hazırlanan Uluslararası Ekolojik Kent Çerçevesi ve Standartları; kentleri, sağlıksız kentlerden, yaşayan kentlere doğru uzanan bir çerçeveye oturtmuştur. Uluslararası ekolojik kent standartları’na göre kentler dört seviyeye ayrılmaktadır: sağlıksız kentler, yeşil kentler, eko-kentler ve Gaia kentler (Tosun 2017: 178-179).

Burada anahtar sözcük kendi kendine yeterlidir. Davis projesinde ekilen her şey yenilir, yıl boyunca olgunlaşma vardır. Avustralya’da Melbourne Kent Konseyi binasında asılı bahçeler, havayı soğutan fiskiyeleler, rüzgâr tribünleri ve güneş panelleri binada tüketilen elektriğin %85’ini üretmekte ve çatıdaki yağmur suyu kolektörleri suyun %75’ini biriktirmektedir. İzlanda, Reykjavik hidrojenli toplu taşımanın öncülerindendir (Tınar, 2012:15-16).

Eko-kentin ilk örneklerini gördüğümüz Çin’de, projelerin büyük kentlerin dışında ya da kent çeperindeki mahallelerde inşa edildikleri gözlenmektedir. Eko-kentin ilk örneği Şanghay Chonming Adasındaki Dongtan Projesidir. Dongtan eko-kentinde, yapılar tüm alanın %40’ını oluşturmaktadır. Yeşille iç içe bir kent tasarımını amaçlayan planda, her yapı kendi enerji dönüşümünü sağlar (Meydan, 2016:40). İngiliz mimar Sir Norman Foster tarafından tasarımının hazırladığı dünyanın ilk yüzde yüz yeşil kenti, 2006 yılında hayata geçirilmiştir. 2006 yılında kurulmuş olan Birleşik Arap Emirliklerindeki Masdar Eko-kenti çölde enerji kazanımı sağlamıştır. Sino-Singapore Tianjin Eco-city kentinin 2007 yılında temelleri atılmıştır. Singapur ve Çin hükümetlerinin ortak olduğu bir projedir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ), İstanbul-Kayabaşı’nda kurmayı planladığı toplam 60 bin konutluk projede, “çevreye daha duyarlı ve sürdürülebilir şehir” kurmayı amaçlamaktadır (Çetinkaya, 2013: 14).

5. SONUÇ

Günümüzde kentler çok hızlı büyümekte, kırsal kesimi de içine alarak metropolleşmektedir. Bu büyüme doğal olanı aynı hızla kentleşme sürecinde yapaya dönüştürmektedir. Kentleşmenin başlamasıyla birlikte, doğa ile ilgisini giderek azaltan ve büyük yerleşme alanlarında toplanmaya başlayan nüfus, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentler, bir zamanlar uygarlığın adı iken, giderek yaşamsal değerlerin yozlaştığı ortamlara dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm süreci içerisinde, kentin, suyu, havası, ulaşımı, toprağı ile yaşanmaz ortamlar haline gelişini simgeleştirmektedir. Günümüzde çevre sorunlarının ön plana çıkması, ülkelerin bu soruna çözüm bulmak için çabalarını yoğunlaştırmalarına yol açmıştır. Kamusal politikalar içine çevreyi koruyucu ekolojik politikaları da katmak gerekmiştir. Doğal kaynakların düzenli kullanımı ve çevre kalitesinin korunması eğilimi oluşmuştur. Günümüzde, kentin doğa ile mücadeleden vazgeçip yeni bir misyon yüklenmesi ve yeni değerlerle, doğa ile dost olarak yeniden oluşturulması gerekmektedir.

İnsanlığın geleceğinin sigortası ekoloji, birbiri ile bağlantılı yaşamsal bir ağ dokusudur. Ekosistem, su, hava, toprak, bitki, hayvan birimlerinden oluşan habitat-doğal çevre; insan ve topluluklardan oluşan toplumsal çevre, insan üretimi kentsel doku kültürel ve yapay çevreden oluşur. İnsan elinin yaşam ortamlarını bozduğu ve kirlettiği; tahrip edilmiş ve kirletilmiş bir çevreyi temizleyip yeniden sağlıklı hale getirmenin ne denli pahalı ve güç bir iş olduğu zamanla anlaşılmıştır. Çevreye zarar vermeden eylemleri yerine getirmenin en akılcı yaklaşım olduğu gerçeğine tüm dünyada ulaşılmıştır. Kent çevre ilişkisinin sağlıklı ve dengeli bir biçimde kurulmasına daha fazla özen gösterilmekte, bunu hayata geçirici uygulamalara gidilmektedir. Üretilen alternatif yaklaşımlardan bir tanesi de ekolojik kentleşme yaklaşımıdır. Çevreyi geliştirici kentleşme anlayışına ekokent denmektedir. Ekolojik kent, sürdürülebilirlikle bağlantılı yeni yaklaşımlarındandır. Doğa, çevre, tarih ve kültür dostudur. Ekoloji, mekâna doğa ile uyumlu ekonomiyle bütünleşik olarak yansımaktadır.

Felsefe, bilim ve politika eşliğinde çevreye bakmayı tekrar denemeli; doğayla yeniden akraba olmalıyız. Sürdürülebilirlik-karşılıklı bağımlılık ekolojik kaynaklarla ilişkilidir. Artık ekonomi-teknoloji ikilisi, ekoloji ile barışmak zorundadır. Dünyadaki ekonomik büyüme süreçleri kentlerde fiziki ve biyolojik sınırlara dayanmaya başlamıştır. Yaşadığımız kentler uzak gelecekte insanların doğayla uyum içerisinde refah bulmasına ve sürdürülebilir gelişim sağlamasına olanak sağlamalıdır. Amaç, doğal ekolojik dengeyi bozmadan insanın doğadan çok yönlü yararlanmasını sağlayacak planların yapılması ve bunların uygulamaya konulmasıdır. Kirlenmeye kaynağında saldırmak, onu üretmemek, karayolundan demiryoluna kaymak, fosil yakıtlardan, yenilenebilir enerjiye, kimyasaldan organik tarıma, israfçı teknolojiden düşük atıklı ya da atıksız teknolojilere doğru eko-çözümler önerilmektedir. Düşünsel değişim, yasal düzen ve kamu yönetimi planlama ve katılım doğrultusunda sonuca gidilebilir. Ülkemizde de kentsel politikalarla ekolojik bir yaşam standardı ve sürdürülebilir temiz bir çevre sağlamak açısından adımlar atılmıştır. Ancak henüz çok yenidir.

KAYNAKÇA

- Bookchin, M. 1996. Ekolojik Bir Topluma Doğru, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayını, İstanbul.
- Cengiz, C. 2009. Kıyı Alanlarında Ekolojik Planlama Yalova Armutlu Örneği. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Commoner, B. 1971. The Closing Circle, Knopf Press, New York.
- Çetinkaya, Ç. 2013. Eko-kentler: kent ve doğa ilişkisinde yeni bir sistem tasarımı. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi. 6 (1), 12-16.
- Ertürk, H. 1994. Çevre Bilimine Giriş, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa.
- Güleryüz, G., Yıldırımhan, H. Sami, & Aslan, H. 2011. Ekolojinin genel ilkeleri, Ekoloji ve Çevre Bilgisi, 2-29, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Işıldar Yücel G. 2011. Avrupa yeşil başkenti Hamburg: eko-kent kriterleri ve performans göstergeleri açısından incelenmesi, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 241-262.
- Karadağ, A. 2009. Kentsel ekoloji: kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. Ege Coğrafya Dergisi. 18 (1-2), 31-47.
- Kaypak, Ş. 2016. Kentleşme ve Çevre Sorunları, Basılı Ders Notu, MKÜ, Antakya/Hatay.
- Keleş, R. 2010. Kentleşme Politikası, Güncellenmiş 11. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. 1998. Çevrebilim, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kışlalıoğlu, M. & Berkes, F. 1993. Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Jong, M., Wang, D. & Yu, C. (2013). Exploring the relevance of the eco-city concept in china: the case of shenzhen sino-dutch low carbon city, Journal of Urban Technology, 20 (1), 95-113.
- Lehmann, S. 2010. Green urbanism: formulating a series of holistic principles, S.A.P.I.E.N.S Online, 3 (2), 1-10.
- Meydan Yıldız, Seçil G. 2016. Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması: Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Meydan Yıldız, Seçil G. 2018. Eko-Kent Planlama Modelinde Kadın Girişimciliğinin Rolü, Social Sciences Research Journal, 7(3), 20-31.
- Naess, A. 1986. The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects. Philosophical Inquiry, 8 (1-2), 402-416.
- Roseland, M. 1997. Dimensions of the eco-city, Cities, 14 (4), 197-202.
- Seçkin, G. 2018. Sürdürülebilir Kentleşme Bağlamında Eko-Kent Önerisi: Kayseri Gesi Örneği Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Therborn, G. 2000. Globalisation, International Sociology, 15 (2), 151-179.
- Tınar, Mustafa Y. 2012. Ekokentler, Powerpoint Sunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tosun Karakurt, E. 2017. Sürdürülebilirlik bağlamında ekolojik kent söylemi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (4), 169-189.
- Türe, C. 2012. Ekoloji ve çevre için temel kavramlar, Ekoloji ve Turizm, 2-21, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- <http://www.ecocity2009.com>, Erişim: 10.08.2018.

**GELENEKSEL ANADOLU YERLEŞMELERİ, KENT KİMLİĞİ, YER İMGELERİ
VE ESTETİK**

TRADITIONAL ANATOLIAN SETTLEMENTS, URBAN IDENTITY, PLACE IMAGES
AND AESTHETICS

Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Ankara Üniversitesi

ÖZET

Tarih boyunca hem fiziksel hem de duyuşsal anlamda insan çevre ile sürekli bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda da toplumların gereksinimleri doğrultusunda yaşam çevreleri biçimlendirilmektedir. Kent kimliği, kentlilerin doğal, tarihi, kültürel, sosyal ve geleneksel özellikleri ile ortaya çıkan çevre duyuşudur. Kentlerin sahip olduğu değerler bütünü kent kimliğinin oluşumunda belirleyici olmaktadır. Burada, kent makroformunun oluşturduğu somut ve soyut değerler bütünü söz konusu olup kentlerin algılanması, imgenmesi ve kimlik kazanmasında birincil öneme sahip olmaktadır. Yer imgesi ise bireyler ile kentsel çevre arasında kurulan herhangi bir yere ya da kentsel alana ilişkin algısal ilişkidir. Yer imgesi birey tarafından içinde bulunulan, deneyimlenen ya da izlenen çevreden edinilen izlenim ve duygular olup bireylerin hafızasında/belleklerinde yer eden imgelerdir.

Tarihi süreç içinde herhangi bir yerleşimin sahip olduğu kültür katmanları farklı dönem ve uygarlıklara ait yapılar ya da alanlar kent kimliğinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Nitelikli kentler ise çoğunlukla o kent ile bütünleşmiş, simge haline gelmiş yer ve yapı imgeleri ile tanımlanmaktadır. Bu imgeler kimi zaman kent ölçeğinde anlam kazanırken kimi zaman da alt ölçekte; yer ile özdeşleşmiş kentsel mekânlar olabilmektedir.

Çevre kaynakları ve doğal değerlerin iyi korunduğu, kültürel ve tarihi sürekliliğin izlendiği kentsel alanlar daha kimlikli estetik ve nitelikli yaşam çevreleri sunmaktadır. Lynch'e göre; kimlik, yapı ve anlam bileşenleri kapsamında biçimlenen kent imgesi toplumsal olarak ortak bir imge oluşumunda belirleyici olmaktadır.

İyi organize edilmiş, tarihi kimliği ve yerleşim katmanları korunmuş kentlerde bu olgu kimlik ve yer imgelerini daha belirgin, nitelikli ve unutulmaz kılarak estetik ve görsel niteliğini de arttırmaktadır. Bu bildiride tüm bu özellikleri taşıyan geleneksel Anadolu yerleşmeleri kent kimliği, yer imgeleri ve estetik açıdan değerlendirilmiştir. Öncelikle yerleşim ölçeğinde kimlik, imge, estetik tanımlamaları yapıldıktan sonra geleneksel yerleşmelerde bu olguların niteliği ve özellikleri tartışılarak sürdürülebilirliği için öneriler geliştirilmiş; süreç odaklı bir tasarım alanı olarak geleneksel Anadolu yerleşmeleri yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Geleneksel yerleşmeler, Kent kimliği, yer imgesi, estetik, ,

ABSTRACT

Throughout history, mankind and the environment have been in constant interaction, both in the physical and sensory sense. So living environments are shaped according to the needs of the societies and as the result of this interaction. Urban identity is the sense of the environment that arises from the natural, historical, cultural, social and traditional characteristics of the inhabitants. All of these values that cities have are decisive in the formation of urban identity. The totality of these physical and abstract values forming by the urban macroform are in question and have primary importance in the perception, imagination and identity of cities. Location image is the perceptual relationship between individuals and the urban environment (anywhere; related to the urban area). Location images are the images that are found in the memory of individuals and are the impressions and emotions acquired from the environment experienced, or watched by the individual.

The layers of culture that any settlement has in the historical process, the buildings or areas belonging to different periods and civilizations, have an important place in the identity of the city. Qualified cities are often defined by the images of places and buildings that are integrated with that city and act as landmarks. While these images sometimes gain meaning on the urban scale, and sometimes on the sub-scale, they can be urban places that are identifiable with the place.

Urban areas where environmental resources and natural values are well protected and cultural and historical continuity are monitored offer more identity as far as aesthetic and qualified living environments are concerned. According to Lynch the urban image, is a defining phenomenon in the formation of a socially moderate image formed within the context of identity, structure and meaning components.

In well-organized cities, whose historical identity and settlement layers have been preserved, this phenomenon makes their identity and place images more prominent, qualified and unforgettable while enhancing their aesthetic and visual quality. In this paper, the traditional Anatolian settlements carrying all these characteristics were evaluated from the point of view of urban identity, location images and aesthetics. At the first stage, identity, image and aesthetical values were evaluated at settlement scale then; suggestions were offered for the sustainability of these values as a process-oriented design area. Besides the nature and characteristics of these cases will be discussed in traditional Anatolian settlements.

Key words: Anatolia, traditional settlements, urban identity, site images, aesthetics

GİRİŞ

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu’da iklim, topoğrafya, sosyokültürel ve ekonomik faaliyetler, toplumların farklı gelenek, görenek ve inançlarına göre biçimlenerek geleneksel yerleşim dokuları oluşmuştur.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri, temel bileşeni konut olan, yerel çevre koşullarına uyumlu olarak gelişmiş hem estetik hem işlevsel bakımdan nitelikli yerleşim alanlarıdır. Özgün kent kimliğine sahip geleneksel yerleşmeler herhangi bir yerleşim alanından farklı olarak tarihin izlerini taşıyan, kültürel katmanlaşmanın izlenebildiği, yerel halkın geleneksel yaşam biçimi ile özdeşleşmiş, kimlikli yapısı ile yerel halk için aidiyet duygusunun yoğun olarak hissedildiği/duyumsandığı alanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde konutlar ve diğer bütün yapıların dış cephe özellikleri, yerleşime kimlik kazandıran, estetik değer oluşturan kent silüetinin ve peyzaj karakterinin en temel bileşenleridir. Geleneksel yerleşmeler, bugün yerel halk tarafından kullanılan güncel yaşamın devam ettiği, aynı zamanda da yer imgeleri ve kentsel kimlikleri ile kültür turizminin odak noktasına dönüşmüş alanlardır. Geleneksel Anadolu yerleşmeleri tarihin izlerini taşıyan, orada yaşamış toplulukların sosyal, ekonomik, kültürel ve geleneksel yaşam biçimleri ile özdeşleşmiş alanlardır. Farklı işlevsel ve fiziksel özelliklere sahip geleneksel Anadolu yerleşmeleri, doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik kimlik bileşenleri ve alt ölçekte yer imgelerine sahip ve bu özgün yer imgeleri ile kentsel kimliklerin bugüne yansıtıldığı önemli kentsel dokulardır.

Anadolu’da hemen her kentte izlenen geleneksel konut yerleşim alanları planlama yaklaşımları, geleneksel konut yerleşim alanları planlama yaklaşımları, mekânsal örgütlenme ve çevre verilerine göre biçimlenme anlamında benzerlik gösterirken yerel veriler ve özellikle sosyokültürel etmenler kapsamında da özgün yerel çözümler içermektedir. Pratik, esnek, işlevsel, strüktürel yalınlık, yapı gerecinin yetkin kullanımı ile doğa ile son derece iyi entegre olmuş ekolojik tasarım ilkelerinin izlendiği ve aynı zamanda detay tasarım ve bezemede ki incelikli uygulamalar ile yerel kimlik özelliklerini koruyan özgün, estetik ve her biri kültür miras alanı olarak nitelenebilecek kentsel dokular, yaşam çevreleri ve konut yapılanmaları gerçekleştirilmiştir.

GELENEKSEL ANADOLU YERLEŞMELERİ

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri ç ve dış çevre bileşenleri doğrultusunda tasarlanmış, sokak-avlu-konut geçiş düzenleri ile dengeli ve nitelikli mekan kurgusuna sahip, yerel üretim biçimi ve kültürel faktörlerin birincil düzeyde konut yapılanmasını ve kentsel gelişimi de etkilediği nitelikte alanlardır.

Genelde anıtsal yapılar ya da külliyeler çevresinde gelişim gösteren yerleşim alanları topografyaya göre biçimlenmiş organik yapıda, insan ölçeğinde sade görünümlü ancak detayda her türlü gereksinimin karşılandığı tasarım bileşenlerine sahip kentsel dokulardır. Özellikle yaşam biçimi ve geleneklerin yerel çevre koşulları ile birlikte ortaya koyduğu geleneksel yerleşmeler daima doğaya ve diğer kullanıcılara saygılı, yerel yapı gerecini ustaca kullanan, doğayı daima yapının bünyesine taşıyan ve yapı-doğa entegrasyonunun en doğru biçimde sağlandığı alanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri tarih boyunca bu alanda yaşayan bireylerin karşılıklı etkileşimleri ve mekân gereksinimleri ve çevre koşulları kapsamında biçimlendirmeleri sonucunda dar ve çıkmaz sokaklar, ekolojik yapı gereci ile inşa edilmiş enerji etkin yapılardan oluşmaktadır. Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde kimlik ögesi Mardin'de yerleşimin doğal topoğrafyasına göre önündeki ovaya hakim bir noktada yamaç boyunca yerleşmiş özgün taş işçiliğinden inşa edilmiş konutları ile Nevşehir'de yığma taş sistemin mevcut yerel doku ile uyumlandığı kaya oyma yapılar ve taş işçiliği ile Safranbolu'da ise ahşap iskelet sistemin kentsel alanlar ile bağlar kesiminde gereksinime göre benzer ancak detayda özel tasarımları ile özgün ifade bulmuş her biri son derece özel değerler taşıyan alanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde izlenen yapı kültürü gelenek, görenek, örf, adetler, doğal özellikler, geleneksel el sanatları gibi farklı bileşenler ile kimlik kazanmış, tarihin ve kültürün izlerini bugüne taşıyan alanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri geçmiş ile bugün arasında tarihi ve kültürel bağların kurulduğu estetik ve işlevsel nitelikleri üst düzeyde olan kimlikli yerleşim alanlarıdır. Temel bileşeni konut olan geleneksel Anadolu yerleşimlerinde konutlar ile biçimlenen kentin estetik boyutu kent kimliğini güçlendirmektedir. Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde yer imgesi gerek konutların çevre ile entegrasyonu ve yapı gerecinin yetkin kullanımında gerekse yöreye özel işlevsel ve görsel nitelikler ile kültürel peyzaj kimliği açısından her bir yöre özeldir. Her

bir yöreye özel tasarlanan geleneksel konut alanları da kentsel alanlarda yer imgesi olma özellikleri ile özgün kimlik belirleyici olarak da işlev görmektedirler.

Geleneksel yerleşmeler ulusal kültürel açıdan çok önemli olup, yerel, bölgesel ya da alt kültürlerin yaşam tarzlarının biçimlendirdiği fiziksel çevre ve konut yapılanmalarının doğrudan mekana yansıdığı alanlardır.

Kent kimliği söz konusu olduğunda simgesel bir rol üstlenen bileşenler, kentin farklı parçalarıdır. Tüm bölgelerinde güçlü bir karakteri yansıtmaya bile, belirgin karakteri olan bazı kent parçaları aracılığı ile zihinlere yerleşen pek çok Anadolu kenti bulunmaktadır.

KENT KİMLİĞİ YER İMGELERİ VE ESTETİK

Tarih boyunca bireyler tek tek yapılarda olduğu kadar oluşturdukları fiziksel çevrelerde de estetik nitelik aramış ve bu kaygı ile çevrelerini düzene sokma arayışında olmuşlardır. Doğal ve kültürel öğelerin bir araya gelmesi ile biçimlenen kentler onu oluşturan parçalardan farklı nitelik taşıyan bütünler olmuştur. Gerek tek yapıların gerekse yapı ve açık yeşil alanların bir araya gelerek oluşturdukları çevrenin yalnızca insanın biyolojik gereksinimlerini karşılayan işlevsellik değil, aynı zamanda psikolojik, entelektüel gereksinimlerini de karşılayan estetik nitelikler de taşıması gerekmektedir (Erdoğan, 2006)

Kentler sahip oldukları bazı değer ve nitelikler kapsamında farklı ve ayırt edici özellikleri ile tanımlanmakta ve kimlik kazanmaktadır. Kent kimliğinin temel belirleyicilerinden biri ise o kentin geçmiş dönemlere ait kültür varlıkları ve dönem uygarlık ve kültürlerinin yerleşim alanları olup kent kimliği ve ruhunun oluşumunda birincil etmendir. Yapılanmış çevreyi tanımlı kılan bu soyut ve somut bileşenler de kent kimliğinin ana teması olup kimlikte kalıcılığı sağlayan kentsel bellek oluşumu ile de doğrudan ilişkilidir. Kentin bütüncül algısında yani fiziksel biçiminde belirleyici olan geleneksel yerleşim alanları da yüzlerce yıllık yaşam ve yapı kültürü ile tarih-toplum ilişkilerine yansımalarıdır.

Toplumsal yaşamın en önemli fiziksel düzeni olan ve geleneksel yerleşim dokularını da içeren kentsel mekanlar bütünü kent kimliğidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Anadolu’da geleneksel olarak nitelenen tüm yerleşmeler özgündür, eşsizdir, yereldir, yöreye özgüdür, coğrafya, tarih ve kültürün kesiştiği gerçekliktir.

Farklı ölçeklerdeki birçok yerleşim alanının yer imgeleri ve bu imgeler bütünü sonucu oluşan kent kimlikleri vardır. Kentsel kimlik her ölçekte soyut ya da somut değerler ile kendine özgü

nitelikler taşıyan fiziksel, kültürel ekonomik tarihi faktörler ile biçimlenen, anlam bütünlüğü olarak tanımlanabilmektedir

Yer imgesi ise herhangi bir kent, alan, çevre vb. oluşumlar için edinilen ilk izlemim duygusu, imaj ve genel görünüm algısı olarak tarihlenebilmektedir. Burada bireylerin duyular aracılığı ile bilinçlerinde beliren imaj, imge söz konusudur. Yer imgeleri farklı ölçeklerde olabilmektedir. Kent bütünü, kent makroformu ile ilintili olabileceği gibi daha alt ölçekte bir kent dokusu, meydan, yapı gurubu, tek yapı ölçeklerinde o yer ya da çevre ile özdeşleşmiş ve yeterli bir imge oluşturan yapıları, anıtları, simgesel ifadeleri olan doğal kültürel öğeleri ve geleneksel yerleşim dokularını içerebilmektedir. Yer imgeleri belli yer ve mekanlara ilişkin ve karakterize olmuş, bireylere göre de değişebilen bir olgudur.

Yer imgesi, bireylerin içinde yaşadıkları çevreden, deneyimledikleri ya da gözlemledikleri çevrelerden edindikleri hafızalarında yer edinen izlenim ve duygulardır. Yerleşim ölçeğinde yer imgeleri bir araya gelerek kent kimliğini oluşturmaktadır.

Yer imgesi, basit olarak fiziksel görünüm ile değil, o yerin karakteri ile ilgilidir. Yerin karakteri görsel ve mekânsal özelliklerin ötesinde boyutlara sahiptir. Zihinlerindeki yer imgesi zaman içinde, insanların yaptığı değişim ve uyarlamalar sonucunda, daha fazla ayrıntı ile beslenerek güçlenmekte, ve karakteri belirginleşmektedir. Yer, süreç içinde, kültür boyutu ile birlikte imgeyi biçimlendirmektedir. Kültürel boyutun kent içinde tüm kullanıcılara görünür kılındığı, ve böylece kent kimliğine yansıdığı yer ise kamusal alandır (Oktay, 2011). Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde bu kamusal alanlar, meydanlar, kentsel su öğeleri ve yakın çevresi, dini yapılar ve avluları, sokaklar gibi alanlardır. Bu kamusal alanların her biri de orada yaşayan bireylerin gereksinimleri ve kültürel değerlerine göre işlevsel ve estetik olarak biçimlenmiş alanlardır.

Lynch e göre kentsel imgenin beş elemanı bulunmaktadır. Bunlar, yollar, sınırlar, bölgeler, odaklar ve nirengi noktalarıdır (Lynch, 2010):

- Yollar (paths) bir gözlemcinin alıştığı ya da potansiyel olarak kullandığı kanallardır
- Odak noktaları (nodes) birleşme noktaları, hareket halinde iken duraklama yerleri ve yolların kesişim noktalarıdır
- Sınırlar (edges) gözlemci tarafından yol olarak kullanılmayan doğrusal elemanlardır
Bunlar iki bölüm arasında sürekliliği kıran sahil demiryolu ya da sur gibi elemanlardır
- Bölgeler (districts) karakteristik olarak ortak özelliklere sahip olan alanlardır

- Nirengi noktaları (landmarks) fiziksel olarak kolaylıkla fark edilebilen ve kentsel alanın tümünde algılanabilen dışsal elemanlardır. Bunlar, bina, işaret, mağaza, kule, kubbe, kapı tokmağı, ağaç ya da dağ gibi basit olarak tanımlanabilen fiziksel nesnelerdir.

Kent kimliğinin tanımlanması ya da güçlendirilebilmesi için, önce kentin “özel” ya da “ayrımsanabilir” kent bileşenleri ortaya konmalıdır (Oktay, 2011). Lynch’e (2010) göre; kent kimliği bir kenti diğer kentlerden ayıran nitelikler ve kente özgü olan öğeler ile bileşenler olarak tanımlanmaktadır. Koca’ya (2015) göre; bir yerleşim alanının benzersiz form ve örüntüsü, özgün karakteri, o toplumun kültürüne göre yerleşim içinde yaşayanlar arasındaki diyalektik etkileşim sonucunda biçimlenmektedir. Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde farklı dönemlerde o yörede yaşamış olan uygarlıkların bugüne ulaşan kalıntıları ve kültürel katmanları kent kimliğinin en önemli belirleyicileridir.

Kentlerin işlevsel özellikleri ile birlikte oluşan gelişim süreçlerinin ekonomik dinamiklere ve güçlü aktörlere bağlı olması ve bu kapsamında gelişim göstermesi, ‘kentsel imgeleri’ de büyük ölçüde değiştirmektedir. Etkileşim ve değişim sürecine giren geleneksel yerleşmelerde önemli yer imgesi olarak tanımlanan kültür varlıkları özgün sokaklar, meydanlar, kamusal alanlar kentsel dokular değişerek gelişmiş dünyanın herhangi bir noktasında bulunabilecek sıradan alanlara dönüşebilmektedir. Bu dönüşüm kent kimliğinin fiziksel, sosyoekonomik ve demografik yapısının değişmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Hayta, 2016)

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri bazı yörelerde ve alt yerleşmelerde farklı etnik ve dini kökenden gelen bireylerin bir arada yaşadıkları alanlar olabilmekte; bu nedenle kentsel dokuda, konutlar zaman zaman bu farklılıklara göre biçimlenmekte; bu olguda kent kimliğine zenginlik katarken yer imgeleri de çeşitlenmektedir. Bununla birlikte kentsel mekân organizasyonu içinde cami, kilise, medrese, okul gibi kamusal yapılar da yer imgeleri ve kimlik bileşenleri olarak kentsel odak noktaları oluşturmaktadırlar.

Organik olarak gelişmiş olan geleneksel Anadolu yerleşmeleri gerek yapısal sistemde ve bezemelerde gerek peyzaj bileşenlerinde kullanılan yerel malzemeler, anıtsal yapılar ve ticari kültürel özellikleri ile soyut ya da somut bileşenlerinden kimlik kazanmaktadır.

Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde konut yapıları/sivil mimarının yanı sıra arasta, bedesten, han gibi ticari yapılar, medrese gibi eğitim yapıları ya da farklı işlevlere hizmet eden külliyeler yani tüm taşınmaz kültür varlıkları yer imgesi olup kentlere kimlik kazandıran ve imgesel, duyuşsal etki yaratan yapılanmalardır.

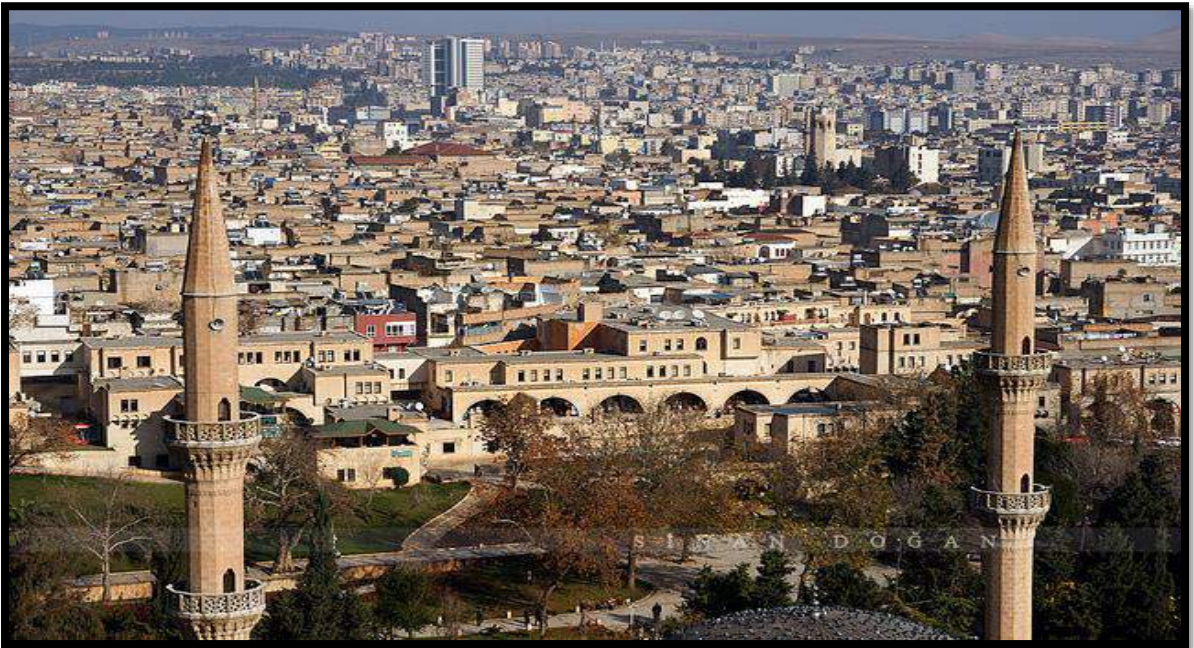
ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

İstanbul’da Mahmutpaşa Bedesteni (kapalı çarşı), Gaziantep’te Bakırcılar Arastası, Adana’da Taş Köprü (şekil 1) kentsel yer imgeleri olup aynı zamanda bu imgeler kentsel kimlik belirleyicileridir. Bu yer imgeleri kentsel odakları oluşturmakta ve kentsel mekanlar bu imgelerin çevresinde gelişim göstermektedir.

Şekil 1. Gaziantep Bakırcılar Arastası (URL 1, 2019), Adana Taş Köprü (URL 2, 2019)

Geleneksel Anadolu yerleşmelerinde kentsel kimlik soyut ya da somut bileşenlerden oluşmaktadır. Bir kentin mekânsal özellikleri ile doğal jeolojik yapısı ya da gelenekleri de kent kimliğini oluşturabilmektedir. Örneğin Şanlıurfa’nın kent kimliği, geleneksel yapı mimarisi, sıra geceleri, balıklı göl, Halfeti gibi soyut ve somut kentsel imgelerin ve değerlerin birleşimi olarak ortaya çıkmıştır (şekil 2).

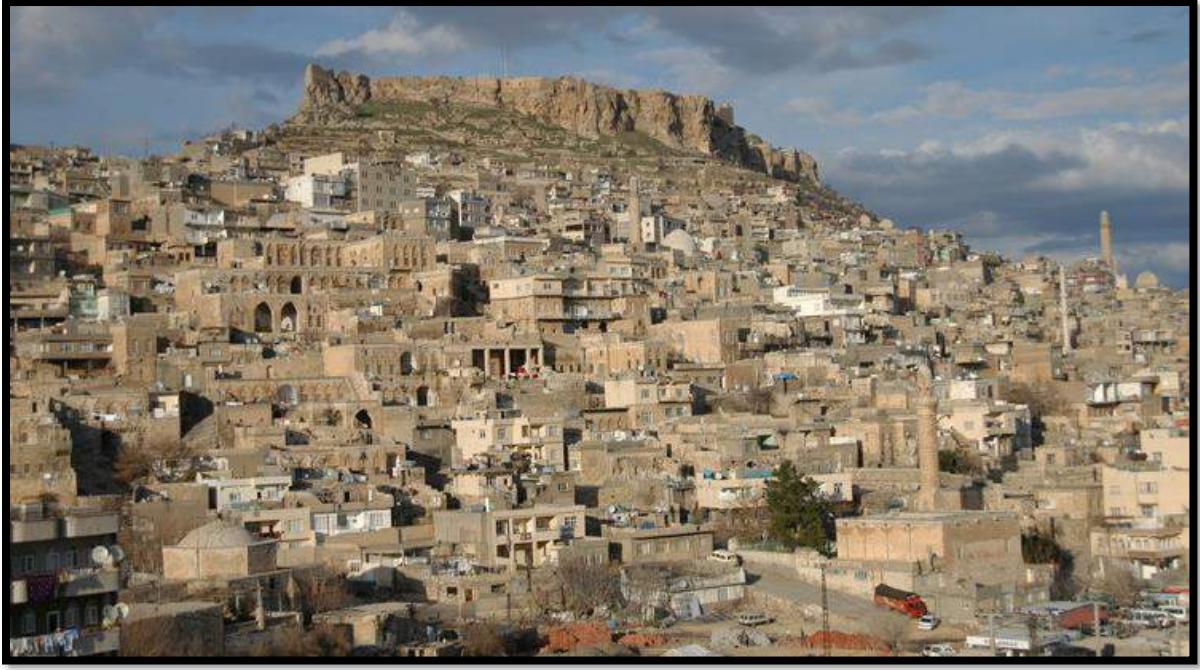
Şekil 2. Şanlıurfa geleneksel kent dokusu (URL 3, 2019)

Çağdaşlaşma süreci ile birlikte geleneksel Anadolu yerleşmeleri teknolojik gelişmelerin baskısı ve yoğun turizm baskısı gibi iki temel faktör nedeni ile özgün kimliklerini ve kentsel silüetlerini kaybetmektedir.

Kentlerin “kent” tanımına hak kazanabilmeleri için de belli standartlara ve çevresel/kentsel açıdan belli bir estetik çekiciliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda da kenti tek tek birimler değil, tümel çevre olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olmaktadır. Kentsel alanlarda yapılar mimarlık ürünü olup yarattıkları estetik duygular, kitle, cephe, form özellikleri ile iç mekan bezemeleri ve sanatsal değerleri kapsamında değerlendirilmektedirler (Erdoğan, 2006). Geleneksel Anadolu yerleşmeleri spontan gelişen özgün mekânsal organizasyonları ile taşıdıkları estetik nitelikler, özgün detay çözümleri, yerel malzeme kullanımındaki yetkinlik topografya yapı ilişkisi, açık-yarı açık-kapalı hacim geçişleri, kitle ilişkileri cephe düzenlerindeki mükemmel oranlar ile her bir yerleşim son derece özgün görsel değerlere sahiptir. Bu olgu da kentlere peyzaj estetiği kazanmaktadır (şekil 3-4-5).

Şekil 3Foça Geleneksel kent dokusu (URL 4, 2019)

Şekil 4. Mardin geleneksel kent dokusu (URL 5, 2019)

Bir dizi yapı bir araya geldiğinde tek yapının algılanmasında görülmeyen çok farklı algılar söz konusu olup farklı bir biçimlenme ve sanat ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2006). Yerel malzemenin kullanıldığı yerel mimarinin biçim kazandığı, yapıların belirli bir düzen ve uyum içinde bir araya gelmesi ile oluşan geleneksel Anadolu yerleşmeleri hem işlevsel hem de estetik tarihi kültürel çevrelerdir.

Şekil 5. Alaçatı geleneksel kent dokusu (URL 6, 2019)

Kentsel bir çevre ne kadar düzenli ise estetik değeri de o kadar fazladır; çünkü bir bütünlük içermektedir (Erdoğan, 2006). Geleneksel Anadolu yerleşmeleri bu anlamda her yöreye özel farklı detay tasarımları ile yaşam çevreleri belli bir düzen ve armoni içinde biçimlenmiştir. Çağdaş kentlerde izlenen kaotik ve eklektik kentsel görünüm geleneksel yerleşmelerde söz konusu değildir. Aksine toplum ve bireyleri destekleyen, rahat devinilen, doğa ile entegre, pittoresk görünüme sahip, yer imgeleridir.

SONUÇ

Bir düşünce ya da duygunun kodlanmış ifadesi olarak imge hafıza ile de ilişkisi olup kentsel anlamda kentlerin zihinlerde yer etmiş alan, mekan ve simgesel yapılarını içermektedir. Geleneksel Anadolu yerleşmeleri de sosyal ve kültürel etkileşimler sonucu biçimlenmiş, estetik değeri yüksek, yer imgelerine sahip, kent kimliğinde tanımlı alanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri yer imgeleri, kentsel kimlikleri ve estetik boyutları ile değerlendirildiğinde toplumların tarihini ve kültürünü yansıtan önemli olarak değerlendirilmektedir. Farklı ölçeklerde soyut ya da somut kavramlar ile anlam bulan kent kimliğinin estetik boyutu ise genellikle somut kentsel öğeler de gözlemlenmektedir. Bu somut kentsel kimlik bileşenleri geleneksel Anadolu yerleşmelerindeki yapı cepheleri, sokak dokuları, çıkmaz sokaklar, doğal çevre bileşenleri donatı elemanları gibi kentin peyzaj karakterini ve peyzaj kültürünü yansıtan öğelerdir.

Yerel malzeme olanakları, topoğrafya, jeomorfoloji, iklim, doğal bitki varlığı coğrafi konum gibi dış etkenler ve kültürel etkileşim, sosyal yapı gelenekler gibi iç etkenler ile biçimlenen geleneksel Anadolu yerleşmeleri arka planda yer alan doğa ve bileşenlerinin ön planda konumlanan yapılanmış çevre ile uyumlu entegrasyonu sonucu üstün görsel değerlere sahiptir. Yanı sıra her yapısal ögenin bir gereksinim ve işlev nedeni ile yer aldığı kent imgesinde bu öğelerin içerdiği özgün yerel çözümler ile üstün estetik nitelik de kazanmaktadır. Tarihi sürecin izlerini bugüne ileten geleneksel Anadolu yerleşmeleri, estetik değeri yüksek kimlikli kentsel yerleşimlerdir/alanlardır. Bu estetik katkılar da kimliği, yer imgesini ve mekanın kalitesini arttırmaktadır. Aynı zamanda geleneksel Anadolu yerleşmeleri yerel halk için “aidiyet” duygusu olan anıtsal değeri yüksek kent belleği açısından da önemli kentsel mekanlardır.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri ilk kuruluşlarından itibaren tarihi izlerin gözlemlenebildiği alanlardır. Ancak bugün kentleşme ve çağdaşlaşma baskısı bu alanlarda da görülmektedir. Bu baskının yansıması olarak kimlik bileşenlerini ve estetik değerlerini kaybetmektedir.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri kültürel, tarihi kimliği ve yerleşim katmanları korunan kimlik ve yer imgeleri özgün, estetik ve görsel niteliği yüksek yerleşim alanlarıdır. Ancak çağdaş yaşam gereksinimleri ve değişen yaşam koşulları nedeni ile bu alanlardaki kültür, kimlik ve imge göstergeleri yok olma baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır.

19.Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl boyunca birçok alanda yaşanan değişimler kentsel mekân ve kimlik algılarında da değişimlere neden olmuştur. Bugün artık çağdaş yaşam içinde, yerel malzeme ve doğal çevre koşullarını göz ardı eden, tek tip yapılanma ve estetik kaygılardan yoksun bütüncül tasarlanmamış kimliksiz kentler oluşmaktadır.

Bu gelişmelere paralel olarak 21.Yüzyıl'da geleneksel Anadolu yerleşmeleri yerel halkın her gün biraz daha uzaklaştığı fakat kültür turizmi için önemli odak noktalarına dönüşmüştür. Bakımsızlık, yanlış restorasyonlar ya da yanlış işlevlendirmeler nedenleri ile kimliğini ve estetik değerlerini kaybeden geleneksel Anadolu yerleşmeleri üzerinde yanlış turizm politikalarının da olumsuz etkileri bulunmaktadır. Dar sokaklar yoğun araç trafiği, küçük ölçekli kentsel kamusal mekanlar ziyaretçi yoğunluğu gibi nedenler ile bozunuma uğramaktadır.

Geleneksel Anadolu yerleşmeleri estetik ve kentsel kimlik kavramları kapsamında değerlendirildiğinde, doğal çevre ile entegre olmuş, organik olarak tasarlanmış ve gelişmiş, yer imgeleri ve kentsel kimlikleri bir çok birey tarafından kolay algılanabilir ve aynı yorumda birleşen, yerel malzemenin etkin olarak kullanıldığı, nitelikli yaşam çevreleridir.

Bu anlamda bugün hızla monotonlaşan çağdaş kentlere karşı, özgün her yerleşimin kendi karakterine özel, nitelikli mekânsal organizasyona sahip, kentsel dokunun açık, yarı açık ve kapalı mekan kurguları ve topografya ile bütünleşmiş kitle ilişkileri ile kimlikli, estetik değeri yüksek geleneksel Anadolu yerleşmelerinin sürdürülebilirliklerinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılması ulusal ve küresel ölçekte bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Erdoğan, E. (2006). Çevre ve Kent Estetiği. ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi Cilt:8 Sayı:9, 68-77.
- Hayta, Y. (2016). Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 5 Sayı 2, 165-184.
- Koca, F. (2015). Türkiye'de Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Özgün Karakter ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışına Ontolojik Bir Yaklaşım. Planlama , 32-43.
- Lynch, K. (2010). Kent İmgesi. İş Bankası Kültür Yayınları .
- Oktay, D. (2011). Kent Kimliğinde Bütüncül Bir Bakış. İdeal Kent Sayı 3, 8-19.
- Özbek, M. Ö. (2018). Geleneksel ve Modern Yerleşmelerde Mekansal Kurgular Barındırdıkları Kültürel Arka Planlar Arnavutköy Örneği. Ö. P. Biçer içinde, Mimarlık Planlama ve Tasarım Araştırmaları (s. 95-103). Ankara : Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık .
- URL 1. (2019, Ekim 8). Türkiye Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/bakircilar-carsisi> adresinden alındı
- URL 2. (2019, Ekim 8). Tripadvisor: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g297955-d3929540-i250548205-Tas_Kopru-Adana_Turkish_Mediterranean_Coast.html adresinden alındı
- URL 3. (2019, Ekim 8). Gezilecek Yerler: <http://gezilecekyerler.com/sanliurfada-gezilecek-en-iyi-10-yer/> adresinden alındı

**TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE MEYDANLARIN GELİŞİMİ VE ÇAĞDAŞ KENTSEL
TASARIMDA MEYDANLAR**

THE DEVELOPMENT OF SQUARES THROUGH HISTORY AND SQUARES IN
CONTEMPORART URBAN DESIGN

Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Ankara Üniversitesi

ÖZET

Meydanlar kentsel dokuda genellikle merkezde yer alan ve bireylerin sosyal, kültürel, ticari amaçlar için kullandığı; aynı zamanda kentlerin odak noktası olan kamusal mekanlardır. Bir anlamda düğüm noktaları da olan meydanlar Lynch'e göre herhangi bir kentin algılanmasında ve imge oluşumunda temel bileşenlerden biri konumundadır. Merkezi mekan tariflemeleri ile de özdeşleşen meydanlar kentsel açık ve yeşil alanlar hiyerarşisinde yer alan parklar, yaya bölgeleri, sokaklar kapsamında etkin bir kullanım alanı ve kesişim noktası olması yanında kamusal alan olarak ana kurgulayıcı olarak da işlev görmektedirler. Meydanlar çevrelerinde konumlanan yapılar ile kesin bir biçimde sınırlanmış, belli bir kapalılık hissi oluşturan, dinamik kullanım potansiyeline karşın mekânsal ve biçimsel özellikleri anlamında statik niteliğe sahip bir anlamda kentsel avlulardır. Özellikle iyi kurgulanmış ve doğru tasarlanmış meydanlar kent kimliği ve imgesi açısından önemli kamusal alanlardır.

Meydanlar tüm zamanlarda yaşama katılan, buluşma, kültürel ve sosyal etkinlik, rekreasyon, sanatsal aktivite alanlarıdır. Tarihi süreç içindeki gelişimi irdelendiğinde erken çağlardan bu yana kullanılan ancak, planlı kentlerin görüldüğü Yunan uygarlığı dönemi ile birlikte evrilen ve kimlik kazanan meydanlar hemen her uygarlık, dönem ve coğrafyada açık mekan kültürünün vazgeçilmez bir bileşeni olmuş; farklı biçim, nitelik ve ölçekte kentsel alanlarda yer almıştır. Meydanlar tarihin her döneminde inancın, protestonun, kültürün, yaşam biçiminin yansıması olmuş; iletişim ve aktivite olanağı sunmuş, toplum ve kentsel kaliteye katkı sağlamıştır. Bir anlamda bireylerin kentsel kamusal alanları kullanmayı keşfettiği, yaşadığı ve deneyimlediği mekanlar olmuştur.

Bu bildiride en önemli kentsel kamusal alanlardan biri olan meydanlar işlev ve bileşenleri ile tanıtarak; tarihi süreç içindeki gelişimi ortaya konmuştur. Daha sonra meydanların kentsel açık mekan kültüründeki konumu ve katkıları, kent imgesi ve yer: “place” olarak niteliği işlev, estetik ve sanatsal boyutu ile irdelenerek çağdaş kentsel tasarımdaki rolü ve önemi vurgulanarak; başarılı meydan tasarımları kurgu ve tasarım ilkeleri ve kentsel kaliteye etkileri kapsamında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meydan, “plaza”, kentsel mekan, kentsel tasarım, kamusal alan, kentsel kalite,

ABSTRACT

Squares are public spaces in the urban fabric that are usually located in the center and used by the inhabitants of the city for social, cultural and commercial purposes; as well as their acting as focal points. According to Lynch, squares, which are also node points, are the main components in the perception and image of any city. The squares, which are also identified as the central spaces are not only effectively used areas, but also the intersection points within the hierarchy of parks, pedestrian zones, streets in urban open and green spaces, also serve as the main dominator of the public space. Squares are urban courtyards in a way with static nature in terms of spatial and formal characteristics, despite their dynamic use potential, forming a certain sense of closeness, and which are precisely bordered by the structures located around them. Particularly well-constructed and correctly designed squares are important public spaces in terms of urban identity and image.

Squares are the areas of meeting, cultural and social activity, with it's living character at all times of history.

The squares, which have been used since the early ages have evolved during the period of Greek civilization where planned cities were began to be seen and gained identity, have been an indispensable component of open space culture in almost every civilization, period and geography; they have taken place in urban areas in different forms, qualities and scales. The squares are the reflections of beliefs, protests, cultures and lifestyles in all periods of time providing opportunities for communication and activity, and contributing to society and urban quality. In a sense, there have been spaces where individuals have discovered, lived and experienced using urban public spaces.

In this paper, squares, which is one of the most important urban public spaces, will be introduced with their functions and components and their development throughout history will be revealed. Afterwards, the role and importance of squares in contemporary urban design will be emphasized and successful square designs will be interpreted by examining the role and contribution of squares in urban open space culture, urban image and place: as well as it's characteristics as a "place"; design principles, functional, aesthetical and artistic dimensions.

Keywords: Square, "plaza", urban space, urban design, public space, urban quality, quality

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumsal yaşam, bireylerin karşılıklı etkileşimleri ve mekan ile ilişkileri mekanın biçimlenmesinde, algılanmasında ve estetik niteliklerinde etkili olmuştur. Kentin önemli odak noktalarından biri olan meydanlar, herhangi bir açık alandan farklı olarak sınırları daha net ve tanımlı olması nedeni ile kullanıcılara sınırlılık/kapalılık hissi veren, mekânsal olarak da üç boyutlu algılanan alanlardır. Meydanlar gerek kent sakinleri gerekse ziyaretçiler için kent ile özdeşleşmiş kimlikli mekanlardır. Meydanlar bu anlamda kentin yaşam kültürünün, ticari aktivitelerinin, sürdüğü ve tarihi sürekliliğinde izlendiği mekanlardır.

Kent kurgusunun en temel bileşenlerinden biri olan meydanlar etrafında ona sınır oluşturan binaların sürekliliği ile hacim kazanmakta ve biçimlenmektedirler. Meydanlar kentsel açık mekan sistemi ve yerleşim dokusu içinde kentsel yaşamın etkin olarak sürdüğü alanlardır. Meydanlar her dönemde toplayıcı, birleştirici ve sosyal işlevleri ile kentsel dokunun en hareketli noktaları olmuş bulunduğu kent ve dönemin önemli olayları ile özdeşleşmiştir. Kimlikli farklı özelliklere sahip meydanlar kent kimliğinde ve yer imgesi olarak önemli odaklar ve yaşam, aktivite, rekreasyon, hareket mekanlarıdır. Kentlerin ölçek, doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik değerine göre meydanlar farklı işlevsel ve fiziksel özelliklere sahip olmaktadır.

Meydanlar ve Tarihi Gelişimi

Kentler; yaşama çalışma dinlenme gibi farklı işlevlere hizmet eden binalar ve bu binalar arasında ulaşımı sağlayan dolaşım ağı ve kentsel açık yeşil alan sistemlerinden oluşmaktadır. Tarih boyunca kentlerde yaşayan bireyler toplanma, bir arada bulunma isteklerine paralel olarak kentsel kamusal mekanlara gereksinim duymuşlardır. Bu kamusal mekanlardan en önemli ve tanımlı olanı yerleşim ve kültürlerin tarihi, doğal, ve, sosyal farklılıkları ile biçimlenen meydanlardır.

Kentsel kamusal alanlar kamu kullanımı için düzenlenmiş caddeler, sokaklar, parklar ve meydanlardır. Meydanlar, ilk yerleşik düzenlerden bugüne kadar, kent kültürünün ve inancın, protestonun, mekana yansması ile oluşmuş kentin temel bileşenlerinden biridir.

Gelişerek kimlik kazanan meydanlar tarih boyunca hemen her uygarlık için kamusal açık mekanların odak noktası olarak farklı biçim, nitelik, estetik ve ölçekte kentsel alanlarda konumlandırılmıştır.

Meydanlar kentin ve kentlilerin sürekli olarak etkileşim halinde olduğu, birçok kentsel işlevin karşılandığı/gerçekleştiği paylaşıldığı, temel kentsel dış mekân kullanımlarının deneyimlendiği yaşayan, dinamik kamusal alanlardır. Meydanların nitelik ve özellikleri ise kentsel tasarımın niteliğini belirtmektedir. Hem organik hem de ızgara plan şemasının izlendiği Yunan uygarlığı döneminde görülen ilk düzgün plan şemalı/düzenli meydanlar agora yapıları bünyesinde yer almaktadır. Kentlerin Pazar yerleri olarak da adlandırılan agora yapıları ticari işleve sahip olup, meydanlar ise güncel sosyal, ticari, siyasi, yönetsel etkinliklerin gerçekleştiği; halkın kendini rahat bir biçimde ifade ettiği kentsel odaklar olarak işlev görmüştür. Açık- yarı açık- kapalı mekan geçişleri ile halka sunulan kullanımlar ve yarı açık mekanlar olan portikoların gerisinde yer alan ticari amaçlı kullanılan stoalar ile agora meydanları gerek bireysel gerek toplumsal anlamda etkin kullanılan halkın günlük yaşamının büyük bölümünü geçirdiği, en önemli işlevi toplumsal iletişim olan kentsel alanlar olmuştur.

Agora meydanı (şekil 1-2), Yunan kentlerinde siyaset, din, ticaret konularının halk tarafından tartışıldığı içinde ya da yakınında tapınak ve bouleuterion (halk meclisinin toplandığı yapı) gibi dini ve resmi yapıların bulunduğu toplumsal ve ticari yaşamın yoğunlaştığı kent merkezinde konumlanmış önemli kentsel kamusal alanlardır. Agora meydanları, Klasik Yunan kentlerinde, dönemin şehir planlama yaklaşımı olan hipodamus plan şemasına göre belli bir form kazanmış, çok daha tanımlı hale gelmiş ve kentin bütün kamusal binaları ile çevrelenmiş/kuşatılmış merkezlerdir.

Şekil 1 Smyrna Antik Kenti Agorası (URL 3 , 2019)

Şekil 2. Smyrna Antik Kent Agorası Stoaları (URL 3 , 2019)

Roma dönemi kentleri de ızgara plan şemasının kullanıldığı katı geometrik düzene sahip olup, kentsel dokuda meydanlar birbirini dik kesen sokak kurgusunda merkezde konumlandırılmıştır. Forum olarak adlandırılan kent meydanı doğu batı aksı olan “decomanis” ile güney kuzey aksı olan “cardo”nun kesişim noktasında yer almıştır. Agora meydanı ortadan kalkarken kamusal mekan olarak onun yerini forum almış; daha çok törensel aktivitelerin gerçekleştirildiği bir mekana dönüşmüştür. Ölçek olarak da daha büyük ölçekli; insan ölçeğini aşan yapısal ağırlıklı, heykel ve dikilitaş ile zenginleştirilmiş meydan tasarımları gerçekleştirilmiştir.

Agoralar demokratik yaşamın simgesi olan mekânlar iken, forumlar yönetici sınıfın gücünün sergilediği mekanlar olmuştur. Forumların çevresinde ise sirk hamam, gymnasium, tiyatro gibi halkın kullanımına açık kamusal yapılar konumlandırılmıştır.

Ortaçağ’da kentler daha savunma odaklı bir kimlik kazanmıştır. Bu nedenle dağ vadi gibi daha korunaklı ve sınırlandırılmış alanlarda kurulmuş kentlerde meydanlar, bitişik düzende konumlandırılmış olan yapılar arasında kalan dar kent sokaklarının genişlemesi biçiminde oluşmuştur.

Ortaçağ’da meydanlar insan ölçeğine uygun küçük mekanlardır. Meydanlarda, yöneticilerin toplum ile bütünleşmesini sağlamak amacı ile bayramlar, festivaller, kutlamalar yapılmıştır.

(Giritlioğlu, 1991). Aynı zamanda bu süreçte meydanlar birtakım cezaların infaz edildiği ve otoritenin gücünün topluma gösterilmek için kullanıldığı mekanlar olmuştur.

Organik dokuya sahip Ortaçağ kentlerinde kent merkezinde konumlanan meydanlar genelde birincil geometrik forma sahip değildir. Çevresi kamu yapıları ile sınırlandırılan hemen her meydanda bir kilise yer almış, yine çoğu meydanda bir havuz ya da çeşme niteliğindeki su ögesi ile hareketlendirilmiştir. Anıtsallıktan uzak, küçük ölçekli Ortaçağ kent meydanları ticari, sosyal, kültürel işlevleri yanında bir geçiş ve toplanma mekanı olarak da kullanılmıştır.

İtalya Sienna’da yer alan Piazza del Campo kent merkezinde yer alan özgün ortaçağ meydanlarından biri olup meydanı çevreleyen yapılardan Palazzo Pubblico’nun kulesi bir çok geleneksel meydanda olduğu gibi vurgu yapmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Piazza del Campo (URL 5, 2019)

Tüm sanat etkinliklerinde/alanlarında yeniliklerin yaşandığı Rönesans döneminde kentsel tasarımda da yaşanan değişimler sonucunda kentlerde yeni bulvarlar açılmış; vistalar oluşturulmuş, meydanlar ise daha geometrik nitelik kazanan simetrik sınırları tanımlı, özenli

bina cepheleri ile sınırlandırılmış, çeşme havuz heykeller ile zenginleştirilmiş bir kimlik kazanmıştır İtalya Venedik'te yer alan Piazza San Marco bu dönemin önemli meydanlarından biridir. (Şekil 4)

Şekil 4 San Marco Meydanı (URL 6, 2019)

Rönesans döneminde meydanlar saray, kilise ve yönetim yapılarının önlerinde konumlandırılarak özenle biçimlendirilmiştir. Yönetimin gücünü sergileyen görkemli binalar ile sınırlandırılan bu alanlar, geometrisi belirgin, kimlikli, biçimi, simetrik ve aksiyel düzene sahiptirler. Matematiksel verilere göre tasarlanan meydanların eni ve boyu arasında $1/2$ $1/1.42$, $1/3$, $1/1.73$ gibi oranlar kullanılmıştır, meydan çevresinde yer alan ticari aktiviteler, dini törenler, yönetsel etkinlikler için insanların bir araya geldiği mekanlar oluşturulmuş ve insanların sosyal etkileşimi için olanak sağlamıştır (Giritlioğlu, 1991). Rönesans dönemi meydanları üç boyutlu düşünülmüş ve kent bileşenleri ile bütüncül tasarlanmış; çevresinde yer alan yapılar ile açık, yarı açık, kapalı mekan ve hacim geçişlerinin dengeli çözümlendiği, portikolar ile çevrelenmiş, anıt, heykel, su ögesi gibi yapısal bileşenleri ile estetik niteliği de yüksek, aktif alanlardır.

Barok döneminde kentsel dokuda daha belirgin hale gelen bulvarlar ışınal olarak merkeze erişim sağlamış; merkezde ise meydanlar yer almıştır. Cephelerin daha önem kazanması ve bezemenin artması ile de çevreleyen yapılar meydanların sanatsal niteliğini arttırmıştır.

Barok dönemde 17. Yüzyıl'ın kapalı ve tanımlı kentsel mekanları, daha açık bir form kazanmıştır. Meydanların binalar ile çevrenmesi bu dönemde daha çok üç yönlü olarak gerçekleştirilmiştir. Bir tarafı açık bırakılan mekanda, sınırsızlık ve derinlik etkisi oluşturulması amaçlanmıştır (Önal Hoşkara, 2000). Meydanlar saray, kilise ve yönetim yapılarının önünde konumlandırılarak yolların kesişim noktasında yer almış meydanlarda su ögesinin kullanımı önem kazanmıştır. Meydanın merkezinde çoğunlukla anıtsal büyüklükte bir çeşme ya da havuz ile birlikte düzenlenmiş dikili taşlar ya da heykeller kullanılmıştır (Topuz, 2015).

Barok dönem yapılarında da görüldüğü üzere dairesel ve eliptik formlar önem kazanmış ve bu dönemde meydanlar da çevreleri portikolar ile kesin bir biçimde sınırlandırılmış dairesel ve eliptik formlarda tasarlanmış, kitlesel geçişler görsel anlamda daha estetik nitelik kazanmıştır. Bu dönemin en önemli meydanlarından biri İtalya Vatikan Piazza San Pietro ile ikinci olarak da İtalya Roma'daki Piazza Noano'dur (şekil 5-6).

Şekil 5. Piazza Navona (URL 4, 2019)

Şekil 6 Piazza San Pietro (URL 7, 2019)

1600’lü yıllara kadar sokak meydan ve kent parkları canlı ve etkileşimli kamusal alanlar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Daha sonra sosyal ve ekonomik nedenler ile kamusal yaşam dönüşmeye başlamış sokak ve meydanlardaki kamusal etkileşimler giderek zayıflamaya başlamıştır. 1760’larda Endüstri Devri sonrasında gelişen sanayi ve farklı kentsel sektörlerin oluşumu büyük nüfuslar barındıran sanayi kentlerini de beraberinde getirmiştir.

1800’lü yılların ortalarında kamusal alanlarda sokak, meydan kavramları cazibesini kaybederek, meydanlar yaşayan kentsel odak noktaları olmaktan çok genellikle gelip geçmek gibi zorunlu ve sınırlı etkinliklerin yürütüldüğü, mekânlara dönüşmüştür. Meydanları yaşam ve aktivite alanlarına dönüştüren, kamusal mekânlar ve ticaret yapıları bu alanlardan uzaklaşmıştır. 19. Yüzyıl’ın sanayi kentleri karmaşasının ve alt yapı sorunlarının yaşandığı, kentsel kamusal mekanların da bozunuma uğradığı bir süreç olmuştur.

1930’lu yıllarda kentli bireylerin sağlık ve ışık hava güneş gereksinimlerine odaklanılmış ve bireylerin azalan yeşil alanlara erişimi gündeme gelmiştir. Çalışma ve konut alanları ayrılmış, konut alanları toplu ve çok katlı yapılanma ile yeni bir kimlik kazanmıştır. İlk dönemde sağlıklı uygulamalar olarak nitelenen bu değişimler bir süre sonra bu yeni yapısal biçimlenme ile kamusal mekânların yok edildiği bilincine ulaşılmıştır. Sokaklar ve meydanlar yeni kentsel yapılanmanın bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Böylece tarihi süreç boyunca kentlerin odak noktaları olan meydanlar ve önemli kamusal etkileşim alanları olan sokak yaşamının eksikliğinin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal anlamda olumsuz etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Meydan yerine yaşam alanlarından belirli uzaklıkta tasarlanan yeşil alanlar, sunduğu rekreasyonel olanaklar ile sosyal kültürel etkileşim alanları olan meydanların ve sokakların birleştirici işlevlerini yerine getirememiştir.

1980’lerden sonra, kentsel mekândaki değişimler ile birlikte, kamusal alan kavramı yeniden tanımlanmış ve bu durum sosyal kutuplaşma ve mekânsal parçalanma gibi çeşitli gelişmelere neden olmuştur. Buna bağlı olarak, alışveriş merkezleri, otoparklar, trafik arterleri gibi kente ilişkin temel gereksinimler göz ardı edilerek yeni mekânlar üretilmeye ve geleneksel kamusal alanlardan biri olarak meydanlar yok olmaya başlamış; varlığını sürdürenlerin ise işlevi değişmiştir. (Zeka, 2011). Birçok kent meydanı odak, toplanma mekanı, yaşam alanı, rekreasyon alanı olmaktan uzaklaşarak yalnızca geçiş amaçlı kullanılan, kavşaklara dönüşmüştür.

20.Yüzyıl'da kentlerde artan barınma gereksinimi yüksek katlı bloklar ile çözümlenmeye başlamış, bu tür bir yapılaşma ile yapılar dışında geniş yeşil alanlar oluşturulabileceği düşünülmüştür. Ancak bu doğrultuda biçimlenen dış mekânlar, beklenildiği gibi nitelikli ve işlevsel alanlar olamamış, kent içinde, tanımsız boşluklara dönüşmüştür. Çağdaşlaşma sürecinde bireylerin barınma gereksinimi çözülürken, sosyal etkileşim mekânları eksik ve yetersiz bırakılmıştır (Gülay, Sekman, 1994).

Mekânsal açıdan değerlendirildiğinde meydan, sokak gibi kentsel kamusal alanlar toplumun bir araya geldiği önemli yerler olup toplumun iktidara mesajlarını iletme yöntemlerinden en önemlisi kamusal alanda bir arada yaptıkları aktivitelerdir (Aygün Öztürk, 2009). Agora meydanlarından başlayarak kamusal alanların mekânsal ve sosyal işlevleri ticaret, protesto, toplanma alanları olarak kullanımları değerlendirildiğinde, toplum ve yönetim sınıfları arasında iletişimin sağlandığı alanlar olarak kullanıldığı açıktır. Bu anlamda genelde kamusal mekânlar özelde meydanlar tarih boyunca mekânsal ve sosyal açıdan kentin en önemli alanları olmuştur.

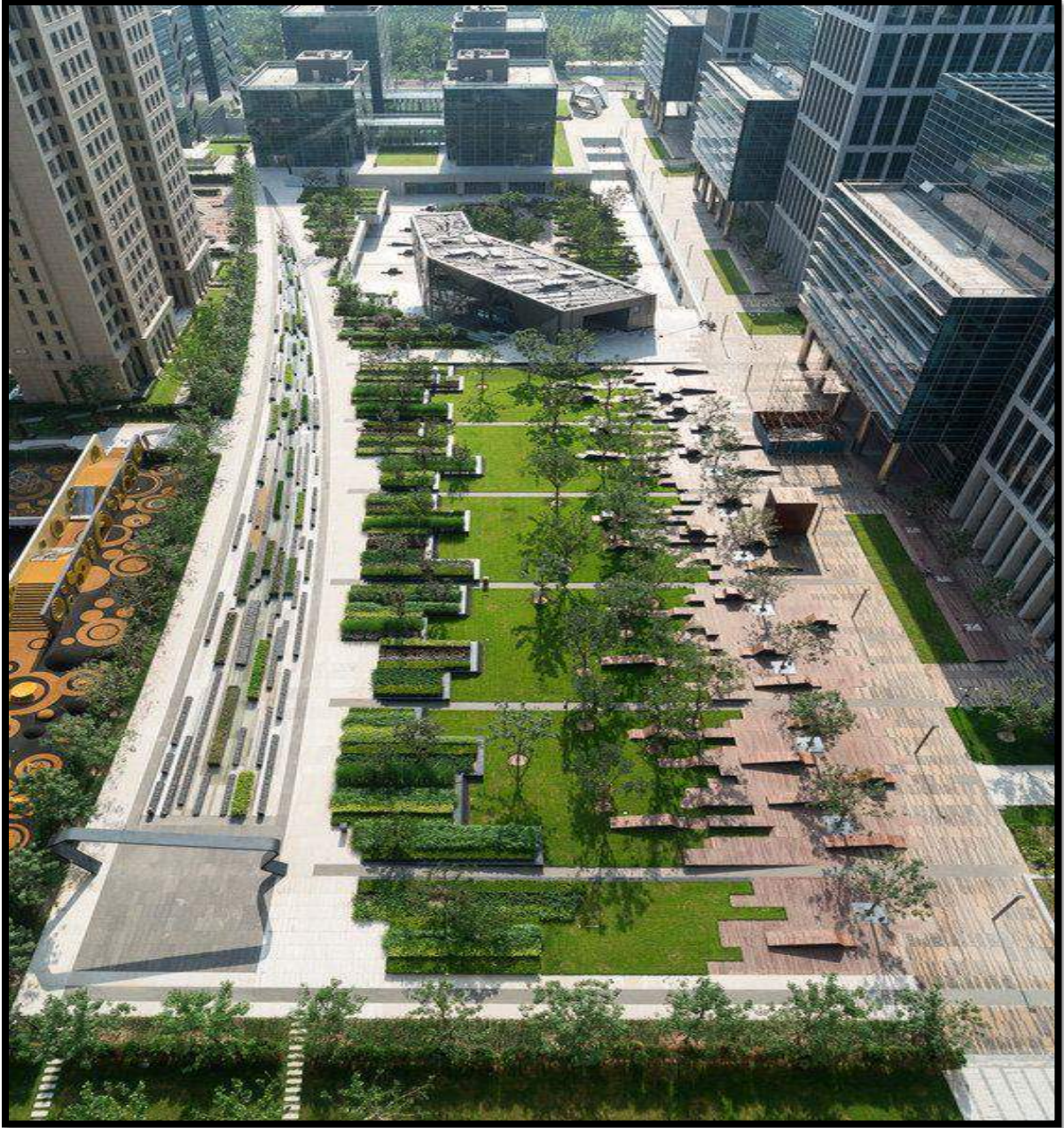
Meydanlar fonksiyonel açıdan, döşeme, aydınlatma, drenaj sistemi, kentsel donatı elemanları, engelsiz tasarıma uygunluk kriterleri ile estetik açıdan ise bitkisel materyal, kentsel donatı elemanları, çevreleyen yapıların cephe renk doku özellikleri malzeme, plastik öğeler ve tasarımları değerlendirilmektedir. Meydanlara estetik ve görsel katan en önemli elemanlarından birisi su öğeleridir. Ancak su öğeleri tercih edilirken iklim koşulları, kullanıcı niteliği bakım olanakları da değerlendirilerek karar verilmesi gerekmektedir.

Meydanlar sosyal ve kültürel yönden önemli işlevi olan tarihi olaylara sahne olan, “kent merkezleri” olarak kente kimlik kazandıran mekanlar olmuştur. Meydanlar farklı işlevleri ve kentlere sağladıkları görsel, estetik ve kimlik değerleri ile farklı yaş ve kültürlerle hitap edebilmektedir.

ÇAĞDAŞ KENTSEL TASARIMDA MEYDAN TASARIMLARI

Bugün artık tüm dünyada kentler ve kentsel kamusal alanlar farklı gerekçeler ile hızla dönüşmektedir. Bu fiziksel dönüşüm özellikle büyük kent merkezlerinde olmak üzere tüm konut, sanayi, ticaret alanlarını da etkileyerek kentlerin sosyal, kültürel yapılanması üzerinde de ciddi etkilere neden olmakta, dolayısı ile kentin kamusal alanları da etkilenmektedir (Kurtuluş, 2008). Kentsel mekânın odak noktası olan meydanlar ise bu değişimlerden doğrudan etkilenmekte ve güncel gereksinimleri yaşam kültürü, estetik yargılar ve trendler doğrultusunda yeni meydan yorumlamaları ve çağdaş biçimlenmeler ortaya çıkmaktadır. Yer imgesi

oluşumunda ve ayırmsanabilir kamusal kentsel mekan yaratımında çağdaş meydan tasarımları gelenekselin dışında farklı etkilere sahip(şekil 7) kentsel mekan tanımlamalarına olanak sağlamaktadır. Çok çeşitli ölçek, biçim özelliği yapı malzemesi, bitkisel materyal kullanım biçimi ve donatı öğeleri ile kurgulanan çağdaş meydanlar, sınırlarını oluşturan yapıların işlevi, niteliği, cephe özellikleri, donatı elemanları, topografik özellikleri, su kullanımı ve sanatsal bileşenleri ile özgün hacimler/me kanlar oluştururken bütüncül çevre tasarımına da katkı sağlamaktadır. Yanı sıra kullanım amacı, konumu ve biçimsel özellikleri ile tamamen kuşatılmış, kısmen kuşatılmış, bir yapıya ya da merkeze yönlendiren vurgulu, geometrik ya da organik kimlikleri ile meydanlar hem kentsel sirkülasyonun düzenleyicisi hem de içinde yer aldığı kentlerin yaşamsal odaklarıdır.

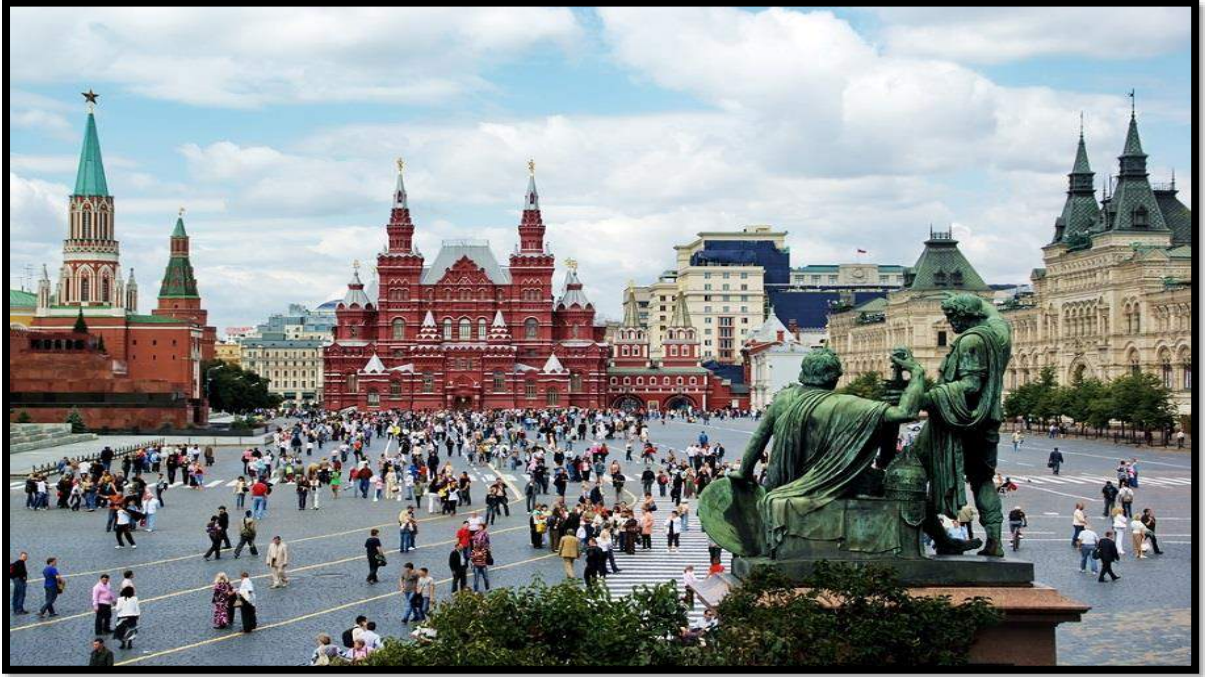

Şekil 7. Çağdaş meydan tasarımları (URL 8, 2019)

Her ölçekte kent meydanlarının temel işlevi, bireylere aktivite ve karşılıklı etkileşim olanağı sağlamak, karmaşık trafik akışından korunmak ve yaya olarak güvenli kentsel açık mekânların sağlanmasıdır (Aygün Öztürk, 2009). Bu olgu tarihi ve çağdaş meydanların sahip olması gereken temel gerekliliktir. Meydanı tanımlayan yapılar, kullanılan kentsel donatı elemanları, meydanların sunduğu rekreasyonel olanaklar, su ögesinin varlığı meydana estetik ve görsel değer katan diğer bileşenlerdir. Meydanların bir kavşak bir boşluk olarak bırakılması yerine yaşam alanlarına dönüştürülmesi bu bileşenlerin doğru kurgulanması ile mümkün olabilmektedir.

ÇUKUROVA
3. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
3-6 Ekim 2019

Toplum tarafından paylaşılmış bir tarihin birikimi ile oluşmuş, tarihi olaylara tanıklık etmiş, kentin kültür katmanlarının izlenebildiği önemli meydanlar kentsel tasarımı yönlendiren önemli kent parçalarıdır (şekil 8). Moskova'daki Kızıl Meydan hem Rusya hem de SSCB tarihine tanıklık etmiş farklı kültür katmanlarına sahip bir meydandır. Kızıl Meydan, Kremlin Sarayı, Aziz Vasili Katedrali, Milli Tarih Müzesi, alışveriş merkezi, yapıları ile tanımlanmıştır. Bazı cezaların infazlarının gerçekleştiği, devletin kararlarını halka duyurduğu önemli bir meydan olup bu nitelikte meydanlar kentlere tarihi ve kültürel kimlik kazandırmaktadır.

Şekil 8 Kızıl Meydan (URL 1, 2019)

Dünya'da özellikle büyük kentlerde ana aksların kesişiminde de meydanlar konumlandırılmaktadır. En önemli örneklerinden birisi de New York'daki Times Meydanı'dır (şekil 9). Meydanların sahip olması gereken işlevsel ve estetik bileşenlere sahip olmamasına karşın, kent için önemli bir odak noktası ve küresel ölçekte önemli, simgesel değere sahip bir meydandır.

Şekil 9. Times Meydanı (URL 2, 2019)

Meydanlar, kolay erişilebilir, geniş mekânsal yayılıma sahip, çeşitli kullanım olanakları sunan, sınırları ve girişleri tanımlı, 3 boyutlu, yapı/kütle- boşluk ilişkisinin doğru kullanıldığı, rahat devinilen mekanlar olmalıdır. Böylece kentsel mekan kalitesinin de artması söz konusu olmaktadır.

SONUÇ

Tarihi süreç içindeki gelişimi değerlendirildiğinde görülmektedir ki MEYDANLAR kentlerin vazgeçilmez açık mekan kurgularından biri; hatta en önemlisidir. Farklı işlevlere hizmet eden ve bu anlamda birçok kentliyi bir araya getiren en önemli kentsel kamusal mekanlar olan meydanlar sınırlarını oluşturan yapılar ve binalar ile tanımlanmış üç boyutlu kentsel yaşam odaklarıdır. Kent merkezinin odağı, kentsel erişimin yönlendiricisi olan meydanlar biçim-form özellikleri ile de kentsel kamusal alanların en etkileyicisidir.

Tarihteki ilk meydanların çıkış noktaları, oluşumları ve kullanım amaçları bugün değişen ve dönüşen çevre ve yaşam koşulları ile paralel olarak değişmiştir. Başlangıçta meydanlar halkın yönetim erkleri ile iletişim aracı ve ticari işlevlere yönelik olarak biçimlenirken bugün meydanlar, bir kavşak, içinden gelip geçilen alanlar olarak işlev görebildiği gibi çok farklı ölçek

ve formda, temalı kentsel tasarım çalışmalarının, sanatsal etkinliklerin, protest eylemlerin, eğlencenin gerçekleştiği farklı kimlik ve nitelik alanlar ve mekanlar olabilmektedir. Tarihi kimliğe sahip meydanlar bugün yaşam alanı özelliğini halen sürdürürken, çağdaş kentlerde yeni tasarlanan meydanlar alternatif kullanımlar sunmaktadır.

Kullanım amaçları doğrultusunda boyutları ve biçimleri değişen meydanlar, genellikle kilise önü, cami yapısı külliyeler, iş merkezleri ve idari birimler gibi güç odakları ile birlikte konumlanmakta ve kentsel prestij alanları oluşturmaktadır. Bu güç odağı ile birlikte kentsel alanda bir hakimiyet ve odak olma etkisi de artmakta vurgulu olmaktadır.

Meydanlar kentsel kimlik ve prestij mekanları olarak, içinde bir çok işlev bulunduran, kentli bireylerin rekreasyonel gereksinimleri ve sosyal etkileşimlerine olanak sağlayan kentsel açık alanlardır. Bu alanlarda gerçekleştirilecek özgün tasarımlar mekânsal kalitenin artırılması ile kentli bireylerin mekânı kullanımını arttırmaktadır. Kentsel mekân içinde meydanlar ulaşım ağı, çevresindeki yapılar ve kentli bireyler ile bütünlük içerisinde ele alınmalı ve tasarlanmalıdır. Mekânı sınırlayan yapılar ve meydana yer alan kentsel donatılar, ölçü doku renk malzeme, doğal çevre koşulları ile uyum açısından bir bütünlük oluşturacak biçimde tasarlanmalı ve konumlandırılmalıdır.

19.Yüzyıl sonları ve 20.Yüzyıl boyunca olan dönemde sanat, sanayi, ticaret gibi birçok alanda yaşanan değişimler mekanın tasarımı ve kullanım amaçları ile ilgili yaklaşımlar üzerinde de etkili olmuştur. Modernizm ile birlikte, sanatta ve mimarlıkta geleneksel uygulamalar reddedilerek özgün ve yeni stiller yaratılması/tasarlanması benimsenmiştir. Modern tasarım ve sanata ilişkin bu değişimler kentsel tasarımda yeni tasarım gündemleri yaratmıştır. Bu süreç ile birlikte kentsel mekânların tasarımında da farklı biçimsel özellikler ve malzemeler kullanılmaya başlanmış yeni kentsel mekânsal arayışlar yankı bulmuştur.

Çağdaş peyzaj mimarlığı üzerinde etkili olan modern ve postmodern sanat akımları 1920'lerden itibaren kentsel tasarımda yeni ve farklı biçimde tasarım ve uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Bu süreç ile birlikte kentsel alanlar ve kamusal bir mekan olan meydanların işlev, biçim ve tasarım nitelikleri kent kültürünün ve kentsel mekanın dönüşüp değişmesine yol açmıştır.

Ancak bütün bu gelişmelere karşıt olarak kentli bireylerin güncel gereksinimleri doğrultusunda kullandıkları kamusal mekanlar ve özelde meydanlar bugün kentsel trafiğinin yoğunlaşması ve yaya kullanımının azaldığı mekanlara dönüşmüştür. 21. Yüzyıl ile birlikte bu olumsuz gelişmeler fark edilmiş ve meydanların kent yaşamı ile bütünleştirilmesine ve kentli bireylere

farklı aktiviteler sunan özgün kimliğe sahip mekanlara dönüşmesine yönelik yeni çalışmalar başlatılmıştır.

Meydanlar tasarım ilkeleri kapsamında değerlendirildiğinde kentlerin odağında yer almaları içinde bulundukları doku ile entegre olmuş, bütüncül tasarlanmış, üç boyutlu mekanlara sahip olmaları pek çok yönden kolay erişilebilir ve algılanabilir, alternatif kullanımlara olanak sağlayan, durağan, biçimsel özelliğine karşın aktif kullanılan alanlar olarak işlev görmeleri gerekmektedir.

Tarihi süreç içinde olduğu gibi meydanlar bugün de kent kimliğinde ve kentsel mekan kalitesinde en önemli kentsel mekandır. Çevresindeki yapılanma ile bütüncül olarak ele alınan meydanlar kent makroformunda da doğrudan belirleyici olmaktadır. Meydanlarda gerçekleştirilen sanatsal katkılar kimliği, yer imgesini ve mekanın okunabilirliğini arttırmaktadır; hatta bu alanlara farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Bir diğer önemli konu ise meydanların kentli bireylerde bir “yer” ve “aidiyet” duygusu yaratma durumu olup bunun gerçekleşmesi o yerin özgün tarihi, toplumsal, estetik özelliklerinin belirlediği alan karakterine bağlıdır. Bu anlamda meydanlar bu duyusal değerlere de sahip önemli kentsel mekanlardır. Gerek tarihi kimliği ile tanımlı, dönemleri ile özdeşleşmiş gerekse sürdürülebilirlikleri sağlanması gereken çağdaş meydan tasarımları kentsel alanların ve kentsel mekan tanımlamalarının vazgeçilmez bileşenleridir.

KAYNAKLAR

- Aygün Öztürk, A. (2009). Kentsel Kamusal Alan Olarak Meydanlar: Mekan ve Yaşamla Kurduğu İlişki. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı.
- Giritlioğlu, C. (1991). Şehirselsel Mekan Öğeleri ve Tasarımı. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Günay, B., & Selman, B. (1994). Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Estetik Örnek Kent: Ankara . İ. Tekeli içinde, Kent,Planlama,Politika, Sanat. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Kurtuluş, H. (2008). Kentsel Dönüşümün Politik Ekonomisi . İktisat Dergisi no.499, 26-33.
- Önal Hoşkara, Ş. (2000). Kamusal Alan: Agoralardan Elektronik Mekanlara. Domus m No:7 Ekim, 76-80.
- Topuz, G. (2015). Lisans Bitirme Tezi. Tarihi Süreç İçinde Meydanların Gelişimi ve Çağdaş Kentsel Tasarımda Meydanlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
- URL 1. (2019, Ekim 1). [http://www.yoldasin.com/moskovada-tarihin-tanigi-kizil-meydan/adresinden alındı](http://www.yoldasin.com/moskovada-tarihin-tanigi-kizil-meydan/adresinden%20alindi)
- URL 2. (2019, Ekim 1). EATER New York: <https://ny.eater.com/maps/best-restaurants-times-square-nyc> adresinden alındı
- URL 3 . (2019, Ekim 1). Kampbros: <https://kambros.com/izmirin-yasayan-tarihi-smyrna-agera-antik-kenti/> adresinden alındı
- URL 4. (2019, Ekim 9). İtalya Gezi: <https://italyagezi.com/piazza-navona-meydani-ve-cevresi-248/> adresinden alındı
- URL 5. (2019, Ekim 8). Tripadvisor: https://www.tripadvisor.co.za/LocationPhotoDirectLink-g187902-d233499-i286525892-Hotel_Garden-Siena_Tuscany.html adresinden alındı
- URL 6. (2019, Ekim 8). Bayaiyi: <http://bayaiyi.com/venedik-san-marco-meydani/> adresinden alındı
- URL 7. (2019, Ekim 9). Tripadvisor South Africa: https://www.tripadvisor.co.za/LocationPhotoDirectLink-g187791-d1115569-i254472616-Deluxe_Rooms-Rome_Lazio.html adresinden alındı
- URL 8. (2019, Ekim 9). Pinterest : <https://tr.pinterest.com/pin/360780620142094914/> adresinden alındı
- Yerli, Ö. (2016). Functional Assessment of a Square: Case of Düzce Anıtpark. International Conference on Natural Science and Engineering (INCASE'16) (s. 1307-1322). Kilis: International Conference on Natural Science and Engineering (INCASE'16).
- Zeka, B. (2011). İnsan Gözüyle Kent Meydanları: Çayyolu Kent Meydanı Projesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Tasarım, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

GELENEKSEL KAYSERİ KONUTLARININ ÇEVRE VE KENT ESTETİĞİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF TRADITIONAL KAYSERİ HOUSES IN TERMS OF
ENVIRONMENTAL AND URBAN AESTHETICS

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Ankara Üniversitesi

Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ÖZET

Anadolu yerleşmeleri bölgesel çevre koşulları, sosyokültürel etmenler ve yerel malzeme olanakları kapsamında biçimlenen özgün kentsel dokulardır. Temel bileşeni konut olan bu yerleşim dokuları kullanıcının yaşam biçimi ve gereksinimleri doğrultusunda yerel topoğrafyaya göre kompakt ya da seyrek dokulu olacak biçimde yalın ve temel gereksinimleri karşılayacak bir kentsel gelişime sahiptir. Anadolu konut mimarisi ekolojik verilere göre biçimlenmesi yanında yerel malzeme olanakları çerçevesinde gerek iç mekan tasarımında gerekse cephe düzeninde son derece özgün estetik nitelikleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Geleneksel Kayseri konutları organik kent dokusunda genelde iki ya da üç katlı taş yığma sistemde inşa edilmiş sofalı plan şemasına sahip avlulu, doğa ile entegre yapılardır. Gelenekler, yerel kültürel özellikler ve doğal çevre koşulları ile uyumlu olacak biçimde tasarlanmış Kayseri konutları estetik değerler yanında ekolojik, akılcı, esnek ve ergonomik yapı tasarımı kriterlerine sahiptir. Geleneksel Kayseri konutlarında zemin kat avlu ile ilişkilendirilmiş olup genelde servis birimlerinin yer aldığı kattır. Asıl yaşam katının üst kat olduğu Kayseri evinde yapı gereci olarak taşın yetkin bir biçimde kullanıldığı izlenmektedir. Görsel açıdan nitelikli cephelere sahip Kayseri geleneksel konutları taş oymacılığı açısından da zengin olup özellikle pencere ve kapı açıklıkları çevresinde ve cumba altında kullanılan oyma taş işçiliği yöreye özel ve özgün detaylar içermektedir. Taşın kullanılmadığı kimi durumlarda ise cumba altında orijinal detaylara sahip aynı yetkinlikte ahşap yapı öğelerinin kullanımı söz konusudur.

Bu bildiride mimari özellikleri dekoratif cepheleri, avlu öğeleri, yerel bezeme detayları ile bugün hala kentsel dokuda farklı mahallelerde varlığını sürdüren geleneksel Kayseri konutları estetik ve görsel nitelikleri kapsamında değerlendirilmiştir. Geleneksel Kayseri konutları genel olarak tanıtıldıktan sonra sahip olduğu estetik değerler, kentsel bellek, kimlik belirleyici ve sanatsal nitelikleri açısından irdelenmiştir. Taş ve ahşap işçiliği ile yapısal avlu öğelerinin gerek Anadolu konut mimarisindeki tarihi süreç içinde sentezlenmiş estetik değerleri, gerekse yerel özellikleri ve kültürel mimari ve çevresel katkıları kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Kayseri evleri, Anadolu konutu, geleneksel konut, geleneksel mimari, estetik

ABSTRACT

Anatolian settlements are unique tissues/fabrics/textures formed within the scope of regional environmental conditions, sociocultural factors and local material opportunities. These residential areas whose main component are the houses, have a lean and basic development that can meet the basic requirements either compact or sparsely textured according to the local topography in line with the inhabitants lifestyles and requirements. Traditional Anatolian houses are shaped according to the ecological data besides it's unique aesthetic qualities in both interior design and facade layout within the framework of local material possibilities.

The traditional Kayseri houses are integrated with nature. Kayseri houses taking their place in the urban fabric were either as two or three storey buildings built with cut stone masonry with a sofa plan scheme integrated with a courtyard. It is possible to see ecological, rational, flexible and ergonomic building design criteria in addition to aesthetic values in Kayseri houses which are designed due to traditions, local cultural features and natural environmental conditions. In traditional Kayseri houses, the ground floor is associated with the courtyard and there are usually service units. The main living area is the first floor in Kayseri houses. Kayseri traditional houses where stone was used extensively house qualified facades are rich in stone carvings, especially around window and door openings as well as under the cantilivers is unique. In some cases where the stone is not used, there is the use of timber with the same competence with original details under the bay Windows and cantilivers.

In this paper, architectural features, decorative facades, courtyard elements, local decoration details of the original traditional Kayseri houses, which are still existing in different neighborhoods in the urban texture of Kayseri city, was evaluated within the scope of aesthetic and visual qualities. At the first, stage, traditional Kayseri houses were introduced with their general characteristics and aesthetical artistic values as well as identifying character in special. Then, the synthesized aesthetical values of stone & timber use in Kayseri houses throughout history and structural elements of the courtyard with their local, cultural, architectural and environmental qualities were discussed

Key words: Kayseri, Kayseri houses, Anatolian vernacular architecture houses, traditional houses, aesthetics

GİRİŞ

M.Ö. 11. Yüzyıl'a tarihlenen ve erken Tunç Çağı'ndan bu yana yerleşim yeri olan Kayseri kenti Anadolu'nun doğu ve batı uygarlıkları arasında bir köprü, tarih boyunca birçok uygarlığın merkezi, Kapadokya'nın önemli bir yerleşim yeri konumundadır (URL 2, 2019).

Ekolojik koşullar, yerel malzeme olanakları ve kültürel etkileşimler ile biçimlenen geleneksel Anadolu yerleşimleri, gerek iç mekan tasarımlarında gerekse cephe düzenlerinde estetik nitelikleri ile özgün yaşam çevreleri oluşturmaktadır. Tüm Anadolu'da yöresel özelliklere göre biçimlenen konut mimarisinde de olduğu gibi gelenekler, yerel kültürel özellikler ve doğal

çevre koşulları ile uyumlu olacak biçimde tasarlanmış geleneksel Kayseri konutları estetik değerler yanında ekolojik, akılcı, esnek ve ergonomik yapı tasarımı kriterlerine de sahip yapılanmalardır.

Barınma gereksinimlerini karşılamak amacı ile yapılandırılan konutlar, toplumların yaşam biçimleri, ülkelerin özgün coğrafi özellikleri, iklimatik koşulları ve kültürel verileri doğrultusunda özgün mekânsal çözümlere ulaşmıştır (Büyükmihçı, Kayseri Evlerinde Mimari Biçimleniş ve Kültür Üzerine , 2009). Zengin Anadolu kültürel coğrafyası içinde, özel bir yeri olan Kayseri hem tarih boyunca önemli bir ticaret kenti olmuş hem de çeşitli uygarlıklar döneminde farklı etnik ve dini grupların yerleşim yeri olmuştur.

Kayseri'nin bulunduğu coğrafya içinde daima önemli bir ticaret merkezi olarak başat rol oynaması, demografik yapısı içinde yer alan Ermeni ve Rum kültürünün“Ruhani Merkezi” olarak kabul edilmesi gibi etkenler; kentteki bireyleri kültürel sosyal ekonomik olarak çeşitlendirmiş, kentin ekonomik gücünü arttırmış kentsel aktiviteleri hareketlendirmiş ve böylece kent bütününde özgün bir mimarinin gelişmesine neden olmuştur (Büyükmihçı, Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü, 2006)

Özgün mimari nitelikleri ile geleneksel Kayseri konutları, farklı etnik ve dini kökenden gelen toplulukların aynı doğal çevre içinde, güncel yaşam gereksinimleri ve yaşama biçimlerine bağlı olarak detaylarda farklılaştığı yapılar olmuştur. Temel işlevsel gereksinimler hemen her konutta aynı kalırken, estetik değerler din, gelenek, görenek ve etnik farklılıklar doğrultusunda farklılaşmış; böylece özgün değere sahip Kayseri konutu bu etkenler doğrultusunda biçim bulmuştur

Estetik, sanat, güzellik, mimari ile ilgili olup duyuşal değerleri incelemektedir. Kent estetiği ise doğal ve yapılanmış çevrenin bireylerde uyandırdığı güzellik duyusu ile toplum gereksinimlerini karşılarken bireylerin içinde yaşadıkları çevreden duyuşal anlamda keyif almaları, mutlu olmaları ve yaşama doğrudan katılmalarını içermektedir. Tüm geleneksel Anadolu yerleşmelerinde de olduğu gibi geleneksel Kayseri konut dokularında da çevre estetiğini oluşturan öğelerin kent kimliğinde de yansımaları bulunmakta; kent imgesi olarak bireylerin belleğinde yer etmektedir. Yani biçimsel özellikler yanında duyuşal değerler de söz konusu olmaktadır.

GELENEKSEL KAYSERİ KENT DOKUSU

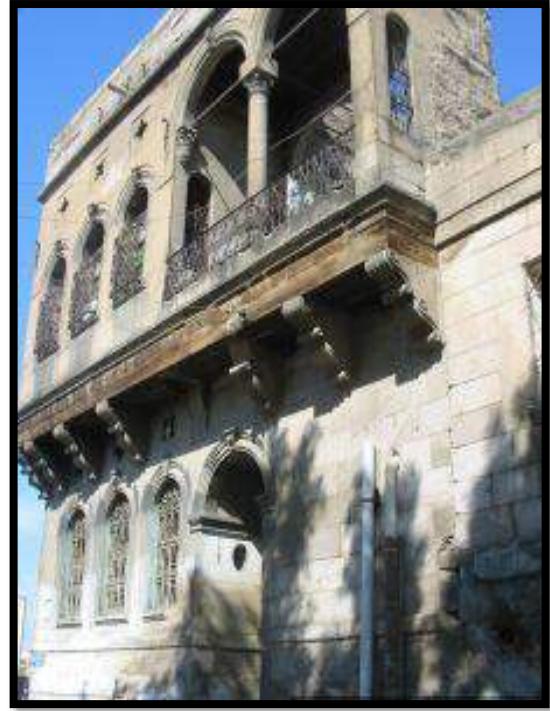
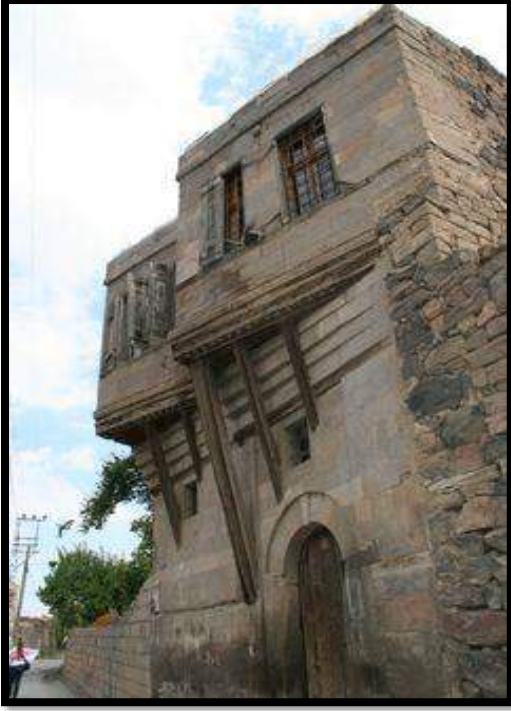
Geleneksel Kayseri konutlarının yer aldığı kentsel doku organik, topografyaya göre biçimlenmiş, iki tarafında konutların yer aldığı dar sokaklar ve bunların kesiştiği alanlardaki küçük meydanlardan oluşmaktadır. Sokaklar geometrik düzende olmayıp sürprizli mekan ve cepheler avlu duvarları ve bitki varlığı ile dinamik bir yapıya sahiptir. Çevre kaynak ve koşullarına göre sosyal, kültürel ve yerel ekonomi ile üretime göre biçimlenen konutlar ise bu dokunun temel bileşenleridir.

Kayseri kent dokusunda sadece Müslümanların ve sadece Hristiyanların yaşadıkları mahalleler olduğu gibi Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadıkları mahalleler de bulunmaktadır. Mahalleler kent içinde sadece fiziksel varlık olmanın ötesinde sosyal yapılanmalardır (İmamoğlu, 2006).

Geleneksel dokuda dikkat çeken detaylardan bir diğeri, özellikle Müslüman konutlarında avlu duvarlarının biraz daha yüksek olmasıdır. Mahremiyet amacı ile oluşturulan sağır sokak cephe duvarlarından zemin katta sokağa çok az sayıda pencere açıklığı bulunmaktadır

GELENEKSEL KAYSERİ KONUTLARI

Geleneksel Kayseri evleri/konutları organik yerleşim dokusunda, dar, yer yer çıkmaz sokaklarda genelde iki ya da üç katlı olarak yapılandırılmıştır. Hemen hepsinde avlu ya da bahçe görülen konutlar nitelikli kesme taş ile yığma sistemde inşa edilmiştir. Sofalı plan şemasına göre tasarlanmış. Kayseri konutlarının bazılarında sofalar sokağa balkon şeklinde çıkma yapmakta, kimi köşe odalar ise yarı açık mekana dönüştürülerek kemerli revaklar olarak biçimlendirilmiş, cephede hareket sağlamıştır (Şekil 1,2). Avlu ise sahip olduğu yapısal ve bitkisel bileşenler ile gerek konutun gerekse kentsel dokunun önemli bir mekânsal bileşenidir. Zemin kat ile bağlantılı olan avlu ahır, mutfak gibi servis birimlerini içermektedir.

Şekil 1. Geleneksel Kayseri konutu cephe çıkmaları ve cephe görünümü (URL 4, 2019)

Şekil 2. Geleneksel Kayseri konutlarında pencere ve kapı detayları (URL 5, 2019)

Genelde iki katlı konutlarda katlar arası ayırım cepheden de algılanacak biçimde yatay bir silme ile sağlanmıştır. Zemin katlarda düzgün olmayan plan şeması üst katta çıkmalar/cumbalar ile düzene ve net geometrik formlara kavuşturulurken cumba altında kullanılan taşıyıcı taş ögeler oyma taş işçiliğinin özgün bezeme detaylarını içermektedir. Taşın kullanılmadığı kimi konutlarda ise ahşap kirişler ile cumba altları desteklenmiştir. Her iki durumda da yapısal işlev yanında estetik ve görsel niteliği son derece yüksek bir işçilik sokağa ve yapılara zenginlik katmaktadır.

Geleneksel Kayseri konutları ve onların oluşturduğu yerleşim dokularının sahip olduğu özgün ve yerel nitelikler, taş ve ahşap yapı gerecinin yetkin kullanımı, orijinal bezeme detayları ile üstün estetik değere sahiptir. Yalın görünümlü konut cepheleri gerek kütle ilişkileri gerekse cephe açıklıklarında kullanılan oranlar ve proporsiyonlar ve oyma taş işçiliği, ahşap kullanımı ile soyut ve somut, sanatsal ve estetik değere sahip çevre oluşumunda temel belirleyicidir.

Konutlarda kullanılan bezemelerde genelde motifler ve geometrik formlara yer verilmiştir. Kapı açıklıklarında genelde yuvarlak/yarım daire ve sivri; kimi zaman yalın kimi zaman ise bezemeli kemerler çift kanatlı ahşap kapılar ile birlikte kullanılmıştır.

Metal kapı tokmakları ise yerel karakterde olup, aslan, kartal, kadın eli, insan kafası şeklinde figürler kullanılmıştır. Tüm bu detay tasarımlar ve yapı bileşenleri gerek cephe gerekse sokak kimliğinde belirleyici olurken çevrenin estetik niteliğini de arttırmaktadır.

Eldem'e (1984) göre; geleneksel Kayseri konutları Anadolu'da benzeri olmayan niteliktedir. Avlulu olan konutlar daima avlunun güneye bakan cephesinde konumlandırılmıştır. Avluda servis birimlerinin yanı sıra oturma mekanına bitişik olacak şekilde bir "köşk" de yer almaktadır. Güneydoğu ve İç Anadolu bölgeleri arasında yer alan Kayseri'de Sofalı ve eyvanlı olabilen konutlar özgün olup farklı etkileşimlerin izlendiği sentez bir bölgedir.

Yaz aylarında kullanılan Kayseri bağ evleri ise (Talas, Gesi) genelde kuzeyi açık, diğer üç yönde korunaklı olacak biçimde tasarlanmış; açık olan yönde kuzeye yönlendirilmiş bir köşk yer almaktadır.

Kayseri avlularında görülen ve zeminden birkaç basamak ile yükseltilmiş, özellikli bir yarı açık mekan olan revaklar yörede "köşk" olarak adlandırılmaktadır. Özellikle yaz aylarında etkin kullanılan bu mekanlar ahşap kolonları, tabanları ve üst örtüsü ile mekan kalitesini arttırmaktadır.

GELENEKSEL KAYSERİ KONUTLARI DIŞ CEPHE ÖZELLİKLERİ

Aynı coğrafi bölge içindeki konutların fonksiyonel benzerliklerinin yanı sıra, alt ölçekteki estetik farklılaşmaları kültürel, dini etnik farklılıklara bağlı olarak değişiklikler göstermektedir.

Bir yerleşim alanında konut mimarisinin doğru okunabilmesi için, doğal belirleyicilerin yanı sıra konutların biçimlendiği dönemin koşullarının doğru değerlendirilmesi gerekmektedir. Kayseri, geleneksel yerleşim dokusu, tarihi gelişimi boyunca konutların oluşum ve gelişim sürecini etkileyen faktörlerin okunabildiği bir geleneksel Anadolu yerleşimidir (Büyükmihçı, Kayseri Evlerinde Mimari Biçimleniş ve Kültür Üzerine , 2009).

Yerel sarı taş ile bazen de koyu bazalt taşı ile alması olarak inşa edilmiş Kayseri konutları cephe düzeni ile de kente ve sokağa görsel ve estetik katkı sağlamaktadır. Masif, prizmatik, yalın özenli, taş işçiliği yanında cephe açıklıklarının oranları, düzeni, kurgusu, taş konsol ve çörteler ile kimi cephelerde görülen taş kabartma bezeme detayları, tepe pencereleri ile özellikli ve kaliteli yapı gereci kullanımı ve detay çözümleri ile etkili görünüme sahiptirler. Kitle özellikleri açısından değerlendirildiğinde dengeli kullanılmış olan dolu boş hacimsel oranları kurgusu her ögenin işlevsel boyutu yanında estetik ve sanatsal değere de sahip olması, Selçuklu kültürünün yansımalarının izlendiği bezemeleri ile sade ancak çarpıcı bir yapı kültürü ortaya çıkmaktadır. Yapıların masif görüntüsü taş işçiliği, cephe dinamizmi, taş konsol detayları ile incelikli hale getirilmiştir. Gayrimüslim konutlarında ise dış cephelerde aslan, geyik kabartmaları; ejder biçimli çörteler, balkonlarda dekoratif demir parmaklıklar yer almaktadır.

Yalın, geometrik, net, birincil formların kullanıldığı oyma taş detayları ile kimi yapılarda ve özellikle avlu zemin ve cephelerinde iki renkli taş kullanımı zengin çevrelerin oluşumuna olanak sağlamıştır. Özgün taş işçiliği geleneksel Kayseri konutlarında özellikle kapı, pencere açıklıkları çevresinde konsol/çıkma altı taşıyıcı ögelerde; yani geçiş detaylarında ve tepe pencereleri ile çörtelerde belirgin olarak izlenmektedir.

Geleneksel Kayseri konut cephelerindeki mimari bileşenler ve bezemeler, işlevsel ve estetik göstergeler olarak konuta yansımıştır. Cephe düzenleri yerel toplumun kültürel ve ekonomik gelişmişliğini yansıtmaktadır. Çıkma ve bunları destekleyen taş konsollar ile hareketlendirilerek, bitişik düzende konumlandırılan geleneksel Kayseri konutlarının cepheleri sokak dokusunu zenginleştiren önemli yapı bileşenleridir.

Yerel malzeme, mimari öğeler ve yapım sistemlerinin ortak özelliklerine bağlı olarak yapı bütününde belli bir üsluba sahip olan Kayseri konutlarının, biçimsel zenginliği kentsel dokuya kimlik kazandırmaktadır. Müslüman ve Hristiyan konutlarının cepheleri arasındaki biçimsel ve bezeme farklılıkları, geleneksel kent dokusunu çeşitlendiren, kentsel alanda ise peyzaj karakterini belirleyen önemli bir olgudur

Geleneksel Kayseri konutları genelde sofalı plan şemasına sahiptir. Taş yığma sistemde inşa edilen konutların tamamı avlulu olarak tasarlanmış ve cephe özellikleri sahip olduğu estetik değerler ile kentsel bellek, kentsel kimlik ve sanatsal nitelikleri ile özgün yapılardır (şekil 3). Görsel açıdan nitelikli cephelere sahip geleneksel Kayseri konutları taş oymacılığı açısından zengin olup özellikle pencere ve kapı açıklıkları çevresinde ve cumba altında kullanılan oyma taş işçiliği çarpıcıdır. Taşın kullanılmadığı kimi durumlarda ise cumba altında özgün detay çözümleri içeren ve aynı yetkinlikte ahşap yapı öğelerinin kullanımı söz konusudur (şekil 4).

Şekil 3 Tavukçu Mahallesi 30-31 Parseldeki Geleneksel Konut Cephesi (URL 1, 2019)

Geleneksel Kayseri konut cephelerinde yapılara kimlik kazandıran bir diğer özellik/olgu ise Müslüman ve gayrimüslim konutları arasındaki belirgin farktır. Her iki konutun plan şeması benzer olmasına karşın cepheleri farklı kurgulanmıştır.

Müslüman konutları özellikle zemin katta dışa kapalı iken diğer konutlar sokak ile ilişkili bir cephe düzenine sahiptir. (Çakıroğlu, 1952). Müslüman konutlarında zemin katta pencere açıklığı bulunmamakta; bulunduğu durumda ise kafes ile örtülmekte iken; gayrimüslim konutlarında zemin kat cephelerinde sokak-konut görsel bağlantısı pencere açıklıkları ile sağlanmıştır.

Şekil 4. Kayseri Kışıkapı Meydanı'nda restore edilmiş geleneksel Kayseri konut cephesi (Orijinal, 2019).

Konutların asıl yaşam katları olan üst katlar her iki konut cephesinde de dışa açık, sokak ile görsel anlamda ilişkilendirilmiş, boş-dolu kitle ilişkileri armoni içinde kurgulanmıştır. Yalın geometrik formların kullanıldığı kemerli cephe açıklıkları incelikle tasarlanmış taş bezeme detayları ile etkileyicidir. Çakıroğlu'na (1952) göre; gayrimüslim konutlarının gerek iç mekan gerekse dış cephe bezemeleri daha abartılı olup; profil ve taş kabartma motifler, sadelikten uzak ağır bezeme motiflerinin kullanıldığı görülmektedir.

Taş ve ahşap işçiliği gerek yapısal anlamda gerekse avlu öğelerinde Kayseri özelinde yetkinlik ile kullanılmış; süreç içinde sentezlenmiş sanatsal değere sahip estetik yapısal öğeler ve cephe bileşenleri kent kimliğinde belirleyici olmuştur.

Estetik ve görsel anlamda olduğu kadar işlevsel olarak da ahşap kullanımı konsol altılarında taşıyıcı yapısal öge olarak, pencere kapı doğramalarında, kepenklerde ve bazı cumbaların kaplamasında, cumba altı silmelerde özgün dekoratif detaylar içerecek biçimde kullanılmıştır. Metal yapı gereci ise pencere, kapı aksamında, parmaklıklarda, merdiven tirabzanlarında dekoratif bezemeler oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

Özgün bezeme detayları ile dikkat çeken geleneksel Kayseri konutlarında başlıca dekoratif unsurlar taş ve ahşap konstrüktif detayları, duvar ve tavan bezemeleri, kemerler, ana giriş kapıları, konsollar, çörtenler, pencereler, kepenkler, taş merdivenler ve trabzan/korkuluklardır

Geleneksel Kayseri konutlarında özellikle dış cephede taşın işlenme biçimi ve özgün taş işçiliği dikkat çekmektedir. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiş konutlarda yapı yüzeyleri sıvanmadan bırakılmıştır. Taş işçiliği ve taşın inşa biçimi son derece özenli derzler ise düzgün ve simetrik olarak yapılandırılmıştır (İncesakal, 2002). Prizmatik Kayseri konutları cumbalar ile hareketlendirilmiştir. Sade bina cepheleri görkemli iç mekanlara sahiptir.

Çıkmalar/Konsollar: Genellikle iki katlı olarak inşa edilen Kayseri konutlarında parsele göre biçimlenen ve düzgün olmayan zemin kat plan şeması düzgün geometrik formlara sahip odalar elde etmek ve daha iyi sokak görüşü ve perspektif elde etmek amacı ile çıkmalar oluşturarak genelde taş konsollar kimi zamanda ahşap payandalar üzerine oturtulmuştur. Taş ve ahşabın birlikte kullanıldığı detay çözümleri de bulunmaktadır. Gerek işlevsel gerek estetik anlamda kullanılan taş konsollar düz ya da oval olarak farklı şekillerde kat aralarında bağlantıyı sağlayan cephelyi anlamlandıran güçlü mimari elemanlardır (şekil 5). Cephede çıkma oluşturan ve taş ile inşa edilen kat silmeleri de düz cephelere hareket ve dinamizm katmaktadır. Taş konsollar, kimi durumlarda ise cephede bitiş ögesi niteliğinde estetik amaçlı olarak da yerleştirilmiştir. Bu uygulamalar cephede ve sokak silüetinde önemli yapısal bileşenlerdir.

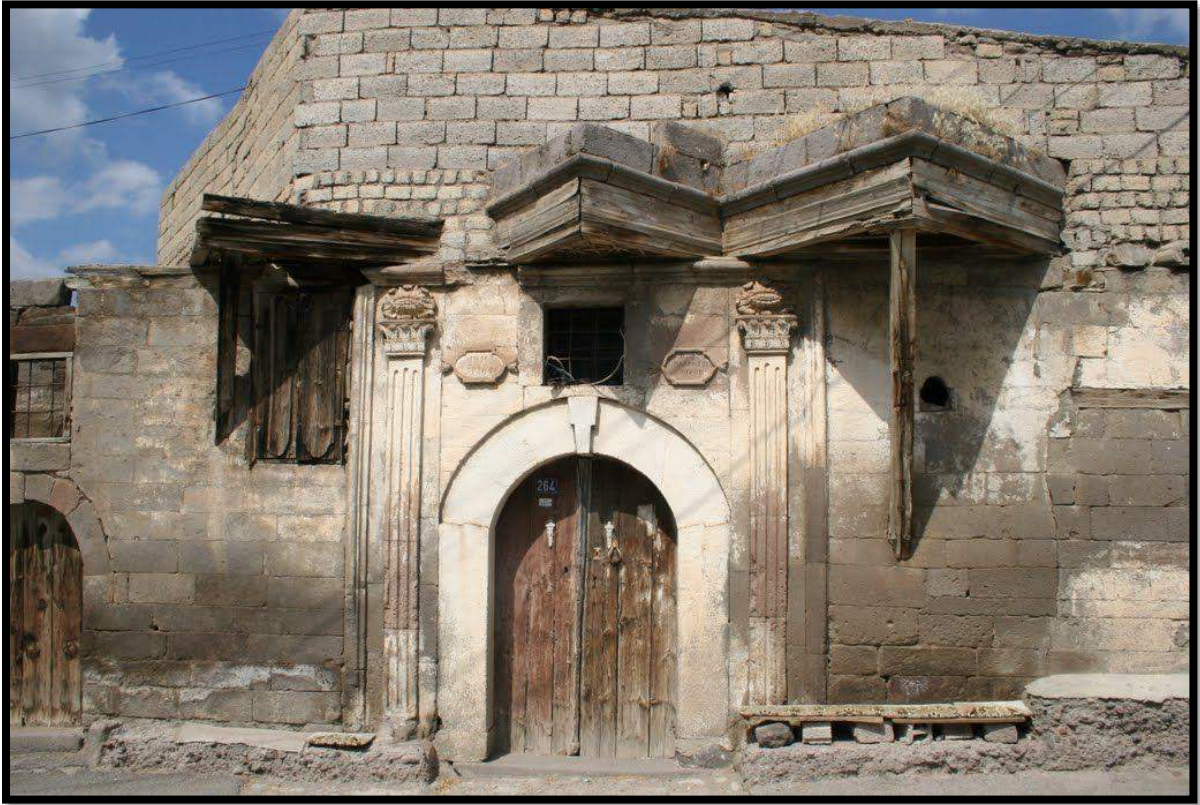

Şekil 5. Geleneksel Kayseri konutunda çıkma/konsol detay (URL 3, 2019)

Kapılar: Geleneksel Kayseri konutlarında dış cephede taş işçiliğinin en özgün biçimlenmesi giriş kapılarında görülmektedir. Genelde çift kemerli olarak yapılandırılmış olan kapılar çeşitli motifler ile bezenmiştir (şekil 6-7-8). Müslüman ve gayrimüslim konutlarında üslup ve bezeme olarak farklılaşan kapılar, estetik etkileri ile özeldirler. Tali (2005)’e göre; kapılar büyük ölçekli Müslüman konutlarında eyvan biçiminde, Selçuklu özelliği taşıırken diğer kategoride daha yüzeysel ve antik etkilidir.

Şekil 6 Germir Papaz Evi Kapısı (solda) Germir geleneksel konut kapısı (sağda) (Orijinal, 2015)

Şekil 7. Kayseri Endürlük geleneksel Kayseri Konut cephesi kapı detayı (URL 6, 2019)

Şekil 8. Güpgüpoğlu Konağı kapı detayı (solda) Kayseri Talas Harman Mahallesi geleneksel konut kapı detayı (sağda) (Orijinal, 2019)

Farklı örnekleri ve uygulamaları ile kapılar, yapıların dış cephelerini anlamlandıran, yuvarlak kemerli formları, kolonları, silme ve kitabeleri ile taşın farklı kimliklerini yansıtan, yapı gerecinin farklı yorumları ile geleneksel Kayseri konutlarının önemli yapı bileşenleridir.

Genelde konutlarda ana giriş avludan olmakta; yapıya/avluya erişim çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Selçuklu kültürü anıtsal yapılarında görülen portal uygulamalarının küçük ölçekli olanlarının görüldüğü Kayseri konutu kapı portallerim kesme taş ile inşa edilmiş, taş kabartma motifler ile bezenmiştir. Bu anlamda çeşitli rozetler, floral ögeler ve geometrik formlar kullanılmıştır.

Pencereler: Gerek estetik gerek işlevsel anlamda konutların dış cephesinde önemli yapısal elemanlar olarak formları çeşitlilik göstermektedir. Mazgal ya da farklı kemer formları ile biçimlendirilen pencereler genellikle küçük boyutludur. Sokak cephesi sağır konutların küçük dikdörtgen pencereleri bile bezemeler ve taş işçiliği ile estetik cephe elemanlarına dönüştürülmüştür.

Geleneksel Kayseri konutlarının dış cephelerinde yer alan pencere sayıları, 19. ve 20. Yüzyıl'da artış göstermiştir. Ancak avluya açılan pencere ve kapılar çok sayıdadır (Atak, 2009). Bu kapsamda yapıların avlu cephelerinin sokak cephelerinden daha yoğun bezemeli ve görkemli olduğunu söylemek mümkündür.

Pencereler genelde yuvarlak ya da sivri kemerler ile çevrelenmiş; söveli ve sövesiz olarak iki ayrı biçimde tasarlanmışlardır. Kimi cephelerde pencere kemeri kilit taşında ve pençelerin alt bölümlerinde kabartma taş ögeleri ve silmelere yer verilmiş; böylece cephe üçüncü boyutta hareket ve hacim kazanmıştır. İmamoğlu'na (1991) göre; gerek avlu gerek sokak cephelerinde tepe penceresi olarak oval ve yıldız pencereler kullanılmış, bezeme yanında konut cephelerinde derinlik de sağlamıştır. Kayseri konutlarının sokak cephelerinde ve özellikle zemin katlarda pencerelerde mutlaka kepenk kullanılmıştır. Genelde ahşap, nadiren metal olan kepenkler çift kanatlı olup, sade görünümleri ile taş cepheler ile uyum içindedirler.

Tepe pencereleri: Cephede zaman zaman kullanılan tepe pencereleri gerek cepheye gerek iç mekana katkı sağlayan yapısal ögelerdir. Tüm katlarda kullanılan tepe pencereleri havalandırmalar sağlamakta, aynı zamanda kuşluk olarak da işlev görüp özgün yerel estetik değer taşımaktadır.

Tepe pencereleri (havalandırmalar) dış cepheyi hareketlendiren önemli detaylardır. Taş bezemenin dengeli bir şekilde dağıldığı dış cephede özellikle üst kesimlerinde dikkati çeken rüzgar gülü, kalp motifi, yonca yaprağı, yıldız gibi çeşitli geometrik biçimler cephede estetik amaçlı kullanılan küçük ve özel detaylardır (Tali, 2005).

Balkonlar: Önemli cephe ögelerinden biri olan ve genelde çıkmlar ile birlikte düzenlenen balkonlar genellikle eyvan şeklinde tasarlanmış estetik ve bezeme açısından cepheye katkı sağlayan önemli yarı açık mekan biçimlenmeleridir. Kimi zaman ahşabında kullanıldığı balkonlar çoğu zaman taş kemerler ile tariflenmiş hacimlerdir. Kolon başlıkları ise oldukça özenli taş işçiliğine sahiptir.

Çörtenler: Kesme taş ile inşa edilen düz toprak çatılı Kayseri konutlarında kar ve yağmur suları cepheden çörtenler ile direne edilmektedir. Yuva adı verilen mono blok bir taş yardımı ile eğimlenen damlarda işlevsel bir eleman olan çörtenler de, taş bezemenin yoğunlaştığı cephe elemanlarıdır. Dini farklılıkların izlendiği çörtenler, genellikle gayrimüslim konutlarında stilize edilmiş çeşitli figürler şeklinde görülürken, Müslüman evlerinde daha yalın ve cephe ile uyumludur (Tali, 2005).

Kimi konutlarda basit taş oluklar bu amaç ile kullanılırken; kimi konutlarda ise hayvan, ejderha, yunus vb figürler kullanılmıştır. Çörtenlerde de Selçuklu dönemi izleri belirgindir.

Geleneksel Kayseri konutları dış cephede süsleme ile estetik özellikler kazanan, taşın uyum ve görkemini özenli örneklerinin sergilendiği yapılardır. Gerek genel anlamda gerekse detayda tüm yüzeylerin bezendiği Kayseri konutları, iç mekanlarında renkli kompozisyonların yanı sıra, cephede ise taşın sunduğu olanaklar ile zengin bir geçmişin izlerini taşımakta olup geleceğe birer kültürel miras olarak aktarılması ve sürdürülebilirliklerinin sağlanarak korunması gereken değerlerdir.

SONUÇ

Bir yerleşimim sahip olduğu coğrafi olanaklar ve bu yerleşimde yaşamış olan toplulukların farklı sosyal kültürel değerleri ile gelenekleri yerleşim alanının mimari yapılanmasını etkilemektedir. Geleneksel Kayseri konutları mimari özellikleri bezemeli cepheleri, avlu bileşenleri, yerel detay çözümleri ile bugün hala kentsel dokuda farklı mahallelerde varlığını sürdürmektedir. Geleneksel Kayseri konutları kitle ve dış cephe özellikleri kentsel peyzaj karakteri ve kültüründe belirleyici olmaktadır. Ancak bugün kentlerin çağdaş gereksinimler doğrultusunda dönüşüm süreçleri ile birlikte hem geleneksel konutlar hem de geleneksel konut mimarisinin temel yapı taşı olduğu kentsel peyzaj karakteri yok olmaktadır.

Farklı kültürel bileşenlerin sentezlenmesi sonucunda ortaya çıkan, işlevsel ve yapısal özelliklerinin yanı sıra, inşa edildikleri dönemin kültürel olguları ve iklimsel koşulları çerçevesinde konut sahibinin, gereksinim ve tercihleri doğrultusunda yapılandırılan geleneksel Kayseri konutları, kitle özellikleri mimari ve mekânsal kaliteleri ile bulunduğu bölgede özel bir konuma sahiptir.

Geleneksel Kayseri Konutları, cephe düzenindeki matematiksel oranlar, özenli ve düzgün taş işçiliği, sağlamlık, estetik ve sanat değerleri ile son derece yalın, kararlı, sağlam ve özgün görünüme sahip yapılardır. Sade fakat nitelikli taş işçiliği ile inşa edilen geleneksel konutların oluşturduğu doku ve cephe düzenleri son derece nitelikli, içinde rahat devinimleri yaşam çevreleri oluşturmaktadırlar

Kayseri konutlarında geleneksel nitelikte ancak, farklı uygarlık ve dönemlerin yansımalarının izlendiği ve sentezlendiği başka bir yörede görülemeyecek farklı yerel detaylar bulunmaktadır. Yani çok katmanlı kültürel birikimin yansımaları özellikle detay çözümlerinde ve cephe bezemelerinde açıkça görülmektedir. Selçuklu döneminde Kayseri'nin önemli bir yerleşme olması özellikle bu kültürün izlerinin daha belirgin olmasını da beraberinde getirmiş; gerek

mekan kurgusunda gerekse bezemelerde ve taş malzemenin kullanım biçiminde kendini göstermektedir.

Güzelliğin felsefesi olarak nitelenen estetik, kentsel alanlarda, doğal, kültürel değerlerde ve yapılarda var olan kalite ve güzellik duygusu ile ilgilenmektedir. Yapılanmış çevrenin niteliği, duysal ve algısal boyutu ile ilgilidir. Kayseri konutları bu anlamda tüm değerlere sahip yapılardır.

Geleneksel konut cephelerinde çıkmalar, konsollar, pencere ve kapı süslemelerinin etkili kullanımı, cepheleri ve geleneksel sokak dokusunu hareketlendirmiş ve özgünleştirmiştir. Geleneksel konutların cephelerinde, çıkmaların oluşturduğu ışık gölge oyunları, cephe süslemeleri ile kapıların sade ve etkili formları ile yapıların sokak dokusu içindeki vurgusu, taş konsollar ve çörlenler ile yapılar estetik ve görsel anlamda desteklenmiştir.

Özgün kitle iç mekan ve dış cephe bileşenlerine sahip geleneksel Kayseri konutları yüzyılların sentezlenmiş yapı geleneğini ve tasarım ilkelerini içermektedir. Gerek mekan tasarımı ve yapısal sistemdeki kusursuzluk, gerekse detaylarda izlenen yüksek estetik değerler Kayseri yapı kültürünün özgün ve sanatsal niteliğini yansıtmaktadır. Yapı gerecinin yetkin kullanımı, sade kitle özelliklerine karşın detay tasarımlarındaki özgünlük, insan ölçeğinde, sıcak, çarpıcı mimari özellikler yapısal ve bitkisel bileşenleri ile avlular ve kütle-açık mekân ilişkisi çok iyi kurgulanmış mekânlar ve yapılanma yanında bütüncül tasarlanmış kentsel dokuların oluşumunu da beraberinde getirmiştir.

Yüksek mekan kalitesi, cephe özellikleri, matematiksel oran ve proporsiyonların doğru ve etkili kullanımı son derece başarılı bir fiziksel çevre oluşumunu sağlamıştır. Taş ve ahşap yapı gereçlerinin gerek teknik gerek estetik anlamda ustalıkla kullanıldığı Kayseri konut kültürü kent kimliği ve imgesi açısından taşıdığı soyut ve somut değerler bağlamında belirleyici olup korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gereken değerlerdir. Yerel değerler olmasına karşın taşıdığı üstün nitelik ve sanatsal değer açısından ulusal kültür mirasının bir parçası olarak kentsel doku ölçeğinde korunması gereken kültürel miras alanlarıdır..

KAYNAKÇA

- Atak, Ö. (2009). Mekansal Dizim ve Görünür Alan Bağlamında Geleneksel Kayseri Evleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı.
- Büyükmıhçı, G. (2006). Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü. Kayseri : Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 148.
- Büyükmıhçı, G. (2009). Kayseri Evlerinde Mimari Biçimleniş ve Kültür Üzerine . Batı Akdeniz Mimarlık No:43, 9-14.
- Çakıroğlu, N. (1952). Kayseri Evleri . İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi .
- Eldem, S. H. (1984). Türk Evi Osmanlı Dönemi Turkish Houses, Ottoman Period I. İstanbul: TAÇ Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı .
- İmamoğlu, V. (2006). Geleneksel Kayseri Evleri (Cilt Kültür Yayınları). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- İncesakal, M. (2002). Geleneksel Kayseri Bağ Evlerinde "Soğukluklar". VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu. Kayseri .
- Tali, Ş. (2005). Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme.
- URL 1. (2019, Ekim 4). Çağ Mimarlık : <http://www.cagmimarlik.com/projeler.asp?uid=240&kid=6> adresinden alındı
- URL 2. (2019, Ekim 10). Ekim 10, 2019 tarihinde Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-182944/kayseri.html> adresinden alındı
- URL 3. (2019, Ekim 9). wowturkey: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27094> adresinden alındı
- URL 4. (2019, Ekim 9). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/805722189556003842/> adresinden alındı
- URL 5. (2019, Ekim 9). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/448671181620147820/?lp=true> adresinden alındı
- URL 6. (2019, Ekim 8). Pinterest: <https://tr.pinterest.com/pin/319333429811003453/?lp=true> adresinden alındı

**EXPOSURE TO ORIGINAL IDEAS BEFORE ORDINARY ONES INCREASES
CREATIVITY MORE: AN EXPERIMENTAL RESEARCH EVIDENCE**

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Abant İzzet Baysal University

Res. Assist. Öznur GÖÇMEN

Mersin University

ABSTRACT

This experimental research investigated the effect of the number of exemplars (3 or low vs. 6 or high idea exemplars) and order (original-ordinal order vs. ordinal-original order) on the individual brainstorming performance. The participants in the low idea exemplars were seen 3 exemplars, whereas those in the high ones were seen 6 ones before brainstorming. The participants in the original-ordinal condition were led to see original exemplars first and then ordinal ones, whereas those in the ordinal-original one were led to see ordinal exemplars first and then original ones. The findings showed that the number of idea exemplars had no significant effect. However, the participants in the ordinal-original condition generated more unique ideas than those in the original-ordinal ones.

Key Words: original, ordinal, idea exemplars, brainstorming

1. INTRODUCTION

Brainstorming has been received a great attention of scholars and professionals in various fields since the formal development of brainstorming rules (i.e. no criticism, unusual ideas are welcome, the quantity of ideas is wanted over quality of ideas and idea combination is sought) by Osborn (1957). Unfortunately, interactive groups, in contrast to nominal groups who brainstorm alone, do not show expected high creativity since these groups often suffer from some coordination problems such as production blocking and evaluation apprehension as well as motivation problems such as free-riding and downward-matching (Diehl & Stroebe, 1987; Nijstad, 2009).

Such problems in interactive groups lead researchers to examine cognitive /social/motivational factors that have the potential to enhance idea generation performance (i.e., Baas, de Dreu, & Nijstad, 2011; Coskun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000; Dugosh, Paulus, Roland, & Yang, 2000; Paulus & Brown, 2007; Paulus & Yang, 2000). For instance, some cognitive stimulation techniques (e.g., memory instruction, incubation, task decomposition, idea combination, divergent thinking, exposure to high number of categories or ideas) and motivational or social techniques (e.g., task instructions that facilitate group activities, provision of high standards, outgroup comparison that has a high performance relative to ingroup members) have been found to be effective for the improvement of creative performance of groups (Brown et al., 1998; Coskun, 2000; Coskun, 2005a,b; Coskun et al., 2000; Dugosh et al. 2000; Paulus & Dzindolet, 1993; Paulus et al., 2002; Paulus, Nakui, Putman, & Brown, 2006).

One of the problems that could be illuminated is the influence of exemplars on the idea generation performance. The initial research showed that provision of original or rare exemplars were more beneficial than that of ordinal or common exemplars (Dugosh et al.,

2000). However, the later research demonstrated that the provision of ordinal or common exemplars led to higher number of ideas than that of rare or original ones. These two studies, however, consistently showed that the high number of exemplars led to the generation of higher ideas than the low number of ones. Along lines with these text-based stimuli aspects, more recent research using visual stimuli also showed that visual stimuli enhance brainstorming performance (Guo & McLeod, 2014). Guo and McLeod (2014) in their research showed participants 20 pictures except for no stimuli condition. They found that visual stimuli, especially heterogonous stimuli enhanced performance as compared to no stimuli condition; however, no significant difference was detected between homogeneous topic condition and heterogonous stimuli condition. This suggests that two important characteristics (heterogeneity and topic relevancy) play equally important role in creative performance.

However, the previous studies raised some methodological concerns. For example, there were 20 pictures in that study in which sizes and theme of them were varied (Guo & McLeod, 2014). It is unclear which aspects of visual stimuli played significant role on the idea generation performance. Stimuli presented in the previous study can be changed in terms of such aspects as size, contrast, topic, mobility and etc. Thus not many stimuli but a stimulus that carry some special aspects in creativity should be investigated first. The number of stimuli is also of great concern here. It is unclear from the previous study that why a total of 20 pictures were selected on what basis. Also, research using text stimuli had various number of stimuli (see Dugosh et al., 2000; Dugosh & Paulus, 2005). Bombarding too much stimulus to subjects may be backfired to the some extent (Marsh, Landau, & Hicks, 1996). Then, is there some optimal number for the presentation of visual stimuli? Or is there some limitation for the presentation of such number of stimuli due to the working memory capacity? To illuminate these aforementioned concerns, thus, a baseline research is also needed to be conducted even though considering many stimuli that have some aspects such as homogeneity or heterogeneity is of great value in the scientific advancement.

Other issue is that how the order of original (heterogeneous) and homogeneous (ordinal) stimuli influence idea generation. Is original-ordinal order more beneficial than ordinal-original order or vice versa? Such answer may shed lights on the inconsistent findings of the previous studies. Even though there has been no research about this matter, some of the previous studies in the brainstorming literature provide evidence that group-alone sequence is better than alone-group sequence (Paulus and Carmelli, 2015). This means that homogenous stimuli generated by group can be transferred to alone session. Groups often tend to produce homogeneous stimuli instead of heterogeneous one. Homogenous stimuli in contrast to heterogeneous one may facilitate the formation of new associations since human associative memory is based on close associations rather than remote or distant associations. The theoretical basis for this expectation comes from associative memory perspective which was later extended by cognitive stimulation perspective developed by Paulus and his colleagues (2000) and The Search of Ideas in Associative Memory (SIAM) developed by Nijstad et. al (2001, 2002)

Both cognitive stimulation perspective and SIAM, albeit being similar to each other in many respects, are based on the previous model, namely the perspective of associative memory (Collins and Loftus, 1974). This model suggests that ideas are linked to other ideas in the semantic memory. Cognitive stimulation perspective mainly focused on the different aspects of stimuli and their encoding advantages as input variables in the associative memory. In this

model some degree of diverse stimuli and high number of stimuli has higher advantages in activating associative memory than homogenous and low number of stimuli. This perspective was found strong empirical support in the literature (Dugosh et al. 2000; Paulus et al., 2002).

On the other hand, the Search for Ideas in Associative Memory Model (SIAM) developed by Nijstad, Stroebe, and Lodewijkx (2002, 2003) give much emphasis in the processes of idea generation. It proposes a two stage of idea generation; a knowledge activation stage and idea production stage. In the knowledge activation stage, stimuli (i.e., some elements of the brainstorming problem and/or the previously generated ideas) are needed for the activation of an image that is a consequence of a cue-based search in the long term memory. In the idea production stage, when an image has been activated, the features of an image can be used to form new associations, or applying knowledge to a new contexts or domains (Mednick, 1962). According to this model heterogonous stimuli lead to the consideration of new concepts and have more advantage in stimulating new ideas than homogenous stimuli. On the other hand, homogenous stimuli may lead to the generation of deeper ideas than heterogeneous one. This model is also confirmed by the findings of many studies (Nijstad et al., 2002, 2003; write others).

Even though SIAM shed lights on the role of homogenous and heterogeneous stimuli, it did not provide a clear picture for what kind of order of these stimuli is the most beneficial. On the other hand, social influence model suggested by Paulus (2000) suggest that the initial phase of the brainstorming is of critical importance. This initial performance level has much more impact on the idea generation performance than the later phase of it. From the cognitive stimulation perspective, presentation of heterogeneous stimuli at the onset of brainstorming may lead to a high performance level, which in turn may help maintaining such performance levels towards the end of session. On the other hand, the reverse may be evident. Brainstormers often get exhausted of idea generation towards the end of session. At this phase, the provision of heterogeneous stimuli may lead to higher level of stimulation than that of homogeneous stimuli.

In this experiment we investigated the effect of the number of exemplars (3 or low vs. 6 or high idea exemplars) and order (original-ordinal order vs. ordinal-original order) on the individual brainstorming performance. Such research design may illuminate some of inconsistent findings of the previous studies and lead to new research ideas. It was hypothesized that high number of stimuli lead to the generation of higher number of ideas than low number one from the perspective of cognitive stimulation perspective. It was also hypothesized that from the cognitive stimulation perspective, presentation of heterogeneous stimuli at the onset of brainstorming and then that of homogeneous one may lead to higher performance level than that of homogeneous and then heterogeneous one. Alternatively, the ordinal-original order may lead to higher performance than the original-ordinal one since brainstormers get exhausted towards the end of brainstorming session. To test these predictions, this experiment investigated the effect of the number of exemplars (3 or low vs. 6 or high idea exemplars) and order (original-ordinal order vs. ordinal-original order) on the individual brainstorming performance.

2. METHOD

2.1. Participants

A total of 56 freshmen students at the AIBU participated in this experiment in exchange for an experimental credit. The participants were randomly assigned to either the number of exemplars (3 or low vs. 6 or high idea exemplars) or order (original-ordinal order vs. ordinal-original order) in the experiment.

2.2. Instruments

2.2.1. Brainstorming Rules

All participants were provided Osborn's (1957) rules: (1) 'do not criticize ideas; (2) say whatever comes to mind; (3) generate many ideas without giving much emphasis on quality; (4) develop or combine old ideas with new ones'. A short explanation was also provided for each rule.

2.2.2. Brainstorming problem

The problem was to generate ideas about how to improve university life.

2.2.3. Original vs. ordinal stimulus

The participants in the original stimuli condition received some idea exemplars that were relatively rare to come up with (e.g., eye scanning systems should be used for students when entering buildings), whereas those in the ordinal one received some idea exemplars that were relatively common (e.g., there should be more restaurants, cafe, and entertainments in the Activities Building). These idea exemplars were based on our database.

2.2.4. Questionnaire

All participants were instructed to rate the quality and quantity of their ideas generated, how they liked it, how interesting they found the problem, how much effort they spend while generating their ideas, how fast they generated ideas, how anxious they felt, and how positively they evaluated themselves for generating new ideas on 11 point Likert scale ranging from 0 (not at all) to 10 (very much).

2.3. Procedure

All participants were tested in a classroom setting. They were randomly scheduled one week before the experiment. The participants being randomly assigned to the relevant condition were informed about the time and place of the experiment. They were seated in the desk alone. Upon their arrival, they were given an informed consent form that provided general information about the nature of the research.

After that, they were provided the detailed instructions about the brainstorming procedure and its four rules. The experimenter read a copy of these instructions aloud to the participants as they followed along. Then the participants were assigned to all the relevant experimental conditions. In the same paper sheet all manipulations were made but also read aloud by the experimenter since only participants in the relevant condition were present in the classroom at a time (The number of participants in a given situation was roughly 15 at a time).

The participants in the low idea exemplars were seen 3 exemplars, whereas those in the high ones were seen 6 ones before brainstorming. The participants in the original-ordinal condition were led to see original exemplars first, whereas those in the ordinal-original one were led to see ordinal exemplars first. After 15 second presentation of it, all they were asked to rate how feasible and how original exemplars they found. Then all they were led to generate ideas about how to improve university life. All participants were given A4 sized paper. At the middle of brainstorming session (at the end of 6 minute), the participants in the original-ordinal condition were led to see ordinal exemplars, whereas those in the ordinal-original one were led to see original exemplars. Then they were led to brainstorm on the same problem for six minute session. At the end of session, the participants were given a questionnaire to evaluate their own perceptions about the experiment.

3. RESULTS

3.1. Coding

The coding procedure was the same as it in Experiment 1. The interrater reliability coefficients (Cronbach alfa's) for the total and nonrepetitive ideas as well as for the number of category they scanned were 0.99.

3.2. Manipulation check

The main effect of the order of stimuli was significant on rating feasibility of exemplars, $F(1, 52) = 34.80$, $p < .0001$, $\eta^2 = .40$. The participants in the ordinal-original order ($M = 9.50$) reported that they found exemplars more feasible than those did in the original-ordinal order ($M = 6.10$).

3.3. Performance analyses

The main effect of the order of stimuli was significant on the number of nonrepetitive ideas, $F(1, 52) = 5.61$, $p < .01$, $\eta^2 = .09$. The participants in the ordinal-original order ($M = 28.65$) generated more ideas than those did in the original-ordinal order ($M = 23.71$). However, the number of stimuli and interaction effect between the number of stimuli and the order of stimuli were not significant, $F(1, 52) = .07$, $p > .05$ and $F(1, 52) = .04$, $p > .05$, respectively.

Table 1. The number of unique, flexible and deep ideas in terms of the number of stimuli and order

Creativity	Low Stimuli		High Stimuli	
	Original-ordinal	Ordinal-original	Original-ordinal	Ordinal-original
Order				
Unique ideas	23.76 (7.82)	29.15 (8.99)	23.64 (6.17)	28.15 (8.24)

3.3.1. Unique ideas at the end of first session

The main effect of the order of stimuli, the number of stimuli and interaction effect between the number of stimuli and the order of stimuli were not significant, $F(1, 52) = 2.30$, $p > .05$, $F(1, 52) = .08$, $p > .05$ and $F(1, 52) = .01$, $p > .05$, respectively.

3.3.2. Unique ideas at the end of second session

The main effect of the order of stimuli was significant on the number of nonrepetitive ideas, $F(1, 52) = 8.31, p < .005, \eta^2 = .14$. The participants in the ordinal-original order ($M = 13.00$) generated more ideas than those did in the original-ordinal order ($M = 9.97$) in the second session of brainstorming. However, the number of stimuli and interaction effect between the number of stimuli and the order of stimuli were not significant, $F(1, 52) = .78, p > .05$ and $F(1, 52) = .09, p > .05$, respectively.

4. DISCUSSION

This experimental research investigated the effect of the number of exemplars (3 or low vs. 6 or high idea exemplars) and order (original-ordinal order vs. ordinal-original order) on the individual brainstorming performance. The participants in the low idea exemplars were seen 3 exemplars, whereas those in the high ones were seen 6 ones before brainstorming. The participants in the original-ordinal condition were led to see original exemplars first and then ordinal ones, whereas those in the ordinal-original one were led to see ordinal exemplars first and then original ones. The findings showed that the number of idea exemplars had no significant effect. However, the participants in the ordinal-original condition generated more unique ideas than those in the original-ordinal ones. At the end of the first brainstorming session, no significant effects were observed between conditions. However, the participants in the ordinal-original order generated more ideas than those did in the original-ordinal order at the end of the second session of brainstorming. This finding suggests that the provision of original exemplars towards the end of session (or second session) was beneficial to brainstormers when they get exhausted from idea generation both cognitively and motivationally. Thus timing of the provision of heterogeneous or original stimuli is very important. Future studies should investigate this beneficial effect in interactive group setting.

One limitation of this experiment was that all the participants were allowed to generate their ideas alone. Studies showed that some types of brainstorming such as electronic one and brainwriting have the potential to eliminate production losses such as evaluation apprehension, social loafing, production blocking and downward-matching (Coskun, 2005; Goldenberg, Larson & Wiley, 2013; Nijstad, 2009; Paulus & Yang, 2000; Paulus & Brown, 2007). Thus the future studies should be conducted in both interactive and nominal groups who generate their ideas either verbally, electronically or written ways.

REFERENCES

- Cohn, M., & Moscovitch, M. (2007). Dissociating measures of associative memory: Evidence and theoretical implications. *Journal of Memory and Language*, 57, 437– 454. doi: 10.1016/j.jml.2007.06.006
- Collins, A. M., & Loftus, E. F. (1975). A spreading activation of semantic processing. *Psychological Review*, 82, 407–428.
- Coskun, H., (2000). *The effect of out-group comparison, social context, intrinsic motivation, and collective identity in brainstorming groups*. Unpublished doctoral dissertation. The University of Texas Texas at Arlington.
- Coskun, H. (2009). The effects of associative exercises on the idea generation during brainstorming. *Turkish Journal of Psychology*, 24, 34-44.
- Coskun, H.(2011). Close associations and memory in brainwriting groups. *The Journal of Creative Behavior*, 45(1), 59-75.
- Coskun, H.(2005). Cognitive stimulation with convergent and divergent thinking exercising in brainwriting: Incubation, sequence priming, and group context. *Small Group Research*, 36, 466-498.
- Coskun, H., Paulus, P. B., Brown, V., & Sherwood, J. J. (2000). Cognitive stimulation and problem presentation in idea-generating groups. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 4, 307–329. doi: 10.1037//1089-2699.4.4.307
- Coskun, H. ve Yılmaz, O. (2009). A new dynamical model of brainstorming: Linear, nonlinear, continuous (simultaneous) and impulsive (sequential) cases. *Journal of Mathematical Psychology*, 53,253-264.
- De Dreu, C. K. W., Baas, M., & Nijstad, B. A. (2008). Hedonic tone and activation level in the mood-creativity link: toward a dual pathway to creativity model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 739–756. doi: 10.1037/0022-3514.94.5.739
- De Dreu, C. K. W., Nijstad, B. A., Baas, M., Wolsink, I., & Roskes, M. (2012). Working memory benefits creative insight, musical improvisation, and original ideation through maintained task-focused attention. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 38(5), 656–669. doi:10.1177/0146167211435795
- Diehl, M., & Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups: Toward the solution of a riddle. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 497–509.
- Dugosh, K. L., Paulus, P. B., Roland, E. J., & Yang, H. (2000). Cognitive stimulation in brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 722–735. doi:10.1037//0022-3514.79.5.722
- Gasper, K. (2003). When necessity is the mother of invention: Mood and problem solving. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 248–262. doi:10.1016/S0022-1031(03)00023-4

- Grawitch, M. J., Munz, D. C., & Kramer, T. J. (2003). Effects of member mood states on creative performance in temporary workgroups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 7, 41–54. doi: 10.1037/1089-2699.7.1.41
- Grawitch, M. J., Munz, D. C., Elliott, E. K., & Mathis, A. (2003). Promoting creativity in temporary problemsolving groups: The effects of positive mood and autonomy in problem definition on idea-generating performance. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 7, 200–213. doi: 10.1037/1089-2699.7.3.200.
- Goldenberg, O., Larson, J. R. & Wiley, J. (2013). Goal instructions, response format, and idea generation in groups. *Small Group Research*, 44, 227-256. doi:10.1177/1046496413486701.
- Guo, L. & McLeod, P. L. (2014). The impact of semantic relevance and heterogeneity of pictorial stimuli on individual brainstorming: An extension of SIAM model. *Creativity Research Journal*, 26, 361-367. doi: 0.1080/10400419.2014.929433.
- Hirt, E. R., Devers, E. E., & McCrea, S. M. (2008). I want to be creative: Exploring the role of hedonic contingency theory in the positive mood–cognitive flexibility link. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 214–230. doi: 10.1037/0022-3514.94.2.94.2.214
- Hirt, E. R., Melton, R. J., McDonald, H. E., & Harackiewicz, J. M. (1996). Processing goals, task interest, and the mood– performance relationship: A mediational analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 245–261. doi:10.1037/0022-3514.71.2.245
- Isen, A. M., Daubman, K. A., & Nowicki, G. P. (1987). Positive affect facilitates creative problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1122–1131.
- Jones, E. E., & Kelly, J. R. (2009) No pain, no gains: Negative mood leads to process gains in idea-generation groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 13(2), 75–88. doi: 10.1037/a0013812
- MacDonald, C. B., & Davey, G. C. L. (2005). A mood-as-input account of perseverative checking: The relationship between stop rules, mood and confidence in having checked successfully. *Behaviour Research and Therapy*, 43(1), 69–91. doi:10.1016/j.brat.2003.11.003
- Marsh, R. L., Landau, J. D., & Hicks, J. L. (1996). How examples may (and may not) constrain creativity. *Memory & Cognition*, 24, 669–680.
- Neely, J. H. (1991). Semantic priming effects in visual word recognition: A selective review of current findings and theories. In Besner, D. & Humphreys, G. W. (Ed.), *Basic processes in reading: Visual word recognition* (pp. 264-350). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Nijstad, B. A., De Dreu, C. K. W., Rietzschel E. F., & Baas, M. (2010): The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence, *European Review of Social Psychology*, 21(1), 34–77. doi:10.1080/10463281003765323
- Nijstad, B. A., Stroebe, W., & Lodewijkx, H. F. M. (2002). Cognitive stimulation and interference in groups: Exposure effects in an idea generation task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 535–544. doi:10.1016/S0022-1031(02)00500-0.

Nijstad, B. A., Stroebe, W., & Lodewijkx, H. F. M. (2003). Production blocking and idea generation: Does blocking interfere with cognitive processes? *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 531-548.

Osborn, A. F. (1957). *Applied imagination*. New York: Scribner.

Paulus, P. B., & Yang, H. (2000). Idea generation in groups: A basis for creativity in organizations. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 82, 76–87. doi: 10.1006/obhd.2000.2888

Paulus, P. B., & Brown, V. (2007). Toward more creative and innovative group idea generation: A cognitive-social-motivational perspective of group brainstorming. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 248–265. doi: 10.1111/j.1751-9004.2007.00006.x

Smith, S. M. (2003). The constraining effects of initial ideas. In P. B. Paulus & B. A. Nijstad (Eds.), *Group creativity: Innovation through collaboration* (pp. 15-31). NY: Oxford University Press, Inc.

Smith, S. M., & Blankenship, S. E. (1991). Incubation and the persistence of fixation in problem solving. *American Journal of Psychology*, 104, 61-87.

Smith, S. M., Ward, T. B., & Schumacher, J. S. (1993). Constraining effects of examples in a creative generation task. *Memory and Cognition*, 21, 837-845.

**ETKİLEŞİM ÇİFTLERİNDE DÜŞÜNME TEKNİKLERİNİN EĞİTİMİ: BEYİN
YAZIMINDA YARATICILIK PERFORMANSI**

Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN
Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Hamit COŞKUN
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada, etkileşim çiftlerinde Altı Şapkalı Düşünme Tekniklerinden bazılarının eğitiminin beyin yazımında düşünce üretim performansına etkisi incelenmektedir. Çalışmaya 28 gönüllü üniversite öğrencisi (14 çift) katılmıştır. Çalışmada karma araştırma deseni kullanılmıştır. Ön test bağlamında tüm katılımcılardan random olarak çiftler oluşturulmuş ve 10 dakikalık beyin yazımı oturumu gerçekleştirilmiştir. Bu oturumun ardından katılımcılar seçkisiz olarak yeşil ve kırmızı şapkalı düşünme tekniği eğitim koşullarına atanmışlardır. Eğitimin birinci oturumunda katılımcılara altı şapkalı düşünme tekniklerinin her biri yazılı olarak tanıtılmış ve kendilerine verilen şapka tekniği hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. İlgili düşünme şapkasının kullanıldığı örnek düşünceler sunulmuş ve söz konusu şapkanın kullanımı hakkında beşer dakikalık düşünce üretme egzersizi yaptırılmıştır. İkinci eğitim oturumunda ise katılımcılara altı şapkalı düşünme teknikleriyle üretilmiş karışık düşünceler verilmiş ve eğitim aldıkları şapka ile üretilmiş olanları seçme egzersizi gerçekleştirilmiştir. İki hafta boyunca süren eğitimin ardından katılımcılar, rumuzlarına göre ön testte beraber düşünce ürettikleri çiftleriyle yeniden eşleştirilmiştir. Çiftlerden her ikisinin de yeşil şapka eğitimi aldığı yeşil-yeşil koşuldaki katılımcılar ve çiftlerden birinin yeşil diğerinin ise kırmızı şapka eğitimi aldığı karma koşuldaki katılımcılar, son test olarak 10 dakikalık beyin yazımı oturumunu tamamlamışlardır. Bulgulara göre tekrarlı ölçüm alındığında şapkalı düşünme tekniği eğitiminin, özgün düşünce üretim performansı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1,12) = 14.35$, $p < .01$, $\eta^2 = .55$. Ön test ($M = 23.85$) aşamasından geçen katılımcı çiftler, eğitim sonrasında gerçekleştirilen son testte ($M = 31.67$) daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Ayrıca, şapka türü koşullarının düşünce üretim performansı üzerindeki etkisi de anlamlıdır, $F(2, 12) = 4.74$, $p < .05$, $\eta^2 = .28$. Karma koşuldaki katılımcı çiftler ($M = 31.33$), yeşil-yeşil koşuldaki katılımcı çiftlerden ($M = 24.19$) daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Bulgular esneklik açısından incelendiğinde ise, şapkalı düşünme tekniği eğitiminin esneklik üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 12) = 4.67$, $p < .05$, $\eta^2 = .28$. Ön testin ($M = 4.62$) ardından katılımcı çiftler son testte ($M = 5.71$) daha fazla esnek düşünce üretmişlerdir. Elde edilen bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyin yazımı, yaratıcılık, altı şapkalı düşünme tekniği, eğitim

1. GİRİŞ

Yeni ürünler, teknikler veya programlar keşfetmek insanların geçmişten beri önem verdikleri konuların başında gelmektedir. Bu ürünleri geliştirmek yaratıcılık yoluyla gerçekleşmektedir. Yaratıcılık daha çok orijinal ve aynı zamanda kullanışlı veya faydalı olan ürün olarak tanımlanmaktadır (Paulus & Yang, 2000). Gruplarda ve ekiplerde yaratıcı ürünleri ortaya çıkarmada en popüler tekniklerden biri beyin fırtınasıdır. Beyin fırtınası özellikle yeni teknoloji, reklamcılık, medya, sanat, edebiyat ve endüstri gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Beyin fırtınası tekniğini geliştiren Osborn (1957), yaratıcılığı açığa çıkarmak için yaratıcılığı etkileyen faktörlerle ilgili dört adet beyin fırtınası kuralı oluşturmuştur. Söz konusu beyin fırtınası kuralları şu şekildedir: (1) Eleştiri yapmaktan kaçının, (2) Aklınıza gelen tüm şeyleri söyleyin/yazın, (3) Kaliteye özen göstermeksizin (düşünce miktarına önem vererek) çok sayıda düşünce üretmeye çalışın; (4) Oluşan düşünceleri geliştirmeye ve birleştirmeye çalışın (Coskun, 2005a, 2005b; Coşkun, 2009; Coskun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000; Coskun & Yilmaz, 2009).

Araştırmacılar beyin fırtınası yoluyla yaratıcılığı bilişsel ve sosyal/güdüsel açıdan artıran veya azaltan faktörleri incelemektedirler (Baas, de Dreu, & Nijstad, 2011; Coskun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000; Dugosh, Paulus, Roland, & Yang, 2000; Paulus & Yang, 2000). Örneğin, bazı bilişsel temelli tekniklerin (bellek yönergesi verme, oturuma ara verme, görevi bölümleme, iraksak düşünme ve yüksek sayıda uyarıcılara veya kategorilere maruz kalmanın) özgün düşünce üretimini veya yaratıcılığı artırdığı bilinmektedir (Brown et al., 1998; Coskun, 2005a,b; Coskun et al., 2000; Dugosh et al., 2000; Paulus et al., 2002). Bu tekniklerin yararlı olan etkileri çağrışımsal bellek görüşü çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu görüşe göre, düşünceler semantik bellekte birbiriyle bağlantılıdır ve bir düşünce aktive edildiğinde ona yakın düşünceler veya kavramlar da aktive olmaktadır. Bu bellek görüşüne dayalı olarak ortaya atılan ilk model Bilişsel Uyarılma görüşüdür (Dugosh et al., 2000; Paulus et al., 2002). Bu görüşe göre, uyarılar ne kadar çeşitli ve çok olursa o kadar aktivasyon fazla olmaktadır. Uyarıcıları girdi olarak ele alan bu görüşe ek olarak düşünce üretim sürecine odaklanan başka bir yaklaşım daha ortaya atılmıştır. Semantik bellekte düşünce arama modeline (Search for Ideas in Associative Memory: Nijstad, Stroebe, & Lodewijkx (2002, 2003) göre düşünce üretim süreci iki aşamadan oluşmaktadır: Bilgi aktivasyon ve düşünce üretme aşaması. Birinci aşamada uyarıcılar (örn. düşünceler), bellekte imgelerin veya görüntülerin oluşması için gereklidir. İmgelerin aktivasyonu, uzun süreli bellekte ipuçlarına dayalı araştırmanın bir sonucudur. Düşünce üretim aşamasında çalışma belleği devreye girmekte ve bu aktivasyona bağlı olarak imgelerin özelliklerini kullanıp yeni çağrışımlar oluşturmaktadır.

Literatürde açıklanması gereken konulardan biri altı şapkalı düşünme tekniğinin (De Bono, 1956, 1997) ne kadar ve hangi yollarla beyin fırtınasında yaratıcılığı etkileyeceğidir. Diğer önemli bir konu hızın veya hızlı düşünmenin yaratıcılığı nasıl etkileyeceğidir. Bu konuda son zamanlarda yazarlar tarafından yapılan araştırma yeşil şapkanın özellikle kırmızı şapkaya göre yaratıcılığı daha fazla artırdığına işaret etmektedir (Göçmen & Coşkun, 2019). Hız ayrıca yaratıcı düşüncüyü artırmaktadır. Bununla birlikte söz konusu araştırma bireysel olarak yapılmıştır. Çiftlerde veya gruplarda yeşil şapkanın etkili olup olmayacağı bilinmemektedir. Buna ek olarak şapka konusunda eğitim vermenin zamanla etkisi incelenmemiştir.

Bu araştırmada bu konuları aydınlığa kavuşturmak için çiftler halinde araştırmaya alınan katılımcılara ön test bağlamında 10 dakikalık beyin yazımı oturumu verilmiştir. Bu oturumun ardından katılımcılar seçkisiz olarak yeşil ve kırmızı şapkalı düşünme tekniği eğitim koşullarına atanmışlardır. Eğitimin birinci oturumunda katılımcılara altı şapkalı düşünme tekniklerinin her biri yazılı olarak tanıtılmış ve kendilerine verilen şapka tekniği hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. İlgili düşünme şapkasının kullanıldığı örnek düşünceler sunulmuş ve söz konusu şapkanın kullanımı hakkında beşer dakikalık düşünce üretme egzersizi yaptırılmıştır. İkinci eğitim oturumunda ise katılımcılara altı şapkalı düşünme teknikleriyle üretilmiş karışık düşünceler verilmiş ve eğitim aldıkları şapka ile üretilmiş olanları seçme egzersizi gerçekleştirilmiştir. İki hafta boyunca süren eğitimin ardından katılımcılar, rumuzlarına göre ön testte beraber düşünce ürettikleri çiftleriyle yeniden eşleştirilmiştir. Çiftlerden her ikisinin de yeşil şapka eğitimi aldığı yeşil-yeşil koşuldaki katılımcılar ve çiftlerden birinin yeşil diğerinin ise kırmızı şapka eğitimi aldığı karma koşuldaki katılımcılar, son test olarak 10 dakikalık beyin yazımı oturumunu tamamlamışlardır.

Bu araştırmada homojen olan koşul ile heterojen arasında farkın olup olmayacağı ilginç bir araştırma konusudur. Yeşil-yeşil koşulda olan katılımcıların, karma koşulda olanlara göre daha fazla yaratıcı olmaları beklenmektedir. Yeşil şapka yaratıcı olmayı dikte etmektedir. Bilişsel uyarılma yaklaşımına göre yeşil şapka eğitiminden geçen katılımcıların daha fazla yaratıcı olması beklenilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem ve Araştırma Deseni

Çalışmaya Mersin Üniversitesi Psikoloji ve Sosyoloji bölümlerinde birinci sınıf olarak lisans eğitimlerine devam eden, 19-25 yaş aralığındaki 28 (14 çift) öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılar 2 (eğitim koşulları: yeşil-yeşil ve karma) X 2 (zaman: ön test ve son test) karma deneysel desen koşullarına seçkisiz atanmışlardır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1.Karma deneysel desen

	Ön Test	Son Test
	X1	X1
Yeşil- yeşil	.	.
	X7	X7
	X8	X8
Karma (yeşil- kırmızı)	.	.
	X14	X14

2.2. Veri toplama araçları

2.2.1. Nötralizasyon

Ön test beyin yazımı oturumuna başlamadan önce tüm katılımcıların duygudurumlarını nötr düzeye getirmek yani duygudurumun karıştırıcı etkisini kontrol etmek için Gültepe ve Coşkun (2016)'nın uyarladığı nötr kelimelerden oluşturulmuş bir metin kullanılmıştır. Katılımcılardan, iki dakika süresince gördükleri metni kopya ederek en hızlı biçimde metnin altındaki boşluğa yazmaları istenmiştir.

2.2.2. Beyin fırtınası kuralları, problemi ve beyin yazımı yönergesi

Çalışmada, bir beyin fırtınası türü olan beyin yazımı tekniği ön test ve son test olarak kullanılmıştır. Katılımcılara Osborn (1953) tarafından geliştirilen beyin fırtınası kuralları ve bu kurallara dair kısa açıklamalar verilmiştir. Bu açıklamanın ardından, etkileşim çiftlerinde beyin yazımı tekniğiyle düşünce üretimi ve bunların yazımı hakkında yazılı ve sözlü bilgilendirme yapılmıştır. Beyin fırtınası problemi olarak “projeksiyon cihazı kaç farklı şekilde kullanılabilir?” sorusu kullanılmıştır. Etkileşim çiftleri halindeki katılımcılardan 10 dakikalık beyin yazımı oturumu boyunca bu konuda düşünce üretmeleri ve bu düşünceleri yazmaları istenmiştir.

2.2.3. Değerlendirme formu (algısal ölçüm)

Beyin yazımı oturumunun ardından, katılımcıların performanslarına ve etkileşim halinde çalışmalarına yönelik bireysel düzeydeki algısal ölçümleri için 14 (son testte 15) maddelik 11’li Likert tipi bir form kullanılmıştır.

2.2.4. Şapkalı düşünme teknikleri (yeşil, kırmızı) eğitimi

Çalışmanın yeşil-yeşil ve karma (yeşil-kırmızı) etkileşim çifti koşulları açısından katılımcıların dörtte üçü yeşil, diğer dörtte biri ise kırmızı şapkalı düşünme tekniği eğitimine seçkisiz ve bireysel olarak atanmışlardır. Ön test ve son test arasında araştırmacı tarafından verilen şapkalı düşünme tekniği eğitimleri ikişer oturum olarak yürütülmüştür. Eğitimin birinci oturumunda Altı Şapkalı Düşünme Tekniklerinin tümüne (beyaz, sarı, kırmızı, mavi, yeşil, siyah) dair teker teker açıklamalar bulunmaktadır. Birinci oturumun devamında katılımcılar, kendilerine verilen (yeşil veya kırmızı) şapkalı teknik ile “televizyon kullanımı”

konusunda Gözütok (2007) tarafından üretilmiş örnek düşünceleri okumuşlardır. Son olarak ilgili şapkalı tekniği kullanarak “cep telefonu kullanımı” hakkında beş dakika boyunca düşünce üretmeleri ve yazmaları istenmiştir. Eğitimin ikinci oturumunda katılımcılara, Altı Şapkalı Düşünme Teknikleri kullanılarak üretilmiş 27 adet düşünce arasından eğitim aldıkları teknikle üretilmiş olanları seçmeleri istenmiştir. Bunun ardından araştırmacı tüm düşüncelerin hangi teknikle üretildiğini sesli biçimde açıklayarak ifade etmiştir.

2.3. İşlem

Çalışmadan iki hafta önce katılımcılara, ölçümlerin ve eğitim oturumlarının tarihi, saati ve yeri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ön teste başlamadan önce katılımcılara “Gönüllü Katılımcı Onam Formu” verilmiş ve araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını taahhüt ettiklerine dair imzalamaları istenmiştir. Katılımcılardan herhangi bir kişisel bilgi alınmamış ve çalışmanın gönüllülük ile gizlilik esasına dayandığı vurgulanmıştır. Araştırmanın tüm aşamaları gürültüsüz sınıf ortamında yürütülmüş ve random oturma düzeni sağlanmıştır. Şapkalı düşünme tekniği türlerinin (yeşil ve kırmızı) eğitim oturumları farklı sınıflarda gerçekleştirilmiştir. Araştırma desenindeki tüm koşul ve eğitimlere seçkisiz atanan katılımcılardan, onam formunun imzalanmasından sonra kendilere ait bir rumuz belirlemeleri istenmiştir. Ön test uygulaması için öncelikle bireysel nötralizasyon işlemi yapılmış ve random şekilde çift olarak eşleştirilen katılımcılar 10 dakika boyunca beyin yazımı oturumunda düşünce üretilip bunları masalarda bulunan küçük kağıtlara yazmışlardır. Etkileşim halinde düşünce üreten çiftlerin, birbirlerinden farklı renkte tükenmez kalem kullanmaları sağlanmıştır. Bu oturumun ardından katılımcılar, düşünce yazdıkları küçük kağıtları araştırmacının komutuyla masaya bırakarak, kendi bireysel formlarına dönmüşlerdir. Ön test uygulamasının son aşaması olarak katılımcılar bireysel olarak değerlendirme formunu doldurmuşlardır. Eğitimin birinci oturumuna yine nötralizasyon işlemi ile başlanmıştır. Katılımcılar, altı şapkalı düşünme tekniklerini teker teker okuyup, ardından kendilerine verilen tekniğe ait örnek düşünceleri incelemiş ve beş dakika boyunca ilgili tekniği kullanarak düşünce üretme egzersizi yapmışlardır. Bir hafta aradan sonra gerçekleştirilen ikinci oturum eğitiminde katılımcılardan, karışık 27 düşünce arasından kendilerine verilen teknikle ilgili olanları seçmeleri istenmiştir. Bu egzersizin ardından araştırmacı, verilen tüm örnek düşüncelerin hangi şapkalı düşünme tekniğine ait olduğunu teker teker açıklayarak eğitimin pekişmesine katkıda bulunmuştur. Eğitimin ikinci oturumu da tamamlandıktan sonra son test uygulaması için bireysel onam formu imzası ve duygudurum nötralizasyonu ardından katılımcılar, ön testte etkileşim halinde çalıştıkları çiftleriyle yeniden eşleşerek beyin yazımı oturumuna hazırlığı tamamlamışlardır. Katılımcı çiftler yine 10 dakika boyunca düşünce üretme ve yazma oturumunun ardından bireysel olarak değerlendirme formunu doldurmuşlardır. Böylece iki hafta süren iki oturum eğitim ve birer oturum ön test - son test olmak üzere toplam dört ayrı oturum neticesinde çalışma tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma verilerini incelemek için SPSS 23 istatistik programı kullanılmıştır. Son faktörde tekrarlı iki faktörlü 2 (koşul: karma ve yeşil-yeşil) x 2 (ölçüm: ön-test ve son-test) deneysel desenine uygun olarak yapılan ANOVA analizinin bulgularına göre şapkalı düşünme tekniği eğitiminin, özgün düşünce üretim performansı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1,12) = 14.35$, $p < .01$, $\eta^2 = .55$. Ön test ($M = 23.85$) uygulamasından sonra eğitim alan etkileşimsel çiftler, son testte ($M = 31.67$) daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Ortak etki gözlenmemiştir.

Ayrıca, şapka türü açısından oluşturulan etkileşimsel koşulların düşünce üretim performansı üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(2, 12) = 4.74$, $p < .05$, $\eta^2 = .28$. Karma koşuldaki katılımcı çiftler ($M = 31.33$), yeşil-yeşil koşuldaki katılımcı çiftlerden ($M = 24.19$) daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Ortak etki gözlenmemiştir.

Bulgular esneklik açısından incelendiğinde ise, şapkalı düşünme tekniği eğitiminin esneklik üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 12) = 4.67$, $p < .05$, $\eta^2 = .28$. Ön testin ($M = 4.62$) ardından katılımcı çiftler son testte ($M = 5.71$) daha fazla esnek düşünce üretmişlerdir. Derin düşünme açısından anlamlı bir temel etki gözlenmemiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın sonucunda karma (yeşil-kırmızı) çiftlerin, yeşil-yeşil çifte göre daha yaratıcı düşünceler ürettikleri bulunmuştur. Bu bulgu, Bilişsel Uyarılma Görüşüyle (Dugosh et al., 2000; Paulus et al., 2002) uyusmamaktadır. Bu görüşe göre, uyarılar ne kadar çeşitli ve çok olursa o kadar çağrışımsal bellekte aktivasyon fazla olmaktadır. Yeşil şapkanın yaratıcılığı dikte etmesinden dolayı bu şapkaya maruz kalan iki katılımcının birbirini daha fazla uyarması beklenilmektedir. Öte yandan, bu fazla uyarılma durumu esnek düşünmeyi de ketyeyebilir. Çok sayıda özgün düşüncenin, çağrışımsal bellekte fiksasyona yol açma olasılığı literatürde yapılan araştırmalarla vurgulanmaktadır (Smith, 1995; Smith & Blankenship, 1991). Bu açıdan ele alındığında, uyarıcı düşünce yanında duygusal yöne odaklanan düşünceler optimum bir ortam sağlayabilir. Karma koşulda olanların daha esnek düşünceler üretmesi durumu bu öngörüü desteklemektedir. Başka bir deyişle, özgün düşünceler ile kırmızı şapkadan kaynaklanan duygusal yöne ağırlık veren düşünceler olduğı bir ortamda daha esnek olmak veya farklı bakış açılarını aktive etmek daha kolay olabilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar daha geniş örnekleme yapılarak aracı mekanizmanın esneklik olup olmadığını test etmelidir (Baas, Roskes, Sligte, Nijstad, & De Dreu, 2013). Maalesef bu araştırmada bu analizi yapacak örneklem büyüklüğü bulunmamaktadır.

Bu araştırmanın önemli bulgularından biri verilen şapka eğitiminin zamanla etkisinin olmasıdır. De Bono (1997) verilen eğitimin önemine dikkat çekmektedir. Bu araştırmada karıştırıcı değişkenleri kontrol etmek için eğitim süresi kısa tutulmuştur. Daha uzun süreli eğitimlerin etkisinin daha fazla gözlenmesi olası bir durumdur. Gelecek araştırmaların bu eğitim sürelerini karşılaştırması uygun olacaktır. Bu araştırmanın sonuçlar eğitimde önemli doğurguları bulunmaktadır. Öğrencileri aynı şapkayla eğitmek yerine farklı şapkalarla eğitmek ve sonra yaratıcı bir görev vermek en uygun yaklaşım olacaktır.

KAYNAKLAR

Baas, M., Roskes, M., Sligte, D., Nijstad, B. A., & De Dreu, C. K. (2013). Personality and creativity: The dual pathway to creativity model and a research agenda. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(10), 732-748.

Coskun, H., (2000). *The effect of out-group comparison, social context, intrinsic motivation, and collective identity in brainstorming groups*. Unpublished doctoral dissertation, The University of Texas at Arlington.

Coskun, H. (2005a). Beyin fırtınasında sosyal kimlik değişiminin üretkenlik üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).

Coskun, H. (2005b). Cognitive stimulation with convergent and divergent thinking exercises in brainwriting - Incubation, sequence priming and group context. *Small Group Research*, 36(4), 466-498. Doi: 10.1177/1046496405276475

Coşkun, H., Paulus, P. B., Brown, V., & Sherwood, J. J. (2000). Cognitive stimulation and problem presentation in idea-generating groups. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 4, 307–329.

Coskun, H., & Yilmaz, O. (2009). A new dynamical model of brainstorming: Linear, nonlinear, continuous (simultaneous) and impulsive (sequential) cases. *Journal of Mathematical Psychology*, 53(4), 253-264. Doi: 10.1016/J.Jmp.2009.03.003

De Bono, E. (1956). *Six thinking hats*. Cambridge: Little, Brown and Company.

De Bono, E. (1997). *Altı şapkalı düşünme tekniği*. (E. Tuzcular, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1985.)

Diehl, M., & Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups. *Journal of Personality Social Psychology*, 53(3), 497-509.

Diehl, M., & Stroebe, W. (1991). Productivity loss in idea generating groups: Tracking down the blocking effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 392-403.

Dugosh, K. L., & Paulus, P. B. (2005). Cognitive and social comparison processes in brainstorming. *Journal of experimental social psychology*, 41(3), 313-320.

Göçmen, Ö., & Coşkun, H. (2019). The effects of the six thinking hats and speed on creativity in brainstorming. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 284-295.

Gözütok, F. D. (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri. (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Ekinoks.

Gültepe, B., & Coskun, H. (2016). Music and cognitive stimulation influence idea generation. *Psychology of Music*, 44(1), 3-14.

Nijstad, B. A., De Dreu, C. K. W., Rietzschel, E. F., & Baas, M. (2010). The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence. *European Review of Social Psychology* 21(1): 34-77

Nijstad, B. A., Stroebe, W., & Lodewijkx, H. F. M. (2003). Production blocking and idea generation: Does blocking interfere with cognitive processes? *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 531-548.

Osborn, A. F. (1953). *Applied imagination: Principles and procedures of creative problem solving*. New York, NY: Charles Scribner's Sons.

Parnes, S. J., & Meadow, A. (1959). Effects of 'Brainstorming' instructions on creative problem solving by trained and untrained subjects. *Journal of Educational Psychology*, 50(4), 171-176.

Paulus, P. B., & Dzindolet, M. T. (1993). Social influence processes in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 575-586.

Paulus, P. B., & Yang, H. (2000). Demonstrating production gains in group brainstorming using a writing procedure. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 82, 76 – 87.

Smith, S. M. (1995). Fixation, incubation, and insight in memory and creative thinking. *The creative cognition approach*, 135, 156.

Smith, S. M., & Blankenship, S. E. (1991). Incubation and the persistence of fixation in problem solving. *The American journal of psychology*, 61-87.

**BİREYSEL BEYİN FIRTINASINDA PROBLEM TÜRÜNÜN DÜŞÜNCE ÜRETİM
PERFORMANSINA ETKİSİ: ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ**

Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN

Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada Edward De Bono (1956) tarafından geliştirilen Altı Şapkalı Düşünme Tekniklerinden bazılarının ve problem türünün beyin fırtınasında üretilen özgün, esnek ve derin düşünme üzerindeki etkisi incelenmekte ve esnekliğin aracı rolü test edilmektedir. Çalışmaya Abant İzzet Baysal Üniversitesinde öğrenim gören 69 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılar 2 (Problem türü: mekanik, motivasyonel) X 3 (Şapka türü: sarı, yeşil, kırmızı) deneysel desen koşullarına seçkisiz atanmışlardır. Elde edilen bulgularına göre; yeşil şapka (M = 16.58) ve sarı şapka (M = 14.00), kırmızı şapkaya (M = 9.40) göre özgün düşünce üretim performansını anlamlı şekilde arttırmaktadır. Motivasyonel problem (M = 16.37) koşulundaki katılımcılar ise, mekanik problem (M = 10.28) koşulundakilere göre anlamlı şekilde daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Problem türü ve şapka türü değişkenlerinin özgün düşünce performansı üzerindeki ortak etkisi ise anlamlılığa yakındır. Motivasyonel problem ve sarı şapka koşulundaki katılımcılar en yüksek özgün düşünce üretim performansını göstermişlerdir. Araştırma verileri esneklik açısından incelendiğinde ise, motivasyonel problemin (M = 5.12), mekanik probleme (M = 3.28) göre esnekliği anlamlı biçimde arttırdığı görülmektedir. Devam eden analizlere göre problem türü ile esneklik arasındaki ($r = .58$, $p = .000$), esneklik ile özgün düşünce sayısı arasındaki ($r = .71$, $p = .000$) ve problem türü ile özgün düşünce sayısı arasındaki ($r = .42$, $p = .000$) ilişkiler anlamlı düzeydedir. Problem türünün özgün düşünce üretimi üzerindeki etkisinde esnekliğin aracı değişken rolünü test etmek için SPSS 23 sürümünde PROCESS macro 3.4 (Model 4) uzantısı kullanılmıştır. Hayes (2013)'in aracılık için gerekli yolları sağlandıktan sonra, başlangıçta problem türü ile özgün düşünce sayısı arasındaki anlamlı ilişkinin, esneklik modele eklendiğinde anlamsız hale geldiği görülmektedir. Dolayısıyla esnekliğin tam bir aracı değişken olduğu söylenebilmektedir. Yeşil şapka da (M = 4.58, 4.05) kırmızı şapkaya (M = 3.69, 2.60) göre esnekliği marjinal biçimde ve derin düşünmeyi anlamlı biçimde arttırmaktadır. Ayrıca problem türü ve şapka türü değişkenlerinin arasındaki ortak etki derin düşünme üzerinde anlamlıdır. Derin düşünme açısından en yüksek performansı, mekanik problem ve yeşil şapka koşulundaki katılımcılar göstermektedir. Elde edilen bulgular ilgili literatür ışığında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyin fırtınası, düşünce üretim performansı, problem türü, altı şapkalı düşünme tekniği, esneklik

1. GİRİŞ

Yaratıcılık; yeni ürünler, programlar vs. keşfetme veya yaşamın farklı alanlarında yeni çözümler üretme süreçlerinde geçmişte ve günümüzde önemini koruyan alanlardır biridir. Yaratıcılık daha çok orijinal ve aynı zamanda kullanışlı veya faydalı olan ürün olarak tanımlanmaktadır (Paulus, & Yang, 2000). Yaratıcı ürünleri ortaya çıkarmada ise en popüler tekniklerden biri beyin fırtınasıdır. Beyin fırtınası tekniği için Osborn (1957) tarafından dört kural geliştirilmiştir: (1) Eleştiri yapmaktan kaçının, (2) Aklınıza gelen tüm şeyleri söyleyin/yazın, (3) Kaliteye özen göstermeksizin (düşünce miktarına önem vererek) çok sayıda düşünce üretmeye çalışın; (4) Oluşan düşünceleri geliştirmeye ve birleştirmeye çalışın (Coskun, 2005a, 2005b; Coşkun, 2009; Coskun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000; Coskun & Yilmaz, 2009).

Osborn (1957)' un etkileşimsel grupların nominal gruplara kıyasla en az iki kat daha fazla düşünce üreteceği iddiasına rağmen yapılan çalışmalarda, tek başına düşünce üretilen nominal grupların etkileşim gruplarına göre daha fazla düşünce ürettiği görülmüştür (Diehl, & Stroebe 1987; Paulus, 2000). Etkileşim gruplarında düşünce üretim performansını azaltan ana faktörler şunlardır: (1) değerlendirme kaygısı (Camacho, & Paulus, 1995), (2) sosyal kaytarma (Diehl, & Stroebe, 1987; Karau, & Williams, 1993), (3) üretim engellemesi (Diehl, & Stroebe, 1991; Nijstad, Stroebe, & Lodewijckx, 2003) ve (4) aşağı doğru eşleştirme (Paulus, & Dzindolet, 1993).

Araştırmacılar beyin fırtınasında yaratıcılığı bilişsel ve sosyal/güdüsel açıdan artıran faktörleri de incelemektedirler. Literatürde aydınlatılmaya devam edilmesi gereken konulardan biri de De Bono (1956) tarafından geliştirilen altı şapkalı düşünme tekniğinin yaratıcılığı ne kadar ve hangi yollarla etkileyeceğidir. Altı şapkalı düşünme tekniği ilk olarak eleştirel düşünme için geliştirilse de, daha sonra De Bono (1997) tarafından yaratıcı düşünmeyi artırmada önerilmiştir. Literatürde son zamanlarda yazarlar tarafından yapılan çalışmada, altı şapkalı düşünme tekniklerinin her biri ayrı olarak ilk kez incelenmiştir (Göçmen, & Coşkun, 2019). Söz konusu çalışmada katılımcıların “üniversiteyi geliştirme yolları” konusunda düşünce ürettiği ve tüm şapkaların etkisinin incelendiği birinci deney bulguları, sarı şapkanın kırmızı şapkaya göre yaratıcılığı daha fazla arttırdığına işaret etmektedir. “Projeksiyon cihazının farklı kullanımları” konusunda düşünce üretilen, şapkaların bazılarının (sarı, kırmızı ve yeşil) ve hız değişkeninin incelendiği ikinci deneyde ise yeşil şapkanın, sarı ve kırmızı şapkaya göre yaratıcılığı daha fazla artırdığı gözlenmiştir. Dolayısıyla yeşil ve sarı şapkanın beyin fırtınasında yaratıcılığı nasıl ve hangi yollarla etkilediği aydınlatılmak istenen önemli bir konudur.

Bu araştırmada söz konusu durumların aydınlatılması için altı şapkalı düşünme tekniklerinden bazılarının (sarı, yeşil, kırmızı) ve beyin fırtınası problem türünün (motivasyonel ve mekanik) beyin fırtınasında yaratıcılık performansını ne kadar ve hangi yollarla etkilediği incelenmektedir. Dolayısıyla esnekliğin aracı rolü test edilmektedir. Bu bağlamda katılımcılar araştırma koşullarına seçkisiz atanmışlardır ve 10 dakikalık beyin fırtınası oturumu süresince bireysel olarak düşünce üretmişlerdir.

Bu çalışmada, şapkalı düşünme teknikleri ile beyin fırtınası problem türünün temel ve ortak etkilerinin aydınlatılması, esnekliğin aracı rolünün olup olmadığının incelenmesi ilginç ve önemli bir araştırma konusudur. Motivasyonel konu verilen katılımcıların ve yaratıcı olmayı dikte eden yeşil şapka koşulundaki katılımcıların daha fazla yaratıcı olması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem ve Araştırma Deseni

Çalışmaya Abant İzzet Baysal Üniversitesinde lisans öğrenimi gören ve 19-25 yaş aralığında olan toplam 69 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılar 2 (Problem türü: mekanik, motivasyonel) X 3 (Şapka türü: sarı, yeşil, kırmızı) deneysel desen koşullarına seçkisiz atanmışlardır.

2.2. Veri toplama araçları

2.2.1. Nötralizasyon

Manipülasyon öncesi katılımcıların duygudurum düzeylerini nötr hale getirmek için katılımcılardan, iki dakika süresince gördükleri metni kopya ederek en hızlı biçimde metnin altındaki boşluğa yazmaları istenmiştir. Katılımcıların duygudurumlarını nötrlemek yani duygudurumun karıştırıcı etkisini kontrol etmek için Gültepe ve Coşkun (2016)'nın uyarladığı nötr kelimelerden oluşan metin kullanılmıştır.

2.2.2. Şapkalı düşünme tekniği, kullanım örnekleri ve egzersiz

Tüm katılımcılar sarı, yeşil ve kırmızı şapkalı düşünme tekniği deneysel koşullarına seçkisiz atanmışlardır. Her katılımcıya, atandıkları şapkalı düşünme tekniği hakkında 3-4 açıklayıcı ve tanımlayıcı ifade verilmiştir. Katılımcılar, kendilerine verilen düşünme şapkasının nasıl bir düşünme stilini temsil ettiğine dair açıklamaları okuduktan sonra, Gözütok (2007) tarafından “televizyon kullanımı” konusunda üretilmiş ilgili şapkanın düşünme tekniğine dair yedi örnek düşünceyi incelemişlerdir. Bu incelemeden sonra katılımcılardan, atandıkları yani kendilerine

verilen şapkalı düşünme tekniğini kullanarak “cep telefonu kullanımı” hakkında beş dakika boyunca düşünce üretmeleri ve bu düşünceleri yazmaları istenmiştir.

2.2.3. Şapkalı düşünme tekniği için manipülasyon kontrolü ve değerlendirme formu

Katılımcıların egzersiz yaparken, kendilerine verilen şapkalı düşünme tekniğini ne derece kullanarak düşünce ürettiklerine dair algısal ölçüm almak için 13 maddelik 11’li Likert tipi bir form kullanılmıştır. Bu formun ardından ise, katılımcıların kullandıkları şapkalı düşünme tekniğini değerlendirdikleri 7 maddelik 11’li Likert tipi bir form kullanılmıştır.

2.2.4. Beyin fırtınası kuralları ve problem türü

Osborn (1953) tarafından geliştirilen beyin fırtınası kuralları ve bu kurallara dair kısa açıklamalar katılımcılara okutulmuştur. Beyin fırtınası problemi için katılımcılar, mekanik problem ve motivasyonel problem araştırma koşullarına seçkisiz atanmışlardır. Mekanik problem koşulundaki katılımcılar “projeksiyon cihazı kullanımı” konusunda, motivasyonel problem koşulundaki katılımcılar ise “üniversite geliştirme yolları” konusunda 10 dakika boyunca düşünce üretmişlerdir.

2.2.5. Beyin fırtınası değerlendirme formu (algısal ölçüm)

Beyin fırtınası oturumunun ardından, katılımcıların performanslarına dair algısal ölçümleri için 11 maddelik 11’li Likert tipi bir form kullanılmıştır.

2.3. İşlem

Katılımcılar araştırmanın tarihi, yeri ve saati hakkında bir hafta önceden bilgilendirilmişlerdir. Çalışmaya başlarken katılımcılardan “Gönüllü Katılımcı Onam Formu” nu okumaları ve araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını taahhüt ettiklerine dair imzalamaları istenmiştir. Onam formunda çalışmanın gönüllülük ile gizlilik esasına dayandığı belirtilmiş ve katılımcılardan herhangi bir kişisel bilgi alınmamıştır. Araştırma gürültüsüz bir sınıf ortamında yürütülmüş ve katılımcılar birbirlerinin kağıtlarını görmeyecekleri şekilde random olarak oturtulmuşlardır. Araştırma desenindeki koşullara seçkisiz atanan katılımcılar, koşullara göre farklı sınıflara alınmışlardır. Böylece araştırma boyunca tüm yönerge ve açıklamaları hem araştırmacı yüksek sesle okumuş hem de katılımcılar gözleriyle takip etmişlerdir. Onam formu, nötralizasyon, şapkalı düşünme tekniği açıklaması, kullanım örnekleri ve egzersizi, manipülasyon kontrolü ve değerlendirme formu, beyin fırtınası kuralları, yönergesi ve problemi, beyin fırtınası algısal ölçümü sırasıyla tüm katılımcılara zımbalı kağıt halinde verilmiştir. Araştırma süresince tüm işlemler, araştırmacının komutuyla aynı anda gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 25-30 dakikada tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Manipülasyon kontrolü ve şapkalı düşünme tekniği değerlendirme formu

Manipülasyon kontrolü için oluşturulan form maddelerinin büyük çoğunluğu koşullara göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Şapkalı düşünme tekniği değerlendirme formunun analizlerine göre ise yeşil şapka koşulundaki katılımcılar ($M = 4.95$), sarı şapka koşulundakilere ($M = 3.04$) göre egzersizdeki problemi (cep telefonu kullanımı) daha zor algıladıklarını raporlamışlardır. Ayrıca yeşil şapka ($M = 5.43$) ve kırmızı şapka ($M = 5.50$) koşullarındaki katılımcılar, sarı şapka koşulundakilere ($M = 3.42$) göre egzersizdeki problemi daha ilginç algıladıklarını raporlamışlardır.

3.2. Performans analizleri

Şapkalı düşünme tekniklerinin (sarı, yeşil ve kırmızı) özgün düşünce sayısı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır, $F(2, 63) = 7.97$, $p = .001$, $\eta^2 = .20$. Yeşil şapka ($M = 16.58$) ve sarı şapka ($M = 14.00$) koşulundaki katılımcılar, kırmızı şapka ($M = 9.40$) koşulundakilere göre daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Beyin fırtınası problem türünün (mekanik ve motivasyonel) özgün düşünce üretim performansı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır, $F(1, 63) = 16.87$, $p = .000$, $\eta^2 = .21$. Motivasyonel problem ($M = 16.37$) koşulundaki katılımcılar, mekanik problem ($M = 10.28$) koşulundakilere göre anlamlı şekilde daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir. Problem türü ve şapka türü değişkenlerinin özgün düşünce üretim performansı üzerindeki ortak etkisi ise anlamlılığa yakındır, $F(2, 63) = 2.94$, $p = .06$, $\eta^2 = .09$. Motivasyonel problem ve sarı şapka koşulundaki katılımcılar en yüksek özgün düşünce üretim performansını göstermişlerdir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Şapka türü ve problem türü açısından özgün düşünce sayısı ortalamaları

Problem Türü	Sarı Şapka		Yeşil Şapka		Kırmızı Şapka	
	Mekanik	Motivasyonel	Mekanik	Motivasyonel	Mekanik	Motivasyonel
Özgün düşünce	8.46 (1.84)	19.54 (1.69)	14.67 (2.04)	18.50 (1.76)	7.73 (1.84)	11.08 (1.69)

Not: Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir.

3.3. Esneklik, derin düşünme ve aracılık analizi

Veriler esneklik açısından incelendiğinde; problem türünün esneklik üzerindeki temel etkisi anlamlıdır, $F(1, 63) = 34.89$, $p = .000$, $\eta^2 = .36$. Motivasyonel problem koşulundaki katılımcılar ($M = 5.12$), mekanik problem koşulundakilere ($M = 3.28$) göre daha fazla esnek düşünce üretmişlerdir. Esnekliğin aracı rolünü incelemek için Baron ve Kenny (1986) tarafından belirlenen kriterlere göre ilk olarak değişkenler arası korelasyon araştırılmıştır.

Problem türü ile özgün düşünce sayısı ($r = .42$, $p = .000$), problem türü ile esneklik ($r = .58$, $p = .000$) ve esneklik ile özgün düşünce sayısı ($r = .71$, $p = .000$) değişkenleri arasındaki ilişkiler anlamlıdır. Problem türünün düşünce üretimine etkisinde esnekliğin aracı rolünü test etmek için SPSS 23 üzerinden Hayes' (2013) PROCESS macro v3.4 (Model 4) eklentisi kullanılmıştır. Bulgular problem türünün, esnekliğin [$b = 1.85$, $t(67) = 5.81$, $p = .000$, 95% CI (1.21, 2.48)] önemli bir yordayıcısı olduğunu, esnekliğin ise düşünce üretiminin [$b = 3.29$, $t(66) = 6.53$, $p = .000$, 95% CI (2.28, 4.29)] önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Problem türü ile özgün düşünce sayısı arasındaki ilişki anlamlı iken [$b = 6.32$, $t(67) = 3.79$, $p = .000$, 95% CI (2.99, 9.64)], esneklik modele eklendiğinde bu ilişki anlamsız hale gelmektedir [$b = .24$, $t(66) = .15$, $p = .88$, 95% CI (- 2.96, 3.45)]. Bu durum esnekliğin aracı bir değişken olduğunu göstermektedir.

Veriler derin düşünme açısından incelendiğinde; şapka türünün derin düşünme üzerindeki temel etkisi anlamlıdır, $F(2, 63) = 6.02$, $p = .004$, $\eta^2 = .16$. Yeşil şapka koşulundaki katılımcılar ($M = 4.05$), kırmızı şapka koşulundakilere ($M = 2.60$) göre daha fazla derin düşünce üretmişlerdir. Problem türünün derin düşünme üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Ancak problem türü ile şapka türü değişkenlerinin ortak etkisi anlamlıdır, $F(2, 63) = 3.52$, $p = .035$, $\eta^2 = .10$. Yeşil şapka koşulundaki katılımcılar mekanik problem aldıklarında ($M = 4.73$); sarı şapka koşulundakiler ise motivasyonel problem aldıklarında ($M = 3.57$) en fazla derin düşünme performansı göstermektedirler. Ancak gerekli kriterler sağlanmadığından derin düşünmenin aracı rolü incelenememiştir.

3.4. Beyin fırtınası algısal ölçüm

Motivasyonel problem koşulundaki katılımcılar, mekanik koşuldakilere göre; düşünce sayısını, kalitesini, hoşlanma durumunu, çabasını daha iyi değerlendirdiklerini ve zamanını daha hızlı algıladıklarını rapor etmektedirler. Yeşil şapka koşulundaki katılımcılar, sarı ve kırmızı koşuldakilere göre düşünce sayısını daha fazla algılamaktadırlar. Yeşil şapka koşulundaki katılımcılar, kırmızı koşuldakilere göre düşüncelerini daha kaliteli algılamaktadırlar. Ayrıca sarı şapka ve mekanik problem koşulundaki katılımcılar, şapkalı düşünme tekniğinden daha fazla yararlandıklarını rapor etmektedirler.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada yeşil ve sarı şapkanın, kırmızı şapkaya göre özgün düşünce üretme performansını daha fazla artırdığı bulunmuştur. Yeşil ve sarı şapkalar, yaratıcılığı ve yeni olasılıkları vurguladıklarından dolayı çağrışımları uyandırabilirler. Dolayısıyla bu bulgu literatürde Bilişsel Uyarılma Yaklaşımı (Coşkun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000) ve Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Kuramını (Nijstad, Stroebe, & Lodewijk, 2002) desteklemektedir. Bu görüşlere göre uyaranlar ne kadar çeşitli ve çok olursa çağrışımsal bellekte aktivasyon ve yeni kavramların oluşumu o kadar çok artacaktır. Duygulara odaklanan kırmızı şapka ise fiksasyona neden olarak performansı azaltabilir. Ayrıca bu çalışmada yeşil

şapka, kırmızı şapkaya göre derin düşünmeyi daha fazla artırmaktadır. Literatürde fazla uyarımın sadece esnekliği değil, derin düşünmeyi de artırdığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Coskun, Paulus, Brown, & Sherwood, 2000).

Bu çalışmanın bir diğer bulgusu, motivasyonel problemin mekanik probleme göre özgün düşünce sayısını ve esnekliği daha fazla artırmasıdır. Alderfer (1969)' in E.R.G. Teorisi'ne göre bireylerin gelişme gereksinimleri bulunmaktadır ve konusu "üniversiteyi geliştirme" olan motivasyonel problem bu ihtiyacı desteklemiş olabilir. Ayrıca motivasyonel problemin

esneklik aracılığıyla yaratıcılığı artırdığı bulgusu, bu araştırmanın en önemli sonuçlarından. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline (De Dreu, Baas, & Nijstad, 2008) göre yaratıcılık; esneklik ve derin düşünme olmak üzere iki yolla arttırılabilmektedir. Ayrıca bu modele göre, esneklik pozitif duygudurumla ilişkilidir ve motivasyonel problem katılımcılarda daha pozitif bir duygudurum oluşturmaya yardımcı olmuş olabilir.

Bu çalışmada mekanik problemler üzerinde düşünce üretirken yeşil şapkalı düşünme tekniğini almanın; motivasyonel problemler üzerinde ise sarı şapkalı tekniğini almanın derin düşünmeyi daha fazla artırdığı bulunmuştur. Konunun olumlu yanlarına, avantajlara ve olanaklara odaklanan sarı şapkalı teknikle motivasyonel bir konuda düşünce üretmek motivasyonu ve uyarımı daha fazla artırıyor olabilir. Böylece Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline göre motivasyonla ilişkili olan derin düşünmenin artmasını kolaylaştırabilir. Mekanik bir konuda yaratıcı ve yenilikçi olmayı dikte eden yeşil şapkayı kullanmak ile motivasyonel bir konuda olumluluğa odaklanan sarı şapkayı kullanmak homojen bir uyarım sağlayarak derin düşünmeyi artırıyor olabilir. Bu sonuç Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Kuramı ile uyusmaktadır.

Yapılan çalışmanın özellikle eğitim ve teknoloji alanında doğurgulara sahip olduğu düşünülmektedir. Motivasyonel konunun esneklik aracılığıyla yaratıcılığı artırdığı bulgusu literatür açısından önemli bir sonuçtur. Ayrıca yaratıcı olunmak istenen konuya göre farklı şapkalı düşünme tekniği kullanmanın derin düşünme üzerinde önemli olduğu görülmektedir. Gelecek araştırmalarda duygudurum ölçümü için nabızölçer gibi fizyolojik ölçümlerin alınması ve derin düşünmenin aracı rolünün daha iyi aydınlatılması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational behavior and human performance*, 4(2), 142-175.
- De Dreu, C. K., Baas, M., & Nijstad, B. A. (2008). Hedonic tone and activation level in the mood-creativity link: toward a dual pathway to creativity model. *Journal of personality and social psychology*, 94(5), 739.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. doi:10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Camacho, M. L. & Paulus, P. B. (1995). The role of social anxiousness in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6): 1071-1080.
- Coskun, H. (2005a). Beyin fırtınasında sosyal kimlik değişiminin üretkenlik üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Coskun, H. (2005b). Cognitive stimulation with convergent and divergent thinking exercises in brainwriting - Incubation, sequence priming and group context. *Small Group Research*, 36(4), 466-498. Doi: 10.1177/1046496405276475
- Coşkun, H., Paulus, P. B., Brown, V., & Sherwood, J. J. (2000). Cognitive stimulation and problem presentation in idea-generating groups. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 4, 307–329.
- Coskun, H., & Yilmaz, O. (2009). A new dynamical model of brainstorming: Linear, nonlinear, continuous (simultaneous) and impulsive (sequential) cases. *Journal of Mathematical Psychology*, 53(4), 253-264. Doi: 10.1016/J.Jmp.2009.03.003
- De Bono, E. (1956). *Six thinking hats*. Cambridge: Little, Brown and Company
- DeBono, E. (1997). *Altı şapkalı düşünme tekniği*. (E. Tuzcular, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1985.)
- Diehl, M., & Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups. *Journal of Personality Social Psychology*, 53(3): 497-509.

Diehl, M., & Stroebe, W. (1991). Productivity loss in idea generating groups: Tracking down the blocking effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 392-403.

Göçmen, Ö., & Coşkun, H. (2019). The effects of the six thinking hats and speed on creativity in brainstorming. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 284-295.

Gözütok, F. D. (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri. (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Ekinoks.

Gültepe, B., & Coskun, H. (2016). Music and cognitive stimulation influence idea generation. *Psychology of Music*, 44(1), 3-14.

Karau, S. J., & Williams, K. D. (1993). Social loafing: A meta-analytic review and theoretical integration. *Journal of personality and social psychology*, 65(4), 681.

Nijstad, B. A., Stroebe, W., & Lodewijkx, H. F. (2002). Cognitive stimulation and interference in groups: Exposure effects in an idea generation task. *Journal of experimental social psychology*, 38(6), 535-544.

Nijstad, B. A., Stroebe, W. & Lodewijkx, H. F. M. (2003). Production blocking and idea generation: Does blocking interfere with cognitive processes? *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 531-548.

Osborn, A. F. (1953). *Applied imagination: Principles and procedures of creative problem solving*. New York, NY: Charles Scribner's Sons.

Paulus, P. B., & Dzindolet, M. T. (1993). Social influence processes in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 575–586.

Paulus, P. B., & Yang, H. (2000). Demonstrating production gains in group brainstorming using a writing procedure. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 82, 76 – 87.